بىرھون تورتۇراسى

تور ئادرېسلىرى:

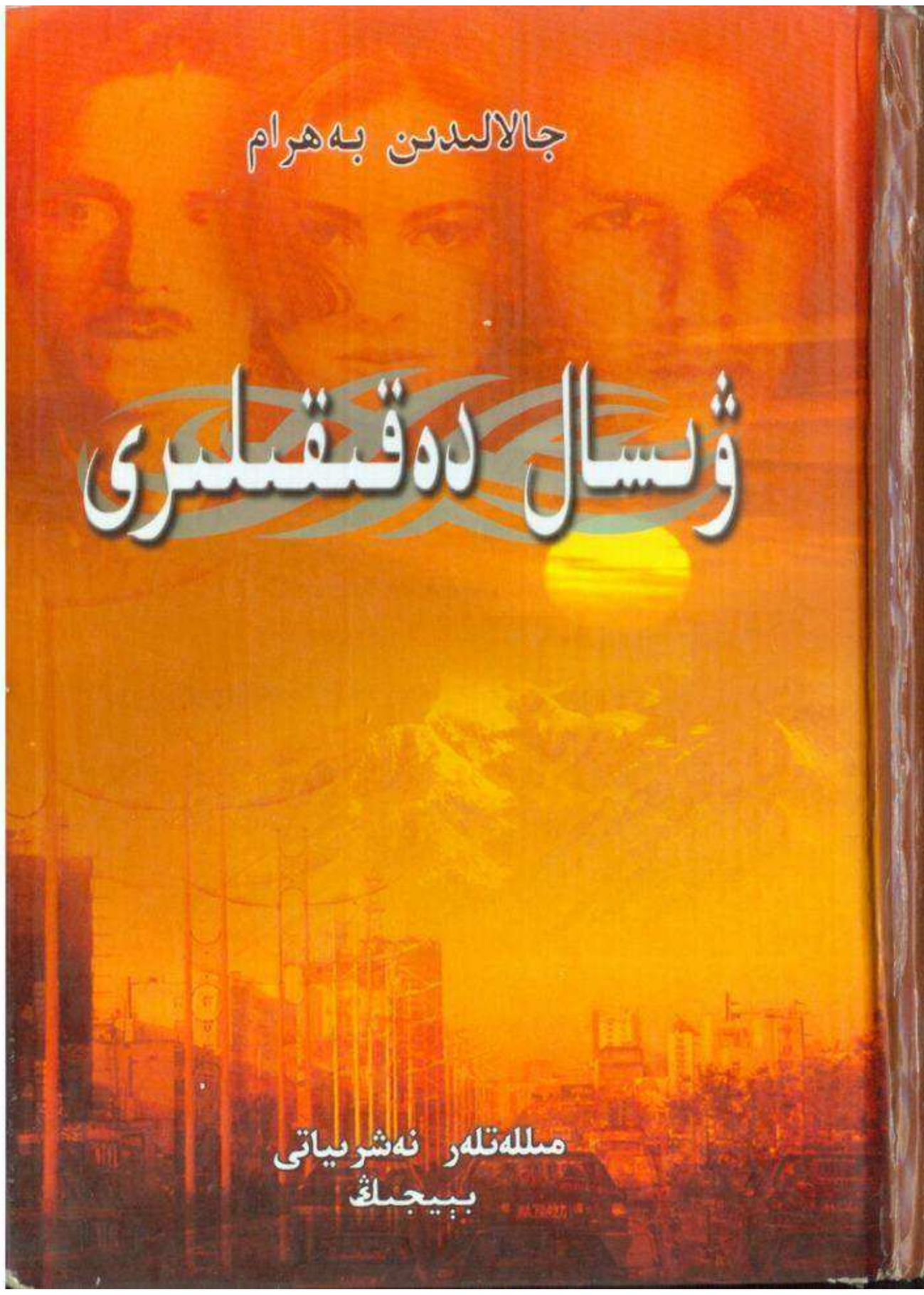
birhon.sinaapp.com

birhon.blogspot.com

www.birhon.tk

www.birhon.com

birhon

مۇندەرىجە

1	سىرلىق «ئويۇن» لار مۇقەددىمىسى
35	پەيتۇلنىڭ دەردى، تايغانىنىڭ ئامىتى
68	خەيرلىك ۋىسال
102	ئىككى دەردمەننىڭ كەچمىشلىرى
123	ھەقدادىغا يەتمىگەن ۋىسال
155	تايغانىنىڭ ئاخىرقى ھەيۋىسى
189	بىر چاقماقتىن مىڭ چېقىن
223	دوستلۇق سادالىرى
246	تېڭىرقاش ئىچىدىكى خىيالالار
273	شاللانغان سەرخىل
307	دوستلار ۋە كۈشەندىلەر
337	ئىرپان كۆكىدىن كۆچكەن يۇلتۇز
363	توزاق دېنىنى چوقۇغان قۇش
393	ئىسلاھاتچىنىڭ ئاخىرقى قارارى
428	«ئورا» كولىغۇچىلار
469	ئىسلاھاتچىنىڭ تەقدىرى
490	ئانا يۇرت مېھرى

سىرلىق «ئويۇن» لار مۇقەددىمىسى

ھېكمەتنىڭ يالاڭ كۆكرىكى، بىقىن ھەم دۇمبىلىرىدە ئايلىنىپ يۈرگەن پانىنداسكوپ، ئۇنى تۇتقان يۈمشاق بارماقلار تىنىمسىز سۆس تىترەيتتى. بۇ ھال بايا تومۇر تۇتقاندىمۇ يۈز بەرگەنىدى. يېرىم سائەتتەك داۋاملاشقان ئەستايىدىل تەكشۈرۈش ئاخىرلاشتى. ماھىگۇلنىڭ پېشانە، بۇرۇن ئۇچلىرى ئۇششاق تەرلىگەن بولۇپ، ئايدەك چىرايى ئاقىرىپ قالغانىدەك قىلاتتى.

— پۇتۇنلەي نورمال، مەن سىزگە دەپ كېلىۋاتىمەنغۇ، سىزدە يۈرەككە تالىق ئېغىر كېسەل يوق، — دېدى ماھىگۇل دوختۇرلۇق سايمانلىرىنى سومكىسىغا سېلىۋېتىپ، — ھە، قاچان ماڭماقچى بولۇۋاتىسىز؟

— ئۆگۈنلۈككە ماڭىدىغانىدەك تۇرىمىز.

— باشقىلارمۇ بارمۇ؟

— نەشرىياتىمىز بويىچە ئالتە كىشى.

تۇنۇگۈن كەچ ئۇچقۇنئاينىڭ «دادام خەلقئارالىق كىتاب يەرمەنكىسىگە قاتنىشىش ئۇچۇن بېيجىڭغا بارماقچى، شۇڭا مېڭىش ئالدىدا سالامەتلىكىنى بىر قېتىم تەكشۈرۈپ كۆرۈپ باقسۇن» دەپ بەرگەن تېلېفونىغا ئاساسەن ماھىگۇل بۇگۈن ئەتىگەندىلا يېتىپ كەلگەنىدى.

— مەھبۇبە ھەدەمنىڭ يىل نەزرىنى بەرگەن كۈنى سىزدە

بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرىگەنىدىم، خۇداغا شۈكۈر، ھېچقانداق ئالامەت كۆرۈلمىدى.

— مەنمۇ سىزدەك ئويلىغان، لېكىن نەزىرىدىكى جىددىيچىلىكتە غەيرىي خىياللاردىن نېرى بولدۇم، شۇ ۋەجىدىن بولسا كېرەك.

— مېنىڭ داۋاملىق تەكشىلەپ كېلىۋاتقىنىمنى شۇ، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئىشلارنى كۆپ ئويلىماڭ، — ماھىگۈل ئورنىدىن تۇردى، — ھازىر مەن بىلەن كېتەمسىز؟ چۈشلۈك تاماقنى بىزنىڭ ئۆيدە يەيلى.

— رەھمەت، ئەتىگەندىلا تۇرسۇنجان ئالىمدىن تېلېفون كەلگەن، ئۇنى ساقلاي.

— بولىدۇ ئەمىسە، ئەتە كەچ سىزگە كېرەكلىك دورىلارنى ئېلىپ كېلىمەن، — ماھىگۈلنىڭ يادىدىن بىر ئىش كەچتى بولغاي، ئۇنىڭغا لەپپىدە قارىدى، — ھېكمەت ئاكا، مەن يۈرەك كېسەللىكلىرىگە ئائىت بىر كىتاب يازغانىدىم، ئۇزۇندىن بېرى خىجىل بولۇپ سىزگە كۆرسىتەلمەي كەلدىم.

— كىتاب يېزىش ئىلمىي ئەمگەك، نېمىدىن خىجىل بولىسىز؟ ھە، نەگە بەرمەكچى بولۇۋاتىسىز؟

— ھازىرچە نەگە بېرىشنى ئويلاشقىنىم يوق، — ماھىگۈل قىزىرىپ يەرگە قارىدى، — دېمەكچى بولغىنىم، بېيجىڭدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يازغان ئورىگىناللىرىمنى كۆرۈپ بەرەرلەسىزمۇ؟

— دوختۇرلۇققا ئائىت بىلىمدىن خەۋەرسىز تۇرسام، قانداق بولار؟

— سىز پەقەت جۈملىلەرنىڭ راۋانلىقى، سۆزلەرنىڭ جايلىدا ئىشلىتىلىشى ھەم مەنتىقە باغلىنىشلىرى قاتارلىق تەرەپلىرىنى تۈزىتىپ بەرسىڭىزلا بولىدۇ.

— ئۇنداقتا بولغۇدەك، — دېدى ھېكمەت، — ئاخشىمى

ھەم دەم ئېلىش كۈنلىرى ئىككىسىز بىرلىكتە ئىشلەيلى، قانداق، بولامدۇ؟

— رەھمەت سىزگە.

ماھىگۈل ئۈزاپ بوسۇغا ئالدىغا كەلگەندە ھېكمەتكە قايرىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە چىداپ بولماس بىر ئوتلۇق مېھىر يېلىنجاپ، قانداقتۇر سىرلىق بىر سوئال تەپچىپ تۇراتتى، قارىچۇقلاردىن چاچرىغان نۇر - چېقىنغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن ھېكمەت ئىختىيارسىز يەرگە قارىۋالدى.

— ئۆتۈنۈپ قالاي ھېكمەت ئاكا، كۆپ ئويلىماڭ، — پىچىرلىدى ماھىگۈل، — بىھۇدە خىياللار بەردەم تەنىنمۇ قۇرتىتەك يەپ تۈگىتىدۇ. ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، سىز ھەممىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك. . .

— رەھمەت، — ھېكمەتنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كۆز جىيەكلىرى قىزارىدى.

مەھبۇبەنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمى چېقىلغان چاقماقتەك تەسىر قىلغان ھېكمەت بىر قېتىم دوختۇرخانىدا يېتىپ چىقتى. ئۇنى ئۆز قولى بىلەن داۋالىغان ماھىگۈل داۋاملىق: «كۆكرەكتە قەرەلسىز پەيدا بولغان ئۇششاق سانجىق يۈرەك مۇسكۇل تىقىلمىسى ياكى يۈرەك سانجىقىنىڭ كەلتۈرگەن ئالامىتى ئەمەس، ئۇنداق كېسەللىك سىزدە يوق، پەقەت سىز ھاياتىڭىزدىكى پاجىئەلەرنى ئويلاش، ھەسرەتلىنىش، غەزەپلىنىش، قايغۇرۇش، ھاياجانلىنىش قاتارلىق ئەنسىز خىياللارنى كۆپ قىلىش ئارقىلىق ئادەم فىزىئولوگىيىسىگە ئېغىر بېسىم كەلتۈرىدىغان روھىي زەربىدىن خالىي بولالمىدىڭىز. بۇ ھالىنىڭ سىجىللىقى كۆكرەك ۋە يۈرەك ئەتراپىدىكى نېرۋىلارنى ئەدەپلەپ ئاچچىق ئاغرىقنى پەيدا قىلىدۇ، شۇنداقلا يۈرەكتىمۇ نورمالسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ» دەپ چۈشەندۈرەتتى. بىراق، ھېكمەت مەشئۇم خىياللاردىن زادى نېرى بولالمايتتى.

هایاتندا بولۇپ ئۆتكەن قاتمۇقات زۇلۇملار، سۇرگۈنده ئۆتكەن كۈنلەر، زەي زىندانلاردىكى خورلىنىشلار ئۈنۈك قەلبىده جىسمانىي جاراھەت پەيدا قىلغان بولسا، يۈرىكىنى يەپ كەتكەن روھىي جاراھىتى باشقا ئىدى. گۈلزىبا سالغان داغلار ئۆچمەي تۇرۇپلا ئوغلى ئەزىمەتنىڭ جۇدالىق زەردابلىرى ھېكمەتنىڭ كۆڭلىگە لاي سۈدەك تىنىپ كەتتى. مانا ئەمدى بۇ دەردلەر يەتمىگەندەك مەھبۇبەنىڭ يېڭى جاراھىتى قوشۇلدى. جىسمانىي جاراھەتقۇ يىللار ئۆتكەنسېرى ساقىيىدىكەن ھەم ئۇنتۇلىدىكەن، ئەمما روھىي جاراھەت ئۆمۈر مەنزىلىگىدە يۈرىكىگىدىن زادى كۆچمەيدىكەن. ئىنسان تېنى مەڭگۇ ئۇپرىماس ئالماس ئەمەسقۇ! بولۇپمۇ ھېكمەتنىڭ يۈرىكىنى قۇرتتەك غاجاپ، ئېكەكتەك ئۇپرىتىۋاتقىنى ۋىجدان ئازابى ئىدى. ئۇ مەھبۇبەنى شۇنچە ئۇزاق يىللار تاشلىۋەتتى. بۇ رايىش مەزلۇم نىم ئەر، نىم ئايال بولۇپ ئۆمرىنى بىراۋلارنى كۈتۈش، قىزىنى بېقىش، تىلەك تىلەش بىلەن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ ياشلىقى ئەقىده سۇلىرىدا ئېقىپ ئېتىۋاقاد تۇپراقلىرىغا كۆمۈلۈپ كەتتى. ھېكمەت ئۇيقۇسىدىن يېشىلىپ ئۇنى ئۆز باغرىغا تارتقاندا، ئۇ ئىككى ئالەم شادلىقىغا چۆمۈلگەنىدى. ئەمما، قىسمەت مەھبۇبەنى ئېلىپ كېتىش ئارقىلىق ھېكمەتنى پانىي ھەم باقىيغا يەتكۈدەك ئازاب ئوچىقىدا ئۆرتىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق ھېكمەت قانداقمۇ ئويلىماي، ئازابلانماي، قايغۇرماي ئۆتەلىسۇن؟! ئۇ قانچە قېتىملاپ «ئويلىمايلا» دەپ ئۆزىگە ئەھده قىلغان بولسىمۇ، تاشىبغىر خىيالىلار ئىشىك يوچۇقلىرىدىن، دېرىزە كۆزىنەكلىرىدىن كىرىپ ئۇنى زادىلا ئارامىدا قويمىدى. ئۇنىڭ ھەسرەت - نادامەت تېغى ئاستىدا قالغان ئاجىز تېنىنى ئازاب زەنجىرىده كېپەنلەپ، يۈرىكىگە مىختەك قادالدى. ھېلىمۇ ياخشى بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ھېكمەتنىڭ يالغۇزلۇقىنى بىلىندۇرمەي، دەرد - ھەسرەتلىرىگە مەلھەم بولۇپ، كامىل، ماھىگۈل، تۇرسۇنجان، نەبى، دىلنارلار ئۇنى

داۋاملىق يوقلاپ تۇردى. ماھىگۈل ۋاقتى بولسىلا ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئۇنى غەيرىي خىيالىلاردىن نېرى قىلاتتى. بولۇپمۇ ئۇچقۇنىڭاي ئاپىسى تۇغقىنىدىن كېيىن دادىسىغا شۇنچىلىك مېھرىبان بولۇپ كەتتىكى، ھېكمەت بىلەن ئىككىسى ھەم ئاتا - بالا، ھەم سىرداش دوستلاردىن بولۇپ قالدى. ھېكمەتمۇ مۇشۇ بىر تال قىزى ئارقىلىق مەھبۇبەنىڭ ئوت - پىراقىنى باساتتى.

مەھبۇبە قازا قىلغان بۇ بىر يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىده خېلى كۆپ ئۆزگىرىشلەر بولۇپ ئۆتتى. كامىل، ئىشانوفلار يېغىپ كەلگەن ئەجدادلار مىراسلىرىنى ژۇرنال ۋە مەجمۇئەلەردە ئېلان قىلىش، كىتابلاشتۇرۇشتەك ئۇلۇغ پىلانلارنى تۇزۇپ، ئەجدادلار قازغان ئىلىم - ئېرپان دەريالىرىغا يۈرەك قانلىرىدىن سۇ باشلىماقچى بولۇپ تۇرۇشقىنىدا، يۇقىرىدىن ئىشانوف بىلەن جاك جىجۇنىڭ دەم ئېلىشقا چىققانلىقى توغرۇلۇق ھۆججەت چۈشۈرۈلدى. نەتىجىده، نەشرىيات پىشقان نەشرىياتچى، پاك رەھبەرلىرى ۋە مۇھەررىرلىرىدىن ئايرىلىپ قالدى. كامىلنى ئېچىندۇرغىنى ئۆزىگە يېتەك ۋە يۆلەنچۈك بولغان ئىشانوفنى ئىنتايىن ھالقىلىق پەيتته پېنسىيىگە چىقىرىش بولدى. قايسىدۇر بىر ناھىيىده ھاكىملىق ئەمىلىنى ئۆتىگەن ياقۇپ مۇھىتى ئىسىملىك بىر كىشى ئىشانوفنىڭ نەشرىيات باشلىقلىق ئورۇنىغا ئولتۇردى. مەمۇرىي ئورگاندا ئۇزاق يىل تەرجىمانلىق ھەم كاتىپلىق خىزمىتىنى ئۆتىگەن نۇرساپا ئىسىملىك بىر كىشى مۇئاۋىن نەشرىيات باشلىقلىقىنى ھەم مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلىكتىن ئىبارەت قوش ۋەزىپىنى ئۆتەشكە يۆتكەپ كېلىندى. جاك جىجۇنىڭ شۇجىلىق ھەم باش مۇھەررىرلىك ئورنىنى بولسا مەلۇم سانائەت زاۋۇتىنىڭ شۇجىسى لوگاك ئىگىلىدى. نەشرىيات باشلىقى ياقۇپ مۇھىتى ئەللىك ياشلاردىن ئاشقان تەندۇرۇس، ھەربىتى چاققان، دىقماقراق ئادەم بولۇپ، سېمىز، بۇغداي ئۆڭ چىرايىغا كىنايىلىك بىر كۈلكە دائىم ھەمراھ

ئىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئەللىك تۆت ياشلىق نۇرساپا بولسا «قەدەم ئالايمۇ - ئالمايمۇ» دېگەندەك، ئېگىز گەۋدىسى ئېغىر تەۋرىنىدىغان، بېجىرىم، ئاق سېرىق چىراي، سارغۇچ قارىچۇق. لۇق كۆزلىرى، ھەتتا بۇرنىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئېقىپ چۈش. كەن قورۇقلىرىغچە بىر خىل ئېرىنچەكلىك تۇمانلىرى سىڭىپ قالغاندەك تەسىر بېرەتتى. ئەللىك ئىككى ياشلىق لوگاك بولسا ئوتتۇرا بوي، ئورۇق، چاچلىرى مەزگىلسىز ئاقىرىپ كەتكەن، قىزغۇچ مىسرەك چىراي ئادەم ئىدى.

بۇ يېڭى باشلىقلارنىڭ نەشرىياتچىلىق كەسپى ۋە ھازىرقى زامان، يېقىنقى زامان، قەدىمكى زامان كىتابلىرى، شۇنداقلا مەدەنىي مىراسلارنىڭ ئىلمىي قىممىتىنى چۈشىنىپ، بۇ كەسپىنىڭ ئېچى - جېچىنى ئىگىلەپ كېتىشى ئۈچۈن يەنە بىر جەريان كېرەك، ئەلۋەتتە.

روھىي چۈشكەن كامىل ئىشانوفنىڭ خىزمىتى توختاپ ئۇزاق ئۆتمەيلا «پەن تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى» نىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن يۆتكىلىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ باشلىماقچى بولغان ئۇلۇغ پىلانلىرىنى شۇ يەردىلا كامال تاپقۇزالايدىغانلىقىغا ئىشەنگەنىدى. كامىل كېتىپ ھەپتىمۇ ئۆتمىدى بولغاي، «مۇنبەر» ژۇرنىلىدا نامان سوپىنىڭ «زۇلمەتتىكى مەشئەلنىڭ سىرى» سەرلەۋھىلىك ئوبزورى ئېلان قىلىنىدى. كىتاب بازارغا سېلىنىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ زوق - ئىشتىياقىنى قوزغاپ يېرىم يىل ئۆتكەندە ئېلان قىلىنغان بۇ ماقالە، خۇددى تويدىن كېيىن ناغرا، ئاشتىن كېيىن زاغرا دېگەندەك كۈلكىلىك بولغان بولسىمۇ، ئەمما جەمئىيەتتە غۇلغۇلا پەيدا قىلىپ زور كۆپچىلىك زىيالىيلارنى غەزەپكە كەلتۈردى. گېزىت - ژۇرناللاردا ئارقا - ئارقىدىن مۇنازىرە خاراكتېرلىك ئوبزور - ماقالىلەر ئېلان قىلىنىدى ھەتتا مۇناسىۋەتلىك ئورگانلار تەرىپىدىن بۇ كىتاب ھەققىدە مۇھاكىمە خاراكتېرلىك يىغىنلار ئۇيۇشتۇرۇ-

لۇپ، «زۇلمەتتىكى مەشئەلنىڭ سىرى» مەغلۇپ قىلىنىدى. بۇ ئارقىلىق كىتابنىڭ ھۆرمەت - ئىناۋىتى بالدۇرقىدىنمۇ ئاشتى. بىراق، بۇنىڭدىن مەسۇم قابىل كۆزلىگەن رېجىسسىگە يەتتى. چۈنكى ئۇ نامان سوپى ئارقىلىق تۇرسۇنجانىنىڭ ئىقبال دەپتىرىگە بىر قارا تامغا باسقان بولسا، پەيتۇلنىڭ يىلتىزىغا كېلىشتۇرۇپ بىر پالتا ئۇرغانىدى. ئۆزىنىڭ «ئاتمۇ ئۆلمەيدىغان، شوتىمۇ سۇنمايدىغان» ئامالىدىن چەكسىز مەمنۇن بولغان مەسۇم قابىل پەيتۇل ھەم تۇرسۇنجانلاردىن ئايرىم - ئايرىم ھال سوراپ: «نامان تېتىقسىزنىڭ قىلغان ئىشىنى كۆرمەمدىغان، خەلق سۆيگەن بىر نادىر كىتابنى سۆكۈپ دېگىنى قالماپتۇ. ئۇ دېگەن تارىخىي ۋەقەلەر تېما قىلىنغان رومان تۇرسا، ھازىرقى سىياسەتكە تەتبىقلىغىنى نېمىسى؟» دېگەندەك دەبدەبىلىك سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ ئۆزىنى بىر كۆرسىتەۋالدى. ئەمما، ئەسلىي ماقالە ئورىگىنالىنى يۈزە بولسىمۇ كۆرگەن نۇردۇن خوجىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، ئۇ: «قارا، بۇ ئەبلەخنىڭ ئۇستاتلىق قىلغىنىنى، مېنىڭ ئالدىمدا «خوش - خوش» دەپ قويۇپ، نامان سوپى ئارقىلىق نەيزە ئۇرغىنىنى. بۇ قىياق كۆز بەندە پىشىپتۇ، پىشقاندىمۇ بېغىشدا خېلىلا يېتىلىپ پىشىپتۇ» دەپ غۇدۇڭشىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ سىر كۆڭلىدە دۇغ سۇدەك تىنىپ قالدىكى، ئېغىزىدىن چىقىرالمىدى. چۈنكى مەسۇم قابىلدىن ئىبارەت تايغانىنىڭ يۈزىدە تۇكى بار ئىدى، جان ھەلقۇمغا كەلگەندە «مۇنۇ ئىگەمكەن» دېمەي ئېغىز سالمىغانلىقى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

ھازىر بۇ ئىشلار ئۆتۈپ كەتتى، تۇرسۇنجانىنىڭ «گۇلدەستە» نەشرىياتىدا ئىشلەۋاتقىنىغىمۇ ئۇچ يىل بولۇپ قالدى. گەرچە «گۇلدەستە» نەشرىياتى ئىقتىسادىي جەھەتتىن خېلىلا باش كۆتۈرۈپ قالغان بولسىمۇ، «قۇدۇق قازغۇچى» نىڭ قەدىر - قىممىتى بولمايۇاتاتتى، بولۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ھەر

خىل تۇرۇم - مىزانلار بىلەن ئۇنىڭ پۈت - قولىنى چۈشەپ قويۇپ، ئەركىن پەرۋاز قىلىشقا ئىمكان بەرمىدى. پەيتۇل ئۇ- يۇشتۇرغان كىتابلارنىڭ تەرجىمىسى، تەھرىرلىكى، كوررېكتور- لۇقى قاتارلىق كەسپىي تەلەپلەر سۇپەت ئۆلچىمىگە يېتىش ئە- مەس، ئەقەللىيسى نەشرىيات ساۋاتىغمۇ يەتمىگەنلىكى بىلەن قايتىدىن ئۆيۈشتۇرۇش، بۇ ئارقىلىق تۇرسۇنجاننىڭ ۋاقىت پە- لانىغا تەسىر كۆرسىتىش، توختامدىكى بەلگىلەنگەن ئاي - كۇن- دە كىتابلارنى تاپشۇرالماسلىقتەك زىددىيەتلەر تۇپەيلىدىن، پەي- تۇل بىلەن ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا ئانچە ئېغىر بولمىغان سۇر- كىلىشلەر بولۇپ ئۆتتى. بۇ پۈت تېپىشىشلار گەرچە ئەتىيازنىڭ شامىلىدەك يېنىك سۇۋىشىپ ئۆتكىنى بىلەن خېلىلا جان قاقشات- قۇدەك سوغۇقمۇ بار ئىدى. شۇڭا، تۇرسۇنجان ھەر قېتىم ھېكمەتنى ئىزدەپ كەلگىنىدە بىر يېڭىلىقنى كۆتۈرۈپ كېلەتتى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ كرېسلوغا چۆكۈپ ئولتۇرغان ھېكمەت تۇر- سۇنجاننىڭ تېلېفونىدا: «مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم ئىش بار» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ ئولتۇراتتى. لېكىن، دالان ئۆي ئىشىكىنىڭ ئېچىلىشى ۋە كارىدوردا ئۇچقۇنئايىنىڭ كىمگىدۇر گەپ قىلغىنى ئۇنىڭ خىيالىلىرىنى چېچىۋەتتى. ھېكمەت مېھمان- خانا ئىشىكىنى ئېچىپ، بوي - تۇرقى ئۇچقۇنئايدىن ئانچە پەرق- لىنىپ كەتمەيدىغان بۇغداي ئۆڭ، كۆزلىرى چوڭ، مۇلايىم يىگىتنى كۆردى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — يىگىت قولىنى كۆكسىگە قوي- دى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام. ھە، دەرسكە قاتناشماي نېمە قىلىپ يۈرىسىلەر؟

— رۇستەم ئىنگلىزچە سۆزلىشىش قاپلىق لېنتىسىنى ئاپتىكەن، — دېدى ئۇچقۇنئاي ھۇجرىسى ئالدىدا ئايىغىنى سې - لىۋېتىپ، — مېنىڭ ئۇنىڭغۇمدا ئاڭلاپ باقايلى، دېگەن.

— ھەر ھالدا دەرس قالدۇرمىغىنىڭلار تۈزۈك.

— چۈشكىچە ئىختىيارىي پائالىيەت، ھېلىلا كېتىمىز.

ئۇچقۇنئاي رۇستەمنى بۇرۇنمۇ بىر قېتىم باشلاپ كېلىپ، ئىككىسى سوئال - جاۋاب تەرىقىسىدە سۆزلىشىپ ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىشقانىدى. ھېكمەت رۇستەمنىڭ ئېغىر - بېسىق، مۇلايىم، چوڭلار بىلەن سۆزلەشكەندە گەپ - سۆزلەرگە دىققەت قىلىدىغان مىجەزىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى. بولۇپمۇ ئۇ مەھبۇبە- نىڭ ئۆلۈمىدە باغاق يەتكۈزۈش، مېھمانلارنىڭ قوللىرىغا سۇ ئېلىش، ئۇزىتىش - كۈتۈشتەك ئىشلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ خىز- مەت قىلدى. رۇستەمنىڭ بۇنداق «پىداكار» لىقىنى كۆرگەن ھېكمەتنىڭ كۆڭلىگە قانداقتۇر بىر ئوي چىگىلىپ قالدى...

ھېكمەت ئۇچقۇنئاي بىلەن رۇستەمنى ئۇزىتىۋېتىپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا تۇرسۇنجان كەلدى. ئادەتتە ھېكمەتنى كۆرگەن ھامان ۋارقىراپ - جارقىراپ بىرنەچچە ئېغىز تىللىۋالىدىغان تۇرسۇنجان ئالمىنىڭ غەزەپتىن بولسا كېرەك، كۆزلىرى چەك- چەيگەن، چاققانغىنا گەۋدىسى بوشاشقان، روھى سۇلغۇن ئىدى. ئۇ ئۆزىنى دىۋانغا تاشلاپ ھارغىنلىق يەتكەندەك «ئۇھ» دەپ قويدى. چاي تەييارلىماقچى بولغان ھېكمەتكە: «بولدى قىل، ناشتا قىلىپ كەلدىم» دەپ سۇسلا ئۆزرىخاھلىق ئېيتتى. ئۇنىڭ كەيپىياتىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى سەزگەن ھېكمەت تاماكا سۇن- دى. ئۇلار گەپ - سۆز قىلىشماي بىردەم ئولتۇرۇشتى.

— بەك سۇلغۇن كۆرۈنىسەنغۇ، مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە؟ — سوردى ھېكمەت ئۇنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ، — پەي- تۇل بىلەن سەن - پەن دېيىشىپ قالدىڭمۇ يە؟

— يېقەي، — تۇرسۇنجان تاماكىسىنى قاتتىق شو - رىدى، — قارا، ھەسەت ئىككى خىل بولىدىكەن: غەربلىكلەردە بىرەرى بىرەر كەشپىياتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرسە باشقىلىرى «مەن سەندىن ئاشۇرۇۋېتىمەن» دەيدىكەن. بۇ، تەبىئىيكى، ئىلغار

هەسەت. بىز شەرقلىقلەردە بولسا «مەن قىلالمىغان ئىشنى سەن قىلالامتىك» دېگەن غەرەزدە ئادەم ئەقلى يەتمىگەن رەزىللىكلەر-نى قىلىدىكەن.

تۇرسۇنجان ئالىم سۆزلىگەنسېرى غەزەپتىن تىترىمەكتە ئىدى. بىر يىل ئالدىدا نامان سوپىنىك «زۇلمەتتىكى مەشئەلنىك سىرى» ناملىق ئوبزورى ئېلان قىلىنغان هامان بەزى ئادەملەر بۇ كىتاب توغرۇلۇق هەر خىل سىياسىي ئۆسەكلەرنى تارقىتىپ، يۇقىرى - تۆۋەن قاتلاپ، ئۆزئارا كۇسۇرلىشىپ «زۇلمەتتىكى مەشئەل» رومانىنى تۇنجۇقتۇرماقچى بولۇشتى. شۇنداقتىمۇ بىر قىسىم مۇناسىۋەتلىك رەهبەرلەر ۋە زىيالىيلارنىڭ قول تىقىشى، مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇشى، رەددىيە ماقالىلىرىنى يېزىشى ئارقىلىق بۇ بىر مەزگىللىك جىددىي ئېلىشىش پەيدا قىلغانىدى. بۇ يىل ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەلىپى، شىنخۇا كىتابخانىلىرىنىڭ تىراژ بېرىشى بىلەن «زۇلمەتتىكى مەشئەل» نىڭ ئىككىنچى نەشرى زاۋۇتتىن چىقىش ئالدىدا يەنە ئۇششۇك تەگدى. غەمسىزلار (چېقىمچىلار) ئالدىنقى قېتىم تەشۋىقات بۆ-لۈمى، نەشرىيات باش ئىدارىسىدە قىلغان هېيلە - مىكىرلىرى ئاشكارىلىنىپ گەپلىرىنى ئاقتۇرالمىغانلىقى ئۆزلىرىگە ئايان بولغاچقا، بۇ قېتىم سامان تېگىدىن سۇ قويۇپ بېرىش يولىنى تۇتقانىدى، «زۇلمەتتىكى مەشئەل» جامائەت خەۋپسىزلىكى نازا-رىتى تەرىپىدىن قاتتىق مەنئى قىلىنىدى. ئالدىنقى قېتىم تارقى-تىلغانلىرىنى يىغىۋېلىشتىن سىرت، «ئاپتور، مۇھەررىرلەر-نىڭ جاۋابكارلىقى سۇرۇشتە قىلىنىدىكەن» دېگەندەك ۋەهىمە-لىك سۆزلەر هەممە يەرنى قاپلىدى. بۇ خەۋەرنىڭ ئەندىشىسىگە چۈشكەن باسما زاۋۇت رەهبەرلىرىمۇ تۇپلىنىپ، مۇقاۋىغا ئېلىنىپ بولغان كىتابلارنى تاپشۇرماي ئامبارلارغا بېسىۋەتتى.

— توۋا قىلدىم، بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىز نېمە بولۇپ كەتكەن ئۆزى، — هېكمەتنىڭ كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ

قالدى، — سەن بۇ ئىشلارنىڭ تەكتىگە يېتەلىدىڭمۇ؟

— ئوچۇقلا تۇرمامدۇ، يەنە شۇ نامان سوپى هەم ئۇنىڭ دۇمباقچىلىرىنىڭ ئىشى، — تۇرسۇنجان ئالىم قوللىرىنى شىلتىدى، — ئۇلار ئالدىنقى قېتىم بۇرنىغا يېگەچكە بۇ قېتىم ئۆچ ئالماقچى.

بۇ ئۇنداق ئاددىي ئىش ئەمەس. نامان سوپىنى ئالدىنقى قېتىم نام چىقىرىش هەم قەلەم هەققى ئۈچۈن شۇنداق قىلدى، دېگەنمۇ، بۇ قېتىمقى شامال ئۇنىڭغا قانداق نەپ ئېلىپ كېلىدۇ؟ ئۇ بىر مەنپەئەتنىڭ قۇلى! بىراق، پايدا مەسۇم قابىلغا بولدى. چۈنكى بۇ مەنسەپ مەستانىسى سېنىڭلا پېيىڭدا بولماي، بەلكى پەيتۇلنىمۇ كۆزدىن يوقاتماقچى. ئۇ هەر ئىككىلارنى يۇقىرى رەهبەرلىك ئالدىدا «قاشقىلىق» قىلىپ قويدى.

— ئۇنداقتا، نامان سوپىنىڭ ماقالىسىدە ئۇنىڭمۇ قولى بار، دېمەكچىمۇ سەن؟

— قولى بارلا ئەمەس، شۇنىڭ پىلانى بويىچە بولغان، ئۇنىڭ پىلانى چوڭ هەم چوڭقۇر يوشۇرۇنغان. ئۇ سەن ۋە پەيتۇلدەك باشلىقلىرى ئالدىدا ئۆزىنى ئاشكارىلىمايدۇ، بۇنىڭغا نۇردۇن خوجىمۇ يول قويمايدۇ. بىراق، كېيىنكى پىلانلىرى ئۈچۈن سېنىڭ كىتابىڭ ئۇنىڭغا تېپىلماس گۆهەر، چۈنكى بۇ كىتاب سەن هەم پەيتۇلنىڭ يىلتىزىنى قىرقىشقا يېتەرلىك قايچا.

— سەن بەكمۇ تېرەن ئويلاپ كېتىپسەن، — تۇرسۇنجا-نىڭ كۆزلىرىدە ئىشەنمەسلىك ئىپادىسى بار ئىدى، — مەسۇم قابىل ئىشخانىمۇ ئىشخانا كىرىپ نامان سوپىنىڭ ماقالىسىنىڭ مېزىنى تىتىپ يۇرسە. مېنىڭچە، ئۇ هازىرقى خىزمىتىدىن مەمنۇن، تېخى پەيتۇل توغرۇلۇق خېلى ئىشەنچلىك مەلۇماتلار-نى بېرىپ مېنى كۆپ ئىشلاردىن خەۋەرلەندۇرۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

— بۇ مېنىڭ پەرىزىم، ئەمما سەن بىخۇدلۇق بۆشۈكىدە

ئۇخلاپ قالما، ــ دېدى ھېكمەت جىددىي تەلەپپۇزدا، ــ ھە، ئېيتە قېنى، ئەمدى قانداق قىلاي دەيسەن؟

ــ جامائەت خەۋپسىزلىكى گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى ئەزىز ئېلى بىلەن كۆرۈشۈپ باقساق، ــ تۇرسۇنجان ھېكمەتكە ئۈمىد بىلەن قاردى، ــ ماڭا قارىغاندا ئۇنىڭ بىلەن سېنىڭ تونۇشلۇ-قۇڭ ياخشى.

ــ بولىدۇ، قاچان بارىمىز؟

ــ ھەرقانچە مۇھىم ئىشىڭ بولسا بۈگۈنچە قوي، ھازىر بارايلى.

ئۇلار كوچىغا چىقىشتى. تىك كۆتۈرۈلگەن ماي قۇياشى ئەتراپقا نۇر زەررىلىرىنى چاچماقتا ئىدى، ئەينەك بېتىمدەك سۇ-زۇك ئاسماندا بىرەر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى قويۇق يوپۇرماقلىق ئاكاتسىيە، ئەرمۇدۇن دەرەخلىرى ئاستىدا ئالا كۆلەڭگىلەر تىترەيتتى. كۈنسېرى سېـ-لىنىۋاتقان ئېگىز ئىمارەتلەرنىڭ ئەينەكلىرى يالت ـ يۇلت چېقىن چاقناتتى. ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان كوچا ئاپتوبۇسىغا چىقىپ ئارقىدىكى بوش ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

ــ بىر خۇش خەۋەرنى دېيىشنى ئۇنتۇپتىمەن، ــ دېدى تۇرسۇنجان ھېكمەتكە قايرىلىپ، ــ «تۇندىكى چولپان» رومـا-نىڭ بېسىلىپ بولدى، تۇپلىنىپ مۇقاۋىغا ئېلىنىسلا بازارغا سالىمىز.

ــ ئۇنىڭغىمۇ بىرەر چېچەك چىقمىسا بولاتتىغۇ، ــ ھېكـ-مەت ئىستىھزا بىلەن كۈلدى، ــ بۇ رومانىدىن مەسۇم قابىلنىڭ خەۋىرى بارمۇ؟

ــ تېماتىك پىلاندىن كۆرۈپ قالغان بولسا بىلمىدىم، بولمىسا ئۇقمايدۇ.

ــ ئىلاج بار كىتاب چىقىپ بولغۇچە ئۇقمىغىنى ياخشى، بۇ ئادەملەردىن ھەزەر ئەيلەپ قالدىم.

ــ خاتىرجەم بول، يېڭى دەۋردىكى ئوقۇنقۇچى تېما قـ-لىنغان كىتابتىن قۇسۇر چىقىرالمايدۇ.

ئۇلار گەپ بىلەن بولۇپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى ئالدىغا كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمەي قېلىشتى. ھېكمەت ئاپتو-بۇستىن چۈشۈپلا تۇرسۇنجاننى دەرۋازا يېنىدىكى خەۋەرلىشىش بۆلۈمىگە ئېلىپ كىردى. قاراۋۇلدىن رۇخسەت ئېتى ئالغاندىن كېيىن جامائەت خەۋپسىزلىكى گېزىتى تەھرىر بۆلۈمىگە كىرىپ كېلىشتى. جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىنىڭ فورمىسىنى كىيگەن ئەزىز ئېلى باش كۆتۈرمەي ماتېرىيال كۆرۈۋاتاتتى. ئۇ ھېكمەتنى خۇشچىراي قارشى ئالدى.

ــ بەللى، بەللى ھېكمەت ئەپەندى، بېشىڭىزدىن ياغاچ ئۇشتۇڭۇتەمدۇق، قانداق، ــ ئەزىز ئېلى ھېكمەتنىڭ قولىنى چىڭ سىقتى، ــ قانداق بولۇپ مەن يادىڭىزغا كېلىپ قالغاندىـ-مەن. ۋۇي، بۇ ھېلىقى ئىسلاھاتچىمىز تۇرسۇنجانغۇ.

ــ مېنى ئۇنتۇپ قالماپسىز ـ دە، ــ تۇرسۇنجان چاقچاق قىلدى، ــ شۇنىڭغا قارىغاندا تەسىرىم بار ئادەم ئوخشايمەن.

ــ تەسىرىڭىزلا ئەمەس، نامىڭىزمۇ بار ئادەمسىز، چۈنكى نەشرىيات ساھەسىدە تۇنجى ئىسلاھاتچى ـ دە، سىز.

ئۇلار بىردەم چاقچاقلاشقاندىن كېيىن، ھېكمەت «زۇلمەتـ-تىكى مەشئەل» رومانىنىڭ تەقدىرى ھەققىدە ئىخچام قىلىپ سۆزلىدى ۋە قايتا نەشرى چىقىش ئالدىدا تارقالغان بەزى گەپ ـ سۆزلەرنىڭ جەمئىيەتتە پەيدا قىلغان يامان تەسىرى توغرىسىدىمۇ توختالدى. ھېكمەتنىڭ سۆزلىرىنى زەن سېلىپ ئاڭلاۋاتقان ئەزىز ئېلى سۆز ئارىلىقلىرىدا «ئانچە ـ مۇنچە خەۋـ-رىم بار» دەپ قويۇاتتى. ئۇ ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجانغا تاماكا سۇنۇپ ئۆزىمۇ بىرنى تۇتاشتۇردى.

ــ قارىڭ ھېكمەت، توي ـ تۆكۈن، نەزىر، مەرىكىلەر جەمئىيەتتىكى يېڭىلىقلارنى ئاڭلايدىغان ئەڭ ياخشى سو ـ

رۇنكەن، ــ دېدى ئەزىز ئېلى كۈلۈپ قويۇپ، ــ بىر - ئىككى سورۇندا بەزىلەر تۇرسۇنجاننى غاجاپ يوقلا قىلىۋەتتى، ئاندىن ئۇنىڭ كىتابىنى سۆكۈشكە باشلىدى. ھاراقنىڭ تەسىرىمۇ، ئىشقىلىپ: «ھالۋىنى پوق، پوقنى ھالۋا قىلىۋېتىدىغان خەقكەن سەن» دەپ خېلىلا قاينام قاپتىمەن.

ئەزىز ئېلىنىڭ سۆزلىرىدىن تۇرسۇنجانىنىڭ بىردىنلا قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، غەزەپتىن چىرايى قىزىرىپ كەتتى. تەرەپ - تەرەپتە ئىغۋا تارقىتىپ تۇرسۇنجاننى سىستېۋاتقانلارنىڭ ئارقىسىدا مەلۇم ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى جەزملەشتۇرگەن ھېكمەتنىڭ كۆز ئالدىدا يەنىلا مەسۇم قابىل، نۇردۇن خوجا، نامان سوپىلار ئايان بولدى.

ــ بەزى ئادەملەرنىڭ «جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورۇنلىرى بۇ كىتابنى مەنئى قىلدى، چەكلىدى» دېگەن سۆزلىرى پۈتۈنلەي ئىغۋا بولۇشى مۇمكىن، ــ دېدى ئەزىز ئېلى كەسكىن قىلىپ، ــ ئۇنداق ئىش بولسا مەن مەشھەد تۇرۇپ خەۋىرسىز قالامدىم.

ــ بۇ ئىشنى، ــ دېدى ھېكمەت ئۇمىدلەنگەن ھالدا، ــ مۇناسىۋەتلىك باشلىقلاردىن ئېنىقراق ئۇقۇپ كۆرگىلى بولارمۇ؟

ــ نېمىشقا بولمايدىكەن، بۇ ئىشقا «مەدەنىيەت قوغداش» باشقارمىسى مەسئۇل. مەن تېخى بايىلا باشقارما باشلىقى ئەركىن بىلەن كۆرۈشكەنىدىم.

ئەزىز ئېلىنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئۇلار ئىككىنچى قەۋەتتىكى «مەدەنىيەت قوغداش» باشقارما ئىشخانىسىغا كىرىشتى. بېجىرىم تولغان ئاق يۈزىدىن ئوتتۇز نەچچە ياشلارغا كىرگەنلىكى مەلۇم بولۇپ تۇرغان، لېكىن چوقا چاچلىرى سەل شالاڭلاشقان بىر يىگىت قىزىل سىزىقلار بىلەن سىزىلىپ، ژاراقلىرى پۈك-لەنگەن بىر كىتابنى كۆرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇ كىرگەنلەرنى كۆرۈپلا كىتابنى قاتلاپ تارتمىغا سالدى - دە، ئورنىدىن تۇردى

ۋە ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

ــ قېنى ئولتۇرۇڭلار، ــ دېدى ئەركىن قىزغىن تەلەپ-پۇزدا.

بۇ ئەسنادا ئىشخانىغا پاكار بويلۇق، ئوتتۇرا ياشلاردىكى قارا قۇمچاق بىر خەنزۇ كىشى كىرىپ كەلدى. ئەزىز ئېلى ئۇنى «جاڭ چۈجاڭ» دەپ تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئەزىز ئېلى جاڭ چۈجاڭنىمۇ خەۋەردار بولسۇن دەپ ئويلىدىمۇ، ھېكمەت، تۇرسۇنجانلارنىڭ نېمە ۋەجدىن كەلگەنلىكىنى خەنزۇ تىلى بىلەن چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى. ئەزىز ئېلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان باش-لىقلارنىڭ بىردىنلا قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ بىرەدىلىك جىمىپ قالدى.

ــ ھەي، ھەي، سىلەر زىيالىيلار ئاجايىپ خەقتە، ــ دېدى جاڭ چۈجاڭ بېشىنى چايقاپ، ــ بىرىڭلار كېلىسىلەر دادا-لاپ، بىرىڭلار كېلىسىلەر ئاقلاپ. بىزنىمۇ سارىڭ قىلىۋەتتىڭ-لار، ئۇنىڭسىزمۇ بىزنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرىمىز چېچىمىزدىن تولا. خەنزۇ يازغۇچى، ئالىملىرىنىڭ يېزىۋاتقان كىتابلىرى سىلەرنىڭكىدىن ئاز ئەمەس، بىراق بىرەرىمۇ بىر - بىرىنى غاجاپ كېلىشمەيدۇ، قانداق دېدىم، ئەركىن چۈجاڭ.

ــ توغرا، ئۇنداق ئەھۋال ئاساسىي جەھەتتىن مەۋجۇت ئەمەس، ــ ئەركىن ئاچچىقىنا كۈلۈپ قويدى.

ــ ئۆزۈڭلار قانداقتۇر كىتابلارنىڭ مەزمۇنى ئۇنداق يا-مان، بۇنداق زەھەرلىك، جەمئىيەتنىكى قالايمىقانچىلىق شۇنىڭ-دىن كەلگەن. . . دېگەندەك نەرسىلەرنى يېزىپ كېلىسىلەر. بىز كىتاب بىلەن يازغىنىڭلارنى سېلىشتۇرۇپ كۆرسەك تۇپتىن ئوخشىمىغان، ــ جاڭ چۈجاڭ دىمىغىنى قاقتى، ــ تارىخىي چىنلىقنى ئەكس ئەتتۈرگەن سۆز - جۈملىلەر، ۋەقەلەر ھازىرقى دەۋرگە تەتبىقلىنىپ ئاجايىپ سىياسىي قالپاقلار كىيگۈزۈلگەن.

كىتاب يېزىش ئۇنچىۋالا ئاسان ئىش ئەمەس، ئۇنداق - مۇنداق خاتالىقتىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ - دە.

— جاڭ چۈجاڭ ئېيتقاندەك، كىتاب يېزىش ئاسان ئىش ئەمەس، — ئەركىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويدى، — بەزى ئادەملەر بەتلىرى قىپقىزىل بويالغان كىتابلارنى كۆتۈرۈپ كېلىشىدۇ، ھەتتا بىر دەستە ماتېرىيالنى قوشۇپ، ئۇنداقچى، مۇنداقچى دەپ ئىزاھلارنى بېرىشىدۇ. بىز بۇنداق ئىشلارنى كوللېكتىپ مۇزاكىرىگە قويمىمىز، ئەگەر بۇ جەھەتتە بىلىمسىز كەملىك قىلسا جەمئىيەتتىن ئالىم، پروفېسسور، نەزەرىيىچىلەرنى تەكلىپ قىلىپ ئۇلارنىڭ كۆزقاراش، تەھلىلىرىنى ئاڭلايمىز. يېنىكلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلساق زور خاتالىققا يول قويغان بولمىمىز، چۈنكى پارتىيىنىڭ زىيالىيلارغا قاراتقان سىياسىتى، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىگە قانداق مۇئامىلە قىلىش، قوغداش، ئاسراش دېگەندەك تۈزۈم، قائىدە - مىزانلىرى بار تۇرسا.

— ئەگەر چەكلەشكە تېگىشلىك، ئالايلى، — دېدى ھېكمەت ئېنىقراق ئۇقۇمغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، — شەھۋانىي كىتاب، رەسىم، كىنو دېگەندەكلەر بولۇپ قالغىنىدا قانداق ئۇسۇل ياكى تەدبىر قوللىنىسىلەر؟

— يېغىۋېلىش، مۇسادىرە قىلىش، جەريمانە قويۇش، كۆيدۈرۈش ئۇسۇللىرى بىلەن تەڭ ئايرىم ھۆججەت چۈشۈرۈلىدۇ. سىلەر سۈرۈشتە قىلغان «زۇلمەتتىكى مەشئەل» كىتابىغا چەكلەش ھەققىدە ھۆججەت چۈشۈرۈلمىگەنكەن، بۇ باشقىلارنىڭ قانۇن، دىكتاتورا ئورۇنلىرىنىڭ نامىنى سۈيىئىستېمال قىلىپ يامان نىيىتىگە يېتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

— ھۆججەت چۈشۈرۈلمىگەنلىكى ھەققىدە، — دېدى ئالىمالسىز قالغان تۇرسۇنجان، — بىرەر ئىسپات يېزىپ بېرەلەمسىز؟

— بۇ ئورۇنسىز، — ئەركىن كۈلۈپ قويدى، — قولىدا كىتابنى چەكلىگەنلىك ھەققىدە ھۆججەت بولمىغان شارائىت ئاستىدا ئىغۋاغا ئىشىنىپ كىتابلارنى بەرمەسلىكنىڭ ئۆزى خاتا، ئۇنداقتا ئۇلار ئىقتىسادىي زىيانغا ئىگە بولۇشى كېرەك.

ئەزىز ئېلى، ھېكمەت، تۇرسۇنجانلار بىر - بىرىگە باش لەڭشىتىپ كۆڭلى تىنغاندەك بولۇشتى - دە، ئىككى باشلىققا رەھمەت ئېيتىشىپ ئۆزاپ چىقىشتى. ئەزىز ئېلى ئۆيىگە باشلىماقچى بولغىنىدى، ئۇلار ئۆزرە ئېيتىپ خوشلاشتى. بۇگۈنكى پائالىيەتتىن كۆڭلى سۇ ئىچكەن تۇرسۇنجان بىردىنلا يېنىكلەپ قالغاندەك تېز - تېز قەدەم ئالاتتى، چىرايىمۇ ئېچىلىپ روھلىنىپ قالغانىدى. ئۇ خۇشلۇقىدا ھېكمەتنى تاكسىدا ئېلىپ كەتتى.

— تۇرسۇنجان، جاڭ چۈجاڭنىڭ سۆزلىرى مېنى نومۇسىتىن ئۆلتۈردى، — ھېكمەت خورسىنىدى، — ئۆزىمىزدىن باشقا مىللەتلەرنىڭ نەزىرىدە «ساپاسىز مىللەت» دېگەن ئۇقۇمنى پەيدا قىلىۋاتقانلار يەنىلا ئۆزىمىز ئىكەنمىز. بۇ نېمىدېگەن خورلۇق.

— راست دەيسەن، جاڭ چۈجاڭنىڭ: «سىلەر زىيالىيلار ئاجايىپ خەقتە» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، خۇددى ئەرشتىن يەرگە تاشلىۋېتىلگەندەك بولۇپ كەتتىم. ئۇنىڭ دېگىنى ھەقىقەتقۇ!

— ئۇنداقمۇ ئەمەس، — ھېكمەت دوستىنىڭ قارىشىنى رەت قىلدى، — بۇنداق بىرنەچچىلىگەن چۆپرەندى زىيالىيلار پۈتۈن بىر مىللەتكە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، ئۇلار شۇ مىللەتنىڭ بەدىنىدىكى يېرىڭلىق ئىششىق ياكى يۇقۇملۇق مەرەز.

— يۇقۇملۇق دېگەن دىئاگنوزىڭغا قوشۇلسەن، شۇڭا ئۇلار مىللىتىمىزنى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا سېستىۋاتسدۇ. بولدىلا، بۇ تېمىدا سۆزلەشمەيلى، كۆڭۈللەرنى غەش قىلىپ نېمە قىلىمىز. ھازىر بىرەر ئاشخانىغا كىرىپ قورساقنى ئەپلىگەچ ئازراق ئىچەيلى.

— بولمايدۇ، مەن ئۆگۈنلۈككە بېيجىڭغا ماڭمەن، بۈگۈن - ئەتە سىزنىڭ تۇغقانلىرىڭىز بىلەن كۆرۈشەلەيسىز.

— بېيجىڭغا بارمەن... يەنە نېمە ئىشكەن؟

— خەلقئارالىق كىتاب يەرمەنكىسىگە قاتناشقىلى.

— ۋاي - ۋۇي، ئۆيگە ئوغرى كىرسە ئىتنىڭ سېگۈسى كەپتۇ دەپ، داۋاملىق مېنىڭ بېشىمغا كۈن كەلگەندە قاچسەن.

— ھەي، قارا يۈزلۈك قىلما، قاچان بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە قاچقان يېرىم بار؟

— قاچان قايتىپ كېلىسەن؟

— كۆپ بولسا ئىككى ھەپتە ئىچىدە قايتىپ كېلىمەن. بىر ئىش بار ئىدى، ساڭا مەسلىھەت سالىدىغان. ماھىگۈل «يۈرەك كېسەللىكلىرى» دەپ بىر كىتاب يېزىپتىكەن، سەن چىقىرالامسەن؟

— يۈرەك كېسەللىكلىرى؟!... — تۇرسۇنجان كۆزلىرىنى قىستى، — سەن ئۇچۇن بولسىمۇ ئامالىنى قىلىمەن - دە...

— تولا بىلجىرلىما، — ھېكمەت تۇرسۇنجاننىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يەتتى، — مەن بېيجىڭدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ماھىگۈل ئىككىمىز بىر قېتىم كۆرۈپ، تۇزىتىپ چىقماقچى، ئاندىن ساڭا تاپشۇرايلى، بولامدۇ؟

— ئۇ چاغقىچە يىراق - يېقىندىكى دوختۇرخانا، تېببىي مەكتەپ، سەھىيە ئورۇنلىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ تىراژنىڭ ئورنىنى قىلىپ قويايلى.

ھېكمەت ئۆيى ئالدىدا چۈشۈپ قالدى. تۇرسۇنجان ئالىم تاكسى بىلەن «گۈلدەستە» نەشرىياتىغا يۈرۈپ كەتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇ ئالدىراشلىقتا ئۆزىنى نەچچىگە بۆلگۈدەك بولۇپ كېتىۋاتاتتى. باسما زاۋۇتلىرىغا بېرىپ كىتابلارنىڭ سۈپەتلىك بېسىلغان - بېسىلمىغانلىقىنى، توختامدا بېكىتىلگەن ماتېرىيال-

لارنىڭ ئىشلىتىلگەن - ئىشلىتىلمىگەنلىكىنى، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا بېسىلىپ چىقىش - چىقماسلىقىنى سۈرۈشتۈرەتتى، ئۈيۈشتۇرۇلغان كىتابلارنى سۈيلەيتتى... تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەرنى تەھرىرلىككە ئۈيۈشتۇراتتى، يېڭى ئەسەرلەرنى ئىز-دەيتتى... مانا شۇنداق ئۆزۈلمەس ئىشلار ئۇنى ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك ئالدىرىتىۋەتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇرۇ-ۋاتقىنى پەيتۇلىنىڭ ئۈيۈشتۇرغان كىتابلىرى بولۇپ، بۇ كىتاب-لارنىڭ تەرجىمە ۋە تەھرىرلىنىشى نەشرىيات تەلىپىگە يەتمەيە-تتى. ئۇنداق كىتابلارنى قايتا ئۈيۈشتۇرۇشقا توغرا كەلگەنلىك-تىن، توختامدىكى بەلگىلەنگەن مۆھلەتكە خىلاپلىق قىلىشتىن سىرت، بىر كىتابقا ئىككى - ئۈچ تۇرلۇك قەلەم ھەققى بېرىشكە توغرا كېلەتتى. بۇنداق تەكرارلىنىشلاردىن قاتمۇقات زىيان كەل-تۈرۈپ چىقىرىۋاتقان پەيتۇل ئۆردەككە سۇ يۇقمىغاندەك بەخىرا-مان ھۆكۈمرانلىقىنى يۈرگۈزمەكتە ئىدى. تۇرسۇنجان بىر ئاي-دىن بېرى پەيتۇل ئۈيۈشتۇرغان كىتابلار ئىچىدىكى تۆت كىتابنى سۈيلەپ، ئۇنىڭ ئىشخانىسىنىڭ بوسۇغىسىنى تېشىۋەتكۈدەك قىلدى، چۈنكى توختام بويىچە، قايسى تەرەپ توختامدىكى مۆھ-لەتكە خىلاپلىق قىلسا ئوتتۇز پىرسەنت تۆلەيتتى.

تۇرسۇنجان ماشىنىدىن چۈشۈپلا پەلەمپەيلەردىن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك چىقىپ پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسى ئالدىدا توختاپ، نەپىسى-نى بېسىۋالغاندىن كېيىن ئىشكنى چەكتى. پەيتۇلنىڭ «كى-رىڭ» دېگەن بوغۇق ئاۋازىنى ئاڭلاپ بوسۇغىدىن قەدەم ئالدى. ھازىر ئىشخانا باشلىققا مۇناسىپ ھالدا بېزەلگەنىدى، بۇرۇنقى نامراتلىق يېغىپ تۇرغان «ئاسارئەتىقە» لەرنىڭ قارىسىمۇ كۆ-رۈنمەيتتى. سۇس خورمارەڭ تام ئىشكاپلىرىنىڭ ئەينەكلىرىدىن ھەر خىل كىتابلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى، تورۇسقا رومبا شەكىللىك گۈل چىقىرىپ قېقىلغان سىلىق ھەم رەڭدار تاختايلارنىڭ بىر-قانچە يېرىگە زىننەت چىراغلىرى بېكىتىلگەنىدى. مودا بولۇۋات-

قان شادلىق كرېسلولارغا يۇمشاق بۇلغار قاپلىق كۆرپىلەر سېلىنغان بولۇپ، ئارىلىقلىرىغا قوڭۇرەڭ چاي ئۈستەللىرى قويۇلغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىدە ھېقىقەتەن پارقىراق ئىستاكانلار تۇراتتى. ئىشخانىنى بۆلەكچىلا ھەيۋەت كۆرسىتىپ تۇرغىنى ھاۋا رەڭ ئويما گۈللۈك گىلەم ئۈستىگە قويۇلغان خىزمەت ئۈستىلى ئىدى. ئۈستەل خۇددى قېلىپتىن قۇيۇلۇپ چىققاندەك سىپتا، نەپىس ئىدى، كۆز چاقنۇدەك پارقىرايتتى.

پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىنىڭ بۇنداق كۆركەم ياسلىشىنى نەشرىياتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايتتى. ئۇچ يىلدىن بېرى قانات ـ قۇيرۇقىنى خېلىلا رۇسلۇالغان «گۈلدەستە» نەشرىياتى مۇھەررىرلەرنىڭ ئۈستەل ـ ئورۇندۇق-لىرىنى يېڭىلاپ بېرىشتىن سىرت، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى توشۇيدىغان ئاپتوبۇس ھەم پەيتۇل ئۇچۇن «سانتانا» ماركىلىق كىچىك ماشىنىدىن بىرنى سېتىۋالدى.

پەيتۇل تۇرسۇنجاننى بۇرۇنقىدەكلا ياسىما چىرايى بىلەن قارشى ئالدى. ئۇنىڭ نامراتلىق يېغىپ تۇرغان ئىشخانىسى ئۆز-گەرگىنىدەك، بۇرۇنقىدەك كەمتەرلىك، قىزغىنلىق، ھېرىس-مەنلىك خۇي ـ پەيلى سۇرلۇك، مەنمەنلىك، ئۆزىگە تەمەننا قويۇش كىبىرىگە ئالماشقانىدى. بىر يىل ئالدىدا نامان سوپىنىڭ «زۇلمەتتىكى مەشئەلنىڭ سىرى» ناملىق ئوبزورى ئېلان قى-لىنغاندا، كېرىم بۇجاڭ، نۇردۇن خوجىلار پەيتۇلنىڭ راسا ئەدىپىنى بېرىپ ساقلىنىى قىرغان بولسىمۇ ھەر ھالدا ساقلاپ قالدى. لېكىن، ئۇ كۆڭۈلسىز ئىشلارنىڭ ئاخىرى خەيرلىك بولدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ خوجا ئاكىلىرى ئالدىدا خېلى ۋاقىتلار-غىچە يۈزىنى كۆتۈرەلمىدى. ئۇلارنىڭ مۇئامىلىلىرى بىردىنلا يامانلىشىپ ئۇنى ئەنسىزچىلىك ئىچىدە قالدۇردى. خەيرىيەت، ئۇ ئىشلار ئارقىدا قالدى ھەم ئونتۇلدى. بىراق، شۇنىڭدىن باشلاپ نۇردۇن خوجا قاتارلىق ھەقمسايىلىرىنىڭ تۇرسۇنجان

توغرۇلۇق سىرلىق ھەم ۋەھىمىلىك قۇلاق قېقىشلىرىدىن پەي-تۇل بۇ ئىسلاھاتچىدىن ھەزەر ئەيلەپ قالغانىدەك قىلاتتى، شۇن-داقتىمۇ ئۇنى قولدىن چىقارغۇسى كەلمەيتتى، چۇنكى ئۇ نەشرە-ياتنىڭ ھەم ئۆزىنىڭ ھازىرقى كۈنلىرىنىڭ ئاشۇ جاپاكەشلىك ھېممىتىدىن ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. بۇ قېتىم پەيتۇلنىڭ «زۇل-مەتتىكى مەشئەل» نى قايتا نەشرگە بېرىشى يەنىلا ئۆزى ئۈچۇن ئىدى، چۇنكى ھەرقانداق كىتابنىڭ ئىككىنچى نەشرىدىن تۇزۇم بويىچە مۇھەررىرگە خېلىلا پۇل تېگەتتى. شۇڭا ئۇ شىنخۇا كىتابخانىلىرىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن «زۇلمەتتىكى مەشئەل» نى ئىككىنچى قېتىم نەشر قىلدۇردى. بىراق، جەمئىيەتتە تارقال-غان «جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى مەنئى قىلدى، ئاپتور ۋە مۇھەررىرلەرنىڭ جاۋابكارلىقى سۇرۇشتە قىلىنماقچى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا ئېسەنكىرەپ قالغانىدى.

— ئولتۇرۇڭ تۇرسۇنجان، — پەيتۇل ئېڭىكىدە كرېسلو-نى ئىما قىلدى، — ئۆزىڭىزگە ئايان، ھەرقانداق كىتابنىڭ دەس-لەپكى نەشرىدىن ئانچە كۆپ مەنپەئەت بولمايدۇ، ئەمما ئىككىن-چى، ئۈچىنچى نەشرلىرى ساپ پايدىغا ماڭىدۇ. مانا ئەمدى نەچچە مىڭ تىراژلىق كىتاب تەييار بولغاندا، ئەسكى ئىشتاندىن بىر نېمە چىققاندەك غەلىتە گەپلەرنىڭ تارقالغانلىقىنى كۆرمەم-سىز.

— پەيتۇلكا، بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، ھېكمەت ئىك-كىمىز جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىگە بېرىپ ئۇ ئىغۋانىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۇرۇشتە قىلىپ كەلدۇق، — دېدى تۇرسۇن-جان پەيتۇلنىڭ ۋىللىدە ئېچىلغان چىرايىغا قاراپ، — ئۇلار «بىز چەكلەش ھەققىدە ھۆججەت چۇشۇرمىگەنىكەنمىز، ھەرقان-داق كوچا گەپلىرى ئاساسسىز» دەيدۇ.

— ۋۇي راست، — پەيتۇل پېشانىسىگە پاققىدە بىرنى ئۇردى، — ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ دەپ، شۇ ئىش نېمىشقا

كاللىمىزغا كەلمىگەن بولغىيدى. «ھۆججەتنىڭ بولسا چىقار» دېسەكلا ئىش پۈتمەيدۇ.

— توغرا دەيسىز، ۋەھىمىدىن گاڭگىراپ بىزمۇ ئەقلى-مىزنى يوقىتىپقويماڭ.

— بۈگۈنلا ماشىنىسى ئاپىرىپ كىتابلارنى ئەكېلىۋا - لايلى، — پەيتۇل تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى، — بولدى، ئۆزۈملا باراي.

— ئىلاج بار قائىدە سۆزلەپ، يۈمشاقراق پاراڭلى - شايلى، — دېدى تۇرسۇنجان پەيتۇلنىڭ ئەمەلدارلىق كىبىرىنى ئىشقا سېلىشىدىن ئەنسىرەپ، — ئۇلار يەنىلا ئەسقاتىدۇ ئە-مەسمۇ.

— ئۇ تەرىپىنى بىلمەن.

تۇرسۇنجاننىڭ چىرايى ئېچىلماي ئولتۇراتتى، چۈنكى ئۇ-نىڭ پىكىر - خىيالى پەيتۇل ئۈيۇشتۇرغان كىتابلاردا ئىدى. ئەلۋەتتە، ئۇ كىتابلار تەرجىمە قىلىنىپ كەلگەن ھالەتتىمۇ، تەھرىرلىنىپ چىققۇچە ئىككى - ئۈچ ئاي كېتەتتى. ئەگەر بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تاپشۇرۇلمىسا جەريمانە تۆلەشتىن سىرت، كىتابنىڭ چىقىش ۋاقتىغا تەسىر كۆرسىتەتتى. بۇنداقتا توختام تۈزگەن ئورۇنلارغا كىتابلار ۋاقتىدا يەتكۈزۈلمىسە بەلگە-لىمە بويىچە بېرىشكە تېگىشلىك پۇلدىن يېگىرمە پىرسەنت تۆ-تۇپ قېلىنىاتتى.

— پەيتۇلكا، سىز ئۈيۇشتۇرغان كىتابلاردىن خەۋەر يوقمۇ؟ — سورىدى تۇرسۇنجان چىرايى تۇتۇلغان ھالدا، — ۋا-قىت بەك ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ، توختام تۈزگەن ئورۇنلارنىڭ ئالدىدا رەسۋا بولۇپ قالارمىزمۇ، دەپ بەك ئەنسىرەۋاتىمەن.

— ۋۇي، گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ تاس قاپتىمەن ئۇ-نۇغلى، — پەيتۇل تام ئىشكاپىدىن چوڭ ئىككى دەستە ماتېرى-يالنى كونۇبرتى بىلەنلا ئوستەلگە قويدى، — بۇ سىز مۇھىم

دەپ تاپىلىغان كىتابنىڭ تەرجىمىسى، ئاخشام ئېلىپ كەپتە-كەن، كونۇبرت ئىچىدە كىتابمۇ بار.

— قالغانلىرىچۇ؟

— مۇشۇ بىر - ئىككى ھەپتىگىچە تاپشۇرماقچى.

— پەيتۇلكا، ئۆزىمىز پات - پات بېرىپ ياكى تېلېفوندا سۆيلەپ تۇرمىساق ئولگۇرمەيدۇ جۇمۇ.

— خاتىرجەم بولۇڭ.

— ۋەدىمىزدە تۇرالمىساق نەشرىياتنىڭ ئىناۋىتىگە تەسىر يېتىشتىن سىرت، ئىقتىسادىي جەھەتتىمۇ زىيان تارتىمىز.

— بۇنىڭدىن خەۋىرىم بار.

تۇرسۇنجان ماتېرىيالنى كۆتۈرۈپ ئىشخانىسىغا چىقتى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئىشخانا ئىشكىلىرىنىڭ گۈپ قىلىپ يېپىلىشى، كارىدورىكى قالايمىقان ئاياغ تىۋىشلە-رى، پەلەمپەيلەردىكى تاقىلدىغان ئاۋازلاردىن ئىشچى - خىزمەت-چىلەرنىڭ ئىدارە ئاپتوبۇسىغا ئالدىراۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. لېكىن، تۇرسۇنجان تاماقنىمۇ ئۇنتۇپ كونۇبرتتىكى تەرجىمىنى كۆرۈپلا چۆچۈپ كەتتى، ئۆمچۈك تورىدەك گىرەلىشىپ بىر - بىرىگە ئىرمىشىپ - چىرمىشىپ كەتكەن خەتلەرگە قاراپلا بېشى پىرراپ قايدى. بۇ خەتلەرنى راۋان ئوقۇش ئەمەس، سۆز - جۈملىلەرنى بىر - بىرىگە باغلىماقمۇ تەس ئىدى، ھەتتا تەرجە-مىنىڭ ھەربىر ئورىگىنالىدا A، B، C دېگەندەك شەرتلىك بەلگىلەر بولۇپ، بۇ بەلگىلەرنىڭ مەزمۇنى ئورىگىنالنىڭ ئارقا بېتىگە يېزىلغانىدى.

تۇرسۇنجان قورسىقىنىڭ دەممۇ دەم كورکىراپ ئالدىرىتە-ۋاتقانلىقى بىلەنمۇ كارى بولماي كەچكىچە كۆردى. تەرجىمىنى ئەسلى كىتابقا سېلىشتۇرغانسېرى غەزىپى شۇنچە تاشتى. بۇ «پەلسەپىدىن ساۋات» دېگەن كىتاب بولۇپ، ئاپتونوم رايون بويىچە ھەربىر ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى پارتىيە مەكتەپلىرى بە-

لەن توختام تۇزگەن تۆت كىتابنىڭ بىرى ئىدى. ئۇلار پارتىيە - ھۆكۈمەت ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار مەسئۇللىرىنى تەربىيىلەيدىغان ھەر دەرىجىلىك پارتىيە مەكتەپلىرىدىكى ئون مىڭدەك كادىرغا دەرسلىك قىلىپ تارقىتىلاتتى. بىراق، تەرجىمە مەزمۇن، جۈملە، ئىملا، ئاتالغۇ خاتالىقلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى.

تۇرسۇنجان ماتېرىيالنى كەچتە ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ تۇن يېرىمغىچە ئون ئالتە بەت ئەتراپىدا قايتا ئىشلەپ چىقتى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئىشخانىغا كېلىپ باشقىدىن تەرجىمە قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى. بۇ كىتاب خېلى قېيىن كىتاب بولغاچقا، لۇغەتلەرنى ئاختۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. تۇرسۇنجان بىر قانچە لىغان قېلىن لۇغەتلەرنى ئۈستەلگە دۆۋىلەپ قويۇپ تەرجىمىنى ئۆزى قىلىشقا باشلىدى. ئەمدى پەيتۇلغا دادلىغىنى بىلەن بىكار ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭ «ئۇنداقتا تەھرىرلىكىنى سىز قىلىڭ، قەلەم ھەققىنى كۆڭلىڭىز تىنغۇدەك بېرەيلى» دېيىشى ئادەتكە ئايلانغانىدى.

تۇرسۇنجان پۈتۈن زېھنىنى تەرجىمىگە بېرىپ ئىشلەۋاتقاچقىمۇ، پەيتۇلنىڭ كىرىپ كەلگىنىنى تۇيماي قالدى. ئۇ گېلىنى قىرىپ شەپە بەرگەندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدىيۇ، قاپىقىنى ئاچمىدى.

— ھە، تەرجىمىسىنى كۆرۈۋاتامسىز، قانداقراقكەن؟

— بىر دۆۋە ئەخلەتكەن...

بۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى تۇرسۇنجان ئۆزىمۇ ئۇقماي قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭدا قورقۇش ياكى تەپ تارتىش ئىپادىسى كۆرۈلمىدى. لېكىن، پەيتۇلنىڭ سېمىز يۈزى ھۇپپىدە قىزىرىپ دىمىقىنىدەك بولۇپ كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى.

— ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ، — تۇرسۇنجان قىزىل قەلەم-

دە تۈزەتكۈدەك ئورۇن قالمىغان تەرجىمىنى ئۇنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى، — تەھرىرلەپ بولالماي ئۆزۈم قايتىدىن تەرجىمە قىلىۋاتىمەن. تېخى تەرجىمە تۈگىگەندىن كېيىن سىياسىي قانۇن ئورۇنلىرىدىكى تەرجىمانلارغا تەھرىرلىككە بەرمەسەك بولماس، شۇڭا توختامدا بېكىتىلگەن ۋاقىتقا كىتاب ئۇلگۈرەمدۇ، يوق، بۇمۇ بىر مەسىلە. ئۇلگۈرمىسە قىپقىزىل زىيان.

— راست، تەرجىمىسى ئانچە ياخشى ئەمەسكەن، — پەيتۇل بويىلىپ كەتكەن ئورنىغىلارغا قاراپ تۇنجۇقۇپ كەتتى، — بولمىسا ئۇلارمۇ پىشقان تەرجىمانلار ئىدى.

— پىشقان تەرجىمانلار مۇشۇنداق مەسئۇلىيەتسىز ئىش قىلامدۇ؟

— كىم بىلىپتۇ، ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشىنى، بولمىسا ھەر ئىككىلا تەرجىمان ئالىي مەكتەپ تىل فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورلىرى.

— پەيتۇلكا، بۇ تەرجىمىنى قانداق قىلىمىز؟ ئىگىسىگە قايتۇرۇۋېتەمدۇق؟

— بۇنداق قىلساق قانداق بولىدۇ؟ — پەيتۇلنىڭ غەزەپلەنگەنلىكى پۈلتىيىپ چىققان كۆزلىرىدىن بىلىنىدى، — ئۇلار يېرىم يىلدىن بېرى ئەمگەك سىڭدۈرگەن تۇرسا، بۇنداق قىلساق لىللا ئىش بولامدۇ؟ ئۇلارغا، سىزگە، تەھرىرگە ئايرىم - ئايرىم قەلەم ھەققى يازساق بولىدىمۇ. بولدى، مەن زاۋۇتقا ماڭدىم، مېنى ئىزدەپ كەلگۈچىلەرنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويارسىز.

ئاچچىقىدىن پۇشۇلداپ كەتكەن پەيتۇل ئىشكنى زەرب بىلەن گۈپلا ياپتى - دە، پەلەمپەيلەردىن تاقىلداپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇ نەشرىيات قورۇسىغا چىقىشىغا پوپكىسىنى قولتۇقلىغان مەسۇم قابىل دەرۋازا تەرەپتىن كۈچۈكلىنىپ كېلىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى.

— پەيتۇلكا، ئالدىراپ مېڭمىسىز، بىر ياققا ئىراده قىلـ
مىڭسىزمۇ نېمە؟ — مەسۇم قابىل ئۇنىڭ كەيپى چىگىش ئىكەنلـ
كىنى ھېس قىلدى، — خاپىدەك كۆرۈنسىزغۇ؟

— ياقەي، — پەيتۇل مىنىبۇسىنىڭ ئەينەكلىرىنى سۈرتۇـ
ۋاتقان شوپۇرغا قاراپ قويدى، — زاۋۇتقا ماڭدىم، «زۇلمەتتىـ
كى مەشئەل» توغرۇلۇق چىققان گەپلەرنىڭ ھەممىسى ئىغۋاكەن
ئەمەسمۇ.

— ئىغۋاكەن؟! — مەسۇم قابىلنىڭ كالپۇكلىرى تىتـ
رىدى، — نەدىن ئۇقتىڭىز؟

— تۇرسۇنجان بىلەن ھېكمەت ئىككىسى جامائەت خەۋپـ
سىزلىكى نازارىتىگە بېرىپ ئېنىقلاپ كەپتۇ.

— مۇنداق دەك، — مەسۇم قابىلنىڭ چىرايىدا غەلىتىلا
كۇلكە ئالامىتى كۆرۈلدى، — بۇ... بۇ خۇش خەۋەركەنغۇ،
ئۆتكەنده مەن سىزگە «بۇنداق پىتنە ـ پاساتلارغا ئىشەنمەك»
دېمىگەنمىدىم.

— توغرا پەرەز قىپتىكەنسىز.

مەسۇم قابىل مىنىبۇسىنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە چىش
ئارىلىقلىرىدىن پىشىلداپ: «ھىم، ھېكمەت، سەن قول تىقمـ
غان شۇ ئىش قاپتۇ ـ ده» دەپ پىچىرلىدى. ئۇ ئىشخانىسىغا
كىرىپ ئورۇندۇققا ئۆزىنى تاشلاپ ئولتۇرغاندىمۇ ھېكمەت كۆز
ئالدىدىن كەتمىدى. توغرا، ئۇ يېقىن دوستى ئەزىز ئېلى ئارقـ
لىق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىگە ئۇسۇپ كىرەلىگەن،
بەلكىم ئۇ يەرده مەسۇم قابىلنى سېستېما ھېچنېمىگە ئەرزىمەس
بىر نېمە قىلىۋەتكەندۇ. كىم بىلىدۇ، يۇمشاق ـ تاتلىق تىللـ
ىرى، رەڭگارەڭ چارە ـ ئامالىلىرى ئارقىلىق ئارانلا ئىشەنچىسىگە
ئېرىشكەن تۇرسۇنجانغىمۇ قانچىلىك ئېرىتقۇ سۇيىنى ئىچۈردى.
خەپ ھېكمەت، يانپاشقا چىقىدىغان ۋاقتىڭمۇ كېلەر. «زۇلمەتـ
تىكى مەشئەل» گە ئىككىنچى قېتىم نىجاسەت سۈۋاپ، ئۇنى

كۆتۈرۈپ چىقىشنىڭ تېگىده قانداق ئىنچىكە پىلاننىڭ بارلىقىنى
بىرلا مەسۇم قابىل بىلىدۇ. ئەلۋەتته، تۇرسۇنجاننىڭ ئىقبالىغا
قايتا داغ چۈشسە پەيتۇلنىڭ يەنه بىر قېتىم يىلتىزىغا پالتا
ئۇرۇلاتتى. خۇددى يالغاننى يۈز قېتىم تەكرارلىساڭ راستقا
ئايلىنىدۇ دېگەندەك، ھەر ئىككىسى بارا ـ بارا يۇقىرىنىڭ
نەزىرىدىن قېلىپ، مەسۇم قابىل ئۇچۇن ئىقبال كۆۋرۈكى سېـ
لىنمامدۇ.

مەسۇم قابىل خىيال بىلەن بىرده ئولتۇرۇپ قالدى. ئەمما
ئۇنىڭ ئۇچلۇق كاللىسىدىن نېمىدۇر سۆرىلىپ ئۆتتى بولغاي،
قىياق كۆزلىرى قىسىلىپ، قاپقارا كالپۇكلىرى كۇلۇمسىرەشـ
تىن قىيسايدى. ھازىر تۇرسۇنجاننىڭ چېيى چېچەكلەپ، ئېشـ
كى تۆت چىشلىق بولدى، شۇڭا ئۇنىڭ شادلىقىغا ئورتاق بولۇش
ئەڭ ئەپلىك چارە.

مەسۇم قابىل بىردىنلا سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.
چۈنكى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ نازۇك ھەم ئەپلىك بىر
پىكىر ئەلەڭلەپ تۇراتتى. ئۇ دەرھال تۇرسۇنجاننىڭ ئىشخانىسـ
غا يول ئالدى. مەسۇم قابىل كىرىپ كەلگەنده تۇرسۇنجان
دەسته ـ دەسته ماتېرىيال ھەم لۇغەتلەر ئىچىگە چۆكۈپ
قالغانىدى.

پەيتۇل بەرگەن تەرجىمىنى تەھرىرلەشكە پۈتۈن زېھنى بـ
لەن كىرىشىپ كەتكەن تۇرسۇنجان مەسۇم قابىلنىڭ بېشىدا
قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ چۆچۈپ قارىدى.

— ئىشكىڭىز قىيا ئوچۇق تۇرىدۇ، چەكسەم ئاڭلىمىدىـ
ڭىز، شۇڭا ئۈسۈپلا كىردىم، — مەسۇم قابىل ئالىقانلىرىنى
ئۇۋلاپ كۇلۇپ تۇراتتى، — نېمە ئۇ، سىزنى شۇنچىۋالا مەپتۇن
قىلىۋالغان؟

— نېمە بولاتتى، مانا مۇشۇ، — تۇرسۇنجان ئورىگىنالـ
لارنى كۆرسەتتى، — قارىمامسىز، بۇ تەرجىمە ئەمەس، بىر

قوچاق پايتىما. تېخى پىشقان تەرجىمانلارمىش!

— پاھ، پاھ، — مەسۇم قابىل ئاق يېرى قالماي قىپقىزىل بويىلىپ كەتكەن ئورىگىناللاردىن بىرنەچچە بەتنى ئېلىپ مەسخىرە بىلەن كۆلدى، — بۇ خۇددى ئورىگىناللارنى قىزىل بوياققا چىلاپ ئالغاندەكلا ئىش بوپتىغۇ، ئۇ پىشقان تەرجىمانلار كىمكەن؟

— رېشات ھەسەن، ئەكبەر توختى دېگەنلەركەن، — تۇر-سۇنجان «تەرجىمە قىلغۇچىلار» يېزىلغان بەتنى مەسۇم قابىلغا سۇندى، — تېخى ئۇلارنى پەيتۇلكام ئالىي مەكتەپ تىل فاكۇل-تېتىنىك پروفېسسورلىرى دەيدۇ.

— بۇ ئىسىملارنى بىر يەردە ئاڭلىغاندەك قىلىمەنغۇ، — مەسۇم قابىل تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى - دە، بىردىنلا كۆلۈۋەتتى، — قۇرۇق گەپ، ئۇلار پروفېسسورلار ئەمەس، ئالىي مەكتەپ خەنزۇ تىلى سىنىپىدا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار.

— ئوقۇغۇچىلار؟

— شۇنداق.

پەيتۇل بىلەن بىر يۇرتلۇق بولغان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇ-چىلىرى داۋاملىق ئۇنى يوقلاپ تۇراتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تەرجىمە قىلغان ماقالە، ھېكايىلىرىنى بىرەر ژۇرنالغا توغرىلاپ بېرەرمىكىن دېگەن ئۈمىدتە سومكا، سۇلياۋ خالتىلارنى توشتۇ-رۇپ كېلەتتى. تۆت - بەش ئاي ئىلگىرى بولسا كېرەك، مەسۇم قابىل بىر كەچلىكى پەيتۇلنىڭ ئۆيىگە كىرگىنىدە ئىككى ئوقۇ-غۇچى ئولتۇراتتى. پەيتۇل ئۇلارغا خەنزۇ تىلى گرامماتىكىسىدا خەۋەر جۇملىنىڭ بېشىدا، ئىگىسى ئارقىسىدا كېلىدىغانلىقى، تەرجىمىنى ئەركىن تەرجىمە قىلىش، ھەتتا بەزى ئابزاس، بۆ-لەكلەرنىڭ مەزمۇنىنى ئىگىلەپ جۇملە تۈزۈش لازىملىقى، سۆز-مۇ سۆز تەرجىمە قىلغاندا ھېچنېمىگە ئوخشىماي قالىدىغانلىقى، ئاتالغۇلارنى قانداق تېپىش ھەم بىرلىككە كەلتۈرۈش كېرەكلى-

كى ھەققىدە قايناپ سۆزلىدى. ئاخىردا ئۇ «پەلسەپىدىن ساۋات» دېگەن كىتابنى ئېلىپ تاماق ئۈستىلىگە قويۇپ: «ئىككىڭلار بۇ كىتابنى ئەستايىدىل تەرجىمە قىلىپ چىقىڭلار، — دېدى جىد-دىي تەلەپپۇزدا، — سىلەر تېخى تەرجىمىدە پىشمىدىڭلار، بۇ سىلەرگە مەشىق بولسۇن. تەرجىمەڭلار يارىمىسا باشقىلارغا ئۈ-يۇشتۇرىمىز، سىلەرگە قەلەم ھەققى بېرىلمەيدۇ. ئەمما، تەرجە-مە قىلىش جەھەتتە تەجرىبىگە ئىگە بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىزنىڭ دائىملىق خېرىدارىمىز بولۇپ قالىسىلەر.»

— ئەمدى چۈشەنگەنسىز، — دېدى مەسۇم قابىل يۆلەنمە ئورۇندۇقنى تۇرسۇنجانغا يېقىن سۈرۈپ، — بۇ قېرى تۈلكە شەيتانغا دەرس بېرىدۇ. ئۇنىڭ «قەلەم ھەققى بەرمەيمىز» دېگە-نى يالغان، قەلەم ھەققى تالونىغا «ۋاكالىتەن» دەپ ئىمزا قويۇپ پۇلنى ئۆزىنىڭ يانچۇقىغا سالىدۇ.

— مۇنداق ئىش دەڭ، — تۇرسۇنجان «مۇھىم» ئۇچۇرنى ئاشكارىلىغان مەسۇم قابىلغا ھەيرانلىق ئىلكىدە قاراپ قويدى، — توۋا، بۇ ئادەم تەرجىمىنىڭ يېرىم ئىجادىيىتى ئىكەن-لىكىنى بىلمەمدىكىنە؟ پىشمىغان، تەرجىمىسى سىناقتىن ئۆتە-مىگەن بالىلارغا قورقماي پەلسەپە، سىياسىي قانۇن كىتابلىرىنى تۈنتۈزۈپ قويسا.

— ئۇنىڭ نەتىجە بىلەن نېمە ئىشى، ئۇ پۇلنىلا تونۇيدۇ، قالغىنىغا مۇھەررىرلەرنى قىيناپ ياماقچىلىققا سالىدۇ. يامىنى كەلسە باشقا بىرىگە تەرجىمىگە ئۈيۈشتۇرۇپ قوشلاپ قەلەم ھەق-قى يازىدۇ - دە، سىزنىڭ تاپقان پۇللىرىڭىزنى دادىسىنىڭ مىراسىدەك بۇزۇپ - چېچىپ تۈگىتىدۇ.

— مەن ھەربىر ۋىلايەتتىكى پارتىيە مەكتەپلىرى بىلەن تۈزگەن توختامدىن ئەنسىرەپ قالدىم، — دېدى تۇرسۇنجان سۆھبەتنىڭ چوڭقۇرلىشىۋاتقانلىقىنى سەزمىگەن ھالدا، — پەي-تۇلكام ئۈيۈشتۇرغان كىتابلارنىڭ تەرجىمىسى مۇشۇ ھەپتە ئە-

چىدە كەلمىسە زادىلا ئۇلگۈرەلمەيمىز، نەشرىياتىمىزنىڭ يۈزىمۇ تۆكۈلىدۇ ھەم نۇرغۇن زىيان تارتىمىز.

— پەيتۇلكامغا ئۇيۇشتۇرۇشقا بەرگەنمىدىڭىز؟

— شۇنداق، ئۇ ئۆزۈم ئۇيۇشتۇرىمەن، دەپ تۇرۇۋالغان.

— بەك چاتاق بوپتۇ. ئۇ ۋاقىت، پىلان دېگەنلەرنى چۇ - شەنمەيدۇ، — مەسۇم قابىلىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، — زادى سىزنىڭمۇ بۇرنىڭىزغا سۇ كىرمەيدۇ. ئاشۇ يىلى پىشقەدەم مۇ- ھەررىر نىيازكام نېمىلەرنى دەپ قاقشاپ ئالدىڭىزغا بىر دەستە ئورىگىنالنى تاشلىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزما؟

— ئۇغۇ ئۆتكەن ئىشلار، ئەمما ئالدىمدا ئۇيۇشتۇرۇشقا تېگىشلىك يەنە ئوندەك مۇھىم كىتاب بار.

— ھەي، ھەي تۇرسۇنجان، مەن سىزنى جىگەرلىك ئادەم دەپ يۈرسەم نېمانداق ياۋاشلىق قىلىسىز، — مەسۇم قابىل ئاچ- چىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — سىز ئۇيغۇر بۆلۈم باشلە- قى، ئۇنىڭغا دەپ يۈرمەي ئۆزىڭىز ئۇيۇشتۇرۇڭ.

— پەيتۇلكام ئۇقۇپ قالسا...

— ھوقۇقنى ئىشلەتمەسىز، تەرجىمە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن نېمە قىلالايتتىڭ. ناھايىتى بىر - ئىككى ئېغىز تاراڭ - تۇرۇڭ تېگەر شۇ، ئۇنىڭغا سىزنىڭ بىر يېرىڭىز خوراپ قالامدۇ.

— ئىشلارنى يۈرۈشتۇرمەك ئەجەب تەس بولۇپ كېتىۋاتە- دىغۇ تاڭ.

— بۇنىڭغا ئاشۇ ساۋاتسىز باشلىق سەۋەبچى، — مەسۇم قابىل ئالىقانلىرىغا ئۇردى، — نەشرىياتنىڭ باشلىقلىقى، باش مۇھەررىرلىك ئەمەللىرىمۇ يېتىپ ئاشاتتى. نېمە قىلىدۇ ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول ھوقۇقىنى ئېگىلىۋېلىپ. بۇنداق زەر- دىگۆش بولۇپ يۈرگۈچە جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارغا ئەھۋالنى دېسىڭىز بولمامدۇ.

— بۇنداق قىلسام پەيتۇلكام ھوقۇقىمغا چاڭگال سالدى، دەپ چۈشىنىپ قېلىپ زىددىيەتلىك بولۇپ قالىمىز.

— ئەمىسە باشقۇرۇش ئورگىنىدىكى باشلىقلارغا مەن دەي، — مەسۇم قابىلنىڭ چىرايىدا سەمىمىيلىكتىن باشقا ئىپادە يوق ئىدى، — بىز ئومۇملۇقنى ئويلىشىمىز كېرەك. نەشرىيا- تىمىزنىڭ سىز كەلگەندىن كېيىنكى ئەھۋالى ھەممىگە ئېنىققۇ.

— بولدى، باشقۇرۇش ئورگىنىدىكىلەرگە دەپ يۈرمەڭ.

— بوپتۇ، دېمىسەم دېمەي، لېكىن بىر مەسلىھەت بار، بىلمىدىم، خوپ كۆرەمسىز، يوق، بۇنىڭدىن كېيىن پەيتۇلكام ئۇيۇشتۇرغان كىتابلارنى سۆيلەپ يۈرمەڭ.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— يۇقىرى زەمچىگە باسمىغۇچە ئۇ ھوشىنى تاپمايدۇ، سىزمۇ ئىسكەنجىدىن قۇتۇلالمايسىز.

ئۇلار يەنە بىر دەم پاراڭ قىلىشقاندىن كېيىن، مەسۇم قابىل ئورنىدىن تۇردى. بىراق، ئۇنىڭ چىرايىدىن يەنە نېمىنىدۇر دېمەكچى ئىكەنلىكى چېقىپ تۇراتتى.

— تۇرسۇنجان، مەن ئەسلىي باشقا بىر ئىش توغرۇلۇق كىرگەنىدىم.

— قېنى دەڭ.

— «زۇلمەتتىكى مەشئەل» نىڭ ئىككىنچى نەشرىگە سو- غۇق قول تەگدى، شۇڭا مەن تارقالغان ئىغۋالارغا قارشى بىر ماقالە تېزىسىنى تۈزۈپ قويغانىدىم، پەيتۇلكامغا دەي دەپ ئىز- دىسەم ئىشخانىسى قۇلۇپلاقلىق تۇرىدۇ، شۇڭا سىزنىڭ مەسلىھە- تىڭىزنى ئاڭلاي دەپ كىرىشىم ئىدى.

— بولدى، ئەمدى ئاۋارە بولمايلا، — تۇرسۇنجاننىڭ چېھ- رىنى مەمنۇنلۇق قاپلىدى، — ئۇ ئىشلار ئۆز يولىدا ھەل بول- دى. شۇڭا، پەيتۇلكام كىتابلارنى ئالغىلى زاۋۇتقا كەتتى.

— مۇنداق دەڭ، بۇ بىر خۇش خەۋەر ئىكەن، — مەسۇم

قابىل نېمىدىگەندۇر ئەنسىرىگەندەك دۈدۈقلىدى، ــ تۇرسۇن جان... ياخشى... كۆڭلۈم بىلەن بايا دېگەن گەپلىرىم باشقىلارنىڭ قۇلىقىغا يېتىپمۇ قالماس.

ــ توۋا دەڭا، ئۇنداق ئىپلاسلىقنى قىلارمەنمۇ.

مەسۇم قابىل چىقىپ كەتتى. تۇرسۇنجان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غەرەزسىزلا كۈلدى ــ دە، بېشىنى چايقاپ قويدى. چۈنكى، مەسۇم قابىلنىڭ بۇنداق ئوچۇق ــ يورۇقلۇقى، پەيتۇل ھەققىدىكى قاراشلىرى، تۇرسۇنجانغا كۆيۈنۈپ ئاچچىقلاشلىرى ھەم دوستانە مەسلىھەتلىرىنى ئۇ باشقىچە چۈشەنگەنىدى. تۇرسۇنجان ئۇنىڭ بىرمۇنچە بالىلار ھېكايىلىرىنى پىلانغا كىرگۈزۈپ كىتاب قىلىپ چىقىرىپ بەردى، تېخى قەلەم ھەققىنى خىيالىغا يۇقىرى يېزىپ نەچچە كاللەك پۇلغىمۇ ئىگە قىلدى. شۇڭا، ئۇ ئۆتكەن ھەپتە تۇرسۇنجاننى ئاشخانىغا تەكلىپ قىلغانىدى. بۇنى مىننەتدارلىق يۈزىدىن بولدى دېگەندىمۇ، «گۈلدەستە» نەشرىياتىغا كەلگەندىن بېرى ئۇلار ئوتتۇرىسىدا كۆڭۈل چىگىلىدىغان ئىشلار بولۇپ باققىنى يوق. ھەر ھالدا بىر ئىشخانىدا خىزمەتلەرنى بار مەسلىھەت قىلىشۋاتىدۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا مەڭگۇ تۇگىمەيدىغان ئاداۋەت، مەڭگۇ ئۇزۇلمەيدىغان دوستلۇق رىشتى مەۋجۇت بولمىسا كېرەك. تۇرسۇنجان مۇشۇنداق لىڭگىرتاقتاق خىياللارنى قىلىۋاتقىنىدا دانالارنىڭ: «بەزى دوستلۇق ۋە مۇھەببەت بارا ــ بارا ئاز قالىدۇ، بەزى ئاداۋەتمۇ ئۆزگىرىپ شۇبھە غۇبارى كۆڭۈل لەۋھەسىدىن يوقىلىدۇ، ئالەم ئەھلىنىڭ دوستلۇقى ۋە ئاداۋىتى خۇددى باھار يامغۇرىغا ئوخشاش گاھى ياغىدۇ، گاھى توختايدۇ، دائىمىي ۋە مەزمۇت بولمايدۇ...» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسكە ئالدى. بىراق، شۇ كۈنى كەچ، گۈم پەردىسى ئەتراپقا ئۆز تورلىرىنى يايغاندا داشمىنىدىكى بىر تۈڭگان ئاشخانىسىدا ئولتۇرغان مەسۇم قابىل چىرايى قىزىلىكوس، بويۇنلىرىنى كۆكۈچ مودۇرچاقلار بېسىپ كەتكەن، سېرىق

كۆز بىر يىگىتكە ئېڭىشىپ جىددىي تەلەپپۇزدا كۈسۈرلىماقتا ئىدى. بۇ يىگىت ئۆزىگە «چىنار» تەخەللۇسى قويۇۋالغان شائىر چاق بولۇپ، «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ تارقىتىش بۆلۈمىدە ئىشلەيتتى. مەسۇم قابىل ئۇنىڭ يۈز بەت ئەتراپىدىكى بىر شېئىر توپلىمىنى پىلانغا كىرگۈزۈپ چىقىرىپ بەرگەنىدى، شۇنىڭدىن بېرى چىنار مەسۇم قابىلنى پىر ــ ئۇستاز تۇتۇپ ئۇنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چىقماي كېلىۋاتاتتى.

ــ قارا، بۇ قېتىم تەييارلايدىغان جوزا توپلىمىنىڭ چەقىش شەرىپىگە ئاتالغان «مېھماندارچىلىق» بولىدۇ، ــ مەسۇم قابىلنىڭ ئاۋازى تولىمۇ پەس ئىدى، ــ مەن سىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرۇڭلاردىنمۇ يۇقىرى بىر چوڭ باشلىقنى چاقىرىمەن. سەن نەشرىياتىمىزدىكى ھېلىقىلارنى، ئاندىن قەلەمكەش ئاغىنىلىرىڭدىن بىرنەچچىنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇپ، پىلان يەنىلا بۇرۇنقىدەك.

ــ ئۆتكەن ئىككى قېتىمدىكى ھېلىقى مۇھىم ئەربابلارنى چاقىرغان مېھماندارچىلىقتىمۇ سۆھبەتسىز سىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىز بويىچە راسا قىزىمىدىمۇ، ــ دېدى چىنار كۆڭۈلسىزلىنىپ ئوينىتىپ، ــ باشلىقنىڭ «نەشرىياتىڭلارنىڭ ئىشلىرى قانداقراق كېتىۋاتىدۇ» دەپ سورىشى تۇرغانلا گەپ. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلار ھەممىمىزگە ئايان، ھەربىرىمىز ئۆزىمىزگە تېگىشلىك گەپلەرنى باشلايمىز. باشلىقنىڭ «ئۇنداقتا ئۇنى نېمىشقا يۆتكەپ كەلدىڭلار» دېيىشى تەبىئىي. شۇ چاغدىلا بىرىمىز «باشلىقىمىزنىڭ پۇلغا تويماسلىقىدىن بولمامدۇ» دېگەك، يەنە بىرىمىز «باشلىقىمىزنىڭ سەۋىيىسى تۆۋەن، كۆپ ئىشلارنىڭ تېگىگە يېتەلمەيدۇ» دەيمىز. ئىشقىلىپ، دەيدىغان گەپلىرىمىز ھەممىمىزگە يادا بولۇپ كەتتى.

ــ ئەمما، مەن گەپنى ئاز قىلىمەن، ــ دېدى مەسۇم قابىل چىنارغا مەنىلىك قاراپ، ــ ھەتتا سىلەرنى باسقاندەك

بولمەن.

— ئۇنداقتا بىز تېخىمۇ قاينايمىز - دە، — چىنار ھىجايدى. ئۇنىڭ تاماكىدىن ئىسلاشقان چىشلىرى لايدىن سۇزۇۋالغان قوزۇقتەك قاپقارا ئىدى، — قارىڭ مەسۇمكا، ئۆتكەندە بىر تويدا بىرنەچچىمىز بىر - بىرىمىزگە پاس چىقىرىپ راسا سۆزلىشىۋاتساق، جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالغان بىر ئېگىز ئاداش: «ھەرقايسىڭ پوقنى ھالۋا، ھالۋىنى پوق قىلمىدىغان نېمىلەركەنسەن» دەپ ۋارقىراپلا كەتتى. راسا كېلىشتۇرۇپ سالايلى دېگەن، لېكىن جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىمى بولۇپ قالدى - دە.

— ئۇ بەلكىم، — مەسۇم قابىلنىڭ كۆزلىرى غىل - پاللىدى، — ھېكمەت، تۇرسۇنجانلارنىڭ ئاغىنىسى ئەزىز ئېلى بولسا كېرەك. ھەر ھالدا توي - تۆكۈن، مەرىكە، نەزىرلەردە سورۇنغا دىققەت قىلىڭلار.

— ئولتۇرۇشنى قاچانغا توغرىلىساق بولار؟ — چىنار مەسۇم قابىلنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — ئەتىگە بولسا قانداق؟

— ئالدىرىما، مەن چاقىرماقچى بولغان كىشىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ خەۋەر قىلىمەن.

ئۇلار ئىككىسى ئاشخانىدىن چىقىپ داشمىننىڭ ئېگىز بىنالار ئوتتۇرىسىدا قالغان قاراڭغۇ، تار كوچىلىرىنىڭ بىرىدە غايىب بولۇشتى. مانا بۇ باشلىنىش ئالدىدا تۇرغان سىرلىق «ئويۇن» لارنىڭ مۇقەددىمىسى ئىدى.

پەيتۇلنىڭ دەردى
تايغانىنىڭ ئامىتى

— ئون ئىككى كىتابنى ئۆزى ئۇيۇشتۇرۇۋۆتتى دەڭ.

— سىزنىڭ خەۋىرىڭىزدە يوق ئىكەن - دە.

— نەدىن بىلەي ئۇ كاززاپنىڭ مەندىن يوشۇرۇن بۇنداق قىلىشىنى.

— تېخى ساپلا ئالىي مەكتەپ، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى ئالىم، پروفېسسورلارغا ئۇيۇشتۇردى دەڭا.

— تايىنلىق يوز - ئابروي، شان - شەرەپ تاپالىغاندىدۇ.

— ھە راست، سىز تەرجىمىگە ئۇيۇشتۇرغان كىتابنى «بىر دۆۋە ئەخلەت، بىر قۇچاق پايتىما» دەپ تىللاپ بىر تىينىغا ئالغۇسىز قىلىۋەتتى. قارىڭ پەيتۇلكا، ئۇنىڭ يامانلىقىنى، ئەسىم ھەم ئادرېسى بويىچە ئالىي مەكتەپكە بېرىپ يوشۇرۇن سۇرۇشتۇرۇپ ئۇلارنىڭ پروفېسسور ئەمەس، بەلكى ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقىپتۇ.

پەيتۇل ئېغىر تىنغىنىچە پوشۇلداپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاق كۆڭلەك ياقىسىغا ئېقىپ چۈشكەن قوش ئېگىكلىرى قىزىرىپ، چىرايى مىس رەڭ قارىداپ، كۆزلىرى بىر چېكىتكە تىكىلىپ قالغانىدى. كىتابلارنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئۇيۇشتۇرۇپ شان - شەرەپ تالاشسا، تەرجىمانلارنى يوشۇرۇن ئېنىقلاپ پەيتۇلنىڭ يولىغا ئورا كولىسا، تەرجىمىلەرنى بىر پۈتۈگا

ئالغۇسىز قىلىۋەتسە، زادى بۇ لەنىتىنىڭ غەرىزى نېمە؟! ئۇ پەيتۇلنىڭ گېلىدىكى ناننى تارتىۋېلىپ، يەۋاتقان ئېشىغا توپا چاچماقچىمۇ؟ ئۇنىڭسىزمۇ قورساق كۆپىدىغان ئىشلار جىق بو-لۇۋاتامدۇ، شىلەپىلىك، بادام دوپپىلىق ياكى ئاپئاق چاچلىق، قاتۇرۇپ كاستۇم - بۇرۇلكا، پەلتولارنى كىيگەن مويسىپىت بىلىمدارلار «تۇرسۇنجان ئالىم بارمىكىن» دەپ ئىزدەپ كېلە-شىدۇ. تېخى كۆزگە ئىلمىغاندەك پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا كى-رىپ سورايدۇ. بۇ باشلىقنى مەسخىرە قىلغىنى بولماي نېمە؟ خەپ تۇرسۇنجان قۇيۇن، سەن پەيتۇلنىڭ بېشىنى ئاسان ئېزد-ۇەتكىلى بولىدىغان خېمىر چاغلاپ قالدىڭما؟! ئۇخلىماي چۇشە-كەپسەن!

— تۇرسۇنجان سىز تەرجىمە قىلدۇرغان كىتابنىڭ ئورد-گىناللىرىنى باشقۇرۇش ئورگىنىغا كۆتۈرۈپ كىرىپ جاك پىلك، ئەكرەم نىيازلارغا دادلىماقچى بولغانىدى، مەن تۇسۇپ قويدۇم، — مەسۇم قابىل يەر تېگىدىن پەيتۇلنىڭ چىرايىغا قا-راپ قويدى، — ئۇنىڭ «ئىشلارنى يۇرۇشتۇرمەك تەس بولۇپ كېتىۋاتىدۇ» دېگىنىگە قارىغاندا، ئۇ سىزنىڭ ئۇيغۇر بۆلۇمىد-كى بىرىنچى قول رەھبەرلىك هوقۇقىڭىزنى تارتىۋالمىغۇچە تە-ىنىم تاپمايدىغان ئوخشايدۇ.

— مېنىڭچىمۇ شۇنداقتەك قىلىدۇ، ئەمما ئۇ خام خىيال قىلمىسۇن.

— پەيتۇلكا، مەن سىزنى هوشيارلىقىنى يوقاتماي سەگەك بولسۇن دېگەن مەقسەتتە بەزى گەپلەرنى قىلدىم، — مەسۇم قا-بىل ئورنىدىن تۇردى، — بىراق، مېنىڭ بۇ ياخشى كۆڭلۈم تۇرسۇنجانىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قالمىسۇن، چۇنكى ئۇ هەر هالدا ماڭا ئىشىنىدۇ، بۇ سىز ئۇچۇن پايدىلىق...

— چۇشەندىم.

— ئون ئىككى كىتابنى سۇرۇشتە قىلامسىز؟

— ئەلۋەتتە.

— ئۇنداقتا مېنى ساتىدىكەنسىز - دە!

— بۇ...

مەسۇم قابىلنىڭ ئۇچلۇق كاللىسىدىن ئىيۇل چاقمىقىدەك بىر خىيال يالت قىلىپ يېنىپ ئۆچتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نەشرىيات باشلىقى هەم بۆلۈم مۇدىرلىرىنىڭ ئىشخانىسىنى تارە-لاپ، چايداندىكى قايناق سۇلىرىنى ئالماشتۇرۇپ، ئۇستەل - ئورۇندۇق، دېرىزىلىرىنى سۇرتۇپ تازىلىقىنى قىلىدىغان ئايال ئايان بولغانىدى، چۇنكى ئۇنىڭدا ئۆزى مەسئۇل بولغان ئىشخانە-لارنىڭ بىردىن ئاچقۇچى بار ئىدى.

— مەن، — مەسۇم قابىلنىڭ كۆزلىرى سىرلىق مەنە بىلەن چېقىن چاقتى، — ئەتىگەندە تۇرسۇنجانىنىڭ ئىشخانىسى ئوچۇق تۇرغانىكەن، بىر ئىش بىلەن كىرىپ ساپتىمەن. هېلىقى تازىلىقچى ئايال تازىلىق قىلىۋاتقانىكەن، تۇيۇقسىز، ئۇستەلدە-كى ماتېرىياللار ئۇستىدە تۇرغان توختامغا كۆزۈم چۇشۇپ قە-لىپ كۆرۈپ ساپتىمەن...

پەيتۇل سەل ئېڭىشىپرەك چىقىپ كېتىۋاتقاندەك مەسۇم قابىلنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە كۆڭلى نېمىدىندۇر تۇيغاندەك بولۇپ تېنى تىكەنلەشتى، گويا ئۆزىنى سىرلىق بىر جىنايەت ئۇستىدە تۇتۇلۇپ قالغاندەك كۆزلىرى چەكچەيدى. قارا، بۇ تايغانىنىڭ قۇۋلۇقىنى! هەتتا پەيتۇلنىڭ نېمە دېسە بولىدىغانلىقى-نىمۇ ئاغزىغا سېلىپ بېرىۋاتقىنىنى. ئۇنىڭ «سىز ئۇچۇن پايدا-لىق» دېگىنى تۇرسۇنجانىنىڭ پوستىغا كىرىۋېلىپ سىز ئۇچۇن خىزمەت قىلىمەن، دېگىنى ئەمەسمۇ. شۇنداق، نۇردۇن خوجا بىكار دېمەپتىكەن، ئۇ راستتىنلا يىراقنى كۆرەر ئادەمكەن!

ئون ئىككى كىتاب ۋەسۋەسىسىدە ئۆتى يېرىلغۇدەك بولغان پەيتۇل شۇ هامان تۇرسۇنجانىنىڭ ئىشخانىسىغا تېلېفون بېرىپ هېچ جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن، ئۇدۇللا كوررېكتور بۆلۈمىگە

كىردى. بۇ بۆلۈمده ئۇچ ئايال ئىشلەيتتى. ئۇلارنىڭ بىرى تۇرسۇنجاننىڭ تۇنۇگۈن كەچ «ئەتە ئەتىگەن ئۇدۇل زاۋۇتقا بارد-مەن» دېگەنلىكىنى ئېيتتى. «ئەتىگەندىن بېرى شۇڭا كۆرۈن-مەپتىكەن ـ دە، بۇ كاززاپ» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزگەن پەيتۇل چۈشكىچە بولغان ۋاقىتنى ئارانلا توشقۇزدى. ئۇ «سانتا-نا» ماشىنىسىدا ئاستا تەۋرىنىپ ئۆيىگە كېتىۋاتقاندىمۇ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، ياڭاق مۇسكۇللىرى لىپىلداپ تۇراتتى. ئۇ، تۇر-سۇنجاننىڭ تىزگىنىنى نېمە ئۈچۈن بۇرۇنراق تارتىپ تۇرمىغان-دىمەن، دەپ ئۆزىنى ئەيىبلەيتتى. مانا ئەمدى ئۇ پەيتۇلنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن يوچۇق تېپىپ قۇسۇر چىقىرىۋاتىدۇ. ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كىتابلارنى ئۈيۇشتۇردى. ئۇنىڭ «ئىشلارنى يۇرۇشتۇرمەك بەك تەس بولۇپ كېتىۋاتىدۇ» دېگىنى، مېنى «پۈتلىكاشاڭ بولدى» دېگىنى بولماي نېمە؟! قارا بۇ قۇيۇنىنىڭ نىيىتىنىڭ يامانلىقىنى!

چۈشتىن كېيىن ئىدارىگە كەلگەن پەيتۇل ئىشكىنى چەك-مەيلا تۇرسۇنجاننىڭ كىچىك ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ-نىڭ قاپاقلىرى تۇخۇمدەك ساڭگىلاپ، يېرىم يۇمۇق كۆزلىرىدىن زەھەردەك ئۇچقۇنلار چاچراپ تۇراتتى. سېمىز، دىققاق گەۋدە-سى ھەم مېڭىش ـ تۇرۇشىمۇ بىر خىل قوپال ئىدى. پەيتۇلنىڭ يۈزىگە سوقۇلغان چاقماقنىڭ بوران ـ چاپقۇنسىز ئۆتمەيدىغانلى-قىنى بىلگەن تۇرسۇنجان ھەرقانداق ئېھتىمالغا تەييار تۇردى.

ـــ ئولتۇرۇڭ پەيتۇلكا، ـــ تۇرسۇنجان يۆلەنمە ئورۇن-دۇقنى ئۇستەل ئالدىغا سۈرۈپ قويدى، ـــ ئاڭلىسام مېنى ئىز-دەپتىكەنسىز، بىرەر ئىش بارمىدى؟

ـــ بۇگۈن ئەتىگەن ئىشخانىڭىزغا كىرگەنىدىم، تازىلىق قىلىدىغان ئايال بار ئىكەن، ـــ پەيتۇل ھەر ھالدا ئۆزىنى تۇتۇ-ۋالغان ھالدا مەسۇم قابىلىنىڭ ئاغزىغا سېلىپ بەرگەن گەپلىرىنى تەكرارلىدى، ـــ سىزنى ساقلىغاچ توختامنى ۋاراقلاپ كۆرسەم

بىرمۇنچە كىتابنى ئۆزىڭىز ئۈيۇشتۇرۇۋېتىپسىز.

ـــ شۇنداق، ئون ئىككى كىتاب. مەن سىزگە دېمەكچى ئىدىم، لېكىن ئالدىراش بولۇپ كەتتىم.

ـــ مەن سىزگە داۋاملىق دەپ كېلىۋاتىمەن، ـــ پەيتۇل ئۇستەلنى پاقىلدىتىپ ئورىدى، ـــ ھەرقانداق خىزمەتتە مەركەز-لەشتۈرۈش دېگەن نەرسە بولۇشى كېرەك. مەن بۇ ئىدارىدە ئېشەك باقامتىم!

پەيتۇلنىڭ قوپال تىلى تۇرسۇنجانغا تاياقتەك تەگدى، قە-زىق قېنى يۈزىگە تېپىپ، ئاغزىنى قويۇۋەتكىلى تاسلا قالدى. شۇنداقتىمۇ ھېكمەتنىڭ قايتا ـ قايتا تاپىلىغان سۆزلىرى ئېسىگە كېلىپ ئۆزىنى بېسىۋالدى.

ـــ پەيتۇلكا، ئۆزىڭىزگە ئايان، ـــ دېدى تۇرسۇنجان ئې-غىر ـ بېسىقلىق بىلەن، ـــ تۇزگەن توختاملىرىمىزدا كىتابلار-نى تەرجىمە قىلدۇرۇپ تارتىپ زاۋۇتلارغا بېرىش ھەم ئالاقىدار ئورۇنلارغا يەتكۈزۈپ بېرىشكىچە بولغان جەريانلارنىڭ ۋاقتى ئوچۇق يېزىلغان. قايسى ئورۇن خىلاپلىق قىلسا جەرىمانە ھەتتا تۆلەم تۆلەيدىغان گەپ. سىز ئۈيۇشتۇرغان كىتابلار ۋاقتى-دا كەلمىسە، كەلگەن ھالەتتىمۇ سۈپەت ئۆلچىمىگە يەتمەي قايتا تەرجىمە قىلدۇرۇۋاتساق...

ـــ سىزنىڭ مۇشۇلارنى باھانە قىلىپ كىتابلارنىڭ تەقدى-رىنى خالىغانچە بىر تەرەپ قىلىشىڭىزنىڭ ئۆزى خاتا، ـــ پەي-تۇلنىڭ قورساق كۆپۈكى بوشايدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ـــ سىز بۇ توغرۇلۇق تەكشۈرۈشنامە يېزىپ ماڭا تاپشۇرۇڭ.

ـــ تەكشۈرۈشنامە؟! ـــ تۇرسۇنجاننىڭ كۆزلىرى چەك-چەيدى، ـــ مەن... مەن نېمە خاتالىق ئۆتكۈزۈپتىمەن.

ـــ تەشكىلنى، رەھبەرلىكنى كۆزگە ئىلماي ئۆز بېشىم-چىلىق قىلىش خاتالىق بولماي نېمە؟

ـــ ئۈيغۇر بۆلۈم باشلىقى كىتاب ئۈيۇشتۇرۇپ تەكشۈ-

رۇشنامە يازسا، ــ تۇرسۇنجان ئاچچىقىدا ئاقىرىپ كەت - كەتتى، ــ نېمە قىلىمەن بۇنداق ھەمدەمدە بار، ھېسابتا يوق ھوقۇقنى!

ــ شۇ نەرسە سەمىكىزدە بولسۇنكى، سىز دېگەن مۇئاۋىن مۇدىر، مەن دېگەن ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى، شۇڭا ئۇيغۇر بۆلۈمگە تەئەللۇق ھەرقانداق ئىش مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتۈشى كېرەك. بۇ مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم. كېيىنچە تۇ- خۇمنىڭ سېرىقى ئىككى چىقىپ قالسا ئۇنىڭغا كىم جاۋاب قىلىدۇ؟

ــ مەن تەكشۈرۈشنامىمۇ يازمايمەن ھەم بۇنىڭدىن كېيىن كىتابمۇ ئۇيۇشتۇرمايمەن، ــ تۇرسۇنجانمۇ ئورنىدىن دەس تۇردى، ــ ئەمما، توختام تۈزۈلگەن كىتابلار ۋاقتىدا چىق- ماي قالسا، ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ئىقتىسادىي زىيانغىمۇ ئىگە بولمايمەن، كىم سەۋەبكار بولغان بولسا شۇ تۆلىشى كېرەك.

پەيتۇل قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپلا قالدى، چۈنكى مەنپەئەت- كە تەئەللۇق كەسكىن تەلەپپۇز ئۇنىڭ دېمىنى كېسىپ پۈتۈن تېنىدىكى مادارىنى قۇرۇتقانىدى. دېمىسىمۇ بۇلتۇر كۈزدە بو- لۇپ ئۆتكەن كۆڭۈلسىزلىك ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن تېخى كۆتۈرۈل- گىنى يوق. پەيتۇل چىڭخەي پەن - تېخنىكا نەشرىياتىدىن چىق- قان بىر كىتابنى ئۆزىنىڭ يېقىنلىرىغا تەرجىمىگە ئۈيۇشتۇردى. ئەسلىدە بۇ كىتابقا شەخسىي مەبلەغ سالغانىدى، بىراق كىتاب توختامىدىكى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بەش ئاي كېچىكىپ چىققاچ- قا، مەزكۇر شەخس سوت مەھكىمىسىگە ئەرز قىلدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا پەيتۇل ھەم تۇرسۇنجانلار سوتقا چاقىرتىلىپ ھۆكۈم ئېلان قىلىنىدى، ھۆكۈمدە مۇنداق يېزىلغانىدى:

«مەزكۇر نەشرىياتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە كىتاب چىقىرىشنىڭ ھەممە رەسمىيەتلىرىنى تولۇق ئۆتەپ، تېگىشلىك پۈلنى تاپشۇرغاندىن باشقا، كىتابقا سېلىنىدىغان مەبلەغنىمۇ ئالدىن تاپشۇرغان. لېكىن، نەش-

رىيات توختامدا بەلگىلەنگەن ۋاقىتقا ئەمەل قىلماي ۋاقتىدا چىقىرىپ بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن بىر قىسىم شەخسىي ۋە ئورۇنلار كىتابنى ئالماس بولغان، بۇ ئارقىلىق مەزكۇر ×× ئىقتىسادىي زىيانغا ئۇچرىغان. شۇڭا، توختام بويىچە «گۈلدەستە» نەشرىياتى مەزكۇرغا ئوتتۇز مىڭ سوم تۆلەم تۆلەيدۇ. . .»

تۇرسۇنجان بىلەن پەيتۇلنىڭ كۆزلىرى بىر - بىرىگە قادە- لىپ قېلىشتى، چۈنكى ئەينى ۋاقىتتىكى ئاشۇ كۆڭۈلسىزلىك ھەر ئىككىسىنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىگە تەڭلا سايە تاشلىغانىدى. شۇ چاغدا تۇرسۇنجاننىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئوتتۇز مىڭ سومنى نەشرىياتنىڭ باشقا چىقىملىرىغا ئۇرۇۋېتىپ باشلىقنى قۇتقۇزۇپ قېلىشتەك شاپائەتنى قايتا ئەسكە ئالغان پەيتۇل بىردىنلا هورە- دىن چۈشتى. بولمىسا ھەركىم ئۆزى كەلتۇرگەن پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇپ پەيتۇل ئوتتۇز مىڭ سومنى تۆلىشى كېرەك ئىدى.

ــ بولدى ئەمدى، تالاشمايلى، ــ دېدى پەيتۇل قولىنى كۆتۈرۈپ، ــ بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىڭ. ھەر ھالدا بار مەسلىھەت ئىش قىلغىنىمىز تۈزۈك.

پەيتۇل چىقىپ كەتتى. ئۇ كارىدورغا چىقىشى دوقمۇشتىن قايرىلىپلا ناھايىتى ئىتتىك قەدەم بىلەن پەلەمپەيدىن پەسكە چۈشۈپ كەتكەن مەسۇم قابىلىنىڭ دۇمبىسىنى كۆرۈپ قالدى.

پەيتۇل ئىشخانىسىغا كىرىپ قانچە زورۇقۇپ باققان بولسە- مۇ قولى ئىشقا بارمىدى، شۇڭا بالدۇرلا ئىشتىن چۈشۈپ قاي- تىپ كەتتى. ئۇ كەچلىك تامىقىنى يەپ ئەمدىلا قولىغا گېزىتنى ئېلىشى مەسۇم قابىل چوڭقۇر سالام بىلەن كىرىپ كەلدى. ئۇلار پەيتۇلنىڭ كىچىك ھۇجرىسىدا چاي ئىچكەچ پاراڭلاشتى. ئىچى پۇخ بولۇپ، دەردىنى نەگە تۆكۈشنى بىلمەي ئولتۇرغان پەيتۇل تۇرسۇنجان ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن بۇگۈنكى جېدەلنىڭ ئۈجۈر - بۇجۇرلىرىغىچە سۆزلىدى. ئەسلە-

ده پەيتۇل مەسۇم قابىلنى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيتتى ھەم بىر تەرەپتىن ئېھتىياتمۇ قىلاتتى. لېكىن، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە كامانداروپكىغا چىقىپ جەنۇبىي شىنجاڭنى ئىككى قېتىم ئايلىنىپ كېلىش جەريانىدا ئۇنى خېلىلا چۇشىنىپ ياخشى كۆرۈپ قالدى. چۇنكى پەيتۇل ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ، ئاڭلىغان ئادەم كۇلگۇدەك ھەم ئېچىنغۇدەك بەزى ئەخمەقلىقلارنى قىلغانىدى. لېكىن، مەسۇم قابىل ئۇ سەتچىلىكلەرنى ھېچكىمگە تىنمايى، مەخپىيەتلىكنى ھازىرغىچە ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ. گەرچە پەيتۇلنىڭ بىر كېچىدىلا نۇرغۇن دۇنياغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن قىلغان تەلۇلىكلىرى مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، بۇ «ھۇنەر»نى ئۆگەتكەن ئادەمدىن كۆرمەي، ئۆزىنىڭ تەلىيىنىڭ كاج كەلگەنلىكىدىن كۆرۈپ كېلىۋاتاتتى. بۇنىڭ ئەكسىچە، مەسۇم قابىل يۆتكىلىپ كەلگەن يىللاردىن بېرى، ئۇنىڭ تۇرسۇنجان ھەققىدە يەتكۇزۇپ تۇرغان ئۇچۇرلىرى، كۆرسەتكەن چارە ـ ئامالىرى پەيتۇلنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ مەسۇم قابىلغا ئۇنى تېخىمۇ يېقىنلاشتۇردى. مانا شۇ تۇرقىدىمۇ قوللىرىنى شىلتىپ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ، قوش ئېگەكلىرىنى لىغىرلىتىپ قاياۋاتقان پەيتۇلنىڭ سۆزلىرىنى مەسۇم قابىل بۇگۈن چۇشتىلا ئىشىك تۆۋىدە ئاڭلاپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن يېڭىلىقتەك تىكىلىپ ئولتۇراتتى.

ـــ پەيتۇلكا، تۇرسۇنجاندەك ئادەملەرگە قورساقنى كەڭ تۇتۇۋەرسىڭىز ئىچىڭىزدە بۆرە كۇچۇكلەپ كېتىدۇ جۇمۇڭ، ـــ دېدى مەسۇم قابىل چىرايىغا جىددىيلىك، ئاۋازىغا سەمىمىيلىك تۇسىنى بېرىپ، ـــ ئۇنىڭ «نېمە قىلىمەن، ھەمدەمدە بار، ھېسابتا يوق ھوقۇقنى» دېگىنىنىڭ تېگىگە نېمە غەرەز يوشۇرۇنغانلىقىنى سىنەكەپ باقتىڭىزمۇ؟

ـــ ھوقۇقنى تاشلاپ بېرىمەن دېمەكچىدۇر، شۇ.

ـــ يا. . . ياق، كۆڭلىڭىز نېمىدېگەن تۇز، ـــ مەسۇم

قابىل يالغان يۆتىلىپ قويدى، ـــ ئۇ: «سېنىڭ ئۇچىنچى ھوقۇقىڭنى ئالماي قويمايمەن» دېگىنى ئەمەسمۇ.

ـــ شۇنداقمۇ قىلارمۇ ئۇ ناكەس.

ـــ ئويلاپ كۆرۈڭ، «ئىقتىسادىي زىيانغا كىم سەۋەبكار بولسا شۇ تۆلىشى كېرەك» دېگىنى، ئۆتكەندە ئوتتۇز مىڭ سوم بالاسىدىن قۇتقۇزۇپ قالغىنىم بىلەن ئەمدى كانىيىڭنى بوغمەن، دەپ قورقاق سالغىنى بولماي نېمە. چۇنكى سىز ئۇيۇشتۇرغان كىتابلارنىڭ ھەممىسى سۇپەتكە لايىق ھەم ۋاقتىدا ئۇلگۇرۇپ كېلىشى ناتايىن ـ دە.

ـــ راست، راست دەيسىز، ئۇ دەرۋەقە پەيلىنى بۇزۇپتۇ.

ـــ ھەببەللى، ئەمدى ھوشىڭىزنى يىغدىڭىز. بۇ تۇرسۇنجاننىڭ ياخشىلىق بىلەنمۇ، يامانلىق بىلەنمۇ ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇدىرلىقىنى ئالغىنىم ئالغان، دەپ بەرگەن شەپسى بولماي نېمە؟

مەسۇم قابىلنىڭ بىردىنبىر ۋەزنى ئېغىر سۆزلىرى پەيتۇلنى دىۋانغا مىخلاپ قويدى. بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىش توغرىسىدا خىيالغا پاتقان پەيتۇل توختىماي كاپىلداۋاتقان مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرىنى قۇلىقىنى دىڭ تۇتۇپ، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ ئەستايىدىل ئاڭلاۋاتقاندەك ئەلپازدا بولسىمۇ، كۆڭلىدە قالغۇدەك بىرەر ئۇقۇمنى يادىغا ئالالمىدى.

ـــ مەن چىقاي، ـــ مەسۇم قابىل ئۇزاپ كاربىدورغا چىقىپ بولۇپ ئارقىسىغا قايرىلدى، ـــ پەيتۇلكا، بىر ئىشنى سىناپ كۆرۈڭ، تۇرسۇنجان سىز ئۇيۇشتۇرغان كىتابلارنى سۇيلەپ كىرسە، ئۇ سىز بىلەن يەنىلا ھەمكارلىشىدۇ، ئەگەر كىرمىسە، يۇقىرى رەھبەرلىك ئالدىدا پاكىت ئارقىلىق سىزنى رەسۋا قىلىش نىيىتى بار دېگەن گەپ.

«يۇقىرى رەھبەرلىك ئالدىدا رەسۋا قىلىش» دېگەن سۆزلۈك كالتەكىنەك ھەيۋىسىدىن چۆچۈگەن پەيتۇل ئەتىسىدىن باشلاپ

لاپ «سانتانا» غا ئولتۇرۇپ ئۆيمۇئۆي چاپتى: «جەرىمانە»، «تۆلەم» دېگەن سۆزلەرنى تولا تەكرارلاۋەرگەچكە، بۇ سۆزلەر ئۇنىڭغا يادا بولۇپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ بەزى تەرجىمانلار خىز-مەتنىڭ جىددىيلىكى، خوتۇنى ياكى بالىسىنىڭ كېسەللىكى قا-تارلىق سەۋەبلەرنى كۆرسەتسە، بەزىلىرى قايسىدۇر لۇغەتنى تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن ئاتالغۇ ئورۇنلىرى ئاق قالغانلىقى قاتار-لىق قىيىنچىلىقلىرىنى سۆزلەپ، ۋاقتىنى يەنە ئۇزارتىپ بېرىش-نى ئۆتۈندى ھەتتا بەزىلىرى «بۇ بىزنىڭ كەسىپ دائىرىسىدىكى كىتاب بولمىغاچقا تەرجىمىز بوش كېلىپ قالدى» دېيىشىپ، ئون نەچچە بەت تەرجىمە قىلىنىپ تاشلىنىپ قالغان كىتابنى قايتۇرۇپ بەردى. پەيتۇل بەزىلىرىنى ئالدىرىتىپ، بەزىلىرىگە ھەپتە - ئون كۈن ۋاقىت بېرىپ ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ تۇرسۇنجان سۆيلەپ كىرمىگەنسېرى مەسۇم قابىلىنىڭ ئەۋلىيادەك پەرەز قىلغانلىقىغا ئىشىنىپ قالدى. كۆنلەر ئۆتكەنسېرى بىر - بىرىدىن قورقۇنچلۇق خىياللار ئۇنىڭ يۈرىكىنى قاماللا-ۋالدى. ئەگەر بۇ قېتىم پەيتۇل ئۇيغۇشتۇرغان كىتابلار بەلگىلە-گەن ۋاقىتتا ئولگۇرۇپ كېلەلمىسە (ھېلىھەم كىچىككەنلىكىگە ئۇ ئۆزىمۇ ئىقرار ئىدى)، تۇرسۇنجان بۇ پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ بارلىق ئىقتىسادىي زىيانىنى پەيتۇلغا ئارتىپ قويۇشى تۇر-غانلا گەپ. يەنە كېلىپ بۇ تۆت كىتاب تۇرسا، ئەگەر سوتقا چۈشۈپ قالسا، تۇرسۇنجان ھېلىقى ئوتتۇز مىڭ سومنى سۆرەپ چىقىپ كونا - يېڭى ھېسابنى بىر يولىلا قىلسا، پەيتۇلنىڭ ئۇچ ئەمىلى تۇرماق، ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشىمۇ ناتايىن ئىدى.

پەيتۇل ۋەھىمىلىك خىياللار تورىغا چىرمىلىپ قالغانسې-رى، ئۆزىگە ئايان بولغان بارلىق قىلمىش - ئەتمىشلىرى بىر - بىرلەپ چۈۋۈلۈپ چىقىپ ھېساب بېرىۋاتقاندەك، نەشرە-ياتنىڭ باشلىقلىق تاجىنى كىيگەن تۇرسۇنجان ئۇنى سوراقتا تارتىۋاتقاندەك كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىدا ئايان بولماقتا ئىدى.

شۇڭا، ئۇ ئۇيۇشتۇرغان تەرجىمىلەر پۈتمىسۇن - پۈتمىسۇن ياكى نەشرىيات سەۋىيىسىگە يەتسۇن - يەتمىسۇن، ھەممىنى يىغىپ تۇرسۇنجانغا ئۆتكۈزۈۋېتىپ قۇتۇلماقچى بولدى. ئەگەر بىرەر كىم «سۈپەت ئۆلچىمىگە يەتمىگەن» دەپ دادخورلۇق قىلسا «يۈزدە يۈز، نۇقسانسىز تەرجىمە نەدە بار ئىكەن، ئۇنداقتا مۇھەررىرلەر نېمە ئىش قىلىدۇ» دەپلا قۇتۇلمامدۇ.

پەيتۇل ئۇيۇشتۇرغان كىتابلىرىنى ئۈچ ھەپتە ئىچىدە ئاران يىغىپ بولالىدى، ئۇ دەستىلەنگەن ئورىگىنال خالتىلىرىنى كۆ-تۇرۇپ تۇرسۇنجاننىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى.

— مانا بۇ مەن ئۇيۇشتۇرغان تۆت كىتابنىڭ ئۈچى، ئۆتكەندە بىرىنى بەرگەنىدىم، — دېدى پەيتۇل چىرايى تۇتۇلغان ھالدا، — لېكىن بىرىنى تەرجىمە قىلالماپتۇ.

— نېمىشقا ئەمدى؟ — تۇرسۇنجان چۆچۈپ قارىدى.

— ۋاقتى چىقماپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىياسىي قانۇن دائىرىسىدىكى كىتابقا كۆچى يەتمىگەن ئوخشايدۇ.

— شۇنداق بولغاندىكىن ئۆز ۋاقتىدا قايتۇرۇپ بەرسە بولمامدۇ، ئەمدى بۇ قانداق ئۇلگۇرىدۇ.

پەيتۇل تۇرسۇنجاننىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىمايلا چې-قىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ قوپال ھەرىكىتىدىن توختامنى ئۆزۈڭ تۇزگەندىكىن قالغىنىنى ئۆزۈڭ بىر نېمە قىلمامسەن» دېگەن مەنە چىقىپ تۇراتتى. تۇرسۇنجان ئورىگىنال خالتىلىرىنى ئې-چىپ تەرجىمىگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى ۋە بىرنەچچە بەت ئورە-گىنالنى كىتابقا سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ بېشى پىرىدە پىرقىرە-دى. باشقا خالتىدىكى تەرجىمىلەر ئۇنىڭدىن بەتتەر ئىدى. تۇر-سۇنجان «پەلسەپىدىن ساۋات» دېگەن كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى تەھرىرلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزى تەرجىمە قىلىپ بېشى قېتىپ تۇرغىنىدا، ساۋاتسىزلارچە تەرجىمە قىلىنغان بۇ بىرنەچ-چە خالتا ماتېرىيال ئۇنى تاغدەك باستى. ئۇ كۈندۈزى ئىشخانە-

دا، كېچىسى ئۆيىدە ئۇچ كۈن كۆرۈپ بۇ تەرجىمىلەرنى زادىلا ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى - دە، بىر ئەتىگەنلە- كى ماتېرىيال خالتىلىرىنى كۆتۈرۈپ پەيتۇلىنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى.

— پەيتۇلكا، بۇ تەرجىمىلەرنى ئىشلەتسەك زور خاتالىققا يول قويغان بولىمىز، — تۇرسۇنجان ماتېرىيال خالتىلىرىنى ئۇستەلگە قويدى، — بىرنەچچە باب، ئابزاسلارنى كىتابقا سې- لىشتۇرۇپ كۆردۇم، تۇزگەن جۇملىلىرىنىڭ قاتمالىلىقى بۇ ياقتا تۇرسۇن، مەزمۇن خاتالىقلىرىلا مېنى چۆچۈتۈپ قويدى.

— ئۇنداقتا بىرقانچە تەرجىمانغا ئۇيۇشتۇرۇڭ، — پەيتۇل سىنەكىمگەن هالدا قاراپمۇ قويمىدى، — هەممىسگە ئوخشاشلا قەلەم هەققىنى يۇقىرىراق بەرسەك بولمىدىمۇ.

— قەلەم هەققىنى مۇشۇنداق قاتمۇقات بېرىۋەرسەك، نەشرىياتىمىز قانداقمۇ رونىق تاپسۇن؟

— نوقۇل هالدا رونىق تېپىشنىلا قوغلاشقانلىق، — ژار- قىرىدى پەيتۇل، — پارتىيە رەھبەرلىكىنى چەتكە قاققانلىق، بىلەمسىز؟

— پەيتۇلكا، بۇ قالپاق ماڭا چوڭ كېلىپ قالارمە - كىن، — تۇرسۇنجانىنىڭمۇ گەجگىسىدىن قورۇدى - دە، ئالدە- دىكى ئورىگىنال خالتىسىنى كۆرسەتتى، — مەزمۇن خاتالىقى بىلەن توشۇپ كەتكەن مۇشۇنداق ناچار تەرجىمىنى كىتاب قىلىپ خەلقە سۇنساق، بۇ پارتىيە رەھبەرلىكىنى قوغدىغانلىقما؟

— نېمە، سىز مەن بىلەن مۇنازىرىلەشمەكچىمۇ - هە؟ — پەيتۇل تۇكلۇك قوللىرىنى شىلتىدى، — مۇشۇ تەرجە- مىنى كالتەك قىلىپ ماڭا هەيۋە قىلماقچىمۇ؟

— بۇ بىر - ئىككى قېتىملىق ئىش ئەمەس، پەي - تۇلكا، — تۇرسۇنجانمۇ يۇز - خاتىرە قىلمىدى، — نىيازكام تاشلاپ بەرگەن تەرجىمىڭۇ؟ تېخى ئۆتكەندىلا ماڭا بەرگەن «پەل-

سەپىدىن ساۋات» دېگەن كىتابچۇ؟

— سىز... ! — گەپتە تۇتۇلۇپ قالغان پەيتۇل ئۆپكە- دەك قىزاردى، — مەن ئۇ كىتابنى ئالىي ئۇنۋانلىق ئوقۇتقۇچە- لارغا بەرگەن، لېكىن ئۇلار ۋاقىت چىقىرالماي ئوقۇغۇچىلىرىغا بېرىپتۇ.

— ئۆزىڭىزگە ئايان، توختامغا، پىلانغا تەسىر كۆرسىتە- ۋاتقىنى ساپلا سىز ئويۇشتۇرغان كىتابلار. بۇنداق ئىش تەكرار- لىنىۋەرسە نەشرىياتىمىزنىڭ تەقدىرى نېمە بولىدۇ؟ خەقلەرگە بىكاردىن - بىكار تۆلىگەن ئوتتۇز مىڭ سومدىنمۇ ساۋاق ئالمە- سىڭىز...

— بىلدىم، ئەمدى بىلدىم، — پەيتۇل ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، — سىز مېنىڭ ئىشلىرىمدىن ئېۋەن تېپىپ، ئارقامدىن ئايغاقچىلىق قىلىپ يۈرۈپسىز. كۆچىڭىز يەتسە نەش- رىياتتىن قوغلىۋەتمەمسىز.

— سىز نېمانداق تەتۇر ئادەمسىز، — تۇرسۇنجانىنىڭمۇ پەيلى بۇزۇلدى، — مېنىڭ نەشرىيات ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈۋاتە- قىنىمنى «ئېۋەن تېپىش، ئايغاقچىلىق قىلىش» دەپ چۈشەنسە- ڭىز، بۇ تەرجىمىلىرىڭىزنى توختامغا ئولگۈرتەمسىز ياكى ئىق- تىسادىي زىيانىنى تۆلەمسىز ئۆزىڭىز قىلىڭ. مەن بۇنداق بىر تاغار ئەخلەتكە ئىگە بولمايمەن، مۇدىرلىقىنمۇ چېكىڭىزگە تېڭە- ۋېلىڭ.

سەۋر قاچىسى تولغان تۇرسۇنجان ئىشكىنى زەرب بىلەن گۈپلا قىلىپ ياپتى - دە، چىقىپ كەتتى. چۈشكىچە ئۇنىڭ قولى ئىشقا بارمىدى. شۇڭا چۈشتىن كېيىن ئىدارىگە كېچىكىپرەك كەلدى. مەسۇم قابىل ئۇنى ئىشخانا ئالدىدا ساقلاپ تۇراتتى. تۇرسۇنجانىنىڭ ئۇنىڭ قولىدىكى ماتېرىيال خالتىلىرىنى كۆرۈپ كۆزى چەكچەيدى.

— قېنى، ئىشكىنى ئېچىڭ، — دېدى مەسۇم قابىل سە-

چايىلىك بىلەن، ــ ئىشخانىدا سۆزلىشەيلى.

ــ بۇ ماتېرىياللارنى نېمە ئۈچۈن قايتۇرۇپ ئە - كىرىدىگىز، ــ دېدى تۇرسۇنجان مەسۇم قابىلغا ئورۇندۇقنى سۇ- رۇپ بېرىپ، ــ ئۆزى بىرتەرەپ قىلسۇن، مەن ئىگە ئەمەس.

ــ تۇرسۇنجان، بەزى ئىشلارغا بەك يۈزە قارايدە - كەنسىز، ــ مەسۇم قابىلنىڭ تۇرقىدىن ئەستايىدىللىق چىقىپ تۇراتتى، ــ ۋاقتى كەلگەندە پەيتۇل «مەن تەرجىمە قىلدۇرغان، لېكىن تۇرسۇنجان تەھرىرلەشتىن قېچىپ ياكى مېنى قەستەن تەتۇر قىيناپ، مەن بىلەن ھوقۇق تالىشىپ تاشلاپ بەردى» دېيىشتىن يانمايدۇ. ئۇ چاغدا ئۆزىڭىز پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىسىز. رەھبەرلىك ھەرگىز «قېنى ئۇ تەرجىمە، بىز كۆرۈپ چىقايلى» دېمەيدۇ. سىزنىڭ ھەرقانچە كۈچەپ «ئۇنداق سۈپەتسىز، مۇنداق ناچار» دېگەن قاقشاشلىرىڭىزغا، مۇشۇكنىڭ سو- ئالىغا چاشقانىنىڭ جاۋابى تەييار، دېگەندەك، پەيتۇل «يۈزدە - يۈز ساپ نەرسە نەدە بار، ئۇنداقتا نەشرىياتتا مۇھەررىر ئىشلە- تىپ نېمە قىلىدۇ» دەپ ئالدىڭىزغا چىقىۋالىدۇ.

مەسۇم قابىلنىڭ دېگەنلىرى ئورۇنلۇقتەك قىلاتتى. ۋاقتى كەلگەندە پەيتۇلنىڭ تەرجىمىنى تولۇق كۆرمەيلا «بولمايدۇ» غا چىقاردى، ئۇنىڭ مەقسىتى ھوقۇق تارتىۋېلىش، دېگەندەك بوھە- تانلارنى چاپلاش ئېھتىمالىمۇ بار ئىدى، قوبۇل قىلسا ئۆزىنىڭ بېشىغا پىت چېچىۋالاتتى.

ــ قانداق قىلسام بولار، ــ تۇرسۇنجان ئىلاجسىز ھالدا سورىدى، ــ قايتا تەرجىمىگە ئۆيۇشتۇرساق ھەرگىز ئۇل- گۇرمەيدۇ.

ــ مېنىڭچە، باشقۇرۇش ئورگىنىدىكى جاك پىك، ئەك- رەم نىيازلارنىڭ خەۋەر تاپقىنى ياخشى، ــ مەسۇم قابىل ئۇنىڭ- غا لەپىدە قاراپ قويدى، ــ ئۇلار سىزنىڭ مۇدىرلىقىنى نېمە ئۈچۈن تاشلاپ بەرمەكچى بولغانلىقىڭىزنىڭ تېگىگە يەتسۇن.

مەن ئىككىڭلارنىڭ جېدىلىدىن تولۇق خەۋەر تاپتىم. پەيتۇل ئىنتايىن يولسىز، ئۆكتەم، مەنسەپپەرەس، ھىيلە - مىكىرگە ئۇستا ئادەم. كىم بىلىدۇ، ئۇ، سەن تاز دېگۈچە مەن تاز دەۋالاي، دەپ، ئەتىلا نەلەرگە دادلاپ بارىدۇ. شۇڭا، ــ مەسۇم قابىل ماتېرىيال خالتىلىرىنى ئىشارە قىلدى، ــ بۇ نەرسىلەرنى باشلىقلارغا كۆرسىتىپ ئۇلارنىڭ خەيرىخاھلىقىنى قولغا كەلتۈرگىنىڭىز تۇ- زۇك، ئەگەر لايىق تاپسىڭىز مەنمۇ بىللە كىرەي.

ــ بۇنداق قىلساق زىددىيەتنى بەك كەسكىنلەشتۈرۈ - ۋېتىمىزمىكىن، ــ تۇرسۇنجان ئويلىنىپ قالدى، ــ ئۇنداق قىلمايلى دېسەك ئاقىۋىتى ياخشى بولمىغۇدەك.

ــ مەيلىڭىز، ــ مەسۇم قابىل بېشىنى چايقىدى، ــ لې- كىن بۇ قېتىم «بوپتىلا» دەۋەتسىڭىز، مۇتتەھەم ساق، ساق مۇتتەھەم بولۇپ قېلىش ئېھتىمالىغا بەكمۇ يېقىن.

ــ بولىدۇ، ــ تۇرسۇنجان ئورنىدىن تۇردى، ــ ئەلۋەتتە رەھبەرلىكىنىڭ پىكرىنى ئېلىشمۇ كېيىنكى ئىشلارغا يول ئاچى- دۇ، يۈرۈك.

باشقۇرۇش ئورگىنى نەشرىياتتىن ئانچە يىراق ئەمەس ئە- دى. ئۇلار ئاكاتسىيە قويۇق سايە تاشلىغان يول چېتىدە كېتىپ باراتتى. ماتېرىيال خالتىلىرى سېلىنغان سومكىنى كۆتۈرۈۋالـ- غان تۇرسۇنجان خىيالغا پاتقاندەك كۆرۈنەتتى. شۇنداق، بىر يىللىرى ئۇنىڭ مەسۇم قابىلنى ئېزىق چىشىغا ئېلىپ چاياپ پۈركۈۋەتسە دەردى چىقمايتتى. شۇڭا، ھېكمەت بىر قېتىم ئۇ- نىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ قالغاندا تۇرسۇنجان قايناپ: «مەسۇم قابىل كۈلۈپ تۇرۇپ گەپ ئېلىپ، چىرقىرىتىپ تۇرۇپ قايتۇ- رۇپ بېرىدىغان نەرسە»دەپ مەسۇم قابىلنى ئەيىبلەپ كەتكەنىدى. ئەمدىلىكتە بولسا ئۇنىڭ بىلەن خېلى - خېلى ئىشلارنى بار مەسلىھەت قىلىدىغان بولۇپ قالدى. توغرا، ئۇلار بىللە ئىشلە- ۋاتقان تۆت يىلدىن بېرى ئاردا كۆڭۈل كىر بولىدىغان ئىشلار

يۇز بەرمىدى. مەسۇم قابىلنىڭ ئاداۋەتنى ئۇنتۇپ، ساخاۋەت يولىغا قەدەم ئالغانلىقى بەلكىم تۇرسۇنجاننىڭ سەمىمي ھېسىياتىغا ئىشەنمىگەنلىكىدىن بولغاندۇ. بالىلار ئەسەرلىرىنى ئىشلەش ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەشكە تەكلىپ قىلىش، نۇقتىلىق كىتابلارنى ئىشتىن سىرت ئۇيۇشتۇرۇپ مەنپەئەتكە ئىگە قىلىش، توپلاملىرىنى چىقىرىپ بېرىپ قەلەم ھەققىنى ۋاقتىدا يېزىپ بېرىش... قاتارلىق نۇرغۇن - نۇرغۇن ياخشى لىقلار ھەرقانچە ياۋۇز نىيەتلىك ئادەمنىمۇ تەسىرلەندۇرۇشى مۇمكىنغۇ؟ بىر نەشرىياتتا، ھەتتا بىر بۆلۈمدە ئىشلەۋاتقان ئادەملەر بىر - بىرىگە ھەمقان بولۇپ ئۆتمىسە، دائىم ئىت - مۇشۇكتەك بىر - بىرىگە خىرىس قىلىپ يۇرۇشسە خىزمەت ھەم تۇرمۇشتا نېمە لەززەت بولسۇن!

— تۇرسۇنجان، بىر ئىشنى سورىغۇم كەلدى، سەمىمي جاۋاب بەرسىڭىز، — مەسۇم قابىل بىرنەچچە قەدەم ماڭغىچە ئۇندىمىدى، — تۆت - بەش ئايچە بولۇپ قالدىغۇ دەيمەن، بىر كۈنى پەيتۇلكامنىڭ ئىشخانىسىغا تەرەپبال كىرىپ قالدىم. سىز بىر باغلام پۇلنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدىڭىز، ئۇ مېنى كۆرۈپلا ھاپىلا - شاپىلا تارتمىغا تىقىۋەتتى. شۇ چاغدىكى پەيتۇلنىڭ ئالاقزادىلىكى، سىزنىڭ تۇتۇلغان چىرايىڭىز مېنى ھازىرغىچە غەيرىي گۇمانلارغا سېلىپ قويدى.

تۇرسۇنجاننى بۇرۇقتۇرما قىلىپ كېلىۋاتقىنى نەق مەسۇم قابىل سورىغان مۇشۇ سوئال ئىدى. پەيتۇل: «ئەسەرنىڭ بىرىنچى تەھرىرلىكىنى ۋەزىپىگە ھېسابلاڭ، ئىككىنچى تەھرىرلىكىگە قەلەم ھەققى يېزىپ ماڭا بېرىڭ، مەن ئۇنى ئىشخانا ھېسابىغا كىرگۈزۈپ خىزمەت ئۇچۇن ئىشلىتىمەن» دېگەندىن بېرى، تۇرسۇنجان ھەر يىلى بىر ياكى ئىككى قېتىم قەلەم ھەققى تاپشۇرۇپ تۇردى. لېكىن، بۇ غەيرىي نورمال ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ھەر قېتىم تەكرارلانغاندا، تۇرسۇنجان ئالىم ئۆزىنىڭ

ۋە پەيتۇلنىڭ نەشرىيات تۇزۇمىگە خىلاپلىق قىلۇاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى. چۇنكى، مۇھەررىرگە بىر ئەسەر تەھرىرلىككە بېرىلگەنكەن، ئۇنى قانچە قېتىم كۆرۈپ، تۇزىتىپ چىقىش ئۇنىڭ ئىشى، لېكىن بۇ بىر قېتىملىق ۋەزىپىلا ھېسابلىنىدۇ. بىراق، تۇرسۇنجان ئىگە بولغان ئەسەرلەرنى بىر قېتىم تەھرىرلەگەن بولسىمۇ، پەيتۇلنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تەھرىرلىك ئەخلاقىغا زىت ھالدا قايتىدىن قەلەم ھەققى يېزىپ پەيتۇلغا تاپشۇرۇۋاتىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، — مەسۇم قابىل يەنە جىمىپ قالدى، — پەيتۇل پۇلغا تويمايدىغان ئادەم.

— شۇ چاغدا سىزنىڭ كۆزگىنىڭىز توغرا، — دېدى تۇرسۇنجان ئېغىر تىنىپ، — ئۇ ئىككى كىتابنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق تەھرىرلىكىگە يېزىلغان پۇل ئىدى.

— بۇ ئىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى چۇشەندۇرمىدىڭىزمۇ؟

— چۇشەندۇردۇم، لېكىن پەيتۇلكام ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ تۇرۇۋالدى، — تۇرسۇنجان ئاچچىقىنىە كۈلۈپ قويدى، — ئاخىر مەنمۇ كۆندۇم. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇ ھارام پۇلنى مەن خەجلىمىگەندىكىن نېمىدىن قورقاتتىم. مەن قاتتىق بىراق تۇرۇپ باقايچۇ دەپمۇ ئويلىدىم، بىراق ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قويسام، نەشرىياتتا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش پىلانلىرىمىنىڭ توسقۇنلۇققا ئۇچرىشىدىن ئەنسىرىدىم.

— سىزنىڭ بەزى ئىشلاردىن خەۋىرىڭىز يوق، پەيتۇل ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ نەشرىياتنى شىلىپ يەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قەلەم ھەققى ئېلىش ئۇسۇللىرى خىلمۇخىل، — مەسۇم قابىل سۆزلىگەنسېرى غەزەپلەنمەكتە ئىدى.

پەيتۇلنىڭ نەشرىياتنىڭ باشلىقلىق ئەمىلىدىن سىرت، باش مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسى بارلىقى ھەممىگە ئايان. شۇنداق ئىكەن، مۇھەررىرلەر تەھرىرلىگەن ئەسەرلەرنى ئۇستىدىن كۆ-

رۇپ چىقىش، تەستىقلاش ئەلۋەتتە ھەقسىز بولمايتتى. ئۇنىڭ دىن باشقا، قەلبىمى پىشقان ئەدىبلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى ئالدىغا تارتىپ ئۆزى تەھرىرلەيتتى. بۇ ئەسەرلەرنىڭ تۇنجى تەھرىرلىكىنى ۋەزىپىگە، ئىككىنچى تەھرىرلىكىنى قەلەم ھەققىگە ھېسابلايتتى. بۇنداقتا ھەر ئايدا دېگۈدەك يېزىلغان شۇنچە كۆپ قەلەم ھەققىلىرى باشقىلارنى گۇمانغا سېلىپ قويۇشى ئېنىق ئىدى، ئۇلار ئېغىزىدىن چىقىرالمىغىنى بىلەن بۇلۇڭ - پۇچقاق-لاردا كۇسۇرلىشاتتى. شۇڭا، پەيتۇل بىر قېسىم قەلەم ھەققى-لىرىنى يېقىن ھەقەمسايىلىرىگە، بەزى يازغۇچىلارغا يازاتتى، ئۇلار قەلەم ھەققىنى تاپشۇرۇۋېلىپلا، كېچىلىرى پەيتۇلىنىڭ ئۆيىگە ئەكېلىپ بېرىپ مېھمان بولۇپ كېتەتتى.

— پەيتۇلىنىڭ بەزى قەلەمكەشلەرنىڭ تېماتىك پىلانىدا بول-مىغان ئەسەرلىرىنى مەجبۇرىي ھالدا پىلانغا كىرگۈزۈپ ئۇنىڭغا يۇقىرى قەلەم ھەققى بەرگەنلىكىنىڭ تېگىگە ئېمدى يەت - كەنسىز؟ — دېدى مەسۇم قابىل، — بۇ ئىشلارنىڭ بەزىلىرى ماڭا چېلىقىپ قالدى، بەزىلىرىنى ئاشۇ قەلەمكەشلەر ئۆزلىرى دەپ بەردى.

— ھوقۇقنى مۇشۇنداق قالايمىقان ئىشلەتسە ئاقىۋىتىدىن قورقمامدىغاندۇ؟

— ئۇ ئاقىۋەت - پاقىۋەت دېگەنلەر بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ، ئۇنىڭ نەزىرىدە ھالال بولسۇن ياكى ھارام بولسۇن، پۇللا بار، — مەسۇم قابىل تۇرسۇنجانغا سوغدىشىپ كېلىپ ئاستا پىچىرلىدى، — ئۇنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كاماندىروپكىغا بارغاندا قىلغان ئىپلاسلىقلىرىنى ئاڭلىسىڭىز قۇلاقلىرىڭىزغا ئىشەنمەيسىز. مەن سىزگە بىر پۈرسەت بولغاندا سۆزلەپ بېرىمەن.

ئۇلار گەپ بىلەن باشقۇرۇش ئورگىنىغا كېلىپ قالغانىدى.

ئەكرەم نىياز ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى ۋە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئۇققاندىن كېيىن، ئىككىسىنى جاڭ پىڭنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى. قىزىق ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان ياش شۇجى جاڭ پىڭ قاپقارا پارقىراپ تۇرغان يۈمشاق چاچلىرى-نى بارماقلىرى بىلەن ئارقىغا تاراپ قويۇپ، ئۇلارنى كرېسلوغا تەكلىپ قىلدى، ئاندىن ئۆزىمۇ ئورۇندۇقىنى سۈرۈپ ئېلىپ كەلدى.

— لاۋجاڭ، بۇ ئىككىسىنىڭ دەردىنى ئاڭلاپ بېقىڭ، — دېدى ئەكرەم نىياز، — مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىمغا قارىغاندا مەسىلە جىددىيدەك قىلىدۇ.

— مۇنداق دەڭ، قېنى، سۆزلەپ بېقىڭلارچۇ.

مەسۇم قابىل تۇرسۇنجانغا «قېنى سۆزلەڭ» دېگەندەك قا-راپ قويۇۋېدى، تۇرسۇنجان گېپىنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي بىردەم تۇرۇۋالدى. ئاندىن ئۇ ئىسلاھاتنىڭ تۇرتكىسى بىلەن نەشرىياتنىڭ ھازىرقى ئېقتىسادىي ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشقا يۈزلەنگەنلىكى، مۇھەررىر ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ روھىي ھالىتىدىكى جەڭگىۋارلىق، ئۇلارنىڭ تەسىراتلىرى قاتارلىقلارنى قىسقىچە بايان قىلغاندىن كېيىن، كىتاب ئۆيۈشتۇرۇش، چېقە-رىش، تارقىتىش، توختامغا ئەھمىيەت بەرمەسلىك بىلەن ئېقتە-سادىي ئۇنۇم ھاسىل قىلالماسلىق، ھەتتا زىيان تارتىش، يېقە-نىم، تۇغقىنىم، پايدىلىق ئادەمنىم دېيىش ئارقىلىق ئەڭ ياخشى ئۇنۇم يارىتىدىغان كىتابلار، ۋاقىت خاراكتېرلىك دەرسلىك، قوللانمىلارنىڭ تەرجىمىسى، تەھرىرلىكى، كوررېكتورلۇقى نا-چار بولۇش ھەم ئولگۈرمەسلىك، ۋاقىت، پىلانغا سەل قاراشتەك ئىسلاھات يولىدىكى قاتمالليقلارنى دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن بايان قىلىپ ئۆتتى. ئۇ سومكىدىكى ماتېرىيال خالتىسىنى چېقە-رىپ تۆت كىتابنىڭ تەرجىمە ئورىگىنالى بىلەن ئەسلىدىكى خەت-نۇسخىسىنى ئۈستىگىلا يايدى. جاڭ

پىك «پەلسەپىدىن ساۋات» ، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى-
نىڭ تارىخىدىن قىسقىچە كونسپېكت» (ئىككىنچى قىسىم) ،
«سىياسىي ئىقتىساد» (سوتسىيالىزم قىسمى) ، «خەنزۇچە -
ئۇيغۇرچە قانۇنشۇناسلىق لۇغىتى» قاتارلىق تۆت كىتابنى قولىغا
ئېلىپ كۆرگەندىن كېيىن، بۇ كىتابلار سىياسىي قانۇن ۋە
سىياسىي ئىقتىسادقا ئائىت كىتابلار ئىكەن، دەپ قويدى.

— ئەمدى بۇلارنىڭ تەرجىمىسىنى كۆرۈپ بېقىڭ، —
تۇرسۇنجان «پەلسەپىدىن ساۋات» نىڭ تەرجىمىسىنى جاڭ پىڭغا
سۇندى، — بۇنى ئۆزۈم قايتىدىن تەرجىمە قىلىۋاتىمەن. بە-
راق، سىياسىي قانۇنغا ئائىت ئاتالغۇلارنى بىلمىگەنلىكىم ئۈ-
چۈن خېلى كۆپ لۇغەتلەردىن پايدىلاندىم.

جاڭ پىڭ قىزىل رەڭ بىلەن بويىلىپ ئاق يېرى قالمىغان،
ھەتتا ئوربىنىڭ قەغىزىنىڭ ئاستى - ئۈستىلىرىگە قوشۇمچە
قەغەزلەر چاپلانغان، قىسقىسى، توقۇمەك قېلىنلىشىپ ھەم
چاپاقلىشىپ كەتكەن تەرجىمىنى كۆرۈپ قاپاقلىرى تۇرۇلدى.

— ھەممىسلا شۇنداقمۇ؟ — سورىدى ئۇ ئاچچىقى بىلەن.

— قالغانلىرى ئۇنىڭدىن بەتتەر، مانا كۆرۈڭ.

— ئون بەتتەك تەرجىمە قىلىپ، كىتابنى ئۆز پېتى
قايتۇرۇپ بەرگەنلەرمۇ بار ئىكەن، — دېدى ئەكرەم نىياز قو-
شۇمچە قىلىپ، — ئەمدى ئۇنى قايتا تەرجىمىگە ئۇيۇشتۇرسا
توختامدىكى ۋاقىتقا ئۇلگۈرمەيدىكەن.

— تېخى ماۋۇنى كۆرۈپ بېقىڭلار، — مەسۇم قابىل بىر
دەستە ماتېرىيالنى جاڭ پىڭغا تەڭلىدى، — باشتىن - ئاخىر
ھەربىر بەت ئاق قالدۇرۇلغان ئورۇن بىلەن توشۇپ كەتكەن،
بۇ نېمە ئۇچۇن؟ چۈنكى ئاتالغۇلارنى تەرجىمە قىلالمىغان.

— بۇ كىتابلارنى، — دېدى جاڭ پىڭ تۇرسۇنجانغا، —
سىياسىي قانۇن ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي تەرجىمانلارغا ئۇيۇش-
تۇرمىغانمىدىڭىز؟

— تۇرسۇنجان ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان
بىلەن، — دەرھال گەپ قىستۇردى مەسۇم قابىل، — ئۇنىڭدا
ئۇنداق ھوقۇق بولمىسا.

— نېمىشقا ئەمدى، — جاڭ پىڭنىڭ ھەيرانلىقتىن كۆز-
لىرى چەكچەيدى، — ئەمىسە بۇ كىمنىڭ ئويۇنى؟

— مەسىلە شۇ يەردە جاڭ شۇجى، — مەسۇم قابىل پاسقا
چىققان توپنى كېلىشتۇرۇپ ئۇردى، — پەيتۇلكام ئۇيغۇر بۆلۈم-
نىڭ باشلىقى بولغانكەن، بۇنداق مەنپەئەتلىك ئىشنى باشقىلارغا
بېرەمدۇ؟ تەرجىمىنى ئەسقاتىدىغان چوڭ باشلىق، كېرەكلىك
كىشىلىرىگە، ھەتتا بىر يۇرتلۇق ئوقۇغۇچىلارغا بەرگەنىنىڭ ئا-
قىۋىتى بۇ.

جاڭ پىڭ قاپاقلىرىنى تۇرگەنچە ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ
كەتتى. كىتاب ئۇيۇشتۇرۇشتەك مۇشۇنداق ئىشتىمۇ مەنپەئەت
ئۇندۇرۇش، قەلەم ھەققى بېرىش ۋە ئېلىشتىكى مۇخالىپ
ئىشلار دەرۋەقە ئۇنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۇرگەنىدى.

— مېنىڭ ئەنسىرەۋاتقىنىم، — دېدى تۇرسۇنجان ئېغىر
تىنىپ، — ھەربىر ۋىلايەتتىكى پارتىيە مەكتەپلىرى بىلەن بۇ
تۆت كىتابنى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، يەنى دەرس باشلاشقا
ئۇلگۈرتۇپ چىقىرىپ بېرىشكە توختام تۈزگەن. چۈنكى ئۇلارنىڭ
باشقۇرۇشىدا ئاپتونوم رايون بويىچە پارتىيە - ھۆكۈمەت، ئاممە-
ۋى تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرىنى تەربىيىلەيدىغان ھەر دەرىجە-
لىك پارتىيە مەكتەپلىرىدىن بىر يۈز سەككىزى بار، ئۇلاردا ئون
مىڭدەك كۇرسانت ئوقۇيدۇ.

— سىياسىي نەزەريىۋى دەرسلىك، قوشۇمچە پايدىلىنىش
ماتېرىياللىرى كەمچىل بولغاچقا، — دېدى مەسۇم قابىل قو-
شۇمچە قىلىپ، — بۇ مەكتەپلەرنىڭ بەزىلىرى ئوقۇش باشلىيال-
ماي، بەزىلىرى كونا ماتېرىياللارنى شاپىگرافتا بېسىپ قىسمەن
ئېھتىياجىنى تەمىنلەۋېتىپتۇ.

— ئەمسە ئۇلارنىڭ دەرسىگە تەسىر يەتكۈزۈشتىن سىرت، — جاڭ پىڭ مەسخىرە بىلەن كۈلدى، — سىلەرمۇ بۇ تۆت كىتاب ئۈچۈن كۆتۈرۈپ قوپالمىغۇدەك تۆلەم تۆلەيسىلەر، شۇنداقمۇ؟

— بۇلتۇر ئوتتۇز مىڭ تۆلىگەن بولساق، — دېدى مەسۇم قابىل ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ، — بۇ قېتىم ھەسسىلەپ تۆلەيمىز.

— چاتاق، بەك چاتاق بوپتۇ، — جاڭ پىڭ غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — ئەمدى قايتىدىن ئۇيۇشتۇرۇشنىڭ ئامالى يوقمۇ؟

— تەرجىمە ئەمگىكى ئاسان ئىش ئەمەس، — دېدى ئەكبەر نىياز، — بۇ كىتابلارنىڭ ھەربىرىنى ئالتە ئاي، بىسىپ ئولتۇرغاندىمۇ ئۇچ - تۆت ئايدا تەرجىمە قىلىپ بولۇش مۇمكىن.

— مېنىڭ ئويۇمغا مۇنداق بىر چارە كېلىۋاتىدۇ، — جاڭ پىڭ ھەممىگە تەكشى قارىدى، — بۇ كىتابلارنىڭ بىرىنى تۇر- سۇنجان تەرجىمە قىلىپ خېلى بىر يەرگە ئاپىرىپتۇ، قالغان ئۈچ كىتابنىڭ ھەربىرىنى تۆت - بەش پارچە قىلىپ، سوت، تەپتىش ھەم جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورۇنلىرىدىكى تەرجىمانلارغا، شۇن- داقلا ئالىي مەكتەپ سىياسىي ماۋارىپ فاكۇلتېتىدىكى پروفېس- سور، دوتسېنتلارغا بۆلۈپ بېرىپ، ۋاقتىنى ئوتتۇز ياكى قىرىق كۈن دەپ بەلگىلىسەك، تەرجىمە پۈتكەن ھامان يەنە شۇلارغا ئالماشتۇرۇپ تەھرىرلىككە بەرسەك قانداق بولار؟

— بۇ ئامال بولۇپ قالغۇدەك، — تۇرسۇنجان دەرھاللا قوشۇلدى، — ھازىر 6 - ئاي ئوتتۇرىلىشىپ قالدى، 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگە، ئەڭ بولمىسا 10 - كۈنىگە ئۇلگۈرتسەكمۇ بولۇۋېرىدۇ، چۈنكى توختامدا ئون كۈن ئېھتىماللىققا قويۇل- غان.

— ئەمسە بۇ ئىشنى مەسۇم قابىل بىلەن ئىككىلار

تۇتۇڭلار، — دېدى ئەكرەم نىياز، — بۇ قېتىم تۆلەم تۆلەيدىغان سەت ئىش يەنە يۈز بېرىپ قالمىسۇن.

— ئىككى رەھبىرىمىزگە ئايان، — مەسۇم قابىل جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىيازغا قارىدى، — بىر - ئىككى يىلدىن بۇيان نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن چىقىرىلغان سىياسىي ماۋارىپ ۋە تارىخقا ئائىت كىتابلار چىقىشى بىلەنلا سېتىلىپ بولىدىغان بازىرى ئىتتىك كىتابلارغا ئايلاندى، ھەتتا بەزى كىتابلارنىڭ تىراژى يېگىرمە مىڭدىن ئوشۇق بولسىمۇ ئېھتىياجنى قاندۇرال- مايۋاتىدۇ.

— نەشرىيات شۇ كىتابلار ئارقىلىق قەددىنى رۇسلۇال- دى. پەيتۇلكام شۇنىڭ قەدىرىگە يەتسە بولاتتى.

— قەدىرىگە يېتىش ئۈچۈن قورساقتا ئۇماچ بولۇشى كې- رەك، — ئەكرەم نىيازنىڭ سۆزىدىن جانلانغان مەسۇم قابىل كىنايە بىلەن كۈلدى، — ئەمما بۇ قېتىم ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قول رەھبەرلىكى ھەققىدە ئەستايىدىل ئويلاشمىساڭ- لار، بۇنىڭدىن كېيىنكى نەشرىياتنىڭ تەقدىرىگە بىر نېمە دېمەك تەس.

— سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، — دېدى جاڭ پىڭ ئۇلارنى ئۇزىتىپ چىقىۋېتىپ، — بۇ توغرۇلۇق چوقۇم ئويلىشىمىز، قانداق دېدىم، ئەكرەم نىياز؟

— ئويلاشمايمۇ بولمايدىغان يېرىگە كېلىپ قالدى، — ئەكرەم نىياز بېشىنى لىڭشىتتى.

كەچلىك ئىشتىن چۈشۈش ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار ئەتە سوت، تەپتىش مەھكىمىلىرىگە بېرىشنى مەسلىھەتلىشىد- ۋالغاندىن كېيىن ئايرىلىشتى. تۇرسۇنجان كۆرۈشمىگىلى ئىك- كى ھەپتىدەك بولۇپ قالغان دوستى ھېكمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئىدارە ئاپتوبۇسىغا چىقتى. ئۇ «تۇندىكى چول- پان» رومانىنىڭ تارقىتىلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىدەك خۇش خە-

ۇەرنى يەتكۇزۇشنىمۇ كۆڭلىگە پۇككەنىدى. ئەمما، شۇ كۈنى كېچىدە پەيتۇلىنىڭ كىچىك ھۇجرا ئۆيىدە ئاغزىدىن كۆپۈك قايناپ كەتكەن مەسۇم قابىل كۈسۈرلاپ سۆزلەۋاتاتتى. ئۇ جاڭ پىڭ ھەم ئەكرەم نىيازلار ئالدىدا ئۆزى دېگەن گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى تۇرسۇنجانغا ئارتىپ، پەيتۇلىنىڭ غەزەپ قېپىنى يېرىۋەتتى.

— پۇتۇن تەرجىمىلەرنى گىلەمگە يېيىپ سازايى قىلدى دەڭ، — پەيتۇلىنىڭ چىرايى ئەمەن يۇتۇۋالغاندەك تۇرۇلۇپ كەتتى، — تېخى مەن ئۇنىڭغا ھوقۇق بەرمەپتىمەنمىش. ئۇمۇ ئۆز ئالدىغا كىتابلارنى ئۈيۈشتۇرۇۋاتىدىغۇ، بۇلتۇر كۈزدە ئاغىنىسى ھېكمەتنىڭ «تۇندىكى چولپان» دېگەن رومانىنى «ئۆزۈم تەھرىرلەيمەن» دېگەندە مەيلى دېدىمغۇ.

— نېمە، ھېكمەتنىڭ رومانى، — مەسۇم قابىلنىڭ بىر-دىنلا كۆزلىرى قىسىلدى، — ئۇنىڭ كىتابى بىزنىڭ نەشرىياتىمىزدا كۆزلىرى چىقماقچىما؟

— چىقماقچى ئەمەس، تارقىتىلىش ئالدىدا تۇرىدۇ، — پەيتۇل ۋارقىرىدى، — بىر بۆلۈمدە تۇرۇپ شۇنىمۇ سىزگە دېمەمدىما؟ ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ قارىلىقىنى قارا.

— قايسى زاۋۇتتا بېسىلدى؟

— ئۇچىنچى باسما زاۋۇتتىدا.

— مەسۇم قابىل كىرلىشىپ كەتكەن پايپىقىنىڭ ئۇچىغا قاراپ ئۇزۇن جىمىپ كەتتى. تۇرسۇنجاننىڭ ئىشەنچسىگە ئېرىشىش ئۇچۇن پەيتۇلنىڭ چاۋىسىنى چىتقا يايغىنىمۇ كار قىلماپتۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا، بۇ قۇيۇننىڭ ئىچىدىكىنى بىلمەك تەس ئىكەن. دوستىنىڭ رومانىنى قوغداش يۇزىسىدىن مەسۇم قابىلدىنمۇ يوشۇرۇپتۇ. خەپ توختاپتۇر، سەن جىڭنىڭ شىنىسى بولساڭ، مەن تېشى، سەن بىر قاچا ئاش بولساڭ، مەن بىر چىمدىم تۇز بولۇپ تېتىيمەن.

— ئۇ يەنە نېمىدەپ شالىنى چاچراتتى؟ — سورىدى پەيتۇل ئېغىر پۇشۇلداپ، — مەن تېخى ئۇنى باشقۇرۇش ئورگىنىغا كىرمەس دەپ ئويلاپتىمەن.

— سىزنىڭ كۆڭلىڭىز ئاق، ھەممە ئىشنى تۇزلا ئويلايسىز، — مەسۇم قابىل پەيتۇلغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى، — ئۇ سىزنىڭ ئىسلاھاتقا پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتقىنىڭىزنى ئەمەلىي پاكىت ئارقىلىق رەسۋا قىلىمەن، قېنى شۇ چاغدا كىم تەكشۇرۇشنامە يازىدىغانلىقىنى كۆرىمىز، دەپ تۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن قانداق پوق ئاقىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۇن مەنمۇ بىللە باردىم.

— ناھايىتى ئوبدان قىپسىز، بولمىسا مەن ھەممىدىن غاپىل يۇرۇۋېرىدىكەنمەن.

— جاڭ پىڭ شۇجى ئاچچىقلاپ «بۇ كىمنىڭ ئويۇنى» دەپ سورىشى، — دېدى مەسۇم قابىل ئۆزىنىڭ دېگەن گەپلىرىنى تەكرارلاپ، — تۇرسۇنجان: «كىتاب ئۇيۇشتۇرۇش پەيتۇلكام ئۈچۇن مەنپەئەت ۋاستىسى، بۇنداق پايدىنى باشقىلارغا بېرەمدۇ. ئۇ بالىلىرىنى ئوقۇشقا ئەۋەتىش، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش، تۇغقانلىرىنى يۆتكەشكە پايدىسى تېگىدىغان ئەمەلدارلارغا، ھەتتا بىر يۇرتلۇق ئوقۇغۇچىلارغا بېرىدۇ» دەپ قاينىپلا كەتتى.

باشلىقنىڭ قىزىرىپ ـ تاتىرىپ، ئېسىلىپ ئولتۇرالمايۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مەسۇم قابىل ئۇلغۇماچىنى تېخىمۇ چىڭىتتى. «ھەسسىلەپ تۆلەم تۆلەش، قورسىقىدا ئۇماچ يوق، شەكلى ئۆزگەرگەن پارا بېرىش» دېگەندەك، ئۆزىنىڭ ئېيتقانلىرىنى تۇرسۇنجانغا ئارتىپ قويۇش ئارقىلىق، پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجان ئوتتۇرىسىغا ئۆتكىلى بولمايدىغان تامنى سوقۇپ قويدى.

مەسۇم قابىل يىللاردىن بېرى تۇرسۇنجاننىڭ قەلەم ھەققىنى يولسىزلىق بىلەن ئېلىۋاتقان ئىشنى دېيىش ئارقىلىق،

پەيتۈلنىڭ كوكۈلىسىدىن تۇتۇۋېلىپ ئۇنى راسا بىر چىرقىرىتىدۇ. ۋەتمەكچى بولدى، بىراق پەيلىدىن شۇ ھامان ياندى، چۈنكى قورقۇپ كەتكەن پەيتۈل دەرھال نەپسىنى يىغىۋالسا مەسۇم قابىل ئۇچۇن پايدىسىز ئىدى. شۇڭا، بۇ ئىشنى ھالقىلىق پەيت يېتىپ كەلگەندە ئوت قويۇشنىڭ پىلتىسى قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ قويىدى.

— پەيتۈلكا، ئەمدى ھەرىكەت قىلمىسىڭىز بولمايدىغان يېرىگە كېلىپ قالدى، — دېدى مەسۇم قابىل ئىغىر تە - لەپپۈزدا، — تۇرسۇنجان: «بۇنداق ھەمدەمدە بار، ھېسابتا يوق مۇئاۋىن مۇدىرلىقنى ئەمدى قىلمايمەن» دېۋىدى، جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز «ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول رەھبەرلە- كىنى دەرھال ئويلىشىمىز، خاتىرجەم بولۇڭ» دېيىشتى. سىز- نىڭ ئۇچىنچى ھوقۇقىڭىزنى تارتىۋالىدۇ، دەپ بۇرۇنلا سىزنى ئەسكەرتمىگەنمىدىم.

مەسۇم قابىل باشلىقنى چوغدا ئولتۇرۇۋالغاندەك چىچاڭشە- تىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. شۇ كېچىدىن باشلاپ پەيتۈل ساغرە- سىغا چىقان چىقىپ قالغاندەك ئولتۇرالمايلا قالدى. تۇرسۇنجان بىلەن مەسۇم قابىل كىتاب ئۇيۇشتۇرۇش بىلەن بولۇپ كەتتى. پەيتۈلنىڭ ئىشخانىسىدىن ئۇياقتىن - بۇياقتا ماڭغان ئاياغ تىۋە- شى ھەم نېمىلەرنىڭدۇر تاراق - تۇرۇق ئاۋازىدىن باشقا نەرسە ئاڭلانمايتتى. ئۇ ئۆتكەن كېچە نۇردۇن خوجىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ مەلھەملىرىدىن خېلىلا جانلانغاندەك قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا بىر يەرلىرى پېتىر ئىدى. ئەلۋەتتە، ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە تايىن دېگەندەك، پەيتۈلنىڭ يېقىنلىرىغا كىتاب ئۇيۇش- تۇرۇشى، بىر كىتابقا قوش قەلەم ھەققى يېزىشى، ئىشخانا ھېسابىغا يولسىز پۇل يىغىشى دېگەندەك قىلمىشلىرى تارازىغا ئولتۇرۇپ قالاتتى. ئەگەر بۇ ئىشلار يۇقىرىنىڭ سەمىگە چۈشۈپ قالسا، پەيتۈل كەشىنى ئاسماندا، دوپپىسىنى يەردە كۆرەتتى.

ئۇ باي بولۇشنى، پۇلنىڭ كۆزىگە قارىماي خەجلەشنى ئارزۇ قىلغانىدى، بۇ ئارزۇ رېجىسىغا يەتتى. بىراق، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەمەللىرىگە، ئەركىن ئىمتىيازىغا كۈشەندە پەيدا قىلىۋال- دى. پەيتۈل ئەمەلسىز جەننەتتە ياشىغاندىن كۆرە، ھوقۇق يۈر- گۈزۈپ دوزاختا ياشاشنى ئەلا بىلىدىغان ئادەم ئىدى. باشقىلار «ۋاي باشلىق» دەپ تۇرسا، پايپىتەك بولۇپ خىزمىتىگە يۈگۈ- رۈپ يۈرسە تۆت ئېغىز تاققا - تۇققا سۆزلەپ قويساڭ چاۋاكلار ياڭراپ كەتسە، بىرەر يەرگە بېرىپ قالساڭ، شوپۇرۇڭ سېنى قىش - قىرو، جۇدۇن - چاپقۇن، ئاچ - توق دېمەي مۇگدەپ ئولتۇرۇپ ساقلىسا، سورۇنلاردا: «يۇقىرى ئۆتسىلە» دەپ تۇ- رۇشسا، ھەممىسى ئۇنىڭ ئانچە كۆركەم بولمىغان بۇرنىغا قاراپ تىكىلىشىە، قىسقىسى، خاماننىڭ مومىسىدەك ھەممىدىن يۇقە- رى چوقچىيىپ كۆزىگە چېلىقىپ تۇرسا، بۇ خۇدانىڭ ئۇنىڭغا بەرگىنى ئەمەسمۇ! بۇنىڭدىن ئارتۇق يەنە قانداق ئامەت بولسۇن! يارانقان ئىگىسى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن، باشقىلار ئالدىدا چۈ- كۈلداپ ياشاشنى! ھەتتىگىنەي، پۇلسىز بارماق شوراپ ئۆتسىمۇ نېمە قىلاتتى تۇرسۇنجاندەك قۇيۇننى! بۇ قۇيۇن مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۈچىنچى ئەمىلىنى ئۈچۈرتۇپ كېتىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. كىم بىلىدۇ، باشقا ھوقۇقلىرى تۇرماق ئۆزىنىمۇ غازاڭدەك پىرقىرىتىپ نەلەرگە ئاپىرىپ تاشلايدۇ. توۋا، دۇنيادا پۈتاقسىز دەرەخ بولمىغىنىدەك، كۈشەندىسىز ھۆزۈر - ھالەۋەتمۇ بولمايدىكەنە. . .

پەيتۈل كۈنلىرىنى ئەنە شۇنداق ھەمدەم خىياللار بىلەن ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. ئەمما، ھەپتە بولغاندا، نۇردۇن خوجا تېلې- فوندا: «ئاخشاملىقا ئۆيۈمگە كېلىپ كېتىڭ، مەسلىھەتلىشىدە- غان مۇھىم ئىش بار» دەپ بۇيرۇق قىلدى. پەيتۈل كەچلىك تامىقىنى چالا - پۇلا يەپلا كېچىك ماشىنىسىغا چۈشتى - دە، يۈرۈپ كەتتى. نۇردۇن خوجا ھازىر نازىر دەرىجىلىك چوڭ ئۆيگە

كۆچكەنىدى. ماشىنا ماي ئايلىرىدا سۇس سۆسۈن رەڭ ئېچىلىپ كېتىدىغان سېرىنگۈللۈك قورۇغا ئاستا ئايلىنىپ كىرىپ كەلدى. پەيتۇل شوپۇرغا ساقلاشنى ئېيتىپ، بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقىپ زىۋانۇكنى بېسىشى ئۈچۈن ئىچىدىن مۇڭلۇق مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىشىكنى نۇردۇن خوجىنىڭ يىگىرمە ياشلاردىكى كىچىك قىزى ئاچتى. ئۇ پەيتۇلنى يېزىقچىلىق ئۆيىگە باشلىدى. پەيتۇل بۇ ئۆيگە داۋاملىق كېلىپ تۇرسىمۇ يەنىلا جىگەررەڭ پوللۇق كەڭ مېھمانخانا، تامغا بېكىتىلگەن بۇغا بېشى، زىننەت چىراغلىرىغا ھەۋەس بىلەن قاراپ قويۇپ، يېزىقچىلىق ئۆيىگە ئايغىنى سېلىۋېتىپ كىردى، پولغا قاپارتما گۈللۈك گىلەم سېلىنغانىدى. قاپقارا بۇلغار كرېسلوغا چۆكۈپ ئولتۇرغان نۇردۇن خوجا پۈتىغا يۇمشاق كىيىۋالغانىدى. ئۇلار يانمۇيان ئولتۇرۇشۇپ ھال - ئەھۋال سوراشتى. بۇ ئەسنادا بايىقى قىز پەتنۇستا بىر جۇپ پىيالە بىلەن چەينەك كۆتۈرۈپ كىرىپ چاي ئۈستىلىگە قويۇپ چىقىپ كەتتى. نۇردۇن خوجا چاي قۇيغۇچە پۇشۇلداپ كەتتى. ئۇ بۇرۇنقىدەكلا سېمىز، گەۋدىلىك ئىدى، كىچىك كۆك كۆزلىرىنىڭ جىيەكلىرى قىزىرىپ، بۇرۇن ئۇچىدا ئۇششاق مۇدۇرچاقلار قاپسىرىپ تۇراتتى.

— ھە، پەيتۇللا چوڭام، چايمۇ ئىچىلى، گەپمۇ ئۆز يولىدا بولۇپ تۇرسۇن، — نۇردۇن خوجا پەيتۇلنىڭ ھەپتىدىن بېرى ئوبدانلا يادىغان چىرايىغا قاراپ قويدى، — مەن سىزگە داۋاملىق تاكتىكىغا دىققەت قىلىش ھەققىدە سۆزلەپ كېلىۋاتىمەن، ئەمازە سىنەكىمەي كەلدىڭىز. مانا ئەمدى تۇگمىنى دەپ تۆگىدىن قۇرۇق قالىدىغان بولدىڭىز.

«تۆگىدىن قۇرۇق قالىدىغان بولدىڭىز» دېگەن سۆز بېشىغا ئۇرۇلغان توقماقتەك تەسىر قىلغان پەيتۇلنىڭ كۆڭلىگە كەلمىگەن ئىشلار كېلىپ كەتتى. دەقىقە ئۆتمەي ئۇچ ئەمىلىنىڭ

قايسىبىرى ئېلىپ تاشلانغانلىقى ياكى ئۆزىنى قانداقتۇر ئىدارە لەرگە يۆتكىۋەتكەنلىكى، ھەتتا تەكشۈرۈشنامە يېزىپ خاتالىقلىرىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ ۋەھىمىلىك خىياللار ئۇنىڭ دىققاق، سېمىز گەۋدىسىنى لەرزىگە سېلىپ، سەپكۈنلۈك ئاق يۈزى سۈر تاتىرىپ كەتتى.

— قارا ڭ سىزنى، بىر دەمدىلا چىرايىڭىز پەنجىرە قەغىزىدەك بولۇپ كەتتى، — دېدى نۇردۇن خوجا كۈلۈپ، — ئۇنچە ۋالا چوڭ ئىش يوق، پەقەت جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىيازلارنىڭ تۇرسۇنجانىنى ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى قىلىش ھەققىدىكى تەكلىپىگە لى بۇجاڭ قوشۇلدى.

— كىرىم بۇجاڭچۇ؟ — پەيتۇلنىڭ كالپۇكلىرى تىترىدى.

— لى بۇجاڭ قېتىلغان يەردە ئۇنىڭ قوشۇلماسلىققا ھەددىمۇ.

پەيتۇل سۇغا چۈشكەن سامان قەغىزىدەك ئېزىلىپ، سېمىز گەۋدىسى گىر تېشىدەك ئېغىرلىشىپ كەتتى. ئۇ مەسۇم قابىلىنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلىمەكتە ئىدى. نېمىشقىمۇ باشتا ئۇنىڭ ئىسما - ئىشارە، تەنبىھلىرىگە سەل قارىغان بولغىيدى، مانا ئەمدى تۇرسۇنجان ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قېقىۋەتتى. ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ تىزگىنى قولدىن كەتكەنمىكەن، پەيتۇلنىڭ ئېرىقىدا كورکىراپ ئېقىۋاتقان پۇل تۇرسۇنجانىنىڭ ئازمىسىغا چۈشمەيدۇ، ھۆرمەت - ئىناۋەت، شان - شەرەپ ئۇنىڭغا قاراپ ئات سالمامدۇ.

— ھە، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ، — نۇردۇن خوجا ئۇنىڭغا ئېڭىشتى، — ئەنسىرەپ كەتكۈدەك چوڭ ئىش يوق، ئەتە - ئۆگۈن باشقۇرۇش ئورگىنىدىكىلەر تۇرسۇنجانىنى ئۆستۇرۇش ھەققىدىكى ماتېرىيالنى سىزگە كۆرسىتىپ مەسلىھەتلىشىڭىزنى ئالىدۇ. قانداق قىلماقچى سىز.

— ئەگەر مەن قوشۇلمسامچۇ؟

— مۇمكىن ئەمەس، لى بۇجاڭنىڭ بەزى ئىشلىرىڭىزدىن خەۋەر تېپىپ خېلىلا ئاچچىقلاپ قالغانلىقى مەلۇم، — نۇردۇن خوجىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، — ئەگ ياخشىسى، سىز بۇ ئىشتا ئاكتىپ بولۇڭ.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— شۇنداق قىلغاندىلا مەسۇم قابىلىنى مۇئاۋىن مۇدىر قىلىش شەرتىگىز يوللۇق بولۇپ قالىدۇ.

— نېمە، تېخى مەسۇم قابىلنىمۇ تەڭ ئۆستۇرىمىزمۇ؟

— ئۆتكەندە ئۇنى ماختاۋاتاتتىڭىزغۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق.

— ھەببەللى، مەسۇم قابىل ئارقىلىق ئۇيغۇر بۆلۈمگە بۇرۇنقىدەكلا ھۆكۈمىڭىزنى يۈرگۈزۈپ، ئويلىغانلىرىڭىزنى ئىشقا ئاشۇرالايسىز ئەمەسمۇ.

— ئەقلىڭىزگە باريكاللا، — پەيتۇلنىڭ كۆزلىرى خۇشلۇقتىن يۇمۇلۇپ كەتتى، — مەن بۇنى نېمىشقا بۇرۇنراق ئويلىمىغان بولغىيدىم.

— سىز نەشرىيات باشلىقى ھەم باش مۇھەررىر ئىكەنسىز، تەبىئىي ھالدا ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇۋەققەت باشلىقى بولسىز، پەقەت خەت شەكلى ئۆزگىرىدۇ، مەزمۇنى يەنىلا شۇ پېتى قالىدۇ.

پەيتۇلنىڭ بۇلغار كرېسلوغا چۆكۈپ خۇددى ئېتىزلىقتىكى مۇندەكتەك ئولتۇرغان دوغلاق گەۋدىسىگە، سالپىيىپ تۇرغان ئىككى زاڭقىغا، خالتىلىشىپ قالغان قوش ئېگەكلىرىگە كۆز سالغان نۇردۇن خوجىنىڭ چىرايىغا قانداقتۇر بىر ئاچچىق تەپچىپ چىقتى - دە، كۆڭلىگە بىر - بىرىنى تەرك ئېتىدىغان خىياللار لاي سۇدەك تىنىپ قالدى.

پەيتۇل ھوقۇق - ئەمەلگە، ئىجتىمائىي جەمئىيەتتىكى كۈ-

رەشكە لايىق ماتېرىيال ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئەڭ ئاجىز نۇقتىسى، يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھەرقانداق خەۋپكە تاقابىل تۇرالمىغۇدەك مۇرەككەپ كاللا، ئەقىل - پاراسەت يوق ئىدى، ئىستىخىيىلىك ھەرىكەت قىلىشنىلا بىلىپ مۇداپىئەنى ئويلىمايتتى. پايدا - مەنپەئەتنى كۆرگەندە كۆزى كور بولۇپ، كېيىنكى ئاچچىق يىغىنىڭ بارلىقىنى ئېسىگىمۇ ئېلىپ قويمايتتى. قارىمامدىغان ئۇنىڭ دۆتلۈكىنى! ئۆزىگە ئۆزى قەلەم ھەقى بېرىشتىن سىرت، ھەقەمسايىلىرىگە، ھەتتا چالا ساۋات خوتۇنىغىمۇ يازغىنىنى! ئوقۇغۇچىلارغا ئەسەر ئۈيۈشتۇرۇپ ئۇنىڭ پۇلىنى خەجلەشنى ئويلىغان ئادەم ناچار تەرجىمىنىڭ كېيىن ئۆزىنى رەسۋا قىلىدىغانلىقىنى ئويلىسا بولمامدۇ؟ مانا، ئەمەلىيەتتە نېمە بولدى؟ ئۆزىنى ئۆزى ئورىغا تىقتى. ھېلىمۇ ياخشى نۇردۇن خوجا لى بۇجاڭ ھەم كېرىم بۇجاڭلار ئالدىدا تۇرسۇنجاننىڭ ئالقاپ، تەبىئىتى يېنىك، مەنسەپكە ھېرىسمەن ئادەم ئىكەنلىكىنى، شۇڭا ئۇنى «قۇيۇن» دەپ ئاتىشىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇلارنى خېلىلا پەسكارىغا چۈشۈردى. نۇردۇن خوجا شۇنداق قىلمىسىمۇ بولمايتتى، چۈنكى ئۇ «كۆرۈپ بەرگەن»، «تەھرىرلىك قىلغان»، «تەرجىمىسىگە ئىشلىگەن...» دېگەندەك ئەمگەكلىرى ئۈچۈن يىلىغا نەچچە قېتىم «مېھنەت ئەجرى» كۆرۈۋاتاتتى. ئەگەر پەيتۇلنىڭ تىرنىقى كېسىلسە، ئەلۋەتتە، نۇردۇن خوجىنىڭ بارمىقى قانايتتى.

نۇردۇن خوجا پەيتۇلنىڭ ئەنە شۇنداق ئاجىزلىقلىرىغا سەلىق - سىپايىلىك بىلەن تەنبىھ بېرىپ ئۆتكىنىدە، ئۇنىڭ بېشى مەيدىسىگە ساڭگىلىدى. لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن تۇرسۇنجان بىلەن ئىلاجى بار ياخشى ئۆتۈش ھەققىدە گەپ بولۇنغىنىدا پەيتۇلنىڭ كۆزلىرى غىل - پاللىدى.

— سىز چوڭقۇر ئويلىنىپ كۆرۈڭ، — دېدى نۇردۇن

خوجا چېيىنى ئوتلاپ قويۇپ، ــ تۇرسۇنجان دېگەن بۇ لەنىتى بوش ئادەم ئەمەس. ئۇ سىزنىڭ قۇيرۇقىڭىزنى تۇتۇۋالدى، ئەگەر سەللا چىشىغا تەگسىڭىز سىزنى چىمدىپ تىرناق زېدىسى قىلىۋېتىدۇ. ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكلىرىڭىزنى ساۋاق قىلىڭ بۇ-رادەر.

ــ راست دەيسىز، خىزمەت ئالدىراشچىلىقىدا پات ـ پات كېلىپ سىزنىڭ مەسلىھەتلىرىڭىزنى ئاڭلاپ تۇرالمىدىم، ــ دېدى پەيتۇل پەس ئاۋازدا، ــ شۇڭا سەۋەنلىكلىرىم ئۆزۈمگە ئايان.

ــ مانا، بۇ گېپىڭىز سەممىي بولدى، ــ نۇردۇن خوجا ئۇنىڭ دولىسىنى پەپلەپ قويدى، ــ ئەمەلگە يېڭى ئولتۇرغان يىللىرىڭىز كۆن ئاتلاپ كېلىپ تۇراتتىڭىز، خىزمەتلىرىڭىزنى دوكلات قىلىپ مەسلىھەت سورايتتىڭىز...

پەيتۇل نۇردۇن خوجىنىڭ نەسىھەت ـ تەنبىھلىرىنى ئاڭلاپ يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى. ئۇلار يەنە بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىش ھەققىدە يېرىم سائەتتەك كۆسۈرلاشقاندىن كېيىن ئورۇن-لىرىدىن تۇرۇشتى.

ــ مەن قايتاي، كېچىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ، ــ دېدى پەيتۇل ئايىغىنى كىيىۋېتىپ، ــ شوپۇر تالادا ساقلاپ قالغان.

ــ نېمە، شوپۇر ساقلاپ قالغان؟! ــ نۇردۇن خوجىنىڭ كېچىك كۆڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، ــ بۇ ئىشىڭىز بولماپتۇ، ئۇنى كەتكۈزۈۋەتسىڭىز ياكى باشلاپ كىرسىڭىز، ئەڭ ياخشىسى كوچا ئاپتوبۇسىدا كەلسىڭىز بولمامدۇ.

ــ ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تۇرسا.

ــ ۋەزىپىسى بار دەپ قۇلدەك ئىشلەتسىڭىز ئۆزىڭىزگە دۇشمەن كۆپەيتىۋالمامسىز. ئۇنداق ئادەملەر خىزمىتىدىن ئاج-راپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئوچۇق نارازىلىق قىلمىغىنى بىلەن،

ئادەم توپلاشقان ئورۇنلاردا ئۇنداق بىئوروكرات، مۇنداق قارا نىيەت دەپ سىزنى سېستىماي قالامدۇ!

ــ بۇ... ــ پەيتۇل نۇردۇن خوجىنىڭ ھەيۋىسىدىن ئەن-دىكىپ جىمىپ قالدى.

ــ كىچىك ماشىنىدا كەلگەنىكەنسىز، ۋاقتىدا كەتكۈزۈۋې-تىپ «ئۆيۈڭدە بالىلىرىڭ بىلەن بىللە بول، مەن كوچا ئاپتوبۇ-سىدا ياكى پىيادە كېتىمەن» دەپ قويسىڭىز، ئۇ ئۇچرىغانلا سورۇندا سىزنىڭ ياخشى گېپىڭىزنى قىلمامدۇ. مانا بۇ جانلىق تەشۋىقات ھەم تاكتىكا.

ــ ئۇقتۇم، ئۇقتۇم، بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلاي.

ــ بۇنداق ئىشلارنى ھەرگىزمۇ كىچىك چاغلىماڭ، ئەل-نىڭ ھىممىتى شاھنىڭ خەيرىخاھلىقىدىن ئەلا، دېگەن گەپ بار.

نۇردۇن خوجا پەيتۇلنى ئىشىك ئالدىدا ئۇزىتىپ قويدى. ئۇ پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كېتىۋاتقان پەيتۇلغا: «مەسۇم قابىلنى مۇئاۋىن مۇدىر قىلىش تەكلىپىدە چىڭ تۇرۇڭ، مەنمۇ يۇقىرى بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم» دەپ قايتا ئەسكەرتتى. بىراق، پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان پەيتۇلنىڭ كاللىسى-دىن: «مېنىڭ دەردىم ھېسابىغا بۇ تايغانغىمۇ ئامەت كەلدى» دېگەن ئوي كىرىپ ئۆتتى.

خەيرلىك ۋىسال

— نەدىن كېلىشىك؟

— ماھىن دوختۇرنىڭ قېشىدىن، — دېدى تۇرسۇنجان ھارغىن قىياپەتتە، — ئۇنىڭ يۈرەك كېسەللىكلىرى ھەققىدىكى قوليازمىلىرىنى ئېلىپ كەلدىم، مەزمۇنى جەھەتتىن كۆرۈپ چىقىشنى بىرەر دوختۇرغا ئۈيۈشتۇرۇۋېتىپلا، رايونىمىزدىكى ۋىلايەت، ناھىيە، يېزا دوختۇرخانىلىرىغا زاكاز تالونى ئەۋەتىمەن، ئۆزۈمۇ تۆۋەنگە چۈشۈپ تىراژ توپلايمەن.

— يېڭى ئەسىلىك ئېلان قىلىنديمۇ؟

— ياق، ئاڭلىسام تەستىقلاپتىمىش، ئەمدى ئۇقتۇرارمىكىن.

تۇرسۇنجان ئالىم، مەسۇم قابىل، پەيتۇللار ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن ماجىرالاردىن تولۇق خەۋىرى بار ھېكمەت بۇ توغرىدا يەنە كوچىلاپ ئولتۇرۇشنى ئەپسىز كۆردى. ئۇ يەنىلا مەسۇم قابىلدىن ئېھتىيات قىلىشنى، سىر بەرمەسلىكنى يېنىش - يېنىشلاپ تاپىلىغان بولسىمۇ، تۇرسۇنجان: «ئۇ مېنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىمنى قايتۇرۇش يۈزىسىدىن مەن بىلەن ھەمكارلەشۋاتىدۇ. جاڭ پېڭ، ئەكرەم نىيازلارنىڭ ئالدىدا دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلىساڭ سەنمۇ قايىل بولغان بولاتتىڭ، ھەتتا مېنىڭ ئۈيغۇر بۆلۈمگە بىرىنچى قول باشلىق بولۇشۇمنى شۇ ئوتتۇرىغا قويىدى. ئادەم دېگەن ئۆزگىرىدىكەن» دەپ قايتا - قايتا ئىزاھ بەردى.

ھېكمەت بېيجىڭدىن قايتىپ كېلىپلا «گۈلدەستە» نەشرىياتىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر تاپتى ھەم تېگىشلىك مەسلىھەتىنى بەردى. ئۇنىڭسىزمۇ تۇرسۇنجان خۇشاللىقى، خاپىلىقى، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش جەريانىدىكى دۇچ كەلگەن توسالغۇلىرى ھەققىدە ئارى كۈندە بىر كېلىپ ئىچ - باغرىنى تۆكۈپ كېتەتتى، تېخى بەزىدە ماھىگۈل بىلەن توي قىلىش ھەققىدە ھېكمەتكە نەسىھەتمۇ قىلاتتى. مانا بۈگۈنمۇ ئۇنىڭ ئۆيىگە ئىزدەپ كېلىشى بىكار ئەمەس ئىدى. لېكىن، نېمە ئۈچۈندۇر، تۇرسۇنجاننىڭ كەيپىياتىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى يۈزىدىن چىقىپ تۇراتتى.

— چىرايىڭ بىر قىسمىلىغۇ؟ يەنە بىرەر ئىش يۈز بەردىمۇ؟ — سورىدى ھېكمەت.

— بىر شۇم خەۋەر بار، — تۇرسۇنجان بىردەم جىمىپ قېلىپ، تۇيۇقسىز ئاۋازىنى قويۇۋەتتى، — قانداق مۇناپىقنىڭ ئىشىكىن، «تۇندىكى چولپان» ھەققىدە نامسىز خەت يېزىپتۇ. ھازىر نەشرىياتچىلىق ئىدارىسىنىڭ مەدەنىيەت بۆلۈمىدىن تارقىتىشنى توختىتىپ تەكشۈرۈۋاتىدۇ.

— بوشراق ۋارقىرا، — ھېكمەت كارىدورغا قاراپ قويدى، — قىزىم ھۇجرىسىدا بىر ساۋاقدىشى بىلەن ئىنگلىز تىلى مەشىق قىلىۋاتىدۇ.

— ئەگەر ئۇقۇپ قالسام، — تۇرسۇنجان ئۇستەلگە بىرنى ئۇردى، — ئۇ مۇناپىقنى بوغۇزلىۋېتەتتىم.

ھېكمەتنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدە يەنىلا مەسۇم قابىل ئايان بولدى. خوتەندە باشلانغان ئاداۋەت تا ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىنمۇ داۋام قىلىۋاتاتتى. ھېكمەتكە «ئىقتىدارسىز»، «ئارقا ئىشىكتىن كەلگەن» دېگەن تۆھمەتلەرنى ئارتقان مەسۇم قابىل زىيالىيلار ئوتتۇرىسىدا شەرمەندە بولغاندىن كېيىن، ھېكمەت

ئەينى چاغدا بولغان ۋەقەنى سۆزلەش ئارقىلىق مەسۇم قابىلنى بىر پارچە نىجاسەتكە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئۆلمەك ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، كامىلىنىڭ ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا بېسىپ كىرىپ چاۋىسىنى چىتقا يېيىشى، نامان سوپىنىڭ ياقىسىنى بوغۇپ يۇزىگە تۈكۈرۈشى قاتارلىقلار مەسۇم قابىلنى «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىدا تۇرغۇسىز قىلىۋەتكەنىدى. شۇڭا ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئاداۋەت تۈگۈچى بارغانسېرى چىڭىدىكى، بوشىمغانىدى.

— ئۇ ئادەم ماڭا ئايان، — دېدى ھېكمەت تەمكىنلىك بىلەن، — يۈرىكىم مېنى ھەرگىز ئالدىغان ئەمەس.

— سەن يەنىلا مەسۇم قابىلدىن گۇمانلىنىۋاتىسەن، — تۇرسۇنجان ېېشىنى چايقىدى، — ئۇنىڭ سېنىڭ كىتابىڭدىن خەۋىرى بولمىسا.

— بىر نەشرىياتتا تۇرۇپ بىلمەي قالارمۇ، يەنە كېلىپ مەسۇم قابىلدەك تايغان.

— ئۇنىڭ ساڭا ئۆچلۈكى ماڭا ئايان، ئەمما...

— بولدى، چۈشەندۈرمەي قوي، — ھېكمەت چۆچۈگەندەك بولدى، چۈنكى ئۇنىڭ سول كۆكسىدىن يىڭنە سانجىغاندەك بىر ئاغرىق لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى، — شۇ ئاسىيدىن باشقا بىرى ئەمەس!...

— قارا، بىردەمدىلا چىرايىڭ غەزەپتىن سارغىيىپ كەتتى، — تۇرسۇنجان ئورنىدىن تۇردى، — مەن كېتەي، چۈشتىن كېيىن زاۋۇتقا بارمىسام بولمايدۇ.

ھېكمەت تۇرسۇنجاننى ئۇزىتىۋېتىپ كىرىپ، يېزىۋاتقان پوۋېستىنى داۋاملاشتۇرالمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئاچچىق ھەقىقەت تورلىرى چىرمىۋالغانىدى.

مەسۇم قابىلدەك ئادەملەردە ئۇيۇلىدىغان يۇز، ئازابلىنىدىغان يۈرەك، پاك ۋىجدان، دېيانەتلىك قەلب دېگەندەك ئادەمىيلىك مىزانلىرى يوق، ئۇلارنىڭ شۇم نىيەتلىرى پۈتۈن ۋۇجۇدىغا ئوغدەك تارقىلىپ كەتكەچكە، ياخشى - يامان، دوست - كۆشەندە دېمەي نەشتىرىنى تېقىشتۇرىۋېلىۋېلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىنسانلارغا ئازاب سېلىشى شادلىق، بىرەر دەقىقە دۇشمەنلىكتىن خالىي بولۇشى ئازابتۇر. مەسۇم قابىل ئەينى يىللاردا دوستلارغا ھېچ كىنا - كۈدرەتسىز زىيانكەشلىك قىلغانىدى. كېيىن يەنە كامىل، تۇرسۇنجانلارنىڭ ئەسەرلىرىگە غەمماز لىق قىلىپ رەسۋا بولدى. ھېكمەت يۆتكىلىپ كېلىشى بىلەنلا تۆھمەت قىلدى. مانا ھازىر ئاتامۇ سىز، ئانامۇ سىز دەپ كۈچۈكلەنگەن پەيتۇلغا ھېچ ئايانمايلا ئېغىز سېلىۋاتىدۇ. بۇ لەنىتىنىڭ ئىسىمسىز خەت يېزىپ «ئىدىيىۋىلىكى ناچار ئەسەر» دەپ تۆھمەت قىلىشىغا نېمە ئاساسى بار؟ ياكى «تۈندىكى چولپان» نىڭ بىرەر - ئىككى قۇر سەھىپىسىنى كۆرمىسە. ئەگەر رومان يورۇقلۇققا چىقىپ قالغۇدەك بولسا، ئۇ ئۆز قىلمىشىدىن نومۇس قىلماسمۇ؟ ياق، چۈنكى كۆمۈرنىڭ كىر بولغىنى نەدە بار؟ رەسۋا بولۇش، شەرمەندە ئاتىلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن بەربىر - دە.

ھېكمەتنىڭ يۈرىكىگە مىخىنىڭ قېقىلىۋاتقان خىياللار داۋامىدا لاشقانمۇ بولار ئىدى، لېكىن كارىدوردا بىر پەس گۈدۈڭلاشقان ئاۋاز ئاڭلانغاندىن كېيىن ئۈچقۇنئاي مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ خەتكە كۆپ قارىغانلىقتىن بولسا كېرەك، قاپقارا قوي كۆزلىرى قىزىرىپ، گۈلدەك رۇخسارى ئاقىرىپ قالغانىدى.

— قىزىم، ساۋاقدىشىڭىز كەتتىما؟

— كەتتى، — ئۈچقۇنئاي سائىتىگە قارىدى، — دادا، سىزمۇ ماتېرىياللىرىڭىزنى يىغىشتۇرۇڭ، چۈش بولۇپ قاپتۇ. قازانغا دۇملەپ قويغان گۆشىنىنى ئېلىپ كىرەي، قورسىقىڭىز مۇ ئاچقاندۇر - ھە؟

ئۈچقۇنئاي لېگەنگە ئېلىنغان گۆشىنىنى ئېلىپ كىرىپ شۇ

رەگە قويدى. ئۇ چاي دەملەپ ئەكىرگۈچە ھېكمەت گۈشىنىنى توغراپ قويغاندى. ئۇلار قىزىق چاينى ئوتلىغاچ گۈشىنىغا تۇز تۇش قىلىشتى.

— قىزىم، ساۋاقدىشىڭىزنى تاماقتا تۇتۇپ قالسا - ئىزچۇ، — دېدى ھېكمەت ئۇچقۇنئايغا قارىمايلا، — خېلى ئەخلاقلىق بالىدەك قىلىدۇ.

— ئۇ بەك تارتىنچاق، ئادەتتە سىزنى كۆرسىمۇ يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك ئويلىدۇ.

— نېمىشقا ئەمدى؟ ئۇنىڭ ئويالغىنىغا قارىغاندا...

— بولدى قىلىڭە دادا سوراۋەرمەي، — ئۇچقۇنئاي بويۇنلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى.

قىزىنىڭ قىزىرىپ كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ساۋاقداشلىق، دوستلۇقتىن ھالقىغان مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقىنى جەزملەشتۈرگەن ھېكمەت كۈلۈپ قويدى. بىر يىلدىن بېرى ئۇچقۇنئاي بىلەن رۇستەمنىڭ ئارىلىشىپ ئۆتۈشى قويۇق بولدى. ئۇلار بەزىدە ئۇچقۇنئاينىڭ ھۇجرىسىدا ئىنگلىز تىلىنى ئۆزئارا سۆزلىشىپ مەشىق قىلىشسا، بەزىدە قىزى كەچرەك كېلىپ: «رۇستەم بىلەن سىنېمىتا دەرس مۇزاكىرە قىلدۇق» دەيتتى. بىراق، ھېكمەت رەسىدە بولۇپ قالغان قىزىنى خىجىل قىلماي دەمدۇ، ئىشقىلىپ «ئۇ بالا كىم بولىدۇ، نەلىك، ئىسمى نېمە؟» دەپ سوراپ باقمىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، تۇنجى قېتىملىق كۆڭۈل رېجىلىرى ئازاب بىلەن ئاياغلاشقانلىقىدەك تۇرمۇش ساۋۇقىغا ئىگە بولغان ئۇچقۇنئاينىڭ توغرا يولىنى تاللىشىغا ئىشىنەتتى. بىراق، ھاياتىدىكى بىردىنبىر تېۋىنىدىغان تايانچى، كۆڭۈل خۇشى، تەۋەررۈكى بولغان قىزىنىڭ ياقا يۇرتلارغا ئۇچۇم بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن بەكمۇ ئەنسىرەيتتى.

— قىزىم، رۇستەم نەلىك بالىكەن؟ — ھېكمەت قىزىنىڭ يۈزىگە قارىمايلا سورىدى.

— نەلىك بولاتتى، ئۇرۇمچىلىك شۇ...

— ئاتا - ئانىسى نېمە ئىش قىلىدىكەن؟

— كەچۈرۈڭ دادا، بۇ چاغقىچە سىزگە دېيىشكە ئۇيالغانىدىم، — ئۇچقۇنئاي ئالدىدىكى تەخسىگە قاراپ سۆزلە - ۋاتاتتى، — ئۇنىڭ دادىسى بىر مەزگىل سىز بىلەن بىللە «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىدا ئىشلەپتىكەن، ھازىر «گۈلدەستە» نەشرىياتىدا.

— ئۇ... — ھېكمەتنىڭ بىردىنلا چىرايى ئۆزگەردى، چۈنكى قورقۇنچلۇق بىر گۇمان ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قارا تۇماندەك باسقانىدى.

— ئۇ مەسۇم قابىل دېگەن ئادەم...

— مەسۇم قابىل؟!

ھېكمەتنىڭ قولىدىكى گۈشنان چىنىسىگە چۈشۈپ، تاۋلىنىپ قالغان چاي ئەتراپقا چاچرىدى. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى شاكىلى سويۇۋېلىنغان تۇخۇمدەك ئاقىرىپ، پۈتۈن تېنى سۇس تىترەۋاتاتتى، كالپۇكلىرىمۇ نېمىلەرنىدۇر پېچىرلاۋاتقاندەك توختىماي مىدىرلاپ تۇراتتى. ئۇ دەلدۇگۇنۇپ ئورنىدىن تۇردى - دە، سول كۆكرىكىنى قامالىلىغىنىچە ئۆز ھۇجرىسىغا قاراپ ماڭدى. بۇ ھال خۇددى غوپۇر نىياز «ھېكمەت» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپلا ئاغزىدىكى چۆپنى يۇتماي، قولىدىكى قوشۇقنىڭ چۈشۈپ كەتكىنىنى تۇيماي «يۇرىكىم، يۇرىكىم» دېگىنىچە ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتكىنىگە زەپمۇ ئوخشايتى. قورقۇپ كەتكەن ئۇچقۇنئاي يۇگۇرۇپ كېلىپ دادىسىنى يۆلىۋالغانىدى، ھېكمەت ئۇنىڭ قوللىرىنى ئاستا ئىتتىرىپ ئۆزىنى تۇتقىلى قويمىدى.

— دادا، سىزگە نېمە بولدى؟ — ئۇچقۇنئاي يىغلىۋەتتى، — جېنىم دادا، ئېيتىڭە مېنى قورقۇتماي.

— مېنى بىردەم ئارامىدا قويۇڭ، — دېدى ھېكمەت كا-رىۋاتتىكى ياستۇققا يۆلىنىپ، — چىقىپ كېتىڭ، مەن سىزنى چىقىپ كېتىڭ دەۋاتىمەن.

— ماقۇل، ماقۇل، مەن. . . مەن ماھىگۇل ھەدەمگە تېلېفون بېرەي، — ئۇچقۇنئاي چىقىپ كەتتى.

— ئاھ خۇدا، مېنى غوپۇر نىيازنىڭ ئورنىغا قويۇپ جازالىغىنىڭ نېمىسى! — ھېكمەت زەئىپ شۇڭىرلىدى، — يا-شانغان بىر ئادەمنى غايىۋانە قارغاپ، ئارامخۇدا ياشىغىلى قويماي ئازابقا سالغىنىمنىڭ جازاسىمۇ بۇ! ئۆز رەقىبىڭگە دوست قىلە-دىغان كارامەتلىرىمنى كۆرۈپ قوي دېمەكچىمۇ سەن! مەن ئەم-دى ئاشۇ غەمماز بىلەن تۇغقانچىلىق قىلارمەنمۇ؟! سەن بىر غەمماز ئۇچۇن پۈتۈن بىر قوۋمغا بالا ياغدۇرغانسەڭغۇ.[1] ئەمدى مېنى ئاشۇ غەممازغا باغلاپ قويغىنىڭ نېمىسى! غەمماز دېمەك-لىك خائىن، ئاسىي دېمەكلىكتۇر، سەن ئاشۇ خائىنىڭ پۈشتە-غا قىزىمنىڭ تەقدىرىنى باغلاپ قويساڭ، بۇ سېنىڭ ئادىل-لىقىڭمۇ؟!

---

① رىۋايەتتە شۇنداق زىكرى قىلىنىدۇ: قىرىق كۈن ياغقان يامغۇر ئۆيلەرنى ئۆرۈپ، باغ - ۋاران، مال - چارۋىلارنى ئېقىتىپ، زىرائەتلەرنى لاي ئاستىدا كۆمۈۋەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىغا چىقىپ ئاللادىن ئاپەتنى توختىتىشنى ئىلتىجا قىلدى. ئاللادىن ۋەھىي كەلدى: «ئەي مۇسا، قوۋمىڭ ئىچىدە غەمماز بولغان-لىقى ئۈچۈن بۇ بالايىئاپەتنى ياغدۇردۇم.» مۇسا ئەلەيھىسسالام دېدىكى: «ئاشۇ غەمماز-غا بالا ياغدۇرماي، گۇناھسىز قوۋمىنى دىشۋارچىلىققا سالغىنىڭ نېمىسى؟» ئاللا دېدى: «سېنىڭ قوۋمىڭ ئاشۇ ئاسىي غەممازنى قوينىغا ئالغانلىقى، ساقلىغانلىقى ئۈچۈن ھەممىنى جازالىدىم.» شۇ چاغدا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتىغا نۇرغۇن چۇمۇلىلەر ياماشتى، بىر چۇمۇلە چېقىۋالدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام بىرلا سىيرىپ بىرمۇنچە چۇمۇلىنى ئۈلتۇرۇۋەتتى. ئاللادىن ۋەھىي كەلدى: «ئەي مۇسا، سېنىڭمۇ بىر چۇمۇلە چاقسا شۇنچە نۇرغۇن چۇمۇلىنى ئۆلتۇرۇۋەتكىنىڭ نېمىسى!»

— دادا، ماھىگۇل ھەدەمگە تېلېفون بېرىۋەتتىم، — بايا-تىن بېرى دادىسى كاللىسىغا كىرىۋالغان ئۇچقۇنئاي كارىۋات ئايىغىغا كېلىپ ئولتۇردى، — ئۇ ھازىرلا يېتىپ بارىمەن، دېدى.

ھېكمەت بىلەن مەسۇم قابىل ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر كە-چۈرگىلى بولمايدىغان بىر تۇگۇچىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغان ئۇچقۇنئاي ھازىرلا دادىسىدىن سوراشنى ئەپسىز كۆردى. لې-كىن، ھېكمەت بىلىنەر - بىلىنمەس زەئىپ ئاۋازدا «خا-ئىن»، «ئاسىي - مۇناپىق» دېگەن سۆزنى تەكرارلىماقتا ئىدى.

— دادا، بىر نېمە دېدىڭىزما؟ — ئۇچقۇنئاي ئاستا ئېڭىش-تى. لېكىن، ھېكمەت «گەپ قىلماڭ» دېگەندەك قول ئىشارە-سى قىلىپ پىچىرلىدى. دەرۋەقە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن «كىتا-بى پەتىۋا شېرىپ» تىكى مۇنۇ جەۋھەر سەھىپىلەر تىزىلىپ ئۆتە-مەكتە ئىدى:

«يەر يۈزىدە خائىننىڭ كۆلكىسىنى ئاڭلاشتىن ئېغىر ئا-زاب، گۇناھ، ئەلەم يوقتۇر. خائىننى كۆرمەك بەتبەخت-لىكتۇر. . . خائىنلارنى يەكلەڭلار، ئۇلارغا تۇغقان بولماڭلار، دۇئا قىلماڭلار، دۇئا ئالماڭلار! خائىن يۇرگەن يوللارغا كىر-مەڭلار، خائىن كۆمۈلگەن زاراتگاھلىققا مېيىت قويماڭلار، خا-ئىننىڭ توۋىسىغا ئىشەنچ قىلماڭلار! خائىنغا ھۇرپەيمىگەن شە-كار ئىتلىرىنى قىرىپ تاشلاڭلار! خائىنغا ھومىيىش، تۇكۇ-رۇش. . . ھەربىر ۋىجدانلىق، راۋۇرۇس ئىنسان ھەم مۇسۇل-مانىنىڭ ۋىجدان - ئىمان قەرزىدۇر. . . خائىننى رەسۋا قىلماق ھەربىر ئىنسانغا تاڭلا مەھشەر ئۇچۇن تېپىلغۇسىز ساۋاب، ئىنكى-كى ئالەملىك شۆھرەت، ئانا سۈتىگە جاۋاب، ئەل - يۇرتقا تۆھپە ھېسابلانغاي. . . خائىن ئاللانىڭ غەزەپ، بەندىنىڭ نەپرەت ئو-چىقىدۇر. . . »

هېكمەت كۆكرىكىنى تېخىمۇ مەزمۇت قامالليدى، چۈنكى بايىقى زەھەردەك سانجىق يەنە تەكرارلانغانىدى. ياشلىرى توختىماي تۆكۈلۈپ تۇرغان ئۇچقۇنئاي قورقۇنچىدىن دادىسىنىڭ بېشىدا پەرۋانىدەك چۆرگىلەيتتى. ئۇ نېمە قىلارىنى بىلمەي كاردىن دوردىكى تېلېفونىنى يەنە قولىغا ئالدى. ئۇ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ بۇ ھەرىكىتىنى بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىنلا ئىشىك چېكىلىپ ماھىگۈل كىرىپ كەلدى. ئۇ ھېكمەتنى بىرقۇر تەكشۈرگەندىن كېيىن «ھېچ گەپ يوق» دەپ ئۇچقۇنئايىنى قايناق سۇغا بۇيرۇدى، ئاندىن قاڭقىق ھىدى گۈپۈلدەپ پۈراپ تۇرغان ئۇششاق سارغۇچ دورىدىن ئون تالنى ھېكمەتنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قايناق سۇ بىلەن ئىچۈرۈۋەتتى.

— دوختۇرخانىنىڭ قۇتقۇزۇش ماشىنىسى سىرتتا قالدى، — دېدى ماھىگۈل ھېكمەتنى يۆلەپ، — كېلىڭ ئۇچقۇنئاي، ئىككىمىز ھېكمەتكامنى ئېلىپ چىقايلى.

ھېكمەت بالىنتسىدا يېتىپ قالدى. قايتا - قايتىلاپ قان تەكشۈرۈش، ھەر خىل ماشىنىلاردا ئېنىقلاش بىلەن ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. ھەر كۈنى ئۇنىڭ ياتقى يوقلايدىغانلار بىلەن توشۇپ كېتەتتى. نەبى، دىلنار، كىچىك ئەزىمەت ھەم ئابدۇراخمانلار، شۇنداقلا ھېكمەتنىڭ دوستلىرىدىن تۇرسۇنجان، ئابلىكىم قاسىم، قەدىردىن، ئەزىز ئېلى قاتارلىقلارمۇ ئالاھىدە يوقلاپ كېلىشتى. ھېكمەت: «مەندە چوڭ كېسەل يوق، مانا ھازىر ساپساقلا تۇرمامدىم» دەپ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ ماھىگۈل ھەر كۈنى نەچچە رەت كىرىپ ئۇنى تەكشۈرۈپ تۇراتتى. بەزى كەچلىرى ئاچچىق - چۈچۈك تاماقلارنى ئېتىپ ئەكىرەتتى. بىراق، ھېكمەت يالغۇز قالغانلىرىدا خىيالدىن باش كۆتۈرەلمەيتتى، ھەرقانچە ئويلىماي دېسىمۇ، بىر - بىرىدىن ئازابلىق خىياللار گويا قوش تۇگمەن تېشىدەك ئۇنى ئوتتۇرىغا

ئېلىپ قىساتتى. تەڭلىك ۋە ئىسكەنجە زەنجىرلىرىدە چىرمىلىپ تۇرسىمۇ، قىزى ئۇچقۇنئاي بىرەر دەقىقە كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ئۇچقۇنئاي تۇنجى مۇھەببىتىدىن نومۇسلۇق ئازاب ئىچىدە خوشلاشقان، بۇ ئازاب ئۇنىڭ ياش يۈرىكىدە ئۆچمەس داغ قالدۇرغانىدى. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ھېكمەت ئوغلى ئەزىمەتنى ئىزدەش ئەمەس، ھەتتا بىرەر قېتىم ئىسمىنى بولسىمۇ ئاتاپ باقمىدى. بۇ ئەلۋەتتە قىزىنىڭ قەلب جاراھىتىنى ئېسىگە سېلىپ، ئۇنىڭغا قوشلاپ دەرد كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن ئىدى. بۇنى ئۇچقۇنئاي چۈشەنمەمدۇ، چۈشىنىدۇ، چۈشەنگەنسېرى ئازابلىنىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئازابلىرىغا دادىسىنىڭمۇ دىل زەردابلىرى قوشۇلۇپ كەتكەنىدى. ئەزەلدىن پېشانىسى شورلۇق بۇ قىز ئاپىسى مەھبۇبە قازا قىلغاندىن كېيىن بىر مەزگىل چۈشكۈنلىشىپ كەتتى. پەقەت ئۇنىڭ رۇستەم بىلەن بولغان سەمىمىي دوستلۇقى ھەم مۇھەببىتىلا ئۇنى ئۇمىدسىزلىك ۋە جۇدالىق ئازابلىرىدىن قۇتقۇزۇپ قالدى. ئۇ بارا - بارا ھاياتنىڭ نەقەدەر كۆڭۈللۈك، گۈزەل، ماتانەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتتى، ئۇمىد چېچەكلىرىمۇ قايتىدىن گۈللەپ - ياشنىدى. مانا بۇ مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغ قۇدرىتى ئىدى. ئەمدى ھېكمەت ئۇلارنى ئايرىۋەتسۇنمۇ؟ «رەقىبسىمنىڭ پۇشتىنى تېپىپسەن» دەپ تاپا - تەنە قىلسۇنمۇ؟ ياق! ھېكمەت قىزىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىشى كېرەك. ئۇ قانچىلىغان قۇربانلارنى بەرمىگەن؟! پەقەت ھېلىقى مىللەت ئاسىيسى بىلەن بېرىش - كېلىشىنى ئۈزۈپ تۇغقانچىلىق قىلمىسلا بولمىدىمۇ. نېمە قىلىدۇ ئۆزىنى بۇنچىلىك ئازابقا سېلىپ! بۇ چاغقىچە نادامەت ئېكەكلىرىنىڭ ئۇنى ئېكەكدەپ، ئۇپرىتىپ كەلگىنىمۇ يېتەر.

ھېكمەت ئەنە شۇنداق تەسەللى ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆزى بەز-

لەپ، تەسكىن تاپقاندەك بولدى. قىزى سەۋەبلىك ئۆزىنىڭ شۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ھېچكىمگە تىنمىدى، ھەتتا ماھىگۈل- دىنمۇ سىر تۇتتى. ئەمما، ئۇچقۇنئاي دادىسى بىلەن مەسۇم قابىل ئوتتۇرىسىدا چىگىلگەن قانداق تۈگۈچ بارلىقىنى بىلەلمەي كۈنلىرى بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى. پەقەت ئۇ بىر يىللىرى مەسۇم قابىلنىڭ «ئىزگۈ تىلەكلەر» دېگەن داستانغا ماقالە يېزىپ كامىل بىلەن ئارازلىشىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلىغا- نىدى. ھېكمەت دوستى ئۇچۇن مەسۇم قابىلغا ئاداۋەت ساقلاپ يۈرەمدىغاندۇ؟ بۇ ھەرگىز ئەقىلگە سىغمايدۇ، ئەدەبىياتچىلار ئوتتۇرىسىدا بولۇپ تۇرىدىغان بۇنداق رىقابەت، مۇنازىرىلەر نور- مال ئەھۋالغۇ، ئۇنىڭغا ھېكمەت بۇنچىلىك بىئارام بولۇپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويمايدۇ.

ئۇچقۇنئاي بۇ سىرلىق دۇشمەنلىكنىڭ تېگىنى پەقەت كا- مىل ئىككىنچى قېتىملىق مەدەنىي مىراسلارنى توپلاش ئۇچۇن جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتكىنىگە بىر ئايدىن ئاشقاندى. ئۇچقۇنئاي كامىلنىڭ ئائىلىسىگە ھەر كۈنى دېگۈدەك تېلېفون بېرىپ ئۇنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. شۇڭا، ئۇ يىگىرمە نەچچە كۈندىن بېرى دادىسىغا تاماق توشۇپ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتقان بولسىمۇ، بۇ توغرۇلۇق ھېكمەتتىن كوچىلاپ سورىمىدى، پە- قەت دادىسىدىن يۈزىنى قاچۇرۇپلا تۇراتتى.

بىر كۈنى ئەتىگەندىلا ئۇچقۇنئاي دوختۇرخانىغا تاماق ئېلىپ كەلدى. ھېكمەت قايسىدۇر بىر گېزىتخانىدىن پېنسىيىگە چىق- قان سابىر توختى ئىسىملىك بىر كىشى بىلەن بىر ياتاقتا ياتات- تى. ئۇچقۇنئاي سۇتكە نان چىلاپ دادىسىغا تۇنقۇزدى ـ دە، سىرتقا چىقىپ كېتىپ خېلىلا ھايال بولۇپ كىردى، ئاندىن قاچىلارنى يىغىشتۇرۇپ داستىخانغا ئورىدى.

ـــ دادا، مەن كېتەي، مەكتەپكە ھېلىمۇ كېچىكتىم، ـــ ئۇچقۇنئاي سائىتىگە قارىدى، ـــ چۈشلۈك تامىقىڭىزنى تىزىملە- تىپ قويدۇم، ئاشپەزلەر ئۆزلىرى ئەكىرىپ بېرىدۇ. قاينىاق سۇخانىغا چىققانىدىم، تېخى قاينىماپتۇ.

ـــ مەشھەدە خوتۇنىنى داۋالىتىۋاتقان بىر يىگىت بار، ـــ دېدى سابىر توختى، ـــ شۇ بالا بىزنى قاينىاق سۇسىز قويمايۋاتە- دۇ، خاتىرجەم كېتىۋېرىڭ.

ـــ قىزىم ئۇچقۇن، كامىلدىن خەۋەر يوقمۇ؟ ـــ ھېكمەت دوستىنى ئەسلەپ قالغىنىدى، ـــ بۇگۈن ئۇنىڭغا توپتوغرا ئوتتۇز ئۇچ كۈن بولدى.

ـــ ياق، دادا، مەن ئۆيىگە تېلېفون بەرگەنىدىم، مېھرە- بان ھەدەم: «بۇگۈن - ئەتە كېلىپ قالارمىكىن» دەيدۇ.

ـــ تۇرسۇنجان دېگەن قۇيۇنمۇ يىگىرمە نەچچە كۈنىنىڭ ئالدىدا قارىسىنى بىر كۆرسىتىپ قويۇپ يوقاپلا كەتتى، ـــ تۇرسۇنجاندىن ئەنسىرەش ھېكمەتكە ئادەت بولۇپ قالغىنىدى، ـــ ئىدارىسىدە بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپقۇ قالمىغاندۇ.

ـــ راست، ئېسىمدىن كۆتۇرۇلۇپتۇ، ـــ دېدى ئۇچقۇنئاي دادىسىدىن يۈزىنى قاچۇرۇپ، ـــ ئۇلۇشكۇن تۇرسۇنجان ئاكام بىلەن ئۇچرىشىپ قالغىنىدىم، ئۇ ئون نەچچە كۈندىن بېرى مەدەنىيەت ئىشخانىسىغا بېرىپ، ئۆزى ئۇستىدە تۇرۇپ روماند- كىزىنى ئاقلاپ چىقىپتۇ، بەلكىم بۇگۈن كېلىپ قالارمىكىن.

ئۇچقۇنئاي چىقىپ كەتتى. ھېكمەت زېرىكىشتىن بىر ئىش دېگەندەك، سابىر توختىغا كامىل، تۇرسۇنجانلارنىڭ تالانتلىق، ئىقتىدارلىق، شىجائەتلىك زىيالىيلار ئىكەنلىكىنى بىر ھازا ماختاپ بەردى. سابىر توختىمۇ: «دوستلار دوستلىرىنى ماختاش ئارقىلىق پەخىرلىنىدۇ، دېگەندەك سەل ئاشۇرۇۋەتمىگەنسىز» دەپ چاقچاق قىلدى. ئۇلار چاقچاقلىشىپ، كۈلۈشۈپ تۇرغىنىدا

تۇرسۇنجان كىرىپ كەلدى. ئۇ ھېكمەتنىڭ ئەھۋالىنى سورىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئارىلىقتا ئالدىراش بولۇپ كېتىپ كېلىلمىگەنلىكىدىن ئۆزرە سورىدى.

— نېمە سەۋەبتىن كېلەلمىگەنلىكىڭنى ئۇقتۇم، — دېدى ھېكمەت، — ھە، ئەمىلىڭنى ئېلان قىلدىمۇ؟

— قىلدى، بىراق، — تۇرسۇنجان ئېغىر تىندى، — مەسۇم قابىلىنى يانداپ قويدى.

— يانداپ قويدى دېگىنىڭ نېمىسى؟

— ئۇ ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى.

— چۈشىنىشلىك، ئەمدىغۇ مەسلىنىڭ تېگىگە يېتەكەنسەن؟

— بولدى، گەپ قىلما، — تۇرسۇنجان سومكىدىن قاتتىق مۇقاۋىلىق بىر كىتابنى چىقاردى، — رومانىڭنى كۆرۈپ باق، تېخى تۇنۇگۈن كەچ «تارقىتىشقا بولىدۇ» دېگەن ھۆججەتنى ئالالىدىم.

— «تۇندىكى چولپان»، — سابىر توختى كىتابنى قولىغا ئالدى، — پاھ، پاھ، كۆركەم، سۈپەتلىك چىقىپتۇ. ھېكمەت ئەپەندىم، مۇبارەك بولسۇن.

ھېكمەت كىتابنى ژاراقلاپ ئىشلىتىلگەن قەغەز ۋە بېسىلىشىنىڭ سۈپەتلىك بولغانلىقىدىن كۆڭلى ئېچىلىپ قالدى. بۇ ئەسنادا بىرمۇنچە دوختۇرلار ئەتىگەنلىك تەكشۈرۈشكە كىرىپ كەلدى. ئۇلار ھېكمەتنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن بىرمۇنچە گەپلەرنى سورىدى. ماھىگۈل ياستۇق ئۈستىدىكى كىتابنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈشى باشقا ئۇيغۇر - خەنزۇ دوختۇرلارمۇ قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ كۆرۈشكەن بولدى.

— كىتابىڭىزنىڭ نەشردىن چىققىنىغا مۇبارەك

بولسۇن، — دېدى ماھىگۈل كىتابنى ياستۇق ئۈستىگە قويۇپ، — لېكىن كىتاب ئوقۇشىڭىزغا بولمايدۇ.

دوختۇر سابىر توختىنى كۆرۈشكە يۆتكەلدى. ماھىگۈل ئۇنىڭ ياستۇق تېگىگە يوشۇرۇپ قويغان تاماكىسىنى كۆرۈپ قېلىپ كايىپلا كەتتى. سابىر توختى خىجىل بولغىنىدىن ئۆپكىدەك قىزىرىپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى. ماھىگۈل كېسەل كۆرگەندە تولىمۇ سالاپەتلىك، تەمكىن، سۈرلۈك بولۇپ قالاتتى. بايا تۇرسۇنجانغىمۇ قاپىقىنى تۇرگەن ھالدا «كەلدىڭىز-مۇ» دەپلا قويدى. ئەمما، ئۇنىڭ كېسەللەرگە دىئاگنوز قويۇش، داۋالاشتىكى ئەستايىدىللىقى، كەسپىكە ماھىرلىقى ھەقىقىدە ھەرقانداق بىمار ئۇنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەي ماختايتتى.

— ھېكمەت ئەپەندىم، — دېدى سابىر توختى دوختۇرلار چىقىپ كەتكەندە، — مۇشۇ ماھىنى دوختۇرنىڭ سۈرىدىن ھەرقانداق ئادەم ئەيمىنىدۇ جۇمۇڭ، خەنزۇ دوختۇرلارمۇ «مادەيغۇ» دەپ ھۆرمەت - ئىززىتىنى قىلىپ تۇرىدىكەن، بەك يامان خوتۇنكەن بۇ.

— خوتۇن ئەمەس ئۇ، — دېدى تۇرسۇنجان دەرھاللا، — تېخى ياتلىق بولمىغان قىز.

— شۇنداقمۇ، سىز قانداق بىلىسىز؟

— بىز كونا تونۇش. ماھىنى دوختۇرنىڭ ئۆمرى مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى، بېيجىڭ، مۇسكۇالاردا ئوقۇش ھەم تەتقىقات بىلەن ئۆتۈپ كەتكەن.

— مۇنداق دەڭ.

تۇرسۇنجان خوشلىشىپ كېتىپ قالدى. ھېكمەت كىتابنى ئېلىپ قىستۇرما رەسىملىرىنى كۆرۈپ تۇراتتى، ئايالىنى داۋالاتقىلى كەلگەن يىگىت كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا بىرنەچچە چايدان تۇراتتى.

— هەر قاچان قاياق سۈيىگىلار قالمىغاندۇ، — دېدى يەر گىت كۈلۈپ قويۇپ، — مەن ئەكسىچە بەرەي.

— ئادەمگە يېقىشلىق ئەجەب ئوبدان بالىكەن بۇ، — سابىر توختى چىقىپ كېتىۋاتقان يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قويدى، — بىر يەرلىرى سىزگە ئوخشامدۇ نېمە؟

— شۇنى دېمەمسىز، — ھېكمەت كىتابنى ياستۇق تېگىگە تىقىپ قويدى، — بۇ بالىنى كۆرسەم ياشلىقىمنى ئەسلەپ قالىمەن.

ئوتتۇرا بوي، قاشلىرى قويۇق، مۇلايىم كۆزلۈك، بۈدۈر چاچلىرى بىلەن قاپقارا كاۋاكازچە بۇرۇتى ئاق يۈزىنى تېخىمۇ يارقىن ئېچىپ تۇرغان بۇ بالا ھېكمەتكە يېقىپ قالغانىدى. بىر كۈنى ھېكمەت ئۇنىڭدىن: «ئايالىڭىز نېمە كېسەل؟» دەپ سورىدى، ئۇ: «تاماق سىڭمەيدۇ» دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى. بۇ ئۇزۇن كارىدور ئىككى بۆلۈمگە تەۋە بولۇپ، ئۇ تەرىپى «ئاشقازان ھەزىم» بۆلۈمىگە، بۇ تەرىپى «يۈرەك كېسەللىكلىرى» بۆلۈمىگە تەۋە ئىدى.

— دوختۇرخانا دېگەن بەكمۇ زېرىكەرلىك يەر ئىكەن، — دېدى يىگىت، — ئايالىم ئۇخلاپ قالسىلا ئۇ بۇ ياتاقلارغا كىرىپ پاراڭ سوقۇپ ئىچ پۈشۈقىمنى چىقىرىمەن.

— نەدىن كەلدىڭىز؟

— خوتەن يورۇقلىقىدىن.

يىگىت چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھېكمەت «ئەجەب ئىسمىنى سوراپ قويماپتىمەن» دەپ ئويلىدى. چۈنكى، ئۇ بۇ يىگىتنى خۇددى چۈشىدە كۆرگەندەك، قايسىدۇر بىر يەرلىرىنى بىر كىملەرگە ئوخشاتقاندەك قىلاتتىيۇ، ھېچ ئېسىگە ئالالمايتتى. ئاخىر ئۇ ئويلا ـ ئويلا بۇنداق قارا بۇرۇتلۇق، تەمكىن يىگىتنى نەدە كۆرگەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىدى.

ئارىدىن يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. يىگىت بىر كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن كىرىپ كەلدى. ئۇ كارىۋاتقا يانداپ قويۇلغان تومپۇچكا يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ھېكمەتتىن ھال سورىدى.

— ھە يىگىت، — سورىدى ھېكمەت ياستۇققا يۆلەنگەن ھالدا، — ئايالىڭىزنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

— ئاشقازان ئوپېراتسىيىسىدىن كېيىن سەللىمازا ساقىيىپ كەتتى، — يىگىت قوللىرىنى يايدى، — نېمىشقىكىن تاڭ، دوختۇرلار يەنە بىرنەچچە كۈن ياتسۇن، دەيدۇ.

— ئۇنداقتا قايتىشىڭىزغا كۆپ قالماپتۇ ـ دە؟

— شۇنداق، لېكىن ئىزدەيدىغان بىر تۇغقان بار ئىدى، شۇ كىشىنى تاپقاندا ماڭارمىز.

— دوختۇرخانىغا كەلگىنىڭىزگە بىر ئايدىن ئېشىپتۇ، تېخىچە ئىزدەپ باقمىدىڭىلارمۇ؟

— ئۇرۇمچىگە چۈشكەن كۈنىمىز مىڭ بالالىقتا ئىدارىسىنى تاپقاندۇق، بىراق ئۇ كىشى خوتەن، قەشقەر تەرەپلەرگە كېتىپ قاپتۇ ئەمەسمۇ، ئۆيىنى بىلمەيدىكەنمىز. ئايالىمنى ئوپېراتسىيە قىلغاندىن كېيىن ھېچيەرگە چىقالمىدىم.

— «ئۇ كىشى» دېگىنىڭىز قانداق گەپ ئۇ؟ خۇددى تونۇمايدىغاندەك گەپ قىلىسىزغۇ؟

— مەن تونۇمايمەن، ھەتتا كۆرۈپمۇ باقمىغان، — يىگىتنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى، — ئۇ قېينانامنىڭ ئۇكىسى بولىدۇ، ئىسمى كامىلاخۇن.

— «پەن تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى» دە ئىشلەيدۇ، دېگىنىڭىزگە قارىغاندا كامىل بولۇپ قالمىسۇن يەنە.

— شۇ، شۇ، نەق شۇ، سىز قانداق تونۇيسىز؟

— ئۇنداقتا سىز سەئىدە ئاچامنىڭ كۈيئوغلى بولىدىكەنـ

سىز ـ دە؟

ـــ شۇنداق.

ـــ توۋا خۇدايىم، بىر دوختۇرخانا، بىر كارىدوردا تۇرۇۋ-
لۇق تونۇشمىغىنىمىزنى كۆرۈڭ، ـــ ھېكمەت ھاياجانلاندى، ـــ
ھە، گۈلچىنئاينىڭ ئەھۋالى قانداق؟

ـــ ئۇ ياخشى، بەك ياخشى، ھازىر ئۇخلاپ قالدى. سىز
كامىلاخۇن ئاكىمىزنى تونۇيدىغان ئوخشىمامسىز؟

ـــ بىز ئەڭ يېقىن بۇرادەرلەردىن.

ـــ مۇنداق دەڭ، ئەمدى كامىلاخۇن ئاكىمىزنىڭ ئۆيىنى
ئىزدەپمۇ يۈرمەيدىغان بولدۇق ـ دە، ـــ يىگىت تومپۇچكا ئۈس-
تىدىكى قىزىل ئالمىنى ئالدى، ـــ ئاكا، مەن سىزگە خوشلۇ-
قىمدا بىر ئالما ئاقلاپ بېرەي جۇمۇ.

ھېكمەت خىيال بىلەن يىگىتنىڭ ھەركىتىگە دىققەت قىل-
مىدى. يىگىت ئاقلانغان ئالمىنى قەلەمتىراچقا سانجىپ تەڭلە-
گەندىلا، چىمچىلاق قولىدەك كىچىككىنە قەلەمتىراچ ۋە ئۇنىڭ
بېغىچىدىن ساڭگىلاپ تۇرغان قىزىل يىپەك يىپتىكى كۆك مار-
جانغا كۆزى چۈشكەن ھېكمەت، قانلىرى بىر ئىزدا توختاپ
قالغاندەك قېتىپ قالدى.

ـــ بۇ... بۇ قەلەمتىراچنى كۆرۈپ باقسام بولامدۇ؟ ـــ
ھېكمەتنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى.

ـــ كۆرۈڭ ئاكا، ـــ دېدى يىگىت خىيالىي، ـــ بۇ قەلەم-
تىراچ كىچىكمىدىن تارتىپ مەن بىلەن بىللە چوڭ بولدى،
مېنىڭ بويۇم ئۆستى، لېكىن ئۇنىڭ ئۆسمىدى.

ھېكمەت قەلەمتىراچنىڭ دەستىسىدىكى پىرزىئالسكىنىڭ
بۇركۇت بىلەن ئېلىشىپ تۇرغان ھەيكەل رەسىمگە، يەنە بىر
تەرىپىدىكى ئۇششاق رۇسچە خەتلەرگە قارىغانسىرى، ئۇزۇن
يىللار مۇقەددەم «بۇ قەلەمتىراچ ماڭا ھەمراھ بولسۇن» دېگەن

يېقىملىق ئاۋاز قۇلاق تۈۋىدە قايتا ئاڭلانغاندەك بولدى.

ـــ ئاكا سىز، ـــ يىگىت ھېكمەتكە ئۇمىدلىنىپ
قارىدى، ـــ ھېكمەت دەيدىغان يازغۇچىنى تونۇمسىز؟

ـــ ھېكمەتنى... سېنىڭ ئىسمىڭ ئەزىمەتمۇ؟!...

ـــ شۇنداق. ئۇ دېگەن بۇرۇنقى ئىسمىم، ھازىرقى ئىس-
مىم ئەنۋەر!

ئەزىمەتنىڭ كېيىنكى سۆزلىرىنى ھېكمەت ئاڭلىيالمىدى،
چۈنكى ئۇ ھوشىدىن كەتكەنىدى. قورقۇپ كەتكەن ئەزىمەت ۋار-
قىرىغىنىچە كارىدورغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. بىرەمدىلا ما-
ھىگۈل بىلەن بىرنەچچە دوختۇر يۈگۈرۈپ كىرىشتى. ئۇلار
ياتاقتا كىرىۋالغان بىمارلارنى چىقىرىۋېتىپ ھېكمەتنى تەكشۈر-
دى، ئۇنىڭ يۈرىكى ھەددىدىن زىيادە تېز ئۇرۇۋاتاتتى. قانداقتۇر
قاتتىق ھاياجانلىنىشتىن پەيدا بولغان ئۆزگىرىشنى ئېنىقلاپ
چىققان دوختۇرلار تېگىشلىك چارە ـ تەدبىرلەرنى قىلىپ،
تىنچلاندۇرۇش ئوكۇلىدىن بىرنى ئۇردى. ھېكمەت ئاستا ـ
ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى.

ھېكمەت كۆزىنى ئاچقاندا، قايسى ۋاقىت ئىكەنلىكىنى بە-
لەلمىدى، لېكىن بالىنتسا چىرىغى يورۇپ تۇراتتى. ئۇ ئېسىنى
يىغقاندىن كېيىنلا كارىۋات ئەتراپىدا تۇرغان بىرمۇنچە سايىلەرنى
كۆردى. بۇ سايىلەر بارا ـ بارا روشەنلىشىپ ئېنىق كۆرۈندى.
ئۇلار كامىل، ماھىگۈل، نەبى، ئەزىمەت، گۈلچىنئايلار ئىدى.

ـــ ھوشىغا كەلدى، ـــ پىچىرلىدى ماھىگۈل، ـــ ئۇنلۇك
گەپ قىلماڭلار.

ـــ كامىل دوستۇم... مەن... مەن ئوغلۇم ئەزىمەتنى
تېپىۋالدىم، ـــ ھېكمەت تۇرماقچى بولۇۋىدى، كامىل ئۇنى ياس-
تۇققا يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قويدى، ـــ قېنى ئۇ؟ مەن ئۇنى
ئوبدانراق كۆرەي... ئۇ بۇدۇر قوزامغا بىر قېنىۋالاي...

باغرىمغا بىر تېگىۋالاي. . .

— ھېكمەت ئاكا، كۆپ ھاياجانلانماڭ، بۇ سىزگە زىيان - لىق، — دېدى ماھمۇل، — ئوغلىڭىز ئەزىمەت مانا بۇ يەر- گىنت.

— دادا! . . . دادا! ! . . . جېنىم دادا! ! ! — ئەزىمەت دادىسىنى قۇچاقلاپ بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ يىغلىدى، — پاخماچاچ بىر ئايالنىڭ مېنى ئېشەكنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بەرگەنلىكى، قاپقا- را ساقاللىق بىر ئادەمنىڭ قولۇمغا كەمپۇت تۇتقۇزۇپ يىراق يوللارغا ئېلىپ كەتكەنلىكى ھېلىمۇ خېرە-شىرە يادىمدا. . .

— ئاھ جېنىم بالام، سېنىڭ كويۇڭدا قانچىلىك سەرسان بولدۇم، شۇ ئاي، شۇ يىللاردا قانچىلىك كېسەل رەڭگىدەك ساپسېرىق تاڭلارنى ئاتقۇزدۇم، پۈتۈن جاھاننى زۇلمەت - قا- راڭغۇلۇق باسقاندەك تېنەپ - تەمتىرەپ يۈردۇم، — ھېكمەت بىردەم دېمىنى ئېلىپ جىم بولدى، — بىلەمسەن بالام، ئاكاڭ نەبى سېنى دەپ ياشلىقىنى، بېجىرىم چىرايىنى يوقاتتى، نەچچە يىللار سەرگەردان تىلەمچى بولۇپ كىشىلەر ئىشىكلىرىگە تەل- مۈردى، سېنىڭ قىساسىڭ ئۈچۈن ئۆز قېرىندىشىنىڭ خۇنىنى تۆكۈپ ئون يىللاپ قاراڭغۇ تۇرمىلەرگە سولاندى. . . بىزنى شۇنچىۋالا ۋەيران قىلىۋەتتىڭا. . .

— ئاڭلىدىم دادا، ئاڭلىدىم، — ئەزىمەت ئېسىدەپ - ئېسىدەپ يىغلىماقتا ئىدى، — بىز ھەممىمىز نەچچە سائەت بول- دى، شۇ ئىشلار ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولتۇردۇق.

— نەبى، سەن قانداق ئۇقتۇڭ؟ — ھېكمەت ياشلىرىنى سۈرتۈپ ئولگۈرمىگەن نەبىگە قارىدى، — ئەجەب ۋاقتىدا يېتىپ كەپسەنا.

— ماھمۇل ھەدەم تېلېفون بېرىپتىكەن، — دېدى نەبى غارازىڭ - غۇرۇڭ ئاۋازدا، — بېشىم بىلەن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك

يېتىپ كەلدىم.

— گۈلچىنىڭاي قىزىم، قېنى سىز؟ — ھېكمەت يامغۇر- دەك ياش تۆكۈۋاتقان گۈلچىنىڭايغا قولىنى سۇندى، — بېرى كې- لىڭ قىزىم، مەن سىزنى بىر پۇرىۋالاي. . . پاھ، پاھ، مۇرات پۇرايسىز، مۇرات! . . .

— ھېكمەت دادا، مەن ئەمدىلا ھەممىنى بىلدىم، كامىل دادام ھەممىنى دەپ بەردى، — گۈلچىنىڭاي ھېكمەتنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يۈزىنى - يۈزىگە يېقىپ تۇراتتى، — سىز مېنىڭ ھىدلىرىمدىن دادام مۇراتنىڭ پۇراقلىرىنى پۇرىغانىكەنسىز. . . ئاق ئات مىنىپ سىزنى ھەم مېنى تاشلاپ كەتكەن ئادەم مېنىڭ دادامكەن ئەمەسمۇ! . . .

گۈلچىنىڭاينىڭ سۆزلىرى ياتاق ئىچىدە يىغا كۆتۈرۈۋەتتى.

— شۇنداق قىزىم، سىزنىڭ دادىڭىز بۇ دۇنيادا كەم تېپىلمىدىغان گۆھەردەك ئادەم ئىدى، — ھېكمەت كۆزلىرىگە لۆڭگىنى باستى، — ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي ماكانى ئەزىزانە قەشقەرلىك بولۇشقا مۇناسىپ جىگەرلىك يىگىت ئىدى.

— ھېكمەت دادا!

— يەنە «ھېكمەت دادا» دەيسىزغۇ قىزىم.

— ياق، ياق، دادا، ئۆزۈمنىڭ دادىسى! كىچىك ۋاقتىم- دىن تارتىپ ئارزۇيۇم شۇ ئەمەسمىدى، ئۇلۇغ ئاللا تىلەكلىرى- گە يەتكۈزدى.

— كامىل، سەن ئەجەب يوقاپ كەتتىڭغۇ، — ھېكمەت دوستىغا قارىدى، — قاچان كەلدىڭ؟

— مەن ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا ئۆيگە بارغانىدىم. مېھرە- بانىدىن سېنىڭ دوختۇرخانىدا ئىكەنلىكىڭنى ئۇقۇپ كەلسەم، سەن ئۇخلاپ قاپسەن، — دېدى كامىل بوش ئاۋازدا، — مەن سەئىدە ئاچامنىڭ ئەزىمەت بىلەن گۈلچىنىڭايغا يازغان خېتىنى

بىرىپ ھەقىقىي ئەھۋالنى دەپ بەردىم.

ماھىگۈل گۈلچىنئايىنى يۆلەپ ئاران تۇرغۇزدى. ئەزىمەت، نەبىلەر ئۇنسىز ياش تۆكۈپ قاراپ تۇراتتى. كامىل دوستىنىڭ قوللىرىنى تۇتتى ۋە «غەيرەتلىك بول» دېگەندەك بوش سىقىپ قويدى. ئاندىن سەئىدە ئاچىسى بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئىخچام قىلىپ سۆزلەپ بەردى...

ئەنۋەر ئايالى گۈلچىنئايىنىڭ ئاشقازان كېسىلىنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ داۋالاتماقچى بولدى. ئۇلار مېڭىشقا ئىككى كۈن قالغاندا سەئىدە كېلىپ سەپەر تەييارلىقىنى قىلىشىپ بەردى. ئۇ: «ئۆيۈڭلاردىن ئەنسىرىمەڭلار، مەن پات - پات كېلىپ خەۋەر ئېلىپ تۇرىمەن» دەپ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىپ يولغا سالدى. سەئىدە بالىلىرى كېتىپ بىرەر ئايغىچە يورۇقچاشتىكى ھويلا - ئارام، ئۆيلەرنى كۆرۈپ كېلىپ - كېتىپ تۇردى. بىر كۈنى سېرىق بوران ھەيۋەت بىلەن چىقىپ جاھاننى بىرنەچچە سائەت زۇلمەت - قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتتى. باغلار، ئۆيلەر، ھويلىلار بىر قەۋەت ئاق توپا بىلەن قاپلاندى. بالىلىرىنىڭ قورۇسىدا نېمىلەر ئۆرۈلۈپ، نېمىلەر ۋەيران بولغانلىقىدىن ئەنسىرەپ قالغان سەئىدە بىر ئەتىگەنلىكى يورۇقچاشقا كەلدى. ئۇ ئۆينى بىر قۇر سۈپۈرۈپ، يوتقان - كۆرپىلەرنى ھويلىغا يېيىۋەتكەندىن كېيىن، ساندۇق، كارىۋات، چىنە - قاچا، دېرەزە تەكچىلىرىنى دەسمالىلاپ سۈرتۈۋېتىپ، ئەينەكلىك ئىشكاپ ئۈستىدىن ئاغزى ئېچىلمىغان بىر خەتنى تېپىۋالدى. ئۇنىڭ قېلىن، سېرىق قەغەزدىن ياسالغان قوپال كونۋېرتى ئۈستىدە «ھېكمەت ئەپەندىگە تەئەللۇق، باشقىلارنىڭ ئېچىشىغا بولمايدۇ. غۇپۇر نىيازدىن» دېگەن يوغان ھەم قىڭغىر - قىيسىق يېزىلغان خەتلەر تۇراتتى. سەئىدە ئىچىدە: «بۇ ئادەمنىڭ ھېكمەت بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى باردۇر؟ ياكى بۇ باشقا ھېكمەتمۇ؟» دېگەنلەرنى

ئويلىدى. لېكىن، تۇيۇقسىز بىر ئىش يادىغا كېلىش بىلەن چۆچۈپ كەتتى. ھېكمەت بىر يىلى گۈلچىنئايىنى يوقلاپ كىرىپ ئوغلى ئەزىمەتنى چۈشىدە كۆرگەنلىكىنى، لېكىن ئۇنىڭ بىر-دىنلا ئون ياشلىق ئەنۋەر دېگەن بىر بالىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ يىغلاپ سالدى. بۇ ئىشلار تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە يۈرگەن سەئىدىنىڭ ئېسىدىن ئاللىقاچان كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندى، شۇڭا بۇ سىرلىق خەت ئۇنى قىزىقتۇرۇپ ئېچىشقا مەجبۇر قىلدى.

— ئاچام سەئىدە كۈيئوغلى ئەنۋەرنىڭ سېنىڭ ئوغلۇڭ ئەزىمەت ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، — دېدى كامىل چۈشەندۈرۈپ، — غوپۇر نىيازنىڭ خېتىنى ساڭا ئەۋەتىپ بەرمەكچى بولۇپ تۇرغىنىدا مەن بىرىپ قاپتىمەن.

— قېنى ئۇ خەت؟ — ھېكمەت تەقەززالىق بىلەن سورىدى.

— ئۆيدە قالدى، ئاچامنىڭ ئەزىمەت بىلەن گۈلچىنئايغا يازغان خېتىنى ئۇلارغا بەردىم، — كامىل گۈلچىنئايغا قارىدى، — ئەتە يەكشەنبە بولغاندىكىن ھەممىمىز بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، گۈلچىنئايىنىڭ «بۇلاقتىكى شولا» رەسىمىنى بىر كۆرۈش ئىستىكى بار.

— شۇنداق قىلايلى، ئەتە مەنمۇ دەم ئالىمەن، — دېدى ماھىگۈل سائىتىگە قاراپ، — نۆۋەتچى دوختۇرنىڭ ياتاقلارنى تەكشۈرۈش ۋاقتى بولۇپ قالدى، ھېكمەتكامۇ ئارام ئالسۇن.

ھەممىسى چىقىپ كېتىشى بىلەن ياتاق ئىچى جىمىپ قالدى. ساھىر توختى بالىنىسىدىن چىقىش رەسمىيىتى ئۆتەپ يۈرگەچكە، ئىككى كۈندىن بېرى كېلىپ - كېتىپ يۈرەتتى. ھېكمەتنىڭ قورسىقى ئاچقاندى. ھەر كۈنى كەچلىك تامىقىنى ئەكېلىپ بېرىۋاتقان ئۇچقۇنئايىنىڭ بۇگۈن كەلمىگەنلىكى ئۈنى

ئويغا سېلىپ قويدى. ئۇ كونسېرۋا بىلەن نان يېمەكچى بولۇپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چاينى تۆكۈۋېتىش ئۈچۈن مېڭىشى، ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان تاماق قاچىسىنى كۆرۈپ قالدى. «ئۇچقۇنئاي كەپتۇ، لېكىن ئۇ ئەزىمەتنى كۆرۈپ قايتقان ئوخشايدۇ» دېگەن ئوي ھېكمەتنىڭ كۆڭلىدىن ئۆتكىنىدە، ئاكا ـ سىڭىل ئوتتۇرىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان، بىراق ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر سېپىلنى كۆرگەندەك بولدى. ھېكمەت ئىسسىق ساقلاش قاچىسىدىكى قىزىق شورپىغا نان تۇگۈرۈپ يەۋېتىپمۇ، غۇۋا قاراڭغۇلۇققا چۆمگەن ياتاقتا تەنھا يېتىپمۇ «يۇز كۆيمىدىغان بۇ سەۋەنلىك، خاتالىقلارغا زادى كىم سەۋەبچى؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب ئىزدىدى، لېكىن تاپالمىدى، تاپالمىدى ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ تۇرلۇك ـ تۈمەن قىسمەتلەر بىلەن يۈغۇرۇلغان، پاجىئە ۋە تراگېدىيىلەر ھەقدادىغا يەتكەن ھايات ـ مامات ئاچلىدا ئەجەل بىلەن ئېلىشقان ئۆمۈر مەنزىللىرى، چاڭ ـ تۈمانلار كۆتۈرۈلگەن ئىزلىرى، باسقان ئەگرى ـ توقاي يوللىرى... ئاكا ـ سىڭىللارنىڭ غەرەزسىز گۈناھ ئۆتكۈزۈشىگە سەۋەب بولغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇچقۇنئاينىڭ ئەزىمەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ تاماق قاچىسىنى قويۇپ كېتىپ قېلىشى ھېكمەتنى ئاچچىق ھەقىقەت قامچىسىدا ئۇرغاندەك بىدەرمان قىلدى.

ئەتىسى كامىل ھېكمەت، ماھىگۈل، ئەزىمەت، نەبى، گۈل-چىنئايلارنى ئىككى تاكسىغا سېلىپ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. كامىلنىڭ ئايالى مېھرىبان ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ مېھمانخانىغا باشلىدى. چوڭ تاماق ئۈستىلى تاتلىق ـ تۇرۇم، نان ـ توقاچ، پېچىنە، ھەر خىل مۇرابباالار بىلەن ئاللىبۇرۇن تەييارلىنىپ، ئۈستىگە نېپىز يېپەك داستىخان يېپىپ قويۇلغانىدى. ئۇلار چاي ئىچىشىپ، ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن ئالغاچ

پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى. گەپ يەنىلا ئەزىمەت بىلەن گۈلچېنىڭ ئاي ئىككىسىگە مەركەزلىشىپ قالغانىدى.

— گۈلچېنئاينىڭ بۇشۇك تويى زادىلا ئېسىمدىن چىقماي-دۇ، — دېدى ماھىگۈل ھەممەيلەنگەن قاراپ، — قۇتلۇق خۇيجاڭنىڭ ئۆيى بەزمە ـ مەشرەپ بىلەن راسا قىزىۋاتقاندا، بىر يېرىم ياشلىق ئەزىمەت تايتاڭلاپ كىرىپ زاكىداقلىق بوۋاقنى مېنىڭ دەپ قۇچاقلاپ تۇرۇۋالدى. زۇمرەت ئاچچىقلاپ: «قولۇڭنى كۆزىگە تىقىۋېتىسەن، ئۇنداق قىلساڭ قىزىمنى ساڭا بەرمەيمەن» دېيىشى، ئەزىمەت ھېكمەتكامغا دادلاپ يىغلىغىلى تۇردى. ھېكمەتكام: «مەندىن سورىماي، مۇرات دادامدىن سورا» دەپ قويۇشى، ئەزىمەت: «مۇنات دادىي، بۇباق مېنىڭ ـ ھە» دەپ كۆزىگە كىرىپلىۋالدى. شۇ چاغدا مۇراتكامنىڭ دېگەن گېپى زادىلا ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ: «ئەستەغپۇرۇللا، ماۋۇ كىسىپۇرۇچ ھېلىتىن قىزىمنى تالىشىۋاتىدا» دېيىشى ئۆي ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— شۇ چاغدا شادىمانمۇ، ئېزىز تارمۇشمۇ، — ھېكمەت ماھىگۈلنىڭ سۆزىنى تولۇقلىدى، — مۇراتمۇ، ھازىر رازىلىق بېرىۋەت، ھەببەللى، كۈيئوغۇللۇق بولۇپ قالدىڭ، مۇبارەك بولسۇن، دەپ كۈلكە كۆتۈرۈۋەتمىدىمۇ.

— قىشنىڭ راسا سوغۇق كۈنلىرى ئىدى. ئەزىمەتنى قېلىن كىيىندۇرۇپ ۋېلىسىپىتىنىڭ ئالدىغا ئالدىم ـ دە، قوشكۆلگە ئېلىپ كىردىم، — دېدى نەبى ئۆپكىسى ئۆرۈلگەن ھالدا، — شۇرقىراپ توپا تۆكۈلۈپ تۇرغان گەمە ئىچىدە مۇراتكام ئەزىمەتنى ئاستىغا بېسىۋېلىپ «مېنى دادا دە» دەپ شۇنداق قىينىۋەتتى. ئەزىمەت «مۇنات دادىي» دېگەنسېرى تېخىمۇ سۆيۈپ، ساقاللىرىنى سۈۋاپ چىرقىرىتىۋەتتى. ئاخىر مۇراتكام «دادا» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن «قانداق، دادا دېگۈزـ

دۇممۇ» دېگەنىدى.

ــ ئاللانىڭ بېشارىتى ـ كارامەتلىرىگە ئالدىن بىر نېمە دېمەك تەسكەن، ــ كامىلىنىڭ يادىغا بىر ئىش كەلدى بولغاي، چېكىسىنى ئۇۋۇلىدى، ــ قوشكۆلگە سۇرگۈنگە مېڭىش ئالدىدا دوستلار بىزنىڭ ئۆيگە يىغىلدۇق. گۈلچىنئاينىڭ ئالتە ئايلىق ۋاقتى ئىدى. خان ئانام: «ئەمدى تۇغسىڭىز بۇ قىزنىڭىزنى مەن ئېلىۋالىمەن، سەئىدەگە ھەمراھ بولىدۇ» دېگەنىدى. زۇمرەت: «قىزىم ئۆزلىرىدىن ئايلانسۇن خان ئانا، سىلى ئۆز ئانامدىنمۇ چارى» دېدى. خان ئانام: «ياشاڭ قىزىم، مىڭ ياشاڭ، مېنى قەۋەتلا خۇش قىلىۋەتتىڭىز، ھە، مۇرات ھارامزادە ھەيىار، قارايسەنغۇ؟ ياكى قىزىڭغا پايلىمايۋاتامسەن» دېۋىدى، مۇرات: «ياقەي خان ئانا، ھېلىغۇ بىر قىزكەن، ئون قىزىم بولسىمۇ سىلىگە تەسەددۇق، زۇمرەت بۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىمدا ئىككىدىن تۇغۇۋېرىمەن دەۋاتسا» دەپ ھەممىنى كۈلدۇرۇۋەتكەنىدى.

بولۇنۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەر گەرچە ھەزىل تۇسىنى ئالغان ئۆتمۇش خاتىرىلىرى بولسىمۇ، گۈلچىنئاينىڭ ھەربىر ئېغىز گەپتىن كېيىن ياشلىرى تۆكۈلۈپلا تۇراتتى. ئەزىمەتمۇ پات ـ پات كۆزلىرىنى سۇرتۇپ ئۇلگۈرتەلمەيتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى تەقدىرداش بولۇپ، ئاتا ـ ئانىلىرىدىن ئوخشىمىغان قىسمەتلەر بىلەن ئايرىلىپ كەتكەنىدى. بىراق، تەڭرى ئاخىر ئۇلارنى جەم قىلدى.

چايلار ئىچىلىپ، تاماق يېيىلىپ بولغۇچە گۈلچىنئاي ھەممىنى كامىلنىڭ كۆزىگە قارايتتى. ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەن كامىل ئۆزىنىڭ يېزىقچىلىق ئۆيىدىن «بۇلاقتىكى شولا» رەسىمىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ: «مانا بۇ ھېكمەت ئەينەن سىزغان دادىڭىز بىلەن ئانىڭىزنىڭ سۇرىتى» دەپ گۈلچىنئايغا تۇتقۇزدى.

قېلىن ئوت قاپلىغان، تىلقانات، ياۋا بېدە، كاككۇك گۈللىرى، ئۇششاق ھەم سۇس سۆسۈن رەڭ ئېچىلىپ كەتكەن يالپۇزلار شاخاراپ سۇزۇك سۇغا چىلىشىپ تۇرغان بۇلاق بېشى، ياپيېشىل چوكان تاللىرى خوتەن قىزلىرىنىڭ قىرىق ئۆرۈمە چاچلىرىدەك لەرزان يەلپۇنۇۋاتقان مەجنۇنتال تېگىدە بىر ـ بىرىگە يېقىن ئولتۇرغان مۇرات ھەم زۇمرەت. ئۇلارنىڭ چېھرىلىرىدە ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشنىڭ شەپەق نۇرلىرى ئەكس ئەتكەن، زۇمرەتنىڭ دولقۇن ـ دولقۇن قوڭۇر چاچلىرى مۇراتنىڭ مۇرىسىگە شۇنداق يېقىن بولۇپ، نېمىنىدۇر بىر نەرسىنى دېمەكچى بولغاندەك كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى «بەختلىك بولۇڭ قىزىم» دەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى بولغاي، گۈلچىنئاي ئانىسى بىلەن دادىسىنىڭ رەسىمىگە يۈزىنى يېقىپ يىغلۇۋەتتى. ئۇنىڭ يىغىسى شۇنچىلىك پىغانلارغا تولغىنىدىكى، ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى.

چۈش بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار مېھرىبان قېزا بېسىپ ئەتكەن پولۇنى يېيىشىپ بولۇپ ئۇزاپ چىقىشتى. ئۇلار ئەتىگەندىلا كامىلنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ ھېكمەتنىڭ ئۆيىگە بارىدىغانلىقىنى مەسلىھەت قىلىشقانىدى. بىراق، كامىل مۇھىم بىرنەرسە يېزىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ ئۆزرە سورىدى. ئۇ مېھمانلارنى ئۇزىتىپ چوڭ يولغا چىققاندا ھېكمەتنىڭ يانچۇقىغا قېلىن بىر كونۋېرتنى سېلىپ قويدى، بۇ غوپۇر نىيازنىڭ خېتى ئىدى. ئۇلار كامىل ۋە مېھرىبان بىلەن خوشلىشىپ تۇرۇش ئارىلىقىدا نەبى ئىككى تاكسىنى توختاتتى.

ــ «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىغا، ــ دېدى ئالدىدىكى تاكسىدا ئولتۇرغان ھېكمەت شوپۇرغا.

نېمە سەۋەبتىندۇر، ھېكمەتنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، بىر خىل ئوڭايسىز ھالەت ئۇنى قىينىۋاتاتتى. ئادەتتە ئۇچقۇنئاي

چۇشلۇك تامىقىنى ئۇنۇۋېرسىتېت ئاشخانىسىدا يېگەنلىكى ئۈ-
چۈن ئارىلاپ - ئارىلاپ كېلىپ قالمىسا ئادەتتە كەل-
مەيتتى. لېكىن «ئۇچقۇنئاي بۇگۈن چۇشتە كېلىپ قالغان
بولسا، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يۈز بېرەرمۇ؟» دېگەن ئەندىشە
ھېكمەتتىن زادى نېرى كەتمىدى. بۇنداق نومۇسلۇق تۇيغۇ ئەزە-
مەتتە تېخىمۇ ئېغىر ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ چىرايى ھېلىدىن ھېلى
ئۆزگىرىپ پەسكە، تاكسى دېرىزىسىدىن سىرتلارغا قارىۋالاتتى.
ئۇنىڭ بۇنداق تەڭلىكتە قالغان ھالىتىنى بىرلا گۈلچىنئاي بىلە-
مەيتتى. شۇڭا ئۇ: «قاپىقىڭىزنى نېمانداق تۇرۇۋالىسىز، ئادەم-
نى خىجىل قىلماي ئېچىلىپ ئولتۇرۇڭ!» دەپ تولىمۇ پەس
ئاۋازدا شۇڭىرلايتتى.

ھەر ھالدا ئۆيدە ئۇچقۇنئاي يوق ئىدى. ئۇلار ھېلىلا تاماق
يېگەنلىكى ئۈچۈن ھېكمەتنى چاي دەملەشكىمۇ قويمىدى. شۇن-
داقتىمۇ ماھىگۈل بىردەمدىلا چاي تەييارلاپ، تاماق ئۈستىلىگە
ئۇششاق - چۇششەك يېيىملىكلەرنى تىزىۋەتتى. گۈلچىنئاي
ئۆزىنى تۇتۇۋالدىمۇ ياكى ئەدەپ - ئەخلاق يۈزىدىنمۇ، ئىشقىلىپ
ئېچىلىپ - يېيىلىپ ئولتۇردى. ئەمدى سۆھبەت مۇراتىنىڭ
كۇرەش مەيدانلىرىدىكى سۆزگە چېۋەرلىكى، ئادەم ئويلىمىغان
ھىيلە - مىكىرلەرنى ئويلاپ چىقىرىپ ئاكتىپلارنىڭ ئېغىزلىرى-
نى تۇۋاقلاپ قويغانلىقى ھەققىدە قىزىپ كەتتى. ھېكمەت قوش-
كۆلدىكى زەيىندىن بىلەن ھېكسم تۇردىنىڭ سۇنى يار ئالدۇرۇ-
ۋەتكەن چاغدىكى يۇمۇرلۇق ۋەقەنى سۆزلەپ ھەممىنى كۈلدۈرۇ-
ۋەتتى. ماھىگۈل ئىلەك يارلىقىدا ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار
كېسەك قۇيۇۋاتقاندا مۇراتنىڭ داستىخان ئىچىدىكى تاماقنى تې-
پىش ئويۇنىنى چىقارغانلىقى، لېكىن زۇمرەتمۇ بوش كەلمەي
نېمە دېگەنلىكى قاتارلىق ياشلىقتىكى خاتىرىلەر سۆزلىنىپ،
ھەممىسى مۇراتنى ئېيتىخار ھەم سېغىنىش بىلەن ئەسكە ئېلىش-

تى. ئەمما، ھېكمەت زۇمرەتنىڭ ئۇيغۇر قىزلىرىغا خاس قورق-
ماس، جەسۇر، غۇرۇرلۇق قىز ئىكەنلىكىدىن ئىپتىخارلانغان-
دەك، ئۇنىڭ بوز يەر مەيدانىدىكى ئەسەبىي ھالەتتىمۇ ئۆز رەق-
بىدىن ئۆچ ئالغانلىقى ھەققىدىكى باتۇرلۇقلىرىنى سۆزلىگەندە،
گۈلچىنئاينىڭ قارا كۆزلىرى يەنە ياشقا تولدى.

— مۇرات ئاكىمىزنىڭ، زۇمرەت ئاچىمىزنىڭ ئەۋلادلارغا
يادنامە بولغۇدەك ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ بىر يىلدىمۇ تۈگىتەلمەي -
مىز، — دېدى نەبى ئېغىر تەلەپپۇزدا، — ھازىر ھەممىگىلارنى
ئۆيۈمگە ئېلىپ كېتىمەن، قانداق دەيسىلەر؟ قالدى گەپلەر بىز-
نىڭ ئۆيدە بولىدۇ.

— نەبى ئۇكام، بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى بولامدۇ؟ — ماھە-
گۈل ئىنىسىغا يېلىنىدى، — مەن تۇنۇگۈن كەچتىن تارتىپ يۈز
بەرگەن ئىشلارنى ئويلاپ كېچىچە يالغۇز قانداق ئۇخلايمەن.
سېنىڭغۇ ئىسسىق ئائىلەڭ بار.

ماھىگۈلنىڭ ئاۋازىدىن ئېيتقۇسىز بىر يېلىنىش، ئۆتۈ-
نۇشنى سەزگەن ھېكمەت ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. دېمىسە-
مۇ شۇنچە يىللاردىن بېرى تەنھالىق، غېرىبلىقنىڭ دەردىنى
تارتىپ كېلىۋاتقان ماھىگۈل ئۇرۇق - تۇغقان ۋە مۇڭدىشىپ
سىر تۆككۈدەك بىر ھەمراھقا شۇنچە موھتاج ئىدى.

— مۇنداق بولسۇن، — دېدى ھېكمەت نەبىگە، — سەن
ئەزىمەتنى، ماھىگۈل گۈلچىنئاينى ئېلىپ كېتىڭلار، قانداق،
بولامدۇ؟

— ئەمىسە سىزچۇ؟

— مەن ئۇچقۇنئايىنى ساقلايمەن، ئۇ كەچتە كېلىپ قېلە-
شى مۇمكىن، — ھېكمەت گۈلچىنئايغا قارىدى، — قىزىم گۈل-
چىن، بىر نەرسىنى كۆرسىتەي دېۋىدىم، لېكىن سىزنىڭ يەنە
بىئارام بولۇشىڭىزدىن ئەنسىرەپ تۇرۇۋاتىمەن.

— كۆرسىتىڭ دادا، مەن ئىلاجى بار ئۆزۈمنى تۇتۇۋالـ
مەن. ئانام بىلەن دادامغا مۇناسىۋەتلىكلا بولسا ھەممىنى كۆر-
گۈم ھەم ئاڭلىغۇم بار.

ھېكمەت چامادانىدىن ئاپئاق يىپەك قوليا‌غلىقنى تۇگۈلگەن
تۇگۈچنى ئېلىپ سۆيۈپ قويدى - دە، گۈلچىنىئايغا سۇندى ۋە
«بۇ ئانىڭىز زۇمرەت بىلەن دادىڭىز مۇراتىنىڭ قەبرە توپىسى»
دەپ كۆزىگە ياش ئالدى. بىچارە ناتۇۋان قىز ئۆز ۋەدىسىدە
تۇرالمىدى. ئۇ توپا ئالغان ياغلىقنى كۆزلىرىگە، يۈزلىرىگە
سۈرتۈپ، قايتا - قايتا سۆيۈپ ئۇن سېلىپ يىغلىدى. ماھىگۈل،
نەبى، ئەزىمەتلەر ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ تەستە توختاتتى.

— دادا، ئەگەر رازى بولسىڭىز، — دېدى گۈلچىنىئاي
ئېسىدەپ تۇرۇپ، — بۇ مۇبارەك توپىنى ماڭا بەرسىڭىز، بايا
كامىل دادامدىن رەسمىنى سورىيالمىغانىدىم. سىز مېنىڭ دادام
بولغاندىكىن بۇنى مەندىن ئايىماڭ.

— ئېلىڭ قىزىم، ئېلىڭ. بۇ تۇتىيا توپا، ياخشى ساق-
لاڭ. خاتىرجەم بولۇڭ، كامىلنىڭمۇ ئويلىغىنى باردۇر.

نەبى ئەزىمەتنى، ماھىگۈل گۈلچىنىئاينى ماشىنىغا سېلىپ
ئېلىپ كەتتى. ئۇلار قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ھېكمەتكە خوش
دەۋاتقان مۇشۇ دەقىقىدە ئۇچقۇنئاي ياشلار باغچىسىدىكى قويۇق
قارىغايلار ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان شادا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ
رۇستەمگە نېمىلەرنىدۇر دەپ سۆزلەۋاتاتتى. ئۇ بۇگۈن چۈشتە
نەبى، ئەزىمەت، ماھىگۈل، گۈلچىنىئايلار كامىلنىڭ ئۆيىدىن
ئۇزاپ ماڭغانلىغا قەدەر بىنا دوقمۇشىدا ساقلىدى. ئۇلار ئۇزاپ
كەتكەندىن كېيىنلا كامىلنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئۇنىڭدىن دادىسى
بىلەن مەسۇم قابىل ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەم-
مىسىنى سوراپ بىلدى، ئاندىن ئۇنىۋېرسىتېتقا بېرىپ رۇستەم-
نى چاقىرىپ چىقتى - دە، ئارقا يوللار بىلەن ياشلار باغچىسىغا

كەلدى.

— «نېمە ئۇچۇن» دېگەن سوئالىڭىزغا ئەمدى تولۇق
جاۋاب ئالدىڭىزغۇ دەيمەن، — ئۇچقۇنئاي غەزەپتىن قىزىرىپ
كەتكەنىدى، — خوتەندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە دادىڭىزنىڭ ئەنە
شۇنداق زىيانكەشلىكلىرى توختىغىنى يوق. مەن سىزگە قانداق-
مۇ تەقدىرىمنى باغلاپ ئۆتەلەيمەن؟

شادا ئورۇندۇقتا تىزلىرىغا جەينىكىنى تىرەپ، چاچلىرىنى
قامالالاپ ئولتۇرغان رۇستەم ئالدىدا ئۆرە تۇرغان قىزغا تىكىلىپ
قارىيالمىدى. ئۇ ھېكمەت كېسەل بولۇپ دوختۇرخانىغا كىرىپ
قالغاندىن بېرى ئۇچقۇنئايىنىڭ ئۆزىدىن قېچىپ يۈرگەنلىكىگە
تاقەت قىلالماي نەچچە قېتىم ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ: «زادى نېمە
ئۇچۇن؟» دەپ سورىغانىدى. مانا ئەمدى ئىش ئايدىڭلاشقاندىن
كېيىن نومۇس، ۋىجدان ئازابى ئۇنى ئۆرتىمەكتە ئىدى.

— مېنىڭ دادام، — دېدى ئۇچقۇنئاي چوڭقۇر
تىنىپ، — قاراڭغۇ تۇرمىلەردە، زەي زىندانلاردا يېتىپ، لە-
ھەتكە تېرىك كىرگەندىمۇ دوستلىرىنى سانقىنى يوق، مەنپەئەت
تەمەسىدە خائىنلىق قىلمىغان. كۆكرەكلىرى تىلىنىپ، قانغا
بويىلىپ يىقىلغاندىمۇ باشقىلارنى چىشلەپ بالاغا تىقمىغان. ئۇ
ئۆمۇر بويى ئىنسانىي بۇرچ بىلەن ياشاپ كەلدى.

— سىز دېگەن ئىشلاردىن خەۋىرىم بولمىسىمۇ، — رۇس-
تەمنىڭ ئاۋازى تولىمۇ پەس ئىدى، — ئەمما دادامنىڭ ئەنە
شۇنداق ناباب ئىشلىرىدىن ئانچە - مۇنچە خەۋىرىم بار. بىراق،
مەندە نېمە ئامال، نېمە چارە!

— دادام شۇنچە ئۇزۇن يىل ئازاب دېگىزىدا قىينالدى،
ئۇنىڭ ئۇستىگە گۈلزىبا ئاچام مەھبۇبە ئاپام، مۇرات، ئەزىمەت
ئاكاملارنىڭ دەردى قوشۇلدى. مەنمۇ بىر چاغلاردا، — ئۇچقۇن-
ئاي يىغلىۋەتتى، — ئۇنىڭ يۈرەك جاراھەتلىرىگە تۇز سەپكەن-

دىم. توۋا، بىر ئادەمنىڭ ئەقىل لال قالغۇدەك دوزاخ ئازابى تارتىپ ھايات يۈرگىنىگە ھەيرانمەن! مېنىڭ دادام بىر گىگانت ئادەم، مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن، ئۇنىڭدىن سۆيۈنىمەن، پەخىرلىنىمەن!

— ئۇچقۇنئاي، سىز بىلمەيسىز، مەنمۇ دادامنىڭ ئەنە شۇنداق ئىپلاسلىقلىرىدىن نومۇس قىلمەن، — رۇستەم مېچىدە يىغلىۋەتتى، — كىچىك چاغلىرىمدا ئۇنىڭ بەزى ماقالە، ئوبزورلىرى چىقسا، ساۋاقداشلىرىمنىڭ مەسخىرە قىلىشىدىن ئەنسىرەپ ھەپتىلەپ ئولارغا يېقىن بارالمايتتىم. لېكىن... لېكىن، ھەرقانداق پەرزەنت ئۆزىنىڭ قانداق ئائىلىدە تۇغۇلۇشىنى بەلگىلىۋالالمايدىغۇ.

— بولدى يىغلىماڭ، ئوغۇل بالا يىغلىسا ئەجەب سەت تۇرىدىكەن، — ئۇچقۇنئايىنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، — مەن دادامنىڭ ئازابى ھېسابىغا بەخت قوغلاشمايمەن، ئەمدى ئۇنىڭ جاراھەتلىك يۈرىكى كۆتۈرەلمەيدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدىمەڭ!...

ئۇچقۇنئاي ئارقىغا ئۆرۈلۈپلا كېتىپ قالدى. پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن بىچارىلىك، بىئاراملىق يىغىپ تۇرغان ياۋاش، يۇزى تۆۋەن رۇستەم ئۇچقۇنئايىنىڭ ئارقىسىدىن زەئىپ توۋلىدى. ئۇنىڭ يىغلامسىرىغان ئاۋازىغا نادامەتلىك پىراق، ئەلەم زەردابلىرى سىڭىپ كەتكەنىدى:

— ئۇچقۇنئاي!... ئۇنداق قىلماڭ، مەن ھامان بىر كۈنى ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىمەن... ئەڭ بولمىسا دوستلۇقىمىز ساقلىنىپ قالسۇن...

— بىلىپ قويۇڭ، — ئۇچقۇنئاي ۋارقىرىدى، — ئەڭ يېقىن كىشىلىرىڭىزدىن مۇستەسنا دوستلۇق مەۋجۇت ئەمەس! ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۆزىنى ياشلاپ تۇرۇپ ئورنىتىلغان دوستلۇق

ئولار ئۇچۇن ماتەم!

ئۇچقۇنئاي چوڭ يولغا چىقتى ـ دە، تاكسى توسۇپ كېتىپ قالدى. ئۇ ماشىنىغا چىقىپ بېشىنى ئارقىغا تاشلاپ ئولتۇرۇپ، «ئوھ» دېگىنىچە يىغلىۋەتتى. رۇستەمنىڭ مەيۇس، مىسكىن قىياپىتى، يېلىنغان ئاۋازى، مۆلدۈرلەپ تۆكۈلگەن ياشلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇراتتى. ئاھ خۇدا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ خۇيـ پەيلىمۇ مۇھەببەتنىڭ دۇشمىنى ئىكەن. ئولارنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان رەزىللىكلىرى ئاخىرقى ھېسابتا بالىلىرىغا توقۇلۇپ، بەختسىزلىك گىردابىدا قىينايدىكەن. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ تەقدىرىدىن ۋايىم يەپ: «بالىسى قانداق-كەن، ئاتا ـ ئانىسىچۇ؟» دەپ نەسەب سۈرۈشتۈرۈشى تولىمۇ ئاقىلانە چارە ئىكەنلىكى ئېنىق. ئەلۋەتتە، قىز ـ يىگىت ئۆمۈرلۈك جورىلاردىن بولغانىكەن، ئولارنىڭ ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىمۇ بىر تۇغقاندىن چارە بولۇپ كېتىشى لازىم. ئۇنداق بولمىغاندا ئاخىر بىر كۈنى بەختلىك ياشلارنىڭ مۇھەببىتىگە دەز كېتىشى تۇرغانلا گەپ!

ئۇچقۇنئاي ماشىنىدىن چۈشۈپ بىنا ئالدىغا كېلىشى تۇرسۇنجان ئالىمغا دوقۇرۇشۇپ قالدى، ئۇنىڭ ھېكمەتىنىڭ قېشىدىن چىقىشى ئىدى.

— ئۇچقۇنئاي، مەكتەپتىن كېلىشىڭىزما؟ — تۇرسۇنجان ئۇچقۇنئايىنىڭ چىرايىغا قاراپ بىر قىسما بولۇپ قالدى، — دادىڭىزنىڭ تۈيۇقسىز كېسەل بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقتۇم. ئۇ...

— شۇ ئەمەسمۇ، — ئۇچقۇنئاي شارتلا گەپنى تارتىۋالدى، — سىزنىڭ ئىشەنچلىك دوستىڭىزنىڭ شاپائىتى بولمامدۇ.

— ۋۇي، ئاچچىقىڭىز بەكلا يامانغۇ، — تۇرسۇنجان خە-

جىللىقتىن قىزىرىپ كەتتى، — لېكىن ھېكمەتنىڭ كۆكسى - قارنى كەڭ ئادەم، ئۇ سىلەرنىڭ ئىشىڭلارغا قوشۇلغانلىقىنى ئېيتتى.

— دادام قوشۇلغىنى بىلەن، — ئۇچقۇنئايىنىڭ كۆزلىرى- دىن ياش ئەگمىدى، — مەن قوشۇلمايمەن، شۇ تۇرقىدا تېگىش- لىك جاۋابىنى بېرىۋېتىپ كەلدىم.

تۇرسۇنجان تېڭىرقاپ تۇرۇپلا قالدى.

ئۇچقۇنئاي ئۆيگە كىرىپلا دىۋاندا ئولتۇرغان ھېكمەتنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلاپ، تىزلىرىغا باش قويدى. ئۇ شۇ تۇرقىدا دادىسىنىڭ بويۇنلىرىنى چىڭ قۇچاقلاپ، يۈزلىرىنى تاپانلىرىغا سۈرتكۈسى، ئۇنىڭ ئاشۇ سىماسىغا تاۋاپ قىلغۇسى كەلدى.

— جېنىم دادا، مېنى كەچۈرۈڭ، — ئۇچقۇنئاي بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ يىغلىماقتا ئىدى، — مەن ھەممىنى ئۇقتۇم، كامىل... كامىل دادام...

— مەن رازى قىلدىم، — ھېكمەت ئۇچقۇنئاينىڭ چاچلىرىنى سىلىدى، — سىزلا بەختلىك بولسىڭىز مەن شۇنىڭغا خۇشال.

— ياق، دادا، ياق! — تىزلىنىپ تۇرغان ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ پۇتلىرىنى چىڭ قۇچاقلىدى، — سىز ئۆمرىڭىزدە ھەدى - ھېسابسىز قۇربانلىق بەردىڭىز، يېتەر ئەمدى! مېنى دەپ ئۆزىڭىزنى ئازابلىماڭ، سىزنىڭ يۈزىڭىزگە قارىسامىلا مېڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلمەن. بەرگەن رازىلىقىڭىز مېنى ۋىجدان ئوتىدا ئۆرتەيدۇ، خالاس.

— بەكمۇ چوڭقۇر ئويلاپ كېتىپسىز قىلدىم، گېپىمنى ئاڭلاڭ.

— ياق، ياق، ئەمدى ئاڭلىغۇچىلىكىم قالمىدى، — ئۇچقۇنئاينىڭ ياشلىرى ھېكمەتنىڭ تىزلىرىنى ھۆل قىلىۋەتكەن -

دى، — مەن... مەن ئوچۇق جاۋابىنى بېرىۋېتىپ كەلدىم. ئەمدى مېنىڭ ئۇ ئائىلە بىلەن ھېچقانداق ئالاقەم يوق.

— چوڭ قۇربان بېرىپسىز قىلدىم، — ھېكمەتنىڭ كۆز جىيەكلىرى قىزاردى، — رۇستەم ئوبدان بالا ئىدى، ئۇنىڭغا ئۇۋال قىپسىز.

— بۇ قۇربان بېرىش ئەمەس، دادا، بۇ دېگەن ئاتا مېھرى ئالدىدىكى پەرزەنت بۇرچى! ئاتا روھىنى قانداقمۇ ئۆتكۈنچى كۆڭۈلگە تەڭلەشتۇرگىلى، تېگىشكىلى بولسۇن! مېنىڭ ھايات- تىمنى، شادلىقىمنى، بەخت - ئىقبالىمنى، ھەممە - ھەممىنى سىز ماڭا بەرگەن!

— ئاھ بىچارە، ئەقىللىق قىلدىم، ئاتا ئوچۇن ئۆزىنى تەرك ئەتكەن قىلدىم، — ھېكمەت قىلىنىڭ بېشىنى باغرىغا تېڭىپ ئۇزۇن جىمىپ قالدى.

ئىككى دەردمەنلىك كەچمىشلىرى

گۈلچىنئاي ماھىگۈلنىڭ ئۆيلىرىنى كۆرۈپ «ۋاي توۋا، پادىشاھنىڭمۇ ئۆيى بۇنچىلىك بولماس» دەپ ئويلىدى. كەڭ، ئازادە كارىدور، قىپقىزىل جۇلا ببرىپ تۇرغان تاختايلىق پول، ئىچكىرى - تاشقىرى ياسىداقلىق مېھمانخانا - ھۇجرىلار، چىنە-دەك پارقىراپ تۇرغان مۇنچا، ئاشخانىلار، ئۇلارغا ئەچىللىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان زامانىۋى ئەسلىھەلەر، تاملارغا بېكە-تىلگەن ھاۋا رەڭ چىراغلار، ئۆي دېرىزىلىرى ھەتتا بالكون ئەينەكلىرىگىچە تارتىلغان چەت ئەل پەردىلىرى گۈلچىنئايىنىڭ كۆزلىرىنى ئالىچەكمەن قىلىۋەتتى. ئۇ «ماھىگۈل ئاچامنىڭ ئېرى كاتتا باشلىق ئوخشايدۇ» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈز-گەچ ئايىغىنى سىلىپ قىزىل مەخمەل كېپىش كىيىۋالدى. گۈلچىنئاي بىر - بىرىدىن كۆركەم ياسىدالغان تۆت ئېغىز ئۆينى ئارىلاپ كۆرۈپ «ماھىگۈل ئاچام ھەممىدىن بەختلىك ئىكەن» دەپ پىچىرلىدى ۋە بۇ ئويىنى ماھىگۈلدىن يوشۇرمىدى.

— ماھىگۈل ئاچا، سىز نېمىدېگەن بەختلىك، نېمىدېگەن ئامەتلىك!

ھېقىقەتەن جۇلالىنىپ تۇرغان نەپىس قاچىلارغا ھەر خىل مۇرابباالارنى ئېلىۋاتقان ماھىگۈل ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بول-غاچ خېلى ئۇزۇنغىچە جاۋاب بەرمىدى. لېكىن، ئۇ ئۆزىگە تەلمۇرۈپ تۇرغان گۈلچىنئايىنى كۆرگەندىن كېيىنلا چىرايىغا زورمۇ زور كۈلكە يامىشتۇرۇپ «ئەخمەق قىز» دەپ بۇرنىنى

چىمدىپ قويدى.

— ئاچا، ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ سورىغۇم كەلدى، ئەيىب-كە بۇيرۇماڭ، — گۈلچىنئاي چەينەككە پەمىل چاي سېلىۋاتقان ماھىگۈلنىڭ غەمكىن چىرايىغا قارىدى، — ئاكىمىز چوڭ باش-لىق ئوخشامدۇ، ئۇ كاماندىروپكىغا چىقىپ كەتتىما؟

— ئاكىمىز؟! — ھەيران بولغان ماھىگۈلنىڭ كۆزلىرى چوڭ ئېچىلدى، — قانداق ئاكىمىزكەن ئۇ؟

— يولدىشىڭىز چۇ؟

— يولدىشىڭىز؟ — ماھىگۈل ئەسلىدە «خۇدايىم مېنى بەخت - ئامەتلەردىن مەھرۇم قىلغان» دېمەكچى بولدىيۇ دېمە - دى، — ئۇنداق ئىش مەۋجۇت ئەمەس، مەن تەنھا ياشايمەن.

— نېمە، يولدىشىڭىز بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەن-مۇ؟ ياكى...

— ياق، مەن ئەزەلدىن مۇشۇنداق ياشاپ كېلىۋا-تىمەن...

تەئەججۇپ، ھەيرانلىق ئىلكىدە قالغان گۈلچىنئاي ماھە-گۈلنىڭ كۈلۈپ تۇرغان چىرايىنىڭ تېگىدە يەنە بىر ھەسرەتلىك رۇخسارنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ ئارتۇقچە سوئاللارنى سوراپ، قانداقتۇر بىر جاراھەت ئېغىزىنى تاتىلاپ قويغانلىقىغا ئۆكۈندى.

— كەچۈرۈڭ ماھىگۈل ئاچا، مەن ئۆزۈمچە ئاتىكاچىلىق قىلىپ كېتىپتىمەن.

— نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭىز، يۇرۇڭ، چاي ئىچەيلى، مېنىڭ كىچىك ھۇجرامغىلا كىرەيلى.

دېرىزىدىكى دۇخاۋا پەردىلەر قاراڭغۇلاشتۇرغان كىچىك ھۇجرا تامدىكى زىننەت چىراغلار نۇرىدا سۇس ھاۋارەڭ يورۇپ تۇراتتى. پولغا خوتەننىڭ ئانار گۈللۈك گىلىمى تولدۇرۇپ سېلىنغان، ئۈدۈلدىكى قوڭۇر رەڭلىك چاي ئۈستىلىنىڭ ئىككى يېنىغا ئالىي دەرىجىلىك يالغۇز كىشىلىك دىۋان قويۇلغانىدى.

دېرىزە ئالدىدىكى ئاپئاق لاكلانغان پارقىراق ئىش ئۈستىلى، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى زىننەتلىك ئۈستەل چىرىغى ۋە تېببىي ئىلىم-گە ئائىت كىتاب، لۇغەتلەر بۇ ھۇجرىنىڭ خىزمەت ئۆيى ئىكەن-لىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ماھىگۈل تامدىكى كۇنۇپكىنى بېسىشى، تورۇستا ساڭگىلاپ تۇرغان نەپىس ئاسما چىراغ ھۇج-رىنى ئاپئاق يورۇتۇۋەتتى. شۇندىلا گۈلچىنئاي ھەر خىل غۇن-چىلار قاچىلانغان تامدىكى گۈل سېۋىتىگە، ئۇنىڭ ئىككى يېنىغا ئورۇنلاشتۇرغان چوڭ رامكىلارغا قارىدى. رامكىدىكى رەسىملەر ماھىگۈل شاڭخەيدە چوڭايتىپ ئېلىپ كەلگەن خاتىرە سۈرەتلەر بولۇپ، مەھبۇبەنىڭ يىل نەزىرى بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن مۇشۇ كىچىك ھۇجرىغا ئېسىپ قويۇلغانىدى. گۈلچىنئاي ھەر ئىككىلا رەسىمدىكى ھېكمەت بىلەن ماھىگۈلنىڭ قىياپەتلىرىگە، بولۇپمۇ ھېكمەتنىڭ تىزلىرىغا جەينىكىنى قويۇپ كۆپكۆك چىمدا تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان ماھىگۈلنىڭ غەمكىن چىرايىغا قاراپ كۆڭلى بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئانىسىنىڭ يازغان خېتىدىكى بەزى سۆزلەرنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدى.

— ھېكمەت ئاكام شاڭخەيگە پەن - تېخنىكا كىتابلىرى كۆرگەزمىسىگە بارغاندا مەنمۇ خىزمەت بىلەن بارغانىدىم، — ماھىگۈلنىڭ سۆز ئوراندىن ئۆزىنى ئاقلىغانلىق چىقىپ تۇراتتى - تى، — شۇ چاغدا خاتىرە ئۈچۈن چۈشۈپ قويغان.

ماھىگۈل بىرنەچچە خونچا تەخسىگە تىزىلغان ھەر خىل پېچىنە ھەم مۇراببالارنى چاي ئۈستىلىگە قويۇپ چىنىلەرگە چاي قۇيدى. گۈلچىنئاي دىۋانغا ئولتۇرۇشى بىلەن خۇددى ئورنىغا چۈشۈپ كەتكەندەك قورقۇپ كەتتى، ئۇ يۇمشاق دىۋانغا بەلگىچە چۆكۈپ يەنە كۆتۈرۈلگەنىدى.

— قېنى، چاي ئىچىڭ، كەچ تەرەپتە ئېغىر تاماق يېيىش-لىڭ ئۆزىمۇ زىيانلىق، — دېدى ماھىگۈل پېچىنە تەخسىلىرىنى ئالدىغا سۈرۈپ قويۇپ، — بۈگۈن راسا چارچاپ كەتتىڭىزغۇ

دەيمەن. ئوپېراتسىيە قىلغان ئورۇن ئاغرىۋاتامدۇ؟

— ياق، تاكسىدا يۈرگەچكە ئانچە بىلىنمىدى، لېكىن ئەتىگەن دوختۇرخانا پەلەمپىيىدىن چۈشۈۋېتىپ سەل چىملىداپ ئاغرىغان بولسىمۇ، كېيىن توختاپ قالدى.

— گۈلچىنئاي، بارلىق سىرلار سىزگە ئايان بولدى، — دېدى ماھىگۈل ھارغىنلىق يەتكەن قىياپەتتە، — بۈگۈن كامىل، ھېكمەتكاملارنىڭ ئۆيلىرىدە نۇرغۇن سۆھبەتلەردە بولدۇق. سىز قانداق تەسىراتقا كەلدىڭىز؟

— نېمە دېسەم بولار، — گۈلچىنئاي كۈلۈپ قويدى، — ئىشقىلىپ، بۇ دۇنياغا كەلگەنىكەنمىز، ئىنسانىنىڭ ئۆمرى ئې-قىن سۈدەك تىنچ ئۆتىمەيدىكەن، مەنمۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا «گۈلچىنئاي ھېكمەتنىڭ ھارامدىن بولغان قىزى» دېگەندەك خورلۇقلارغا ئۇچرىدىم. شۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى ئىككى كۈندىن بېرى ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىمدىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، دادام مۇرات، ھېكمەت ۋە كامىل دادامىلارنىڭ دوستلۇقىنى ھازىرقى دەۋر ياشلىرى ئارىسىدىن ئىزدەپ تاپماق تەس.

— شۇنداق، — ماھىگۈل خىيالغا چۆككەنىدى، — ھېك-مەت، كامىل، مۇراتكاملارنىڭ، گۈلزىبا، نەفىسە، زۇمرەت ئاچامىلارنىڭ دوستلۇقى ھەم چىن مۇھەببىتى ھازىرقى ياشلىرى-مىزنىڭ يوللىرىغا شولا چاچىدىغان مايماق ھەم مەشئەل بولۇپ قالغۇسى! مەن كىچىكىمدىن تارتىپ ئۇلاردىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەنىدىم، كۆپ نەرسىلەرگە ئىگە بولدۇم ھەم كۆپ نەرسىلەرنى يوقاتتىم، لېكىن ئېچىنمايمەن.

— ماھىگۈل ئاچا، — گۈلچىنئاي يەرگە قارىدى، — ئا-نامنىڭ يازغان خېتىنىڭ بەزى يەرلىرىگە ئانچە چۈشىنەلمىدىم، سورىسام بولامدۇ؟

— سەئىدە ئاچام نېمىلەرنى يېزىپتۇ؟

— مانا كۆرۈپ بېقىڭ.

گۈلچىنئاي خەتنى ئىككى قوللاپ سۈندى، سەئىدە خېتىنى مۇنداق باشلىغانىدى:

«بالىلىرىم ئەنۋەر، گۈلچىنئاي: مەن خېتىمنى نەدىن باشلاشنى، بۇ چاغقىچە دىل پىنھانلىرىمدا ساقلاپ كەلگەن يوشۇرۇن سىر - ئەسرلىرىمنى قانداق ئىزھار قىلىشنى زادىلا بىلەلمىدىم. بۇ نازۇك سىر بۇرۇنلاردا بىرلا بولۇپ، قىزىم گۈلچىنئاي سىزگىلا تەئەللۇق ئىدى. بىراق سىلەرنى ئۇرۇمچىگە يولغا سېلىپ بىرەر ئاي ئۆتۈپلا، بۇ مەۋھۇم سىر قوشكېزەك بولۇپ قالدى، يەنى سىزنىڭ ياخشى كۆرگەن ئېرىڭىز ئەنۋەر بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىللار ئىلگىرى گۈلرۇز سېتىۋەتكەن ھېكمەتنىڭ جانجىگىرى ئىدى. مەت ئىكەنلىكى ئاشكارا بولدى. مەن غوپۇر نىيازنىڭ ھېكمەتكە يازغان خېتىدىن بۇ پاجىئەلىك قىسمەتلەرنىڭ يىلتىزىنى كۆردۈم. قىزىم گۈلچىن، «ماڭا تەئەللۇق قانداق سىر ئۇ؟» دەپ سورىشىڭىز مۇمكىن. بۇ سىر ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مېنىڭ يۈرىكىمنى قۇرتتەك يەپ كەلدى، قانچە - قانچە تەمشىلىپمۇ ئېغىزىمدىن چىقىرالمىدىم، سىزنىڭ غۇبارسىز، نارەسىدە يۈرىكىڭىزنى خۇن قىلىشقا پاك ئىمانىم يول قويمىدى! مەن ئۆزۈمچە، «قېنى، چوڭ بولۇپ ئەقلىنى تاپسۇن، بىۋاپا دۇنيانىڭ جەبرۇ-نىيادلىرىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ سىرلىرىنىڭ تېگىگە يەتسۇن، دېگەن نىيەت - ئارزۇ-لار بىلەن شۇنچە يىللارنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم، بۇ ئىشلار يۈرىكىمدە يوقالماس جاراھەت پەيدا قىلغانىدى. لېكىن، غوپۇر نىيازنىڭ خېتىنى ئىبارەت نەشتەر بۇ جاراھەتنى ئېغىز ئالدۇرۇۋەتتى. قېيىپ يېرىلغان جاراھەت ئېغىزىدىن بۇلدۇقلاپ چىققان قان - يىرىڭلار، ئۇزۇن يىللار مۇقەددەم ھەممىزنى ئازابقا سالغان سىر تۇگۈچلىرىنىمۇ ئېقىتىپ چىقتى! . . . جانابىي ئاللا ئەندىشە - غەملىرىمگە بەرھەم بېرىپ، بۇ قوشكېزەك سىرلارنى ئاشكارلىشىمغا ئاسانلىق يارىتىپ بەردى.

قىزىم گۈلچىن، سىز ئەسلىدە ھېكمەت، كامىللارنىڭ قىيا-

مەتلىك دوستلىرى مۇرات ھەم زۇمرەتنىڭ بىردىنبىر كۆز ئېچىپ كۆرگەن پەرزەنتىسىز، ئاتا - ئانىڭىز مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا شېھىت بولغان (خۇدا ئۇلارنىڭ يانقان يېرىنى جەننەتتە قىلسۇن). ئېسىڭىزدىمۇ، ھېكمەت سىزنىڭ بويلىرىڭىزنى پۇراپ «بىر دوستۇمنىڭ ھىدلىرىنى ئىزدەيمەن» دېگىنى. مانا ئاشۇ ئاق ئات مىنىپ دوستىنى يالغۇز تاشلاپ بارسا كەلمەس يولدا ئۇزاپ كەتكىنى سىزنىڭ دادىڭىز قەشقەر ئوغلى مۇرات ئىدى. شۇ نەرسە سىزگە روشەن بولسۇنكى، ھېكمەت تا ھازىرغىچە مۇراتنى ئېسىدىن چىقىرالمىدى، ئۇلارنىڭ جان ھەم تەنلىرى بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ كەتكەن قەدىردانلاردىن ئىدى. ئانىڭىز زۇمرەت بوز يەر مەيدانلىرىدا زەنجىر كىشەنلەرگە چىرمىلىپ ئەسەبىي ھالدا ياتقانلىرىدا، كامىل، ھېكمەتلەر ئۇنى ئېلىپ چىقىپ بىر يىل داۋالىتىپ دادىڭىز بىلەن تويىنى قىلغان. بۇ چاغلاردا ھېكمەتنىڭ ئايالى گۈلزىبا ئەزىمەتنى تەۋەللۇت قىلىپ تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتكەن، كىچىك ئەزىمەتنى بۇمەرەمخان ئانا، ماھىگۈل، نەبىلەر بېقىپ ئىككى يېرىم ياشقا كىرگەندە رەشك، كۆرەلمەسلىك، كۈنداشلىق بالاسىغا گىرىپتار بولغان گۈلرۇز ئۇنى يوشۇرۇن ھالدا لوپلۇق غوپۇر نىيازغا سېتىۋەتتى. بۇ ئېغىر زەربىگە چىدىيالمىغان بۇمەرەمخان ئانا ۋاقىت-سىز غازاڭ بولدى. نەبى، ھېكمەتلەر ئەزىمەت كويىدا نەچچە يىل سەرسان بولۇپ كۆرمىگەن كۈنى قالمىدى. گۈلزىبا ئوغلىنىڭ ياتلار قولىدا ئۆگەي بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆلۈش ئالدىدا يازغان ۋەسىيەتنامىسىدە ھېكمەتنى سىڭلىسى ماھىگۈل بىلەن بىرگە ئۆ-تۈشنى پۇرانقانىدى. لېكىن، ھېكمەت ماھىگۈلنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىۋەتتى. دىلىدىن سۆيگەن ئاياللى، ئوماق ئوغلىدىن ئايرىلغان ھېكمەت كېيىنكى كۈنلەردە تولىمۇ چۈشكۈنلىشىپ كەتتى. شۇڭا مۇرات، كامىللار مەھبۇبەنى ئۇنىڭغا چېتىپ قويدى، ھېكمەتمۇ دوستلىرىنىڭ لەۋزىنى يىرالمىدى. ئەمما، ھېكمەت بىزنىڭ ئۆيگە كەلگىنىدە پات - پاتلا ماھىگۈل توغرۇلۇق گەپ ئاچاتتى. بىر كۈنى ئۇ تاماق يەۋېتىپ: «ماھىگۈل ئەجەب خەت - خەۋەرسىز يوقاپ كەتتى، ياقا يۇرتلاردا مۇساپىرچىلىق تارتىپ قالغانمدۇ؟ ياكى خەت يازغان بولسىمۇ

يوللاردا توسلىپ قالدىمكىن تاك. . . ، دېگىنىچە تەخسىسدىكى لەڭمەننى ئىلەشتۇرۇپ بەكمۇ ئۇزۇن جىمىپ كەتتى. مەن شۇ چاغلاردىلا ئۇنىڭ ماھىگۈلنى ئۇنتۇيالمىغانلىقىنى ھېس قىلغانىدىم. لېكىن، ماھىگۈلنىڭ تىل ـ ھاقارەتلەرگە تولغان خېتىنى تاپشۇرۇ- ۋالغاندىن كېيىنلا، ئۇنىڭ بىرەر قېتىممۇ بۇ ھەقتە سۆز ئاچقىنىنى ئاڭلىمىدىم.

باللىرىم ئەزىمەت، گۈلچىنئاي، مېنىڭ بۇ خېتىمگە ئىشتە- شىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. مەن ھازىر خۇپيانە تۇتۇپ ساقلىغان كۆڭۈل خەزىنەمنىڭ داتلاشقان قۇلۇپىنى ئېچىۋېتىپ يېنىكلەپلا قال- دىم. بالام ئەزىمەت، دادىڭىز غوپۇر نىيازنىڭ خېتى سىزنىڭ باللىق پاجىئەلىرىڭىزنىڭ ھەقىقىي داستانى! مۇمكىن بولسا بىر كۆرۈپ قويسىڭىز زەرەرلىك ئەمەس. قالدى تەپسىلاتلارنى ھېك- مەت، كامىل، ماھىگۈل، ئەبىلەر سۆزلەپ بېرىدۇ. چۈنكى، ئۇلار سىلەر ئىككىڭلارنىڭ بارلىق قىسمەتلىرىڭلارنىڭ ھەقىقىي شاھىد- لىرى. . . »

ماھىگۈل خەتنى ئېتىكىگە يېيىپ قويۇپ، بېشى مەيدىسىگە چۈشكەن ھالدا جىم ئولتۇراتتى. ئۇ شۇ ھالەتتە ئۇزۇنغىچە ئۇنچىقمىدى. ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان گۈلچىنئاينىمۇ ئۇنتۇپ قالغاندەك قىلاتتى. بىر چاغدا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئىپادىسىزلا كۈلۈپ قويدى:

ـــ گۈلچىنئاي، خەتتىكى بەزى سەھىپىلەرنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەنلىكىڭىز راست، ـــ ماھىگۈل ئېغىرلىشىپ قالغان با- دام قاپاقلىرىنى لەپپىدە كۆتۈردى، ـــ مەن ھېكمەتكامنىڭ ئال- دىدا چوڭ بولغان سىڭلىسى ھەم ئوقۇتقان ئوقۇغۇچىسى بولغان- لىقىم ئۈچۈنلا ئۇ مېنى «كۆزۈم كۆرمىسۇن» دەپ ئۈرۈمچىگە ئەۋەتمەي تەكەن.

ـــ نېمىشقا ئەمدى، ياخشى كۆرۈپ تۇرۇقلۇق ھەيدەۋەتسە بولامدۇ؟ ـــ گۈلچىنئاينىڭ چىرايىدىن ساددىلىق چېقىپ تۇ -

راتتى، ـــ ئۆزى ئوقۇتقان ئوقۇغۇچىسىنى، ئايالى ئۆلۈپ كەتسە ئاچىسىنى ياكى سىڭلىسىنى ئالىدىغان ئىشلار بارغۇ.

ـــ ھېكمەتكام ئۇنداق قارىمايدۇ، ئۇ مۇسۇلمان ئەخلاق ـ مىزانلىرىغا تولىمۇ ئىتائەت قىلىدۇ. سىڭلىم دېگەن ئىبارە دىلىغا، قېنىغا سىڭىپ كەتكەن تۇرۇقلۇق ئۇنى خوتۇنۇم دېيىشكە، ئۆزى ساۋاق بېرىپ پەزىلەت يولىغا باشلىغان شاگىر- تىنى ئىشق كوچىسىغا باشلاشقا ئۇنىڭ دىيانىتى يول قويمايدۇ.

ـــ توۋا، ئەجەب ئادەملەر بار ـ ھە، ـــ كۆڭلىدىكى ئەقە- دە ئېتىقادقا ئايلىنىپ كەتكەن گۈلچىنئاي ئۆزىگە ئۆزى سۆزلە- ۋاتقاندەك ئاستا پىچىرلىدى، ـــ مەھبۇبە ئاچام ئۆلۈپ كەتكىلى بىر يېرىم يىل بولۇپ قاپتۇ، ئاراڭلاردا بۇ توغرۇلۇق بىرەر گەپ ـ سۆز بولۇنمىدىمۇ؟

ـــ مۇمكىن ئەمەس، ـــ ماھىگۈل ئاچچىقلىنا كۈلدى، ـــ ھېكمەتكام ئامىنە دېگەن ئىسكىرىپكىچى قىزدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئاچام گۈلزىبانى چىن دىلىدىن سۆيۈپ تۇرۇقلۇق نەچچە يىلغىچە ئېغىز ئاچمىغان.

ـــ نېمىشقا ئەمدى؟

ـــ بۇ ئۇنىڭ مىجەزى، ئېھتىمال شاخ سانايدىغانلاردىن بولۇپ قالماي دەمدۇ، بىلمىدىم، ـــ ماھىگۈلنىڭ كەيپى سەل ئۆرلەپ قالدى، ـــ بۇرۇن ئۇنىڭ مۇئامىلىسى خېلى ياخشى ئى- دى. لېكىن، مەھبۇبە ئاچام تۇغقىنىدىن كېيىن ماڭا ئانچە قاپىقىنى ئاچمايدىغان بولۇۋالدى، ھەتتا ئۆيۈمگىمۇ كەلمەيدۇ. شۇڭا كامىل ئاكام: «ھېكمەتنىڭ مىجەزىنى بىلگەندىكىن، ئۆزى- ڭىزنى تارتىپراق يۈرۈڭ» دەپ مېنى ئەسكەرتتى. سىز بىلمەي- سىز، ئۆمرۈمدە خاتا ئالغان بىر قەدىمىم مېنى بۇگۈنكى كۈن- لەرگە قويغان.

ماھىگۈل كۈنداشلىق ھەم رەشك ئازابىدا يازغان خېتى سەۋەبىدىن ئون يەتتە يىلدىن بېرى تارتقان خورلۇقلىرىنى،

ئىنىسى نەبىدىن ئاڭلىغان تىل - ھاقارەتلەرنى، كامىلىنىڭ ئاچچىق تەنبىھلىرىنى، ھەتتا كۆرەش مەيدانىدا قانغا بويىلىپ ھوشىدىن كەتكەن ھېكمەتنى دوختۇرخانىدا ئالتە كۈن بېقىپ، بىر ئېغىز گېپىنى ئاڭلىيالمىغانلىقى قاتارلىق جەريانلارنى سۆزلەپ ۋاتقاندا كۆز ياشلىرى توختىماي تۆكۈلۈپ تۇردى. گۈلچىنىڭاي ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قۇلاقلىرىغا ئىشەنمەيلا قالدى. «نېمىدېگەن مىدىرلىغان بەختلىك... نېمىدېگەن ئامەتلىك» دېگەن سۆزلەرنى قىلغىنىغا يۈزى قىزاردى. دېمىسىمۇ شۇنچە يىل ئۇرۇق - تۇغقانسىز، دوست - يېقىنلارسىز، بىر كىمگە گەپ قىلماي، بىر ئۇندە، بىر تۇندە ياشاش تۇرمە ئازابىدىنمۇ يامانغۇ! ئۇرۇمچى، بېيجىڭ، موسكۋالاردا ئوقۇپ يات يەرلەردە مۇساپىرچىلىق تارتىۋاتقان بىر ئاجىزەنى ھېچكىم ياد ئەتمىسە، بىرەر پارچە خەت كەلمىسە، ھالىڭ نېچۈك دېگۈدەك ئادىمى بولمىسا، ھەرقانچە دەۋر - دەۋرانلارنى سۈرۈپ كەتسىمۇ بۇنداق ھايات پانىيدىكى دوزاخقۇ!

— سىز مېنى «نېمىدېگەن بەختلىك، نېمىدېگەن ئامەتلىك» دېدىڭىز، — ماھىگۈل ئىستىھزا بىلەن كۈلۈمسىرىدى، — بىلەمسىز، مەن ئۇچۇن مىسرىنىڭ شاھلىقىدىن كەنئانىنىڭ گادايلىقى ياخشى، نېمە قىلىمەن بۇنداق دەپنە - دۇنيانى! ماددىي بايلىق روھىي ئاچلىق ئورنىنى باسالامدۇ؟ كۆڭلۈمدىكى پۈخلىرىنى تۆكۈپ بىرەر دەقىقە مۇڭدىشالايدىغان سىرداشقا ھەممە مەئىشەتلىرىنى، سۆيگەن كەسىپ، بىلىملىرىنى تېگىشىپ ئۆزۈم ئەسكى كېپىدە ئولتۇرۇشقا رازى ئىدىم، — ماھىگۈل «ئۇھ» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى، — كۆڭلۈم ئېچىلارمىكىن دەپ ئۆيلىرىنى ياساپ قويدۇم، لېكىن بۇ چوڭ ئۆيلەردە كېپىنەكتەك لەيلەپ قېلىپ يالغۇزلۇقۇم تېخىمۇ بىلىنىپ كەتتى. ھېلىمۇ ياخشى، ھېكمەت ئاكام نەبىنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ۋارقىراپ -

جارقىراپ يۇرۇپ قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىمىزنى تىكلەپ قويدى، بولمىسا مەن بۇ چاغقىچە سارىڭ بولۇپ قالاتتىممىكىن دەپ ئويلايمەن. شۇڭا، بىرەر كىم كېلىپ قالسا، ئۆيۇم ۋارىڭ - چۇرۇڭغا تولسا ئىككى دۇنيا شادلىقىغا چۆمۈپ، قويغان - تۇتقىنىمنى بىلمەيلا قالىمەن. مۇشۇنداق بىر روھىي قەلەندەرنى «بەختلىك، ئامەتلىك» دېگىلى بولارمۇ؟! توۋا، سىزگە ئەجەب ئىچ - باغرىمنى تۆكۈپ كەتتىم - ھە! بوپتىلا، بۇنداق غەنىيمەت پۇرسەت ماڭا ئەمدى نەدە دەيسىز، سىزمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، مېنى توغرا چۈشىنىدۇ دەپ ئويلايمەن، — ماھىگۈل قىزىرىپ يەرگە قارىدى، — توغرا، مېنىڭمۇ خۇش ئۆتكەن چاغلىرىمۇ بولغان، ئۇ بولسىمۇ ھېكمەت ئاكامنى يوقلاپ يېڭىئېرىق سۇ ئامبىرىغا كىرگەن، مەكتەپتە ئۇنىڭ كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ، بىر - بىرىمىزگە ھەمقان بولۇشقان، مۇڭداشقان ئاشۇ غەلىيانلىق دەۋرلەر ئىدى. كېيىن مەن ھېلىقى لەنىتى خەتنى يېزىپ ھېكمەت ئاكامنىڭمۇ، ئۆزۈمنىڭمۇ يۇرىكىگە ساقايماس جاراھەت قالدۇردۇم. 70 - يىللاردا مەن خوتەنگە بېرىپ ئۇنى يوقلىدىم، لېكىن ئۇ مېنى مىنبىڭلار ئالدىدا: «تونۇمايمەن» دېدى. كامىل ئاكام بولسا: «سىزنى ئۆستۇرگەن باغۋەننىڭ قولىغا گۈل بەرمىدىڭىز، باغرىغا تىكەن سانجىدىڭىز، يۇرىكىنى لەخته - لەخته قان قىلدىڭىز. ئەمدى ھېكمەت ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بىر قېتىم كەچۈرسە بەخت - تەلىيىڭىز» دېدى. كامىل ئاكام توغرا ئېيتىپتىمكەن، ئۇ مېنى مەڭگۈ كەچۈرمەيدۇ، بۇ ماڭا ئايان، — بىر ئىش ئېسىگە كەلگەن ماھىگۈلنىڭ كۆزلىرى بىردىنلا يورۇپ كەتتى، — توۋا، بەخت يۇلتۇزۇم چاقنىغان، ئەمما دەقىقە ئارىلىقىدا يېنىپ ئۆتكەن ئاشۇ بىر كۈننى زادىلا ئۇنتۇيالمايمەن. ھېكمەت ئاكامنى دوختۇرخانىدىن ئېلىپ چىقىپ گۈندىخانىغا سولايدىغان چېغىدا، ئۇ مېنىڭ يۈزلىرىمنى ئالىقانلىرىغا ئېلىپ پېشانەمگە سۆيدى، ئاندىن: «خۇدا-

يسم بەخت ـ تەلىيىگىزنى بەرسۇن. . . » دەپ تىلەك تىلىدى. مەن ئۇنىڭ باغرىغا تاشلىنىپ قايتا كەچۈرۈم سوراپ بولغۇچە گۈندىخانىنىڭ ئىشىكىگە يوغان بىر قۇلۇپ سېلىندى. . . ئاھ خۇدا، ــ ماھىگۈلنىڭ كۆز جىيەكلىرى سۇپسۇزۇك ياشلار بىلەن تولدى، ــ تەقدىر ـ قىسمەتلىرىگىدىن ئۆرگىلىپ كېتەي، ئاجىز بەندىلىرىگىنى قىينايدىغان تارازا ـ مىزانلىرىگىنى دەيمۇ! تېخى دوزاخ، پىلسىرات كۆۋرۈكلىرىڭ بىلەن قورقاق سېلىشتۇرىگىچۇ! . . . ماڭا ھەممىسى بەربىر، پانىيدا كۆرگەن دوزاخ، ئازاب كۆۋرۈكلىرىمۇ يېتىپ ئاشار! . . .

ماھىگۈلنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى گۈلچىنئايغا پەقەتلا ياقمىدى. ھەركىم كۈپۈر ـ كىبىرلىرى بىلەن بۇ دۇنيانىڭ دەشۋارچىلىقلىرىغا قېلىپ ھېسابىنى بېرىدۇ. كىم بىلىدۇ، ئۇ مۇشۇنداق دېيىش بىلەن ئاچچىقىنى چىقارماقچى بولغاندۇ. بىراق، تەقدىرئالالاغا شەك كەلتۈرۈش ئارقىلىق بەھرۇل ـ نىجادقا يەتكىلى بولامدۇ؟

ــ ماھىگۈل ئاچا، ئاللاغا دوق قىلىشقىنىز زادىلا بولمىدى، ــ دېدى گۈلچىنئاي تاقەت قىلالماي، ــ بۇنداق قاباھەتھاقارەتلەر ئىمانى سۇس، دىلى قارا ئادەملەرنىڭ ئېغىزىدىن چىقىدۇ.

ــ كەچۈرۈڭ گۈلچىنئاي، ھاياتىمدا بولۇپ ئۆتكەن خورلۇقلار تۈپەيلى ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ماھىگۈل دەرد ـ ھەسرەتلىرىنى تۆكۈپ گۈلچىنئايدىن كەچۈرۈم سوراۋاتقان مۇشۇ پەيتتە نەبى بىلەن ئەزىمەتنىمۇ ئۇخلىمىغانىدى. ئۇلار دىلنار مېھمانخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىپ بەرگەن ئورۇنلىرىدا ياستۇقلىرىغا جەينەكلەپ، ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلار ھەققىدە مۇڭدىشىۋاتاتتى. نەبى ئاچىسى گۈلزىبا تۇغقىنىدىن كېيىنكى ۋە بالدۇرقى كەچمىشلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلىدى. ئەزىمەتنىڭ يىتۈپ كېتىش جەريانلىرى، ھەتتا گۈلرۇزنى قانداق

ئېتىۋەتكەنلىكىنى پاجىئەلەرمۇ قالمىدى. ئەزىمەت ئاكىسى نەبىنىڭ ئىككى يىل ئۇرۇمچىدە بالا ئىزدەپ تىلەمچى بولغانلىقىنى، دادىسى ھېكمەتنىڭ ئەندىر دەريا بويلىرىدىن يالاپ ئېلىپ كېلىنگەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىر مەزگىل سەۋدايى بولۇپ قالغانلىرىنى ئاڭلاپ ئاچچىق ياشلارنى تۆكتى. ئۆزىنىڭ بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك ھەم ياشلىق يىللىرىدىكى خاتىرىلەرنى، ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكلىرىنى يوشۇرماي سۆزلىدى.

ــ دادام غوپۇر نىيازنىڭ يازغان خېتى ماڭا يېڭىلىق ئەمەس، نەبى ئاكا، ــ دەپ باشلىدى ئەزىمەت، ــ ھازىرمۇ ئۇ ئىشنى زادىلا ئۇنتۇيالمايمەن. بۇ خاتىرە گويا قويۇق تۇمانلار ئىچىدىكى گۈڭگا سىمادەك كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. يەتتە ـ سەككىز ياشلار چاغلىرىم بولسا كېرەك، مەن دادامدىن: «بىز نېمىق بىر يەردىن ئېشەككە مىنىپ كەلگەن ـ ھە؟» دەپ سورىشىمغا، دادام بىلەن ئانامنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قالدى. ئۇلار: «بىز سېنى دادالىڭ ئۆلگەندىن كېيىن ئاناڭنىڭ ئۆيىدىن قايتۇرۇپ كەلگەن. بۇنداق گەپلەرنى كوچا ـ كويلاردا دەپ يۈرمىگىن» دەپ نەسىھەت قىلىشتى. كېيىن ھېكمەت دادام قىزى ئۇچقۇنئايىنى ئىزدەپ لوپقا باردى. مەن ئۇنىڭغا بىر كۈن ھەمراھ بولدۇم. نېمىشقىكىن، مۇشۇ ئۇچرىشىشتىن كېيىن دادام بىلەن ئانام مېنى ئوقۇشتىن قالدۇرۇپ كېرىيىگە ئېلىپ كەتتى. ئۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قايتىپ كەلدۇق. 1981 ـ يىلى ئانامنى ئۇرۇمچىگە داۋالاتقىلى ئاپىرىپ، مەن كۆرۈمسىز بىر ياتاقتا ئاجايىپ سىرلىق چۈش كۆرۈپ «دادا!» دەپ جۆيلۈپ تۇرۇپ كەتتىم. شۇنىڭدىن باشلاپ دادام غوپۇر نىيازنىڭ قولى تىترەيدىغان، بېشى توختىماي گىلىڭلايدىغان، بىر يەرگە قارىسا قوزغالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئانام ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، دادام مېنى تۇيۇقسىز كېرىيىگە ئېلىپ كېتىپ يەنە ئوقۇشۇمدىن قالدۇردى، ــ ئوڭدا يېتىپ

سۆزلەۋاتقان ئەزىمەت يانغا ئۆرۈلۈپ نەبىگە قارىدى، — مەن ئو-
قۇشتا چېكىنىپ ئۇچقۇنئاي بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇپ قالدىم.
بۇ تەرەپتىكى ئىشلارنى ئاڭلىدىڭىز. بىراق، ئۇچقۇنئايىنىڭ
ھېكمەت دادامنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، دادام-
نىڭ مىجەزى ھېچ كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە سەپرا بولۇپ كەتتى.
كېچىلىرى نېمىلەرنىدۇر دەپ ناله قىلاتتى. تەرەت ئېلىشقا چىق-
سا باشلىرى گىلدىڭلاپ، قوللىرى توختىماي تىترەپ چۆگۈندە-
كى سۇنىڭ ئاياغلىرىغا تۆكۈلۈۋاتقانلىقىنى تۇيماي بىر يەرگە
قادىلىپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئەسەبىيلىكى شۇنچىلىك دەرىجىگە يەت-
تىكى، ھېكمەت دادامنى سۈيقەست ئىشلىتىشتە ئەيىبلەپ تۆھ-
مەت قىلدى. مەھبۇبە ئاچام «سوتقا ئەرز قىلىمەن، بۇگۈنلا
ھېكمەتكە تېلېفون بېرىپ ئەكەلدۈرىمەن» دەپ كەتكەندىن كې-
يىن، دادام قورۇنى ھەپتە ئىچىدە سېتىپ، مېنى قارىقاش قارا
سايدىكى بىر تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. مەن قېچىپ
كەتمەكچىمۇ بولدۇم، لېكىن سەكسەنگە ئۇلاشقان تەنها بوۋايىنىڭ
ئاھ - زارلىرى مېنىڭ يۈرەكلىرىمنى ئۆرتىۋەتتى، — ئەزىمەت
تىزلىرىنى قۇچاقلاپ، ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇردى، — بىر
كۈنى تۇغقىنىمىزنىڭ دادامنىڭ قۇلىقىغا ۋارقىراپ (ئۇ چاغلاردا
دادامنىڭ قۇلىقى ئېغىرلىشىپ قالغانىدى) : «شۇنداق، كېتىپ-
تۇ، ھەممىنى كېتىپتۇ» دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم.
شۇنىڭدىن كېيىن قايتىپ كېلىپ يورۇقلاشتا ئولتۇراقلىشىپ
قالدۇق. مەن دادۇينىڭ تراكتورىنى ھەيدىدىم، كېيىن مېنى
گۇڭشى تراكتور زاۋۇگە يۆتكەپ ئېلىپ كەتتى.

ئەزىمەت نۆۋەر چاغلىرىدىكى بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىش-
لەرنى ئاستا ھەم مۇڭ بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى. سۆزلىگەنسې-
رى ئۆپكىسى ئۆرلەپ، تۇرۇپ - تۇرۇپلا توختاپ قالاتتى.
نەبىمۇ كىچىككىنە گۆدەكنى ئالىقانلىرىدا قىسىپ ئوينىتىۋاتقان
تەقدىرىي ئەزەلگە ئەقلى يەتمىگەن ھالدا ھەيران بولۇپ ئېغىر

خورسىناتتى. بىراق، ئەزىمەتنىڭ كېيىنكى سۆزلىرىدىن جىد-
دىيلەشكەن نەبى ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى.

غوپۇر نىياز يورۇقلاشقا ئورۇنلىشىپ ئىككى ئايمۇ ئۆتمە-
دى بولغاي، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ئۇ باقىيغا رەھىلەت
قىلىش سەپىرىنىڭ بەكمۇ يېقىن ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتتى.
قۇرۇغان ساپسېرىق، قىزغۇچ، قوڭۇر ياپراقلار ئۆرۈك چېچەك-
لىرىدەك تۆكۈلۈپ، يوللار، باغلار زەپىران خازانلار بىلەن
كۆمۈلۈۋاتقان بىر كېچىسى ئامانەتنى ئاللاغا تاپشۇرۇش ئالدىدا
تۇرغان غوپۇر نىياز سەكراتقا چۈشۈپ قالدى.

— بالام، ئارتۇقچە ياش تۆكمە، جان خۇدانىڭ، تەن
يەرنىڭ، مەن تەييارلىنىپ بولدۇم، — دېدى ھاسىراپ تۇرغان
غوپۇر نىياز ئەزىمەتنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — مەن گۇناھقا پاتقان
ئادەممەن، كېتىش ئالدىدا بىر سىرنى ئاشكارىلاشنى مەقبۇل
كۆردۈم. سەن بۇنى «ئۇ دۇنيانىڭ سوئال - سورىقىدىن، لەھەت-
نىڭ ۋەھشىيىتىدىن قورقۇپ شۇنداق قىلدى» دەپ ئويلاپ قال-
ما. بۇ سىر مېنى بىر ئۆمۈر ئەزرائىلنىڭ زۇلمىدىن بەكرەك
قىيناپ كەلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن باقىيدىمۇ تارتقۇلۇقۇم بار. مەن
سېنى ئۆز ئاتاڭدىن، يەنە كېلىپ بۇ يۇرتتا تېۋىنىدىغان ھېچنې-
مىسى يوق مۇساپىردىن ئايرىۋەتكەن ئىمانسىز مەلئۇنمەن!

— دادا، نېمىلەرنى دەپ يۈرىسىز؟ بۇ قانداق مۇمكىن
بولسۇن، — دېدى ئەزىمەت بوۋايىنىڭ قۇلىقىغا، — مېنىڭ دادام
تۇرسۇنتوختى تۇرسا.

— گۇناھ ھەم جىنايەت نەق مەشەدە، بالام، — بوۋايىنىڭ
كۆزلىرى بىر ئېچىلىپ - بىر يېپىلىپ تۇراتتى، — مەن سېنى
ئىككى يېرىم ياشقا تولمىغان ۋاقتىڭدا بىر پاخماچاچ قىز بالىدىن
سېتىۋالغان!

ئەزىمەت ئۇنتۇلۇشقا ئۇلگۇرگەن، بىراق يىللار توزانلىرى
تامامەن كۆمۈۋېتەلمىگەن بەكمۇ گۈڭگا بىر كۆرۈنۈشنى ئەسكە

ئالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆزىنى دەس كۆتۈرۈپ ئېشەك ئالدىغا ئېلىپ بەرگەن بىر سېرىق چىراي ئايان بولغانىدى.

— سەن ئون ياش ۋاقتىڭدا، قىزىنى ئىزدەپ كەلگەن ھېكمەت ئاكاشنى ئۆزۈن يىللارغىچە ئۇنتۇيالمىغانىدىڭغۇ؟

— شۇنداق، دادا، ئۇ ئادەم ھېلىھەم كۆڭلۈمدە چىراغدەك يورۇپ تۇرىدۇ.

— ئەلۋەتتە، بالام، چۈنكى خۇدا كۆڭلۈڭگە سالغان، — بوۋاي بىر پەس جىمجىت قالدى، — مانا ئاشۇ ئادەم سېنىڭ دادالىڭ بولىدۇ! . . . ماڭا ئۇنداق چەكچەيمە، راست دەۋاتىمەن، سەن ئۇنىڭ كۆز ئېچىپ كۆرگەن ئوغلى. . . سېنىڭ ئەسلى ئىسمىڭ ئەزىمەت. . .

— دادا! . . . بۇ. . . بۇ، ياق، ياق. . . سىز قېرىلىقىڭىز ئالجىپ قاپسىز، — ئەزىمەت بېشىنى قامالليغىنىچە ئۆي ئىچىدە پىرقىراپ كەتتى، — ئۇنداقتا مەن. . .

— توغرا، بالام، سەن ئۇچقۇنئاينىڭ ئاكىسى بولىسەن. . .

— ۋاي خۇدا! . . . بۇ قانداق شۇم تەقدىر. . . نېمىدېگەن رەھىمسىز رېئاللىق. . . مەن. . . مەن نېمە بولدۇم؟! — ئەزىمەت قوللىرىنى سىلكىپ ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىماقتا ئىدى، — سىز نېمىشقا بۇنى مەندىن يوشۇرغان؟ دېگەن بولسىڭىز سىزنى تاشلاپ كېتەرمىدىم. سىز مېنى بېقىپ شۇ دېمەتلىك قىلمىقىڭىز ئاسانمۇ؟! خۇدادىن قورقسىڭىز بولمامدۇ؟! مېنىڭ بۇ رەسۋاچىلىقلارنى قىلىشىمغا كىم سەۋەبكار؟!

— مەن، بالام، مەن. . . شۇڭا دەۋاتىمەنغۇ گۇناھكارمەن دەپ، سېنىڭ مېنى تاشلاپ كېتىشىڭدىن، قېرىنغان چېغىمدا قېرى يېتىم بولۇپ قېلىشىمدىن قورقىنىدىم.

— مەن شۇنداقمۇ قىلارمەنمۇ دادا، ھەي ئىسىت، ھەي

ئىسىت، ئۆمرۈم بويى كۆز ياشلىرىمدا يۇيۇپ تۈگىتەلمەنمۇ بۇ گۇناھلىرىمنى!

— بالام، سەندە گۇناھ يوق، ھەممە گۇناھلارنى مەن يۈدۈپ ئېلىپ كېتىمەن، — بوۋاينىڭ ئامۇت گۈلىدەك ئاپئاق ئاقىرىپ كەتكەن ئۆزۈن ساقاللىرى ياشتىن ھۆل بولۇپ كەتتى، — بالام، ياستۇق تېگىدە بىرنەرسە بار، ئالغىن.

ئەزىمەت تىترىگەن قوللىرىدا تومپايغان بىر خەتنى سۇغۇرۇۋالدى. بۇ غوپۇر نىيازنىڭ ھېكمەتكە يازغان خېتى ئىدى.

— بالام، بۇ خەتنى ھېكمەت ئەپەندىنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇرغىن. ئۆتۈنۈپ قالاي، ئاچما ھەم باشقىلارغا كۆرسەتمە، — بوۋاينىڭ ئاۋازى پەيدىنپەي ئاجىزلاپ كېتىۋاتاتتى، — ھېكمەت ئەپەندىم بۇ توۋا ـ ئىستىغپارىمنى كۆرسە، ئەجەب ئەمەس كەچۈرۈۋەتسىمۇ. . .

— ئەمدى. . . ئەمدى مەن قايسى يۈزۈمنى كۆتۈرۈپ بارىمەن. مېنى ئۆز دادامدىن، قېرىندىشىمدىن شۇنچىلىك يىراقلاشتۇرۇۋەتكەن زادى كىم؟ — ئەزىمەت دېرىزە ئالدىدا بوۋايغا ئارقىسىنى قىلىپ قوللىرىنى سىلكىدى، — ئەمدى يۈزۈمگە نىجاسەت سۈۋاپ، دادام ھەم سىڭلىم قېشىغا بارايمۇ؟! ئۇنىڭدىن كۆرە تېرىك يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغىنى مىڭ مىراتەم ياخشىغۇ!

بارلىق گۇناھ، جىيانەتلەرنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ چىققان ئەزىمەتنىڭ ئاخىرقى سۆزى، ئەجەل ياقىسىنى سوغۇق قوللىرىدا سىقىپ تۇرغان غوپۇر نىيازنى مىڭ پاتمان ئومۇت بىلەن ئۇرغاندەك بىلىندى، شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزىدىن كۆپۈك بۆزۈلداپ قايناپ چىقتى ـ دە، ئۇزۇن ساقاللىرى تىترىگىنىچە تورۇسقا قاراپ قېتىپ قالدى. . .

بوۋاي قازا قىلىپ بىر ـ ئىككى ئاي ئۆتكۈچە ئەزىمەت

خەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇشقا جۇرئەت قىلالمىدى. چۈنكى ئۇنى نومۇس كۈچى ھېكمەت، مەھبۇبە، ئۇچقۇنئايلار بىلەن يۇز كۆ-رۇشۇشكە يول قويمىدى، شۇنداقتىمۇ بوۋاينىڭ روھىنى خۇش قىلمىسا بولمايتتى. شۇڭا، ئەزىمەت خەتنى مەھبۇبەنىڭ قورۇ-سىغا تاشلاپ قويۇش ياكى بىرەر بالىدىن كىرگۈزۈپ بېرىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، بىر كۈنى تونۇش قورۇ ئالدىغا باردى. ئۇنىڭ تەلىيىگە ھېكمەت ئايالى مەھبۇبە، قىزى ئۇچقۇنئايلارنى ئۇرۇم-چىگە ئېلىپ كەتكەنىدى.

— ئۇنداقتا مۇراتكامنىڭ قىزى گۈلچىنئاي بىلەن قانداق تونۇشۇپ قالدىڭ؟ — سورىدى نەبى، — بۇ قاچانلاردا بولغان ئىش؟

ئۇ چاغلاردا توي - تۆكۈنلەر تويى بولغان قىزنى ئات، ئېشەك ھارۋىلاردا كۆچۈرۈشتىن تراكتورلاردا كۆچۈرۈشكە تە-رەققىي قىلغان دەۋرلەر ئىدى. بىر كۈنى ئەزىمەت تراكتوردا يورۇقچاشلىق ئەر - ئاياللارنى توي كۆچۈرۈش ئۈچۈن خوتەن شەھەر كابۇل مەھەللىسىگە ئېلىپ كەلدى. توي چوڭ قورۇنىڭ گۈللۈك ھويلىسىدا ناھايىتى قىزىپ كەتتى. ئەزىمەت تراكتورنى كوچىدا توختىتىپ قويۇپ، بىر تۇپ غەزىمەت ئالمىغا يۆلەنگىنىچە ئەلنەغمىچىلەرنىڭ ناخشا - سازلىرىنى ئاڭلىدى. مەيداندا ئۇسسۇل قىزىماقتا ئىدى. يورۇقچاشتىن كەلگەن قىزلارنىڭ بىرى تۇيۇقسىزلا ئەزىمەتنى ئۇسسۇلغا تارتتى. ئۇ ئاستىلا ئارقا-غا قاچماقچى بولۇۋىدى، باشقىلار ئۇنى سۆرەپ - ئىتتىرىپ مەيدانغا چۈشۈردى. ئەزىمەت ئۇسسۇلنى بەكمۇ چىرايلىق ئوي-ناياتتى. ئۇ پىرقىراپ - چۆرگىلەپ ئويناۋېتىپ قىز - چوكانلار ئىچىدە ئۆزىگە تىكىلىپ ئولتۇرغان بىر قىزنى كۆرۈپ قالدى. ئەسلىدە مەيداننى ئىككىلا پىرقىراپ چىقىپ كەتمەكچى بولغان ئەزىمەت، بىردىنلا ھاياجانلىنىپ ئويناپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ

سەزمىدى. ئۇ ئاخىر ھېلىقى نازاكەتلىك قىزنى ئۇسسۇلغا تار-تىپ مەيدانغا چۈشۈردى. ئىككىسى بېقىشىپ شۇنداق ئويناندى-كى، توي ئەھلى ئىختىيارسىز سۆرەن كۆتۈرۈپ، چاۋاكلار ياڭراپ كەتتى. قىز ئىزا تارتقىنىدىن يۈزىنى ئالقانلىرىدا تو-سۇپ يۈگۈرگىنىچە ئۆزىنى سىرتقا ئالدى. ھاسىراپ ھەم تەرلەپ كەتكەن ئەزىمەت يەنە بىردەم تاماشا كۆرگەندىن كېيىن كوچىغا چىقتى. چۈنكى، ئۇ ئۇششاق بالىلارنىڭ تراكتورنىڭ ئۈيەر - بۇ يەرلىرىگە قول تەگكۈزۈشىدىن ئەنسىرىگەنىدى. دېگەندەكلا بىر توپ بالىلار بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ تراكتور رولىنى ئوڭ - تەتۈر پىرقىرىتىپ ئويناۋاتاتتى، بەزىلىرى بولسا كوزۇپ ئۇستىدە ھە دەپ سەكرەشمەكتە ئىدى. ئەزىمەت ئۇلارغا ۋارقى-راپ چۈشۈرۈۋاتقاندا، ئېرىق بويىدا قولياغلىقىنى يۇيۇۋاتقان ھېلىقى قىزنى كۆرۈپ قالدى. ئەزىمەت ئۇنىڭ قېشىغا قانچە بارغۇسى كەلدىيۇ، ئەيمىنىپ بارالمىدى، چۈنكى قىز ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، سالاپەتلىك، ھۆسن كامالدا بەرقارار ئىدى. ئۇنىڭ قومۇش قەلەمدە تارتقاندەك تۇپتۇز قارا قاشلىرى، چوڭ كۆزلە-رىنى خۇمارلاشتۇرۇپ تۇرغان بوستاندەك قېلىن كىرپىكلىرى، چاسىغا مايىل قىزىل يۈزى، ناۋات سۇيىدەك ئېقىپ چۈشكەن چىرايلىق بۇرنى، تومپىلاق ھال رەڭ لەۋلىرى ئۇنى شۇنچىلىك ئوماق كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئەزىمەت «تولا قاراۋەرسەم بېزەڭ بالىكەن» دەپ قالمىسۇن دېدىمۇ، تراكتورنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى سۆرتكەچ ئوغرىلىقچە قاراپ قويياتتى. قىز ئورنىدىن تۇرۇشى «ئاپلا، كىرىپ كېتىدىغان بولدى» دەپ ئويلىغان ئەز-مەت بېشىمغا كەلگىنىنى كۆرەي دېدى - دە: «يەنە بىر قەپەس ئوينىۋېتەمدۇق» دەپ بولۇپ، «ۋاي خۇدايىم، بىر سەتلىۋەتسە قانداق قىلارمەن» دېگەن ئەندىشە يۈرىكىنى سىرقىرىتىۋەتتى. بىراق، قىز مۇلايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ: «سىز شۇنداق

چىرايلىق ھەم چاققان ئويناپدىكەنسىز، سىزگە تەڭ كېلەلمىگۈ-دەكمەن» دېدى. قىزنىڭ سۆزىدىن غەيرەتكە كەلگەن ئەزىمەت تراكتوردىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇنىڭ قىشىغا ئەيمىنىپكىنە بار-دى.

— مېنى زادىلىق قىلمۇاتىسىزغۇ دەيمەن، — ئەزىمەت قىزنىڭ نومۇسچان كۆزلىرىگە قارىدى، — سىزنىڭ ئويىنىشى-ڭىزغا قارىغاندا، مېنىڭ ئويىنىشىمنى مەكتەپ باللىرىنىڭ گىمناستىكىسى دېسە بولىدۇ.

— ئەجەب قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز، — قىز ۋىلىققىدە كۈلۈۋېتىپ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى، — تراكتور ھەيدەمسىز؟

— شۇنداق، لېكىن ھازىر ماشىنا ھەيدەش كۇرسىدا ئو-قۇۋاتىمەن، يېزىلىق ھۆكۈمەت يېقىندا ماڭا ماشىنا بەرمەكچى، ئىسمىم ئەنۋەر، سىز بىلەن تونۇشۇپ قالغانلىقىمدىن شۇنداق خۇشال بولۇپ كېتىۋاتىمەن.

— ۋاي - ۋۇي، خۇددى بەنجاڭغا دوكلات قىلغاندەك سايراپلا كەتتىڭىزغۇ، — قىز ئەزىمەتكە قىزىقىپ قالغاندەك قىلاتتى، — ياكى مەن سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى سورىمىسام.

— ئەمدى مەن دېگەندىن كېيىن سىزنىمۇ دەپ بېرەرمە-كىن دەپ...

— شۇنىڭغا ئۆزىنى شۇنچە تونۇشتۇرۇش كېتەمدۇ، ئۇ-دۇللا سوراۋەرسىڭىز بولىمامدۇ؟ — قىزنىڭ تۇز مىجەزى گەپ - سۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، — ئىسمىم گۈلچىنىڭاي، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى، تېخى بۇ يىل خىزمەتكە چىق-تىم. ئەمدى قانائەت تاپقانسىز؟

— توختاڭا گۈلچىنىڭاي، — ئەزىمەت توي بولغان ھويلىغا كىرىپ كېتىۋاتقان قىزنىڭ ئارقىسىدىن توۋلىدى، — قىزغا ھەمراھ بولۇپ باردىغانلار قاتارىدا سىزمۇ بارمۇ؟

— بارغۇمغۇ بار، لېكىن كېچىدە قالسام يورۇقاشتىن قانداق قايتىپ كېلىمەن؟

— دوستلىرىڭىز بىلەن بىللە مەن ئەكېلىپ قويايي.

— راستمۇ؟

— سىزگە يالغان ئېيتسام ماۋۇ توپىنى، — ئەزىمەت يەر-دىن بىر سىقىم توپىنى ئالدى، — ئالدىڭىزدا كاپ ئېتىپ بېرەي...

نەبى ئەزىمەتنىڭ ساددا، سەمىمىي سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۈ-لۈپ كەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ گۈلچىنىڭايغا، ھەتتا سەئىدەگىمۇ «دادام بىلەن ئانام مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئۆلۈپ كېتىپتىكەن، مەن بوۋام، مومامىلارنىڭ قولىدا چوڭ بولغان» دېيىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى ئېيتمىغانلىقى نەبىنىڭ كاللىسى-دىن ئۆتمىدى.

— سىز شۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن نەبى ئاكا، — دېدى ئەزىمەت غەمكىن ھالدا، — باقما بالىنىڭ نامى ياخشى بولمايدۇ. بەزىلەر: «ھارامدىن بولغان بالىكەن، كوچىغا تاشلىۋەتكەن يەر-دىن تېپىۋاپتۇ» دېسە، يەنە بەزىلەر: «دۇئانىنىڭ باقالماي قالغان بالىسىنى ئاسرىۋاپتۇ» دېگەندەك جىق گەپلەرنى تېپىشىدۇ. بۇلارنى گۈلچىنىڭاي ئاڭلىسا نېمە بولۇپ كېتەر، ئانام سەئىدە مېنى كۈيئوغۇل قىلىشقا ئۇنارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە دادام ھېكە-مەت بىلەن كۆرۈشەلمەيدىغان ھالغا كېلىپ قالغان تۇرسام...

تۇرمۇشتىكى بۇنداق نازۇك تەرەپلەرنى ئانچە ئويلاپ كەتمەي-دىغان نەبى ئەزىمەتنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئاساسى بارلىقىنى چۈشە-نىپ يەتتى. ئەلۋەتتە، ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىغا-دا ئۇچقۇنىڭاي بىلەن بولغان نومۇسلۇق مۇناسىۋەتمۇ چۈڭۇلۈپ چىقىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

— بولدى ئۇكام، ئۇخلىغىن، ئەتە ئەتىگەن دوختۇرخانىغا بارىدىغان گەپ.

نەبى ئالىقانلىرىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلىغا ياتقىنىچە خىيالغا پاتتى. ھېكمەتنىڭ يىگىرمە يىللاردىن كېيىن ئوغلى بىلەن دىدارلىشىشى، ئەزىمەتنىڭ ئۆز ئاتىسىنى تېپىشى، گۈلچىنئاي-نىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ رەسمىنى كۆرۈپ ئەسلى نەسەبىنى بىلىشى قاتارلىقلار كۆز ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئىچىدە «خەيرلىك ۋىسال» دەپ ئويلىدى، ئەمما ئۇچقۇنئاي بىلەن ئەزىمەت ئوتتۇ-رىسىدىكى ئىشلار كۆڭلىنى خىرە قىلىپ «لېكىن. . .» دېدە-يۇ، ئاخىرىنى ئويلاشقا جۇرئەت قىلالمىدى. . .

ھەقدادىغا يەتمىگەن ۋىسال

*ئەسسالامۇئەلەيكۇم ھېكمەت ئەپەندىم! ئەزرائىل بېشىدا قاراپ تۇرغان، ئەجەل ياقىسىنى بوغۇپ ئامانەتنى تەلەپ قىلىۋاتقان بىر گۇناھكار قەبرىنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالغايلا. ئۆزلىرىنىڭ بەكمۇ كېچىكىپ تەگكەن بۇ خېتىمدىن مېنى يەنە قارغاپ - تىللاشلىرى ماڭا ئايان. چۈنكى، ئۆزلىرى ئەينى يىللاردا مېنى تولا قارغاپ - تىللاپ خۇدادىن جازا بېرىشنى كۆپ تەكرارلىغان ئىدىلە. مەن بۇ قارغاشلارنى سۈكۈت ئىچىدە تىڭشاپ ئولتۇرغان، ياق، دوزاخ ئوتىدا پۇچىلىنىپ ئاڭلىغانىدىم. چۈنكى سىلىنىڭ ئىمانسىز، دىيانەتسىز، قارا كۆڭۈل دەپ زارلانغان ئادەملىرى مەن ئىدىم، لېكىن بۇنى ئۆزلىرى خىياللىرىغىمۇ كەلتۈرمەيتتىلە. دۇنيادا بىراۋلارنىڭ يۈ-زۈڭدىن - يۈزۈڭگە مۇناپىقلىقىنى ئاشكارىلاپ، ئۇياتلىق ئەيب - نۇقسانلىرىنى چۈۋۈپ سۆزلىگەن نالىلىرىنى ئاڭلاشتىنمۇ ئازابلىق ئىش يوقكەن. شۇنداقتىمۇ مەن سەۋر - تاقەت، شۈكۈر - قانائەت بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇردۇم. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى بۇ ئۆزۈمگە ئايان، ئۇ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا چاپلاشقان ئىپلاس گۇناھ تۇرسا! مەن ئۆزۈمـ-نى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئاقلىيالمايتتىم. تاڭلا مەھشەر كۈنى، بىر مۇساپىر، بىقۇل ئاتا بىلەن ئانىسىز يېتىمنى زۇلۇم بىلەن ئايرىۋەتـ-كەن گۇناھىمنى ئاللادىن قانداق تىلەشنىمۇ بىلمەيتتىم، يۈزۈمۇ، ئىمانىممۇ چىدىمايتتى. ئۆزلىرى تاك ئاتماس كېچىلەردە، شامۇ سەھەرلەردە گۈلزىبانىڭ قەبرە بېشىدا قان - قان يىغلىغان ئاشۇ تۇنلەردە مەنمۇ ئۇيقۇدىن بىدار ئىدىم. مېنى كۆزگە كۆرۈنمەس دوزاخنىڭ ئوتلۇق زەنجىرلىرى، يىلان - چايانلىرى چىرمىۋالغانـ-دى. كىچىك ئەزىمەتكە قارىسامىلا ئۇنىڭ ياش يۈقى نارەسىدە كۆزلـ-رى، ئۇمچىيىپ تالاغا تەلمۈرۈشلىرى مېنىڭ تېنىمنى پارە - پارە

قىلىپ، يۈرىكىمنى ھەرە كۆنىكىدەك ئۆتمىتۇشۇك قىلىۋېتەتتى، يېگەن تامىقىم زەھەر - زوقۇم بولۇپ تۇيۇلاتتى. بىراق، بەزى كېچىلىرى ئاچچىق خىياللار ئىچىدىن خودىدى يېڭىنە كۆزىنەك يەردىن چۇشكەن نۇر مېنى بەزلەيتتى. ئۇ بولسىمۇ «ۋۇي، مەن گۇناھنى ئۆزۈم ئۈچۈن قىلمىسام، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم تۇرسۇنتوختى ھەم ئۇنىڭ ئىناق ئائىلىسىگە قىلغان ساخاۋىتىمغۇ» دەپ ئۆزۈمنى ئال- دايىتتىم، بەزلەيتتىم.

بىئەمدۇللا، ھېكمەت ئەپەندىم، مەن بۇ گۇناھلارنى راستىنلا ئوغلۇم ئۈچۈن قىلدىم. بۇ يولدا ئۆزلىرىنى، ئەبى ئىنىلىرىنى قان يىغلاتقىنىم راست. ئوغلۇم تۇرسۇنتوختى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ياخشى كۆرگەن قىزى بىلەن تويىنى قىلىپ قويدۇق، بىراق ئايالى تۇغمىدى. ئانىسى ئىككىمىز نەۋرە ئوتىدا كۆيۈپ پىشاتتۇق. ئاجراشتۇرۇۋېتەيلى دېسەك، ئوغلى- مىز ئايالىنى جېنىمدىن ئەزىز كۆرەتتى. شۇڭا تونۇش - بىلىشلەر- نىڭ يول كۆرسىتىشى بىلەن بالا بېقىۋالماقچى بولدۇق. بىز ۋىلايەت- لىمىڭ دوختۇرخانىدا «ئاتىسىز تۇغۇلۇپ قالغان بالىلارنى ياكى تولىمۇ نامرات، ئۇششاق بالىلىرى كۆپ بەزى دېھقان ئايالىلىرى ئازراق ھەق بەرسىلا يېڭى تۇغۇلغان بالىسىنى بېرىۋېتىدىكەن» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ بىر ئايدەك يول ماڭدۇق. بىر كۈنى چىرايلى ئاق سېرىق، پاخماق چېچىنى ئۆرۈمەي قويۇۋەتكەن بىر قىز دوختۇرخانا ھويلىسى- دا مېنى ئارقامدىن چاقىردى ۋە بۈك دەرەخلەر سايىسىدىكى ئورۇن- دۇققا باشلاپ كەلدى. ئۇ ئەتراپقا ئوبدان بىر سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن سۆزىنى باشلىدى:

— سىلىنىڭ بالا بېقىۋېلىش كويىدا يۈرگەنلىكلىرىنى ئاڭ - لىدىم، — دېدى قىز پەس ئاۋازدا، — ئاچام تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەت- كەن، ئۇنىڭ ئوغلىنى بېقىپ ئىككى يېرىم ياشقا كىرگۈزدۇم. بالىنىڭ دادىسى بولسا ئوغرىلىق ھەم بۇلاڭچىلىق جىنايىتى بىلەن قولغا ئېلىنىپ ھازىر تۇرمىدە. مېنىڭ ئانا - ئانام يوق، ئۆزۈم قۇرۇلۇشلاردا ئىش تاپسام قىلىمەن، بولمىسا خەقلەرنىڭ كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ جېنىمنى باقىمەن.

— قىزىم، بالىنى بېقىۋالسىلا، دېمەكچىمۇ سىز؟ — سورد-

دىم مەن، — كېيىنچە دادىسى تۇرمىدىن چىقىپ قالسا غەلۋە قىلا- ماسمۇ؟

— بالىنىڭ دادىسى يىگىرمە يىللىق كېسىلگەن، — دېدى قىز دەرھالا، — مەن يېقىندا تۇرمىگە بېرىپ بالىنى بېقىش جەريا- نىدا نۇرغۇن قەرزگە بوغۇلۇپ قالغانلىقىمنى ئېيتسام، ئۇ: «بالىنى بىر كىمگە سېتىپ ئۇنىڭ پۇلىدا قەرزىڭىزنى تۆلەڭ» دېدى. ماڭىمۇ نېمە ئامال، كېلىمنى باقالماي تۇرسام، بىر بالا دېگەن ئېغىر يۈك ئەمەسمۇ؟ پەقەت قەرزىمنى تۆلىگۈدەك پۇل بەرسىلە بولدى.

— نەچچە پۇل؟

— تۆت يۈز سوم قەرزىم بار.

— ئالالمىغۇدەكمەن قىزىم، مەندە ئارانلا ئىككى يۈز سوم پۇل بار.

— بۇ دېگەن يوق - سۈيدۈكىدىن ئايرىلغان بالا تۇرسا، ئەگەر يېڭى تۇغۇلغان بالىنى باقسىلا ئىككى يېرىم ياشقا كىرگۈزگىچە قانچىلىك چىقىم ھەم جاپا كېتىدۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق، بالام. لېكىن، بار پۇلۇم شۇ تۇرسا، — مەن سومكامنى ئاچتىم، — بۇ بىر كۆڭلەكلىك دۇڭپاڭلى ھەم تامباللىق چىبەرقۇت، بۇنىڭغا ئىككى بولاق قەنتنى قوشۇپ بەرسەم رازى بولارسىزمۇ؟

سېرىق قىز ئۈزۈن جىمىپ كېتىپ شاپپىدە ئورنىدىن تۇردى.

— مەيلى، ئۆزلىرى شۇنداق دەۋاتقاندىكىن، ئەمىسە بۇگۈن كەچتە دوختۇرخانا ئالدىدا ساقلىسىلا، ئەگەر بىرەر ئىشىم چىقىپ قېلىپ كېلەلمىسەم ئەتە ئەتىگەندە چوقۇم بالىنى ئېلىپ كېلىمەن.

سېرىق قىز شۇ كۈنى كۈن ئولتۇرۇش بىلەن بالىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئېشەكنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بەردى - دە، پۇل ھەم رەختلەرنى سومكىسىغا يۈرلاپ سېلىپ شۇ ھامان كۆزدىن غايىب بولدى.

ھېكمەت ئەپەندىم، مەن بالىنى ئۆيگە ئېلىپ كەلگەندىن كې- يىن، ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئەزمەت ئىكەنلىكى، «دادام كىتاب ئوقۇي- دۇ» دېگەن سۆزىدىن سىلىنىڭ ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكلىرىنى، ھەتتا ئەبى ئىسىملىك بىر ئاكىسىنىڭ ھەم مومىسىنىڭ بارلىقىدىنمۇ خە- ۋەر تاپتىم. شۇندىلا مەن ئۆزۈمنىڭ ئالدانغانلىقىمنى بىلدىم، ھېلە-

غى پاخما چاچ قىزنىڭ بالىنى ئوغرىلاپ ساتقانلىقى مەلۇم بولدى. بىر كۈنى تىرناق نارەسىدىنى ئاتىسىدىن، شاپائەتچىلىرىدىن ئايرىپ، ئونىڭ ئالە - پىغانلىرىنىڭ تەخىراتىغا كېتىش مەنەدىك بەش ۋاخ نامازنى قازا قىلماي ئۆتەيدىغان خۇدانىڭ رايىش بەندىسى ئوچۇن بەكمۇ گۈناھلىق ئىش ئىدى. ئونىڭ ئوستىگە بالا كوندىن - كۈنگە جۇدەپ، كۆزىدىن ياش قۇرۇمىدى. ئانىسى بىلەن ئىككىمىز سەللا خالىزىم بولۇپ قالساق، ئەزىمەت دەرۋازا بوسۇغىسىدا ئېڭەك قوشۇپ تۇرۇپ ئولتۇرغىنىچە كوچىلاردىن كۆز ئۈزمەيدۇ. قايتۇرۇپ ئە- كىرمەكچى بولساق «دادام كېلىدۇ، نەبى ئاكامنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلە- دىم» دەپ نالە قىلىدۇ. بالىنى ئېلىپ كەلگەنىڭ ئىككىنچى كۈنە- مۇ، ئوچىنچى كۈنىمۇ، ئېنىق ئېسىمدە قالماپتۇ، تولا يىغلاپ بىئارام بولۇپ كەتكەن ئەزىمەتنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ ئاغرىپ قال- دى. بۇنى كۆرگەن ئوغلۇم تۇرسۇنتوختى ئاچچىقلاپ:

— ئانا، دادا، بىر ئىشلارنى بىلىپ قالغان بالىنى سېتىۋېلىپ ئونىڭ ئوت ئوۋالىغا قالمامسىلەر، غۇبارسىز نارەسىدىنىڭ ئاھ - زارى سىلەرنى توتماسمۇ، ھازىر بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى نېمە بولۇپ كېتىۋاتقاندۇ؟ مەن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېتىپ يېرىم يىل بولار - بولماي «سېغىنىپ كەتتوق، كۆزىمىزدىن ئوچۇپلا كەتتىڭ» دەپ بارغىنىڭلار ئېسىڭلاردا باردۇ؟ — دەپ كايىپلا كەتتى.

ھېكمەت ئەپەندىم، مېنىڭ بۇ ئازابلىق جەريانلارنى سۆزلەپ، قەستەن ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈللىرىنى پاراكەندە قىلىش ھارام نىيىتىم يوق. پەقەت ئۆلۈم بۇرنۇمغا پۇراپ، ۋاقىت - سائەت قىستاپ كېلىۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلاردا خۇدا ئالدىدا ھەم سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا ئازراق بولسىمۇ ئۆزۈمنى ئاقلاپ، دات باسقان كىر يۈرىكىمگە تەسە- كىن تېپىش ئويۇملا بار. چۈنكى، يىگىرمە يىللاردىن بېرى ئۆكۈ- نۈش، پۇشايمان، مۇرتەتلىك ھەم ئېچىنىش داغلىرى ئۆمرۈم بويى قىلغان تائەت - ئىبادىتىمنى، سېخىي - ساخاۋەتلىرىمنى كېپەنلەپ، مېنى ئىمانى سۇس مۇسۇلمانغا ئايلاندۇرۇپ قويغان. . .

ئەمدى ئۆز گېپىمگە كەلسەم، مەزلۇم بىلەن ئىككىمىز بىر كېچە مەسلىھەتلىشىپ، مەن ئەتىسى ئەتىگەندە خوتەن شەھىرىگە كىردىم. چۈنكى بالا يېتىكەنىكەن، كوچا - كويلاردا داۋراڭ كۆتۈرۈ-

لۈشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. «ئەزىمەتنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ يۈزىگە قاندىق قارارمەن» دېگەن تەشۋىش كۆڭلۈمدە بولغاچقا، «ئۆيىنى كۆرۈۋالسام، بىر كەچلىكى ئەزىمەتنى دەرۋازىدىن كىرگۈزۈۋېتىپ يېنىپ كەلمەمدىم» دەپ ئويلىدىم. لېكىن، مەن «ئات بازىرى» غا كېلىشىم، مەھەللىنىڭ باش تەرىپىدىن جىنازا كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان بىر توپ جامائەت كۆرۈندى. ئونىڭ ئالدىدا بىر ياش بالا كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈپ يىغلاپ كېلەتتى. ئىككى قاسناققا يىغلىغان ئادەملەر نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىشاتتى. بەزىلەر «رەھمىتىنى نەۋرىسە- نىڭ ئوت - پىراقى ئېلىپ كەتتى» دېسە، يەنە بەزىلەر «شۇ ئەمەس- مۇ، تېخى ھەپتە ئالدىدا نەۋرىسىنى يېتىلەپ بازاردىن نەرسە - كېرەك ئالغىلى چىققانتى» دېيىشەتتى. مەن ساقاللىرى قىزىل بويە- لىپ كەتكەن بىر خالاپتىن سورىشىم، ئۇ: «ھەي. . . قانداق دوزە- خى كاپىرنىڭ ئىشىكىن، بۇمەرەمخان نەۋرىسى ئوغرىلاپ كېتىلگەن كونى يىقىلغانچە ئۆرە بولالمىدى» دېدى. بۇ سۆز مېنىڭ پاك ئېتىقاد تۇۋرۇكىمگە پالتا ئۇرغاندەك زەربە بولدى. چۈنكى ئەزىمەتنى سېتە- ۋېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي بىر ئاننىڭ جېنىغا زامىن بولغانىدىم. بۇ ئەسنادا ئۆزلىرى ئوستۇاشلىرىدىن تەر قۇيۇلغان ھالدا كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن يۈگۈرۈپ كېلىپ «نەبى ئۇكام» دېگەنلىرىچە بازاردا بالىنى قۇچاقلاپ يىغلىۋەتتىلە. . .

مەن شۇ كونى ئىمان سورىقى ئازابىدا ئۆرتىنىپ لوپقا قايتتىم، ئۆيگە كىرىشىمگە چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، چىرايلىرى ياش بىلەن بۇل- غىنىپ كەتكەن ئايالىم ھازا ئېچىپ ماڭا ئېسىلدى. چۈنكى ئوغلە- مىز تۇرسۇنتوختىنى مەكتىپىدە بىر كۈن كۆرەش قىلىپ سولاپ قويغانىدى. شۇ كونى «كېچىلىك بېقىن تەربىيسى»① دە قاتتىق تاياق يەپ كەتكەن بالىمىزنى ئەتىسى كىيىم - كېچەكلىرى ئىت تالىغاندەك تىتىلغان، ئوستۇاشلىرى قان ھالدا ئەكىرىپ بېرىشتى. ئۇ ئادەم تونۇماس بولۇپ قالغانىدى. ئاغزىدىن، قۇلىقىدىن قان ساقىپ تۇرغان تۇرسۇنتوختى بىر كېچە يۇقىرىغا تىنىپ سەھەرلىكتە

① «كېچىلىك بېقىن تەربىيسى» — قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ تەن جازاسى بېرىش.

جان ئۇزدى. . .

ئەرز ـ دادى، ئوتلۇق پىغانىنى ئاللا مەقبۇل ئەتكەن ھېكمەت ئەپەندى! سىلى مەھبۇبەخان بىلەن مېنى ئۆيۈمگە يۆلەپ ئەكىرگەندە دېگەن قارغىشلىرى خاتىرىلىرىدىمۇ؟ سىلى «ئوغلۇمنى قارا كۆ. ڭۈل، ئادىمىيلىك پەزىلىتى يوق، ياۋۇز، دوزىخى ئادەملەر ئوغرىلاپ كەتتى. بالام تۇغۇلۇپلا ئانىسىدىن ئايرىلدى. ئەمدى قانداقتۇر قارا يۈرەك ئىمانسىزلار ئۇنى مەندىن ئايرىۋەتتى، خۇدا ئۇ دىيانەتسىز مەلئۇنلارنىڭ كۆزىگە كۆرسىتەر. . . » دەپ ياش تۆككەن چاغلىرىدا، خۇدا ئاللىبۇرۇن مېنىڭ كۆزۈمگە كۆرسىتىپ بولغانىدى. «ئاتا ـ بالىنىڭ مېھرى قانداق بولىدۇ. . سەن بۇنىڭ تەمىنى تېتىپ باق» دەپ ئەزىمەتنىڭ، سىلىنىڭ، بۇمەرەمخان، نەبىلەرنىڭ قىسا. سىنى ئېلىپ بەرگەنىدى. راست ئەمەسمۇ، ئەزىمەتنى ئۇياقتىن ئېلىپ كەلدىم، بۇياقتىن ئوغلۇمنى ئېلىپ كەتتى، خۇدانىڭ قەھرى شۇنچىلىك تېز بولدى! ئويلاپ باقسام، سىلىنىڭ ئىككى ياشلىق بالىلىرىغا مەن يىگىرمە نەچچە ياشلىق ئوغلۇمنى تېگىشتۈرمەن. كۈنلەرنى تۇنگە ئۇلاپ تۆككەن ياشلىرى، ناله ـ پىغانلىرى ئوغلۇمـ. نىڭ جېنىغا زامىن بولدى! ئەمدى بەدەل تۆلىگەنكەنمەن، ئەزىمەتنى ئايىرىپ بېرەمدىمەن، ياق!ـ چۈنكى، سىلىنىڭ ئېلىشقا تېگىشلىك قىساسلىرىنى خۇدا ئېلىپ بەردى. ئەمدى مەندە يەنە نېمە ھەققىياتلـ. رى قالدى. «لازىم بولسا قېرى جېنىمنى ئالار!» دېگەندەك كۈپۈر. لۈق ئۈستىگە كۈپۈرلۈق، گۇناھ ئۈستىگە گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكىمنى ئۆزۈم سەزمەي قالدىم. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئەزىمەتنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ، تالا ـ تۈزلەرگە چىقارماي، خۇددى قەپەسكە سولانغان قۇش بالىسىدەك ئىسكەنجىگە ئالدىم. بىر كۈنى تام قوشنىمىز كېرىم بوۋاي ئالدىمنى توسۇپ:

ـــ غوپۇراخۇن، قۇشقاچنىڭ بالىسىنى چېغىدا ئۇۋىسىدىن ئايرىۋەتسە ئەدەسسىز گۇناھ، سىلى ئاغزىدىن ئانا سۈتى تېمىپ تۇرغان نارەسىدىنى ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىپ خۇدادىن قورقـ. مامىلا؟ ـــ دېدى.

ـــ نېمە بۇ ئىشلارنى زىغىرلاپ يۈرىدىلا، ـــ دېدىم مەنمۇ سەپرايىم ئۆرلەپ، ـــ بۇ توغرۇلۇق بىرەر گەپ ـ كالىمچى بولۇپ

قالسا مەندىن ئاغرىنمىسىلا.

ـــ مەنغۇ بىرنېمە دەپ يۈرمەسمەن، بىراق يارانقان ئىگىسى بىر ئەتلىمە گۆشىنىڭ دادىغا يەتمەسمۇ، ـــ دېدى كېرىم بوۋاي ساقـ. لىنى تۇتاملاپ، ـــ ئۇ بالا يەكتىكىمنىڭ پەشلىرىنى قامالىلاپ «بۇبـ. با، دادامنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ قويۇڭ» دېۋىدى، ئىچ ـ قارنىم ئۆرتىنىپ كەتتى.

ـــ خۇدايىم ئۇ شۇمنىڭ دادىغا ئاللىبۇرۇن يېتىپ بولغان، ـــ چالۋاقاپ كەتتىم مەن، ـــ ئوغلۇمدىن ئايرىلدىم، بۇمۇ يەتمەمدۇ؟ تولا سەپرايىمنى ئۆرلەتمەي، غىت قىسىپ يۈرسىلە، بولمىسا مېنىڭ مىجەزىمنى بىلىدىلا.

مەن شۇ كۈنى كېرىم بوۋاينى ئاڭلىسۇن دەپ قەستەن ئەزىمەتـ. نىڭ كاسىسىغا ئورۇپ ئۇنى قىرقىرتىپ يىغلىتىۋەتتىم. كۆڭـ. لۈمدە بولسا بالىنىڭ يىغىسىدىن خۇددى سىلى ئاڭلاۋاتقاندەك ھۇـ. زۇرلاندىم، چۈنكى ئۆزلىرى ماڭا گويا قان چېچىشقان دۈشمەندەك بىلىنىپ كەتكەنىدىلە. كۆردىلىمۇ بۇ تەتۈر جاھانىنى؟ ئىككىمىزنىڭ ئورنى، ئازابلىرى ئالمىشىپ قالغانىدى. بىرلا ئوخشىمايدىغان يەـ. رى، مەن سىلىدىن ئەزىمەتنى ئايرىۋەتكەن بولسام، خۇدايىم مېنىڭـ. دىن بالامنى ئايرىۋەتتى. مەن ئاغزىمدىن چىقىرالمىغىنىم بىلەن دىلىمدا بىر كۆڭۈل قارىلىق ساقلىنىپ كەلدى. شۇڭا تەڭرىم مەنـ. دەك ناشۇكۇر بەندىسىگە قوشلاپ، ئارقا ـ ئارقىدىن سېھرىي كارا. مىتىنى كۆرسىتىپ، ئۆزلىرىنى مېنىڭ بوسۇغامغا سۆرەپ ئېلىپ كەلدى. سىلى مېنىڭ ئۆيۈمگە يۈدۈپ ئەكىرگەنلىرىدە: «ساڭا ساخا. ۋەت قولىنى سوزغان بۇ ئاتىنىڭ ھالىنى كۆر» دەپ تۇنجى قېتىم مېنى ئاگاھلاندۇردى. كېيىن قىزلىرى ئۇچقۇنئايىنى ئىزدەپ لوپقا كەلگەنلىرىدە، ئون ياشلىق ئەزىمەت بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ، ئاتا ـ بالىنىڭ ئۇنتۇرىسىدا سىرلىق مېھىر ـ مۇھەببەت پەيدا قىلدى. بولۇپمۇ سىلىنىڭ: «ئەزىمەتنى گۈلرۇز سېپتىۋەتكەندە تارتمىغان كۈـ. نۇم قالمىدى. مىنبىكلار مېنى ئەندىر دەرياسى بويىدىن قولۇمنى باغلاپ، ئاتىلارنىڭ ئالدىدا يۇگۇرتۇپ ئېلىپ كەلدى. ئۇ چاغدا بىر مەزگىل ئېلىشىپ قېلىپ ساقايدىم» دېگەن سۆزلىرى، قىسقىسى، ئەزىمەت يوقالغاندىن كېيىن بۇمەرەمخانىنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكى،

نەبىنىڭ ئىككى يىل سەرسان بولۇپ ئادەم تونۇغۇسىز ھالدا قايتىپ كەلگەنلىكى، بۇ قىساسنى كۆڭلىگە پۈككەن نەبى ئاچىسى گۈلرۇزنى ئېتىۋېتىپ تۇرمە ئازابىنى تارتىۋاتقانلىقى قاتارلىقلارنى بايان قىلغاز. لىرىدا، مەن ئۆزۈمنىڭ بىرلا ئەزىمەتنىڭ ئۇۋالىغا ئەمەس، بەلكى ئىككى ئادەمنىڭ ئۆلۈمىگە، ئىككى ئادەمنىڭ پانىيدا تارتقان ئازابلە. ىرغا سەۋەب بولغانلىقىمنى بىلىپ يېتىپ كۆزلىرىمدىن ئىختىيار. سىز ياش قۇيۇلدى. ئەدناسى، بىر ئائىلە كىشىلىرى ئەزىمەت تۈپەيـ لىدىن ئۆلگىنى ئۆلۈپ، تۇرمىگە كىرگىنى كىرىپ ۋەيران بولۇپ تۈگىگەنىدى. سىلى شۇ چاغدا: «ئەزىمەتنى مەندىن ئايرىۋەتكەن ئاشۇ ئادەملەر ئىنسان بالىسىنى ھايۋان ئورنىدا سېتىۋېلىشنىڭ قانچىلىك رەزىل، مۇناپىقلىق ئىكەنلىكىنى بىلىشىـەمدىغاندۇ! خـۇدا ئۇلار. غا ئاتا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر ـ مۇھەببەتنىڭ قانداق بولىدىغاز. لىقىنى ئۆز كارامىتى بىلەن كۆزىگە كۆرسىتىدۇ تېخى» دەپ مېنى ئىككىنچى قېتىم چىن كۆڭۈللىرىدىن قارغاۋاتقان چاغلىرىدا، سىلـ نىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ، ېېقىنلىرىدا ئولتۇرغان ئون ياشلىق ئەزـ مەتنىڭ چىرايى ئاق لەيلى غۇنچىسىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى. مەن شۇ چاغدىلا تەڭرىتائالانىڭ قىساسى تېخى ھەقدادىغا يەتمىگەنلىكىنى، كۆرمىش كۈنلىرىم ئالدىمدا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

جۇدالىق دەشتلىرىدە قىيامەت ئازابىنى تارتقان ھېكمەت ئەپەنـ دىم! ئۆزلىرى لوپتىن كەتكەندىن كېيىن، ئەزىمەت كېچىلىرى جۆيلۈيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ «نەبى»، «گۈلرۇز»، «دادا، ئانا» دېگەندەك بىر ـ بىرىگە باغلاشمىغان گەپلەرنى قىلىپ مېنى ئەندىشـ گە سالاتتى. بىر كۈنى ئەزىمەت دەھشەت چىرقىراپ ئورنىدىن تۇـ رۇپ كەتتى. ئانىسى بىلەن ئىككىمىز ئۇنى قۇچاقلىرىمىزغا ئالـ دۇق. ئۇنىڭ چوڭ كۆزلىرى تېخىمـۇ چـەكچىيىپ قـاتتىق ھاسـ رايتتى:

— دادا، ئانا، — دېدى ئۇ ئەتراپىغا بىسـەرەمجان قاراپ، — قاپقارا تۇتۇنگە ئوخشايدىغان بىر ياۋۇز ئادەم، ئۆزۈن تىرناقلىرىنى ھېكمەت ئاكاشنىڭ مـەيدىسىگـە پـاتۇرۇپ يـۇرىكىنـى سۇغۇرۇـ ۋالدى. . . ئاندىن قىپقىزىل قان شورقىراپ ئېقىپ تۇرغان يۈرەكنى قوينىغا سالدى ـ دە، بىر ئېشەككە مىنىپ كېتىپ قالدى. . .

كۆرۈڭ ھېكمەت ئەپەندىم، بۇ بېشارەتلىك چۈشنى! سىلىنىڭ يۈرەكلىرىنى ئۆزۈن تىرناقلىرى بىلەن سۇغۇرۇۋالغان ياۋۇز ئادەم مەن ئەمەسمۇ! مانا شۇنىڭدىن باشلاپ كۈنلىرىم قورقۇنچ ۋە ۋەھىمە ئىچىدە ئۆتتى. نامازلىرىمدىن ئاداشتىم، كۆز ئالدىمدىن قاپقارا تۇتۇنلۇك ئادەم، قىپقىزىل قانلىق يۈرەك زادىلا كەتمەيتتى. شۇڭا، بالىنى ئوقۇشتىن قالدۇرۇپ كېرىيىگە ئېلىپ كەتتىم، ئەمما تەڭرـ نىڭ قىساسى توختاپ قالمىدى! مەن ئانىسىنى ئۇرۇمچىدە داۋالىتتـ ۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئەزىمەت تۇن نىسپى بىلەن «دادا!» دېگىنىچە جۆيلۈپ تۇرۇپ كەتتى. مەن ئۇنىڭغا: «بالام، سېنى قارا بېسىپ قاپتۇ، مېنىڭ بىلەن بىللە ياتقىن» دېگىنىمدە، ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ: «ياق، مېنى قارا باسمىدى، ھېلىقى بىر چاغدا بىزنىڭ ئۆيگە كىرگەن ھېكمەت ئاكاش مېنى ئوغلۇم ئەزىمەت. . . دەپ باغرىغا باسقانىدى، مەن ئۆزۈمنۇ بىلمەيمەن، ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرسام يوقاپ كەتتى. . . » دېگىنىچە تېلىقىپ ـ تېلىقىپ يىغلىدى. مەن قانچە مىنۇت، نەچچە دەقىقە نەپەس ئالمىغىنىمنى، سوغۇق ياتاق ئوتتۇرىسىدا قاققان ئەگرى قوزۇقتەك دۈمچىيىپ تۇرغىنىمنى بىلەلـ مىدىم، مېنىڭ ۋىجدان جاراھىتىم قاناپ كەتكەنىدى! قۇدرەت ـ كارامەت ئىگىسى مېنىڭ گۇناھ كەبىرلىرىمنى ئېسىمگە سېلىپ قىساس نەشتىرىنى يەنە بىر قېتىم سانجىپ ئۆتتى! . . . مەن خوتەـ گە قايتىپ كېلىپ ھەپتىمۇ ئۆتمىدى بولغاي ئايالىم قازا قىلدى. ئۇ كۆز يۇمۇش ئالدىدا:

— دادىسى، بالىنى بېقىۋالغان يىللاردىن بېرى چۈشلىرىم بۇزۇلۇپلا كەلدى، قانداقتۇر بىر قورقۇنچلۇق سايە ئارقامدىن قوغـ لىغىنى ـ قوغلىغان. . . بىز قىيامەتلىك بىر قەرزنى ئارتىۋالغان ئوخشايمىز، — دېدى.

مەن شۇندىلا بىلدىمكى، ئايالىم ئېغىزىدىن چىقارمىغىنى بىلەن ئۇنىڭمۇ كۈنلىرى دەككە ـ دۈككىدە ئۆتكەنىكەن. ئويلاپ كۆرسىلە ھېكمەت ئەپەندىم، ئۆزلىرى ئەزىمەتنىڭ جۇدالىق ئازابىنى يۈدۈپ يۈرگەن شۇ يىللاردا مەنمۇ ئانىسى بىلەن سىلىدىن ئېغىرراق قىساس تاغلىرى ئاستىدا قالدۇق. . . ئانىسىنىڭ قىرىق نەزىر كۈنى بەزى ئادەملەر قۇلىقىمغا پىچىرلاپ: «ئۆزلىرى ئۇرۇمچىگە كەتكەندە ھېكـ

مەت دېگەن بىر ئادەم ئەنۋەرنىڭ تېگىنى سۈرۈشتە قىلىپ كەلدى» دېيىشتى. ئاڭغىچە مەن بىلەن ئۇرۇمچىگە داۋالانغىلى بىللە بارغان بىر بۇرادىرىمدىن ئۆزلىرىنىڭ دوختۇرخانىلاردا مېنى ھەم ئەنۋەرنى ئىزدەپ يۈرگەنلىكىلىرى ھەققىدە خەت كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بالامنى ئوقۇشىدىن ئاجرىتىپ ياقا يۇرتلارغا چىقىپ كەتتىم.

قىسقىسى، ئۆزلىرىدەك بىر مۇساپىر بەدىنىڭ ئاھ ـ زارى خۇداغا بەكرەك يەتكەنمۇ نېمە، ئەزىمەتنى سېتىۋالغان كۇندىن باشلاپ بىز ئىككى قېرىغا ئاسايىشلىق كۇنلەر ھارام بولدى، ئايالىم چۈشىدە كۆرگەن قورقۇنچلۇق سايە ئىزىمىزنى قوغلاپ ھاردۇرۇۋەتتى. خەيرىيەت، ئۆزلىرى ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كېتىپ بىرنەچچە يىللار كۆڭلۈم ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى. تەڭرىنىڭ قىساس ـ زەربىلىرى مەن قېرىدىن تېگىشلىك نەسۈسىنى ئېلىپ بولغان چېغى دەپ ئويلىدىم. ئەمما، بۇ قەلب خۇشلۇقى ھەم ئارامىلىقى خۇددى چاقماق يورۇقىدەك تېزلا يېنىپ ئۆچتى. چەرخى ـ پەلەك ماڭا قىلمىشىنىڭ يەنە بىر زەربىسىنى گۈرزىدەك بېشىمغا ئۇردى. تەڭرى ئوغۇللىرى ئەزىمەت بىلەن قىزلىرى ئۇچقۇنئايىنىڭ كۆڭلىگە ئىشق سەۋداسىنى سېلىپ، مېنى ۋەيلۇن دوزاخ ئوتىغا تاشلىدى. توۋا قىلدىم خۇدايىم، مېنى توۋا! . . . بۇ مېنىڭ گۇناھىمنىڭ دەھشەت كەچۈرگۈسىز ئېغىرلىقىغا بەرگەن جازا ئەمەسمۇ؟ ! «سىلەر قېرىنداش» دېيىشكە شەيتىنىم ئۇنىمايتتى، ئۇ «بالاڭدىن ئايرىلىپ قالىسەن» دەپ ۋەسۋەسىگە سالاتتى، ئۇندىمەي دېسەم ئىمانىم قويمايتتى. ئەگەر بۇ ئاكا ـ سىڭىل قوشۇلغان تەقدىردە ئۇنىڭ گۇناھىي جازاسى زادى كىمگە بولىدۇ؟ بۇ خۇددى ئاياقتىكى قېتىقتەك ئېنىقلا تۇرمامدۇ، مەن تاڭلا مەھشەردە نېمىدەپ جاۋاب بېرىمەن؟ قىيامەت كۇنى قارا يۈزۈم بىلەن ئاللانىڭ جامالىغا قانداق قارايمەن؟ «پانىيدا تاپقىنىم دوزاخ ئازابى» دەپ جاۋاب بېرىمەنمۇ؟ . . .

ئەپۇ قىلسىلا ھېكمەت ئەپەندىم، خېتىم بەكمۇ كۆپ يېزىلىپ كەتتى. ئۇزۇمنىڭمۇ ئەزەلدىن زېھنىياتىم گال ئادەمەن. «ئېزىپ ئىچۇرمەن» دەپ بىر گەپنى نەچچە قىلغان بولۇشۇم مۇمكىن. قانداق قىلاي، دۇنيادىن كېتىش ئالدىدا ئىچىمگە يىغىلىپ كەتكەن پۇشايمان، ئۆكۇنۇش، ئاچچىق، مۇناپىقلىق زەردابلىرىنىڭ قايسـ

سىنى يېزىپ، قايسىسىنى قويۇشنى زادىلا بىلەلمىدىم. ھەتتا مەن ئەزىمەتنى ئۇچقۇنئايدىن سوۋۇتۇش ئۈچۈن سىلىگە قاپقارا تۆھمەتتىن بىرنى ئارتىپ، ياۋۇز ھەم رەزىل تەبىئەتلىك بىر ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويدۇم. قىلچىمۇ ۋىجدان ئازابى تارتماي بۇ سۇيىقەستنى چىقىرىپ تۇردۇم، بىر گۇناھتىن قېچىپ يەنە بىر گۇناھقا پاتتىم. لېكىن، مېنىڭ بۇ پىلانىمنى ئاياللىرى مەھبۇبەخان ۋەيران قىلىۋەتتى. ئۇ-نىڭ: «ھېكمەتنى چاقىرتىپ كېلىمەن، قانۇن ئالدىدا ئۇنى ئاقلاپ بېرىدىلا. ماڭا قورقاق سېلىۋاتىدۇ دەپ ئويلىسىلىمۇ مەيلى، لېكىن ۋاقتى كەلگەندە كۆرۈدىلا» دېگەن ۋاقىتتىكى ئەلپازىنى كۆرۈپ راستتىنلا ئەدەسسىز قورقتۇم، ئۇ چاغدا ئوغلۇم ئەنۋەرنىڭ تېگى ـ تەكتى ئاشكارلىنىپ قالاتتى، مەن قېرى دۇنيادا تىكەندەك يالغۇز قېلىشتىن سىرت جازاغمۇ تارتىلاتتىم. شۇڭا، قورۇ ـ جاينى سېتىپ يەنە قېچىشقا مەجبۇر بولدۇم.

ھېكمەت ئەپەندىم، ئۆلۈم بۇرنۇڭغا پۇراپ، ئەجەل ئەزىز بەـ شىگىنى ئايلىنىپ يۈرگەن چاغلار يېتىپ كەلگەندە، ئادەمنىڭ ئۆمۈر مەنزىلىدىكى بېسىپ ئۆتكەن يوللىرى، قىلمىش ـ ئەتمىشلىرى، تاتلىق خاتىرە، ئاچچىق ئەسلىمىلىرى، گۇناھ ـ ساۋابلىرى تەسۋى ئۇرۇقىدەك بىر ـ بىرلەپ سىيرىلىپ ئۆتۈپ كۆز چاناقلىرىڭنى دەمىۋەدەم سۇزۇك ياشلارغا تولدۇرىدىكەن. بۇ دۇنيا ساربېيغا تۆت كۇنلۈك مېھمان بولۇپ كېلىپ، تۆت پاتمان گۇناھنى يۈدۈپ باقىيغا رەھلەت قىلغىنىڭنى ئويلاپ يەتكىنىڭدە، سەندىكى ئۇمىدسىزلىك شۇنچىلىك دەرىجىگە بېرىپ يېتىدىكەنكى، تۆرىلىپ قالغىنىڭغا مىڭ بىر پۇشايمانلارنى قىلىدىكەنسەن. مېنىڭ بېشىم ياستۇقىغا يەتكەندىن بېرى، قاراڭغۇ لەھەت ئىچىدە پۈتۈمنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتقان ھالـ-تىم كۆز ئالدىمدىن بىر دەقىقىمۇ نېرى كەتمىدى، ئۆزۈمنى بۇ دۇنيادىلا ئاخىر زامان تارازىسىغا سېلىپ كۆردۈم. ھەيھات، ئاتا ـ بالىنى ئايرىۋېتىشتەك قارا كۆڭۈللۈكۈم ھەممە گۇناھلىرىمنى بەـ سىپ چۈشتى. شۇڭا، جان تۇمشۇقىغا كەلگەندە ئىمان ئېيتقان بەندىنىڭ بەندىدەك، ئەزىمەتكە ھەممە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلماقچىمەن. بەلكىم ئۇ دەھشەتلىك ئازاب ئىچىدە قېلىشىمۇ مۇمكىن، مەندىن يۈز ئۆرۈپ ئۆمۈر بويى نەپرەت بىلەن

ئەسكە ئېلىشىمۇ مۇقەررەر. مېنىڭ ئەنسىرەيدىغىنىم، ئەزىمەت ۋىجدانلىق، غۇرۇرلۇق، پەزىلەتلىك بالا. ئۇ بەلكىم ئۇچقۇنئاي بىلەن بولغان ئاشۇ ئىشتىن نومۇس قىلىپ، مېنىڭ خېتىمنى ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇپ بېرىشتىنمۇ قېچىشى ئېھتىمالغا يېقىن. ئۇنداقتا مەن گۆرۈمدىمۇ خاتىرجەم ياتالمايمەن.

ھېكمەت ئەپەندىم، ناۋادا مېنىڭ مۇشۇ خېتىم قوللىرىغا تېگىپ قېلىپ، مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپقانلىرىدا مېنىڭ ئۆتكۈزگەن گۇناھ، سەۋەنلىكلىرىمنى ئەپۇ قىلالامىلا؟ ئەگەر شۇنداق بولغان تەقدىردە، مەن تاكى مەھشەر كۈنى ئىككى بارمىقىمغا تايىنىپ ئورنۇمدىن يېنىك تۇرغان بولاتتىم ھەم ئاللانىڭ جامالىغا يورۇق يۈزۈم بىلەن قارىيالايتتىم. . .

گۇناھكارلىرى: غوپۇر نىيازدىن

— ئۇھ! . . .

بىمارلار كارىۋىتىدا ياستۇقىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ھېكمەت چوڭقۇر تىنىدى. ئۇزۇندىن - ئۇزۇن يېزىلغان بۇ خەت خۇددى سۇغا غەرق بولۇپ كېتىۋاتقان ئادەمنىڭ جان ئاچچىقىدا «مېنى قۇتقۇزۇڭلار» دېگەندەكى ئايانچلىق ئاۋازى، يېلىنىپ - يالۇۋۇرۇشلىرىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئادەم دېگەن ھەرقانداق شارائىتقا ماسلىشىشچانلىقى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان مەخلۇقكەن. ئۇ تەندۇرۇسلۇقتا، بەھۇزۇر راھەتتە ياشىغانلىرىدا گويا مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك ئاخىرەتلىكىنى ئويلىمايدىكەن! ئەدناسى قولىدىن ياخشىلىق كەلمىگەن تەقدىردىمۇ، يامانلىقتىن نېرى بولاي دېمەيدۇ. ئۆزىنىڭ شادلىقى، ئەركىن - ئەمىن يايرىشى ئۈچۈن ناپاكلىق يولىغا ئەيمەنمەي قەدەم ئالىدۇ. بۇ يولدا شەيتانىنىڭ تەييارلىغان نېمەتلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ مۇرۇۋۋەت ۋە شاپائەتنى ئۇنتۇيدۇ - دە، بارغانسېرى پاكلىق ۋە دىيانەتتىدىن ئۇزاپ كېتىدۇ. بىر چاغلاردا تەنلىرىدىن مادار كېتىپ، ئېگىلگەن

قەددى ئۆلۈمگە سالام بېرىپ، ئاپئاق چاچ - ساقاللىرى ئەجەل ھىدلىرىنى بۇرنىغا پۇراتقاندىلا «ئەلھەمدۇلىللا» دېيىشىپ تەقدۇرادار، تېقىمى پوق سۇيىلاردىن بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا ئەۋلىيا - دانىشلىرىمىز «ياشلىقىڭدىكى توۋا - ئىستىغپار، ياخشىلىقلىرىڭ تاشقا مۆھۈر باسقاندەك بولۇر، قېرىغىنىڭدا قىلغىنىڭ قۇمغا يازغان خەتتەك ئۆچۈپ كېتۈر» دەپ بىز ئەۋلادلىرىنى ئاگاھلاندۇرغانىدى. ئەگەر غوپۇرنىيازغا تەگرى ئىلتىپات كۆرسەتسەپ يەنە ئون يىل ھۇما بەرگەن بولسا بۇگۈنكى توۋا - ئىستىغپارلارنى ئوقۇپ ئەزىمەتنى ئۆتۈنۈپ بېرەرمىدى؟ بۇنىڭغا ئالدىن بىر نېمە دېمەك تەس. ئۇنىڭ ئاشۇ خېتى ھېكمەت، نەبىلەرنىڭ يۇرىكىدىكى شۇنچە ئۇزۇن يىللىق داغنى يۇيۇپ تازىلىيالامدۇ؟ نەۋرىسىنىڭ ئوت - پىراقىدا ۋاقىتسىز خازان بولغان بۇمەرەمخان ئاننىنى تىرىلدۇرۇپ بېرەلەرمۇ؟ ئەزىمەت تۇپەيلىدىن شۇنچە خورلۇقلارنى تارتقان مەھبۇبەنىڭ يوقاتقان بەختىچۇ! خاھ ياخشى بولسۇن، خاھ يامان بولسۇن، گۈلرۇزمۇ كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشى كېرەك ئىدىغۇ. لېكىن، ئەزىمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ بىر پاي ئوققا نېسىپ بولدى. ھەتتا ماھىگۈل خېتىدە «ئەزىمەتنىڭ يوقلىپ كەتكىنىگە خۇش بولدىڭىز، ئەگەر ئۇ بولغان تەقدىردە ئۇنى چىرايلىق خوتۇنىڭىزنىڭ ئالدىغا سوغۇق زەللە قىلىپ قانداق ئاپىراتتىڭىز؟ . . . » دەپ يېزىپ ھېكمەتنىڭ يۇرىكىگە ھېچ ئايانمايلا نەشتەر ئۇردى.

يۈرەكلەرنى زىدە قىلىدىغان بۇ ئىشلارنى ئويلىساق غوپۇرنىيازنى كەچۈرۈش ئەمەس، ئاللادىن ئۇنىڭغا يەتتە دوزاخ ئازابىنى بەر دەپ تىلىشىمىز كېرەك. ئەمما، بىزنىڭ ئىسلام مىزانىمىزنىڭ «ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك يوق»، «ئۆلگەننىڭ ئەيبىنى كوچىلىماق گۇناھ»، «ئۆلگەندىن كېيىن رەھمەتلىك بولۇر» دېگەندەك پاك ئېتىقاد پەزىلەتلىرى بار. ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزىمىز ئەپۇچان، بوينىمىز يۇمشاق، كۆڭۈلچەك، كىنا -

كۈدرەتنى ئاسانلا ئۇنتۇپ ئاداۋەتكە شاپائەت قىلىدىغان خەق تۇرساق. . . بۇ تۇغرىدا تارىختا مىسالالار ناھايىتى كۆپ. بىراق، «قاننى قان بىلەن يۇيغىلى بولماس» دېگەن ئەقىدە بىلەن ئۆزىمىزنى ئالداشنى ھەم بەزلەشنى بىلمىمىز. شۇڭا غوپۇرنىيازنىڭ گۇناھلىرىنى تاسادىپىي سەۋەنلىككە جوراپ ئۇنى كەچۈرۈشمىز كېرەك، ئەلۋەتتە. خۇدايىم ئۇنىڭ جايىنى جەننەتتە قىلسۇن!. . .

تاڭ ئاتتى. كەڭ دېرىزىلەردىن چۈشكەن قىپقىزىل قۇياش نۇرى ياتاق ئىچىنى قىزغۇچ نۇر بىلەن تولدۇردى. نۆۋەتچى سېسترا ئەتىگەندىلا كىرىپ ھېكمەتنىڭ تومۇر سوقۇشىنى تەكشۈرۈپ، تېرمومېتىرنى تۇتقۇزۇپ قويغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى. خەتنىڭ تەسىرىدە كېچىچە ياخشى ئۇخلىيالمىغان ھېكمەت ئورنىدىن تۇرۇپ يوتقانلىرىنى رەتلەپ تۇرۇشى، ئۇچقۇنئاي ئىسسىق ساقلاش قاچىسىدا سۇت كۆتۈرۈپ كىردى. ئۇ دادىسىدىن ئەھۋال سورىغاچ پات - پات ئىشىك تەرەپكە قاراپ قوياتتى. قىزىنىڭ نېمىدىن خاۋاتىرلىنىپ تۇرغانلىقىنى سەزگەن ھېكمەت ئۇنى تۇتۇپ قالمىدى. ئۇچقۇنئاي ئەمدىلا ئىشىك تەرەپكە مېڭىشى گۇلچىنئاي كىرگەنچە ئۇنى قۇچاقلىۋالدى. بۇ ئۇلارنىڭ تۇنجى قېتىم ئۇچرىشىشى ئىدى.

— ۋاي - ۋۇي ئۇچقۇنئاي، ئۇرۇمچى يارىشىپتۇ جۇمۇ سىزگە، نېمىدېگەن چىرايلىق بولۇپ كەتتىڭىز، — گۇلچىنئاي زوقلىنىپ قارىماقتا ئىدى، — ئۇلۇشكۇن ياتاق ئىچى ئۇپۇر - توپۇر بولۇپ كەتتى. ئۇ يەردىمۇ كۆرۈنمىدىڭىز. تۇنۇگۈن ئۆيىڭىزدە ئۇچرىتارمەن دېسەم يوقكەنسىز.

— ھەممە ئىشلاردىن خەۋىرىم بار، — دېدى ئۇچقۇنئاي قىزىرىپ، — ھازىر باسقۇچلۇق ئىمتىھانغا جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتىمىز، شۇڭا مەكتەپتىن كېلەلمەيمەن ھەم رۇخسەتمۇ بەرمەيدۇ.

— ۋىيەي، ھەرقانچە بولسىمۇ كۆرۈشۈشكە ۋاقىت چىقىرالمىدىڭىزمۇ؟ بىلىپ قويۇڭ، ھازىر سىز مېنىڭ قېينىسىڭىلىم، مەن بولسام يەڭگىز، — گۇلچىنئاي ھېكمەتكە قارىدى، — شۇنداق ئەمەسمۇ، دادا؟

— ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە، — ھېكمەت قولتۇقىدىكى تېرمومېتىرنى سېستراغا تۇتقۇزدى، — كېچىچە ماھىگۈل ئاچىڭىز بىلەن مۇڭداشقان ئوخشىمامسىلەر، كۆزلىرىڭىز قىزىرىپ قاپتۇ.

— تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۇخلاپ قاپتىمىز. ماھىگۈل ئاچام ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى، — گۇلچىنئاي ئۇچقۇنئايغا قارىدى، — بىرەم ساقلىسىڭىز نەبى ئاكام بىلەن ئەزىمەتمۇ كېلىپ قالاتتى، ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈۋالمامسىز؟

— ياق. . . بولدى. . . — ئۇچقۇنئاينىڭ چىرايى بىردىنلا تاتىرىپ كەتتى، — ھېلىمۇ مەكتەپكە كېچىكتىم. دادا، مەن كەتتىم. . .

— دادا، مەن ئۇچقۇنئاينى ئۆزىتىپ قويۇپ ياتاققا كىرىپ كېتىمەن، — دېدى گۇلچىنئاي ھېكمەتكە، — ھېلى دوختۇرلار تەكشۈرۈشكە كىرىدۇ.

ئىككى قىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالغان ھېكمەت مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئەزىمەتخان ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرگەن ئۇچقۇنئاينىڭ ئەسلىدە گۇلچىنئاي بىلەنمۇ كۆرۈشكۈسى يوق ئىدى، بىراق ئۇلار تۇيۇقسىز ئۇچرىشىپ قالدى. قىزىنىڭ پات - پات ئىشىك تەرەپكە قاراپ قويۇشى، گۇلچىنئايدىن يۈزىنى ئېلىپ قېچىپ چىرايىنىڭ تاتىرىپ كېتىشى، ئۇنىڭ ھېلىمۇ نومۇس ئوتىدا پۈچۈلىنىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى. بۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىگە مەڭگۈ قارىيالمايدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. نەبى ۋە ئۇنىڭ قېينىاكىسى راخمان بىلەن سۆزلىشىپ، ئەزىمەتنى كالونغا

يۆتكەپ كېلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ھېكمەت غەمگە پېتىپ قالـ
دى. «بۇ ئاكا ـ سىڭىل مەڭگۈ بىر ـ بىرى بىلەن قېرىنداشلىق مېھرى تىكلىيەلمەسمۇ» دېگەن سوئال ئۇنىڭ كۆزلىرىدە قېتىپ قالدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆزىنى بەزلەپ «ئەزىمەت يۆتكىلىپ كەلسە، ئۆيى ئايرىم بولغاندىكىن مەن كۆرۈشۈپ تۇرسام بولمـ
دىمۇ، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى بەلكىم ئۇلارمۇ ئەپلىشىپ قالار» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. بۇنداق ئۆزىنى ئالدايدىغان خىياللار داۋاملىشۇەرگەنمۇ بولاتتى، لېكىن ياتاققا نەبى بىلەن ئەزىمەت كىرىپ كەلدى. ھېكمەت ئەزىمەتنى قۇچاقلاپ پېشانـ
سىگە سۆيدى ۋە ئىچىدە «ئاھ بۇدۇر قوزام، سېنىمۇ كۆرەر كۈنلىرىم بولىدىكەن» دەپ ئويلىدى.

ـــ گۈلچىنئاينىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ دېسەم، سىلەرنىڭ ئۇنىڭدىن بەتتەرغۇ، ـــ دېدى ھېكمەت ھەر ئىككىسـ
گە قاراپ، ـــ شۇنىڭغا قارىغاندا كېچىچە ئۇخلىماپسىلەر ـ دە؟

ـــ نەبى ئاكامنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىسام ئاڭلىغۇم كېلىپ ئۇيقۇمۇ كەلمەپتۇ، ـــ ئەزىمەت دادىسىغا تويماي قارايتتى، ـــ دادا، بىز دوختۇرخانىدىن چىقىش رەسمىيىتى ئۆتەيلى دەۋاتـ
مىز، دوختۇرلارمۇ ئەمدى قايتساڭلار بولىدۇ، دەۋاتىدۇ.

ـــ كېتىمىز دېگىن، ـــ ھېكمەت بىردىنلا مۇڭلىنىپ قالدى، ـــ دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن بىرەر ئاي تۇرۇڭـ
لار، مەنمۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە رەسمىيەت بېجىرىپ چىقىپ كېتىمەن. مەن ساڭا ئوبدان بىر قېنىۋالاي، ئۇنىڭدىن باشقا دەيدىغان گەپلىرىمۇ بار.

ـــ شۇنداق قىلساققۇ بەك ئوبدان بولاتتى، ـــ دېدى ئەزـ
مەت تەڭلىك ئىچىدە، ـــ بىز يۇرتتىن چىققىلى قىرىق كۈندەك بولۇپ قاپتۇ، ئانىمىز كېسەلچان، گۈلچىنئاي ئەنسىرەپ قېلـ
ۋاتىدۇ.

ـــ ئاكا، خاتىرجەم بولۇڭ، ـــ نەبى ھېكمەتنىڭ مىسكىن

چىرايىغا قاراپ كۆڭلىنى ياسىدى، ـــ ئەزىمەت شۇنداق دېگىنى بىلەن ماھىگۈل ئاچام ئىككىمىز ئۆيلىرىمىزدە بىر ھەپتىدىن تۇرغۇزىمىز دەۋاتىمىز، ئاڭغىچە سىزمۇ دوختۇرخانىدىن چىقىپ بولىسىز.

ـــ مەندىمۇ ھېچقانداق كېسەل يوق، ـــ دېدى ھېكمەت ئوغلىغا قاراپ، ـــ مۇشۇ ماھىن دوختۇر چىقىپ كەتكىلى قويـ
مايدىغۇ تاڭ.

ـــ بالىلارغا مېنى نېمىدەپ يامانلاپ بېرىۋاتىسىز، ـــ ئاق خالات، پوسما كىيىپ سۇرلۇك قىياپەتكە كىرىپ قالغان ماھـ
گۈل كىرىپ كەلدى، ـــ سىزنى ئاخىرقى قېتىم ئۆزۈم تەكشۈرـ
گەندىن كېيىن ئاندىن بىر گەپ بولىدۇ، ھازىرچە تولا قەغىشلىق قىلماڭ.

ـــ تۇغقانچىلىقىنىڭ يۈزىنى دەپ بولسىمۇ بىرەر قېتىم ئـارقـا ئـەـشىك قىلىۋەتسىڭىز، ـــ دېـدى ھېكمـەت كۈ ـ
لۈپ، ـــ سىزدىن نېمە كېتەتتى.

نەبى بىلەن ئەزىمەت ئېغىزلىرىنى تۇتۇپ كۈلۈۋېتىشتى.

ـــ سىز ماڭا ئارقا ئىشىك قىلسىڭىز تاڭ بىلمىدىم، لېكىن مەن سىزگە ھەرگىز قىلمايمەن، ـــ ماھىگۈلنىڭ چاقچـ
قىدىن ھېكمەتمۇ كۈلۈۋەتتى، ـــ قانداق دېدىم بالىلار، پارا بېـ
رىپ ئارقا ئىشىك قىلىندىغان ئادەم چوقۇم ھاجەتمەن بولۇشى كېرەك ـ دە.

ـــ ماھىگۈل ھەدەمنىڭ ئۇنداق ـ مۇنداق پارىلارغا رازى بولمايدۇ دەڭا ھېكمەتكا، ـــ نەبىنىڭ ئىككى بىسلىق چاقچىقى ماھىگۈلنى قىزارتىۋەتتى، ـــ بۇنىڭغا ئەستايىدىل قارىمىسىڭىز بولمايدۇ.

ـــ شۇنداقمۇ؟ ـــ ھېكمەت ساددىلىق بىلەن بېشىنى چايـ
قىدى، ـــ ئۇنداقتا ئويلىنىپ كۆرسەم بولغۇدەك. پاھ، پاھ، يىڭنىغۇچتەك ۋاقتىدىن تەربىيىلەپ، ئاخىر پارىخور دوختۇردىن

بىرنى يېتىشتۇرۇپ چىققىنىمنى كۆرۈڭ.

ھېكمەتنىڭ ئاخىرقى چاقچىقى ئومۇمىي كۈلكىگە سەۋەب بولدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ كەتكەن «ئويلىنىپ كۆرسەم بولغۇدەك» دېگەن سۆزى خۇددى ئوتلۇق ئېقىندەك ماھىگۈلنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. گەرچە بۇ سۆز ئاددىيلا چاقچاق ئىچىگە ئارىلىشىپ كەلگەن بولسىمۇ، ماھىگۈل ئۇنى ئەلگەكتە ئايرىۋالغاندى. مەھبۇبە ھايات ۋاقتىدا ياكى قازا قىلغاندىن كېيىن بولسۇن، ھېكمەتنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرى، پىسخىك ھالەتلىرىدىمۇ بىر خىل ئېغىرلىق، تەمكىنلىك، ئادەم بىلگىلى بولمايدىغان سىرلىق تۇيغۇلار ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئەمما، ھازىر «ئويلىنىپ كۆرسەم بولغۇدەك» دېگەن بۇ سۆز خۇددى ئۇمىد چېچەكلىرىنى ئېچىلدۇرىدىغان باھار شامىلىدەك ماھىگۈلنىڭ كۆڭۈل باغلىرىنى يەلپۈپ ئۆتتى.

ئۇچ كۈنگىچە كېيىنكى ئەتراپلىق تەكشۈرۈشلەردىن ئۆتكەن ھېكمەت، ھەممە جەھەتتىن «نورمال» دېگەن دىئاگنوز بىلەن بالىنتسىدىن چىقتى. ئۇ دەرھال نەبىنىڭ ئۆيىگە بارماقچى بولدى، چۈنكى ئەزىمەت، گۈلچىنئايلار شۇ يەردە تۇرۇۋاتاتتى. لېكىن، ماھىگۈل «مەن ئۇلارغا تېلېفون بەردىم، ھېلىلا بىزنىڭكىگە كېلىدۇ» دەپ ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى ـ دە، يېزىقچىلىق قىلىدىغان كىچىك ھۇجرىسىغا باشلىدى. بۇ ئۆي تامدىكى زىننەت چىراغلار نۇرىدا سۇس ھاۋارەڭ يورۇپ تۇرغاچقا دەم ئېلىشقا، خىيال سۈرۈشكە، سۆھبەتلىشىشكە تولىمۇ قولايلىق ئىدى. ماھىگۈل قېلىن پەردىلەرنى يېرىم قايرىپ قويۇشىغا ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشنىڭ ئالتۇن زەرلىرى تامدىكى چوڭايتىلغان ئىككى رەسىمگە چۈشۈپ، گويا ئىتالىيە رەسساملىرىنىڭ قەدىمىي ئەسەرلىرىدەك ئەكس نۇر چاقنايتتى. شائىخەي پۈجياڭ باغچىسىدا خاتىرە ئۈچۈن چۈشكەن بۇ رەسىم بەكمۇ ئۇستىلىق بىلەن تارتىلغانىدى. ھېلىقى خەنزۇ يىگىت ئەسلىدە فوتوگراف

بولسا كېرەك، كۆپكۆك چىملىقتا ئاق گىرىپ كۆڭلىكىنىڭ ئېتەكلىرىنى يېيىلدۇرۇپ ئولتۇرغان ماھىگۈلنىڭ يان تەرىپىدىن تارتقاچقا، ئۇنىڭ ھېكمەتنىڭ تىزلىرىغا قويغان بىلەكلىرى، بۇرۇن قىرلىرى، لەۋ سىزىقلىرى، توزۇغان چاچلىرى ئولتۇرۇۋاتقان كۈن نۇرىدا بىنەپشەرەڭ نۇر بىلەن قىزغۇچ تاۋلىنىپ تۇراتتى. ھېكمەتنىڭ خىيالچان كۆزلىرىگە تەلمۈرگەن ماھىگۈل خۇددى رىۋايەتلەردىكى ئاق لىباسلىق پەرىلەرگە ئوخشايتتى.

— ماھىگۈل، بۇ رەسىملەرنى گۈلچىنئاي كۆردىمۇ؟ — سورىدى ھېكمەت خىجىل بولغان تەلەپپۇزدا.

— كۆردى، بىراق ھېچنېمە دېمىدى.

— قارا‌ڭ سىزنى، بۇ نېمىدېگەن سەتچىلىك.

— نېمىگە سەتچىلىك بولاتتى، — ماھىگۈلنىڭ ئاۋازىدىن خاپا بولغانلىقى ئېنىق ئىدى، — ياكى مەندىن نومۇس قىلىۋاتامسىز؟

— ۋاي ـ ۋۇي، گەپنى نەلەرگە ئېلىپ كېتىۋاتىسىز، ياش بالىلار نېمىدەپ ئويلاپ قالىدۇ، بۇنىڭمۇ تېگىگە يېتەلمەمسىز؟

— گۈلچىنئاي رەسىمگە بەك قاراپ كەتكەندى، مەن ھەممىنى دېدىم.

— ھەممىنى، قايسى ھەممىنى؟

— ئىشقىلىپ، ھەممىنى دېگەندەكىن ھەممىنى-دە. . .

— قارا‌ڭ سىزنىڭ ئاغزىڭىزنىڭ باتۇرلۇقىنى! گەپ قىلىدىغان سورۇننى، ئادەمنى تاللاپراق قىلىدىغان ئىشنىمۇ بىلمەمسىز؟

— مەن ھازىر ئاشۇنداق قېلىن بولۇپ كەتتىم، — ماھىگۈل قىزىق ئىستاكاننى چاي ئۈستىلىگە قويۇپ، ھېكمەتنىڭ ئۇدۇلىدىكى دىۋاندا ئولتۇردى، — بۇنداق دېسەم ئۇدۇل كەلگەن

ئادەمنىڭ ھەممىسىگە ھال تۆكىدىكەن دەپ ئويلاپ قالماڭ. گۈلچىنىڭ يىگىرمە نەچچە يىللىق كەچمىشلىرىمىزگە مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا ئۆزىنى سىرداشتۇق.

ماھىگۈل مەھبۇبە قازا قىلىپ تۇنجى قېتىم كۆڭۈلگە تالىق سۆزلەرنى قىلىۋاتاتتى. ئۇنى بۇنداق جۈرئەتلىك قىلىپ قويغان غايىۋى قۇدرەت يەنىلا ھېكمەتنىڭ «ئويلىنىپ كۆرسەم بولغۇدەك» دېگەن بىر ئېغىز چاقچىقى ئىدى. بىراق، ئۇ بۇ سۆزنىڭ ئۇزۇن يىللار ئوغلىدىن ئايرىلىپ قالغان بىر ئاتىنىڭ ئۈسال شادلىقىدا دېگەنلىكىنى يادىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى ھەم كەلتۈرۈشنىمۇ خالىمايتتى. شۇڭا، ماھىگۈل خۇددى شاڭخەي پۇجياڭ باغچىسىدىكى چىملىقتا ئولتۇرغاندەك گىلەمدىلا ئولتۇرۇپ، ھېكمەتنىڭ تىزلىرىغا بىلەكلىرىنى قويغىنىچە يەر بېقىپ سۆزلىدى.

— ھېكمەت ئاكا، مېنى راستىنلا كەچۈردىڭىزمۇ؟ مەن... مەن شۇنداق چۈشەنسەم بولامدۇ؟

— نېمە ئۇ «كەچۈرۈش، كەچۈرمەسلىك» دېگەن، — ھېكمەتنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، — ئارىمىزدا بۇنداق ئىش مەۋجۇت ئەمەس.

— ئەمىسە، نېمە ئۈچۈن ئوچۇق - يورۇق بولال - مايسىز، — ماھىگۈل لەپپىدە قاراپ كۆزىنى قاچۇردى، — ئۆزىڭىزنى ھەم مېنى نېمانچە قىينايسىز.

ھېكمەت قايسى كۈنى «ئويلىنىپ كۆرسەم بولغۇدەك» دېگەن سۆزنى ئوشۇق قىلىۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى، بۇ سۆز ماھىگۈلنى ئۇمىدلەندۈرۈپ قويغانىدى. ئۇزۇن يىللار كۆڭۈل بەتلىرىدىن ئۆچۈرۈۋېتەلمىگەن بۇ تەلەيسىز قېرى قىزنى ھېكمەت ياخشى كۆرگەن ھەم كۆرۈپ كەلدى. شۇنداق ئىكەن، ئۇنى باغرىغا تارتىشقا، تاتلىق، لەززەت لەۋزى بىلەن كۆڭۈل كىرلىرىنى يۇيۇشقا قويمايۋاتقان يەنە قانداق مەۋھۇم كۈچ بار؟!

ھېكمەت گۈلزىبانى ئۇزۇن يىللار ئۇنتۇيالمىدى. ئۇ ھەتتا «بۇنىڭدىن كېيىن گۈلزىبانىڭ خىيالى بىلەن ياشايمەن، ئەمدى قەلب سازىيىمغا ھېچكىمنى چىللىمايمەن» دەپمۇ ئەھدە قىلغانىدى، ئەمما تۇرمۇش، ھايات غەلىيانلىرى ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنى باھار چېچەكلىرىدەك توزۇتۇۋەتتى. رېئاللىق بىلەن غايە بىر - بىرىنى تەرك ئېتمىدىغان ئىككى دۇنياكەن. ئارزۇلىرىڭ گۈھەر بولسا، ئېرىشكىنىڭ ئەرزىمەس تاش بولۇپ قالىدىغان، تەشنالىقتا سەكراتتا ياتساڭ، بىر قەترە سۇ ئورنىغا ئاغزىڭغا چوغ سالىدىغان ئىشلار رېئاللىقنىڭ مەنتىقىسىكەن! خەيرىيەت، روھ تەندىن ئايرىلغاندا «مېيىتنىڭ مېھرى سوغۇق» دېگەن گەپ بار ئىكەن. ھېكمەت يېرىم خالتا سۆڭەكنى يېگى قەبرىستانلىققا يۆتكەپ گۈلزىبانىڭ روھىغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن، پۈتۈن مېھىر - مۇھەببىتىنى مەھبۇبەگە بەردى. ئۇنىڭ غەرەزلىك ھەم غەرەزسىز قىلغان سەۋەنلىك - خاتالىقلىرىنى كۆڭۈل - كۆكسىدىن چىقىرىۋەتتى. بەخت ئارقىسىدىن ئات سالغان ھەرقانداق ئادەمزات بۇ يولدا ۋاستە تاللىمايدىغانلىقى، ھەتتا ئەڭ سىرداش دوستلىرىغىمۇ شەپقەتسىزلىك قىلىشتىن يانمايدىغانلىقى ئېنىق. بىراق، مەھبۇبەنىڭ قىلمىشلىرى دۇشمەنلىكتىن ئەمەس، بەلكى چەكسىز ياخشى كۆرۈشتىن كېلىپ چىققان تەلۇلىك ئىدى. شۇڭا ئۇ ئون بەش يىل ھەسرەت - نادامەت ئىچىدە پۇچىلىنىپ، گۈلدەك ياشلىقىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتتى. ھېكمەت بۇنىڭدىن ۋىجدان ئازابى تارتمامدۇ؟ «بىر خوتۇن كىشىگە قېيداپ ئەجەب باغرى تاشلىق قىپتىمەن» دەپ يۈرىكى سىقىلمامدۇ؟ بۇ ئىسكەنجىلەر ھېكمەتنىڭ قەلب سازىيىغا سىلىنغان قۇلۇپنى ئاچتى، مەھبۇبەنى ھەقىقىي ساھىبخانلىق تۆرىگە باشلىدى. ئەمدى مۇشۇ ئاجىز مەزلۇمەنىڭ ئازابلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇش، كۆڭۈل داغلىرىنى يۇيۇش، يۈرەك جاراھەتلىرىگە مەلھەم بولۇش، ئۇنىڭغا ھەقىقىي بەخت شەربىتىنى ئىچۈرۈش ھېكمەتنىڭ ۋىجدانى قەرز-

زى ئىدى. بىراق، تەڭرى مەھبۇبەنىڭ تارتقان رىيازىتىگە توش-
لۇق شادلىق قىرغاقلىرىغا باشلاپ كېلىپ بەختىنىڭ رۇجەكلىرى-
نى كۆرسەتتى ـ دە، ئېلىپ كەتتى. توغرا، ئۇنى ئېلىپ
كەتتىيۇ، ھېكمەتكە ئازاب يۇكىنى ئارتىپ قويدى. ئۇ ئاشۇ
بىتەلەي ئايالنى مەڭگۇ كۆتۈش، ئاسراش، نادامەتلەر ئىز قال-
دۇرغان چېھرى ـ رۇخسارىغا غەم تۇمانلىرىنى قوندۇرماسلىق
ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلغانىدى، بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنىڭمۇ
ئازابىنى يېنىكلەتكەن بولاتتى. لېكىن، تەڭرى ـ قىسمەت ئۇنى
بۇنداق پۈرسەتتىن مەھرۇم قىلدى. شۇنداق ئىكەن، ھېكمەت
قانداقمۇ غەيرىي خىياللارنىڭ ھاميسى بولسۇن! گويا مەھبۇبە
«سىز شۇنى كۈتكەنىدىڭىز» دەپ بېشىدا قاراپ تۇرغاندەكلا بىلە-
نەتتى. مەھبۇبە قازا قىلغاندىن كېيىن، ھېكمەتنىڭ ماھىگۈلگە
چىراي ئاچمىغانلىقى، ئۇچرىشىشتىن قاچقانلىقى مانا شۇ ۋەجە-
دىن ئىدى.

ماھىگۈل ھېكمەتنىڭ ۋىجدان، بۇرچ، ئادىمىيلىك مۇجەس-
سەملەنگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنى ئەيىبلەشنى ياكى خەپ‌رىخاھ-
لىق قىلىشنى بىلمەي قالدى. ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ دىۋانغا
كېلىپ ئولتۇردى ـ دە، ئىچىدە «پاھ، مۇنداقمۇ ئىرادە ھەم
خاراكتېر بولىدىكەن» دەپ ئويلىدى. دېمىسىمۇ كۆپ يىللار
مۇقەددەم بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان
بولغانىدى.

ھېكمەت ئامىنەدىن ئايرىلىپ ئۆزى ياشىغان كۆرگەن گۈلزە-
باغا نەچچە يىللارغىچە مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشقا جۈرئەت
قىلالمىغانىدى. ئۇ گۈلزىبا تۇغىنەدىن كېيىن، قەتئىي ئۆيلەنـ
مەسلىكنى ئۆزىگە ئەھدە قىلىپ ئۇچ يىل تەنها يۈردى. لېكىن،
دوستلىرىنىڭ نەسىھىتى، بېسىمى بىلەن مەھبۇبەگە ئۆيلەندى.
مانا ئەمدى ئۇ ئاشۇ مەرھۇملارنىڭ يۈز ـ خاتىرىنى قىلىپ
دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ.

ـــ ماھىگۈل، ماڭا ئەمدى ئۆيلىنىش ئەمەس، ھەتتا ئايال-
لارنى خىيال قىلىشمۇ شۇنچىلىك ئازابلىق تۇيۇلىدۇ، ـــ ھېكـ-
مەتنىڭ بېشى مەيدىسىگە ساڭگىلىغانىدى، ـــ گويا گۈلزىبا ھەم
مەھبۇبە كۆزلىرىمگە قاراپ تۇرغاندەكلا ۋىجدان سورىقى ھېس
قىلىمەن.

ـــ چۈشەندىم، بىراق ھەممىلا ئادەم مۇھەببەتكە سىزدەك
قارىغان بولسا، بۇ جاھان ھادىس گۈزەل جەننەتكە ئايلانغان
بولاتتى، ـــ ماھىگۈلنىڭ تەلەپپۇزىغا تەئەددى ئارىلاشقاندەك
قىلاتتى، ـــ ئەپسۇس، تۇرمۇش، ھايات، رېئاللىق سىز ئويلـ-
غاندەك ئۇنچىۋالا رومانتىك ئەمەس. ئىزگۈ تىلەكلەر روھقا
مەنسۇپ، لېكىن ياشاش ئەمەلىيەت. بۇ دۇنياغا كەلگەنىكەنمىز،
ھاياتلىقتىن ئۆزىمىزگە تېگىشلىك بولغان ھەم بولمىغانلىرىغا
ئىنتىلىپ ياشاش، ئىلاجى بار ئىگە بولۇشقا تىرىشىش كېرەك،
شۇندىلا بۇ دۇنيادىن ئارمانسىز كېتىمىز، بولمىسا خۇدامۇ بۇد-
داق بىقۇل، بىنەزەر، نىمجان بەندىسىدىن رازى بولمايدۇ.

ماھىگۈلنىڭ مەنتىقىسىدىن ئىزا تارتىپ قالغان ھېكمەت
ئەمدىلا ئۇ سۆزلىرىگە ئىزاھ بەرمەكچى بولۇپ تۇراتتى، ئىشىك
قوڭغۇرىقى جىرىڭلاپ قالدى. ماھىگۈل ئىشكىنى ئېچىشى ئۆيگە
نەبى، ئەزىمەت، گۈلچىنئايلار كىرىپ كېلىشتى. ھېكمەت
ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشتى، ماھىگۈل مېھمانلارنى سا-
رايغا باشلىدى، ئۇلار سارايىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان ئۇستەل
ئەتراپىدىكى ئورۇندۇقلاردىن ئورۇن ئېلىشتى. ماھىگۈل چاي
تەييارلىقىنى قىلىش ئۈچۈن ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى. ھېكمەت
ھەيران بولۇپ نەبىگە قارىدى.

ـــ دىلنار كەلمەپتىغۇ؟ ياكى ئۇنى رەنجىتىپ
قويدۇڭمۇ ـ ھە؟

ـــ ياقەي، بۇگۈن كەچ ئۇلارنىڭ قاتار چېيى بار ئىكەن،
شۇ يەرگە كېتىپ قالدى. گۈلچىنئاينى بىللە بارايلى دېگەنىدى،

ماهىگۈل ئاچام خاپا بولارمىكىن دەپ ئۇنىمىدى.

ــ ئۇرۇمچىنىڭ ئاياللىرى نېمىدېگەن ئەركىن، ــ دېدى گۈلچىنىڭ كۆلۈپ قويۇپ، ــ ئويۇن ـ تاماشىلىرى بولۇپ تۇ- رىدىكەن، ئۆي ئىشلىرىنى ئەرلىرى بىرلىكتە قىلىشىپ بېرىدە- كەن.

ــ ئۇنداقتا ئۇرۇمچىگە كەلگۈچىلار بار ئىكەن ـ دە، ــ ھېكمەتنىڭ چىرايى ۋىللىدە يورۇپ كەتتى، ــ بولىدۇ، مەن گۈلچىنىڭ قىزىمغا بىرەر مەكتەپتىن تەكلىپنامە ھەل قىلىپ بېرەي، ئاندىن نەبىنىڭ قېينىكىسى راخمان بىلەن سۆزلىشىپ ئەزىمەتنى كالونغا يۆتكەپ كېلەيلى، قانداق دېدىم؟

ماهىگۈل پەتنۇستا تاتلىق ـ تۇرۇملارنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، چىنىلەرگە چاي قۇيدى ۋە «سىلەرنى ساقلىتىپ قويدۇم» دېگەچ پىيالىلەرگە ناۋات سېلىپ ئۆزىمۇ ئولتۇردى.

ــ رەھمەت، دادا، ــ گۈلچىنىڭ سەل ئېغىلىپ تەزىم قىلدى، ــ كەتمىسەك بولمايدۇ، ئانام يالغۇزلۇق تارتىپ قالـ- دۇ.

ــ بۇ توغرۇلۇق نەبى ئاكامۇ خېرىدارلىقىمىزنى قىلدى. دادا، سىزگىمۇ رەھمـەت، ئـادەم ھايـاتلا بـولسا كۆرۈشىدە - كەن، ــ ئەزىمەت يىغلىۋەتتى، ــ ھاياتىمدا ئۆز دادامغا تونۇش- لۇق بېرىۋالسام دېگەن ئارزۇيۇم بار ئىدى، خۇدا ئۇنىڭغا يەت- كۈزدى. ئەمما، كەتمىسەك بولمايدۇ، ئانىمىز ياشىنىپ قالدى، ئاخىرقى ئۆمرىدە خىزمەتىدە بولمىساق پەرزەنتلىك بۇرچىمىز نەدە قالىدۇ؟

ــ سەئىدە ئاچىمىزنى ئەكېلىۋالساق بولمىدىمۇ، ــ ھېكـ- مەت ئوغلىغا ئۇمىد بىلەن قارىدى، ــ ئۇرۇق ـ تۇغقانلار جەم بولساق نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى.

ــ ئـانىمىز كـەلمەسمىكىن، ــ ئەزىمەت گـۈلچىنىڭايغا «راستىمۇ» دېگەندەك قاراپ قويدى، ــ ئۇنىڭ خوتەندىن نېرىغا

چىققۇسى يوق...

سەئىدە بىر كۈنى گۈلچىنىڭاي بىلەن ئەزىمەتنى گۈجان مازىرىغا باشلاپ باردى. ئۇ چوڭ گۇمبەز ئالدىدا ئۇزۇن دۇئا قىلغاندىن كېيىن، يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ــ بالىلىرىم، ئېسىڭلاردا بولسۇن، بۇ شام گۆرده ئەجـ- دادلىرىمىز ياتىدۇ. كۈنىپېتىش تەرەپتىكى ئۈچىنچى لەھەت خان ئانامنىڭ، مېنى شۇنىڭ يېنىدىكى لەھەتكە قويۇڭلار، خان ئانام- غا ھەمراھ بولغۇم بار...

ــ ئۇ شام گۆر دادامغا بەكمۇ تونۇش، ــ گۈلچىنىڭاي يىغلاپ تۇرۇپ ھېكمەتكە قارىدى، ــ ئانامنىڭ دەپ بېرىشىچە، كامىل دادام ئىككىسى بىر كېچىسى شۇ يەرگە كىتاب يوشۇرغا- نىكەن.

نەپەس ئۆتمەي ھېكمەتنىڭ خىيال قۇشى قانات قېقىپ ئاشۇ يىللار ۋە ھېلىقى سۇرلۇك ئايدىڭ كېچە، شام گۆردىكى قور- قۇنچلۇق دەقىقىلەر، لەھەت ئىچىدە ئورنىغىلا تۆكۈلۈپ قالغان ئاپئاق سۆڭەكلەر، كۆڭلىدىن كەچكەن مەشئۇم خىيالىلار، گۈ- جان مازىرىدىكى قىيىقسىز ـ قىيىسىق مـەقبەرە ـ قـەبرىلەر، تۇغ ـ ئەلەملەرگە بېرىشقا ئۇلگۇردى... ھېكمەت ئاشۇ كېچە- دىكى ۋەقەنى سۆزلەۋاتقاندا ئۆي ئىچىنى گۆرىستان جىمجىتلىقى قاپلىدى...

ــ بوپتۇ بالام، ــ دېدى ھېكمەت كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا، ــ خوتەنمۇ ئوبدان يۇرت، دادا ئىنىڭ چۈشكەن ئىزلىرىنى ئۆچۈرمەي شۇ يەردە كۆكلە، لېكىن مېنى ئۇنتۇپ قالما، خەت يېزىپ تۇر، پۇرسەت بولسا كېلىپ تۇرۇڭلار.

ــ كەچۈرۈڭ دادا، سىزدىن بىسوراق نەبى ئاكام ئىككـ- ىمىز تۇنۇگۈن ئايروپىلان بېلىتى ئېلىپ كەلدۇق، ــ دېدى ئە - زىمەت، ــ ئۆگۈنلۈككە چۈشتىن كېيىن ئۇچىدىكەنمىز.

ــ قىلغان ئىشلىرىمىزنى قاراڭلار، يەنە بىرەر ھەپتە تۇر-

ساڅلار بولمامدۇ؟

— ئانىمىزدىن ئەنسىرەپ قالدۇق.

— كۆڭلۈمدە ئۆزۈم ئايروپىلانغا سېلىپ قويىمەن، دەپ ئويلاپتىكەنمەن.

— بىلەتنى نەبى ئاكام ئېلىپ بەردى. ئەسلىدە بىز ماشىنىدا كەتمەكچىدۇق.

— گۈلچىنئاينى ئوپېراتسىيە قىلغان تۇرسا، نەچچە كۈنلۈك يولغا قانداق بەرداشلىق بېرەلەيدۇ؟

قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانىدى. ھېكمەت ئۇلارنى ئۇزىتىش ئۈچۈن ئايروپىلان ئىستانسىسىغا بىللە چىقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئورنىدىن تۇردى.

— كامىل بىلەن خوشلاشقىلى قاچان بارىسىلەر؟ — سورىدى ھېكمەت نەبىدىن، — ياكى خوشلىشىپ بولدۇڭلارمۇ؟

— كامىلكام ئەتىگە چاقىرىپ قويغان، — دېدى نەبى، — ئەتە شۇ يەرگە بارىمىز، ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەندە مىنىبۇس بىلەن سىزنى ئالغىلى بارىمىز.

ھېكمەت ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ كارىدورغا قەدەم ئېلىشى، ماھىگۈلمۇ ئۇنى ئۇزىتىپ قويغىلى ئارقىسىدىن ماڭدى. ئىككىسى پەلەمپەيلەردىن تاقىلداپ چۈشۈپ ھويلىغا چىقتى. لېكىن، ماھىگۈل ئۇنى دوختۇرخانىنىڭ ئۈستى قىرقىلغان قارياغاچلىق يوللىرىدىن، ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن خىلمۇخىل گۈللەردىن ئايلاندۇرۇپ چوڭ يولغا ئېلىپ چىقتى ۋە دەرۋازا ئالدىدا توختاپ، جىمجىت تىكىلىپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن، ھېكمەتنىڭ كاستۇمىنىڭ تۈگمىسىنى ئېتىپ قويدى.

— ھېكمەت ئاكا، بايا سىزگە قاتتىق گەپ قىلىۋېتىپتىمەن، — ماھىگۈلنىڭ ئاۋازى بەك تۆۋەن ئىدى، — مېنى كەچۈرۈڭ.

— ئۇنداق دېمەڭ، ھەركىمنىڭ دۇنيا قارىشى ئۆزگىچە

بولىدۇ ئەمەسمۇ، ئەيىبلەشكە نېمە ھەددىم.

— ئۇنداقتا «ئىككىمىزنىڭ دۇنيا قارىشى ئوخشىمايدۇ، شۇڭا گېپىمىزمۇ بىر يەردىن چىقمايدۇ» دېمەكچىمۇ سىز؟

— ياق، ياق، سىز بەك يىراقلاپ كەتتىڭىز، ھەر ھالدا ئەمەلىيەتكە يېقىن كەلگەندەك قىلدىڭىز، — ھېكمەت دەرۋازا دالدىسىدا تۇرغاچقا ئەتراپىغا خۇدۇكسىنىپ قاراپ قويياتتى، — «ياشاش ئەمەلىيەت»، كائىناتتىكى بارلىق مەخلۇقاتلار قورساق تۇيغۇزۇش، ئەۋلاد قالدۇرۇش ئۈچۈن ياشايدۇ. ئادەمنىڭ قورساق، بايلىق، مەنسەپ، ئەمەل - ئىمتىيازلارغا ئىنتىلىپ ئۆزى ئۈچۈنلا كۆرەش قىلىپ ياشىغىنىدا ئاشۇ مەخلۇقاتلاردىن نېمە پەرقى قالىدۇ؟ دۇنيادا ئىنسان ئۈچۈن ئۇنىڭسىزمۇ زوق ئالىدىغان روھىي ئاممىلار ناھايىتى كۆپقۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا خۇددى سىز ئېيتقاندەك ئىزگۈ تىلەكلەر قۇرۇق خام خىيالغا ئايلىنىپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ.

— ھېكمەت ئاكا، كۆڭلىڭىزگە كەلسىمۇ دەي، — ماھىگۈلمۇ يۇز - خاتىر قىلمىدى، — يىراقلاپ كەتكىنى مەن ئەمەس بەلكى ئۆزىڭىز. خۇددى كاككۇك ئۆز ئىسمىنى چاقىرغاندەك نېمىلەرنى دەپ كەتتىڭىز. مېنىڭ دېگىنىمۇ تار دائىرىدىكى كۆڭۈلگە تالىق مەنتىقە. پەقەت ئۆزۈمگە تېگىشلىك بولغان، لېكىن ئېرىشەلمىگەن كىچىككىنە كۆڭۈل... لېكىن، بۇنى سىز ئايىغى چىقماس دەۋر سانلاردەك بەكمۇ يىراقلارغا ئېلىپ كەتتىڭىز، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— سىز دەۋاتقان ئاشۇ كىچىككىنە كۆڭۈل ماڭا ناھايىتى چۈشىنىشلىك، — ھېكمەت ئېڭىشىپ تەئەددى بىلەن شۇنىرلىغاندى، ئىككىسىنىڭ نەپەسلىرى قوشۇلۇپ بۇرۇنلىرى بىر - بىرىگە تېگەيلا دەپ قالدى، — سىز «ماڭا تېگىشلىك بولغان نەرسىنى ئاچام گۈلزىبا، مەھبۇبەلەر تارتۇالغان دېمەكچىسىز-غۇ؟!» بىلىپ قويۇڭ، تەقدىر - قىسمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى

سىزنىڭ رايىڭىزغا باقمايدۇ، مانا بۇ رېئاللىقتىكى پاجىئە.

— چىدىماس، — ماھىگۈلنىڭ چىرايى سۈپسۈر تاتىرىپ كەتتى، — مېنىڭ ئۆيىدە قىلغان بىر ئېغىز سۆزۈم سىزگە تېگىدىلا سەزگەنىدىم.

ھېكمەت خوشمۇ دېمەي چوڭ يولغا چىقتى - دە، تاكسى توسۇپ كېتىپ قالدى. ئۇ كەيپىياتىنىڭ تۈيۈقسىز بۇنداق ئۆزگىرىپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىمۇ يېشىپ بېرەلمەيتتى. يىگىرمە نەچچە يىلدا ئاران تېپىشقان ئوغلىنىڭ كەتمەكچى بولغىنى يۈرىكىنى ئېچىشتۇرۇپ قويدىمۇ ياكى ماھىگۈلنىڭ «بىقۇل، بىنەزەر، نىمجان بەندىسى» دېگەن ئاچچىق تەنىسىدىن غەزەپ قېپى يېرىلىپ ئۆتى تاشتىمۇ، ئىشقىلىپ، ھەر ئىككىسى بىر-دەك قىلاتتى. لىللا گەپ، بايا بىر - بىرىگە خىرىس قىلىشقاندا تېمىدىن چەتنەپ، تەتۈرلۈك قىلغىنى ھېكمەت ئىدى. ئۇ ماھىگۈلنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ سۆز كارۇدىن قەستەن ئايىغى چىقماس چۆللەرگە باشلاپ كىرىپ كەتتى. كىچىك ھۇجرىدا كۆڭلىدىكى ئادەمى بىلەن يالغۇز قالغان ماھىگۈل ھېكمەتنىڭ تىزلىرىغا قوللىرىنى قويغاندا كۆزلىرىدىن زەر - ئۆچقۇنلار يامرىدى، نېمە ئۈچۈن؟ بۇ ئېنىقكى، «ئويلىنىپ كۆرسەم بولغۇدەك» دېگەن بىر ئېغىز سۆز ئۇنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالغانىدى. سۆھبەت پەقەت يۈرەكتىكى تاتلىق تۇيغۇلاردىن باشلاندى. ئەمما، ھېكمەت تەتۈرلۈك قىلىپ «دۇنيا قاراش» مەسىلىسىگە تاقاپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ ماھىگۈل قەلبىدىكى ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ ئۆزىنى چەتكە تارتىشىمۇ ياكى بۇ چىڭ باغلىنىپ قېلىشنىڭ ئىنكاسىمۇ؟! دۇنيادا شۇنداقمۇ سۆيگۈلەر بولىدۇكى، ياخشى كۆرگەن ئادەمى بىلەن زىتلىشىش، قېيدىشىش، قەستەن ئۆكتەملىك قىلىش، ھەتتا دۇشمەنلىشىش دەرىجىسىگە يېتىش، لېكىن كۆرمىسە چىدىمايدىغان

تەشنالىق ئازابىنى تارتىشتەك بىر - بىرىنى تەرك ئېتىدىغان تۇيغۇلار ئارقىلىق روھىي مۇھەببەت ئازابىدىن لەززەتلىنىدىغان ئاشىقلارمۇ بولىدۇ ئەمەسمۇ!

ھېكمەت ئەتىسى ئەتىگەندە قىزى ئۇچقۇنئاي بىلەن بازارغا چىقىپ يوللۇق سوۋغات ئالدى. ئۇلار تۇنۇگۈن كەچ قىلغان مەسلىھەتى بويىچە، ئەزىمەت ھەم گۈلچىنئاينىڭ توي قىلغانلىقىغا ئاتاپ «سونى» ماركىلىق رەڭلىك تېلېۋىزور، كاستۇم - بۇرۇلكا، گۈلچىنئايغا بىر قۇر مودا كىيىم، بىر جۈپ ھالقا، ئالتۇن زەنجىر دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ قايتىپ كەلدى. بۇگۈن يەكشەنبە بولغاچقا، ئۇچقۇنئاي كەچكىچە ئۆي تازىلىقىنى قىلدى. ئۇ دېرىزىلەرنى سۈرتۈپ، ئەينەك - ئىشكاپلاردىكى چىنە - قاچا، زىننەت فارفورلارنى پارقىرىتىپ، پوللارنى يۇيدى، ئاندىن كەچلىك تاماقتا تۇتۇش قىلدى. ئۇنىڭ پۇتۇن خىيالى نەبى ئەتە ئەتىگەندە مىنىبۇسنى ئېلىپ كەلگۈچە ئۆيدىن چىقىپ كېتىش ئىدى، چۈنكى ئۇ ئاكىسى ئەزىمەتنىڭ چىرايىغا قاراشنى ئۆلۈم بىلەن باراۋەر كۆرەتتى. ئۇچقۇنئاي تاماق ئاپارغان كۈنى دادىسى بىلەن قۇچاقلىشىۋاتقان ئەزىمەتنى پەقەت يان تەرەپتىن چالا - پۇچۇق كۆردى ھەم بولۇنغان سۆزلەرنى ئاڭلىدى - دە، تاماق قاچىسىنى تام تۈۋىگە قويۇپ يىغلىغىنىچە دوختۇرخانىدىن چىقىپ كەتتى. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئەزىمەت بىلەن پەقەتلا ئەسرا بولمىدى. ئۇ شۇ كۈنى بىر كېچە كىرپىك قاقماي خىيال قىلىپ چىقتى. ئەگەر دادىسى ئەزىمەتنى ئېلىپ قالغۇدەك بولسا ئۇنىۋېرسىتېتتىكى ياتقىدىن پەقەتلا كەلمەسلىك ياكى ماھىگۈلنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كېتىشىنىمۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى. ئاخشام دادىسىدىن ئەزىمەتنىڭ خوتەنگە كەتمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈپ خاتىرجەم بولدى. لېكىن، دادىسىنىڭ غەمكىن، مىسكىن چىرايىنى

كۆرۈپ كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرى ئېيتقۇسىز ئېچىشتى.

ھېكمەت بىلەن ئۇچقۇنئاي ئاشكۆكى ھىدى گۈپۈلدەپ پۈ-
راپ تۇرغان سۇيۇقئاشنى ئىچىپ ئولتۇرۇپ بىر ئېغىزمۇ گەپ-
لەشمىدى، ھەتتا چىرايلىرىغىمۇ قاراشمىدى. چۈنكى، ھەر
ئىككىسىنىڭ كۆڭلىنى بىرلا ئىش غەش قىلىپ تۇراتتى، ئۇ
بولسىمۇ ئەتە خوتەنگە قايتماقچى بولغان ئەزىمەت بىلەن گۈلچىنـ-
ئايىنى ئۇزىتىش ئىدى. ھېكمەت قىزىغا ئېغىز ئاچماقچى بولدى-
يۇ، لېكىن ئۇنىڭ نومۇسلۇق جاراھىتىنى قايتا ئېسىگە سېلىپ
بىئارام قىلىشنى خالىمىدى، ئۇنىڭسىزمۇ ئۇچقۇنئاي مۇشۇ كەم-
گىچە ئۆزىنى قاچۇرۇپلا كەلدى. ياش ھاياتىدا پاك يۈرىكىگە
چۈشكەن بۇ ئۇياتلىق داغ، ئۇنى داۋاملىق شەرم - ھايا، پاكىز
ئېتىقاد ۋە ئەخلاق ئاتەشلىرىدە كۆيدۈرۈپ، ئازابلاپ كەلمەكتە
ئىدى. گەرچە ئۇ ئەزىمەتنىڭ ئۆز ئاكىسى ئىكەنلىكىنى بىلمەي
سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، بىراق بۇ سەۋەنلىك ئىككى
ئوتتۇرىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان تۇۋۈسىز ھاڭنى پەيدا قىلىپ
قويدى. شۇڭا، سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ئۇچقۇنئاي
مۇنچىغا كىرىپ ئالدىراپلا تازىلىق قىلدى - دە، ئەتكەنچاي
تەييارلىدى. ئۇ ئۆزى يالغۇزلا چېيىنى ئىچىپ مەكتىپىگە كەت-
مەكچى ئىدى، لېكىن ھېكمەت ئورنىدىن تۇرۇپلا مۇنچىغا كى-
رىپ كەتكەچكە دادىسىنى بىردەم ساقلىدى، ئاخىر تاقەت قىلالـ-
ماي ئۆزى ناشتا قىلىپلا كەتمەكچى بولۇپ تۇرۇشى ئىشىك
چېكىلىپ قالدى. ئۇ ئالمان - تالمان ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ
ئىشىكنى ئىچىدىن تاقىۋالدى. كىرگەن ئادەمنىڭ ئاۋازىدىن
يالغۇز نەبى ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئىشىك يوچۇ-
قىدىن ماردى.

— ھېكمەت ئاكا، تېزرەك بولۇڭ، — دېدى نەبى ئالدىرـ-
غان تەلەپپۇزدا، — ئەزىمەت، گۈلچىنئايلار ماشىنىدا ساقلاپ

قالدى. بىللە كىرەيلى دېسەم ھايال بولۇپ قالمىز، دەپ ئۇنـ-
مىدى.

كۆڭلى جايىغا چۈشكەن ئۇچقۇنئاي ھۇجرىسىدىن چىقىپ
نەبى بىلەن سالاملاشتى. بۇ ئەسنادا ھېكمەت ئازراق ناشتا قىلـ-
ۋېلىپ سومكىدىكى نەرسە - كېرەكلەرنى ئالدى. ئۇ قىزىدىن
«سىزمۇ بارامسىز؟» دەپ سورىمايلا نەبىگە ئىلتىجا قىلدى.

— سەن ماۋۇ نەرسىنى كۆتۈرۈپ، — دېدى ھېكمەت چوڭ
كوروپكىغا قاچىلانغان تېلېۋىزورنى ئىما قىلىپ، — ئارقامدىن
چىق، مەن چۈشكەچ تۇراي.

— نەبى ئاكا، — دېدى ئۇچقۇنئاي بارمىقىدىكى ئۇزۈكنى
چىقىرىپ، — سىز بۇ ئۇزۈكنى گۈلچىنئاي ھەدەمگە بېرىپ قو-
يۇڭ، يادنامە بولۇپ قالسۇن.

— سىزنى سورىسا نېمە دەيمەن؟

— ئىمتىھان بولغاچقا ئاخشام مەكتىپىدىن كېلەلمەپتۇ،
دەپ قويمامسىز.

— ئەمىسە بۇ ئۇزۈكنى نېمىدەپ چۈشەندۈرىمەن؟

— بىر نېمە دەپ گەپنى ئوخشاتمامسىز، يائاللا سىزمۇزە.

— بولدى، بولدى، ئېسىمگە كەلدى، — نەبى مەنىلىك
كۈلۈپ قويدى، — خاتىرجەم بولۇڭ.

نەبى چىقىپ كېتىشى بىلەن ئۇچقۇنئاي دېرىزە ئالـ-
دىغا كەلدى - دە، پەردىنى يېرىم قايرىپ پەسكە قارىدى.
ئەزىمەت نېمىلەرنىدۇر دەپ ھېكمەتنىڭ قولىدىكى نەرسىلەرنى
ئېلىپ ماشىنىغا سالدى. گۈلچىنئاينىڭ قولىدا بولسا ئاق قە-
غەزگە ئورالغان تۆت چاسا بىر نەرسە تۇراتتى، ئۇچقۇنئاي كۆڭـ-
لىدە «بەلكىم كامىل دادام بەرگەن ‹بولاقتىكى شولا› رەسىمى
بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى. نەبى تېلېۋىزورنى كۆتۈرۈپ چە-
قىشى ھېكمەت بىلەن ئەزىمەت ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ

كوروپكىنى ماشىنىغا ئاۋايلاپ سالدى. گۈلچىنئاي نەبىگە نېمە-لەرنىدۇر دېگەنىدى، ئۇ قوللىرىدا قانداقتۇر ھەربىكەتلەرنى قى-لىپ چۈشەندۈردى. ھېكمەت بولسا كۆزلىرىنى سۈرتكەچ، ئۇغ-لى بىلەن نېمىلەرنىدۇر دېيىشۋاتاتتى.

مىنىۋۇس سىلىق قوزغىلىپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇچقۇنئاي دېرىزە تەكچىسىگە يۆلەنگىنىچە يىغلىۋەتتى:

— ئاھ خۇدا، دادام نېمىدېگەن بىتەلەي ئادەم! ئۇ ئۇزۇن يىللار زارىقىپ كۈتكەن ئوغلىنى تاپتى، لېكىن ئايرىلدى. بۇ ھەقدادىغا يەتمىگەن ئۇسالغا مەن سەۋەبكار ئەمەسمۇ...

تايغانىڭ ئاخىرقى ھەيۋىسى

رەسسام بۆلۈمىنىڭ مەسئۇللۇق ۋەزىپىسى، لايىھىلەش خىزمىتى، شۇنداقلا كۈنلەرنى تۈنلەرگە ئۇلاپ يېزىش ئالدىراش-چىلىقىدا باھار، يازلار ئۆتۈپ كەتتى. قاچانلاردا كەچ كۈز ئايلىرىنىڭ كىرىپ قالغانلىقىنى تۇيمىغان ھېكمەت ساپسېرىق سارغايغان ئاكاتسىيە قاتارلىرىنى بويلاپ كېتىۋاتاتتى. ئىنسا-نىڭ ئاخىرقى ئۆمۈر مەنزىلىنى ئەسكە سالىدىغان بۇ پەسىل ھەر نۆرە يېتىپ كەلگەندە، نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل مىسكىنلىك، تەنھالىق ۋە مۇڭلۇق خىياللار ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ غېرىبسىنىپ قالاتتى. قىزغۇچ، قوڭۇر، زەپىران ياپ-راقلارغا، گۈل تەكچىلىرىدىكى مونەكتەك قۇرۇشقا ئۇلگۈرگەن گۈللەرگە ھەسرەتلىك باققىنىدا، ئەلەملىك بىر نىدا ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتىنىپ چىقاتتى. قىسقىغىنا ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇ-رۇپ، بۇ قۇياشلىق جاھانغا كۆزى قىيمىغاندەك ئېرىنچەكلىك بىلەن شىرتىلداپ تۆكۈلۈۋاتقان ئاخىرقى غازاڭلارغا قارىغانسې-رى، گويا يۈرىكىمۇ بېغىشىدىن ئۈزۈلۈپ ئانا تۇپراققا قېتىلىپ كېتىۋاتقاندەك ئېغىر تۇيغۇلارغا چۆمۈلەتتى. بولۇپمۇ ھازىر ئۇ تەبىئىتىدە ھېچ كۆرۈلۈپ باقمىغان چۈشكۈنلۈك، ئېغىر ۋەھىمە ۋە ئەنسىرەشلەر ئىلكىدە قالغانىدى. بۇگۈن ئاڭلىغان شۇم خە-ۋەر ھېكمەتنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ئۇزۇلمەي تەكرارلىنىپ تۇراتتى. تېلېفون تۇرۇپكىسىدا ماھىگۈلنىڭ ئەنسىز ئاۋازى ياڭرىدى:

— ھېكمەت ئاكا، كامىل ئاكام ئېغىر زىققا كېسىلىگە مۇپتىلا بوپتۇ. ئۇ دوختۇرلارنىڭ «بالىنىتسىدا ياتمىسىڭىز بول-

مايدۇ» دېگىنىگە قۇلاق سالماي كېتىپ قالدى. جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان ئەمەسمۇ، سىز بىر سۆزلىشىپ كۆر- مىسىڭىز زادى بولمايدۇ.

ھېكمەتنىڭ يۇرىكى بىردىنلا مۇجۇلۇپ، خۇددى ئامبۇردا قىسقاندەك ئازابلاندى. ئۇ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ كېلىۋاتقان دوستلارنىڭ خاتىرلىرىنى تېخى ئەمەلىيە - لەشتۈرگىنى ـــ غەلىيانلىق دەۋرلەردىكى پاجىئەلىك تارىخنى ئەۋلادلارغا قالدۇرغىنى يوق! ئۇ مەشئۇم زامانلارنىڭ بىردىنبىر شاھىدى كامىل ئىدى. ھېكمەتكە ئۇنىڭدىن ئۆزگە ھەمپىكىر، ياخشى رەپىق، ھەمسۆھبەتتىن يەنە كىم بولسۇن؟ ئۇلار ئاشۇ تۇتەك قاپلىغان زۇلمەتلىك تۇنلەردە، قاراڭغۇ، زەي زىندانلار- دا، سۈرگۈن قىلىنغان چۆللەردە، تېررورلۇق ھۆكۈم سۈرگەن جازا مەيدانلىرىدا، قانلار دەريا بولۇپ ئاققان جەڭگاھلاردا بىرگە بولغانىدى. زامانىنىڭ قانلىق پەنجىلىرى قاماللاپ بىمەھەل ئېلىپ كەتكەن دوستلىرىنى، جەننەت ھۆرلىرىدەك مەھبۇبىلە- رىنى، مەرىپەت مەشئەللىرىنى ئۆز قوللىرى بىلەن كۆمۈشتى. خوتەن دىيارىنىڭ باغ ـ چۆللىرىنى قاپلاپ ئۆسكەن يۇلغۇنلارغا قاراڭ، ئۇنىڭ ئوتقاشتەك تاۋلانغان چېچەكلىرى ئاشۇ شۇم دەۋر قۇربانلىرىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەن ئۈمىد - ئارزۇلىرى، قىزىللىقى بىھۇدە تۆكۈلگەن قانلىرىنىڭ نامايەندە- سى. شامەشرەپنىڭ «شەھىدانە خوتەن»[1] دېگەن بىر ئېغىز سۆ- زى بۇ دىيارغا دۇئايىبەت بولۇپ كەتكەنمۇ نېمە؟ 20 ـ ئەسىر

① 9 ـ ئەسىردە سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ قوشۇنلىرى بۇددىزمنىڭ مۇھىم مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان خوتەنگە ئىسلام يۇرۇشى قىلدى. بۇ ئۇرۇش دىنىي رىۋايەتلەردە قىرىق يىل، تارىخىي خاتىرىلەردە يىگىرمە يىلدىن ئارتۇق داۋاملاشقان دېيىلىدۇ. رىۋايەتتە زىكرى قىلىنىشىچە، شامەشرەپ كىچىك تەرەت قىلىدىغان جاي تاپالمايۇرۇقاش دەرياسىغا سىيدى، كىمدۇر بىرى دېدى: «ھەي كاپىر، نېمە ئۈچۈن سۇغا سىيىسەن؟» شامەشرەپ جاۋاب بەردى: «قانداق قىلاي، شەھىدانە خوتەننىڭ تۇپرىقى بەندە قېنى بىلەن بويالغان تۇرسا...»

ئاتوم دەۋرىدىمۇ يەنە بىر قېتىم قانغا بويالدى. خەيرىيەت، ئاشۇ قىيىلغان جانلارنىڭ ئازابلىرى، دېھقانلارنىڭ ئاچچىق تەر - زەردابلىرى، ئاۋامنىڭ كۆز ياشلىرى ئىككى دوستنىڭ يۈرەكلە- رىگە تىنىپ كەتكەنىدى. شۇڭا ھېكمەت كېسەلگە مۇپتىلا بولغان دوستىدىن ئەنسىرىمەي تۇرالامدۇ؟ ئۇنىڭ ساخاۋەتلىك ئىشلىرى- غا پەقەت شۇلا ھەمقان بولالايتتى. ھازىر كامىل يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن مىللەتلەر نەشرىياتىدا نەشر قىلىنماقچى بولغان ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئون ئىككى كىتابىنىڭ تېكىستلە- رىنى رەتلەش خىزمىتىنى جىددىي ئىشلەۋاتاتتى. ئۇ «كلاسسىك- لىرىمىز» مەجمۇئەسىنىڭ مۇدىر ۋە مۇھەررىرلىك خىزمىتىنى ئۆتەۋاتقان يىللاردا، ئۆزى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن شاگىرتى مىرزا مۇھەممەت ئىسمىلنىڭ يىگىت بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى مېھمانخانىسىنىڭ مەخسۇس خانىسىدا قەدىمىي كلاسسىك كىتاب- لار دۆۋىسىگە چۆكۈپ كەتكەنىدى. ئۇي ئارىلىقى يېقىن بولغاچ- قا، ھېكمەت كەچ تەرەپلەردە بېرىپ كېچە بىر ۋاقلارغىچە پاراڭ- لىشىپ كېلەتتى. تېخى ھەپتە ئالدىدىلا كامىل مىرزا مۇھەممەت بىلەن ھېكمەتنى دۆڭكۆۋۈرۈكتىكى كاۋاپخانىدا مېھمان قىلغانى- دى.

ھېكمەت دوستىغا دېمەكچى بولغان گەپلىرىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ تەنتەربىيە كومىتېتى مېھمانخانىسىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ سۇنئىي تالالىق پايانداز سېلىنغان ئۇزۇن كارىدور بويلاپ مېڭىپ ئىككىنچى قەۋەتكە ئۆرلىدى، ئاندىن تونۇش ئىشكىنى چەكتى. ئىچكىرىدىن «كىرىڭ» دېگەن ئىجازەت بېرىلىپ بولغۇچە ئۆزىمۇ ياتاقتا كىرىپ بولدى. يېزىق ئۈستىلى ئۈستىگە قاتمۇقات دەس- تىلەنگەن قەدىمىي كىتابلار ئىچىدە بېشىلا كۆرۈنۈپ تۇرغان كامىل كۆزەينەكنى ئېلىۋېتىپ لەپپىدە قارىدى - دە، ئورنىدىن تۇردى. ئاڭغىچە ياندىكى ئۈستەلدە تاللانغان غەزەللەرنى ئاققا كۆچۈرۈۋاتقان مىرزا مۇھەممەتمۇ قەلەمنى كىتاب ئارىلىقىغا

قويدى.

— كەل، كەل شامالللق، — دېدى كامىل قولىنى سو - زۇپ، — مانا شۇ تۇرقىدا پەرمانشا مۇدىرىنىڭ «شامالللق، قاتىلماڭنى ئالمامسەن» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ ئولتۇراتتىم.

— خەقلەر ئىشتىن چۈشۈپ كەتكىلى نە ۋاق، — ھېكمەت ئولتۇرىدىغان يەرنىڭ يوقلۇقىدىن ئەتراپقا قارىدى، — ئەمدى يىغىشتۇرساڭمۇ بولار بۇ كىگىز كىتابلىرىڭنى.

— سەنمۇ خالىقتەك كىگىز كىتاب دېگىلى تۇر - دۇڭغۇ، — كامىل دېۋان، ئورۇندۇق، كارىۋات ئۈستىلىرىگە يېيىلىپ كەتكەن كىتاب، قوليازمىلارنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى، — سەن قەستەن مېنىڭ چىشىمغا تەگمەكچىغۇ، شۇنداقمۇ؟

— كامىلكا، — نېمىدىندۇر ئەنسىرەپ قالغان مىرزا مۇھەممەت دەرھال سۆز قاتتى، — ھېكمەتكام چاقچاق قىلمۇاتىدۇ، چاقچاق. . .

مىرزا مۇھەممەتنىڭ بۇنداق چۆچۈپ قېلىشى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى. بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا كلاسسىك ئەسەرلەر ئىشخانىسى ھەم ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىدىن بىر-مۇنچە باشلىقلار كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كاتىپ سىياق بىرى: «ۋاي - ۋۇي، كونا جۈۋىدەكلا كىتابلار كەنغۇ بۇ» دەپ سالغانىدى، كامىل رەھبەرلەرنى بار - يوق دېمەي: «نېمە، سىز ھېلىلا كونا - ئەسكىلىكتىن چىققاندەك گەپلەرنى قىلىسىزغۇ. بىلسىڭىز، بۇ كىتابلار سىزدەك مىڭ ئادەمنىڭ جېنىغا تېگىشىدىغان ساپ گۆھەرلەر. . .» دەپ قىزارتىۋەتكەنىدى. بىراق، ئۇ ھېكمەتكە ئۇنداق قىلالمايتتى.

— بىلىمەن، بىلىمەن مىرزا مۇھەممەت، بۇ قېرى بويتاقنىڭ تىلى بارغانسېرى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك قىرتاقلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، — كامىل مىرزا مۇھەممەتكە پۇل سۇندى، — قېنى، سىز دەرھال چىقىپ بىرنەچچە بوتۇلكا پىۋا ۋە كاۋاپ ئەكىرىڭ. بۇ شامالللقنى شۇنىڭ بىلەن مەلىكە قىلمىساق تېخى مۇ سېسىقىنى چىقىرىدىغاندەك تۇرىدۇ.

مىرزا مۇھەممەت سومكىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ھېكمەت بىلەن كامىل يالغۇز كىشىلىك دۇنالاردا يانمۇيان ئولتۇرۇشتى.

— ھە، بۇگۈن نېمە بولدى ساڭا، شاتۇتىدەك «شامالللق، شامالللق» دەپ سايراپلا كەتتىڭا، — دېدى ھېكمەت دوستى سۇنغان تاماكىنى تۇتاشتۇرۇۋېتىپ، — پەرمانشانى سېغىنىپ قالدىڭمۇ نېمە؟

— تاپتىڭ، — كامىلنىڭ چىرايىنى تۇمان قاپلىدى، — پەرمانشا مۇدىر ئۆلۈپ كېتىپتۇ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ كونا ئىشلار ئېسىمگە كېلىۋالدى.

— قوپاللىقى بولغىنى بىلەن كۆڭلى ياخشى ئادەم ئىدى رەھمەتلىكىنىڭ، — ھېكمەت خورسىنىدى، — ئۇنىڭ: «گۈلزىبانى ئېلىپ بېرەيمۇ ساڭا، بۇنداق قىزنى كۈندۈزى چىراغ يېقىپمۇ تاپالمايسەن جۇمۇ» دېگەن سۆزى زادىلا يادىمدىن چىقمايدۇ.

— ھېكمەت، — كامىل كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە خېلى ئۇزۇن جىمىپ قالدى، — ھازىر ھېكايە، پوۋېستلاردىن ئالتە كىتاب چىقاردىڭ، رومانىڭمۇ نەشر قىلىندى. دېمەكچى، قەلىمىڭ خېلىلا پىشىپ قالدى. ئېسىڭدىمۇ، يېڭىئېرىق سۇ ئامبىرىدىكى ئايدىڭ كېچە. بىز قوم دۆۋىسى ئۈستىدە نېمىلەرنى دېيىشكەنىدۇق. ئاشۇ دوست - بۇرادەرلەر، جاپاكەش دېھقانلار، رېيازەت چەككەن ئاۋامنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئۇنتۇپ قالمىغانسەن؟

— قانداقمۇ ئۇنتاي، — ھېكمەت گويا ئىچىدىكى پىغانىنى بىر يولىلا چىقارماقچى بولغاندەك تاماكىنىڭ ئىسىنى «ئۇھ» دېگىنىچە ئۇزۇن پۈۋلىدى، — مەھبۇبە تۇغقاندىن كېيىن،

خوتەندە ئۆتكەن يىگىرمە يىللىق ھايىاتىم كۆڭۈل ئەينىكىمدە بىر - بىر ئايان بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. قەلەمنى قولۇمغا ئالسامىلا خۇددى ئايىغى ئۈزۈلمەس بۇلاقلاردەك بىر ئۆمۈر داستانىغا، چەك - چېگرىسى كۆرۈنمەس جاڭگىلى مازانداران، تۈرمۈش ۋە ھاياتلىق دەشتى - چۆللىرىگە كىرىپ كېتىدىغاندەك تۇيغۇلارغا چۆمۈلىمەن. . . بۇ ھەقتە غەلىتە - غەلىتە تېمىلار مېنى ھايا- جانغا سالىدۇ.

— قېنى دەپ باققىنە، قانداق تېمىلار ئۇ؟

— «شۇنداقمۇ دوستلار ئۆتكەن» ، «تۇمانلىق يىللار» ، «بىز باسقان قانلىق يوللار» .

— باشتىكى تېما چەكلىمىلىككە ئىگە، چۈنكى سەن دوستلار توغرۇلۇقلا يازمايسەن، — دېدى كامىل بىرئاز ئويلە- نىۋېلىپ، — ئاخىرقىسى بولسا بەك يالىڭاچ قويۇلغان، مە- نىڭچە، «تۇمانلىق يىللار» بولۇپ قالغۇدەك.

— مەن ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىشتىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن قەبرىستانلىققا چىقىپ مۇرات بىلەن مۇڭداشتىم، — ھېكمەت بىردىنلا مۇڭلاندى، — سەن دېگەن بۇ ئىشلار شۇ چاغدىمۇ كال- لامغا كىرىۋالدى. مەن مۇرات ئۈچۈن بولسىمۇ پۈتۈن ئەقىل - ئىدراكىمنى ئىشقا سالىمەن.

— ئىرادەڭگە تەسانا، — كامىل دوستىنىڭ مىسكىن چىرايىغا باقتى، — مۇسەللەپ كۆرسەم ئاشۇ ئۇنتۇلماس ئايدىڭ كېچىنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە يىگىرمە تۆت يىل بولۇپ قاپتۇ.

ھېكمەت كامىلنىڭ كېسىلى ھەققىدە ئەمدىلا گەپ ئېچىش- قا، ئېغىر سومكىنى كۆتۈرگەن مىرزا مۇھەممەت كىرىپ قال- دى. ئۇ ئېگىز بوي، تەمبەل، يۇمشاق قارا تۆكلەر بۇرۇت ئىزناسىنى شەكىللەندۈرگەن، خۇش پېئىل، مۇلايىم يىگىت ئىدى. مىرزا مۇھەممەت كاۋاپ پىشقۇچە كاۋاپدانىنىڭ ئالدىدا ئۈزۈن تۈرۈپ قالغانمۇ، قارىغا مايىل ئۆڭى بېغىررەڭ تۈس

ئالغاندى. ئۇ سومكىنى گىلەم ئۈستىگىلا قويۇپ پېشانىسىدىكى ئۇششاق تەر ئۈنچىلىرىنى سۈرتتى.

— مىرزا مۇھەممەت، قېنى سىز چاي دەملەڭ، — دېدى كامىل ئورنىدىن تۇرۇپ، — مەن جوزا راسلاي.

كامىل يېزىق ئۈستىلىگە گېزىتنى يېيىپ سالغاندىن كې- يىن، ئىككى نانىنىڭ ئارىسىغا ئېلىنغان كاۋاپنى قويۇپ، ئاندىن پۈتۈنى ئالدى. ئۇ ئىش قىلغاندا تولىمۇ زېرىپىلەپ كەتكەچكە، پاكىز ئىستاكانلارنىڭ ئىچى - سىرتىنى قەغەز بىلەن سۈرتۈپ بولۇپ دېرىزىگە تۇتۇپ كۆرۈپمۇ باقتى. ھېكمەت ئۇنىڭ ھېچقا- داق كېسەل ئەسرارى كۆرۈلمىگەن چىرايىغا، چاققان ھەرىكە- لىرىگە قاراپ «ماھىگۈل سەل ئاشۇرۇۋەتتىمۇ قانداق» دەپ ئويلىدى. بۇ ئەسنادا مىرزا مۇھەممەت ئىستاكانلارغا چاي قۇيۇپ بوتۇلكىلارنىڭ ئاغزىنى ئاچتى. ئۇلار كاۋاپ ھەم نان بىلەن قورساقنى ئەستەرلىۋالغاندىن كېيىن پۈتا ئىچىشتى.

— ھەرقاچان شارابقا تەئەللۇق نەرسىگە داخىل بولسامىلا مۇرات ئېسىمگە كېلىدۇ، — دېدى ھېكمەت ئىستاكانىنى قولىغا ئېلىپ، — رەھمەتلىك ئاجايىپ ئامراق ئىدى.

— ئىچىۋالغاندىن كېيىنلا سېنىڭ چىشىڭغا تېگىدە- غان، — كامىل پۈتۈنى بىر ئوتلاپ قويۇپ قويدى، — سىلەر جىقراق ئىچىڭلار، مەن سىلەرگە ھە - ھۇ دېيىشىپ بېرەي، بولمىسا ھاسىراپ كېتىدىكەنمەن.

كامىل تۇيۇقسىز ئېغىزىدىن چىقىپ كەتكەن گەپتىن ئەن- دىكىپ، دەرھاللا مىرزا مۇھەممەتكە قاراپ قويدى. «ھاسىراپ كېتىدىكەنمەن» دېگەن سۆزدىن، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ مەنىلىك قارىشىدىن يۇرىكى «قارتلا» قىلىپ قالغان ھېكمەت دوستىغا قارىدى. كامىلنىڭ كېسىلىنى يوشۇرۇۋاتقانلىقى چىقىپلا تۇراۋە- تتى. ئۇ بۇ چاغقىچە ئىچىملىك ئىچىپ بۇنداق ھالەت يۈز بەرمە- گەنىدى.

— بولدی، سەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى دەپ ئىچمە، — دېدى ھېكمەت كامىلنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ، — سېنىڭ قانداق كېسەل بولۇپ قالغىنىڭ ماڭا ئايان. نېمە ئۈچۈن بالىنىتسىدا ياتقىلى ئۇنىمىدىڭ؟

كامىل بىلەن مىرزا مۇھەممەت تۇنجۇقۇپلا قالدى. ھەر ئىككىلىسى ھېكمەتنىڭ جىددىيلەشكەن چىرايىغا قارىغىنىچە نېمە دېيىشنى بىلەلمىدى. ئارىنى بىر ھازا جىمجىتلىق باستى. ئاخىر كامىل چىرايىغا زورمۇزور كۈلكە يۈگۈرتۈپ بېشىنى كۆتۈردى.

— ياڭاللا، قۇلىقىڭ ئەجەب ئۇزۇن نېمىكەنسەن، — كامىل بېشىنى چايقىدى، — ساڭا يەتكۈزگەنلەر بەك كۆپتۇرۇۋېتىپتۇ، ئەنسىرەپ كەتكۈدەك چوڭ ئىش يوق.

— سېنىڭ مىجەزىڭ ماڭا ئايان، — دېدى ھېكمەت، — بىرەر ئىشقا تۇتۇش قىلساڭ گېلىڭدىن تارتىپ ئائىلەڭگىچە ئۇنتۇيسەن، خۇددى يەر شارىنى ئۆزۈڭ چۆرگىلىتىدىغاندەك.

— خاتىرجەم بول، ئەزرائىلنىڭ ھازىرچە ماڭا چولىسى تېگىدىغاندەك ئەمەس. قارىمامسەن، شۇنچە بىردەم تۇرمامدىمەن.

— ھەر قېتىم دوختۇرخانىغا بىللە بارغىنىمىزدا، — دېدى مىرزا مۇھەممەت ھېكمەتنىڭ سۆزلىرىنى قوللىغان تە - لەپپۇزدا، — كامىلكام دورا بىلەن ئوكۇلنى ئېلىپلا قايتىدۇ. دوختۇرلارنىڭ. . .

— دوختۇرلارنىڭ دېيىشچە، — كامىل مىرزا مۇھەممەتكە ئالىيىپ قويدى، — كېسەلنىڭ ئەمدى باشلىنىشىكەن، دەرا، ئوكۇل بىلەن بىر مەزگىل داۋالانسام ساقىيىپ كەتكۈدەك.

— ساڭا گەپ يېگۈزمەكنىڭ تەسلىكىنى بىلىمەن، — ھېكمەت ئىستاكاندىكى پۈتۈنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى، — لېكىن، بىزنىڭ ئالدىمىزدا قىلىدىغان ئىشلىرىمىزنىڭ نەقەدەر

كۆپلۈكىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك.

— چۈشىنىمەن، — كامىل دوستىنىڭ دولىسىغا قولىنى قويدى، — مىرزا مۇھەممەت ئىككىمىز ئالدىمىزدىكى ھەپتە ئىچىدە بېيجىڭغا ماڭىدىغاندەك تۇرىمىز، شۇ پۇرسەتتە داۋالىنىشىنى ئويلاۋاتىمەن.

مۇقام جەمئىيىتى، تەشۋىقات بۆلۈمى، شۇنداقلا كلاسسىك ئەسەرلەر ئىشخانىسى ئون ئىككى مۇقامنىڭ تېكىستلىرىنى بېيجىڭدا تۇزگەچ، بىر تەرەپتىن نەشرىدىن چىققان قىسمىلىرىنى ئۈستىدىن تۇزىتىپ مېڭىش ئۈچۈن كامىل بىلەن مىرزا مۇھەممەتنى بېيجىڭغا ئەۋەتىشنى قارار قىلغانىدى.

— بۇگۈن بۇ يەرگە كېلىشىم سېنىڭ كېسىلىڭ توغرۇلۇق ئىدى، — دېدى ھېكمەت كۆڭلى ئەمىن تاپقان قىياپەتتە، — بېيجىڭغا بارغاندىن كېيىن داۋالىنىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قوي، ئۇ يەرنىڭ داۋالاش سەۋىيىسى ئەلۋەتتە يۇقىرى.

— مەنمۇ شۇنىڭغا خۇشال، — مىرزا مۇھەممەت سۆز قىستۇردى، — كامىلكامغا ئۆزۈم ھەيدەكچىلىك قىلىمەن، داۋالانمىسا زادى بولمايدۇ.

— سىلەر يولغا چىققۇچە يەنە پاراڭلىشىمىز، — ھېكمەت مىرزا مۇھەممەتكە قارىدى، — سىز قولىڭىزغا تاياق ئېلىپ زىنچىلاپ تۇرمىسىڭىز، تۇگمەندىن زېرىككەن تۇزچىنىڭ ئېشىنكىدەك، بۇ جاھىل دوختۇرخانىغا تىرەجەپ ماڭغىلى ئۇنىمايدۇ.

— پاھ، پاھ، ماۋۇ شامالللىقنىڭ گېپىنىڭ سېسىقلىقىنى كۆرەيمۇ، — كامىل بېشىنى چايقىدى، — بارمىسام سېنىڭدىن قۇتۇلالمىغۇدەكمەن. مېنىڭمۇ بېيجىڭدىكى «جۇڭيى» دوختۇرخانىلىرىنىڭ بىرىدە داۋالىنىش ئويۇم بار ئىدى.

ھېكمەت ئۇلار بىلەن بىرەر سائەتتەك پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى. . . كامىل ئۇنى ئۇزىتىپ سىرتقا بىللە چىقتى. تەنتەربىيە كومىتېتى ئالدىدىكى كاۋاپخانا ئالدى خۇددى

چۇۋلۇپ كەتكەن ھەرە كۆنىكىدەك بولۇپ كەتكەنىدى. باشقا يەرلەرگە قارىغاندا بۇ يەرنىڭ كاۋىپىنىڭ گۈشى يېڭى، ئەرزان ھەم چوڭ ئۆتكۈزۈلگەچكىمۇ، ھەر كۈنى تازىمۇ قىزىپ كېتەتتى. ئىككى غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى كاۋاپداندىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاپئاق ئىس، ئاجايىپ مەززىلىك پۇراقلارنى نە - نەلەرگە ئۇچۇرۇپ دىماغلارنى غىدىقلايتتى. ئىككى دوست كوچىنى كۈندۈز-دەك يورۇتۇۋەتكەن كوچا چىراغلىرىغا، ئايىغى ئۈزۈلمەي ئۆتۈشۈۋاتقان ھەرخىل ئاپتوموبىللارغا، رەڭگارەڭ كىيىنگەن كىشىلەرگە قاراپ بىردەم تۇرۇشتى.

— كامىل، — دېدى ھېكمەت روھسىز قىيا - پەتتە، — رەسسام بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقىنى قىلمايمىكىن دەيمەن.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— يېزىقچىلىق ھەم سىزىقچىلىق ئىشلىرىمغا خىلىلا تە-سىرى بولۇۋاتىدۇ.

— ئەسلىدىغۇ ئەمەل دېگەن نەرسە كەسپىي خادىملار ئۈ-چۈن ئارتۇقچە يۈك. تاشلاپ بېرىمەن دېسەڭ ئۇلار قوشۇلارمۇ؟

— بىر قېتىم سۆزلىشىپ كۆردۈم، رەھبەرلىك ئۇنىماي تۇرۇۋاتىدۇ.

ھېكمەتنىڭ كەسپىنى باھانە قىلىپ مۇدىرلىقنى تاشلاپ بەرمەكچى بولغانلىقى، ئەمەلىيەتتە كۆڭۈل سوۋۇشتىن بولۇۋا-تاتتى. ھازىر «گۈھەر زېمىن» نەشرىياتى ئىشانوف ھەم جاڭ جىجۇلار بار ۋاقتىدىكى جەڭگىۋار ھالىتىنى يوقىتىپ قويماقتا ئىدى. نەشرىيات باشلىقى ياقۇپ مۇھەممەد نۇر-ساپا، شۇجى ھەم مۇئاۋىن باش مۇھەممەد لۇگاڭلار كەلگەن دەسلەپكى يىللاردا نەشرىياتچىلىق ئىشلىرى خىلىلا يۈرۈشكەن-دەك قىلغان بولسىمۇ، كېيىن بارا - بارا چېكىنىشكە باشلىدى. نەشر خىزمىتى، كىتاب تارقىتىش، تېماتىك پىلان تۈزۈش،

مەمۇرىي خىزمەت، قەلەم ھەققى قاتارلىق بىر يۈرۈش كەسپىي خىزمەتلەر ئوخشىمىغان قاتاللىقلار سەۋەبىدىن بىر ئىزدا توخ-تاپ قىلىۋاتاتتى. ياقۇپ مۇھىتى ھەر قېتىملىق چوڭ يىغىندا قايسى كىتاب، قايسى ژۇرناللاردىن قانچىلىك زىيان بولۇۋاتقان-لىقى ھەققىدە قاينىاپ - تېشىپ سۆزلەيتتى، بىراق ئاشۇ زىيانىنى قانداق ئازايتىش توغرىسىدا ھېچقانداق ئامال - چارە قويالمايتتى ياكى ئىزدەنمەيتتى. ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىدىغان بىر قىسىم كىتابلارنىڭ ۋاقتىدا زاۋۇتقا يوللانماي پىلانغا تەسىر يېتىۋاتقان-لىقىدىن بولسا مۇدىر ۋە مۇھەررلەر قاقشايتتى، كۆرۈپ تەس-تىقلاپ بېرىشكە يوللانغان قولىيازمىلار باش مۇھەررىر نۇرساپا-نىڭ ئىشكاپلىرىدا توپا بېسىپ ياتاتتى. قانداقتۇر تۇزۇم - قائى-دىلەرنىڭ تولىلىقىدىن رەسسام بۆلۈمىمۇ قەدەمنى چوڭ ئالالما-غاچقا لى يۈك بۆلۈنۈپ چىقىپ مۇستەقىل نەشرىيات بولۇش ھەققىدە دوكلات يېزىپ، يۇقىرى ئورگانلارغا چېپىپ يۈرەتتى. شۇڭا، بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ھېكمەتنىڭ ئەمەلدىن كۆڭلى سو-ۋۇپ قالغانىدى.

— بولدى، بۇ ئىشلارنى ئويلاۋەرمە، كېيىنچە ئىزىغىمۇ چۈشۈپ قالار، ساڭا بىر مەسلىھەت بار ئىدى، — دېدى كامىل نەگىدۇر تىكىلگەن پېتى، — سەن مۇشۇنداق غېرىب دۇئانىدەك ئۆتۈپ كېتىۋېرەمسەن؟ مەھبۇبەنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگىمۇ ئىكى-كى يىل بولۇپ قالدى. ماھىگۈل بىلەن بىرگە قىلىپ قويساق قانداق دەيسەن؟

— ئۇ بىر نېمە دېگەن ئوخشىمامدۇ؟ — ھېكمەت دوستىغا قارىمايلا سورىدى، — سەن ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشقانمىدىڭ؟

— بەزىدە بىزنىڭ ئۆيگە كېلىدۇ، بۇ توغرۇلۇق بىرنېمە دېمىگەن بولسىمۇ، سېنى ساقلاۋاتقانلىقى ئېنىق، — كامىل ھېكمەتكە قىيا كۆزىنى سالدى، — ئۆزۈڭ شۇنچە ئالدىراش، ئۆيىنىڭ ئېغىر - يېنىكىنى بىر ئادەم كۆتۈرگەندىن ئىككى ئادەم

ئۇستىگە ئالغىنى ياخشى ئەمەسمۇ، كەسپىي ئىشلىرىڭغىمۇ كۆپ ياردىمى بولاتتى.

— تۇرمۇشتىن سوۋۇپ كەتتىممۇ بىلمەيمەن، ئۆيلىنىشكە ھېچ رايىم يوق.

— سېنىڭ مىجەزىڭ ماڭا ئايان، مەھبۇبەنىڭ ئۆلۈمى سېنى ۋىجدان ئازابىغا قويدى، — كامىل ئىغىر تىندى، — گۈلزىبادىن ئايرىلغاندىن كېيىنمۇ ئۇزۇنغىچە ئەسلىگە كېلەلمىگەنىدىڭ. بىراق، رېئاللىققا يۈزلىنىشىڭ كېرەك، ئۇچقۇنۇ- ئايمۇ ساڭا مەڭگۈ ھەمراھ بولالمايدۇ.

— ئۇغۇ شۇنداق، ئەمما مېنى ھازىرچە تەڭلىككە سالما، كۆڭلۈم تارتمايدۇ.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— ھەر كۈنى دېگۈدەك مەھبۇبە چۈشلىرىمدىن چىقمايدۇ. ئۇنى نېمىشقىمۇ شۇنچە يىللار ئازابلىغاندىمەن، دېسەملا يۈرە- كىمنىڭ ئاغرىشىغا چىدىيالمايمەن.

— بۇنى ئۆزۈڭگە يۈك قىلىۋالساڭ ئۆمۈر بويى چۈشكىنە- لىشىپ ئۆتىسەن، — كامىلنىڭ تەلەپپۇزى بىردىنلا ئۆرلىدى، — مەھبۇبەمۇ نادانلىقىدىن سېنىڭ يۈرىكىڭنى جارا- ھەت قىلمىدىمۇ؟ بۇ دۇنيادا ھەر كىم ئۆز قىلمىشىنىڭ جازاسى- نى تارتىدۇ.

— ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ماڭا قىلغىنى ئەمەس، بەلكى ئۆزۈمنىڭ ئۇنىڭغا قىلغىنىم كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ كېتىۋا- تىدۇ.

كامىل چوڭقۇر خورسىنىپ ئۇندىمىدى، دوستىنىڭ خۇي - پەيلى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى. دۇنيادا شۇنداقمۇ ئادەملەر بولىدۇ، باشقىلاردىن دىلىغا رەنجى - كىنا يەتسە ئىچىگە يۇتۇپ بىر مەزگىل ئازابلىنىدۇ ۋە بارا - بارا ئۇنتۇيدۇ، ھەتتا «مەن مۇنداق دېمىگەن بولسام، ئۇ ئۇنداق قىلمىغان بولاتتى» دېيىش

ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەرزىمەس بىر ئېغىز سۆزىنى ياكى توغرا نىيەتتە قىلغان ئەقىدىسىنى ئەيىبلەپ ئۆزىنى ئۆزى كايىيدۇ. قانداقتۇر سەۋەنلىكلىرى ئۆزىگە تاغدەك كۆرۈنۈپ، باشقىلارنىڭ شۇم غەرەزلىرى تېرىقتەك بىلىنىپ قالىدۇ، ئەدناسى ئەپۇ سو- رايدۇ. بۇ ۋەجدىن، قىسقىسى، رەقىبلىرىنىڭمۇ يۈزىنى قىزار- تىپ قويۇشىدۇ. مانا بۇ ئەقىللىق، زېھنىياتلىق، ياۋاش كىشە- لەرنىڭ پەزىلىتىدۇر. بۇ توغرۇلۇق دانالىرىمىز مۇنداق تەبىر بەرگەن:

ئەقلى كامىل كىشىلەر تەمكىن ھەم ياۋاش بولۇر،
دۆت كىشىلەر يامانلىق ھەم شۇملۇق قىلۇر.

ھېكمەت دوستى بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قالدى. ئۇ يولدا ماھىگۈلنى ئەسلەپ ماڭدى. ماھىگۈل ھازىر بۇرۇنقىدەك قويۇق كەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ بىرنەچچە ھەپتە يوقاپ كەتسە ھېكمەتنىڭ نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنى كۆرگۈسى، پاراڭلاشقۇ- سى، نېمىلەر ئۈستىدە تاكاللاشقۇسى كېلەتتى. بەزىدە ئىشىك چېكىلسە ياكى تېلېفون جىرىڭلاپ قالسا «شۇمكىن» دەپ قالات- تى، كېلىپ قالغۇدەك بولسا ئەھۋال سوراشتىن باشقا ئوشۇق - تۆشۈك گەپ قىلمايتتى. ئۇ كەتكەندىن كېيىن ئۇچ- قۇنئاي دومسىيىپ «ئادەمنى خىجىل قىلىپ، خۇددى گاچىدەك ئولتۇرۇۋالغان ياكى كىتابقا بېشىچە چۆكۈپ كەتكەن. . . » دەپ دوق قىلاتتى. ئۇچقۇنئاي دەرسلىرى جىددىيلىشىپ، ئىمتىھانلار قىستاپ كەلگەن كۈنلەردە ماھىگۈل تېلېفون بەرگەن ھامان ئۇ چۈش ياكى كەچ تەرەپلەردە كېلىپ تاماق ئېتىپ، ئۆينى بىرقۇر يىغىشتۇرۇپ بېرىپ كېتەتتى.

ماھىگۈلنىڭ خىيالى ئۇزۇلمەي تۇرۇپ ھېكمەت ئۆيىگە يېتىپ كەلدى. ئۇچقۇنئاي ئۆز ھۇجرىسىدا كىچىك ئۇنئالغۇ

ئارقىلىق ئىنگلىز تىلى تەلەپپۇز قىلىشنى ئۆگىنىۋاتاتتى. ئۇ رۇستەمدىن ئايرىلىپ كەتكەندىن بېرى ئۆزى يالغۇز مەشىق قىلاتتى. ئۇچقۇنئايىنىڭ ئوقۇش نەتىجىسى ئالىي مەكتەپ بويىچە ئالدىنقى قاتاردا بولۇپ، ئىنگلىز ھەم ياپون تىلىنى تىرىشىپ ئۆگىنىۋاتاتتى. ھېكمەت قىزىنىڭ دىققىتىنى بۆلمەسلىك ئۈچۈن تېلېۋىزورنىمۇ ئاچماي مېھمانخانىدا كىتاب كۆردى. ئەمما، شەپە چىقارماي كىرىپ كەلگەن ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلىۋالدى - دە، بويۇن، قۇلاق، مەڭزىلىرىگە قارىقويۇق سۆيۈپلا كەتتى.

— ھەي، ھەي، بولدى قىلىڭ، چوپچوڭ ستۇدېنتمۇ ئەركىلەمدۇ - ھە؟ — ھېكمەت قىزىغا قايرىلىپ قارىدى، — بۈگۈن سىزگە نېمە بولدى؟

— دادا، مەن سىزگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرمەكچى.

— ۋۇي، نېمىشقا ئەمدى؟

— مۇشۇ كۈنلەردە ئىككىمىز نېمانداق ئۇزۇنراق ئەسىرا بولالمايمىز، — ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ بوينىنى قۇچاقلىغىنىچە تۇراتتى، — مەن مەكتەپتىن كەلسەم سىز يوق، بولسىڭىزمۇ ئۆيىڭىزگە كىرىۋېلىپ يازغان، سىزغان، ئوقۇغان. . . ئەتىگەنلىكى مەن سەھەر كەتكەن، بەزى كۈنلىرى تېخى كېچىدە كىرسىڭىز كۆرۈشمەيلا كېتىپ قالىمەن.

— قىزىق گەپ بولدى بۇ، — ھېكمەت قىزىنى يېنىغا تارتىپ ئولتۇرغۇزدى، — سىز ئوقۇۋاتسىڭىز، مەن ئىشلەۋاتسام، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ - دە.

— راست گەپنى قىلسام، بىزنىڭ ئۆيىمىز ھېچ بىر ئائىلىگە ئوخشىمايدۇ، — ئۇچقۇنئاينىڭ ئاۋازىدا ياسالمىلىق يوق ئىدى، — سىز مېنى زادىلا ئويلىمايدىكەنسىز.

— ھەي، ھەي، تولا ئۇششۇقلۇق قىلماڭ - ھە، — ھېكمەت قىزىنىڭ بۇرنىنى چىمدىپ قويدى، — مەكتەپتىن

كەچتە كېلىپ بولغۇچە قورۇمىلارنى قورۇپ، چايلارنى تەييار قىلىپ قويىمەن، ئۆگىنىشىڭىزنى سۈرۈشتە قىلمەن، پات - پات ئەھۋالىڭىزنى سوراپ تۇرىمەن، سىز بولسىڭىز خۇددى خېنىملاردەك يۇرىسىز.

— مەن ئۇششۇقمۇ، سىزمۇ؟ — ئۇچقۇنئاي دادىسىغا ئېسىلدى، — يەكشەنبىلەردە كىر يۇيۇپ، ئاش - تاماق ئەتكىنىم، ئۆيلەرنى تازىلاپ يېغىشتۇرغىنىم ھېساب ئەمەسكەن - دە؟

— شۇنداقمۇ قىلدىڭىزمۇ؟

— ئەسكى، ئەسكى، — ئۇچقۇنئاي ئەركىلەپ دادىسىنىڭ دۇمبىسىگە ئۇرۇشقا باشلىدى، — تېخى مېنى ئۇششۇق دەيدۇ، سىز دېگەن كۆزىنى يۇمۇۋالمىغان مۇشۇك.

ھېكمەت قىزىنىڭ ئەركىلىگەندەك قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ تېگىدە يوشۇرۇن مەنە بارلىقىنى بىلەتتى. چۈنكى ئۇ ئىشخانىدا رەسىم سىزىپ، يېغىن ئېچىپ، ۋەزىپە سۆيلەپ قايتىپ كىرەتتى - دە، ئۆز ھۈجرىسىدا تەڭ كېچىلەرگىچە يېزىقچىلىق بىلەن مەشغۇل بولاتتى. ئىشىكنىڭ ئېچىلغىنىنى، قەزىنىڭ «مەن كەلدىم» دېگەندەك يۆتەلگەن ياكى شىپىلداپ ماڭغان تۇنۇشلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ ئالدىغا چىقىپ قويمايتتى. ئۇچقۇنئاي بولسا دادامنىڭ پىكرىنى چېچىۋەتمەي دەپ جىمىپ كېتەتتى ياكى ھۈجرىسىدا ئۆگىنىش قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ دادىسىنىڭ چىرايىنى، كەيپىياتىنى كۆرۈش ئۈچۈن بىر چىنە چاينى باھانە قىلىپ كىرەتتى، ھېكمەت بولسا قىزىغا لەپپىدە بىر قاراپ كۈلۈپ قويىاتتى، خالاس. ئۇچقۇنئاي دادىسى بىلەن مۇڭدىشىنى، دەردلىرىگە دەرمان بولۇشنى، ھەر خىل تېمىلاردا سۆھبەت قىلىشنى شۇنچە خالايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دادىسىغا دېيەلمەي كېلىۋاتقان سىرى - ئەسرالىرىمۇ يوق ئەمەس ئىدى.

نەبى ماشىنىسىغا قورۇلۇش ماتېرىياللىرىنى بېسىپ ئاقسۇغا كەتكەن بىر شەنبە كۈنى ئۇچقۇنئاي ئۇلارنىڭ ئۆيىدە قونۇپ

قالدى. دىلنار تەڭ كېچىگىچە ئېرى نەبىدىن ئاڭلىغان نۇرغۇن ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى. دادىسى ھېكمەت، گۈلزىبا، مەھبۇبە، ماھىگۈل، گۈلرۇز، نەبى، ئەزىمەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن ھايات قىسمەتلىرىدىن خەۋەر تاپقان ئۇچقۇنئاينىڭ قەلبىدە ماھىگۈلگە نىسبەتەن چىن دىلىدىن خەيرىخاھلىق تۇيغۇلىرى چېچەك ئاچتى. مۇھەببەت، دوستلۇق، بۇرچ مۇجەسسەملەنگەن بۇ ھايات پاجىئەلىرىنى ئۇ ئانىسى مەھبۇبەدىن بۇرۇن ئانچە - مۇنچە ئاڭلىغان بولسىمۇ، بۇنچىلىك چوڭقۇر ھەم كەڭ دائىرىدە بولمىغانىدى. شۇنداقتىمۇ دىلنارنىڭ ئېيتقانلىرىغا تەلتۆكۈس ئىشىنىپ كېتەلمىگەن ئۇچقۇنئاي يەنە بىر شەنبە كۈنى ماھىگۈلنىڭ ئۆيىگە مېھمانلاپ بېرىپ قونۇپ قالدى. ئۇلار بىر كېچە مۇڭداشقاندىن كېيىنلا، ئۇ دادىسىنى تېخىمۇ تولۇق چۈشەندى. بولۇپمۇ ماھىگۈلنىڭ شۇنچە ياشقا كىرگۈچىلىك توي قىلماي بىر ئېتىقاد چىرىغىنى ياندۇرۇپ، بىراۋلارغا ئەقىدە باغلاپ كەلگەن ئىرادىسىگە يۈرىكىدىن ئاپىرىن ئوقۇدى. بۇ توغرۇلۇق ئۇچقۇنئاي دادىسى بىلەن ئوچۇق - يورۇق سۆزلىشىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ كەلگەن بولسىمۇ، ئاتا - بالىلىق پەردىشەپ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا شەرم - ھايا تېمىنى سوقۇپ قويغانىدى، شۇنداقلا تەبىئىي بىر پۇرسەتمۇ بولمىدى.

— دادا، بىر گەپ قىلسام خاپا بولامسىز؟ — ئۇچقۇنئاي ھېكمەتنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — ھازىر كاللامغا دەرس زادىلا كىرمەيدىغان بولۇپ قالدى، ئۆگىنىشلەردە چېكىنىپ كېتىۋاتىمەن.

— نېمىشقا؟ — ھېكمەتنىڭ كۆزلىرى قىزىغا قادالدى، — مەكتەپ بويىچە ياخشى ئىدىڭىزغۇ.

— ھېچ بىلمىدىم، ئۆزۈم سىنىپتا ئولتۇرغىنىم بىلەن پىكىر - خىيالىم سىزدە ھەم ئۆيدە بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

— قىزىق گەپ، ماڭا، ئۆيگە نېمە بوپتۇ؟

— ئۆيىمىز ئۆيگە ئوخشىماي قېلىۋاتىدۇ...

— نېمە ئۈچۈن؟

— بىر ئۆيدە ئانا ئورنىدا بىرەر ئايال بولمىسا زادىلا قامالاشمايدىكەن...

— شۇنداقمۇ؟ — ھېكمەت قىزىنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى مۇسەللىدى، — ئۇنداقتا خىزمەتچى يالالايلى.

— ئوھوش، قويۇڭا ئۇنداق ئوغرىلارنى، — ئۇچقۇنئاي دەرھاللا قارشى چىقتى، — نەچچە ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئۆيىدىكى خىزمەتچىلىرى ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشۈپلىپلا نەرسىلىرىنى ئېلىپ قاچتى.

— ھەممىسىلا ئۇنداق ئەسكى ئەمەستۇ، ئۇلارنىڭمۇ ئاجايىپ ياخشىلىرى بار.

— شۇنداقتىمۇ بولمايدۇ، — ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ قەتئەن بىلمەسكە سېلىۋاتقانلىقىدىن جىلە بولدى، — راست گەپنى قىلسام، ماڭا ئانا بولالىغۇدەك ھەمراھلىق بولۇۋېلىڭ.

ھېكمەت قىزىنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى باشتىلا چۈشەنگەن بولسىمۇ تېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرغانىدى. ئۇچقۇنئاي نەبى ۋە ماھىگۈللەرنىڭ ئۆيىدە قونۇپ كەلگەندىن بېرى بىردىنلا كەم سۆز، قاراشلىرى غەلىتە ھەم قانداقتۇر بىر ئىشنى دېيەلمەيۋاتقاندەك سىرلىق بولۇپ قالغانىدى. قىزىنىڭ يۈزتۇرا بۇنداق گەپ قىلىشى ھېكمەتكە سەل تىك كەلگەندەك تۇيۇلسىمۇ ئۇنى ئەيىبلىمىدى. چۈنكى، ھەدىسە «ياشانغىنىدا تەنھا قالغان ئاتا ھەم ئانىلارغا ‹يالغۇزلۇق تارتىپ قالدىلا، ھەمراھلىق قىلىپ قويايلىمۇ؟› دەپ تۇرۇش ئوغۇل ۋە قىز پەرزەنتلەرنىڭ پەرزەنتلىك دۇر» دېيىلگەن. ئەمدى نېمە دېيىش كېرەك.

ھېكمەتنىڭ ئۇزۇنغىچە سادا چىقمىدى. ئۇنى قانداقتۇر بىر كۈچ پۈت - قولىنى بوغۇپ، كىشەنلەپ تۇرغاندەك قىلاتتى. بايا كامىل بۇ توغرۇلۇق ئېغىز ئاچقاندىمۇ ئۇ مۇشۇنداق ھالەتتە

قمینالغاندی. دەرۋەقە، دوستی ئېيتقاندەك ئارزۇ ـ ئۇمىدلەر ئىستىكىدە ئۆزىنىمۇ، ھېكمەتنىمۇ ئازابلىغان مەھبۇبە كېتىپ قالدی، رېئاللىق ئۇنىڭغا مەڭگۇ قارىلىق تۇتۇشقا ئىجازەت بەر- مەيدۇ. ئەمىسە ھېكمەت نېمە ئۈچۈن بىر قارارغا كېلەلمەيدۇ؟ ئۇ بۇ توغرۇلۇق ئۆزىمۇ ئېنىق بىر نېمە دەپ بېرەلمەيتتى. بىراق، جىمجىت، پىنھان ھۇجرىدا ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈش، دېرىزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ساپسېرىق غازاڭلاردىن، باھار سۇۋىغا قىلغان ياش يوپۇرماقلاردىن، ئۇنچىدەك تۆكۈلۈۋاتقان ئاق يېغىندىن، لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان ئاپئاق قارلاردىن ھايات كارۋا- نى بېسىپ ئۆتكەن قانلىق ئىزلارنى كۆرۈش، مەڭگۇ ئۈزۈلمەس مۇڭلۇق تۇرمۇش سىمفونىيىسىنى ئاڭلاش، كۆزلىرى لىپمۇلىپ سۈزۈك ياشلارغا تولۇپ ئاھ ئۇرۇش، كۆزىدە قانلىق ياش بىلەن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يۇدۇپ كەتكەن دوست ـ مەھبۇبىلىرىنى كۆرۈش ھېكمەتنىڭ ھۇزۇرلىنىش مىزانى بولۇپ قالدی. مانا بۇ تەنھالىق ئاتا قىلغان ئازاب شەربىتى ئىدی. بۇ شېرىن ئازاب ئېچىگى ئۇنىڭ ھاياتىغا مەنە بېغىشلاپ، كۆزىنى نۇر بىلەن تولدۇ- رۇپ، دىلىغا ئويناق تەپەككۇر ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتاتتى. يالـ- غۇزلۇق ئەسىر قىلغان دەقىقىلەردە ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئۆرتىنىپ چىققان ئاھلىرىدىن، نىدالىرىدىن ئونچە ـ دۇرلار قەغەز بېتىگە تۆكۈلەتتى. . . شۇڭا ھېكمەت ئازاب لەززەتلىرىدىن، شېرىن چۈشلىرىدىن كېچەلمەيتتى، ئۇنىڭغا باشقىلارنىڭ دەخلى ـ تە- رۇز قىلىشىنمۇ خالىمايتتى، بۇ تۇيغۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن كىشىنىمۇ تەرك ئېتىپ بىئارام قىلاتتى.

ـــ دادا، بەكلا جىممپ كەتتىڭىزغۇ، ـــ دېدی ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ ناگىھان ھالەتتىكى چىرايىدىن ئىچى ئۆرتىنىپ، ـــ بوپتۇ، ئەگەر تەبىئىتىڭىز كۆتۈرمىسە ئۆز مەيلىڭىز.

ـــ قىزىم، ھازىرچە مېنى تەڭلىككە سالماڭ، كېيىنچە بىر گەپ بولار، ـــ ھېكمەت ئۇچقۇنئايغا قارىيالمىدی، ـــ ۋا-

قىت بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ، ئۇخلايلى.

ـــ دادا، بىر ئىشنى ئۇنتۇغلى تاس قاپتىمەن، ـــ دېدی ئۇچقۇنئاي ئورنىدىن تۇرۇپ، ـــ تۇرسۇنجان ئاكام سىزنى ئىز- دەپ كەپتىكەن، «مۇھىم ئىشىم بار ئىدی» دەيدۇ، ئەتە ئەتىگەن يەنە كەلمەكچى.

ـــ تۇرسۇنجان ئالمىنىڭ مۇھىم بولمىغان ئىشىمۇ بارمـ- ىدۇ.

ئەتىسى ئەتىگەن ئۇلار قىزىق سۆت بىلەن ناشتا قىلىشتى. ئۇچقۇنئاي سومكىسىنى ئالدی ـ دە، ئالدىراپ مەكتىپىگە ماڭـ- دی. خىزمەت ۋاقتىغا يەنە بىرەر سائەت ۋاقىت بار ئىدی، شۇڭا ھېكمەت كىتاب كۆرۈش ئۈچۈن ئەينەك ئىشكاپىنىڭ قاپقىقىنى ئېچىپ تۇرۇشى، ئىشىك چېكىلىپ تۇرسۇنجان كىرىپ كەلدی. ئۇنىڭ يادىپ قالغان سۇلغۇن چىرايىدىن ھارغىنلىق ۋە خاپىلىق چىقىپ تۇراتتى، ئىككى چېكىسىدىكى ئاق چاچلارمۇ كۆپەيىپ قالغاندی. ئۇ ھېكمەت بىلەن بىرنەچچە ئېغىز «تىللىشىپ» كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئايىغىنى سېلىپ مېھمانخانىغا كىردی. تۇرسۇنجان قورسىقىنىڭ توق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ھېچنېمە قىلغۇزغىلى قويمىدی. شۇنداقتىمۇ ھېكمەت بىر تەخسىدە ئالما ھەم ئاپېلسىن ئەكېلىپ قويدی. ئۇلار تۇرمۇشتىكى بەزى ئىشلار ھەققىدە بىرەدەم پاراڭلاشتى، لېكىن «گۈلدەستە» نەشرىياتىدىـ- كى لىڭگىر ـ تاقىتاق توقۇنۇشلار توغرۇلۇق بىر نېمە دېيىشمـ- دی، چۈنكى تۇرسۇنجان پات ـ پات كېلىپ تۇرغاچقا، ھېكمەتـ- نىڭ ھەممىدىن خەۋىرى بار ئىدی. ھازىر «گۈلدەستە» نەشرـ- ياتىنىڭ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى شەكىل جەھەتتىن ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، ماھىيەتتە ئىشلارنىڭ يۈرۈشۈشى «ئاتام ئېيتقان بايـ- قى» ئىدی. تۇرسۇنجاننى ئۇيغۇر بۆلۈم مۇدىرى، مەسئۇم قابىلـ- نى مۇئاۋىن مۇدىر دەپ ئېلان قىلغاندا، پەيتۇلنى «مۇۋەققەت مۇدىر» دەپ قىستۇرۇپ قويدی. پەيتۇل نەشرىيات باشلىقى ھەم

باش مۇھەررىر ئىكەن، ئۇيغۇر بۆلۈممۇ ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى. نۇردۇن خوجىنىڭ پىلانى ھەم ئاسان-تىرتتىن خىزمەت ئىشلىشى نەتىجىسىدە، «مۇۋەققەت» دېگەن پانا قەستەن قېقىلغانىدى. پەيتۇلنىڭ بۇرۇنقى «ئۇيغۇر بۆلۈم-نىڭ بىرىنچى قول باشلىقى» دېگەن ھوقۇق كالتىكىگە پەقەت «مۇۋەققەت» دېگەن يېڭى ئىسىم ئالماشتى، خالاس. شۇڭا ھازىر پەيتۇل، تۇرسۇنجان، مەسۇم قابىلدىن ئىبارەت ئۈچ بۆلۈك شەكىللىك رەھبەرلىك مەركىزىدە يەنىلا پەيتۇل تۇراتتى. ئۇنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغانىدى. كىتاب ئۇيۇشتۇرۇش، پىلان تۈزۈش، قەلەم ھەققى يېزىش، كىتاب تارقىتىش قاتارلىق كەسپىي خىزمەتلەر ئۇنىڭسىز بېجىرىلمەيتتى. دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن تۇرسۇنجان ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ چىداپ كېلىۋاتاتتى. پەيتۇل بىلەن بەزىدە قىسقا توقۇنۇشلار يۈز بەرگەن ھامان، مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننى پىنھانغا تارتىپ تۇرلۈك چارە - تەدبىرلەرنى كۆرسەتسە، تۇن كېچىدە پەيتۇلنىڭ ئوچىقىنى پۈدەپ ئوت ياقاتتى. ئەگەر ئوت تۇتىشىپ كەتكۈدەك بولسا، باشقۇرۇش ئورگىنىدىكى جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلار مۇ-رەسسە - مادارا قىلىپ تەستە بېسىقتۇرۇپ قويىاتتى.

— ھە، مېنى ئىزدەپتىكەنسەن، — دېدى ھېكمەت ئاقلان-غان ئالمىنى ئۇنىڭغا سۇنۇپ، — نېمە مۇھىم ئىشتۇ ئۇ؟

— يېقىن ئارىدا گېزىت كۆردۈڭمۇ، — سورىدى تۇرسۇن-جان ھېكمەتتىن.

— ياق، خىزمەتىنىڭ ئالدىراشچىلىقىدا گېزىت كۆرگۈدەك بولمىدىم.

— مەسئۇت پەيزۇللانىڭ بىر ئوبزورى ئېلان قىلىنىپتۇ، ھەجىم جەھەتتىن خېلىلا چوڭ ئوخشايدۇ.

— كىم توغرۇلۇقكەن؟

— مۇقىتجان باھادىرنىڭ پۈۋېست - ھېكايىلىرىنى تىتىپ

ۋەتۋەرىكىنى چىقىرۋېتىپتۇ، دېيىشىدۇ. مەن ئۇ گېزىتنى ھېچنەدىن تاپالمىدىم.

— مۇقىتجاننىڭ؟!

ھېكمەت قۇلاقلىرىغا ئىشەنمەيلا قالدى. مۇقىتجان يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن ياش يازغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ يېڭىچە ئۇسلۇب بويىچە يېزىلغان ئەسەرلىرى ئوقۇرمەنلەر تەرىپىدىن ئالقىشقا ئېرىشىپ كېلىۋاتاتتى، ھېكمەت ئۇرۇمچىگە يېڭىدىن يۆتكىلىپ كەلگەن يىلى ئىشانوف ئۇنى ماخ-تاپمۇ بەرگەنىدى. مەسئۇت پەيزۇللا ھېكمەتنىڭ بىرنەچچە ئە-سىرىنى ماختاپ ماقالىمۇ يازغان، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتمۇ ئادەتتىكىدەك ئەمەس ئىدى.

— مۇقىتجاننىڭ بىر پوۋېستى كىنو سىنارىيىسى قىلى-نىپ مۇكاپاتقىمۇ ئېرىشتى، — دېدى ھېكمەت خىيال بىلەن، — باشقا ھېكايىلىرىگىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ماقالىلەر ئېلان قىلىنىدى. ئەمدى بۇ... بۇ مەسئۇت پەيزۇللانىڭ نېمە قىلغىنىدۇ؟

— ئۇلارنىڭ ئىسىدا نېمە ئىش ئۆتۈلدى، كىم بىلىدۇ دەيسەن، — تۇرسۇنجان قولىدىكى ئالمىنى بىر چىش-لەپ قويدى، — بۇ ئىش زىيالىيلار ئوتتۇرىسىدا گۇمانلىق تە-كىرقاشنى پەيدا قىلىپ قويدى.

— مەسئۇت پەيزۇللانى شەخسىي غەرەز نۇقتىسىدىن چىق-تى دېيىلسە، — ھېكمەت شىرەگە ئۇردى، — ئەمدى بۇ دۇنيادا كىمگە ئىشەنگىلى بولار.

— شۇ ئەمەسمۇ، بولدى، بۇ ئىشلارغا باش قاتۇرۇپ نېمە قىلاتتۇق. ئاخىرلاشمايدىغان زىياپەت يوق، بىر كۈنى تېشىلىپ چىقار.

— ئادەمنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ.

— قارا، ھېكمەت، سەندىن بىر ئىشنى سورىماقچى ئى-

دىم، لېكىن ئاچچىقلاپ قالما.

ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننىڭ ئۆيىگە كەلگەن ھەم بەكمۇ مىسكىن قىياپەتتە ئوغلى رۇستەمنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى، بۇنىڭغا ھېكمەتنىڭ قىزى ئۇچقۇنۇ- ئاي بىلەن بولغان دوستلۇقىنىڭ ئۇزۇلگەنلىكى سەۋەب بولغانلى- قىنى سۆزلەپ بەرگەندى. مەسۇم قابىلنىڭ سۆز ئورانىدىن، بۇ كۆڭۈلسىزلىكنى ھېكمەتتىن كۆرگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى، شۇنداقلا تۇرسۇنجاننىڭ ھېكمەتكە «كۆڭۈل ئېيتىپ قويۇش» نى ئىستىگەن ئۆتۈنۈشمۇ بار ئىدى.

— ئۇنداقتا سەن ئاشۇ لەنىتىنىڭ ئەلچىسى بولۇپ كەپسەن - دە، — ھېكمەتنىڭ قوشۇمىسى مىژىڭدە تۇ - رۇلدى، — سەن نېمانچىلا بىخۇدلىشىپ كېتىۋاتسەن.

— سەنمۇ شۇ، گەپنى نەلەرگە ئېلىپ كېتىۋاتسەن، مەن ئۇنىڭغا ئەلچى بولۇپ سارايغا بولدۇممۇ، — تۇرسۇنجاننىڭ تېرە- كىپ قالغانلىقى ئاۋازىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، — ناھايىتى سو- راپ قويدۇم شۇ.

— سېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بولۇۋاتقان ھازىرقى مۇئامىلەڭگە قاراپ دەۋاتىمەن.

— مەسۇم قابىل بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالاشقۇدەك دەرد- جىگە يەتكىنىم يوق، — دېدى تۇرسۇنجان ئۆزىنى ئاقلاپ، — پەقەت خىزمەت ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن پايدىلىنىۋاتىمەن. نېمىلا دېگەنبىلەن، ئۇ پەيتۈلىنىڭ شۇملۇقلىرىنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ.

— بىلىپ قوي، سېنى سورۇنلاردىن پايدىلىنىپ سېسە- تىۋاتقىنى نەق ئاشۇ ئىبلىسنىڭ كۆچۈكلىرى، — ھېكمەت قول- لىرىنى شىلتىدى، — ئەزىز ئېلىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇ- لارنىڭ بىر گۈرۇھ ئىكەنلىكى ئېنىق. كىم بىلىدۇ، مەسۇم قابىل پەيتۈلدىن گەپ ئېلىپ ساڭا، سېنىڭدىن گەپ ئېلىپ

پەيتۈلغا يەتكۈزۈشتەك ئىككى قوچقارنى ئۇسۇشتۇرۇش ئارقىلىق مەيدانىنى ئۆزى ئىگىلىمەكچىمۇ تېخى.

— سەنزە كىچىككىنە ئىشلارنى بەكمۇ يىراقلارغا ئېلىپ كېتىسەن، — تۇرسۇنجان ئىپادىسىزلا كۈلۈپ قويدى، — ئەمما خاتىرجەم بول، مەسۇم قابىل ھەققىدىكى گەپلىرىڭنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايمەن.

— ماڭا ئىسسىقمۇ، سوغۇقمۇ ئەمەس، بىراق سەندىن ئەنسىرەۋاتىمەن.

تۇرسۇنجان قايتىپ كېتىپ، ھېكمەت خۇددى گېلىغا قىل- تىرىق تۇرۇپ قالغاندەك ئۇچ كۈنگىچە خامۇش يۈردى. ئۇ تۇرسۇنجاننىڭ بىر مەلئۇننىڭ دامىغا چۈشۈپ بىخۇدلىشىۋات- قانلىقىغا خاپا بولسا، مەسۇم قابىلنىڭ قىزى ئۇچقۇنئاي توغرۇ- لۇق گەپ ئاچقانلىقىغا ئاچچىقى كېلەتتى. ئەلنىڭ نەپرەت ئوچە- قى بولغان بىر ئاسىي بىلەن قۇدا بولۇش ھېكمەت ئۇچۇن يۈزىگە نىجاسەت سۈۋۈغاندەك ئېيتقۇسىز خورلۇق ئىدى. ئەمما، ئۇ قىزىنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن ماقۇل دېگەن ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆمۇر بويى تۇغقانچىلىق قىلماسلىقنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. بىراق، ئۇچقۇنئاي كامىلنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ۋىجدان ۋە غۇرۇرنى ھېسسىياتقا يەم قىلىپ بېرىشنى نومۇس دەپ بىلدى. شۇڭا، ئۇ رۇستەمنى ھېچ ئايانمايلا يۈرىكىدىن سىقىپ چىقىرىپ، دادىسىنىڭ ھۆرمەتلىك ئورنىنى ساق- لاپ قالالىدى.

سوغۇق كەچ كۈزنىڭ جۇدۇنلىق بىر كۈنى ئىدى. ئۇششاق چۈشۈۋاتقان يامغۇردىن سوغۇق قار ھىدى كېلىپ تۇراتتى. كەچ- تە ھېكمەت مېھمانخانىدا قىزى ئۇچقۇنئايغا يېڭىدىن باشلىغان يېرىك ئەسىرى «تۇمانلىق يىللار» نىڭ قىسمەن يەرلىرىنى قىزە- قارلىق قىلىپ سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، ئىشىك چېكىلىپ قالدى. ھاياجانلىق ۋەقەلەر قاينىمىغا چۆككەن ئۇچقۇنئاي ئېرىنچەكلىك

بىلەن ئورنىدىن تۇردى ـ دە، چىقىپ كەتتى. ئاز ئۆتمەي كارىدوردىن ئۇچقۇنئايىنىڭ «دادامنى قايسى يۇزىڭىز بىلەن ئىز-دەپ كەلدىڭىز، يەنە ئۇنىڭ يۇرىكىنى زەردىگۆش قىلماقچىمۇ-سىز. كېتىڭ، دادامنىڭ سىزنى كۆرەر كۆزى يوق!» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھېكمەت ھەيرانلىق ئىلكىدە يۇگۇرۇپ چىقىپ كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇرۇپلا قالدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىدا مەسۇم قابىل تۇراتتى. ئۇنى مېھمانخانىغا تەكلىپ قىلىشنى ياكى قوغلاپ چىقىرىشنى بىلەلمەي مەڭدەپ قالغان ھېكمەت قىزىنى ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىشكە ئىشارە قىلدى ـ دە، مەسۇم قابىل-نى ئېچكىرىگە باشلىدى. چۈنكى، «ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەس» دېگەن گەپ بار ـ دە. يەنە بىر تەرەپتىن، مەسۇم قابىلنىڭ ھازىرقى ھالىتى ھەرقانداق ئادەمنىڭ خەيرىخاھلىقىنى كەلتۈرگۈدەك بىچارە كۆرۈنەتتى. ئۇ بوسۇغىدا ئايىغىنى سىلە-ۋېتىپ، قىش-ـ ياز قولتۇقىدىن چۈشمەيدىغان قارا سومكىسىنى تام تۈۋىگە قويدى، ئاندىن چەتتىكى دۇئانغا كېلىپ ئولتۇردى. ھېكمەت قول ئىشارىتى ئارقىلىق ئۇنى شىرە ئالدىغا تەكلىپ قىلىپ، ئۆزىمۇ يېغىما ئورۇندۇقنى ئۇنىڭغا قىيپاشراق قويۇپ ئولتۇردى. گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلەلمىگەن مەسۇم قابىل بىر ھازا قىزىرىپ ـ تاتىرىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، ھېكمەتكە باش كۆتۈرۈپ قاراشقا پېتىنالمىدى. ئۇ بەلكىم «ھېكمەتنىڭ ئالدىغا باش ئېگىپ، يالۋۇرۇپ بارارمەن» دەپ ئويلىمىغان بولغىيدى، ئەمما تەقدىر ـ قىسمەتنىڭ ئويۇنلىرىغا، سىناق ـ ئىمتىھانلىرى-غا ئالدىن بىر نېمە دەپ بولمايدىكەن. فورقاتى مۇھەممەد[1] تە «كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتى-نى كۆرىدۇ، كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇ-نىڭ جازاسىنى تارتىدۇ» دېيىلگەن. مەسۇم قابىلنى ئۆز رەقىبى-

① فورقاتى مۇھەممەد ـــ قۇرئاننىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى.

نىڭ ئالدىغا خۇددى مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىدەك سۆرەپ ئېلىپ كەلگەن قۇدرەتمۇ نەق ئاشۇ ئۇلۇغ يەكۈننىڭ خاسىيىتىدۇر.

ـــ ھېكمەت... ـــ دېدى مەسۇم قابىل بەكمۇ زەئىپ ئاۋازدا، ـــ مېنى كۆرۈپ بەلكىم كۈندۈزدە يۇلتۇز كۆرگەندەك ھەيران بولۇۋاتقانسىز...

ـــ راست دەيسىز، مەن خۇددى كۈندۈزدە پارقىراق قوڭ-غۇزنىڭ يورۇقىنى كۆرگەندەك ھەيران بولۇۋاتىمەن...

مەسۇم قابىل ھېكمەتنىڭ قىپىيالىڭاچ تەئەددىسىدىن تۇنجۇ-قۇپ كەتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ چوڭۇندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن بېشىنى تەستە كۆتۈردى.

ـــ نېمە دېسىڭىز مەيلى، ئەمدى ئىنسانچىلىقتا ھەر خىل ئىللەتلەردىن خالىي بولغىلى بولمايدىكەن، ـــ مەسۇم قابىل پۈ-تۈنىڭ ئۇچىغا قاراپ سۆزلىمەكتە ئىدى، ـــ بۇ چاغقىچە ئارد-مىزدا بولۇپ ئۆتكەن ئاداۋەت ۋە قۇسۇمەتلەرنى ئۇنتۇپ، ئىككى ياشنىڭ تەقدىر ـ ئىقبالىنى ئويلىساقمىكىن دەيمەن. سىزنىڭ كۆكسى ـ قارىڭىز كەڭ ئادەم، شۇنداق قىلالىشىڭىزغا ئىشى-نىمەن...

ـــ قېنى سۆزلەڭ، ـــ ھېكمەت ئاچچىقىنى تەستە باستى، ـــ قۇلىقىم سىزدە.

ـــ ئۇنۇغلۇم رۇستەم... ئۇ... ئۆيدىن چىقىپ كەتتى، ـــ مەسۇم قابىلنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى بولغاي، قولياغ-لىقىنى ئېلىپ مىچىلداپ قالغان بۇرنىنى سۈرتتى. ئۇ شۇ ئارىلىقتا ئوغلى بىلەن بولغان جېدەلنىسى ئەسلەشكە ئۇلگۇر-دى...

رۇستەم دوستى، سىردىشىلا ئەمەس، گويا كى قېرىندىشى-دەك ئېجىل بولۇپ كەتكەن ئۇچقۇنئايدىن ئۇزۇل ـ كېسىل ئايرىلىپ زادىلا چىدىيالمىدى، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ چەت ئەلدە بىللە ئوقۇش ئارزۇلىرىمۇ بەربات بولغانى-

دى. رۇستەمنىڭ بىرنەچچە ئاي يېلىنىپ - يالۇرۇشلىرىمۇ ئۇچقۇنئايغا كار قىلمىدى. شۇڭا، ئۇ بىر ئايىنىڭ ئالدىدا دادىسى مەسۇم قابىل بىلەن تۇتۇشۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ ھېكمەتكە قىلغان زىيانكەشلىكلىرىنى يۇزتۇرا ئېچىۋەتتى ھەم ئۆزىنىڭمۇ بۇ سەۋەب-تىن ئەڭ يېقىن دوستىدىن ئايرىلىپ قېلىپ بەختسىز بولۇپ قالغانلىقىنى ئاچچىق يېشىنى تۆككەن ھالدا سۆزلىدى:

— مەن ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدىن تار - تىپ، — دېدى رۇستەم ئېسىدەپ، — سىزنىڭ بىرەر ماقالىڭىز-نىڭ ئېلان قىلىنىشىدىن يۈرىكىم سۇ بولۇپ ياشاپ كەلدىم. ئادەم دېگەننىڭ ياشاش مىزانى ياخشىلارغا يامانلىق، يامانلارغا خۇشامەت قىلىش بولۇپ قالسا ئۇنى قانداقمۇ ئادەم دېگىلى بول-سۇن؟! مەن سىلەردەك چوڭلارنىڭ زادىلا چۈشىنىەلمىدىم. بىر - بىرىڭلارنى كۆرەلمەيسىلەر، ھەسەتخورلۇق، پىتنە - پاسات، چېقىمچىلىق، سۆيىقەست، ھىيلە - مىكىر پۈتۈن تېرىڭلارنى چىرمىۋالغان! شۇڭا سىلەردىن پۈتۈنلەي كۆڭلۈم قال-دى، رايىم يېنىپ كەتتى.

ئالىي مەكتەپنىڭ يۇقىرى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان رۇستەم-نىڭ يامغۇردەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ ئېيتقان ۋەزنى ئېغىر، مەنىسى تېرەن سۆزلىرىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشنى بىلمىگەن مەسۇم قابىل دەماللىققا بىر نېمە دېيەلمىدى.

— ئوغلۇم، سەن بىلمەيسەن، — دېدى مەسۇم قابىل ئىنجىقلاپ، — مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن ئىبارەت ۋابا جەمئىيەت-نىڭ مەنىۋى ئېكولوگىيىسىنى بۇزۇۋەتتى. مەنىۋى ئېكولوگى-يىنىڭ بۇزۇلۇشى مەنىۋىيەتنىڭ مەلۇم زەنجىرىنىڭ ئۈزۈلگەنلى-كىنىڭ بەلگىسى. بۇ ئۈزۈلگەن زەنجىر نەق شۇ دەۋر زىيالىيلە-رىنىڭ روھىدىكى ھەق - ناھەق كۆزقارىشىنىڭ ئاستىن - ئۈستۈن بولۇشىدا ئىپادىلىنىدۇ.

— رەھمەت دادا، سىز بۈگۈن روھىڭىزدىكى زەھەرنى

ئازراق بولسىمۇ ئىقرار قىلدىڭىز، — رۇستەم كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى، — سىز ئېيتقان ۋابانىڭ تەسىرى شۇ چاغلاردىلا زىيان سېلىپ قالماي، ھازىرمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا چوڭ بولغان، ياشلىقىنى ئۆتكۈزگەن نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ۋۇ-جۇدىدا ئۆز زەھىرىنى ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار مەنىۋى ئاچ-لىقتىن كۆرە ماددىي ئاچلىقنى، مەنىۋى يالىڭاچلىقتىن كۆرە ماددىي يالىڭاچلىقنى، روھىي قۇللۇقتىن كۆرە ماددىي قۇللۇقنى ئازابىنىڭ يۇقىرى پەللىسى دەپ بىلىشىدۇ. مەدەنىيەت زور ئىن-قىلابى ئەنە شۇنداق گالۋاڭ، خۇشامەتچى، خاسلىقنى يوقاتقان، غالچىلىقنى شەرەپ ھېس قىلىدىغان قۇل مىجەز، چۈشكۈن، قورقۇنچاق زىيالىيلارنى يېتىشتۇرۇپ، بىز ئەۋلادلارنىڭ بەختە-گە ئولتۇرۇشنى قالدۇرۇپ كېتىپتۇ...

— بولدى رۇستەم، — ۋارقىرىدى مەسۇم قا - بىل، — گەپ قىلمىسام بارغانسېرى ھەددىڭدىن ئاشقىلى تۇر-دۇڭغۇ! سەنچە شۇ دەۋر زىيالىيلىرىنىڭ ھەممىسىلا كېرەكسىز بىر دۆۋە ئەخلەتكەن - دە؟

— ھەممىگە مەلۇم، دادا، زېھنىي بار مېۋىگە قۇرت چۈشىدۇ، دەرى بار تۇخۇمغا چۈن چىچىدۇ، — غەزەپ ھەم نەپرەت رۇستەمنى ئۆز ئىلكىگە ئالغانىدى، — ھوقۇق، مەنپە-ئەت، ئىمتىيازغا تەمەخور، دىلىدا كۆرەلمەسلىك، ھەسەتخور-لۇق، ئاسىيلىقتىن ئىبارەت زېھنىي ھەم دەرى بار زىيالىيلارنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى قېلىپتا قۇيغاندەك قايتىدىن ياساپ چىقتى. بولمىسا ھېكمەت، كامىل، تۇرسۇنجان ئاكاملارمۇ شۇ دەۋرنىڭ قۇربانلىرىغۇ!...

مەسۇم قابىل نومۇسلۇق دەپ بىلگەن تەرەپلەرنى سۆزلە-مەي، ئامالىنىڭ يوقىدا ئۆزىگە ھار كەلگەن قىسمەن ئىشلارنى سىلاپ - سىيپاپ دېگەن بولسىمۇ، ھېكمەت ئۇنىڭ «ئىقرارنامە-سى» نىڭ ئۇياتلىق تېگىنى چۈشەندى، شۇڭا بېشىغا كۇن چۈش-

كەندە سەمىمىيلىك كۆرسىتىۋاتقان بۇ ئادەمگە ئۆزۈنغىچە تىكىلىپ قالدى.

— ئوغلۇم رۇستەم، — دېدى مەسۇم قابىل بېشىنى چايقاپ، — دەم ئېلىش كۈنلىرىدە ئاشخانا، كاۋاپخانىلاردا يۈندۈپ چۈرۈشلۇق قىپتۇ. ئۇلۇشكۈن ئاڭلىسام، ئوپتىۋاي بازاردىن كۆكتات ئەكېلىپ كەچ تەرەپلەردە سېتىۋاتقان ئوخشايدۇ.

— سىز ئۇنىڭغا ئوقۇش راسخوتى بەرمىدىڭىزمۇ؟

— قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىسا قانداق قىلىمەن، — مەسۇم قابىل بۇرنىنى تارتىپ قويدى، — بۇ مەندەك بىر زىيالىيغا ھاقارەت ئەمەسمۇ، مەن يۈزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمەن.

رۇستەمنىڭ ئىرادىسىگە، غۇرۇرىغا قايىل بولغان ھېكمەت «سۈندۈكىنىڭ ئۈۋىسىدىن كاككۇك بالىسى چىقتى» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

— ھېكمەت، مەن سىزگە كۆپ دېشۋارچىلىقلارنى سالىدىم، كونىلار «دۇنيادا ئەڭ تەس نەرسە پاك بولۇش» دېيىشىدىكەن، — مەسۇم قابىل ئېغىرلىشىپ كەتكەن قاپاقلىرىنى كۆتۈردى، — ئاددىيسى مەسئۇت پەيزۇللانى كىم شۇنداق قىلار دەپ ئويلىغان، كىچىككىنە مەنپەئەتنى دەپ ئۇمۇ دوستى مۇقىتجان جان باھادىرنى ئاسماندىن يەرگە تاشلىغاندەك قىلىۋەتتىغۇ.

— قانداق مەنپەئەتكەن ئۇ؟

— تېخى خەۋىرىڭىزدە يوقكەن - دە؟ — مەسۇم قابىل ئادەمنى گاڭگىرىتىپ قويغۇدەك ھېكايىدىن بىرنى سۆزلەشكە باشلىدى، — ھازىر يېڭىدىن سېلىنماقچى بولغان بىنالاردىن ئۆي ئالماقچى بولغانلار بىر قىسىم پۇلنى ئالدىن بېرىش شامىلى چىقتى. بەش مىڭ سوم پۇلى كەملەپ قالغان مەسئۇت پەيزۇللانىڭ پۇل سوراپ بارمىغان ئەل - ئاغىنە، يېقىن بۇرادەرلىرى قالمىدى. پۇل تېپىلمىدى، چۈنكى باشقىلارمۇ ئۆي سېتىۋېلىش كويىدا پايپىتەك بولۇپ يۈرۈشەتتى. پۇل تاپشۇرۇشقا بېرىلگەن

سۇرۇككە بىر كۈنلا قالغانىدى. كەچتە چوڭ قورۇدا سەگىدەپ يۈرگەن نۇردۇن خوجا مەسئۇت پەيزۇللادىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ «ۋۇي، شۇنچىلىك ئىشمىدى، بولدى، يۈرۈڭ» دەپ ئۆيىگە باشلاپ كىرىپتۇ. مەسئۇت پەيزۇللانىڭ يېقىن بۇرادىرى مۇقىتجاننى يانپاشقا ئالالماي يۈرگەن نۇردۇن خوجا مۇشۇ باھانىدە قوينى ئۆز يۇڭىدا ئارغامچا ئېشىپ باغلىغان، چۈنكى مۇقىتجاننىڭ «ساختا رېئالىزم خەلقنى ئالدىيالمايدۇ» دېگەن ماقالىسى نۇردۇن خوجىنىڭ رومانىنى قامچىلىغانلىقى ئۆزىڭىزگە مەلۇم.

— بۇ ئىشلارنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرلىرىغچە بىلگىنىڭىزگە قارىغاندا، — دېدى ھېكمەت ئۇنى ئايال ئولتۇرماي، — سىلەر ھەممە ئىشلىرىڭلارنى كېڭىشىپ قىلدىغان ئوخشىمامسىلەر؟

— يوقسۇ، مەنمۇ پەيتۇلكامدىن ئاڭلىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە، نۇردۇن خوجا بىر سورۇندا: «ئازراقلا شەپە بېرىپ قويۇۋىدىم، مەسئۇت پەيزۇللا ئۆز بۇرادىرىنى تازا ئوخشىتىۋېتىپتۇ» دەپتىمىش.

دەقىقە ئۆتمەي ھېكمەتنىڭ كاللىسى قالايمىقان ئوي - پىكىرلەر قاينىمىغا ئايلاندى. توۋا، بۇ جاھان نېمە بولۇپ كەتتى؟ ھەقىقەت ئۇچۇن جان تىكىپ كېلىۋاتقان زىيالىيلىرىمىز پۇل ئۇچۇن دوستىنى سېتىۋەتسە، ئەمدى ۋىجدان، غۇرۇردىن قانداق گەپ ئېچىش مۇمكىن؟! مەسئۇت پەيزۇللادەك زىيالىيلىرىمىز ئاۋامنىڭ يولىغا شولا چاچقۇچى نۇر بۇلاقلىرى ئىدى، ئەمدى بۇ بۇلاقلارنىڭمۇ كۆزى تىنىپ لېيىپ كېتەرمۇ؟! پەيتۇل، مەسۇم قابىلدەك ئىتىبىلىقلىرى نەشرىياتتىن ئىبارەت بىلىم بۇلىقىنى لېيىتىۋەتتى. ھەر تەبىقە زىيالىيلىرى بىر - بىرىنىڭ پېيىدە ئۆزئارا ئورا كولىشىپ، پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ، جەمئىيەتتىن ئىبارەت چوڭ بۇلاقنىمۇ بۇلغىۋەتتى. زادى بۇ بۇلاقلار مەڭگۈ سۇزۇلمەي ئۆتۈپ كېتەرمۇ؟!

— ھېكمەت، ئالدىڭىزغا نېمە ئۇچۇن كەلگىنىم سىزگە

ئايان، ــ دېدى مەسۇم قابىل مۇلايىملىق بىلەن، ــ مەن پەقەت ئوغلۇم ئۇچۇن، ياق، ياق، ئىككى ياشىنىڭ بەختى ئۇچۇن ئالدىـ ئىزدا بويۇن ئېگىپ تۇرۇپتىمەن.

ــ چۇشىنىمەن، سىز رۇستەم بىلەن ئۇچقۇنئايىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۇرۇش يۇزىسىدىن كەلدىڭىز، ــ ھېكمەت ئۆزىنى تۇتۇۋالغانىدى، ــ ئەمما، بۇ ئىككى ياشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىش، مەن قانچە مەجبۇرلىغىنىم بىلەن بىكار.

ــ ئاڭلىسام، ئۇچقۇنئاي سىزنى چەكسىز ھۆرمەتلىگەنلىكى ئۇچۇنلا رۇستەمدىن ئالاقىسىنى ئۇزۇپتۇ، شۇڭا بىر نەسىھەت قىلىپ كۆرسىڭىز قانداق؟

ــ سىز مېنىڭ گېپىمنى چۇشەنمىگەندەك قىلىپ تۇرىسىز، ــ ھېكمەتنىڭ تەلەپپۇزى ئۆزگەردى، ــ مەن شۇ چاغدىلا قىزىمغا: سىزنىڭ كۆڭۈلگە تالىق ئىشلىرىڭىزغا ئارىلىشالمايمەن، شۇنداقتىمۇ سىزنى چىرايلىق ئۇزىتىپ قويىمەن، ئەما ئۇ ئائىلە بىلەن تۇغقانچىلىق قىلالمايمەن، دېگەن شەرت ئاستىدا ماقۇللۇقىمنى بىلدۇرگەنىدىم.

مەسۇم قابىلنىڭ كاللىسى سېلىنىپ، دىمىققاندەك بولۇپ جىمىپ قالدى. لېكىن، ئىشكىنىڭ تۇيۇقسىز ئېچىلىشى بىلەن ئۇچقۇنئايىنىڭ بوسۇغىدا پەيدا بولۇشى ئۇنى چۆچۈتۇۋەتتى. بوۋاقنى گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى يوشۇرۇن ئاڭلىغان ئۇچقۇنئاي چىرايلىق رۇخسارىدىن ئۇچقۇنلار چاچرىتىپ دەرغەزەپتە تىكىلىپ تۇراتتى.

ــ سىزنىڭ ئىلتىجا، ئۆتۈنۈشلىرىڭىزگە مەن جاۋاب بېرەي، ــ ئۇچقۇنئايىنىڭ چوڭ كۆزلىرى مەسۇم قابىلغا قادالدى، ــ ئوغلىڭىز رۇستەم پەزىلەتلىك بالا، بىراق ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇپ ئۆتۈشۈمگە ۋىجدانىم، غۇرۇرۇم، پەرزەنتلىك بۇرچۇم يول قويمىدى. سىزنىڭ دادامغا قىلغان زىيانكەشلىكلىرىڭىز خوتەندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە توختىغىنى يوق! ئېيتقا،

دادام سىزگە نېمە يامانلىق قىلغان؟ «چەكلەنگەن كىتابلارنى ئوغرىلىغان» دەپ ئۇنى ئەكسىيەتچى قىلىپ قويغىلى تاس قالدىڭىز؛ ئارقا ئىشىكتىن كەلگەن، ئىقتىدارسىز دېگەن تۆھمەتنى چاپلاپ يۇقىرى ئورگانلارغىچە دادلاپ باردىڭىز؛ ھەتتا، ھەتتا تارقىلىش ئالدىدا تۇرغان كىتابلىرىغىمۇ سوغۇق قولىڭىزنى سوزدىڭىز؛ تەرەپ ـ تەرەپتە ئىغۋا تارقىتىپ سېپىستىشقا ئۇرۇندىڭىز؛ كامىلكام قاتارلىق ئەك مۇنەۋۋەر يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ ئىقبال دەپتىرىگە داغ چۇشۇردىڭىز. ئوغلىڭىز رۇستەم ھەقىقەتنى سۆزلەپتۇ، زادى سىزنىڭ ياشاش مىزانىڭىز ياخشىلارغا يامانلىق، يامانلارغا قۇلدەك خۇشامەت قىلىشمۇ؟ ئۆزىڭىزنىڭ زىيالىيلار بوستانىدىكى بىر شۇمبۇيا بولۇپ قالغانلىقىڭىزدىن نومۇس قىلمامسىز؟

ــ قىزىم ئۇچقۇنئاي، بۇ، قارا... ــ مەسۇم قابىل ئىنجىقلاپ ئۆزىنى ئاقلىشى، ئۇچقۇنئاي ئۇنىڭ گېپىنىڭ بىلىگە تەپتى:

ــ مېنى قىزىم دېمەڭ، سىزدەك ئادەمنىڭ قىزىم دېيىشىدىن بەكمۇ نومۇس قىلىمەن، ــ ئۇچقۇنئاي ھېكمەتنىڭ توسۇغىنىغا باقماي سۆزلىمەكتە ئىدى، ــ بىلىپ قويۇڭ، ئوغلىڭىز سىزدىن نەپرەتلەنگەن بولسا، مەن دادامدىن پەخىرلىنىمەن. دادامنىڭ پۇتۇن ئۆمرىنى خەلقىگە بېغىشلاش يولىدا تارتقانلىرى قالمىغان، ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇشنى، كۆڭلىگە ئازار بېرىشنى خالىمايمەن، بۇ يولدا ھېلىغۇ بىر رۇستەمكەن، مىڭ رۇستىمى داستان بولسىمۇ ئارقامغا تاشلىۋېتىمەن!...

ھېكمەت غەزەپلىك ھاياجاندىن جالاقلاپ تىترەپ تۇرغان ئۇچقۇنئايىنى ھۇجرىسىغا كىرگۈزۈۋەتتى. ئۆي ئىچىنى بىر ھازا خۇددى كونا مازارەك جىمجىتلىق باستى. قىزى ئۇچقۇنئايىنىڭ سۆزلىرىدىن كۆزىگە ياش كەلگەن ھېكمەت يەر بېقىپ ئولتۇراتـ

تى. پۇتۇن ئۆمرىدە ئاڭلىمىغان ئېغىر تىللار ۋەزىنىدىن ئورنىغا مىختەك قېقىلىپ قالغان مەسۇم قابىل بولسا كىرپىدەك تۆگۈلـ گىنىچە تۇنجۇقۇپ كەتكەن بولۇپ، تىنغىنىنىمۇ بىلگىلى بولـ مايتتى.

ــ ياش بالىلارنىڭ قېنى قىزىق بولىدۇ، ــ مەسۇم قابىلـ نىڭ ھالىتىدىن بىر قىسما بولۇپ قالغان ھېكمەت ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى، ــ كۆڭلىڭىزگە ئېلىپ كەتمەڭ.

ــ يا. . . ياق، قىزىڭىزنىڭ ئېيتقانلىرى يوللۇق، ــ مەسۇم قابىل دۇدۇقلىدى، ــ ئۇچقۇنئاي ئېيتقان ئاداۋەت تۇـ گۈچلىرىنى يېشىپ كۆڭۈل ـ كۆكسىڭىزدىن چىقىرىۋېتەلمەسـ سىزمۇ؟ مەن ئوغلۇمدىن ئايرىلىپ قالماي، ئۇچقۇنئايغا يەنە بىر قېتىم نەسىھەت قىلىپ باقسىڭىز؟

ــ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدىڭىز، بۇنىڭغا مېنىڭ يەنە نېمە ئامالىم بار؟

ــ ئۇنداقتا، ئەبەدىلئەبەد دۇشمەنلىك گىردابىدا تۇرۇۋې ـ رىمىز دېمەكچىمۇسىز؟ ــ مەسۇم قابىلنىڭ ئاچچىقىنىڭ كەلـ گىنى چىرايىنىڭ قارىداپ كېتىشىدىن بىلىندى، ــ ئەلۋەتتە، بۇنىڭ ئاقىۋىتى سىز ئۇچۇنمۇ ياخشى ئەمەس. بۇنىڭغا يېنىكلىك بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەستايىدىل ئويلىنىپ جاۋاب بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

مەسۇم قابىلنىڭ ئاخىرقى سۆزىنىڭ ئوراندىن يېلىنىش ئەمەس، قورقاق سېلىش چىقىپ تۇراتتى. ئۇ: دۇشمەنلىك گىردابىدا تۇرۇۋەرسەڭ سەن ئۇچۇنمۇ ياخشى ئەمەس، دېيىش ئارقىلىق بۇنىڭدىن كېيىنكى كۆرمىشىڭ ئالدىڭدا، مەندىن رەنـ جىمە، دېگەن ۋەھىمىنى پۇراتقانىدى. قاپقانغا چۈشۈپ قالغان سىرتلان ئاخىرقى قېتىم جان ئاچچىقىدا ئوۋچىغا ئېغىز سالغـ ىنىدەك، مەسۇم تايغانىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئاشكارىلىشى ھېكمەتنىڭ غەزىپىنى كەلتۈردى. ئۇ شىرەدىكى خاتىرىنى ئالدـ

غا تارتىپ نېمىلەرنىدۇر شۇنداق تېز يازدى، ئاندىن ۋاراقنى يىرتىپ تۆت قاتلاپ ئالدىغا قويۇپ قويدى. چىرايى بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ، قىيىق كۆزلىرى قىسىلىپ كەتكەن مەسۇم قابىل ھېكمەتتىن سادا بولمىغاندىن كېيىن، ئېغىرلىشىپ كەتكەن تېنىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ خوشلاشتى. ئۇ كارىدورغا چىقىشى بىلەن ھېكمەت بايىقى قاتلانغان بىر ۋاراق قەغەزنى ئۇنىڭ مەيدە يانچۇقىغا سېلىپ قويدى.

ــ بۇ سىزنىڭ بايىقى سوئالىڭىزغا بەرگەن جاۋابىم، ئۆيگە بارغاندا ئوقۇپ باقارسىز.

مەسۇم قابىل سىرتقا چىقىش بىلەن پەلتوسىنىڭ ياقىسىنى ئۆرىدەپ، قارا موۋۈت شىلەپىسىنى چۆكۈرۈپ كىيدى. ئۇ كەلـ گەندە يېغىۋاتقان سىم ـ سىم يامغۇر قارغا ئۆزگىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئەتراپ ئاپئاق ئاقىرىپ تۇرسىمۇ، ئاسفالت يوللاردا ماشىنىلار ئۇزۇلمەي مېڭىپ تۇرغاچقا شالاقشىپ ئېرىپ كەتكەـ نىدى. ھېكمەتنىڭ جاۋابىغا تەقەززا بولغان مەسۇم قابىل چىرە ـ غى ئاپئاق يورۇپ تۇرغان ئىستولبا تۈۋىگە كەلدى ـ دە، مەيدە يانچۇقىدىن باغاقچىنى ئېلىپ يورۇققا تۇتتى. ئۇنىڭغا بىر كۆپـ لىت شېئىر يېزىلغان بولۇپ، ئاستىغا «دانالار ھېكمەتلىرىدىن» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلغانىدى. مەسۇم قابىل سوغۇقتا شۇمشەيـ گىنىچە شېئىرنى ئوقۇشقا باشلىدى:

نېچۈك ئەر سانىلۇر مىڭلاپ دۇشمىنى،
مىڭ غەيۋەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى.
كۆر، ئىتتىن قورققان بۆرە بولۇرمۇ؟!
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۈنى. . .

«ئەبلەخ، ــ مەسۇم قابىل قولىدىكى قەغەزنى ئۇششاق پارـ چىلاپ تاشلىۋەتتى، ــ قارا، گېپىنىڭ تۇملۇقىنى، مىڭلاپ

دۇشمىنىم مىڭلاپ غەيۇتىمنى قىلىپ تۇرمىسا قانداقمۇ ئەر سانىلىمەن، دېمەكچىمۇ سەن؟ بۇ سېنىڭ مەنتىقەڭمۇ؟ تېخى قىزىڭ دېگەن ئالۋاستى تەپ تارتماي «شۇمبۇيا، دېسە، سەن قوپۇپ مېنى ئىتقا ئوخشاتتىڭا. سەن شۇنى ئۇنتۇپ قالما، بۆرىنىڭ ئارقىسىدىن قاۋغان ئىتنىڭ قوغلاپ بېرىپ جان يېرىگە ئېغىز سالىدىغانلىقىنى!»

مەسۇم قابىل گەرچە ئادەم شالاڭ تۇن كېچىدە غايىۋانە تىللاپ قورساق كۆپۈكىنى چىقارغىنى بىلەن، ھېكمەتنىڭ شېرىنىدا ئېيتىلغاندەك، مىڭلاپ دۇشمىنى ھەر كۇنى مىڭ غەيۇتىنى قىلىشلا ئەمەس، بەلكى ئازاب دېگىزىدا چىڭىپ، قار - بوران، قەھرىتانلاردا مەزمۇت قەد كېرىپ تۇرغان قورام تاشقا ئوخشايدىغانلىقىغا ئىقرار بولماي تۇرالمايتتى...

بىر چاقماقتىن مىڭ چېقىن

مەسۇم قابىل ئىشخانىسىدا قەلەم ھەققى يازىدىغان تالونىنى كۆرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇ بەزىدە تالون ۋاراقلىرىنى قاتلاپ قويۇپ ئۇزۇن قاراپ كېتەتتى. بۇ تالونغا ئۇيغۇر بۆلۈم قارىمىقىدىكى ھەرقايسى ئىشخانا مۇدىرلىرى قول ئاستىدىكى مۇھەررىرلەر ئىشلىگەن ئىجادىي ياكى تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ ھەتتا قىستۇرما سۆزەتلەرنىڭمۇ قەلەم ھەققىنى يېزىپ ئۇيغۇر بۆلۈمگە ئەكىرىپ بېرەتتى. ئۇنىڭغا قول قويۇپ تەستىقلاش تۇرسۇنجانىنىڭ ۋەزىپىسى بولۇپ، قالايمىقانچىلىق چىقماسلىقى ئۇچۇن، ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول باشلىقىدىن ئىبارەت بىرلا كىشىگە تەئەللۇق ھوقۇق ئىدى. ئەمما، پەيتۇل ئۆزىنىڭ «مۇۋەققەت» ھوقۇقىنى پەش قىلىپ، يېزىلغان قەلەم ھەققىنى كۆرۈشنى ھەم ئۆزىمۇ قول قويۇشنى تەكىتلەپ كېلىۋاتاتتى.

مەسۇم قابىل تالون دەپتىرىنىڭ يىگىرمىدىن ئارتۇق ۋاراقىنى قاتلاپ قويۇپ زەھەردەك كۇلۇمسىرىدى. ئۇ خۇددى نىجات ئىزدىگەندەك ئالتۇن تەڭگە تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كەتكەنىدى، چۇنكى ئۇ قاتلىغان ۋاراقلار ئونىڭغا ئامەت، تۇرسۇنجانغا ئاپەت ئېلىپ كېلەتتى. ھازىر بۇ ئىككى مۇدىر بىر ئىشخانىدا ئولتۇراتتى. ئەتىگەن تۇرسۇنجان زاۋۇتقا ماڭغاندا مەسۇم قابىل «بىر كىتابقا قەلەم ھەققى يازماقچى ئىدىم، كەلگەندە تەستىقلاپ بىرەرسىز» دەپ تالون دەپتىرىنى ئېلىۋالغانىدى. ئۇنىڭ قەلەم ھەققى يازماقچى بولغانلىقى راست، بىراق پۇراپ تاپماقچى بولغىنى تۇرسۇنجان ئۆزىلا قول قويۇپ مالىيە بۆلۈمىگە ماڭدۇرغان

قەلەم ھەققى كۆتەكلىرى ئىدى. چۈنكى، پەيتۈل بىلەن تۇرسۇنـ جاننىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ پەسىيىپ قېلىشى ئۈنى بىتاقەت قىلاتتى، شۇڭا بىرەر ئوت پۈدەيدىغان نوگايدەك بىر نېمە تاپمىسا بولمايدۇ ـ دە.

مەسۇم قابىل توپلىمىنى چىقىرىپ بەرگەن چىنار تەخەللۇسلۇق شائىرچاق ھەم ياش مۇھەررىرلەردىن بىرنەچچىسىنى ئىندەككە كەلتۈرۈپ رېستوران ـ ئاشخانىلاردا سورۇن ھازىرلاپ، بىرنىڭ گېپىگە بىرى پاس چىقىرىپ، بىرى ناخشا ئېيتسا يەنە بىرى دوست تارتىشىپ تۇرسۇنجاننى نۇرغۇن باشلىقلارنىڭ نەزىرىدە سېيىق پايتىمىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. مۆرىتى كېلىپ تۇرسۇنجان بىرەر ھاجەت بىلەن ئۇلارنى ئىزدەپ بارسا، كىم بىلىدۇ، تەقدىر تارازىسى شۇلارنىڭ قولىدا بولۇپ قالسا ئۇلار چىرايلىرىنى مىژىڭدە پۈرۈشتۇرۇپ «بۇ ھېلىقى ئاداش شۇغۇ» دەيدۇ ـ دە، كىيىمىنى پىچىپ كېپىنىنى كىيگۈزۈپ قويۇپ، «غانجۇغدا كۆرۈشەيلى» دەپ يۈزىنى ئۆرۈيدۇ.

مەسۇم قابىل ھېكمەت، ئۇچقۇنئايلاردىن تۇمشۇقىغا يەپ قايتىپ كەلگەن ئۇچ ئايدىن بېرى تۇرسۇنجانغا تېخىمۇ ئۆچ بولۇپ كەتتى. ئەلۋەتتە، تۇرسۇنجان رۇستەم بىلەن ئۇچقۇنئاي مەسىلىسىدە ھېكمەتنى قايىل قىلالايتتى، بىراق ئۇ، قېنى سۆزلىشىپ باقاي، دەپ قويۇپ قۇدۇققا چۈشكەن تاشتەك جىمىپلا كەتتى. يا ئۇ، يا بۇ دېمەكتە يوق، مەسۇم قابىلغا تېخى سوغۇق نەزىرىدە قاراپ يۈرىدۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇ ئەپلەشتۇرۇشكە ئەمەس، بەلكى ئوت قويغىلى بارغان گەپ. مەسۇم قابىلنىڭ پەيتۈل ھەققىدە شۇنچە «پايدىلىق» ئۇچۇرلارنى يەتكۈزۈپ قىلغان ئەقىدىسىنىڭمۇ ھۆرمىتى بولمىسا ـ ھە! ئەگەر تۇرسۇنجان ئىشنى ئەپلەشتۇرەلىگەن بولسا مەسۇم قابىل ئۇچقۇنئاي ئارقىلىق ھېكمەتنى بوي ئەگدۈرگەن، ئالدىدا چۈكۈلداتقان بولار ئىدى! ئۇ چاغدا نەچچە يىللىق تارتقان خورلۇقى يۈيۈلۈپ

«ئۇھ» دەپ ھاردۇقى چىقماسمىدى. رۇستەم بىلەن ئۇچقۇنئاينىڭ ئىشى رويابقا چىققان تەقدىردە، مەسۇم قابىل خوتۇنى ئارقىلىق ئوغلىغا ئېزىتقۇ سۈيىنى ئىچۈرۈپ يەل بېرىپ تۇراتتى. ئەر كىشى دېگەن خوتۇننىنى سىقىپ باشقۇرامدۇ، قورقۇتۇپ ئەدىپىنى بېرىپ تۇرامدۇ، بۇ ئۆزىنىڭ ئىشى، ئۇ چاغدا ھېكمەتنىڭ بىر تال قىزىنىڭ كۆز يېشى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلماي ئامالى يوقتە.

مەسۇم قابىلنىڭ ئويلىغانسېرى ئوغىسى قاينىدى. ئۇ بۇ قېتىم تۇرسۇنجان بىلەن پەيتۈلنى راسا كىرىشتۇرۇپ قويۇپ بىر پۈخادىن چىقماقچى بولدى. بۇ چاغقىچە بۇ ئىككى قوچقارنىڭ كاللىسىنى بىر قازاندا قاينىتىپ، پات ـ پاتلا تاماشىسىنى كۆرۈپ كەلدى، لېكىن ھېچ پۈخادىن چىقمىدى. چۈنكى، قۇلۇپ ياسىغان ئاچقۇچمۇ ياسار دېگەندەك، ئۇ بىرەر پوپاك چىقىرىش ئالدىدا ھەر ئىككى تەرەپكە ياخشىچاق بولۇپ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشنى بىلەتتى. ئىش ئۆتكەندىن كېيىن، مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەرنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ «ھەي. . . بۇ ئىككى باشلىقنىڭ بۇنداق تېتىقسىز غوۋغالىرى تۈگىمىسە نەشرىياتىمىزنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولار» دەپ ئېچىنغان قىياپەتكە كىرىۋالاتتى.

پەيتۈل بىلەن تۇرسۇنجاننىڭ جېدىلىگە ئارىلىشىۋېرىپ، باشقۇرۇش ئورگىنىدىكى جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارمۇ بىزار بولۇپ كەتتى. تۇرسۇنجاننى چاقىرىپ ئۇنىڭغا بىرەر خىزمەت تاپشۇرسا ياكى نەشرىيات ئەھۋالىدىن دوكلات قىلسا پەيتۈلنىڭ خۇيى تۇتۇپ بىرەر ئايغىچە يىغىنلارغا قاتناشمايدىغان، خىزمەتكە سۇس قارايدىغان بولۇپ قالاتتى. ئەگەر پەيتۈلنى چاقىرسا، ئۇ ساقلانغان مەسىلىلەرنى يوشۇرۇپ، باشتىن ـ ئاخىر ئۆزىنى ماختاش، يالغان ئېيتىش بىلەن يۇقىرىنى ئالدايتتى. مەسۇم قابىل ئۇچۇن بۇ ئىشلار تېپىلغۇسىز ئىدى. ئۇ نەشرىياتچىلىق ئىدارىسى، تەشۋىقات بۆلۈمى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار-

دىكى رەھبەرلەرگە بىرنى ئون قىلىپ يەتكۈزۈپ تۇرغاچقا، ئۇنى ھەممىسى تونۇپ كەتتى. مەسۇم قابىلنىڭ خۇددى يىگىتلەردىن يىپ سۇغۇرغاندەك ئاسانلا «مۇئاۋىن مۇدىر» ئەمىلىگە ئېرىشىشى بەلكىم شۇ ۋەجىدىن بولسا كېرەك.

مەسۇم قابىل قەلەم ھەققى تالون دەپتىرىنى كۆتۈرۈپ پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. زامانغا لايىق بېزەلگەن چىرايلىق ئىشخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان ئۇستەل ئالدىدا كېرىلىپ ئولتۇرغان پەيتۇل لەپپىدە قارىدى - دە، كۈلۈمسىرەپ قويدى. مەسۇم قابىل ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ئادەملىرىنىڭ نامزات قاتارىدا بار ئىدى. مەسۇم قابىلنىڭ ھەر قېتىم «قۇرۇق» كىرمەي، تۇرسۇنجان ھەققىدە بىرەر يېڭى ئۇچۇر بېرىدىغانلىقىغا دەندەپ قالغان پەيتۇل قولىدىكى قەلەمنى قويۇپ ماتېرىياللىرىنى بىر تەرەپكە يىغىشتۇردى.

— پەيتۇلكا، — مەسۇم قابىل دۇئانغا ئولتۇرماي ئورۇن-دۇقنى ئۇنىڭغا يېقىن سۇردى، — خىزمەت دېگەندە مەركەزلەشتۈرۈش بولمىسا نېمە قالايمىقانچىلىقلار چىقمايدۇ دەيسىز. بۇ تالوندىكى قاتلانغان بەتلەرنى كۆرۈپ بېقىڭ، سىزنىڭ ئىمزا قويغانلىرىڭىز ئۇچتىن بىرىگىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ.

پەيتۇل تالوننى ۋاراقلىغانسېرى پوكاندەك ئېسىلىپ پۇشۇلداپ كەتتى. ئۇ قايتىدىن يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، تالون دەپتىرىنى ئۇستىلىگە پاققىدە تاشلاپ قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ، گۆشلۈك قاپاقلىرى ئېسىلىپ چۈشتى.

— قارا، شۇنچە كۆپ قەلەم ھەققىنى ئۆزى قول قويۇپلا مالىيە بۆلۈمىگە يوللىۋەتكىنىنى، ئۇنىڭ يۈرىكى نېمانچە يوغىناپ كەتكەن، — پەيتۇل ئۇستەلگە مۇشتلىدى، — مەن قوغۇلۇقىنىڭ قارانچۇقىمۇ - ھە!

— شۇ ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ نەزىرىدە «نەشرىيات باشلىقى»

دېگەن ئۇقۇم زادى يوق، — مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ چىرايىغا ئاستىرتىن قاراپ قويدى، — بۇ سىزنى كۆزگە ئىلمىغانلىق بولماي نېمە؟

— تېخى بەزى كىتابلارغا بەلگىلىمىدىن خېلىلا يۇقىرى بېزىپتۇ، — پەيتۇل قوللىرىنى شىلتىدى، — ئۇ پۇلنى يانچۇقىدىن بېرەمدىكەن؟

— دېققەت قىلدىڭىزمىكىن، — مەسۇم قابىل تالوننى ۋاراقلىدى، — يۇقىرى قەلەم ھەققى بەرگەنلىرى نامدار زىيالىيلار ھەم بەزى ئەمەلدارلار، يۇقىرى ئۇنۋانى بارلار.

— توغرا، توغرا، شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ مەقسىتى ئاشۇلارنى قولغا كەلتۈرمەكچى، نىيىتىنىڭ يامانلىقىنى قارا.

— قولغا كەلتۈرۈشلا ئەمەس، بەلكى بۇ بىر ۋاستە، ئاساسىي مەقسىتى ئاشۇ ۋاستىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنغان.

— ئېنىقراق سۆزلەڭ، نېمە دېمەكچىسىز؟

— شۇنىمۇ ئۇقالمىدىڭىزمۇ؟ — مەسۇم قابىل ئىچىدە ئۇنى «قاپاقۇاش»، «دۆت» دەپ تىللىدى، — ئۇ ئاشۇ نامدار كىشىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ كەڭ جامائەت پىكرى توپلىماقچى، بۇ ئارقىلىق سىزنىڭ «نەشرىيات باشلىق» لىقى تاجىڭىزنى كىيمەكچى. . .

— ئۇنداقمۇ ئەمەستۇ، — پەيتۇل تېڭىرقاپ قالدى.

— سىز ساددا دىللىقىڭىز، ئاق كۆڭۈللۈكىڭىز، تاياقتەك توز مىجەزىڭىزدىن زىيان تارتىپ كېلىۋاتىسىز. ئېسىڭىزدىمۇ، بۇلتۇر شۇنچە ئەسكەرتسەم سىنەكىمەي، ئاخىر ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قوللۇق ھوقۇقىڭىزنى تارتتۇرۇپ قويدىڭىز. بۇ سىزگە ساۋاق بولمىدىمۇ؟

— راست شۇنداق، سىز بىرنەچچە قېتىم بۇ ھەقتە سىگنال بەرگەنىدىڭىز، — پەيتۇل نېمىدىندۇر كۆڭلى ئۆيگەندەك بولۇپ مەسۇم قابىلغا تىكىلدى، — ئۇ راستتىنلا جامائەت پىكرى

توپلاپ پېيىمنى قىرقىش ئۈچۈن ھەربىكەت قىلارمۇ؟

— قىلارمۇ ئەمەس، بەلكىم ئاللىبۇرۇن باشلىۋەتتى، — مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ قورققىنىدىن چىمچىقلاپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ تېخىمۇ غەيرەتكە كەلدى، — سىز سۈت ئۈيقۇڭىزدا ئۇخلاۋاتىسىز.

مەسۇم قابىل بىر چاغلاردا تۇرسۇنجاننىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىش ئۈچۈن، پەيتۇلنىڭ خىيانەت، شەكلى ئۆزگەرگەن پارا بېرىش، قاقتى - سوقتى قىلىش قاتارلىق بىرقاتار خاتالىقلىرىنى ئۆزى سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئەمدىلىكتە ئۆزىنىڭ پوقىنى تۇرسۇنجاننىڭ يۈزىگە سۈزۈپ، شۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانلىقىنى ئېيتىپ پەيتۇلنى قاياق سۈدا تەرەت ئالغاندەك چىچاڭشتىۋەتتى. بولۇپمۇ ئۆزلىرى كۆرۈپمۇ باقمىغان كىتابنىڭ تەھرىرلىك ھەققىنى تاپشۇرۇۋالغان يازغۇچى ئاغىنىلىرىنىڭ كېچىلىرى پۈلنى ئەكېلىپ بېرىشى، بىر كىتابقا قوش تەھرىرلىك قىلىم ھەققى ئېلىشى، بىر قىسىم ھوقۇقدار ئاغىنىلىرىگە كىتابنى بىر ھەپتە تۇنۇزۇپ قويۇپ شەكلى ئۆزگەرگەن پارا بېرىش دېگەندەك بىر قاتار ئىشلارنى تۇرسۇنجان نەدىن بىلىۋالغاندۇ، دېگەن خىيال پەيتۇلنىڭ چىرايىنى سارغايتىپ، پۇتۇن تېنىنى تىترىتىۋەتتى. ئەگەر بۇ ئىشلار يۇقىرى ئورگان رەھبەرلىرىنىڭ قۇلقىغا يېتىپ قالسا پەيتۇلنىڭ تۇگەشكىنى شۇ - دە.

— بۇ مۇناپىق راستتىنلا مېنىڭ ئارقامدىن ماتېرىيال توپلاپ يۈرۈپتۇ - دە.

— تېخى ئەڭ زەھەرلىك سۇيىقەستتىن بىرى بار، ئۇنى دېسەم بولماس...

— نېمە زەھەرلىك سۇيىقەست؟! — پەيتۇل ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى، — قېنى دەڭ، دېمەسىڭىز تېخىمۇ بىئارام بولىمەن.

مەسۇم قابىل چاشقانىنىڭ قۇيرۇقىنى چىمدىپ تۇتۇۋالغاندەك

دى. قورقۇنچ، ۋەھىمە، ئەنسىزلىك ئىلكىدە پىلتىڭلاپ تۇرغان پەيتۇل پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك كالپۇكلىرى مىتىلداپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ تىكىلىپ ئولتۇراتتى. بۇ تولىمۇ ئەپلىك پۇرسەت ئىدى. مەسۇم قابىل گويا قىيامەت قايىم خەۋىرىنى يەتكۈزۈۋاتقان مۇنەججىمدەك، چىرايىغا سۇر، ئاۋازىغا سىرلىق تۇس بېرىپ ئاستا شۇنداق باشلىدى:

— تۇرسۇنجان سىزنى، بەش - ئالتە قېتىملىق قەلەم ھەققىنى ھېچقانداق ئىسپاتسىز ھالدا تارتىۋالدى، بۇ يولسىزلىقنى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىمەن، دەيدۇ.

پەيتۇل قول ھەم تىزلىرىنىڭ خىلىلا تىترەۋاتقانلىقىنى سەزمىدى. بىر دەمدىلا ئۇنىڭ سەپكۈنلۈك سېمىز يۈزى ئېسىلىپ مىس تەلەڭگىدەك قارىداپ كەتتى. «بۇ ئىشنى قەتئىي مەخپىي تۇتۇڭ، ھېچكىم ئۇقمىسۇن» دەپ تاپىلىغان سىرنى ئاشكارىلىغىنىغا قارىغاندا، تۇرسۇنجان راستتىنلا پەيلىنى بۇزۇپتۇ. ئۇ چار داستىخاننى بىرلا ئاچسا ھەممە نەرسە «مانا مەن» دەپ چىقىدۇ، ھەتتا بۇلتۇر پەيتۇلنى رەھبەرلىك ئالدىدا نەم - نەمگە ئۇسسۇل ئويناتقان تۆت كىتاب ۋەقەسىمۇ قوشۇلۇپ ئۇنى يۇز - ئابرۇي، شان - شۆھرەت بىناسىدىن موللاق ئاتقۇزىدۇ. ئەڭ قورقۇنچلۇقى ئەمەل تاجلىرى بېشىدا توختىماي قېلىشىمۇ مۇمكىن. ھەتتىگىنەي، بارمىقىنى شوراپ ياشىسىمۇ، تۇرسۇنجاندەك قۇيۇننى نېمىدەپ يېنىغا تارتقان بولغىيدى، ئەڭ بولمىغاندا بىر - ئىككى يىل ئالدىدا كەشىنى توغرىلىغان بولسىچۇ كاشكى. يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ قەپەستىكى تۇتقۇنلىرىنى سەمرىتىشتىكى مەقسىتى يېيىش ئۈچۈن بولغىنىدەك، بۇ لەنىتىنىڭ پۇل تېپىپ بېرىشى، تاپىنىمدىن يىلىكىمنى شوراش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى نېمە ئۈچۈن ئويلىمىغاندىمەن. ئۇنىڭ قازغان ئورنىغا پۈت ساڭگىلىتىپ بەرگىنىمنى قارىمامدىغان!

— مە... مەسۇم قابىل، — پەيتۇل دۇدۇقلىدى، —

ئۇ، ئۇ راستتىنلا بۇ مەسلىنى يۇقىرىغا يەتكۈزەرمۇ؟ ئۇنداقتا...

— خاتىرجەم بولۇڭ، تۇرسۇنجان ئۇنداق قىلالمايدۇ، — تارىنى بەك چىڭتىۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان مەسۇم قابىل سەل پەسكارىغا چۈشتى، بولمىسا ئۆزى پۈدەڭاتقان ئوتنىڭ ئۆچۈپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى، — مەن ئۇنىڭغا بىرمۇنچە چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇ بارمايدىغان بولدى.

— بۇ ئەبلەخ ئالدىڭزدا ھە دەپ قويۇپ، ئاستىرتىن يەتكۈزەرمىكىن دەيمىنا.

— مۇمكىن ئەمەس، ئۇ ئۆزىنىڭ جاۋابكار ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىشىدىن قورقىدۇ.

— قانداقسىگە؟

— يۇقىرىدىن «سەن ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ باشلىقى تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن بۇنداق ئىشلارغا يول قويىدۇڭ. يەنە كېلىپ ئۆزۈڭ تەھرىرلىگەن كىتابنى ئىككى ۋەزىپىگە ھېساب قىلىپ بىرىگە قەلەم ھەققى ئالغىنىڭنىڭ ئۆزى خاتا. تېخى ئۇ پۈلنى پەيتۈلغا بەرگىنىڭ نېمىسى، بۇ باشلىقلارنى پۈل بىلەن چىرىتىش بولماي نېمە» دېسە ئۆزى تۈتۈلۈپ قالمامدۇ.

— ئەقلىڭزگە بارىكاللا! — پەيتۈلنىڭ چىرايىغا قىزىللىق يۈگۈردى، — ئەلۋەتتە، بۇ بىر - بىرىگە باغلىنىشلىق ئىشلار - دە! ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۇ پۈللارنى ئىشخانا خىراجىتىگە ئىشلىتىدىغان تۇرسام.

— پەيتۈلكا، بۇ گەپ ئاقمايدۇ، — مەسۇم قابىل پەيتۈلنىڭ بىرەر كامارغا كىرىۋېلىشىغا يول قويمىدى، — باشقا يەرلەردە بۇنداق بىمەنە گەپلەرنى دەپ سالمىڭ، ھەرقانداق ئىدارە - ئورگان باشلىقلىرى شەخسىنىڭ مىڭلاپ پۇلىنى ئېلىۋېلىپ ئىشخانىغا ئىشلەتمەيدۇ.

پەيتۈلنىڭ كۆزى چەكچەيدىيۇ، بىراق زەربىگە ئۆتەلمىدى،

چۈنكى مەسۇم قابىل ئۇنىڭ قىرىق كوكۇلىسىدىن قاماللاپ تۇتۇۋالغانىدى. شۇنداقتىمۇ «مىڭلاپ پۇلىنى ئېلىۋېلىپ» دېگەن سۆز ئۇنىڭ ھېلىھەم ئەنسىز ئۇرۇپ تۇرغان يۈرىكىنى تىرنىدەك تىلغىۋەتتى. ئامال قانچە؟ ئىلاجى بار بۇ تايغانىنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرمەسلىك كېرەك، بولمىسا ئۇدۇل كەلگەن يېرىڭگە ئېغىز سېلىشتىن يانمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، پەيتۈلنىڭ ئىچ - باغرىدىن تارتىپ ئاچچىق ئۇچەيلىرىگىچە بىلىپ كەتكىنىچۇ! شۇڭا، تۇكنى يېتىشىغا سىلاپ پەپلەپ، ئانچە - مۇنچە سۆڭەك تاشلاپ بېرىپ كۆندۈرۈۋالغىنى تۈزۈك.

— پەيتۈلكا، قەلەم ھەققى تالونىغا ئىمزا قويۇش مەسلىسىنى سۈرۈشتە قىلىپ قالسىڭىز، — دېدى مەسۇم قابىل گەپنى ئەگىتمەيلا، — تالوننىي ئۆزۈم ئېلىپ چىقتىم، دەپ قويارسىز.

— بولدى قىلىۋەتسەك بولارمىكىن، — پەيتۈل نېمىدىنىدۇر ئەنسىرەپ قالغانىدى، — بىكاردىن - بىكار جىم ياتقان يىلاننىڭ بېشىغا تاش ئاتقانىنىڭ پايدىسى نېمە.

— بۇ دېگىنىڭىز قاملاشمىدى، — مەسۇم قابىل ئۇنى بەك قورقۇتۇۋەتكەنلىكىدىن پۇشايمان قىلدى، — بۇ قېتىم ئېغىزنى ئەتمىسىڭىز كېيىنكى كەلكۈننى توسۇپ قالالمايسىز. تۇرسۇنجانمۇ «قېنى، نەچچە سەر، قانچە مىسقال كېلىسەنكىن» دەپ سىزنى تارازىغا سېلىپ باققان گەپ. ئەگەر مۇشۇ پۇرسەتتە بەل قويۇۋەتسىڭىز ئۇ كېيىن بېشىڭىزدا ياڭاق چاقىدۇ.

— بىراق...

— مەن ئېيتتىمغۇ، ئۇ يۇقىرىغا ھەرگىز بارالمايدۇ، بارسىلا قاپقانغا چۈشۈپ قېلىشى ئۆزىگە ئايان.

مەسۇم قابىلنىڭ جىددىي تەلەپپۇزى پەيتۈلدا ئىشەنچ پەيدا قىلدى بولغاي، ئۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە بېشىنى گىلدىڭلاتتى. بۇ نۆۋەت ئۆزىنى بىر تونۇتۇپ قويمىسا قەلەم ھەققى تەستىقلاشتەك

ئەك ئەمەلىي مەنپەئەتلىك ھوقۇقتىن قۇرۇق قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى.

— قارا‌ڭ، مەسۇم قابىل، سىزمۇ ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇئا‌ـ ۋىن مۇدىرى، — دېدى پەيتۇل بىر ماتېرىيال خالتىسىنى كۆر ـ سىتىپ، — بۇ بىر دوختۇرلۇققا ئائىت كىتاب ئىكەن، تۇرسۇنـ جان بۇنى خەلق دوختۇرخانىسىدىكى بىر باش دوختۇرغا ئۇستىـ دىن كۆرۈشكە بېرىپ ئېلىپ كەپتۇ. خېلىلا چوڭ، نۇقتىلىق كىتاب بولغۇدەك. چىقارساق بولارمۇ، بولماسمۇ دەپ ئىككىتا‌ـ يىن بولۇپ قالدىم.

— ئاپتورى كىم ئىكەن؟

— ماھمۇل قايىت.

— ماھمۇل قايىت!؟ — مەسۇم قابىل غەلىتىلا ھېجاي ـ دى، — ئەمدى ئۇنىڭ پىلانغا كىرگۈزمىگەن ئاشنىسىنىڭ كىـ تابى قالماپتۇ ـ دە. بىلەمسىز، ئۇ خوتۇن ھېكمەتنىڭ ئاشنـ سى، مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىدا ئىشلەيدۇ.

— مۇنداق دەڭ.

— ئەڭ ياخشىسى، دوختۇرلۇققا ئائىت كىتاب بولغاندىـ كىن، سەھىيە نەشرىياتى چىقارسۇن دەپ قايتۇرۇۋېتىڭ. بۇنداق كەسپىي كىتابلارنىڭ چاتىقى چىقسا كېيىنچە جاۋاب قىلمىقىڭىز تەس.

— توغرا دەيسىز، كېيىننىمۇ ئويلاش كېرەك.

— ئەمىسە پەيتۇلكا، بۇگۈن سىزنىڭ ئىشخانىڭىزغا كىرـ مىگەن بولاي، سىزمۇ مېنى كۆرمىگەن بولۇڭ، قانداق دېدىم، — مەسۇم قابىل پەيتۇلدىن قىلچە تەپتارتماس بولۇپ قالغانىدى، — بۇ كېيىنكى ئىشلار ئۇچۇن پايدىلىق.

مەسۇم قابىل چىقىپ كەتتى. ئۇ ھەر قېتىم تۇرسۇنجان ھەققىدە قانداقتۇر ئۇچۇرلارنى يەتكۈزۈپ پەيتۇلنىڭ يۇرىكىگە ئۆچمەنلىك ئۇرۇقلىرىنى چاچاتتى ـ دە، چىقىپ كېتەرىدە «بۇ

كېيىنكى ئىشلار ئۇچۇن پايدىلىق» دېگەن گەپنى دېيىشنى ئۇنـ تۇمايتتى. بۇ گەپ پەيتۇل ئۇچۇن بەكمۇ چۇشىنىشلىك. ئەگەر ئۇ كۆيۈۋاتقان ئوتقا مەسۇم قابىلنى سۆرەپ كىرگىنىدە، تۇرـ سۇنجاننىڭ ئىزنى پۇرايدىغان تايغان گۇمانلىق بولۇپ قالاتتى. ئۇنداقتا پەيتۇل نۇرغۇنلىغان پايدىلىق ئۇچۇرلاردىن غاپىل قالـ مامدۇ! بۇنداق ھەمدەم خىيال ئوخشاشلا تۇرسۇنجاندىمۇ بار ئىدى. ئۇ مەسۇم قابىلنىڭ پەيتۇل ھەققىدە يەتكۈزگەن خەۋەرلىـ رىدىن پايدىلاندى، سەگەك تۇردى، تاقابىل تۇرۇش چارىلىرىنى ئالدىن پىلانلىدى. ئەمما، ئۇمۇ ئۆزى ئۇچۇن قاۋاۋاتقان تايغاننى ئۇركۈتۈپ قويۇشنى خالىمىدى. شۇڭا، پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنـ جان تايغاننىڭ قانداق لوقما كويىدا نېمە ئويۇنلارنى ئويناۋاتقانلىـ قىدىن بىخەۋەر، ھەر ئىككىلىسى ئۇنىڭدىن مەمنۇن ئىدى. «سۇخەنچىدىن پاناھ بەرگىن خۇدايىم» دېگەن ھېكمەتلىك جەۋـ ھەرلەر ئۇلارنىڭ كاللىسىغا زادىلا كىرىپ چىقمىدى. زېھنىياتـ لىق ئوقۇرمەنلىرىمىز بۇ سەھىپىلەرنى ئوقۇۋاتقىنىدا ئۆزلىرىـ نىڭ مۇھەببەت، دوستلۇق، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، قېرىنـ داشلىق، ئۇرۇق ـ تۇغقانچىلىق، ئېلىم ـ بېرىم. . . قاتارلىق ھايات مۇساپىسىدە سۇخەنچىلەردىن كۆرگەن دىشۋارچىلىقلىرىنى بەلكىم ئويلاۋاتقاندۇ. شۇڭا دەيمىزكى، دۇشمەنلىك نەشتىرى قادالغاندا ئۇنىڭ مەنبەسىنى قېزىڭ، ياخشى ـ ياماندىن ئوڭ ـ تەتۇر، تېيىز ھەم تېرەن تەرەپلىرىگە ئەقىل يۇرگۈزۈڭ، ھەرـ گىز ھېسسىياتقا بېرىلمەڭ. ھېسسىيات ئالدىدا يۇرسە، ئەقىل ئارقىدا ئۆمىلەپ قالىدۇ، دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. . . كىم بىلىدۇ، قىزىل ياقۇت دەپ تۇنۇلغىنىڭ ئوت، ئوت دەپ ھۆكۈم قىلغىنىڭىز ياقۇت بولۇپ قالامدۇ! چۇنكى، بۇ تۇرلۇك ـ تۇمەن قىسمەتلەرگە تولغان جاھان!

شۇ كۇنى كەچ ئىشتىن چۇشەرگە يېقىن ئىشخانىدا مەسۇم قابىل تۇرسۇنجانغا «قەلەم ھەققى يازماقچى بولۇپ تۇرغىنىمدا،

پەيتۈل تالون دەپتىرىنى تەكشۈرىمەن، دەپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى» دەپ داتلاپ تۇراتتى، پەيتۈل ئىرغاڭلاپ كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا بىر سېرىق تاشلىق ماتېرىيال خالتىسى بىلەن قەلەم ھەققى تالون دەپتىرى بار ئىدى. چىرايىدىن، يېرىم يۈمۈلغان كۆزلىرىدىن غەزەپ، شۇنداقلا ئەندىشىگە يېقىن بىر تۇمان چىقىپ تۇراتتى. پەيتۈل قولىدىكى ماتېرىيال خالتىسىنى ئۈستەلگە قويدى ـ دە، تالون دەپتىرىنى تۇرسۇنجانىڭ ئالدىغا پاققىدە تاشلىدى ۋە بىر ھازا ئىككىسىنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى بىر ـ بىرىنى چوقۇيدىغاندەك تىكىلىپ قېلىشتى.

ـــ شۇنچە نۇرغۇن قەلەم ھەققىلىرىنى ئۆزىڭىز قول قويۇپلا مالىيە بۆلۈمىگە يوللاپسىز، بۇ قانداق گەپ ـ ھە؟ ـــ پەيتۈل ئۈستەلگە تايىنىپ تۇرسۇنجان ئېڭىشىپ تۇراتتى، ـــ ئىقتىسادىي ئىشنى نېمە چاغلايسىز، نەزىرىڭىزدە رەھبەرلىك دېگەن بىر ئۇقۇم بارمۇ، يوق زادى؟

ـــ بۇ ئىشقا بۇنچىلىك چېچىلىپ كەتمەك، پەيتۈلكا، ـــ دېدى تۇرسۇنجان تەمكىن ھالدا، ـــ ئۇ چاغلاردا سىز پارتىيە مەكتىپىدە كۇرسقا قاتنىشۋاتاتتىڭىز. تۇزۇم بويىچە نەشرىدىن چىققان كىتابلارنىڭ قەلەم ھەققىنى يوللىۋەتمىسەم بولمايتتى.

ـــ «تاغدا يولۋاس بولمىسا مايمۇن پادىشاھ بوپتۇ» دېگەندەك، ئۆزىڭىز خان، ئۆزىڭىز بەگ بوپسىز ـ دە.

پەيتۈلنىڭ ئالغان تەمسىلىدىن يۈزى تۆكۈلگەن تۇرسۇنجان ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. ئۇ مەسۇم قابىلغا قاراپ تېخىمۇ قىزىرىپ كەتتى.

ـــ ئاغزىڭىزدىن پوق ئېقىتماڭ، ـــ تۇرسۇنجان قولىنى شىلتىدى، ـــ خان، بەگ مەن ئەمەس، سىز! ھەممە ئىشقا چات كېرىۋېلىپ باشقىلارنى ئىشلىگىلى قويمايسىز، يا ئۆزىڭىز قامىلاشتۇرالمايسىز. بىز تۇزەۋاتقان، سىز بۇزۇۋاتقان... قىسقىسى، ھازىرغىچە پوقىڭىزنى بىز تازىلاپ كېلىۋاتىمىز...

پەيتۈل داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇ بۇ چاغقىچە تۇرسۇنجاننىڭ بۇنداق ئەلپازدا ئاچچىقلاپ ئاغزىنى بۇزۇپ باققىنىنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. تاقىر چوققىلىرى ئۇششاق تەرلەپ، ئېغىر پۇشۇلداپ، ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلگەن پەيتۈلنىڭ كاللىسىدىن مەسۇم قابىلنىڭ «تۇرسۇنجان ئاللىبۇرۇن ھەرىكەتنى باشلىۋەتتى» دېگەن سۆزلىرى ئەلەڭلەپ ئۆتمەكتە ئىدى. بولمىسا ئۇ بۇنداق قىپىالىڭاچ سۇغا سەكرەمتى! مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پەردىشەپنى بۇزماقچى، پەيتۈلغا جەڭ ئېلان قىلماقچى! ئالدىرىما غورالداي، ئاسانلا ئېزىۋېتىدىغان پەيتۈلنىڭ بېشى خېمىر ئەمەس، سەن تاش سانىساڭ ئۇ قۇم سانايدۇ.

پەيتۈل ئەنە شۇنداق زەھەردەك خىياللار قۇيۇنىدا پىرقىراپ يۇرگىنىدە تۇرسۇنجان پەيلىدىن يانماي تۇراتتى، چۈنكى ئۇ مايمۇنغا ئوخشىتىشتەك ئاھانەتنى كۆڭلىگە زادىلا سىغدۇرالمىغانىدى.

ـــ سەن... سېنىڭ... ـــ پەيتۈل بىگىز قولىنى جۆنۈپ سەنلەشكە باشلىدى، ـــ بۇرۇنلا نىيىتىڭ بۇزۇلغان...

ـــ نىيىتى بۇزۇلغان مەن ئەمەس، سەن! ـــ تۇرسۇنجانمۇ پەيلىنى بۇزدى، ـــ قايسى نەشرىياتتا قەلەم ھەققىگە نەشرىيات باشلىقى قول قويىدۇ؟ مېنىڭ بىرنەچچە قەلەم ھەققىگە قول قويۇشۇم شۇنچىلىك چوڭ ئىشمىدى؟ بۇنىڭغا بۇنچىلىك چىچاڭ-شىپ كېتىشىنىڭ تېگىدە نېمە غەرەز بارلىقىنى ئوبدان بىلىمەن...

ئۇلار ئەنە شۇنداق رەسۋايى ئالەم بولۇشۇپ ۋارقىراشماقتا ئىدى. چۇقان ـ سۇرەننى ئاڭلىغان باشقا ئىشخانىلاردىكى مۇھەررىرلەرمۇ كارىدورغا توپلىشىپ، بەزىلىرى تاماشا كۆرۈپ، بەزىلىرى ياقىلىرىنى تۇتقان ھالدا توۋا دېيىشەتتى. لېكىن، ماتېرىيال كۆرگەندەك بولۇۋالغان مەسۇم قابىل ئۇن ـ تىنسىز جىمجىت ئولتۇراتتى. ئۇ كۆڭلىدە ئۆزى تۇتاشتۇرغان ئوتنىڭ

هەقدادىغا يېتىشىنى تىلەيتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا، ياقا سىقىشىش، ھەتتا مۇشت كۆتۈرۈش يۈز بەرمىگۈچە كۆزلىگەن رېجىسسىغا يەتكەن ھېسابلانمايتتى. ئۇ كاربدور ۋە ئىشخانا ئىشكىلىرى ئەتراپىغا توپلانغانلارنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. لېكىن، پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجان ئۆزلىرىنى قىزىق كۆرسىتىدىغان ئۇرۇندۇاۋاتقان ئارتىسلاردەك ھېس قىلىپ قالدىمۇ، ئەيتاۋۇر جىمىپ قېلىشتى. پەيتۇل شاپىدە ئۆرۈلۈپ چىقىپ كېتىپ، ھايال ئۆتمەي يەنە قايتىپ كىردى ـ دە، تۇرسۇنجاننىڭ ئالدىدىكى قەلەم ھەققى دەپتىرىنى قولىغا ئالدى، ئاندىن ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە تۇيۇقسىز ئارقىغا قايرىلدى:

ـــ ئاۋۇ بىر نېمىگىزنى، ـــ دېدى بىگىز قولىدا ماتېرىيال خالتىسىنى كۆرسىتىپ، ـــ دەرھال قايتۇرۇۋېتىڭ، بۇ دوختۇرلۇق كىتابلىرىنى ئىشلەيدىغان سەھىيە نەشرىياتى ئەمەس.

پەيتۇل چىقىپ كېتىشى بىلەن مەسۇم قابىل ئورنىدىن تۇرۇپ توپلانغانلارنى ئىشخانىلىرىغا كىرىپ كېتىشنى ئېيتىپ تارقىتىۋەتتى. تۇرسۇنجان چاچلىرىنى قامالليغىنىچە ئۇستىلىگە جەينەكلەپ ئولتۇراتتى. ئۇ ھېكمەتنىڭ بىر چاغلاردا ئاگاھلاندۇرۇپ ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرىنى ئەسكە ئالماقتا ئىدى:

«ئەمەلدارلارغا خۇشامەت قىلمىسىڭ، ئۇلار ئالدىدا كەمتەر، سەمىمىي بولمىسىڭ، خې شىنن ئەپەندى ئېيتقاندەك ئىجادىي خاسلىقىڭ، تەۋەككۇلچىلىك روھىڭ، ئىسلاھاتچىغا خاس قەيسەرلىكىڭ چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ. «قوشۇلسەن» دېگەن بىر ئېغىز سۆزگە ئېرىشىش تاغنى يۆتكىمەكتىن تەسكە چۈشىدۇ، ئۇ چاغدا ئەمدىلا باشلىغان ئىشلىرىڭ سۇغا چىلىشىدۇ...»

مانا بۇ بېشارەتلەر بىر ـ بىرلەپ يۈز بېرىۋاتامدۇ. ماھىگۇل قان ـ تەرلىرى بىلەن يازغان، ھېكمەت مەنتىقە، جۇملىلەرنىڭ راۋانلىقىغا ئىشلىگەن، مەزمۇن جەھەتتىن شۇ كەسىپنىڭ ئەھلى بولغان پروفېسسورلار ئۇستىدىن كۆرگەن نۇقتىلىق

بىر كىتاب بىر ئېغىز سۆز بىلەنلا ئىنكار قىلىنىدى. نەچچە يۈزلىگەن زاكاز تالونلىرىنى ئەۋەتىپ توپلىغان شۇنچە كۆپ تىراژمۇ پەيتۇلنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمىدى. بۇنداق مەنسەپپەرەس، ساۋاتسىز، ھەسەتخور، قارانىيەت باشلىق بىلەن قانداقمۇ كۆزلىگەن بۇيۇك ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يېتەلىسۇن؟ ھازىرمۇ تۇرسۇنجاننىڭ نۇرغۇن پىلانلىرى قاتمۇقات توسقۇنلۇقلار، ئىمتىياز كالتەكلىرى، نام ـ ئابرۇي، شان ـ شۆھرەت قوغلىشىش ئىللەتلىرى تۇپەيلىدىن چۈشكە ئايلىنىپ قېلىۋاتامدۇ! بۇ ھەقتە جاڭ شيەنلياڭ[1] ئەپەندىنىڭ «پۇقرالار ساپاسىدىن سۆز ئاچقاندا، ئاۋام پۇقرا ساپاسىنىڭ تۆۋەنلىكى ئادەمنى ئەندىشىگە سالسىمۇ، لېكىن ئۇ دۆلەتنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ئامىل ئەمەس، تەرەققىي تاپقان، قۇدرەتلىك، باي، مەدەنىيەتلىك، تىنچ دۆلەت قۇرۇش ئۈچۈن مەنسەپدارلار ساپاسىنىڭ يۇقىرى بولۇشى ھەممىدىن مۇھىم شەرتتۇر... ئادەتتىكى پۇقرالار ساپاسى ئەمەس، مەنسەپدارلار ساپاسىلا دۆلەتنىڭ تەقدىرىدە ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ...» دېگەن سۆزلىرى يەمىرىلمەس ھەقىقەت ئىدى!

ـــ تۇرسۇنجان، كۆپ ئويلىنىپ ئۆزىڭىزنى بىئارام قىلماڭ، ـــ دېدى مەسۇم قابىل ئۇنىڭ دولىسىغا پەپلەپ، ـــ بۇ قارا قورساق ئوغرىنىڭ بولۇشى شۇ تۇرسا، بۇنچىلىك ئازابلىنىپ، ھەسرەت چېكىشكە ئەرزىمدۇ؟

ـــ ماڭا، ماڭا ھېچنېمە بولمىدى، ـــ تۇرسۇنجان بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، ـــ قاراڭ، بۇ ئادەمنىڭ يولسىزلىقىنى.

---

① جاڭ شيەنلياڭ ـــ نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ، يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئەزاسى.

— قەلەم ھەققى دەپتىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتكىنىگە قارىغاندا، — دېدى مەسۇم قابىل، — ئۇ ئۇدۇل باشقۇرۇش ئورگىنىغا ماڭدى. جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارغا بىرنى ئون قىلىپ يەتكۈزمىسە سېپسىق قارنى بوشنايدۇ.

— پەرۋايىم پەلەك، مېنى دېسە مەركەزگە بارمامدۇ.

— سىزمۇ بىخۇدلۇق قىلماي، جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىياز، لى بۇجاڭلارغا ئۇنىڭ ھەققىي ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىڭ، ئۇلارمۇ پەيتۈلىنىڭ قاندىاق مەخلۇق ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسۇن، — مەسۇم قابىل سىرتقا قارىۋەتكەندىن كېيىن ئىشكىنى ھىم ياپتى - دە، ئورنىغا يېنىپ كەلدى، — بولمىسا رەھبەرلەر ئالدىدا ياغلىققاپاق بولۇپ قالىسىز.

— ئۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، رەھبەرلەر ئالدىدا ئىككى باشلىق بىر - بىرىنى سۆكۈشۈپ، مېزىنى تىتىپ يۈرمەك بولماس.

— سىز مۇشۇ تۇز كۆڭلىڭىز، سەممىي نىيىتىڭىز بىلەن زىيان تارتىپ، خورلىنىپ كېلىۋاتىسىز، — مەسۇم قابىل ئىشلەك تەرەپكە قاراپ قويدى، — سىز كۆپ ئىشلاردىن خەۋەرسىز، پەيتۈل ئىنتايىن نەپسانىيەتچى، پەزىلەتسىز، تويمىغۇر ئادەم. ئۇ مال - دۇنيا كويىدا ھەرقانداق رەزىللىكنى قىلىشتىن يانمايدۇ.

مەسۇم قابىل ئىككى يىل ئالدىدا پەيتۈل بىلەن كىتابلارنىڭ سېتىلىش ئەھۋالى، يېڭى ئەسەرلەرنى تېپىش، شۇنداقلا جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى باشلىقلىرى بىلەن ئالاقە ئورنىتىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭغا كاماندىروپكىغا بارغان ۋاقتىدىكى بىر ئىشنى يۇمۇرلۇق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

پەيتۈلنىڭ كېچىك ماشىنىغا ئىگە بولغان چاغلىرى ئىدى. ئۇلار بىر ئاپتوروننىڭ تارىخىي رومان يېزىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، تەكلىماكان قۇملۇقلىرى ئىچىگە جايلاشقان كۆكۈلمەيدانلىق بىر

كەنتكە يېتىپ كەلدى ۋە ئاپتور بىلەن كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇشتى. پەيتۈلنىڭ چوڭ كاتتا سېلىپ قويغان كونا نۇسخا گىلەمگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. گەرچە گىلەمنىڭ مويلىرى چۈشۈپ تاقىرلىشىپ پالاسقا ئوخشاپ قالغان بولسىمۇ، قويۇق ئۇرۇچ، ئارقاق ئارىلىقلىرىدىن گۈل شەكىللىرىنىڭ رەڭ ئىزنالىرىنى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى. بۇنداق گىلەملەرنى ئاسارئەتتىقە ئورۇنلىرى قىممەت باھادا سېتىۋالاتتى. شۇڭا، پەيتۈل ئۆيى ئىگىسىگە «ماڭا سېتىپ بەرسىلە» دەپ يېلىمدەك چاپلاشتى. لېكىن، بۇ ئائىلىنىڭ مۇرەببىسى بولسا كېرەك، توقساندىن ھالقىغان بىر بوۋاي سېتىپ بېرىشكە زادىلا قوشۇلمىدى. ئۇ «ئاتا - بوۋامدىن قالغان بىردىنبىر تەۋەررۈك، ئۇرۇق - ئەۋلادىمغا ئالىقاندەك پارچىسى قالغۇچىلىك ساقلاشنى ۋەسىيەت قىلغانمەن» دەپ خوتۇن - بالا، نەۋرە - چەۋرىلىرىنىمۇ ئېغىز ئاچۇرمىدى. گىلەمدىن ئۈمىد ئۈزەلمىگەن پەيتۈل ئاخىر «ئەمسە گىلەمنى يىگىرمە كۈنلۈك بېرىپ تۇرسىلا، مەن مۇشۇ نۇسخىدا گىلەم توقۇتۇۋالاي» دەپ ئۇلارغا يۈز سوم تۇنقۇزۇپ قويدى.

— توۋا، بۇ ئادەمنىڭ قېلىنلىقىنى، — دېدى تۇرسۇنجان ھەيران بولۇپ، — خىزمەت ئۈچۈن بېرىپمۇ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنى كۆرمەمدىغان.

— تېخى ئاخىرىنى ئاڭلاڭ، قىزىقى ئەمدى چىقىدۇ، — مەسۇم قابىل ئىشىك تەرەپكە قاراپ قويۇپ پەس ئاۋازدا سۆزلىدى، — گىلەمنى ناھىيە بازىرىدىكى گىلەم كارخانىسىغا ئاپىرىپ كۆرسەتتۇق ھەم ۋاقتى، نەرخىنى سۆزلىشىپ قايتىپ كەتتۇق. بىز باشقا ناھىيە، شەھەرلەرنى ئايلىنىپ يېگىرمە بىر كۈندە كەلسەك، تۆت خاللاپ بىر دۇكاندا كېچە - كۈندۈزلەپ ئولتۇرۇپ گىلەمنى پۈتتۈرۈپ قويۇپتۇ.

— ئاخىر دېگىنىنى قىپتۇ - دە، — تۇرسۇنجان بۇ ئۇزۇن

هېكايىگە قىزىقىپ قالغاندەك قىلاتتى، ــ ھە، ئاخىرى قانداق بولدى؟

ــ شۇ كۈندىن باشلاپ، ــ مەسۇم قابىل كۆلۈۋەتتى، ــ ساپلا كېچىسى يولغا چىقىپ، كۈندۈزلىرى جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرىنى ئايلىنىش، ئەسەر ئىزدەش، ئۇخلاش بىلەن كۈنىمىز ئۆتتى.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟

ــ پەيتۇلكام گىلەمنىڭ ئىككى ئۇچىنى ماشىنىنىڭ ئار-قىسىغا باغلاپ يولدا سۆرەلدۈرۈپ ماڭدى. بىر قېتىم باغلىغان ئارغامچا ئۈزۈلۈپ كېتىپ، كېچىدە ئارقىمىزغا قايتىپ گىلەمنى تېپىپ كەلدۇق، ــ تۇرسۇنجان بىلەن مەسۇم قابىل تەڭلا كۈ-لۈۋەتتى، ــ شۇنىڭ بىلەن سۆرىلىپ تۆتتى قالمىغان تەرىپىنى باغلاپ يەنە بىر تەرىپىنى سۆرەلدۈرۈپ ماڭدۇق.

ــ پاھ، ماۋۇ ئادەمنىڭ ئامالىنى، گىلەمنى كونا گىلەمگە ئوخشىتىپ ئاسارئەتتىقە سۈپىتىدە قىممەت باھادا ساتماق-چى ئىكەن ــ دە.

ــ ئەلۋەتتە شۇ ــ دە. پەيتۇلكام گىلەمنى بوۋامنىڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسىدىن قالغان دەپ ئۆتكۈزمەكچى بوپتۇ. ئاسار ئەتتىقە ئورنىدىكىلەر گىلەمنىڭ ئۈرۈچ ئارىلىقلىرىدا قېپقالغان تۇتۇقلىرىنى خىمىيىلىك تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈپ «بوۋىڭىز-نىڭ بوۋىسى ھەم ئۇنىڭ بوۋىسىنىڭ تۇغۇلغىنىغا تېخى بىر ئاي بولماپتۇ. . . » دەپتۇ.

ــ ھا. . . ھا. . . ھا. . . ــ تۇرسۇنجان بىلەن مەسۇم قابىل قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى.

ــ تېخى پەيتۇلكامنىڭ شوپۇرى دەپ بەرگەن بىر گەپنى ئاڭلىسىڭىز، ــ دېدى مەسۇم قابىل پىچىرلاپ، ــ كۈلۈپ ئۆ-چىيىڭىز ئۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

ــ ھە، قېنى دەڭ، ــ تۇرسۇنجان بىرەر ئەسەرگە تېپ

بولغۇدەك بۇ ئىشلارغا قىزىقىپ قالغانىدى، ــ بۇ ئادەمنىڭ خىزمەتكە كاللىسى ئىشلىمىگىنى بىلەن بۇنداق ئىشلارغا خېلىلا ئېپى بار ئىكەن.

ــ توختاڭ، ئىشىڭ سىرتىغا بىر قاراپ باقاي، بۇ ئوغرى ماراپ تۇرغان بولمىسۇن يەنە.

مەسۇم قابىل ئورنىغا قايتىپ كېلىپ، شوپۇرنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىرىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەشكە باش-لىدى:

ــ بىر قېتىم پەيتۇل قەشقەرگە كاماندىروپكىغا بېرىپ، بىر مىسكەرچىگە چىغاتاي يېزىقىدا يېزىلغان كلاسسىك شېئىر-دىن بىر كۆپلېتنى ئوتتۇرىغا قاپارتما قىلىپ چىقىرىپ بىر مىس تاۋاق سوقۇپ بېرىشنى كېلىشتى. پەيتۇل قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تاۋاقنى يېقىن ئارىدىكى بىر باغچىغا كۆمدى، ھەم تۆت ــ بەش كۈندە بىر قېتىم چۆگۈندە سۇ قۇيۇپ بەردى.

ــ قاراڭ، بۇ ئادەمنىڭ يامانلىقىنى، ئۇنى داتلاشتۇرۇپ قەدىمكى بۇيۇمغا ئوخشاتماقچىكەن ــ دە، ــ دېدى تۇرسۇنجان ھەيرانلىقتا، ــ ھە، ئۇنى كېيىن ساتالمىدىمۇ؟

ــ نەدىكىنى، ــ مەسۇم قابىل يەنە كۈلۈۋەتتى، ــ بەت-نىيەتىنىڭ قازىنى تۆشۈك دېگەندەك، بىر كۈنى بارسا تاۋاق كۆمگەن يەردە ئېگىز بىر توپا تاغ تۇرغۇدەك، ئەسلىدە ئۇ يەرگە سۇنئىي تاغ ياساپ ئوستىگە راۋاق سالماقچىكەن. توپا تۇرتۇش ماشىنىسى ھېلىقى بايلىق مەنبەسى بولغان مىس تاۋاقنى قايسى كامارلارغا تېقىۋەتتى دەڭا.

كۈلكىلىك ھېكايىلەردىن بايىقى كۆڭۈلسىزلىك خېلىلا ئۇنتۇلدى بولغاي، تۇرسۇنجان يېنىكلەپلا قالدى. ئەمما، مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ ئۇياتلىق مەخپىيەتلىكلىرىنى چۈۋۈپ، ئۇنى پۈچۈق يارماقتا ئالغۇسىز قىلىۋەتكەن بۇ پەيتتە پەيتۇلمۇ جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارنىڭ ئالدىدا تۇرسۇنجاننى ھۆكۈمەتسىز-

لىك، باشباشتاقلىق، يۇقىرىنى كۆزگە ئىلماسلىقتەك نۇرغۇن قالپاقلارنى كىيگۈزۈپ ئەيىبلىمەكتە ئىدى.

— ئىقتىسادىي مەسىلە ئويىنىشىدىغان ئىشمۇ، قاراڭ بۇ تالونلارغا، — پەيتۇل جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىيازلارغا تالوننى ۋاراقلاپ كۆرسەتتى، — ساپلا ئۆزى قول قويۇپ يوللىغان گەپ. ئۇنىڭ نەزىرىدە تۇزۇم، سىياسەت، رەھبەرلىك دېگەن نەرسە بارمۇ، يوق؟

— پەيتۇلكا، بۇ پرىنسىپقا كۆتۈرگۈدەك چوڭ مەسىلىمۇ ئەمەس، — چۈشەندۈردى ئەكرەم نىياز، — ئەسلىدە ھەرقايسى تەھرىر ئىشخانىلىرىنىڭ مۇدىرلىرى ئىشلىگەن كىتابلارغا قەلەم ھەققى يېزىپ، قول قويۇپ بۆلۈمگە چۈشۈرىدۇ. تۇرسۇنجان ئۇنىڭ ئارتۇق، كەم يېزىلغان تەرەپلىرىنى تەكشەپ قول قويسىلا بولدى. نېمە قىلىسىز بۇنداق ئىشلارغا ئارىلىشۇېلىپ، ھەممە نەشرىياتلار مۇشۇ تۇزۇم بويىچە بېجىرىدۇاتامدۇ.

— بۇ... بۇ... مەن دېگەن ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇۋەققەت باشلىقى تۇرسام، — پەيتۇل قوللىرىنى يايدى، — مەسئۇل بولمىسام بولامدۇ؟

— «مۇۋەققەت» دېگەن قانداق گەپ ئۇ، — جاڭ پىڭنىڭ ئاۋازىدىن تېرىككەنلىكى چىقىپ تۇراتتى، — سىز دېگەن نەشرىيات باشلىقى، بارلىق بۆلۈم، ئىشخانا، مەمۇرىيەتلەر سىزنىڭ رەھبەرلىكىڭىزدە، ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇرسىڭىزلا بولمىدىمۇ، ئارتۇقچە يۈكنى ئارتىۋېلىپ نېمە قىلىسىز.

— سىز شۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن جاڭ شۇجى، تۇرسۇنجان دېگەن بۇ شەيتاننى چۈشەنمەيسىز، مانا قاراڭ، — پەيتۇل تالوننىڭ ئايرىم بەتلىرىنى كۆرسەتتى، — ئۇ ئۆزىنىڭ يېقىنلىرى، ئەل - ئاغىنىلىرىگە يۇقىرى يېزىپتۇ ئەمەسمۇ، يانچۇقۇمدىن چىقمىغاندىكىن، دەپ نەشرىياتنىڭ پۇلىنى شۇنداق

بۇزۇپ - چاچسا توغرا بولامدۇ؟

— يۇقىرى قەلەم ھەققى يېزىلغان ئۇ ئادەملەر توغرۇلۇق ئۆز ۋاقتىدىلا تۇرسۇنجان ماڭا دېگەن، مەنمۇ قوشۇلغان، — جاڭ پىڭنىڭ ئاچچىقى كەلگەندى، — قايتا نەشر قىلىنىش ئېھتىمالى بار، ئىقتىسادىي قىممەت يارىتقان كىتاب ئاپتورلىرىغا يۇقىرى قەلەم ھەققى يېزىشنى مەن بۇيرۇغان.

— بۇ چارىنىڭ ئۇنۇمى خېلىلا ئوبدان بولدىغۇ دەيمەن، — دېدى ئەكرەم نىياز، — نۇرغۇن قەلەمى پىشقان ئاپتورلىرىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئەسەرلىرى نەشرىياتقا قاراپ ئاققىنى، شۇنداق بولغاچقا ھالىڭلارمۇ ياخشىلىنىپ كەتتى.

— بۇ يولنى ئاچقۇچە تۇرسۇنجان نېمە جاپالارنى تارتمىدى - ھە؟ — جاڭ پىڭ پەيتۇلغا تىكىلدى، — زادى سەۋەب نېمە ئۈچۈن ئىناق، چىقىشىپ ئۆتەمەيسىلەر، بىزمۇ سىلەرنىڭ جېدىلىڭلاردىن جاق تويدۇق.

— چىقىشالمىغىنى مەنلا ئەمەس، — دېدى پەيتۇل غۇدۇڭشۇپ، — كۆپ ساندىكى مۇھەررىر، كوررېكتورلىرىمىز تۇرسۇنجاندىن نارازى، ئېنىقلاپ كۆرسەڭلار ئاندىن بىلىسىلەر.

پەيتۇلنىڭ ئاخىرقى سۆزىدىن جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز دەماللىققا جىم ئولتۇرۇپ قالدى. دېمىسىمۇ بەزى مۇھەررىر ۋە بىر قىسىم كوررېكتور ئايالىلار باشقۇرۇش ئورگىنىغا بىرنەچچە قېتىم بېسىپ كىرىپ تۇرسۇنجاننىڭ ئۇستىدىن داد - پەريات كۆتۈرۈشكەنىدى. نەشرىياتتا ئىسلاھات تۇزۇملىرى يولغا قويۇلغاندىن بېرى، بارلىق مۇھەررىر، كوررېكتورلارنىڭ يىللىق ۋەزىپىلىرى بېكىتىلىپ، ئاشۇرغان قىسىمغا مۇكاپات بېرىش، ۋەزىپىنى ئورۇندىغان، لېكىن ئاشۇرالمىغانلارنىڭ ماڭا ئاشىغا كاپالەتلىك قىلىش، ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىغانلارنىڭ ماڭا ئاشىدىن مەلۇم نىسبەتتە تۆتۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن، بەزىلەر يىل ئاخىرىدا نەچچە مىڭ، ھەتتا ئون مىڭلاپ مۇكاپات پۇلى

ئالغان بولسا، بەزىلىرى مۇكاپات تۇرماق، مائاشىنىمۇ ساق ئالالمىدى. قىسقىسى، بۇ چاغقىچە ھەممىسى قول تىقىپ تاماق يېيىشۇاتقان داشقازان چېقىلغانىدى. ئىشچان بىلەن ھۇرۇن، ئىقتىدارلىقلار بىلەن ئىقتىدارسىزلار پەرقلەندۇرۇلمىگەن ئۇ چاغلاردا نەشرىيات خۇددى كۆكسىڭىپ لەش بېسىپ كەتكەن كۆل سۇيىدەك تىنچ ئىدى. شۇڭا، ھەممىدە بىر خىل تۇرغۇنلۇق ھالەت ئەۋج ئالغاچقا، قىزغىنلىق، جۇشقۇنلۇق، ئاكتىپلىق، يېڭىلىق يارىتىشتەك جەڭگىۋارلىق بولمايتتى، خادىملار پەقەت كۇن ئۆتكۇزۇپ مائاش ئېلىشىنىڭلا كويىدا بولاتتى. مانا ئەمدى لىكتە ئىقتىدارلىقلار ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇپ ئەجىر مېۋىسىنى كۆرگەندە بىر قىسىملارنىڭ كۆزى قىزىرىپ، تۇرسۇنجان-نىڭ ئارقىسىدىن تىللاپ، غەيۋىتىنى قىلىپ، يۇقىرىغا دادلاپ جامائەت پىكرى توپلاپ يۇرۇشەتتى.

— سىز دېگەن كىشىلەرنى ئېنىقلاپ كۆرمىسەكمۇ ئۇلار بىزگە ئايان، — دېدى جاڭ پىڭ ئاچچىقىدا، — ئىسلاھات دېگەن جەمئىيىتىمىزدىكى زور بۇرۇلۇش، قىينىچىلىق تارتىپ قېلىش ۋە قارشىلىقلاردىن مۇستەسنا بولۇش قىيىن، شۇڭا بىز سوغۇق قان بولۇشىمىز كېرەك. خۇددى بىكون ئېيتقاندەك «زور كۆپ-چىلىكنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى دېگەندىمۇ، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش يەنىلا ئىنتايىن مۇشكۇل ئىش» ، شۇنداق ئىكەن، نارازى-لىق ھەم قارشىلىقلارنىڭ چىقىشى تەبىئىي.

ھەر تەرەپتىن قاپسىلىپ قالغان پەيتۇل قايتا زۇۋان سۇرەلمەي جىمىپ قالدى. ئۇ كۆڭلىدە «كېرىم بۇجاڭ، نۇردۇن خوجىلارنى ئىزدەپ بارسامچۇ، بۇ يەرگە نېمىشقا كەلگەندىمەن» دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئۇنىڭ بۇنداق بېشىنى سېلىپ ئولتۇرۇپ كېتىشىنى ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى دەپ چۈشەنگەن جاڭ پىڭ ئەكرەم نىيازغا باش لىڭشىتىپ كۆزىنى قىسىپ قويۇۋېدى، ئەكرەم نىياز پەيتۇلنىڭ دۇمبىسىگە يېنىككىنە ئۇرۇپ، ئۇنىڭ

يېنىغا ئورۇندۇقنى سۇردى.

— پەيتۇلكا، سىز پىشقەدەم رەھبەر، قورساقنى كەڭرەك تۇتۇڭ. سىزمۇ جاپا چېكىۋاتىسىز، — دېدى ئەكرەم نىياز، — بىر ئىش توغرۇلۇق سىزنىڭ پىكرىڭىزنى ئالماقچى ئىدۇق. خەلق ھۆكۇمىتىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، تۇرسۇنجاننى بېيىجىڭغا يىغىنغا ئەۋەتىشنى قارار قىلدۇق.

— بېيىجىڭغا؟ — پەيتۇلنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، — تۇرسۇنجان بارمىسا بولمايدىغان قانداق يىغىنكەن ئۇ؟

ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھەرقايسى ساھەلەردىكى ئىسلاھات تەجرىبىلىرىگە ئىگە ھەم ئاز - تولا نەتىجىمۇ قازانغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق خادىملارنىڭ بېيىجىڭدا ئۇچرىشىش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلماقچى ئىدى، شۇڭا ئىككى كۇننىڭ ئالدىدا جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلار تەشۇبقات بۆلۈمىگە چاقىرتىلىپ يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىنى ئاڭلىدى. شۇ چاغدا لى بۇجاڭ «گۇلدەستە» نەشرىياتىدىن تۇرسۇنجاننى ئويلىنىپ كۆ-رۇشنى ئالاھىدە تاپىلىغانىدى. بۇ خەۋەر پەيتۇل ئۇچۇن ئۆلۈم-دىنمۇ قاتتىق زەربە بولدى. ئۇ تۇرسۇنجاننى «كۆزۈمگە قادالغان مىخ» دەپ كەشىنى توغرىلىيالماي تۇرغىنىدا يۇقىرى رەھبەر-لىك ئۇنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىۋاتىدۇ. تۇرسۇنجان مۇشۇ سۇرئەت بىلەن ئۆرلىگىلى تۇرسا پەيتۇلنىڭ نەشرىيات باشلىقلىق تاجىمۇ بىر كۇنلەرگە كەلگەندە بۇ قۇيۇننىڭ بېشىغا كىيىلىپ قېلىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس ئىدى. «ئاھ خۇدا، بۆرىنى قوتانغا چىللاپتىمەن - دە. تاپقان پۇللىرىڭ قۇرۇپ كەتسۇن. . » دېدى ئۇ ئىچىدە. پەيتۇل تۇرغان يەردە تۇرسۇنجان ئۇنىڭ بېشىنى دەسسەپ ئۆتۈپ بېيىجىڭغا بارسا، يىغىنلاردا پۇتۇن نەتە-جىنى ئۆزىنىڭ قىلىپ سۆزلىسە، مۇخبىرلار ئەتراپىنى قورشە-ۋالسا، مەركەزدىكى رەھبەرلەر ئۇنىڭغا قول بېرىپ كۆرۈشسە، گېزىت - ژۇرناللاردا رەسمى بېسىلىپ تەشۇىق قىلىنسا پەيتۇل-

ىنىڭ تىرىك ئۆلگىنى شۇغۇ! بۇنداق بولارنى نېمىشقا بۇرۇنراق ئويلىمىغان بولغىيدى، بىلگەن بولسا قول ئاستىدىكى خوش - خوشچىلارغا تۆت تال مائاشنى سوسكا قىلىپ ئەمدۇرۇپ قويۇپ ئۆزى بۇرۇنقىدەكلا «ۋاي باشلىق» بولۇپ گىدىيىپ يۇرۇۋەرگەن بولمامتى.

— پەيتۇلكا، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟ — دېدى ئەكرەم نىياز ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ، — ياكى كاللىڭىزدىن ئۆتمەي تۇرامدۇ؟ پىكرىڭىز بولسا دەڭ، ئاڭلاپ باقايلى.

— يا. . . ياق، نېمە پىكرىم بولسۇن، — پەيتۇل تۇنجۇقۇقاندەك بولدى، — لى بۇجاڭ ئۆزى كۆرسەتكەن نامزات تۇرسا نېمىمۇ دەيتتىم.

پەيتۇل ئىككى كۇنگىچە قويغان - تۇنقىنىنى بىلمەي، ئوغا يەپ، يىڭنە يۇنقاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ ئۇچىنچى كۇنى كېچىدە مەسۇم قابىلنى چاقىرىپ بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىۋىدى، ئۇ «مانا، مانا دېمىدىممۇ، ئۇ ئاللىبۇرۇن سىزنى سېتىپ، يۇقىرى رەھبەرلىكنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىۋالدى. سىزمۇ لى بۇجاڭ ھەم كېرىم بۇجاڭلارغا ئۇنىڭ ئۆز بېشىمچى بولۇپ كەتكەنلىكى، ئەل - ئاغىنىلىرىنىڭ كىتابلىرىنى پىلانغا كىرگۈزۈپ يۇقىرى قەلەم ھەققى بەرگەنلىكى، خالىغانچە كىتاب ئۇيۇشتۇرۇپ، رەھبەرلىكنى كۆزگە ئىلماي ھۆكۈمەتسىزلىك قىلىۋاتقانلىقى، نەشرىياتتا نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا نارازى ئىكەنلىكى قاتارلىقلارنى سۆزلەڭ، بولمىسا ئۇ قۇيۇن ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ باشلىقلىقىنى تارتىۋالغاندەك، ئەمدى نەشرىياتنىڭ يۇگىنىنىمۇ قولىڭىزدىن تارتىۋالىدۇ» دېيىش ئارقىلىق ئوت قويۇۋەتتى. مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرىدىن ۋەھىمىگە چۈشكەن پەيتۇل ئەتىسى قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا، دەسلەپتە نۇردۇن خوجىنىڭ پىكرىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. گەۋدىسى ئالدىغا سەل ئېڭىشكەن، خام سېمىزلىكىدىن

ھەربىكەتلىرى سۇس، سېرىق چىراي، كىچىك كۆك كۆزلىرى دائىم يېرىم يۇمۇق قىسىلىپ تۇرىدىغان نۇردۇن خوجا پەيتۇلنى سۇسلا قارشى ئالدى.

— قېنى ئولتۇرۇڭ، پەيتۇل بېگىم، ئۆز ئۆيىڭىزدەك ھە، — نۇردۇن خوجا پەيتۇلنى كەڭ، ئازادە مېھمانخانىغا باشلىدى، — قورسىقىڭىز قانداقراقكەن، بالىلار بىرنېمە قىلىپ بەرسۇنمۇ؟

— يوقسۇ، يوقسۇ، كەچلىك تاماقنى يەپلا كېلىشىم، — پەيتۇل ئورنىدا مىدىرلاپ قويدى. نۇردۇن خوجىنىڭ قىزى بىردەمدىلا چاي دەملەپ ئېلىپ كىردى. قىزىق چاي سوغۇقتا توڭۇپ كەتكەن پەيتۇلغا مايدەك ياقتى. ئۇ ئارقا - ئارقىدىن ئوتلاپ بىردەمدىلا چىنىسىنى بوشىتىپ قويدى.

— ئۇسساپ كەتكىنىڭىزگە قارىغاندا، كەچتە مايلىق تاماق يېگەن ئوخشىمامسىز؟ — نۇردۇن خوجا پىيالىگە قايتىلاپ چاي قۇيدى، — قېنى، قىزىق - قىزىق ئىچىڭ.

— يوقسۇ، سەل تىترەك ئولىشىپ. . . — پەيتۇلنىڭ مەيدىسىگە ئېقىپ چۈشكەن قوش ئېڭەكلىرى راستىنلا كۆكىرىپ قالغانىدى، — مارتمۇ كىرىپ قالدى، سوغۇق ئەجەب بوشىمايدا، سىرتتا سۆڭەكتىن ئۆتكۈدەك ئاچچىق شامال چىقىۋاتىدۇ.

— يەردىكى توڭنى ئېرىتىدىغان شامال، بۇ شامالنى باھارنىڭ خەۋەرچىسى دەيمىز.

ئۇلار ئىككىسى ئەنە شۇنداق ئادەتتىكى گەپلەر ئارقىلىق بىردەم ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، پەيتۇل ئاساسىي تېمىغا ئۆتتى. ئۇ تۇرسۇنجاننىڭ نەچچە يىللىق «جىنايەت» لىرىنى بىرنى قالدۇرماي سۆزلىدى، ھەتتا ئۇچ كۇننىڭ ئالدىدىكى قەلەم ھەققى توغرۇلۇق تىللىشىش، جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارنىڭ بۇ مەسىلىگە تۇتقان پوزىتسىيىلىرىگىچە قالدۇرمىدى. ئۇخلاپ قال-

غاندەك مەيدىسىگە بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان نۇردۇن خو-
جا ئاڭلىغانسېرى ئوغىسى قاياپ پات - پات پۇشۇلداپ قوياتتى.
ئۇنىڭ ئالدىدا بىچارىلەرچە مىسىلداپ ئولتۇرغان، قىلغان ئىشـ-
مۇ، ئۆزىمۇ دىققاق مۇنۇ بەندىنىڭ كاچىتىغا كىلىشتۇرۇپ بىر-
نى سالغۇسى كەلدى. نۇردۇن خوجىنىڭ بايا پەيتۇلنى سۇسلا
قارشى ئېلىشىمۇ سەۋەبسىز بولمىغان، ئۇ تۇرسۇنجانىنىڭ بېيـ-
جىڭدىكى يىغىنغا قاتنىشىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئـ-
چىدە پەيتۇلغا قاتتىق ئاچچىقلانغانىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ بەدبەخ
قۇيۇننى نەشرىياتقا ئالدىغانلىقى توغرۇلۇق بىر ئېغىر مۆرىۋەتـ-
كەن بولسا، بۈگۈنكى كۈندە يۈز بېرىۋاتقان كۆڭۈلسىزلىكلەر
ھەققىدە بېشارەت بېرىپ توسۇپ قالمامتى. مانا ئەمدى ئارا
كۈندە بىر كېلىپ قاقشىغىنىنىڭ نېمىگە پايدىسى. ھازىرغۇ
پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۇشمەنلىشىش يۈـ-
قىرى پەللىگە كۆتۇرۇلگىنى يوق، ساپلا «كالتە جەڭلەر»، ئەـ-
گەر تۇرسۇنجان رەسمىي «قايتۇرما ھۇجۇمغا» ئۆتىدىغان بولسا،
ئۇنىڭ تېپىپ بەرگەن پۇللىرى پەيتۇلنىڭ بۇرنىدىن بۇلاق،
ئارقىدىن يۇمىلاق بولۇپ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالمايۋ قالمدۇ.
ئۇ چاغدا پەيتۇل «يېقىنىم، بۇرادىرىم، كېرەكلىك كىشىم، بىر
يۇرتلۇقۇم» دېگەنلەرنى يەتتە قات ئاسمانغا چۆرۈۋېتىپ ھەممىنى
چىشلەپ تارتقىلى تۇرىدۇ...

— پەيتۇل بېگىم، بۇ تېخى ئىشىنىڭ باشلىنىشى، —
نۇردۇن خوجىنىڭ كىچىك كۆڭۈل كۆزلىرىدىن چېقىن
چاقتى، — سىزنىڭ تارتقۇلۇقىڭىز بار ئادەم. تۇرسۇنجان مۇـ-
شۇنداق قانات ياساپ ئۇچقانىكەن، كۆرگۈلۈكسىز ئالدىڭىزدا.
ئۇ ئالىقاپنى ئەكېلىدىغان چېغىڭىزدا قارىڭىزنى كۆرسەتمىدىـ-
ڭىز، مانا ئەمدى نېمە بولدى؟ پۈتى سىزدىن چاققان، تىلى
سىزدىن ئۆتكۈر بولۇپ كەتمىدىمۇ!

— مەن پوق يېگەن دىتسىز ئادەمكەنمەن، — نۇردۇن خو-

جىنىڭ زەھەرلىدەك تەنىسى پەيتۇلنى يەرگە قېقىۋەتتى، — ئۇنىڭ
قانات - قۇيرۇقىنى رۇسلىۋېلىپ، مېنىڭ كۆزۈمنى چوقۇشنى
ئويلىماپتىمەن.

— «ئىشىنىڭ باشلىنىشى» دېگەن سۆزۈمنىڭ تەكتىگە
يېتەلمەيۋاتىسىز، — نۇردۇن خوجىنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى پەيـ-
تۇلنىڭ سوزۇنچاق تەلەتىگە نەشتەردەك قادالدى، — ھازىر تۇر-
سۇنجان سىزنىڭ ئىقتىسادىي ھەم خىزمەت جەھەتتىكى كۆپ
ئىشلىرىڭىزنى بىلىپ بولدى، لېكىن ئۇ بۇ ئىشلارنى كۆتۇرۇپ
چىقماي جىم بولۇۋالدى. بۇنىڭ ئۆزى سىز ئۇچۇن دەھشەت
تەھدىت! ئۇ بىر كۈنى ھەممىنى يىغىپ بىرلا قايتۇرما ھۇجۇمغا
ئۆتىدۇ، ئۇ چاغدا ئۆزىڭىزنى قاينامدا، دوپپىڭىزنى سايرامدا
كۆرىسىز.

پەيتۇلنىڭ چىرايى سۇپسۇر تاتىرىپ كەتتى. نۇردۇن خو-
جىنىڭ ئېيتقانلىرى بەرھەق ئىدى. مەسۇم قابىلىنىڭ ئۇچ كۈـ-
نىڭ ئالدىدا ئېيتقانلىرى، ئۇ ھېيلىگەرنىڭ ھەممە ئىشىنى
ئاستىرتىن بىلىپ كەتكەنلىكىگە ئىسپات ئەمەسمۇ! سىرتقا قەلەم
ھەققى يېزىپ بىنورمال ئالغان پۇل، ئوقۇغۇچىلارغا تەرجىمە
ئۇيۇشتۇرۇش ئارقىلىق ئولارنىڭ ھەققىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋال-
غان، بىر كىتابقا قوش تەھرىرلىك ھېسابلىغان، ھەتتا باشقـ-
لارنىڭ قەلەم ھەققىنىمۇ ھوقۇقىغا تايىنىپ تارتىۋالغان، شەكلى
ئۆزگەرگەن پارا بېرىش ئۇسۇلى بىلەن ھوقۇقدارلاردىن پايدىلانـ-
غان، ناچار، سۇپەتسىز تەرجىمە، تەھرىرلىكلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ
نەشرىياتقا زىيان سالغان... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تۇرسۇنـ-
جانغا ئايان. ئەگەر ئۇ راستىنلا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتسە پەيـ-
تۇلنى يەنە قانداق خەۋپ كۈتۈپ تۇرغاندۇ؟!...

قورقۇنغا قوش كۆرۈنۈپتۇ دېگەندەك، دەقىقە ئۆتمەي كۆز-
لىرىگە سوراق مەيدانلىرى، قاسقان شەپكە كىيگەنلەر، تۇرمە
تاملىرى كۆرۈنۈپ كەتكەن پەيتۇل نۇردۇن خوجىنىڭ پارقىراپ

تۇرغان ئاق سېرىق چىرايىغا ئۇمىد بىلەن قارىدى، ئۇنىڭ ئىش-شىپ قالغاندەك يۇزىدىن، مۆلۈلدەپ تۇرغان كۆزلىرىدىن، بۇر-نىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن يېرىلغان يەردەك ساڭگىلاپ چۈشكەن قېلىن قورۇقلىرىدىن چەكسىز يېلىنغانلىق ئالامىتى چىقىپ تۇراتتى.

— ئەمدى قانداق قىلسام بولار؟ — پەيتۇل تولىمۇ بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندى، — كېرىم، لى بۇجاڭلارغا يالۋۇر-سام ئۇنى باشقا يەرگە يۆتكىۋېتەرمۇ؟

— ئۇنى بېيجىڭغا ئەۋەتىش بىلەنلا «يۆتكىۋەت» دەپ بار-سىگىز ئۇلار نېمىدەپ ئويلاپ قالار؟ — نۇردۇن خوجا چەكچەي - دى، — سىزنى كۆرەلمەسلىك، ئىچى تارلىق، تار رامكىدىكى شۆھرەتپەرەسلىكتە ئەيىبلىشى تۇرغانلا گەپتۇ.

— توغرا، بۇ تەرىپىمۇ بار، — پەيتۇلنىڭ بېشى مەيدىسى-گە ساڭگىلىدى، — بۇ كاززاپتىن قۇتۇلدىغانلىقىڭ بىرەر ئامال - چارىسى بولسا دەپ باققان بولسىڭىز.

— ئامال - چارە ھامان تېپىلىدۇ، مۇنداق بىر تەدبىر كۆڭلۈمدىن كېچىۋاتىدۇ.

پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجاننىڭ ئىت - مۇشۇكتەك داۋاملىق خىرقىرىشىپ، تالىشىپ، بىر - بىرىگە خىرىس قىلىشىدىن باشقۇرۇش ئورگىنىدىكىلەرمۇ، كېرىم ھەم لى بۇجاڭلارمۇ خې-لىلا زېرىكتى. نەچچە نۆۋەت ئارىغا چۈشۈپ مۇرەسسە - مادارا قىلدى. ئەمدى بۇ ئۇسۇلنى ئۆزگەرتىسە يۇقىرى رەھبەرلىك-نىڭ پەيتۇلغا ئۆچ بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بار ئىدى. شۇڭا، ئۇمىد تۇرسۇنجانغا نارازىلىق بىلدۈرۈپ كېلىۋاتقانلاردا قالدى. يەل ئاخىرىدىكى خۇلاسىدە مۇكاپات سوممىسى ئالالمىغانلار، مائاشى تۇتۇلغانلار يەنە بىر قېتىم قوزغىلىپ چىقىشىدۇ. ئۇلار بەلكىم باشقۇرۇش ئورگىنىغا، تەشۋىقات بۆلۈمىگە پەريات كۆتۈ-رۈپ كېلىشىمۇ مۇمكىن ھەم كېلىشى كېرەك! . . . ئەڭ مۇھ-

مى پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا بېسىپ كىرىشىسە پۈرسەتنىڭ پە-شىپ يېتىلگىنى شۇ! ئۇ چاغدا پەيتۇل نەشرىيات باشلىقلىق سالاھىيىتى بىلەن، نەشرىياتنىڭ تىنچ - ئەمىنلىكى ئۈچۈن ئۇ ھاننات ئوغرىنى قانداق بىر تەرەپ قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشى. «باشقا يەرگە يۆتكىلىپ كېتىڭ» دەمدۇ ياكى «مەن ئەمدى سىزنى ئىشلىتەلمەيمەن، ئۆزىڭىزگە مۇۋاپىق ئورۇن تېپىۋېلىڭ» دەپ يولغا سېلىپ قويامدۇ، بولۇۋېرىدۇ.

— پاھ، بۇ ئامالسىز جايىدا، — پەيتۇلغا جان كىرگەن-دەك بولدى، — ئۇ چاغدا يۇقىرى رەھبەرلىك ئالدىدىمۇ تىلسم ئۇزۇن بولىدىكەن.

— چۈنكى، سىز ئاممىنىڭ بېسىمى، نارازىلىقى بىلەن ئىنقىلابىي تەدبىر قوللانغان بولىسىز - دە، — نۇردۇن خوجا سىرلىق كۈلۈمسىرىدى، — گەپ ئاشۇ ئاممىنىڭ پىكىر - تە-لەپلىرىنى، نارازىلىق سەۋەبلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقالىشىدا.

— كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. . . چوقۇم چىقىدۇ. . . ھەتتا ئىشخانامغا يېنىش - يېنىشلاپ بېسىپ كىرىشىمۇ مۇم-كىن. . .

— ھەببەللى، بۇ گېپىڭىزنىڭ خېلىلا سالمىقى بار، — دېدى نۇردۇن خوجا دەرھاللا چۈشىنىپ، — ئەمما سىز بۇنىڭدىن كېيىن سەۋرچان، ئېغىر بولۇڭ، كالتە جېدەللەرنى چىقارماڭ، بەزى ئىشلاردا يول قويۇپ، ئۇنىڭ نەزىرىدە «كەڭ قورساق باشلىق» دېگەن ئۇقۇمنى پەيدا قىلىڭ. شۇندىلا ئۇ تۆگىنىڭ قوڭىغا چالما ئاتىدىغان ئەخمەقلىقنى قىلمۇېرىدۇ. ئەڭ مۇھ-مى، يەل ئاخىرىدىكى خۇلاسىنى ئىشلىگەندە «پرىنسىپ» تا چىڭ تۇرۇڭ. مۇكاپات، مائاشنى ئالالمىغانلارغا قايسىبىر يەل-دىكىدەك ياردەم پۇلى بېرىدىغان نادانلىقنى قىلماڭ. . .

نۇردۇن خوجا چېكىسىنى ئۇۋۇلاپ بىردەم جىمىپ قالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ كاللىسىدىن بىر - بىرىگە زىت خىياللار كېزىپ

ئۆتمەكتە ئىدى. بۇ چەرخى پەلەكنىڭ تەتۈرلۈكىنى كۆرۈڭ! قۇلىقى يۇمشاق، گەپ يەيدىغان، تۇمشۇقىدىن نەگە يېتىلىسەڭ شۇ يەرگە كېتىۋېرىدىغان باشلىقلار دىتسىز، ئەقلى كوتا، گالۋاڭ، پاراسەتسىز كېلىدىكەن. ئۇلارنى دۆت ئېشەكنى زىخلىغاندەك زىخلاپ تۇرمىسىڭ ماڭىدىغان يولىنمۇ تاپالماي، مۇدۇرۇپ، پۇتلىشىپ، يىقىلىپ ئىگىسىگە دەردىسە بولىدىكەن. سەگەك، زېھنى ئۆتكۈر، ئىقتىدارلىق، تەدبىرلىكلەر بولسا تۇرسۇنجاندەك بەز قۇلاق، يېتىلەككە ماڭمايدىغان، يۇز ـ خاتىرە يوق، ھۇررەك ئۇششۇقلاردىن بولۇپ قالىدىكەن. ھەي... تەڭشەلمەگەن ئالەم دېگىنى شۇ ـ دە!

ـــ ھە، مەسۇم قابىل بىلەن قانداقراق ئۆتۈۋاتقان سىلەر، ـــ نۇردۇن خوجا بېشىنى كۆتۈرمەيلا سورىدى، ـــ يا-كى ئۇمۇ چىشىگىزغا تېگىۋاتامدۇ؟

ـــ يوقسۇ، سىز بىر چاغدا ئەۋلىيادەك گەپ قىپتىكەنسىز. ئۇ ھازىر ماڭا ھاسا تاياق بولۇپ قالدى، ـــ تۇرسۇنجانىڭ سىرتلاردا مېنىڭ ئۇستۇمدىن قىلىپ يۈرگەن گەپلىرى ۋە ئىشلىرىدىن تارتىپ يەتكۈزۈپ تۇرىدۇ. ئۇچ كۈننىڭ ئالدىدىكى قەلەم ھەققى مەسىلىسىنىمۇ شۇ خەۋەرلەندۇردى. ئۇ بولمىغان بولسا نۇرغۇن ئىشلاردىن غاپىل قالىدىكەنمەن.

ـــ مانا، مانا، مەن بۇرۇنلا دېمىگەنمىدىم، ـــ نۇردۇن خوجا شىرەنىڭ قىرىغا ئۇرۇپ قويدى، ـــ ئۇنىڭ ھېكمەت، كامىل، تۇرسۇنجانلار بىلەن پۈرچىقى پىشمايدۇ، سىز ئۇنىڭ مۇشۇ تەرىپىدىن پايدىلانسىڭىز بولىدۇ.

ـــ باشتىلا مەسۇم قابىلنى ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇدىرلىقىغا تەكلىپ قىلىپ دوكلات يازساق بوپتىكەن. ئۇ تۇرسۇنجاندەك سۇيىقەست، ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىشنى بىلمەيدۇ.

«ماۋۇ قاغا مېڭىسى يەۋالغان ئالىجۇقا سارىڭ نېمىلەرنى جۆيلۈۋاتىدۇ، ـــ دەپ ئىچىدە كۈلدى نۇردۇن خوجا، ـــ مەسۇم

قابىل سۇيىقەست، ھىيلە ـ مىكىرنى بىلمەيمىش. ھەي بايقۇش، ئۇنىڭ بىلەن پۈت ئېتىشىپ قېلىشتىن خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن! ئەقىل كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ قاراپ باق، تۆھمەت، ھىيلە ـ مىكىر، ئاجايىپ قورقۇنچلۇق زەھەرلىك پىلانلار «مەسۇم قابىل» ماركىلىق زاۋۇتتىن چىقىدۇ... ئەدناسى، سەن تەھرىرلىگەن «زۇلمەتتىكى مەشئەل» گە نامان سوپى قاۋغان بولسىمۇ، لوقمىنى مەسۇم قابىلنىڭ تاشلاپ بەرگەنلىكى سېنىڭ ئۇخلاپ چۈشۈڭگىمۇ كىرمەيدۇ...»

نۇردۇن خوجا گەرچە شۇنداق خىياللارنى كاللىسىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، مەسۇم قابىلنىڭ يامان گېپىنى قىلمىدى. چۈنكى، ئۇ پەيتۈلدەك قورقۇنچاق، تۇراقسىز، مەيداننىڭ تايىنى يوق ئادەمگە ئۇنچۇالا ئىشىنىپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭ بېشىدا سىيرىلىپ تۇرمايۋاتقان ئەمەل تاجى بەرەر شامالغا يولۇقسىلا نۇردۇن خوجىنىڭ پۈتىغا چۈشۈپ زېھە قېلىشى مۇمكىن ئىدى. مانا شۇ چاغدا مەسۇم قابىلدەك كاپ ـ كاپ كۆچۈكنى ئىگىسىگە قاۋىتىپ سېغىزخاندىن ساق چىقىپ كەتمەمدۇ...

ـــ پەيتۈل بېگىم، بىر ئىشنى سەمىگزگە سېلىپ قويايى، ـــ نۇردۇن خوجا بىگىز قولىنى شىلتىدى، ـــ تۇرسۇنجاننى كۆزىڭىزدىن يوقاتقان تەقدىردىمۇ، مەسۇم قابىلنى ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى قىلىشقا ئالدىرىمايمىز.

ـــ نېمىشقا ئەمدى؟ ـــ ھەيران بولغان پەيتۈلنىڭ كۆزلىرى چىمچىقلاپ كەتتى.

ـــ ئۇ ئاشۇ مۇئاۋىنلىقتا تۇرۇۋەرسۇن، سىز بۇرۇنقىدەكلا بىرىنچى قول مۇدىر بولۇۋېرىڭ. ئەمدى «مۇۋەققەت» دېگەن كۈلكىلىك ئاتالغۇنى ئىشلەتمەڭ. مەنمۇ باشتا بۇ ئاتالغۇنىڭ بۇنداق مەسخىرىگە قېلىشىنى ئويلاپ يەتمەپتىمەن.

پەيتۈل شۇ ھامان جاڭ پىڭنىڭ «مۇۋەققەت» دېگەن قانداق گەپ ئۇ، دەپ ئاچچىقلاپ قالغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

راست، دېمىسىمۇ نەشرىياتنىڭ بارلىق كەسپىي، مەمۇرىي بۆ-
لۈم، ئىشخانىلىرىنى ئالمىنىدا تۆتۈڭاتقان باشلىقنىڭ قانداقتۇر
بىر بۆلۈمگە «مۇڭەققەت» بولۇشى كۆلكىلىك گەپتە.

— چۈشەندىم، تولۇق چۈشەندىم، — پەيتۈل ھىجايدى.

خوجايىنىنىڭ تەنبىھ - تەلىملىرىدىن كۆڭلى جايىغا چۈش-
كەن پەيتۈل گويا گەجگىسىدىن بېسىپ تۇرغان بىر تاغنى ھالقى-
تىپ تاشلىۋەتكەندەك يېنىكلەپ قالدى. بىر چاغدا نۇردۇن خوجا
«شوپۇرنى ساقلىتىپ قويسىڭىز دۇشمەن كۆپەيتىۋالىسىز» دەپ
ئاچچىقلىغاچقا ئۇ پىيادە كەلگەنىدى.

رەت كەتكەن چىراغلار يوللارنى سۈتتەك يورۇتۇپ تۇراتتى.
كوچىدا بىر قانچە تازىلىق خادىملىرى قار تازىلاش ماشىنىسىدىن
قېپقالغان قالدۇق قارلارنى سۈپۈرۈپ قول ھارۋىلىرىغا تاشلى-
ماقتا ئىدى. پەيتۈل كېتىۋېتىپ: «مەسۇم قابىل بولمىغان بول-
سا قەلەم ھەققى توغرىسىدىكى ئىشتىن خەۋەرسىز قالاتتىم،
بۇگۈنكى كۆڭۈل سۆيۈنگىدەك سۆھبەتمۇ بولمىغان بولاتتى» دې-
گەنلەرنى سۆزلەپ ماڭدى. لېكىن، ئۇنىڭدا ئۇچ كۈندىن بېرى
يۈز بەرگەن توقۇنۇش، جېدەل، زىددىيەت، غەيۋەت - شىكايەت-
لەرنىڭ تەكتىگە يەتكۈدەك پاراسەت يوق ئىدى، «نېمە
ئۈچۈن؟» دەپ ئويلاشنىمۇ خالىمايتتى. كۆرۈڭ، تېخى مەسۇم
قابىلدەك غەممازدىن مەمنۇن بولۇۋاتقىنىنى! مەسۇم قابىل قە-
لەم ھەققى دەپتىرى ئارقىلىق پەيتۈلغا ئوت ياقتى، ئارقىدىن
تۇرسۇنجاننىڭ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەنلىكىگە ئىشەنمۇرۇپ قۇت-
راتتى. نەتىجىدە، تۇرسۇنجان بىلەن پەيتۈل بىر - بىرىنى
ھاقارەتلەپ باشقىلار ئالدىدا رەسۋا بولۇشتى. بۇنىڭغىمۇ قانمە-
غان پەيتۈل جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارغا دادلاپ ئاخىر ئۆزى
لەت بولدى. مانا بۇگۈن بولسا نۇردۇن خوجىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ
كونا خامانلارنى سورۇشۇپ، زەھەرلىك پىلاندىن بىرنى قورۇپ
چىقىشتى. بىر غەممازنىڭ غەممازلىقىدىن شۇنچە كۆڭۈلسىز-

لىكلەرنىڭ تۈغۈلغانلىقى ئۈنىڭ چۈشىگىمۇ كىرىپ چىقمىدى.

شۇنداق! مەسۇم قابىل قەلەم ھەققى تالونىدىن ئىبارەت «چاقماق تاش»نى بىرلا ئۇرۇۋېدى، نۇرغۇن ئۇچقۇنلار چاچرە-
دى. بۇ «بىر چاقماقتىن مىڭ چېقىن» دېگەن گەپنىڭ ئەمەلە-
يىتى ئىدى...

پەيتۈل تاتلىق، قىرتاق خىياللار بىلەن دەرۋازا ئالدىغا
كېلىشى ناھايىتى تېز ئايلانغان بىر تاكسى ئۈنىڭ يېنىدىلا توخ-
تىدى - دە، ئىشىكى ئېچىلىپ تۇرسۇنجان ماشىنىدىن چۈشتى.
مەڭدەپ قالغان پەيتۈل ئالمان - تالمان كىرىپ كەتمەكچى
بولۇۋىدى، لېكىن ئۇلگۈرەلمىدى.

— پەيتۈلكامغۇ بۇ، بىر يەرگە بارغانمىدىڭىز، — تۇر-
سۇنجان ھېچ ئىش بولمىغاندەك تۇز كۆڭۈلۈك بىلەن
سورىدى، — تازا ئولتۇرۇپ قاپسىزدە، ئانچە - مۇنچە ئىچكەن
ئوخشىمامسىز؟

— ياقەي، مەن... — پەيتۈل بارغان يېرىنى دەرھال
دەپ بېرەلمىدى، — تۇغقانلارنىڭكىگە بارغان. ھە، سىزچۇ؟

— ھېكمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ
كەلدىم.

— ھە توغرا، بېيجىڭغا قاچان ماڭماقچى بولۇۋاتىسىز؟

— ئۆگۈنلۈككە، ئەتە باسما زاۋۇتىدا تۇگىتىندىغان ئازراق
ئىشلىرىم بار.

— ئۇنداقتا ئەتە ئالدىراش بولۇپ كەتكۈدەكسىز، كۆرۈ-
شەلمەي قالساق مۇشۇ خوشلاشقىنىمىز بولۇپ قالسۇن.

پەيتۈل كىرىپ كەتتى. تۇرسۇنجان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن
قارىغىنىچە «بۇ ئادەمنىڭ ئېچىلىپ قالغىنىغا قارىغاندا، قەلەم
ھەققى ئىشى كاللىسىدىن ئۆتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. ئۇ
تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى چېكىپ بولغۇچە قورۇ ئالدىدا تۇردى.
تۇرسۇنجاننىڭ «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ ئائىلىكلەر بىنالىرى

جايلاشقان بۇ قورۇغا كۆچۈپ كەلگىنىگە بىر يىل بولۇپ قالاي دېگەنىدى. پەيتۇل ھەم مەسۇم قابىللار بىنادا، ئۇ بولسا ئۇچ ئېغىزلىق يەرلىك ئۆيدە ئولتۇراتتى.

باشقۇرۇش ئورگىنىدىن بېيجىڭغا يىغىنغا بېرىش ئىشى تۇنۇگۈن ئۇقتۇرۇلغاندىن كېيىن، تۇرسۇنجان ئالدىراش ئىشلىرىنى تۈگىتىپ بۇگۈن كەچ ھېكمەتنىڭ ئۆيىگە بارغانىدى. ئۇ ئۇچ كۈن ئالدىدا بولغان «قىسقا جەڭ» نى سۆزلىدى، شۇنداقلا «يۇرەك كېسەللىكلىرى» دېگەن كىتابنىڭ پىلاندىن قالدۇرۇلغانلىقىنى، بىراق ئۇ كىتابنى باشقا ئۇسۇلدا ئۆزى چىقىرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاندىن ھېكمەت بەش ئايدىن بېرى بېيجىڭدا ئون ئىككى مۇقام تېكىستلىرىنى رەتلەش ھەم باشقۇرۇش ئىشى بىلەن بولۇۋاتقان كامىلغا خەت يازغۇچە «تۇمانلىق يىللار» نىڭ قوليازمىسىنى كۆرۈپ ئولتۇردى. چۈنكى، ئۇ رومان باشلانغان تۆت ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە پۈتكەن بابلارنى ئۇتتۇرلۇق كۆرۈپ كېلىۋاتاتتى. «تۇمانلىق يىللار» باشلىنىشى بىلەنلا قىزىقىپ قالغان تۇرسۇنجان «بۇ كۆپ قىسىملىق رومانىڭنى ماڭا بېرىسەن» دەپ ھېكمەتتىن ۋەدە ئېلىۋالغانىدى. راست گەپنى قىلغاندا، ئۇ ھېكمەت بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن بارغان بولسىمۇ، بىرىنچى تومنىڭ ئاخىرقى سەھىپىلىرىنى كۆرۈش تەقەززاسى ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى.

تۇرسۇنجان تاماكا قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ دەسسىۋەتكەندىن كېيىن، بىنالار دالدىسىدا شۇمشىيىپ تۇرغان پاكار ئۆيىگە قاراپ ماڭدى ۋە تۇرخۇنىدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن چىقىۋاتقان سارغۇچ ئىسقا قاراپ كۆڭلى بىر قىسىملا بولۇپ قالدى.

دوستلۇق سادالىرى

كامىلنىڭ شاگىرتى مىرزا مۇھەممەت بىلەن بېيجىڭغا كەتكىنىگە بەش ئاي بولۇپ قالغانىدى. «كىتاب ئىشلەش بىلەن ئالدىراش بولۇشى مۇمكىن» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بەرگەن ھېكمەت ئىككى - ئۈچ ئاي سەۋر قىلغان بولسىمۇ، كۈن - ئايلار ئۆتكەنسېرى دوستىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى. كامىل زىققا كېسىلىگە مۇپتىلا بولغاندىن بېرى ئۇ زادىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. شۇڭا ھېكمەت ھەپتە ئىلگىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە بارغانىدى، مېھرىبان: «بىر ئاي ئىلگىرى كەلگەن تېلېفوندا بېيجىڭدىكى قايسىدۇر بىر مېھمانخانىدا كىتاب تۇزۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقانىدى، لېكىن تولۇق ئادرېسىنى ئۇقمايمەن» دەپ جاۋاب بەردى. ھېكمەت ئۇيەردىن قايتىپ كامىلنىڭ ئىدارىسىگە بارغانىدى، باشلىق ئۇنىڭغا:

— كامىل زىققا كېسىلى بىلەن ئىشلەۋاتقان يېرىدە يىقىلىپ، ھاۋا ئارمىيىسى دوختۇرخانىسىدا جىددىي قۇتقۇزۇۋېتىلىپتۇ. ئۇ ئائىلەمىزدىكىلەر ئەنسىرەپ كېتىدۇ، ئۇقتۇرماڭلار دېگەچكە بىزمۇ ئۇقتۇرمىدۇق، — دېدى.

بېيجىڭ ھاۋا ئارمىيە دوختۇرخانىسى شەھەردىن خېلىلا يىراق بولۇپ، ئادەتتە كىچىكرەك شەھەرنى ئەسكە سالىدىغان كاتتا دوختۇرخانا ئىدى. بەلكىم بېيجىڭدەك چوڭ شەھەردە ئۇنىڭ تارماقلىرى، ئامبۇلاتورىيىلىرى بولۇشىمۇ مۇمكىن. ھېكمەت «ھاۋا ئارمىيە دوختۇرخانىسى» دەپ خەت يازغان تەقدىردە مۇ شۇنچە چوڭ دوختۇرخانىنىڭ قايسى بۆلۈم، قاپسى تارمىقىنى

بىلمەيتتى. يەرلىك بىمارلارنى ئانچە قوبۇل قىلمايدىغان ئۇ دوخ-تۇرخانىدا كامىلنى كىم تونۇسۇن؟ تۇرسۇنجاننىڭ بېيجىڭغا كەتكىنىگىمۇ ئۇچ ھەپتىدەك بولۇپ قالدى. ئۇ يىغىن، ئېكس-كۇرسىيە، سايا‌ھەت بىلەن بولۇپ كېتىپ كامىلنى ئىزدىيەلمە-گەن بولۇشى مۇمكىن.

ھېكمەت ئەنە شۇنداق جىددىيلىك ئىچىدە تەقەززا بولۇپ تۇرغىنىدا، بۇگۈن ئەتىگەن كامىلدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇ-ۋالدى. ئۇ خەتنىڭ كەلگىنىگە شاد بولغان بولسا، دوستىنىڭ بىمار كارىۋىتىدا خەستىلىك ئازابىنى تارتىۋاتقانلىقىدىن قەلبى ئۆرتەندى. شۇڭا، ھېكمەت خەت يېزىپ سېلىۋەتتى. ئاردىدىن بىرەر ئاي ئۆتمەي كامىلدىن يەنە بىر مەكتۇپ تاپشۇرۇۋالدى. ئۇلار شۇ يوسۇندا بىر - بىرىگە مەدەت ۋە ئىلھام ئاتا قىلىدىغان خەتلەر ئارقىلىق ياشلىق دەۋرىگە قايتىپ، دوستلۇق، مۇھەب-بەت، بۇرچ، ۋاپادارلىق، ئىزدىنىش، كۆرەش... بىلەن ئۆتە-كەن ھاياتىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەپ ئۆتۈشتى.

ئىخلاسمەن ئوقۇرمەنلىرىم، مەن بۇ خەتلەرنى سىلەرنىڭ ھۇزۇرۇڭلارغا سۇنۇش بىلەن بىرگە، ھاياتىنىڭ سىلەرگىمۇ ھە-قىقىي مۇھەببەت ۋە دوستلۇق ئاتا قىلىشىنى تىلەيمەن.

سېغىنىدۇرغان دوستۇمغا سالام!

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۆرمەتلىك دوستۇم ھېكمەت، ياخشىمۇ-سەن؟ تېنىڭ سالامەتمۇ؟ سۆيۈملۈك پەرزەنتىڭ ئۇچقۇنئاي تىنچلىق-مۇ؟ جانابىي ھەق ھەممىمىزنى سالامەت قىلسۇن ۋە ئۆز پاناھىدا ئامان ساقلىسۇن!

ھۆرمەتلىك دوستۇم! ئۆتكەندە ساڭا بېيجىڭدىكى «جۇڭيى» دوختۇرخانىسىدا داۋالىنىش نىيىتىدە ئىكەنلىكىمنى ئېيتقانىدىم، لېكىن خىزمەت ئۇستىدە بۇ كېسەل تۇيۇقسىز قوزغاپ دوختۇرلارنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. مەن كېسىلىمدىن بۇ قېتىم ھەقىقەتەن قورق-

تۇم. بىر ئايغا يېقىن جىددىي قۇتقۇزۇش نەتىجىسىدە كېسىلىم ياخشىلىنىشقا يۈزلەندى. ھازىر دوختۇرلار «پۈتۈنلەي ساقايتىۋېتە-مىز» دېگەن ئىرادىدە كۆڭۈل قويۇپ داۋالاۋاتىدۇ. داۋالىنىش شارا-ئىتىمۇ ياخشى. مىرزا مۇھەممەت بىلەن ئۆزئارا مۇڭدىشىپ، رو-ھىي ھالىتىممۇ ياخشى بولۇپ قالدى.

دوستۇم ھېكمەت، يۇرتتىن يىراقتا خەستىلىك ئازابىنى تارتە-ۋاتقان مۇشۇ مىنۇتلىرىمدا سېنى تولىمۇ سېغىندىم. مۇشۇنداق چاغلاردا كىشى نېمىلەرنى ئويلىمايدۇ دەيسەن. ئادەم قاينىاق خىز-مەت، جىددىي كۆرەش، پاك سۆيگۈ - مۇھەببەت ئىشتىياقىغا تول-غان ساغلام، جۇشقۇن ياشلىق دەۋرىنى، سېھرىي ھېس - تۇيغۇلار-غا، تىنىمسىز سۆھبەتلەرگە باي، رەڭدار ياشلىق ھاياتىنى ئەسلەپ بىر پەسكە بولسىمۇ شۇ دەۋرلەرگە قايتقۇسى كېلىپ قالىدىكەن؛ شۇ دەۋرلەردىكى ئاجايىپ سەمىمىي، تالانتلىق، مېھرىبان، ساپ ئىنسانىي ۋىجدانغا، كىشىلىك ئەخلاق - پەزىلەتلەرگە ئىگە ئاشۇ دوستلارنى ئەسلەپ قالىدىكەن؛ ئۇلارنىڭ يېقىملىق سىماسى تەبە-ئىيىكى كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولىدىكەن.

قەدىرلىك دوستۇم ھېكمەت، خەستىلىك دەردىنى تارتىۋاتقان بۇ يەردىكى ئاڭ ئېغىر پەيتلىرىمدىمۇ سېنى ئەسلىدىم ۋە سېنى ھۆرمەت تۇيغۇسى ئىچىدە سېغىندىم. بولۇپمۇ تۇرسۇنجان ئالىم سېنىڭ سالامىڭنى ۋە مەن ئۈچۈن تۇتىيا بىلىنگەن خېتىڭنى ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن، بىلمىدىم، كۆزلىرىمدىن ياش قۇرۇمىدى. ھەر كۈنى يېنىش - يېنىشلاپ ئوقۇيمەن. تاڭ قاراڭغۇلۇقىدا تۇرىمەن، مىرزا مۇھەممەتنى ئويغىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن بالكونغا چە-قىمەن - دە، چىراغ نۇرىغا تۇتۇپ ئوقۇشقا باشلايمەن. تۇرسۇنجان ئالىم رومانىڭنىڭ بىرىنچى تومى ئاخىرلىشىپ قالغانلىقىنى ئېيتە-تى. ئۇ رومان ئورىگىناللىرىنى باشتىن - ئاخىر كۆرۈپ ماڭغاچقە-مۇ، سۈرەڭ ئىچىپلىۋاپتۇ. مەن ئۇنىڭ سۆزلىگەنلىرىگە قانماي تەپسىلىي بايان قىلىشىنى ئۆتۈندۇم. ئۇ دوختۇرخانىغا ئۇچ كۈن ئۇدا كېلىپ، كىشىنى مەھلىيا قىلىدىغان ۋەقەلەرنى سۆزلىدى. ئۇ سۆزلىگەنسېرى ئاشۇ تۇمانلىق ھەم جۇشقۇنلۇق يىللارغا قايتقانەدەك، باقىيغا رەھلەت قىلغان ۋە ھايات ياشاۋاتقان دوستلار بىلەن قايتا

ئۇچراشقاندەك هاياجانغا تولدۇم. سەن دوستلار خاتىرىسىنى قەلبىڭە ده تولۇق ساقلاپ كەپسەن. ئۇلارنىڭ هايات مەنزىلى خاتىرىلىرىنى ئەبەدىيلەشتۈرمەكچى، ئەۋلادلارغا قالدۇرماقچى بولۇپسەن. بۇ نېمىدېگەن ئالىيجانابلىق، نېمىدېگەن ئۇلۇغۋار مېھنەت! ئېسىڭدە دۇ، ساڭا «مۇڭ دەرۋىش» دېگەن نامنى ئاتا قىلغان يېڭىبېرىق سۇ ئامبىرىدىكى هېلىقى ئاپئاق ئايدىڭ كېچە! بىز ئۇچ دوست نېمىلەرنى دېيىشمىگەن، قانداق كۈنلەرنى ئارزۇ قىلىشمىغانىدۇق. شۇ چاغدىكى مۇرات ئىككىمىزنىڭ ئۈمىد ـ ئىستەكلىرىمىزنى يەردە قويماپسەن، رەهمەت ساڭا!

دوستۇم، بىز هەقىقەتەن چىن دوستلاردىن ئىدۇق، بىز شۇنداق ياشىغانىدۇق. . . هاياتىمىزدىن ئاز كەم يېرىم ئەسىر ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە سەن كەينىگە بۇرۇلۇپ، يەنى ئاشۇ ئۇزاق ئۆتمۈشكە قاراپ، بىزنىڭ كەچمىش ـ كەچۈرمىشلىرىمىزدىن كۆپ قىسمىنى رومان يازسا ئەرزىيدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىپسەن. ئەلۋەتتە ئاپىرىن! مەن سېنى ئىلگىرىمۇ چۈشەنگەن، قايىل بولغانىدىم، بۇ قېتىم مەن سېنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ چۈشىنىشكە مۇيەسسەر بولدۇم. مەن سېنىڭدەك بىر دوستۇم بارلىقىدىن پەخىرلىنىمەن. سەن مېنى يەنە ئاشۇ ئۇزاق ئۆتمۈشكە ـــ نەۋقىران ياشلىق دەۋرگە باشلاپ كەتتىڭ؛ سەن مېنى ئاشۇ هىجران قايغۇسى بىلەن ۋىسال شادلىقى، دوستلۇق مېهرى بىلەن دۈشمەنلىك هەسەتلىرى، قاينام مېهنەتلەر بىلەن جاپا ـ مۇشەققەتلەر ئالمىشىپ تۇرغان، رەڭدار، بەختسىيار كۈنلەر بىلەن قاپقارا ئازابلىق تۇنلەرگە باشلاپ كەتتىڭ؛ قەلبىمدە يېڭى هېس ـ تۇيغۇلارنى ئويغاتتىڭ. خەلقىمىزدە:

كۆرگىلى كەلدىڭلىمۇ، كۆيدۈرگىلى كەلدىڭلىمۇ؟
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلىنى ياندۇرغىلى كەلدىڭلىمۇ؟!

دېگەن قوشاق بار. خۇددى شۇنىڭدەك، كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلارنى قەلبىمدە قايتىدىن ياندۇردۇڭ. مېنى قايتىدىن ئىجاد ـ مېهنەت قاينىمىغا باشلاپ كىردىڭ. دوستۇم، ساڭا هەۋىسىم كېلىدۇ. هاۋا زىر دېرىزەمنىڭ ئالدىدا بىر تۇپ قاشتېشى گۈلى پورەكلەپ ئېچىلىدى. ئەنە شۇ گۈلنىڭ ئەڭ چىرايلىق ئېچىلغىنىدىن بىرىنى ئۈزۈپ ساڭا تۇتقۇم، سېنى ئاشۇ ئىجادىي مۇۋەپپەقىيىتىڭ بىلەن تەبرىكلەيمەن دەپ كېلىۋاتىدۇ.

دوستۇم، سەن كىشىلەر ئاسان ئېرىشەلمەيدىغان بىر بەختكە ئېرىشتىڭ، يەنى سەن ياشلىق دەۋرگە، ئاشۇ رەڭدار ئۆتمۈشكە، يېقىملىق، مېهرىبان دوستلار ئارىسىغا قايتىپ كەتتىڭ: سەن مۇراد، كامىل، نايۇبى، شادمان، ئالىمجان، ئامانىللا، گۈلزىبا، نەفىسە، زۇمرەتلەرنىڭ قېشىغا كەتتىڭ؛ مېهرىبان، كۆيۈمچان ئاتا ـ ئانىلار، كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ، جاپاكەش خوتەن دېهقانلىرى ئارىسىغا چۆكتۈڭ. شۇ تاپتا سەن ئاشۇ سۆيۈملۈك، مەرد، تالانتلىق، ئاق كۆڭۈل، گۈناهسىز جەسۇر قەهرىمانلىرىڭ بىلەن بىللە شاۋقۇنلۇق يورۇقلۇق دەرياسى بويىدىكى بۇك ـ باراقسان باغلاردا سەيلە قىلىۋاتقانسەن؛ قۇمقايغىنىڭ پىژغىرىم ئىسسىقىدا، زۇمچەك ـ زۇمچەك قۇم بارخانلىرى بىلەن ئورالغان بۇغدايزارلىقلاردا مۇرات، كامىل، نەفىسە، گۈلزىبالار بىلەن ئورما ناخشىسىنى ئېيتىپ ئورما ئورۇۋاتقانسەن؛ ئاي نۇرىغا چۆمگەن ئانارلىق باغدا كامىل بىلەن نەفىسەنىڭ تۇنجى مۇهەببەت هېسسىياتىغا تولغان يۈرەكلىرىنىڭ قانداق تېپىۋاتقانلىقىنى تىڭشاۋاتقانسەن؛ مۇقامچى مىرزاپ شاهنىڭ بالىخانىسىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ساتارىنىڭ تارلىرىدىن ياڭرىغان ئاشقانە ناۋا ـ كۈيلىرىنى ئاڭلاۋاتقانسەن!

دوستۇم، قارا! تەبىئەتكە باهار كەلدى. چوكانتال ۋاقتى بولدى. ئۇستەڭ بويلىرىدا كاككۇك گۈللىرى ئېچىلدى. ئالما، ئۆرۈك چېچەكلىدى. بىز قانچە ـ قانچە باهارنى باشتىن ئۆتكۈزدۇق. بۇ يىلمۇ باهار كەلدى، ئەمما بۇ باهارنىڭ پەيزى باشقىچە. مەرهۇم دوستىمىز نايۇبى ـــ تەڭرى ئۇنىڭ يانقان يېرىنى جەننەتتە قىلسۇن ـــ «باهار» ناملىق بىر شېئىرىدا:

قانچە ـ قانچە باهار ئۆتتى، هەر باهارنىڭ پەيزى باشقىچە،
قانچە چېچەك قۇيۇلۇپ پۈتتى، قۇيۇلغاندەك كۆزلەردىن تامچە.

دېگەنىدى. دوستۇم، سەن ئاشۇ چېچەكلەر قۇيۇلۇپ پۈتمەستىن بۇرۇن گۈلزىبا، نەفىسە ۋە زۇمرەتنىڭ يېشىل كۆڭلەكلىرىنىڭ

ئېتەكلىرىگە ئۆرۈك چېچەكلىرىنى يېپىشتۇر، بۇ ئۇلارنىڭ ۋاپاغا تولغان قەلبىنىڭ بىغۇبارلىقىنى ئىپادە قىلسۇن؛ سەن ھال رەڭ ئالما چېچەكلىرىنى ئۇلارنىڭ ئۇستىگە چاچقىن، مەڭزىگە يېپىشقان ئالما چېچەكلىرى ئۇلارنىڭ خىجالەت بولغان چاغدىكى ھايالىق مەڭ-زىنىڭ قىزىللىقىنى ئەكس ئەتتۈرسۇن؛ مەجنۇنتالنىڭ ياپيېشىل نوتىلىرىدىن تاج ياساپ باشلىرىغا كىيدۈر. بۇ ئۇلارنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن مۇھەببەتلىك رەڭدار ياشلىق دەۋرىنى ئەسلەتسۇن؛ قۇلاقلىرىغا يېڭى ئېچىلغان «سېرىق سەمبەر» گۈلىنى قىستۇر-غىن، بۇ ئۇلارنىڭ ھىجران ئازابى بىلەن جۇدالىق ھەسرىتىدە سار-غايغان گۈزەل چېھرىنى كۆرسەتسۇن!

دوستۇم ھېكمەت، شۇ تاپتا يېنىڭدا بولسام ئىدىم، مۇڭلىرىڭغا مۇڭداش، سىرلىرىڭغا سىرداش بولۇپ قايناق ھېسسىيات دولقۇنلە-رىڭدا بىللە ئاققان بولار ئىدىم، چۈنكى سېنىڭ بۇ روماننى يېزىش جەريانىدىكى نازۇك ھېس - تۇيغۇلىرىڭنى بىردىنبىر چۈشەنگۈچى دوستۇڭ يەنىلا مەن ئەمەسمۇ؟!

ياز دوستۇم، ياز! قەلبىڭدىن سەھىپىلەر ئۈستىدە گۈللەرنى ئېچىلدۇر، ئۇنىڭدىن گۈلدەستىلەر ياساپ ئەۋلادلارغا تۇت!

دوستۇم، قەلبىڭنىڭ قايسى بابلار ئۈستىدە چېچىۋاتقانلىقىنى بىلگۈم كېلىدۇ. ئىتتىكرەك ساقىيىپ قايتسام، رومانىڭنىڭ بە-رىنچى تومىنى ئوقۇشقا مۇۋەپپەق بولسام دەيمەن. دوستۇم ھېك-مەت، رومانغا بېرىلىپ كېتىپ سالامەتلىكىڭنى ئالدۇرۇپ قويما. ساغلاملىق ھەممىدىن ئەۋزەل، ئىجادىيەت دېگىنىدا ئۇزۇش ئۈچۈن تەن سالامەتلىك كېرەك، ئەلۋەتتە.

ساڭا ۋە ئوماق قىزىڭغا بەخت - ئامەت، ئۇزاق ئۆمۈر تىلەي-مەن، خېتىڭنىڭ تېزرەك كېلىشىنى كۈتۈپ:

دوستۇڭ كامىل راخماندىن 8 - ئاپرىل بېيجىڭ

سالام دوستۇم!

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۆرمەتلىك ۋە قىممەتلىك دوستۇم كا-مىل، قانداق ئەھۋالىڭ؟ مۇبارەك قوللىرىڭ بىلەن يېزىلغان خە-

تىڭنى كۆرگىنىمدىن كېيىن خۇداغا مىڭ قەتلە شۈكۈر قىلدىم ۋە خۇشاللىقتىن ياش تۆكتۈم.

سېنىڭ تۇيۇقسىز يېقىلغانلىقىڭنى ئاڭلىغان چاغدىكى روھىي ھالىتىمنى تىل بىلەن ئىزھار قىلالمايمەن. شۇنچىلىك ئەنسىرەش، تەقەززالىق، پەرىشانلىق، سېغىنىش ئىسكەنجىسىدە قىسىلدىمكى، گويا ئاتا - بوۋامدىن قالغان تەۋرۈك گۆھىرىم يوقالغاندەك، يۈرىكىم بېغىشىدىن ئۈزۈلۈپ كېتىۋاتقاندەك ئازابلاندىم، «ئۆز پانا-ھىڭدا ساقلىغايسەن» دەپ يارانقان ئىگەمگە ئىلتىجا قىلدىم. شۇ كۈنلەردە يۈرىكىم ماڭا بويسۇنمىدى، ھەتتا قەلىمىمۇ مەندىن يۈز-نى ئۆرۈدى، ئىشلىرىم ئاقمىدى. بۇ پەرىشانلىقىم قىزىمغىمۇ بەك-رەك تەسىر قىلغان بولسا كېرەك، ئۇ ھەر كۈنى سېنىڭ خەۋىرىڭنى سورايدۇ، «شۇ مۇساپىرچىلىق باسقان يىراق يۇرتتا كىمنۇ قاراۋات-قاندۇ، كىمنۇ ھالىڭ نېچۈك دەپ سوراۋاتقاندۇ، كىمنۇ ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىۋاتقاندۇ؟» دېگەندەك ئويلار بىلەن ئوتتا پۈچۈلانغاندەك بولۇپ كەتتى. مەن ئۇياق - بۇياقلارغا يۈگۈرۈپ تولۇق ئادرېسقا ئىگە بولالمىدىم. مانا بۇگۈن ئەتىگەن ـــ دۈشەنبە، 15 - ئاپرىل ـــ خېتىڭنى تاپشۇرۇۋېلىپلا جاۋاب يېزىۋاتىمەن.

كامىل، مەن نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئازابلاندىم، قايغۇردۇم؟ بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىيلا: شۇ جەننەت تىمسالى گۈزەل، مېھرى ئىسسىق يۇرت خوتەنده نەۋقىران ياشلىقىمىز بىللە ئۆتكەنىدى. شاد - خۇراملىقتا، قايغۇ - ھەسرەتتە، مۇھەببەت ۋە نەپرەتتە، مېھنەت ۋە رىيازەتتە بىر جان - بىر تەندەك ياشىغانىدۇق، يورۇڭ-قاشىنىڭ ئابىھايات-تەك سۈيىدىن ئىچىپ ئەقىل تاپقانىدۇق. ساددا، سەممىي، دىلكەش خەلق بىزگە ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى كۆرسەت-تى، بىز ئۇلاردىن ئىنسانىي پەزىلەتنى ئۆگەندۇق. ئاشۇ مۇد-ھىش يىللاردا ساپ - سەممىي دوستلۇقنى قەدىرلەپ، ۋىجدان - دىيانەتنى ئۇلۇغلاپ بىر - بىرىمىزگە يۈرەك بولدۇق. يۆلەك بول-دۇق! تېررورلۇق ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن چاغلاردىمۇ ئىشارەت ۋە كۆز گۆھەرلىرىمىز ئارقىلىق بىر - بىرىمىزگە مەدەت بەردۇق. دۇنيادا كەم تېپىلىدىغان بۇنداق ئۇلۇغۋار دوستلۇققا ئىرە-شىش ئاسان ئەمەس. ئۇنىڭغا قايتا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاجايىپ ئۇ-

زۇن بىر تارىخىي جەريان كىشىگە ۋە تارىختا ئىز قالدۇرغۇدەك ۋەقەلەرگە باي دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئەمدى ئۇ دەۋرلەر ئۆتۈپ كەتتى!

دوستۇم كامىل، ئاشۇ بوران ـ چاپقۇنلۇق يىللاردىكى جۇشقۇن ياشلىق هاياتىمىز ئەۋلادلارغا ئۆرنەك بولغۇدەك دەرىجىدە مەنىلىك ئۆتكەنىدى. مانا شۇ يىللارنىڭ، شۇ هاياتنىڭ شاهىدى ۋە گۇۋاهچىسى كىم؟ سەن ۋە مەن!...

هەقىقىي دوستلار ئۆز دوستلىرىنى ماختاش ئارقىلىق پەخىرلەنمىدۇ، دېيىشىدىكەن. بەلكىم ئاڭلىغان بولغىيدىڭ، مەن هەربىر ئولتۇرۇشتا، سورۇنلاردا سېنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكىڭنى، ئىنسانىي پەزىلىتىڭنى، قورقماس جاسارىتىڭنى تەرىپلەپ كەلدىم، تەرىپلەۋاتقىنىمدا ئۆلار هاڭ ـ تاڭ قېلىشتى ۋە هەيرانلىق ئىلكىدە ياقىلىرىنى تۇتۇشتى. بۇ نېمىلىكتىن؟ ساڭا بولغان دوستانە ئەقىدەمدىن، سېنىڭ بىلەن ئىپتىخارلانغىنىمدىن، ئەلۋەتتە.

كامىل، بۇنداق يازغىلى تۇرسام سۆزۈم بەك ئۇزىراپ كەتكۇدەك، چۈنكى مەن هېسسىياتنى ئەمەس، هېسسىيات مېنى باشقۇرۇۋاتىدۇ. ئەمدى ئەمەلىي سۆزۈمگە كېلەي: مەن سېنىڭ خېتىڭنى ئەسىرىمدىكى دوستلارغا ـ نەفسە، گۈلزىبا، زۇمرەت، مۇراتلارغا كۆرسەتتىم، ئۇلارنىڭ هەممىسى قولمۇقول ئېلىپ ئوقۇشتى... خېلى ياخشى بولۇپ قالغانلىقىڭدىن خۇشال بولۇشۇپ ياش تۆكۈشتۇق... ئەمما، نەفسە يۈزىنى تۇتقىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. مەن ئۇنى ئىزدەپ بوۋايقەبەردىكى چىلانلىقتىن تاپتىم. ئۇ خېتىڭنى باغرىغا باسقىنىچە كاككۇك قونغان چىنارغا يۆلىنىپ، ئۇن ـ تىنسىز ياش تۆكۈۋېتىپتۇ... ئۇنىڭغا تەسەللى بېرەيدىم، بىراق ئۇ «ئۆمىلەپ بولسىمۇ بارىدىغان» لىقىنى ئېيتتى!...

ـ ئويلاپ بېقىڭا هېكمەت، ـ دېدى ئۇ ئېسىدەپ يىغلاپ، ـ هېلىمۇ بىز بىر ـ بىرىمىزنىڭ قوللىرىنىڭ ئۇچىنى تۇتمىغان سەممىي يۈرەكلەر، ئەمما ۋاپادارنىڭ بېشى ياستۇققا يەتكىنىدە يېنىدا بولمىغان، مۇبارەك بېشىنى قۇچقىغا ئالمىغان، شۇنداق قىيىن ئەھۋالدا هالىغا يەتمىگەن مەزلۇمەنىڭ پەزىلىتىنى

نېمە بىلەن ئۆلچەش كېرەك؟...

ـ ئاھ خۇدا، ـ دېدىم مەن كۆككە قاراپ، ـ ياراتقان مەزلۇمەلىرىڭنى نەفسەگە ئاتا قىلغان مېھىر ـ ۋاپا، سۆيگۈ ـ مۇھەببەت، ئەقلى ـ پەزىلەتلەرنىڭ مىڭدىن بىرىگە بولسىمۇ نائىل قىلغايسەن!...

خوش، شۇنداق قىلىپ مەن ئۇنى توسۇپ قالالمىدىم... ئۇ مېنىڭ گېپىمنى زادىلا ئاڭلىمىدى. ئۇ كەتتى... ساپ مېھىر ـ ۋاپا، هەقىقىي چىن مۇھەببەتنىڭ نۇرى دېگىز قەرىدىكى ئۇنچە ـ مارجانلارغا جۇلا ئاتا قىلىپ كۆزلەرنى قاماشتۇرىدۇ ۋە كۆكتىكى يۇلتۇزلارنى يىغلىتىپ زېمىنغا يامغۇردەك تۆكتۈرىدۇ، دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ...

دوستۇم كامىل، تۇرسۇنجان «قۇيۇن» دىن رومان ۋەقەلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا تەققازا بولغانلىقىڭنى بىلدىم. خېتىڭدە «قەلەمكەشلىك قايسى بابلار ئۈستىدە چېچىۋاتقانلىقىنى بىلگۈم كېلىدۇ» دەپ يېزىپسەن. ماقۇل، تەلىپىڭنى ئانچە ـ مۇنچە قاندۇرايلى:

كامىل بارما دېسە ئۇنىماي، نەفسەنىڭ باشلىشى بىلەن توقسان ياشلىق قۇتلۇق هاجىم بىلەن كۆرۈشتى ـ ئەجەب ئۇنىڭ بۇنداق قىلىنلىقىنى شۇ چاغقىچە بىلمەي يۈرۈپتىمەن ـ. شۇنداقتىمۇ هاجىم كامىلنى: «ئەسلىي زاتى ئۇلۇغ، مۇرۇۋۋەتلىك ئائىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلا» دېدى. كېيىن نەفسە، گۈلزىبا، زۇمرەتلەر خانىزاتخان مومانى يوقلىدى. نەفسە مومانىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، بۇ پەرىشتىدەك ئانىنىڭ ئېتەكلىرىنى كۆزىگە، پېشانىسىگە سۈرتتى ۋە ياش تۆكتى... مومای ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، ئۇنىڭ قۇتلۇق هاجىمنىڭ نەۋرىسى ئىكەنلىكىدىن سۆيۈندى...

كامىل بىلەن نەفسە كىنودىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، نەفسە سەئىدە ئاچامنىڭ يېنىدا قونۇپ قالدى... قۇرۇم كۆلىدىكى ئۇچ جۈپ دوستىنىڭ سايادىتى ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ئۆتتى...

مەشھۇر سەيلگاھ ئىگەچى باغچىسىدىكى تاماشىنى دېمەيسەن! بۇ يەردىكى مۇشائىرە، لەپەر، چاقچاق، يۇمۇر، مۇقام، ئىلى

ناخشىلىرى، تاتار جىرلىرى. . . ياھ، ياھ، شۇنچىلىك قىزىدىكى، ئەيۇھەتتاس! . . . ئۇنى تەسۋىرلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. تېخى جۇپ - جۇپ ئىلەڭگۈچ ئۇچقان چاغدىكى قىزلارنىڭ چىرقىراشلىرى، يىگىتلەرنىڭ قىقاس - چۇقانلىرىنى دېمەيسەن. . . ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە بوستان قۇشلىرىنى ئۇخلاتمىدى. ھەتتىگىنەي، مەن كەچتە غەربكە پېتىپ كېتىۋاتقان ئوت شارىدەك قىپقىزىل قۇياشنىڭ يۈزىگە چاشقاش دەريا بويلىرىنى، ئۇ قاسناقتىكى ئېگىز ئېرىق، قۇتچى، جىيا، گىجى كەنتلىرىنى قاناق سېھىرلىك تۈسكە كىرگۈزگەنلىكىنى بۇ قېتىم كۆرەلمەي قالدىڭ - دە! تېخى يورۇغلىق دەريامىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن كۆتۈرۈلگەن قىپقىزىل سەھەر قۇياشىنى، سانسىزلىغان مەرۋايىت - ياقۇتلارنى چېچىۋەتكەندەك ژىلقىلاپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىنى، قۇتچى، جىيا، گىجى كەنتلىرى ئۇستىدە لەرزان ئۇزۇپ يۈرگەن سۇس ئاق تۇمانلارنى دېمەيسەن! . . . قىزلار مانا مۇشۇ قاق سەھەردىلا يېنە ئىلەڭگۈچلەرگە چىقىۋالدى. . .

ھە راست، بىر ئىشنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قاپتىمەن. ئالىم جان زىھرۋلا بۇ سەيلىگە «ساقىي» بولغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماي يېنىپ قوي دېگەنىدى. يەنە ئامانىللا قۇربانمۇ ماتېماتىكىلىق چاقچىقىنى خېتىڭنىڭ بىر يېرىگە پۈتۈپ قوي دەپ جېكىلىگەن. . . ئامانىللا بۇ سەيلىدە ناھايىتى «ئوساللىق» قىلدى. ئۇ «تونۇشتۇرۇمەن» دەپ ھەممە قىزلارنىڭ سىرلىرىنى ئېچىپ بەشپۈچۈق قىلىۋەتتى. ئۆزىگە كەلگەندە «مەن روشەن بىلەن «x+y» بولىمەن دەپ تۇرۇۋالدى. ئالىمجاننىڭ لۇتپىيە، شادمانىنىڭ گۈلباھار، ئابلىز نەۋانىڭ بائۇمە، نائىبنىڭ سائادەتلىرىمۇ شۇنداق ياخشى ئۇينىدى. نىزامىدىن يالغۇز چېقىپتىكەن، ئۇ نەمەت مىرزىنىڭ «سوزماق»، «گومىنداڭنىڭ ئالتە شوئارى» دېگەن يۇمۇرلىرىنى سۆزلەپ ھەممىنى كۈلدۈردى. . .

دوستۇم كامىل، ھازىر مۇرات، ھېكمەت، گۈلزىبالار مەكتەپتە قاتتىق ئىشلەۋاتىدۇ. تۇراپ تۇرۇپ كەلگەن كىتابلار، ھېكمەتكە زەيتۇنەدىن كەلگەن خەتلەر، ئالىمجان، كامىل، ھېكمەتلەر بىللە تۇزگەن «ئەخلاق - پەزىلەت دەرسلىكى» دېگەنلەر ئۇلارغا

بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ. ئاڭلىساق، پارتىيە مەكتىپىدىن «ئۇچ دوستقا ھېزى بولۇڭلار» دېگەن مەنىدە ئۇلارغا «چېكىت» قويۇپ، گۇڭشې داڭۇبېيغا چىقارتقانمىش. بۇنى بىلگەن خالىق قىز - قىنىغا پاتماي يۈرگۈدەك. . . مائارىپ ئىدارىسىدىن نەفسەنى باش مەكتەپكە ئىلمىي مۇدىرلىققا تەكلىپ قىلغانكەن، ئۇ زادى ئۇنىمىدى. مېنىڭ گۇمانىمچە، نەفسە ئىلاجى بار خالىق ھەم تۇردى ھېكمەدەك دالتەكلەردىن يىراق تۇرۇشنى ئويلىغان ئوخشايدۇ.

دوستۇم كامىل، ئىشلار بارغانسېرى مۇرەككەپلىشىپ، چەگىشلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ ئۇچ جۇپ ياشنىڭ بېشىدا يەنە نېمە قازانلار قاينايدۇ، بىلگىلى بولمايدۇ. . . ئىشقىلىپ، خۇدا ئۇلارغا خەيرلىك ئاتا قىلسۇن. . . مەن ھەممىنى تەپسىلىي يازالمىدىم، پەقەت تاغدىن - باغدىن دېگەندەكلا. . .

مەن بىلەن تاڭ قىران دەۋرلەرگە قايتقان دوستۇم كامىل، نەفسەنى يولغا سېلىۋەتتىم. . . ئەمدى ئۇ سېنىڭ قېشىڭدا بولىدۇ، ئەزىز بېشىڭنى سلايدۇ، ئورمىلىقلار ۋە ئانارلىق باغلارنى ئەسلەيسىلەر. . . بىر خەيرلىك ئىش — ئۆتمۈشكە قايتىسلەر. . . ئانا دەريا، ئەزىم دەريا يورۇقلىق ساھىللىرىدا مۇڭدىشىپ ياش تۇققان كۈنلىرىڭلارنى ياد ئېتىسىلەر! ئەمدى ساڭا ئونپۇلۇ ژادىسىنى سۆيۈپ ئاققان كوراپ دەرياسىنىڭ مەخمەل بويلىرىدا ئېچىلغان بابۇنە گۈلدەك نازۇك، شەرم - ھايالىق، چوڭقۇر ھېس - تۇيغۇلارنىڭ ساھىبى سۆيۈملۈك قىز نەفسە ھەمراھ بولغاي! . . .

خۇدا ساڭا شېپالىق ئاتا قىلغاي:

دوستۇڭ ھېكمەت ئەلى 16 - ئاپرېل

سېغىنغان يۇرەكتىن سالام!

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قەدىرلىك، مېھرىبان دوستۇم ھېكمەت ئەلى، سالامەتلىكىڭنى، پەرزەنتلىك ئۇچقۇنىڭنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى بىلىپ، ئۇلۇغ تەڭرىگە شۈكۈرلەر ئېيتتىم، قادىر ئاللا ھەممە-

مىزنى سالامەت قىلسۇن، ئىنشائاللا.

ھۆرمەتلىك دوستۇم ھېكمەت، زارىقىپ كۈتۈۋاتقىنىمدا خېتىڭ كەلدى، خېتىڭ ئەمەس، بەلكى دوستلۇق مېھرىڭ كەلدى. خېتىڭنى تەكرار - تەكرار ئوقۇدۇم، خېتىڭدىن بىغۇبار قەلبىڭنى، دوستلارغا بولغان سەمىمىي ئەقىدەڭنى، ئىنسانىي پەزىلىتىڭنى كۆردۈم. مەكتۇبىڭنىڭ مۇبارەك سەھىپىلىرىگە كۆز تىكتىم: قەلب دېڭىزىنىڭ تۈۋىدە ياتقان سۆز گۆھەرلىرىڭ بىلەن سەھىپىلەرنى بېزەپسەن. مەكتۇبىڭنى ئوقۇۋاتقىنىمدا كۆز چەشمىلىرىمدىن ياشلار تۆكۈلدى، ئۇزاقتىچە ئۇن - تىنسىز ياش تۆكتۈم. دوستلۇق ئالدىدىكى ساداقىتىڭگە تەشەككۇر. كەچۈر مېنى، يۈرەك سۆزلىرىم روشەن بولسۇن ئۈچۈن خېتىمنى بىرقانچە سەھىپىلەرگە بۆلۈپ ئىزھار قىلماقچىمەن.

دوستلۇق

خېتىڭدە بەختىيار، قۇۋناق ياشلىق دەۋرىمىز توغرىسىدا، دوستلار ھەققىدە سۆزلەپسەن. دوستۇم ھېكمەت، بىزنىڭ دوستلىرىمىز چىن مەنىسى بىلەن ئاجايىپ كىشىلەر ئىدى. ئۇلاردا تالانت، ئىرادە، ئۈمىد، مۇھەببەت، نەپرەت، پەزىلەت، غەيرەت ۋە شىجائەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ پاك ئېتىقادى، دوستلارغا ئەقىدىسى، ئىجادىي مېھنىتى، قىزغىن سۆھبىتى، ئىلمىي ئىزدىنىشلىرى ھېلىمۇ بىزنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنىمىزدا يۈلتۈزدەك چاقناپ، يادلىنىپ تۇرمامدۇ؟! بىز ئەنە شۇنداق ئەقىدىلىك، ۋىجدانلىق، مېھىر - شەپقەتلىك، پەزىلەتلىك دوستلاردىن ئىدۇق، توسۇن ئات-تەك شوخ ئىدۇق. ئۆركەشلىگەن دەريا ئىدۇق، بىرىمىز رەسسام ئىدۇق، بىرىمىز سازەندە، بىرىمىز ماتېماتىك، بىرىمىز خىمىك، بىرىمىز يازغۇچى، بىرىمىز تارىخچى ئىدۇق. ھايات سەلكىنلىرى بىزنى بۇياقلارغا ئۇچۇرۇپ كەلدى. دوستۇم ھېكمەت، بىز ئۇلاردىن يىراقتا، بەكمۇ يىراقتا قالدۇق. ئەمما، ئۇلار سېنىڭ ۋە مېنىڭ قەلب ئەينىكىمىزدە تاڭدىكى چولپاندەك يالتىراپ تۇرۇۋاتامدۇ؟! ئۇلارنىڭ مۇلايىم، ئوچۇق چېھرىسى، بىغۇبار سىماسى كۆز ئالدىمىزدىن كەتمەيدۇ. بولۇپمۇ سېنىڭ ئۆتكۈر زېھنىڭ، روشەن خاتىرە

رەڭدە ئۇلارنىڭ ئوبرازى نۇر چېچىپ، جۇلالىنىپ تۇرغاچقا، ئاخىر ئۇنچە - ياقۇتلارنى يېتىپا تىزغاندەك، ئۇلارنىڭ ھايات خاتىرىلىرىنى نەشر رىشتىسىگە تىزىۋاتىسەن. سەن دوستلۇق ھەققىدە داستان يېزىۋاتىسەن، چىن دوستلۇق ھەققىدە ئۆمۈر قىسسىسى يېزىۋاتىسەن، چۈنكى سەن دوستلۇقنى چۈشەنگەن، دوستلارغا ئەقىدە باغلىغان، دوستلۇق ئۈچۈن يارالغان ھەقىقىي ئىنسانسەن! سەن ئۆزۈڭنىڭ ئىجادىي خىزمىتىڭ بىلەن دوستلارنىڭ خاتىرىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈپ، ئۇلارغا ھەيكەل تىكلەپ، دوستلۇقنىڭ ئۇلۇغسىنى كۆرسىتىپ قويماقچىسەن. سېنىڭ بۇ ئۇلۇغ خىزمىتىڭ ئىجادىيىتىڭ ئاسمىنىدىكى بىر نۇرلۇق يۇلتۇز بولۇپ قالىدۇ، ئۇ ھايات يولىمىزغا ئۆزىنىڭ نۇرىنى چاچىدۇ.

ئۆتكەنكى خېتىمدە سېنىڭدەك بىر دوستۇم بارلىقىدىن پەخىرلىنىدىغانلىقىمنى ئېيتقانىدىم، ھېلىمۇ شۇ سۆزۈمنى تەكرارلايمەن. دوستۇم ھېكمەت، بىز رەھىمسىز تارىخنىڭ ئاق قىيىن سىناقلىرىدىن ئۆتكەن ھەقىقىي دوستلارمىز، بىزنىڭ دوستلۇقىمىزنى بۇ قېتىمقى ئىجادىي مېھنىتىڭ يەنە بىر پەللە يۇكسەكلىككە كۆتۈردى. شۇڭا، سېنى باھار چېچەكلىرى بىلەن تەبرىكلەيمەن، تاڭ شاماللىرىدىن ساڭا سەمىمىي سالام يوللايمەن.

خىسلەتلىك باھار

قەدىرلىك دوستۇم ھېكمەت، قارا، قەلبىمىزنىڭ پاكلىقىنى نامايان قىلغاندەك چاچلىرىمىزغا ئاق كىرىپتۇ. دېمەك، ئۆمۈر مەنزىلىمىز ئىككى قەرنە مۇساپىنى بېسىپ ئۆتۈپتۇ. قايرىلىپ كەچمىش تارىخىمىزغا نەزەر سالسام، بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق راباتلىرىدا توختاپ، نەۋقىرانلىق مەنزىلىگە يېتىپ كەپتۇق. ئېخ قىرىق سەككىز يىل! ھايات گۈلىستانىمىزنىڭ قىرىق سەككىز يىلى، يەنى قىرىق سەككىز باھارى ئۆتتى. «يازنىڭ قىشى بار» دېگەندەك، باھارغا ئەگىشىپ قىرىق سەككىز قىشمۇ ئۆتۈپ كەتتى.

ھېكمەت، بىز يېرىم ئەسىردەك ھايات مۇساپىمىزنى بېسىپ ئۆتتۇق. بۇ ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا مۇڭلۇق بېشىمىزدىن نېمىلەر

كەچمىدى دەيسەن. ھىندىستاندا بۇيۈك ئىمپېرىيە قۇرغان شۆھرەت-لىك شاھ زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر بىر غەزەلنىڭ مەتلىسىدە:

چەرخىنىڭ مەن كۆرمىگەن جەبرۇ جەفاسى قالدىمۇ،
خەستە كۆڭلۈم چەكمىگەن دەردۇ بالاسى قالدىمۇ؟!

دېگەنىدى. پەلەك چاقى تەتۇر چۆرگىلىگەن ھېلىقى ئاپەتلىك يىللار-دا، بىز تارتمىغان جەبىر - جاپا، بىز چەكمىگەن دەردۇ بالا قالدى-مۇ؟ ئىسسىناي دەپ كۈنگە قول سۇنساق كۈن ئۆزىنى دالدىغا ئالدى؛ ئايغا باقساق ئايىنى بۇلۇت باستى؛ ئۈسساپ دەريا-غا بارساق دەريا مۇزلىدى. بۇ مىسكىن دىلىمىزدا پەقەت ئارمان بىلەن ئەپغان قالغان ئەمەسمۇ!

قەدىرلىك دوستۇم ھېكمەت، بەلكى ئېسىڭدىدۇر، خانئانام رەھمەتلىك بەزىدە «ئەجرەن - ئەزىما» دەيتتى. ئېھتىمال، بۈگۈن-كى كۈنلىرىمىز ئاشۇ ئىلگىرى تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرىمىزنىڭ ئەجرىدىن كەلگەن بولسا كېرەك. قىلغان خىزمىتىمىز ئەلنىڭ نەزىرىدىن ئۆتتى بولغاي، ئەل بىزگە يۈقىرى باھا بەردى. شۇڭا بىزگە بېرىلگەن ھەربىر باھا ئۆزىگە خاس مەزمۇنى، رەڭدار ھۆسن - جامالى، قۇتلۇق قەدىمى بىلەن جىلۋىلىنىپ كەلدى. خۇسۇسەن ھايات گۈلىستانىمىزنىڭ قىزىق سەككىزىنچى باھارى ئەنە شۇنداق خاسىيەتلىك قەدىمى بىلەن يېتىپ كەلدى.

ئاپرېلنىڭ ئون تۆتىنچى كۈنى پايتەخت بېيجىڭدىكى ساۋاق-داش، يۈرتداش، خىزمەتداش ھەم كەسىپداش دوستلاردىن بولۇپ يىگىرمە بەشەيلەن ھايات بوستانىمىنىڭ قىزىق سەككىزىنچى باھارىنى قىزغىن تەبرىكلىدى. بۇ تەبرىكلەش پائالىيىتى قانداقتۇر ھەيۋەت-لىك زالدا ئەمەس، بەلكى بېيجىڭدىكى ئىش باشقۇرۇش ئورنىنىڭ كىچىككىنە، لېكىن چىرايلىق بىزەلگەن خاس بۆلۈمىدە ئۆتتى. بەقەسەم تونلار يېپىلمىدى، بادام دوپپىلار كىيگۈزۈلمىدى، لېكىن كۆزلىرىدىن ئىلىم نۇرى ئەكس ئېتىپ تۇرغان غەرەزسىز، ئاق كۆڭۈل دوستلىرىم باھارنىڭ يېڭى ئىچىلغان گۈل - چېچەكلىرىدىن تۇزۇلگەن گۈل سېۋىتىنى تەقدىم قىلدى. مېنى مەركەز قىلىپ

چېچەكلىك باغدا رەسىملەرگە چۈشتى ۋە: «بۇ سېنىڭ قىزىق سەك-كىزىنچى باھارىڭنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالسۇن» دېدى. تەنتەنىلىك يىغىن باشلاش نۇتقى سۆزلەنمىدى، ئەمما تەبئىي، قىسقا، چوڭقۇر مەزمۇنغا ئىگە دوستلۇق ھېسسىياتىغا تولغان سۆزلەر بىلەن مېھنى تەبرىكلەشتى. تەنتەنىلىك سۆزگە چېقىشلار بولمىدى، ئەمما ئۇلار شەنىگە قەدەملەر كۆتۈرۈپ، ماڭا ئاق ئۇلۇغ، ئاق گۈزەل ئىزگۈ تىلەكلەر تىلىدى. شېئىر ئوقۇش، قۇلىقىمغا پېچىرلاشلار ئارقا-لىق ئىپتىخارلىق ھېسسىياتى بىلەن مېھىر - مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشتى. تېئورتىك سۆھبەتلەر، دوستانە چاقچاقلىرىدىن ئىبارەت دوستلۇق سەلكىنى بىلەن قەلب بېغىمنىڭ غۇنچىلىرىنى ئېچىلدۇ-رۇپ، ماڭا ئالەمچە مەدەت ۋە ئىلھام بەخش ئەتتى. ئۇلار ئالبوم ۋە ھايات خاتىرىلىرىنى تەقدىم قىلىپ، ئۇنىڭغا «گۈزەل ھايات، شانلىق مۇساپە»، «مول مەزمۇنغا تولغان قىزىق سەككىز يىل»، «ئۇستاز ئەجرى ئۆلمەيدۇ، مەرىپەت مەشئىلى ئۆچمەي-دۇ»... دېگەن بېغىشلىمىلىرىنى يېزىپ، ئىمزالىرىنى چەكتى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار قىزىق سەككىز يىللىق ھايات مۇساپەمنى يەكۈن-لەپ كۆرسەتتى. بۇ ماڭا قىزىق سەككىز تون يېپىپ، يۈز دوپپا كىيدۈرگەندىن ئەلا بولۇپ تۇيۇلدى.

دوستۇم ھېكمەت، كىشى ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قىممىتىنى كۆر-گەندە، قەلبى ھاياجانغا تولمايۋالامدۇ؟! يۈرىكىم خۇشال تەپتى، ۋۇجۇدۇم زىلزىلىگە كەلدى، نېمە ئۈچۈن؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، مەن دوستلارنىڭ قەلب ئەينىكىدە ئۆزۈمنىڭ ئىنسانىي ئوبرازىمنى كۆر-دۈم، قەدىر - قىممىتىمنى تاپقانلىقىمدىن ئىپتىخارلىق ھېس قىل-دىم. بۇ باھار ئۆزىنىڭ قۇتلۇق قەدىمى بىلەن يېتىپ كەلدى، ئۇ ھايات خاتىرەمدىن مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان خاسىيەتلىك باھار بولۇپ قالدى!

ۋىسال

ئەزىز دوستۇم ھېكمەت، نەفسەنى توسۇپ قالالماپسەن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىرادىسى بويىچە ئاپرېلنىڭ يىگىرمە سەككىزى بۇ يەرگە

يېتىپ كەلدى. . . شۇ كۈنى تاڭغا يېقىن بىر چۈش كۆرگەنىدىم. چۈشۈمدە: «سۇپسۈزۈك نېلۇپەر كۆلىنىڭ بويىدا تۇرغۇدەكمەن. قولۇمدا يېنىپ تۇرغان شام، يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا كۆز تىكىپ نېمىگىدۇر ئىنتىزار بولۇۋاتقۇدەكمەن. دەل شۇ چاغدا نەفسە ئانار-لىق باغقا كىيىپ چىققان كۆڭلىكى بىلەن، ئانار گۈلىدىن گۈلدەستە تۇتقان هالدا ساماۋىولى بويلاپ پەرىزاتلاردەك لەرزان ئۇچۇپ كېلە-ۋاتقۇدەك. دوستۇم هېكمەت، ئۇزاقتىن بۇيان يارىنىڭ جامالىغا ئىنتىزار بولغان ئاشىقىنىڭ ئۈسالىغا يەتكىنىدە يۈرىكىنىڭ قانداق سوقىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ قانداق ئىزتىراپقا چۈشىدىغانلىقىنى، ۋۇجۇدىنىڭ قانداق لەرزىگە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتمىساممۇ ساڭا ئايان. ئۇ ئىنتىك، ئەما كېيىكتەك سىلىق يۈرۈشى بىلەن يېتىپ كەلدى. ئۇ هايا ۋە نازاكەت بىلەن ئاستا ئېگىلىپ سالام بەردى. بىز ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان ئەڭ نازۇك هېسسىياتلىرىمىزنى باسقان هالدا سالاملاشتۇق. ئۇ مەندىن سېغىنىش، هاياجان ئىلكىدە يېغا ئارىلاش هال سورىدى ۋە قولىدىكى گۈلدەستىنى ئېهتىرام بىلەن ماڭا سۇندى: «بۇ يۈرتىمىزنىڭ ئەتىۋارلىق گۈلى، ئۇنى هىدلاڭ، بۇ گۈلنىڭ هىدى كىسلىگىزگە داۋا، ـــ دېدى. ئاندىن شامنى كۆرسىتىپ، ـــ قولىڭىزدىكى نېمە؟» دەپ سورىدى. مەن: «بۇ هىجران تۇنىنىڭ شامى» دەپ جاۋاب بەردىم. نەفسە: «ئەمدى ۋە-سال تېگى ئاتىدۇ، شامغا هاجەت قالمايدۇ» دېدى. شامنىڭ يورۇ-قىدا ئۇنىڭ هايالىق مەڭزىنىڭ ئالما چېچىكىدەك هال رەڭگە كىر-گەنلىكىنى كۆردۈم. مەن ئۇھ تارتتىم، ئۇمۇ ئىختىيارسىز قول ئۇزاتتى. نېلۇپەر كۆلى ئۈستىدىكى تولۇنئاي ئۆزىنى ئاستا دالدىغا ئالدى. شام ئۆچتى، چولپان بالقىپ تاڭ يورۇدى. . .

دوستۇم هېكمەت، نەفسە يېتىپ كەلدى. باهار يېشىل كۆ-كاتلىرى بىلەن ئۇنىڭ يولىغا پايانداز سالدى، ئاپئاق ئۆرۈك چېچەك-لىرىنى، هال رەڭ ئالما چېچەكلىرىنى بېشىغا چاچقۇ قىلدى، باهارنىڭ سەلكىن شامالىلىرى ئۇنىڭ ئىپار هىدلىق چاچلىرىنى تارىدى، نەغمىچى باهار قۇشلىرى ئۇنىڭغا شادىيانە كۈيلىرىنى بە-غىشلىدى. ئۇ كەلدى، ۋاپا گۈلزارىدىن چىمەن تۇزۇپ كەلدى، ئەقىدە دەرياسىدىن ئۇزۇپ كەلدى، مېهىر ـ مۇهەببەتتىن قەدەھ

تۇتۇپ كەلدى، كۆزلىرىدىن باهار بۇلۇتلىرىدەك ياش تۆكۈپ كەل-دى. ئۇ كەلدى، بىغۇبار قوللىرى بىلەن بېشىمنى سىلىدى، پەرۋا-نىدەك ئەتراپىمدا ئايلاندى. ئۇ گۈلزىبا، زۇمرەت ۋە هېكمەت بىلەن مۇرات. . . قاتارلىق دوستلارنىڭ قېرىنداشلارچە قايغۇسى، قەدىر-دانلارچە ئىزگۈ تىلەكلىرىنى بىر ـ بىرلەپ يەتكۈزدى. بىز هېسسە-يات دەريۇاسىدا بىللە ئاقتۇق، قۇمقايغانىنىڭ بۇغداي ئۇنىدا يېقىلغان توقاچلىرىنى يېگىنىمىزدە، قۇمقايغاندا ئورما ئورۇغان بەختىيار چاغلارنى ئەسلەشتۇق. ئانار گۈلىنى هىدلىغىنىمىزدا، ئاي نۇرىغا تولغان ئاشۇ ئانارلىق باغدىكى شېرىن دەملەرنى يادلاشتۇق. يۈرەك دولقۇنلىرىمىزنى تىڭشاشقاندا، مەجنۇنتاللار سايە تاشلىغان بورۇڭ-قاش دەرياسىنىڭ ساهىلىنى ۋە بۇ ئەزىم دەريانىڭ شىددەتلىك دول-قۇنلىرىنى قانداق تاماشا قىلغانلىقىمىزنى ئەسكە ئېلىشتۇق.

نەفسە بىلەن باهار چېچەكلىرىگە پۈركەنگەن باغلاردا، مەج-نۇنتاللار سايە تاشلىغان ئەينەكتەك تىنىق كۆل بويلىرىدا سەيلە قىلدۇق. مەن ئۇنىڭغا ئاق قېيىننىڭ يېڭىدىن چىققان ياپراقلىرى-نىڭ ئىللىق شامالدا نېمىدەپ پېچىرلىشىۋاتقانلىقىنى، باهار چې-چەكلىرى ئۈستىدە ئۇچۇپ يۈرگەن كېپىنەكلەرنىڭ نېمىدەپ ناخشا ئېيتىۋاتقانلىقىنى، گۈللەردىن شىرنە يىغىۋاتقان بال هەرىسىنىڭ نېمىدەپ هېكمەت سۆزلەۋاتقانلىقىنى، كۆل بويىدىكى مەجنۇنتالنىڭ يېڭى چىققان نوتىلىرى بىلەن سەلكىن شامالنىڭ نېمىدەپ شۇبرلە-شۇاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇ گاهى كاككۇكتەك قاقاقلاپ كۈلدى، گاهى مۇلايىم كۆزلىرىدىن شەبنەم تۆكتى، گاهىدا هايالىق مەڭزىدە ئۇياتلىق قىزىللىقى پەيدا بولدى، گاهىدا ئاجايىپ ناز ـ ئىستىغناسى بىلەن قېيىداپمۇ قالدى. نەفسە بىلەن ۋاپا قېيىقىغا ئولتۇرۇپ مۇهەببەت كۆلىدە ئۇزدۇق. . .

بىز هىجرانلىق دەشتىدە تارتقان رىيازەتلىرىمىز توغرۇلۇق كۈنلەر بويى مۇڭداشتۇق، ئۇسال شادلىقى هەققىدە تۈنلەر بويى سىرداشتۇق. شۇنداق تاتلىق سۆهبەتلەرنىڭ بىرىدە ئۇ: «ئېسىمدە بارمۇ ئېيتىپ قويماي، هېكمەتنىڭ قەلەملىرى ئالتۇن سەھىپىلەر ئۈستىدە تولا يۈگۈرۈپ كېرەكتىن چىقىپتۇ. ئۇنى مۇزېيغا قويۇپ قويىتۇن، ئىككىمىز ئۇنىڭغا قەلەم سۈڭغا قىلايلى» دېدى. بىز شۇ

كۇنىلا بىر جۈپ «پاركسر»نى ئىزدەپ تاپتۇق.

دوستۇم ھېكمەت، «بىلىق باقسالىق ئويناپ بېرۇر، بۇلبۇل باقسالىق سايراپ بېرۇر» دېگەندەك، سايراپلا كېتىپتىمەنغۇ. ئۇلۇغ-ۇار ئىجادىي ئىشلىرىڭ نەتىجىلىك كېتىۋاتقاندۇ. ھېلى قايسى بايلار ئۇستىدە تەر تۆكۈۋاتسەن، خېتىڭدە يازارسەن.

قەدىرلىك دوستۇم، ئەمدى ئۆز ئەھۋالىمغا كەلسەم، يەنىلا داۋالىنىۋاتىمەن، ئۇنۇمسىز كۆرۈلۈۋاتىدۇ. قاچان قايتىشىم ھەققىدە ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيمەن. پەرۋەردىگار بۇ كېسەلدىن نىجات-لىق تېپىپ، خۇشال - خۇرام دىدارلىشىشقا نېسىپ روزى قىل-سۇن. ساڭا ھاياتلىقىمنىڭ نىشانىسى سۈپىتىدە بىرقانچە پارچە سۈرەت ئەۋەتتىم، تەقەززالىق بىلەن خېتىڭنى كۈتىمەن.

دوستۇڭ كامىل راخماندىن 12 - ماي

سالام ساڭا

دوستۇم كامىل، سالامەتلىكىڭنىڭ خېلىلا ياخشى بولۇپ قال-غانلىقىنى خېتىڭدىن بىلىپ ۋە ئەۋەتكەن رەسىملىرىڭدىن كۆرۈپ كۆڭلۈم ئارامغا چۈشكەندەك بولدى، شۇ كۈنىلا ئائىلەڭگىمۇ خەۋ-رىڭنى يەتكۈزدۈم.

نەچچە كۈندىن بېرى تەقەززالىقتا كۈتكەن خېتىڭ ــ 25 - ماي ــ قولۇمغا تەگدى. خېتىڭنى قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقتىم. ئوقۇۋاتقىنىمدا كۆزلىرىم دەممۇ دەم ياشقا تولۇپ تۇردى. كۆڭلۈم-دىن كەچمىگەن قۇمغايغان، ئوتتۇرا مەكتەپ، باغۋەنچىلىك مەيدا-نى، ئاجايىپ جۇشقۇن ئۆتكەن ياشلىق دەۋر، قەلبى غۇرۇر - ئىپتىخارغا تولغان، كۆزلىرىدىن سەممىيەت نۇرى چاقناپ تۇرغان دوستلار، ئۇلار بىلەن بىللە ئۆتكەن جەڭگىۋار يىللار... ھەممە - ھەممىسى قالمىدى!

شۇنداق، ياشلىق دەۋرىمىز ۋە چىن دوستلۇق بىلەن ئۆتكەن ئۆمرىمىز ئەزىم دەريا يورۇقچاشنىڭ سۈيىدەك بىردە دولقۇنلۇق ناخشىلار بىلەن، بىردە ئۇن - تىنسىز ياش تۆكۈشلەر بىلەن، بىردە شىددەتلىك كۆۋۈجەپ غەزەپلىك نەرە تارتىش بىلەن، بىردە بولسا

لىرىك پىچىرلاشلار بىلەن ئۆتتى. مەيلى يىغلايلى، مەيلى كۈلەيلى، مەيلى ھەسرەت چېكەيلى ۋە مەيلى ئازاب تارتايلى، ئۇ دەۋرلەر مەنىلىك ئۆتكەن ھاياتىمىزنىڭ خاتىرىسى سۈپىتىدە قەلبىمىزنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئەبەدىلئەبەد ساقلانغۇسى... ئەۋلادلار ئۈچۈن تۇرمۇش ئۆرنىكى، ھايات دەستۇرى بولغۇسى...

دوستۇم كامىل، چىن ھېسسىيات، سەممىي تۇيغۇ بىلەن يېزىلغان خەتمۇ ئادەمنى مۇڭلاندۇرۇپ، دىلىغا ھەسرەت سېلىپ غېرىبلىققا، مىسكىنلىككە گىرىپتار قىلىدىكەن، چۈنكى ئۇ سېنى ئۆتمۈشكە ئېلىپ كېتىدىكەن. ياشلىقىڭنى، دوستلىرىڭنى، ھايا-تىڭ ئۆتكەن ئەزىز تۇپرىقىڭنى ئەسكە سالىدىكەن، ئەنە شۇلارنى سېغىنىدىكەنسەن! شۇنداق تاقەتسىزلىك بىلەن سېغىنىدىكەنسەن! ئاھ، شاخ - شۇمبىلار سىجاپ، شامالىلار يالاپ يول - يول قورۇق-لارنى قالدۇرغان يول بويلىرىدىكى پاكار سوقما تاملار، باغرى ئىسسىق يېزىنىڭ يۇمشاق توپىلاڭ يوللىرى... پاخال ساتما، قوشامىلاردىن ئېشىپ يوللارغا ئالا - بۇلا كۆلەڭگىلەر تاشلىغان ياڭاقلار... مەززىلىك ھىدى دىماغلارنى غىدىقلاپ ئەتراپقا خۇش پۇراق چاچقان مېۋىلىك باغلار... تەرلىرىمىزنى سۈرتۈپ ئارام ئالىدىغان كۆل بويلىرىدىكى تەتۇر سۆگەت سايىلىرى... تەمبۇر، دۇتارلارنى چېلىپ، ناخشىلارنى ئېيتىپ، شوخ ئوسۇللارنى ئويناپ ئۆتكەن سەيلىگاھىمىز ــ باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ سەبزەزار چىمەنلىكلىرى! ئەدناسى، ئېشىكىنى يانتۇ مىنىپ، قانداقتۇر تۇ-گىمەس غەزىلىنى غىڭشىپ كېتىۋاتقان ئىللىق چىراي دېھ-قان... ئېخ، يۇرەكتە مەڭگۈ ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان...

دوستۇم كامىل، يارانقۇچى ئىگىسى بىزنى بۇ پانىي دۇنيانىڭ كونا چايخانىسىغا تۆت كۈنلۈك مېھمان قىلىپ ئەۋەتتى. بىز ساھىب-خان ئالدىدا يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشلارنى قىلمىدۇق. ئەخلاق - پەزىلىتىمىز، ھالال مېھنىتىمىز بىلەن ياشاپ، ھايات يولىمىزدا گۈزەل ۋە ئۇنتۇلغۇسىز ئىزلارنى قالدۇردۇق. ئەمما، شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇ چاغقىچە شۇ مەنىلىك ئۆتكەن ھاياتىمىز توغرىسىدا قۇرۇقتىن - قۇرۇق سۆزلەپ، بىھۇدە خىياللار چەينىكىدىن ئاچ-چىق چاي ئىچىپ، ئازابلىق كەچمىشلىرىمىزنى ئۇنتۇش ئۈچۈن

سەرمەستلەرچە چىلىم تارتىپ بىر زېرىكەرلىك چايخانىدا تېخىچىلا ئولتۇرۇپتىمىز! . . . ياق، بىزنىڭ هاياتىمىز ئىنسانلار هەۋەس قىلغۇدەك، دۇشمەنلەر هەسەت ئوتىدا پۈچۈلانغۇدەك هايات ئىدىغۇ؟ ! ئەۋلادلارغا مەنىلىك هاياتىمىزدىن بىرەر ئۆرنەك قالدۇر- مىساق، كېيىن ئۇلار كىملەرگە قاراپ تىكسلىنەر؟ هەي دەرىخ! ياخشىسى بۇ پانىي دۇنيا چايخانىسىغا كەلمىسەك، ئۇنىڭ ئاچچىق چايلىرىنى ئىچمىسەك، مەست قىلغۇچى چىلىمىنى چەكمىسەك بولا- غانىكەن. هەي، دۇنيانىڭ غوۋغاغا تولغان چايخانىسى، تۆت كۈن- لۈك بۇ ئالەمدە ساڭا مېهمان بولۇپ كېلىپ سېنىڭدىن نېمە تاپ- تۇق؟ پەقەت باقىي دۇنياغا دەرد ـ هەسرەت، ئارزۇ ـ ئارمان ۋە هىجران يۈكلىرىنى ئېلىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز. شۇڭا ئاشۇ ياشلىقىمغا يەنە بىر قېتىم قايتىپ بىرەمگە بولسىمۇ دوستلىرىم بىلەن كۆڭلۈمنى ئاۋۇتاي، ئۆزۈمنى بەزلەي. . .

دوستۇم كامىل، قاچاندۇر بىر چاغلاردا شۇنداق جەۋھەرلەرنى ئوقۇغىنىم ئېسىمدە. ئۆزىنىڭ كەچمىش ـ كەچۈرمىشلىرىنى سۆز- لەۋېتىپ، كۆزى روشەنلىشىپ، ئاپتاپتەك چاقناپ كەتكەن بوۋاينى ئۇچراتقانمۇسەن؟ بۇ ئۇنىڭ قەلبىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ياشلىق ئەستىلىكى. . . بۇ ئۆتمۈشنىڭ خۇددى ئۆچۈپ كېتىۋاتقان يۇلتۇز- دەك غۇۋا كۆرۈنۈشىدۇر. . . بۇ گويا ساتار تارىدىن ياڭرىغان لە- رىك، جۇشقۇن ۋە بەزەن مۇڭلۇق كۈيلىرىنىڭ تاغۇ ـ تاشلارغا ئۇرۇلۇپ ئاخىر قايتىپ كەلگەن ئەكس ساداسىدۇر. . . مانا بۇ ئىككىنچى ياشلىقىمىزدۇر! ئەمدى ئۇنىڭغا جىسمىيەت جەھەتتىن قايتالمايمىز، ئەمما روهىيەتلىرىمىز قايتىپ، ئۆلۈك ۋە تىرىكلەر بىلەن بىللە ئاشۇ ياشلىقىمىزنى قايتىدىن باشلايدۇ. . . خۇددى شۇنىڭدەك مېنىمۇ هازىر «تۇمانلىق يىللار» نىڭ تۇمانلىرى يىراق ئۆتمۈشكە ئۇچۇرتۇپ ئېلىپ كەتتى. مەن ئاشۇ سۆزۈك ماكانلار ئىچىدە ياشلىقىمغا قايتىپ، ئەينى يىللاردىكى دوستلىرىم بىلەن بىرگە ياشىماقتىمەن! . . .

بولدىلا، قايغۇلۇق پىكىرلىرىمنى توختىتاي. بىزنىڭ شۇنچە- لىك قايغۇ ـ هەسرەتلەرنى چەككىنىمىزگە خۇدا ئەمدى ياخشىلىق ئاتا قىلسۇن!

كامىل، خېتىگىدە قايسى بابلار ئۈستىدە تەر تۆكۈۋاتقانلىقىمنى سوراپسەن. رومانىنىڭ بىرىنچى تومى ئاياغلاشتى ـــ هازىر قايتا كۆرۈشنى باشلىدىم ـــ . ئەسلىدە بىرىنچى تومنى 1964 ـ يىلى باش باهاردا كامىل ئەلنامىغا، هېكمەت يېڭىئېرتىق سۇ ئامبىرىغا سۈرگۈن قىلىنىپ، مۇرات مەكتەپتە رېجىم ئاستىغا ئېلىنغاندىن كېيىن تۇغەتمەكچى ئىدىم، بىراق ئۇ پەللىگە يەتمەستىن توختاتتىم ـــ چۈنكى بەك ئۇزاپ كېتىدىكەن ـــ . قالغان پاجىئە ئىككىنچى كىتابقا قالدى. ئەمدى ئازراق ئارقىمىزغا يانايلى:

كامىل ئۆز هۈجرىسىدا نەفسە بىلەن ئاتايى شېئىرلىرىنى تىرانسكرىپسىيە قىلدى ۋە بىرقانچە غەزەلنىڭ «يەشمە» سىنى ئىشلە- دى. بۇ جەريانىدا يۈرەككە تالىق مۇھەببەت، ۋىسال، هىجران مەز- مۇنى يوشۇرۇنغان مىسرالارنى يەشكەندە هەر ئىككىسى يوشۇرۇن، ئاجايىپ نازۇك ئىنزىتراپلارغا چۈشتى. . . كۆز گۆھەرلىرى بىر- بىرىگە ئىچكى تۇيغۇلىرىنى ئايان قىلدى. . .

ئۇچ دوستنىڭ ئىلمىي مېهنىتى بولغان «ئەخلاق ـ پەزىلەت دەرسلىكى» ، كامىل ۋە هېكمەت يازغان «دەرس ئۆزلەشتۈرۈش ۋە مېتودىكا» ناملىق ئەسەر، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئالدۇرغان پېداگو- گىكا، ئەدەبىيات ۋە ئەدەبىيات تەنقىداتىغا ئائىت كىتابلار 1963 ـ يىلى يازلىق كۇرستىكى شىۋجېڭجۇيغا قارشى ئۆگىنىشتە «جىنا- يەت» ، «سىياسىي خاتالىق» بولۇپ هېسابلاندى. بىراق، كامىل يۇقىرىقى ئىشلارنىڭ توغرىلىقى هەققىدە يەنىلا باشتىن ـ ئاخىر «جاهىللىق» بىلەن مۇنازىرىلەشتى ـــ بۇ جاهىل ئۇنسۇرنىڭ مىجەزىنى زادى ئۆزگەرتكىلى بولمىغۇدەك ـــ . باشقا ئوقۇتقۇچە- لار ئىككى هەپتىدە بىر قېتىم دەم ئالسا، بۇ ئۇچ «جاهىل بەت- بەخت» ئۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قېلىپ مەسلىسىگە تەييارلىق قىلدى. ئەمما، شۇ كۈنلەردە زۇمرەتنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر، دەهشەتلىك قىسمەتلەر كەلدى، شۇڭا دوستلار نەفسەنى «بوۋام كېسەل» دېگەن باهانە بىلەن بوستانغا ئەۋەتىپ زۇمرەتكە مەدەت بەردى. نەفسە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، كامىلنىڭ بېغىدا ـــ كۆل بويىدىكى «ئاشىق ـ مەشۇق»لار ئالمىسىنىڭ سايىسىدە دوستلار مۇراتقا تە-

سەللى بەردى ۋە بىۇ ئىشلارنى ھەل قىلىشنىڭ تەدبىرلىرىنى تۇزۇشتى.

قىسقىسى، خالىق ھەم مەتمۇسانىڭ قۇرغان قاپقانلىرىنى بىتە-چىت قىلىپ، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن ئېغىر زەربىسىگە تاقابىل تۇرغان زۇمرەتكە ئۆزۈمىۋ ھەيران قېلىپ ياقامنى چىشلىدىم. ئارىدا زۇمرەت ئۇچ دوستىنىڭ يارىدىمسىز قالدى، چۈنكى زەينەدىن مۇدىر خالىقنىڭ كۇشكۇرتۇشى بىلەن كامىل، ھېكمەت، نۇراتلارنى يېزىلاردا سەييارە ئويۇن قويۇشقا ئەۋەتىۋەتكەنىدى.

ئاھ، زۇمرەت ئاجايىپ شوخ، تېتىك، شۇدلۇق قىز ئىدى. ھازىر ئۇ باشقىلا بىر قىزغا ئايلىنىپ قالدى. بولۇپمۇ خىزمەتتىن ھەيدىلىپ، دادىسى بىلەن بىللە بوز يەرگە كۆچۈش بۇيرۇقى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، كۆپ ئۆتمەي گەپ - سۆزدىن ئازىدىغان، ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. مانا ئەمدى دادىسىغا تارتىشىپ دوستلىرىنى، تۇغۇلغان ماكانىنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

ھازىر شەھەردىن «مىنبىك» تەربىيىلەشكە ئەۋەتىلگەن كېرەموف مەيدانغا چىقىپ كامىل، ھېكمەت، مۇراتلار بىلەن تۇتۇشۇپ قالدى. ئۇ گۈلرۇز ۋە جامال توختى قاتارلىقلار بىلەن بىرلىشىپ گۈلزىباغا يوشۇرۇن توزاق قۇردى.

خالىق بىرنەچچە قېتىم بوۋايقەمبەرگە چىقىپ نەفسەنىڭ سۇغۇق مۇئامىلىسىگە ئۇچراپ، ھېچنېمە دېيەلمەي يېنىپ كەلگەندى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ يولى ئېچىلدى. ئۇ خوتۇنىدىن ئاجراشتى ۋە ئۇنى بالىسىنى قولتۇقلىتىپ يولغا سالدى، ئەمدى ئۇ نەفسەگە چىشىنى بىلەۋاتىدۇ...

دوستۇم كامىل، قىسقىسى، زىددىيەتلەر بەكمۇ گىرەلىشىپ ۋە كەسكىنلىشىپ كەتتى. زۇمرەتكە تولىمۇ ئىچىم ئاغرىيدۇ. بۇ كىچىككىنە، يۇمران نوتىدەك قىزنىڭ بېشىغا كۈلپەت ياغقان ئاشۇ كۈنلەردە كۆزۈمدىن ياش قۇرۇمىدى... ئۇنىڭ تەقدىر - قىسمىتى قانداق بولار؟

بىرىنچى قېتىم مۇرات ۋە زۇمرەتكە ئۇشۇك تەگدى، ئارقىدىن ھېكمەت، گۈلزىبالارغا سوغۇقنىڭ شەپىسى كەلدى. بىراق،

كامىل بىلەن نەفسە ھازىرچە ئۇ بورانلاردىن خالىي. ئەمما، قۇرۇم تاغلىرىدىن ئۇرغان سوغۇق شامال ئېغىر بۇلۇتلىرىنى ئۇلارنىڭ باش ئۈستىگە توپلىماقتا... قارىغاندا، جۇدۇن پات ئارىدا يېتىپ كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ. قارا، بۇلۇتلار ئارىسىدىن چېقىلغان چاقماقنىڭ دەھشىتىگە، يەر يۈزىنى يالمۇپتىدىغاندەك گۈلدۈرلىگەن گۈلدۇر-مامىنىڭ ھەيۋىتىگە قارىغاندا، كامىل بىلەن نەفسەنىڭ پاك مۇھەببىتىنى پۈتكەن سۆيگۈ بوستانلىرى، مېھىر - ۋاپا گۈلستانلىرى ۋاقىتسىز خازان بولۇپ، ھەتتا قۇرۇق - قاقشال چۆللۈككە ئايلىنىپ، ئېچىنىشلىق ئىشق پاجىئەسى ئۇلارنىڭ بېشىغا كېلىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ...

دوستۇم كامىل، رومانىنىڭ بىرىنچى تومى مۇنداق ئاياغلاشتى: كېرىموف، زەينىدىن، گۈلرۇزلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى بىلەن گۈلزىبا شەھەرلىك ئىككىنچى باشلانغۇچ مەكتەپكە يۆتكەلدى. ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە نەرسە - كېرەكلىرىنى ئېشەك ھارۋىسىغا بېسىپ بوستان رايونىدىن ئۆزىدى. ئۇنى قايغۇ - ئەلەمگە تولغان ھېكمەت ئۆزىتىپ كېتىپ بارىدۇ.

خالىقنىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن ياقۇپ، زۇمرەت بوز يەرگە سۈرگۈن قىلىندى. مۇرات ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن «يېڭىئېرىق» رايونىنىڭ شال ئېچىزلىقلىرىدا، شورلۇق، زەي يوللىرىدا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ قوغلاپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇ تۇن باغرىنى يارغان گۈڭگا ئاۋازى بىلەن ئاستا - ئاستا قاراڭغۇلۇقتا غايىب بولدى. نەق شۇ پەيتتە خالىق نەفسەنىڭ ھۆسن - جامالىنى كۆرۈش ئىستەكى بىلەن ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە بوۋايقەمبەرگە كېتىۋاتىدۇ... مانا بۇ بىر كۈن، ئوخشاش ۋاقىتتىكى پاجىئەلىك ۋەقەلەر.

ساڭا شىپالىق تىلەپ:

دوستۇڭ ھېكمەت ئەلى 26 - ماي

تېخىرقاش ئىچىدىكى خىياللار

رەسىدە قىزلاردەك ھۆسنى كامالىغا يەتكەن ياز كۈنلىرىدە ئۇرۇمچى بۆلەكچىلا گۈزەللىككە تولىدۇ. ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەۋاتقان ئىسلاھات شامىلى شەھەرنى كۈنسېرى ئۆزگىچە تەرەققىياتلار بىلەن بېزىلمەكتە ئىدى. رەڭگارەڭ تاكسى ھەم ھەر خىل ئاپتوموبىللار كەڭ ئاسفالت يوللاردا پاتماي چېپىشاتتى. تۆت كوچا ئوتتۇرىسىدىكى يۇمىلاق تەكچىلەردىكى گۈللەر ئوتقاشتەك تاۋلىناتتى. دوقمۇش ۋە كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قات - قات پەلەمپەيلىك گۈل جاھازلىرىدىكى تەشتەك گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەنىدى. بىر - بىرىدىن ئېگىز ھەم ھەيۋەتلىك رەڭدار بىنالار كۆك قەرىدە قەد كېرىپ تۇرۇشاتتى. قايتىدىن كېڭەيتىلىپ رەتكە سېلىنىۋاتقان كوچىلار كەڭ، ئازادە ھەم پاكىز بولۇپ، كۆڭۈللەرگە زوق بېغىشلايتتى. شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى خەلق باغچىسى، سۇ ئۈستى ئارامگاھى، جەنۇبىي باغچا قاتارلىق سەيلىگاھلار سەيلە - ساياھەتكە كەلگەنلەر بىلەن تولۇپ كېتەتتى. ئاكاتسىيە، قارىغايزارلىق ئورمانلىرىدىكى يېشىل مەخمەلدەك چىملىقلارغا گىلەم، ئەدىياللىرىنى يايغان سەيلىچىلەر ھەر خىل ئېچىملىكلەرنى ئېچىپ ئولتۇرۇشاتتى، كۈلكە - چاقچاقلار ئەۋج ئالاتتى. ھەشەمەتلىك راۋاقلار، قول - ۋاقلار ئۇزۇشۇپ يۈرگەن كۆل بويلىرى، مەجنۇنتاللار ئاستىلىرى بەزمە - مەشرەپ سورۇنلىرى ئىدى. گاھىدا پىنھان سايىلەردىن ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ سىرلىق پىچىرلاشلىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى. ھازىر تەتىل ۋاقتى بولغاچقىمۇ، ئالىي مەكتەپ

لەرنىڭ قىز - ئوغۇل ستۇدېنتلىرى خېلىلا كۆپ ئىدى.

كۆل بويىدىكى كۆپكۆك چىملىقتا بىر جۈپ قىز - يىگىت گويا يامانلاشقان قالغاندەك ئۈن - تىنسىز ئولتۇراتتى. قىز قاپقارا قاغا پېيىدەك قاشلىرىنى ھىمىرىپ، ئۇياق - بۇياققا ئۆزۈپ يۈرگەن قولۇاقلارغا تىكىلىپ قالغان، يىگىت بولسا بېشى ساڭگىلىغان ھالدا پات - پات بۇرنىنى تارتىپ مىچىلداپ قويۇاتتى.

— بۇ... بۇنداق ئىش تەكرارلىنىۋەرسە، — دېدى يىگىت كۆزىدىكى يېشىنى سۈرتمەي، — مەن... مەن بېسىم ھېس قىلىپ قالىدىكەنمەن.

— مېنى شۇ ئىش توغرۇلۇق چاقىرتقانمىدىڭىز؟ بولدى، تولا مىچىلداۋەرمەڭ، — قىز قوپاللا تەگدى، — يېشىڭىز تەيىيارلا تۇرىدىكەن، ئوغۇل بالىمۇ شۇنداق بولامدۇ...

— مەنمۇ... قەستەن ياش تۆككىنىم يوق، — يىگىت كۆزلىرىنى سۈرتتى، — نېمىشقىكىن تاڭ، ئۆزى...

— ماڭا نېمە ئامال، ئۇ دېگەن دادامنىڭ كۆڭلى، — قىز چوڭ كۆزلىرىنى يالتىتىدە ئېلىپ قاچتى، — دادىڭىزنىڭ رەزىلىكلىرىنى دېسىغۇ، تەمەچكە ئىلىپ پوق بەرسىمۇ ئارتۇقلۇق قىلىدۇ.

غورىدەك توڭ ھەم قىرتاق بۇ سۆھبەتتىن زېھنىياتلىق ئوقۇرمەنلىرىمىز ئۇلارنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى مۇسەللەپ بولدى. توغرا، سىلەر ئويلىغاندەك بۇ قىز - يىگىت ئۇچقۇنئاي بىلەن رۇستەم ئىدى.

ئىئانە يىغىش، ئوپتۇاي بازاردىن كۆكتات ئېلىپ كېلىپ كەچ تەرەپلەردە سېتىش، شەنبە - يەكشەنبە كۈنلىرى كاۋاپخانا، ئاشخانىلاردا ئىشلەش ئارقىلىق ئوقۇش ماتېرىياللىرى ھەم تاماق پۇلىنى تېپىش بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئۇچۇن ئىنتايىن مۇشكۈل ئىدى. گەرچە بۇ ئالقىشلاشقا تېگىشلىك روھ بولسا-

مۇ، ئالىي مەكتەپ بويىچە ئالدىنقى قاتاردا ئوقۇۋاتقان بىر ستۇدېنتنىڭ ئوقۇشىغا ئېغىر دەرىجىدە تەسىرى بولماي قالمايتى. بۇ خىيال ھېكمەتنىڭ كاللىسىدىن زادىلا چىقمىدى، شۇڭا ئۇ رۇستەم ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەن بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭغا پوچتا ئارقىلىق ئۇچ قېتىم پۇل سالدى. پۇل سالغۇچىنىڭ ئىسمى، ئادرېسى يېزىلمىغان كونۋېرتنى تونجى قېتىم تاپشۇرۇۋالغان رۇستەم «دادام سالغان بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، پۇلنى كونۋېرتى بىلەنلا قوشۇپ دادىسىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. مەسۇم قابىلىنىڭ كۆزلىرى ھەيرانلىق ئىلكىدە چەكچەيمىلا قالدى. ئۇ شۇ پېتى قانچىلىك ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى بىلمىدى، بىر چاغدا بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— قەسەم قىلالايمەن، بۇ... بۇ پۇلنى مەن سالمىدىم. بۇ... بۇ ھېكمەتنىڭ ئويۇنى... ئۇ... ئۇ سېنى مەندىن ئۈزۈل - كېسىل تارتىۋالماقچى، — دەپ دۇدۇقلىدى.

بۇ خەۋەر ئۇچقۇنئايىنى تېخىمۇ ھەيرەتتە قالدۇردى. ئۇ شۇ كۈنى كەچتىلا دادىسى بىلەن سۆزلەشتى.

— دادا، سىزنىڭ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، قىزىڭىز يۇرەكسىدىن سىقىپ چىقىرىۋەتكەن بىر بالىغا خەيرىخاھلىق قىلىڭىز، — دېدى ئۇچقۇنئاي قىزىرىپ، — ھۆرمەتلىك نامىڭىزنى، غۇرۇرىڭىزنى يەرگە ئۇرغان بولمامسىز.

— قىزىم، — ھېكمەت كۆزەينەكىنى سۇرتۇپ تاقاپ بولغۇچە ئۇندىمىدى، — ئاتىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتتىن بالىلارنىڭ يۇرىكىنى زەدە قىلىشنى خالىمايمەن. بۇ بىر يىلدىن بېرى قانچىلىك تەڭلىك يۇكىنى ئارتىۋالغانلىقىمنى ھېس قىلالمايسىز. رۇستەم سىز، پەقەت سىز ئۇچۇنلا ئاتا - ئانىسى ھەم ئىسىسىق ماكانىدىن ئايرىلدى ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ يۇرىكىنى خۇن قىلماڭ...

ئۇچقۇنئاي نەزىرىنى كۆل ئىچىدىكى قولۇاقلاردىن رۇستەم-

گە يۆتكىدى. ئۇ پۇتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ، چىم ئۇچىنى مەقسەتسىز يۇلۇپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ قاملاشقان سىماسى يادەك ئېگىلگەن، بۇغداي ئۆڭ چىرايىنى خىجىللىق تۇمانلىرى قاپلىغانىدى. قويۇق كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرىمۇ ئادەمنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرۇۋەتكۈدەك مۇلايىم مۆلۈلدەپ تۇراتتى. رۇستەمنىڭ شۇ ھالغا چۈشۈپ قېلىشى ئۆزئارا چىقىشالايدىغان، ئورتاق كۈلەلەيدىغان، ھەمپىكىرگە كېلەلەيدىغان، بىر مەقسەتنى نىشان قىلالايدىغان خۇي - پېئىللىرىنىڭ قوشۇلۇپ كېتىشىدەك چىن دوستلۇقى سەۋەبىدىن بولسا كېرەك.

— رۇستەم، — دېدى ئۇچقۇنئاي سىلىق تەلەپپۇزدا، — بىلمەن، دادامنىڭ ياردىمى سىزنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى، لېكىن توغرا چۈشىنىڭ.

— مەن... مەن ئاي - كۈنلىرى بىلەن تىزىلاپ قويدۇم، ئەگەر خىزمەت قىلىپ قالسام ئۇ پۇللارنى ھەسسىلەپ قايتۇرىمەن، — رۇستەم ئېسىدەپ چوڭقۇر تىندى، — بۇ ھەقتە قەسەم قىلالايمەن.

— دادامنىڭ مەقسىتى ھەسسىلەپ قايتۇرۇۋېلىش ئەمەس، — ئۇچقۇنئايىنىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى، — دادام ئىنسانىي بۇرچىنى ئادا قىلدى. بۇنداق گەپلەرنى ئۇنىڭ ئالدىدا ھەرگىز دەپ سالماڭ.

— بىلمەن، ھېكمەتكام پەرىشتىدەك ئاق كۆڭۈل ئادەم، — رۇستەم ئەيمىنىپكىنە ئۇچقۇنئايغا قارىدى، — مېنىڭ ھازىرلا بېرىپ ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلىپ دادام ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىغۇم، ئۆزۈمنىڭ مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرگۈم كېلىۋاتىدۇ.

— دادام ئۆيدە يوق، — ئۇچقۇنئايىنىڭ چېھرىنى بىردىنلا غەم تۇمانلىرى قاپلىدى، — خوتەندىكى ئاكامدىن خەت، رەسىم كەلگەنىكەن، ئۇنى كۆرسەتكىلى ماھىگۈلنىڭ ئۆيىگە بارىمەن،

دېگەندەك قىلىۋىدى. بەلكىم بۇ چاغقىچە كېتىپ قالغاندۇ.

«ئاكام» دېگەن سۆز ئېغىزىدىن چىقىش بىلەن يۈرىكى نومۇستىن ئۆرتەنگەن ئۇچقۇنئاي رەسىمدىكى بەش ئايلىق ئوغلى مۇراتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئولتۇرغان ئەزىمەت بىلەن گۈلچىنئاي-لارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ تۇرغان شۇ پەيتته، ھېكمەت تاكسىدىن چۈشۈپ قىپقىزىل تاختايلىق پەلەمپەيلەردىن ئۆرلەپ ماھىگۈلنىڭ ئىشىك ئالدىدا توختىدى. ئۇ دېمىنى بىرئاز ئېلىۋېلىپ ئىشىكنى چەكتى. بۇگۈن ئۇنىڭ خۇشاللىقى بۆلەكچىلا ئىدى. ئەزىمەت بىلەن گۈلچىنئايلاردىن ئايرىلغان بىر يېرىم يىل ئىچىده ئۇلاردىن ئىككى نۆۋەت خەت تاپشۇرۇۋالدى ھەم ئۆزىمۇ يازدى. ئەمما، بۇ قېتىم رەسىمدىكى نەۋرىسى مۇراتنى كۆرۈپ خۇشاللىقى تېنىگە سىغمايلا قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇلۇشكۇن بىر - ئىككى كۈن ئىچىده كامىلىنىڭ يولغا چىقىدىغانلىقىنى تېلېفون ئارقىلىق ئۇققاندىن كېيىن، خۇشاللىقىغا قوشلاپ خۇشاللىق قېتىلدى.

— ۋىيەي، ھېكمەت ئاكامكەنغۇ، — ئىشىك ئېچىلىپ بو-سۇغىدا ماھىگۈل كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئارقىدىن بوغۇۋالغان ئۇزۇن ھۆل چاچلىرى، ھۆپپىده قىزارغان پاكىز چېھرىدىن ھېلىلا مۇنچىدىن چىققانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى، — ئۆيگە كىرىڭ، مەن تېخى سىزنى نەبىمىكىن دەپ ئويلاپتىمەن. ئۇ ئەتىگەن بۇگۈن كېلىدىغانلىقى توغرۇلۇق تېلېفون بەرگەنىدى.

ھېكمەت ئايغىنىنى سېلىپ كېپىش كىيىپ مېھمانخانىغا ماڭغانىدى، ماھىگۈل ئۇنى مىللىي پاسوندا گىلەم ئۇستىگە چۆرگىلىتىپ كۆرپىلەر سېلىنغان ھۇجرىسىغا باشلىدى. چۈنكى مېھمانخانا قالايمىقان بولۇپ، يېڭىدىن يۇيۇلغان دېرىزە پەردە، چامادان ياپقۇچ، ئۇستەل داستىخانلىرى دۆۋىلىنىپ تۇراتتى. ماھىگۈل يۇمىلاق كىچىك شىرەنى دومىلىتىپ كېلىپ ھېكمەت-نىڭ ئالدىغا قويدى - ده، چاي تەييارلىقىنى قىلىش ئۈچۈن

ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى.

كۈنگەيدىكى دېرىزە ئاپئاق يورۇتۇپ تۇرغان بۇ ھۇجرىنى ئانچە كىچىك دېگىلى بولمايتتى. دېرىزىنىڭ سول بۇلۇڭىغا دەستىلەپ قويۇلغان بىرنەچچە چامادان، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئۈچ-بۇلۇڭ شەكىللىك يېپىلغان گۈللۈك ناۋات رەڭ ياپقۇچلار، ئوك تەرەپتىكى تور تارتىلغان تىزىقلىق يوتقان - كۆرپىلەردىن باشقا نەرسىلەر بولمىغاچقىمۇ، بۇ ئۆي ئادەمگە تېخىمۇ ئازادىلىك تۇيۇ-غۇسى بېرەتتى.

ماھىگۈل چوڭ پەتنۇسقىلا رەتلىك تىزىلغان پېچىنە، قات - قات، باقالى ھەم چەينەك، پىيالىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ شىرەگە قويدى. ئاندىن ھەسەل، ئەنجۈر مۇرابا قاچىلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئەمدىلا چاي قۇيۇپ تۇرۇشى ئىشىك چېكىلىدى. ماھىگۈل چىقىپ كېتىپ ھايال ئۆتمەيلا نەبىنىڭ گاراڭ - گۇرۇڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ئوھوي، ھېكمەتكامۇ بۇ يەردىكەنغۇ، — نەبى ھېك-مەتنى قۇچاقلىدى، — مەن تېخى بۇ يەردىن قايتىپ سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە بارماقچى ئىدىم، ئەمدى بىر يولۇم قىسقاردى.

— يەنە بىر يەرگە سەپەر قىلمىدىغان ئوخشىمامسەن؟ — نەبى ھەر قېتىم يولغا چىقىش ئالدىدا ھېكمەت بىلەن خوشلى-شىشنى ئۇنتۇمايتتى، — بۇ قېتىم نەگە بارماقچىسەن؟

— غۇلجا ناھىيىسىدىن چىگە يىپ يۆتكەيدىغان ۋەزىپە چۈشۈپ قالدى، ئەته ئەتىگەن يولغا چىقىمەن.

— مەن تېخى ماھىگۈلنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ سېنىڭكىگە بارماقچى ئىدىم، — دېدى ھېكمەت پىيالىنى قولىغا ئېلىپ، — مانا ئەمدى ئۆزۈڭلا كېلىپ قالدىڭ.

— شۇنداقمۇ، — نەبى ھېكمەتنىڭ ئۇدۇلىدا باداشقانىنى قۇرۇپ ئولتۇردى، — چىرايىڭىزدىن بىر خۇش خەۋەر بارەڭ قىلىدىغۇ.

— بۇنى كۆرسەك بىلسەن.

ھېكمەت كاستومىنىڭ ئىچ يانچۇقىدىن كونۇبرتنى ئېلىپ نەبىگە سۇندى. نەبى كونۇبرت ئۈستىدىكى ئادرېس ھەم ئىسمىغا قاراپلا «ئەزىمەتنىڭ خېتىكەن» دېدى - دە، ھاياجانلىنىپ خەتنى سۇغۇرۇۋالدى. ئۇ دەسلەپتىلا رەسمگە قاراپ كېتىشى، ماھىگۈل رەسمنى قولىغا ئالدى.

— بۇ بوۋاق؟ — نەبى ھېكمەتكە قاراپ ھەجايدى، — مۇبارەك بولسۇن ھېكمەتكا، نەۋرىلىك بولۇپ قاپسىز.

— قىشتا گۈلچىنىڭايدىن بىر خەت تاپشۇرۇۋالغانىدىم، ئۇنىڭدا «ئالدىمىزدىكى ئايدىن قورقۇۋاتىمەن» دەپ يېزىپتىتكەن، — دېدى ماھىگۈل قىزىرىپ، — شۇنىڭغا قارىغاندا بالىسى بەش - ئالتە ئايلىق بولۇپ قاپتۇ - دە.

نەبى خەتكە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن ماھىگۈلگە بەردى.

— تېخى ئوغلىنىڭ ئىسمىنى مۇرات قويۇپتۇ، — نەبىنىڭ خىيالغا پاتقانلىقى كۆزلىرىدىن بىلىندى، — ئوبدان بوپتۇ، بەك ئوبدان بوپتۇ. مۇراتكام خاتىرىسى ئۈچۈن مۇنار تىكلىسىمۇ ئەرزىيدىغان ئادەم ئىدى!

— ماھىگۈل، قارىڭ بۇ قۇرلارغا، — ھېكمەت خەتنىڭ سەھىپىلىرىنى كۆرسەتتى، قولى ئۇنىڭ قولىغا تېگىپ كېتىپ ماھىگۈل يەنە بىر قېتىم قىزاردى، — مەن شۇنىڭغىلا خۇشال بولۇپ كېتىۋاتىمەن.

ماھىگۈل ئەزىمەتنىڭ خېتىدىكى «مەن ھازىر بىر شىركەتنىڭ كىچىك ماشىنىسىنى ھەيدەۋاتىمەن، لېكىن يەنە كالونغا يۆتكىلىش ئۈچۈن يول مېڭىپ تۇردۇم، ھەل بولۇپ قالسىلا سىلەر بىلەن پات - پات يۈز كۆرۈشەلەيمەن» دېگەن سەھىپىلەرنى ئوقۇدى.

— قېنى، ماۋۇلاردىن ئالغاچ ئولتۇرۇڭلارچۇ، — دېدى

ماھىگۈل نەبىدىن كۆزلىرىنى قاچۇرۇپ، — ئۇسساپمۇ قالغانسىلەر، توڭلاتقۇدىن سوغۇق ئىچىملىك ئېلىپ كېلەيمۇ؟

— بولدى، چاي ئۈستىمايدۇ، — ھېكمەت ماھىگۈلگە تىكىلدى، — ماھىگۈل، سىزگە بىر مەسلىھەت، كىتابخانىزنى تۇرسۇنجاندىن قايتۇرۇۋېلىپ سەھىيە نەشرىياتىغا بېرەيلىمۇ؟

— نېمىشقا ئەمدى؟

— ۋاقتى بەك ئۇزىراپ كەتتى، بېسىلىپ يېتىۋېرەمدۇ.

— تۇرسۇنجان بېيجىڭدىن قايتىپ كېلىپلا مېنى ئىزدەپ كەپتىكەن، — دېدى ماھىگۈل ھېكمەتنىڭ پىيالىسىگە چاي قۇيۇپتىپ، — ئۇ تەھرىرلىك ھەم كۆچۈرۈش ھەققىنى ئۆزى تۆلەپتۇ. باشقا نەشرىياتلاردىن كىتاب نومۇرى سېتىۋېلىپ، مەلەغنى ئۆزۈم سېلىپ نەشر قىلدۇرىمەن، سىز يەنە بىرئاز سەۋر قىلسىڭىز، دەيدۇ.

— داۋالاش جەھەتتىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇرىدىغان نۇقتىلىق كىتاب ئىدى، — ھېكمەت بېشىنى چايقىدى، — پەيتۇلىنىڭ بىر ئېغىز سۆزى بىلەنلا قېپقالدى - دە.

— ئۇ كىتابقا سىزنىڭمۇ كۆپ ئەجرىڭىز كەتتى، — ماھىگۈل ھېكمەتكە لەپپىدە قاراپ قويدى، — بوپتۇ، تۇرسۇنجان شۇنچىلىك خېرىدارلىقىنى قىلىۋاتقاندىكىن بىر كۈنى چىقار. سىزچە شۇنداق قىلساق بولارمۇ ھېكمەت ئاكا؟

— بوپتۇ، سىز ئۇنداق دەۋاتقاندىكىن مەن نېمە دەيمەن.

ھېكمەت بىلەن ماھىگۈلنىڭ تەكەللۇپ سۆزلىرىدىن، بىر - بىرىگە مېھىر بىلەن تىكىلىشلىرىدىن سەل ئوڭايسىزلىنىپ قالغان نەبى «بىمەسەل ۋاقتىدا كېلىپ قاپتىمەن» دەپ ئويلاپ، پىيالىدىكى چېيىنى سۇمۇرۇۋېتىپلا ئورنىدىن تۇردى. ماھىگۈل، ھېكمەتلەر ئۇنى قانچە تۇتقان بولسىمۇ ئۇ «ئەتە ئەتىگەن يولغا چىقىمەن، كەچكىچە قىلىدىغان تەييارلىقلىرىم بار» دەپ زادىلا ئۇنمىدى. ئىككىسى ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇپ

قايتىپ كىرىشتى.

ماھىگۇل يېقىندىن بېرى نېمە ئۈچۈندۇر خۇشال ئىدى. ئۈچقۇنئاي پات - پاتلا كېلىپ قونۇپ، مۇڭدىشىپ كېتەتتى. ئۇ دادىل، تۇرگۇن، ئۆز سۆزلۈك قىز بولغاچقىمۇ ھەرقانداق ئىشتا، بولۇپمۇ كۆڭۈلگە تالىق ئىشلاردا سۈلكەت قىلىپ ئول-تۇرمايتتى. بىرنەچچە قېتىملىق سۆھبەتتە ئۇ ماھىگۇلنى: «يۇ-رەكسىز، ئىرادىسىز، ھالقىلىق پەيتلەردە دادىل ئەمەس» دەپ ئەيىبلىگەنىدى، ھەتتا ئۈچقۇنئاي دادىسىغا نېمە دېگەنلىكى، ئۇ-نىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى قاتارلىق «ئۈچۈر» لارنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ، نېمە قىلىش كېرەكلىكىنىمۇ دەپ بېرەتتى. شۇڭا، ماھىگۇل ھېكمەتنى ئىزدەشنى ئازايتتى، كەمدىن - كەم تېلې-فون بېرەتتى، ھەتتا ئايلاپ يوقاپ كېتەتتى. مانا ئەمدى فورمۇلا ئۆزگىرىپ، ھېكمەت ھەپتىدە بىرەر قېتىم كېلىپ ماھىگۇل بىلەن مۇڭدىشىپ كەتمىسە بىرنېمىسى يېتۈپ كەتكەندەك خامۇش بولۇپ قالىدىغان بوپقالدى. ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرى ھەر قېتىم يېڭىلىنىپ تۇراتتى. بىردە يېڭىېرىق سۇ ئامبىرى، بەزىدە بوستان ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ياشلىق چاغلار، قاينام - تاشقىن-لىق تۇرمۇشلار سۆزلىنىپ تەڭ شادلىققا چۆمۈپ، تەڭ ھەسرەت-لىنەتتى، ھەتتا ھېكمەت ھازىرقى ئىجادىي ئەمگەك، خىزمەتتە-كى نەتىجىلىرى ھەققىدە، ماھىگۇل بولسا تېببىي ئىلىم ساھە-سىدىكى ئاجايىپ يېڭىلىقلار، ئۆزىنىڭ ئىزدىنىشلىرى، قىلماق-چى بولغان كەشپىياتلىرىنى سۆزلىشىپ ۋاقىتنىڭ ئۆتكىنىنى بىلمەيلا قالاتتى.

— ھېكمەت ئاكا، — دېدى ماھىگۇل يىغىشتۇرۇلغان شە-رەگە جەينەكلەپ، — ئۆتكەندە «ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىمگە قايتا-قۇم بار» دېگەندەك قىلىۋېدىڭىز، ئۇ ئىشلار قانداق بولدى؟

— بۇنىڭغا قەدىرىدىنىڭ كۆزقارىشى باشقىچە، — ھېكە-مەتنىڭ چىرايىدا ئۇمىدسىزلىك ئالامىتى كۆرۈلدى، — ئۇ نەش-

رىياتتىن ئايرىلماسلىقنى تەكىتلەۋاتىدۇ.

— نېمە ئۈچۈن؟

— قەدىرىدىنىڭ دېيىشىچە، ھازىر مەكتەپلەرنىڭ ئەھۋالى سەل مۇرەككەپتەك قىلىدۇ، — ھېكمەت ماھىگۇلگە ئىبغىر نەزەر بىلەن قاراپ قويدى، — ياشلار ئوقۇتۇش ۋەزىيىتىگە يېتىشەلمە-گەچكە، ئىبغىرلىق پىشقەدەملەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلىنىپ قا-تۇ، شۇڭا ئىجادىي ئىشلىرىڭغا ۋاقىت چىقىرالمايسەن، دەيدۇ.

— قەدىرىدىن تۇغرا دەپتۇ، — دېدى ماھىگۇل دەرھاللا، — دەرس تەييارلىقى، تاپشۇرۇق تەكشۈرۈش، ئوقۇ-غۇچىلارنىڭ مۇزاكىرە - تەكرارلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىشتەك ئىشلار بىلەن ئىجادىيەتكە ۋاقىت چىقارمىقىڭ تەس بولۇپ قالىدۇ.

— مەنمۇ شۇنى ئويلاپ قالدىم.

— مەن «تۇمانلىق يىللار» نىڭ يېرىم يولدا توختاپ قېلى-شىدىن ئەنسىرەيمەن، — ماھىگۇل قويۇق كىرپىكلىرىنى قې-قىپ كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى، — ئۇ سىزنىڭ ھاياتىڭىزدىكى ئەڭ ئۇلۇغ مېھنىتىڭىز بولۇپ قالغۇسى.

ھېكمەت سۆيۈنۈش ئىچىدە ماھىگۇلگە قارىدى. ئۇ «تۇمان-لىق يىللار» نى باشلىغاندىن بېرى ماھىگۇل ھەر بارغىنىدا قول-يازمىلارنى كۆرۈپ تۇراتتى. شۇ جەريانىدا ئۇ بىرنەچچە قېتىم بوستان ئوتتۇرا مەكتىپىدە يۈز بەرگەن، لېكىن ھېكمەتنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلگەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ ئۇنى بەكمۇ خۇش قىلىۋەتتى. بولۇپمۇ گۈلزىبا، نەفىسە، زۇمرەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان قىزلارنىڭ سىرلىق، مەخپىي سۆھبەتلىرىنى ئاشكارە-لاپ، ھېكمەتنى ئاجايىپ لىرىكىلىق دېتاللار بىلەن تەمىنلىدى. شۇڭا، ھېكمەتنىڭ ماھىگۇلنى پات - پات ئىزدەپ، ئۇزۇن مۇڭدىشىپ كېتىشىمۇ، جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا، دېگەندەك بىر ئىش ئىدى. بىراق، بۇنداق سىردىشىش ھېكمەتنىڭ ئۇزۇن

يىللار قۇلۇپلانغان كۆڭۈل دەرۋازىسىنى ئېچىپ ئۇلارنى بارغاـ
سېرى چىڭ باغلىماقتا ئىدى.

ــ ماھىگۇل، ــ ھېكمەتمۇ شىرەگە جەينەكلىگەنىدى، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى شۇنداق يېقىن كەلدىكى، ئىسسىق تىنىقلىرى بىر ـ بىرىگە قوشۇلدى، ــ رەھمەت سىزگە!

ــ نېمىگە بۇنچىۋالا تەكەللۇپ قىلىپ كېتىسىز؟ ئەجەب ماڭا رەھمەت ئېيتقۇڭىز كېلىپ قاپتۇغۇ.

ــ سىز مېنىڭ رومانىمغا، ياق، ياق، ــ ھېكمەت قىـ ـ زاردى، ــ قەلب بوستانىمغا ئەجەب ئۇز چېچەكلەرنى چاچتىڭىز...

ــ مەن... مەن ئۆمرۇمدە ئاڭلىمىغان... ۋاي خۇدا. يىم، مەن نېمە بولۇۋاتىمەن... ــ ماھىگۇل ئالىقانلىرىدا يۈـ زىنى توستى...

ــ ئويلاپ باقسام، ياق، ياق، كۆڭلۇمدىكىنى دېسەم، ــ ھېكمەتنىڭمۇ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى، ــ سىز ئۆتمۇشۇمنىڭ بىر قىسمى... شاھىدى گۇۋاھچىسى ئىكەنسىز...

ــ بىراق، مېنىڭ ئۆتمۇشىڭىزگىلا ئەمەس، بەلكى ھازىـ رىڭىزغا ھەم كەلگۈسىڭىزگە، ــ ماھىگۇل ئېسىدەپ كەتتى، ــ كۆڭۈلدىكىدەك ھەمراھ، ياخشى رەپىقە، سادىق دوست بولۇشقا ئىشەنچىم كامىل ئىدى...

ــ ئەمما، مەن سىزنى كۆپ ئازابلىدىم...

ــ بەس، يۈرىكىمدىكى ساقايماس جاراھەتلەرنى قايتا ئېـ سىمگە سالماڭ، ــ ماھىگۇل شىرەگە بېشىنى قويۇپ ئۇنسىز ياش تۆكتى، ــ ئاھ خۇدا، كېرىيە تۇرمىسىدىكى ئازابلىق بىر كېچە! دوختۇرخانىدا بىر ئېغىز سۆزىڭىزگە تەشنا بولغان دەقىـ قىلەر... گۇندىخانا ئىشكىنى قېقىپ ناله ـ زار بىلەن يېلـ ىنىشلار... رىزقى ـ نېسىۋەم ئۇزۇلگەن يۈرتۇمدىن ئارقامغا قاراپ ـ قاراپ ئۇزىغان جۇدالىق كۇنلەر... ئۇمىدلىرىم ئۇـ

زۇلگەن تاڭ ئاتماس كېچىلەر... سارغايغان گىياھتەك سولىـ شىپ ئۆتكۈزگەن بېيجىڭ، موسكۋالاردىكى كۆڭۈلسىز ئوقۇشـ لار... ھەر كۈنى كېسەل رەڭگىدەك ساپسېرىق ئاتقان تاڭلار... ئازابلىق خىياللار ئىسكەنجىسىدە بوغۇلغان ئاشۇ يىلـ لار گۈلدەك ياشلىقىمنى ئېلىپ كەتتى!... بىراق، يۈرىكىمدە بىخلانغان ئەقىدە، ئېتىقاد يىلتىزلىرىنى قۇرۇتۇۋېتەلمىدى... ئۇ ھېلىمۇ ياشىرىپ تۇرۇپتۇ!...

ھېكمەت ئۆكۈنۈش، خىجالەتچىلىك، ۋىجدان سورىقى زەنـ جىرلىرىگە چىرمىلىپ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتتى. كۆلۈپ ـ ئېچىلىپ يۈرگەندەك قىلغىنى بىلەن ماھىگۇلنىڭ يۈرەك جارا. ھىتى ئېيتقۇسىز ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتتى. شۇڭا، ئۇ يېنىش ـ يېنىشلاپ ئەپۇ سورىدى، ئۆزىنىڭمۇ مۇشكۈلاتلىرىنى بايان قىلدى. شۇندىلا ماھىگۇل بېشىنى كۆتۈرۈپ ھەسرەتلىككـ نە كۆلۈمسىرىدى. ئۇلار ئەنە شۇنداق قىلىپ تۇنجى قېتىم كۆڭۈل كىرلىرىنى يۇيۇپ، ئوچۇق ـ يورۇق سۆزلىشىپ بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن ھېكمەت ئورنىدىن تۇردى. مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىنىڭ دەرەخزارلىقىغا يوشۇرۇنغان قۇياشنىڭ بەـ نەپشەرەڭ نۇرلىرى دېرىزىدىن قىيپاش ماراپ، ئۆي ئوتتۇرىسـ دا يەر بېقىپ تۇرغان ئىككى دەردمەننىڭ سىمانى يورۇتۇپ تۇراتتى.

ــ ماھىگۇل!...

ھېكمەت ئىككى قولىنى سوزغىنىچە ناتۇانغا قاراپ ئاستا ئىلگىرىلىدى، ماھىگۇلمۇ تىلىقىپقىنا ئالدىغا بىر قەدەم سۇرۇلـ دى ۋە بىردىنلا ھېكمەتنىڭ باغرىغا تاشلاندى، تاشلاندىيۇ يۈزىنى ئىسسىق كۆكرەكلەرگە يېقىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى خۇددى باھار يامغۇرىدەك يىگىرمە يىللار چاڭقاق تەشنالىقىغا قانمىغان يۈرەكنى نەمدەپ ھۆل قىلىۋەتتى... ماھىگۇل مۇشۇنداق دەقىقىلەرنى قانچىلاپ ئارزۇ قىلمىغان! تۇنلەرنى تاڭـ

لارغا ئۇلاپ پەرياد چەكمىگەن! بىز شۇنى قايتا قەيت قىلىمىز- كى، قۇرئاندا: «ئاللا سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىرگىدۇر» دې- يىلگىنىدەك، ئاللا سەۋر - تاقەت، شۈكۈر - قانائەت قىلغۇچى- نى خەيرلىك كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزىنىڭ نۇرى ئىھسانىغا نائىل قىلغۇسىدۇر. . .

— سىز ئەسكى. . . سىز تاشبېغىر. . . سىز ئاداۋەت- خور. . . — شۇبرلىدى ماھىگۇل.

— مەن گۇناھىمغا توۋا قىلدىمغۇ، — ھېكمەت ئۇنى باغ- رىغا تېخىمۇ چىڭ باستى، — يەنىلا كەچۈرمەمسىز؟ ئەمدى كۆ- زىڭىزدىن بىر تامچە ياش ئاققۇزسام مېنى يەر يۇتسۇن؟

ماھىگۇل شارتلا قايرىلىپ ھېكمەتنىڭ لەۋلىرىگە بارماقلا- رىنى باستى.

— ئاغزىڭىزنى ئۇشتۇمتىمىڭ. . . كەچۈرۈش مەندىن، ئەپۇ سىزدىن. . .

قىرىق يېشىدا بەخت شەربەتلىرىدىن قەلب باغلىرى ياشار- غان ماھىگۇل ھېكمەتنى ئۇزىتىپ چىقىپ، تاكسى ئۇزاپ كەتكۇ- چە كەينىدىن قاراپ تۇردى.

بۇگۈنكى سۆھبەت ھېكمەت ئۈچۈن شادلىق ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ماھىگۇلنىڭ ئىچىگە توشۇپ كەتكەن ھەسرەتلىرىنى ئاڭلاپ ئىچى ئاچچىق بولۇپ قالدى. بۇ چاغقىچە بولۇنغان مۇڭ- دۇشۇش، سىردىشىشلار ئۆتمۈشكە تەئەللۇق بولۇپ، ھېكمەت ئۇنىڭدىن ئۆزىگە كېرەكلىك ئۇنچە - دۇرلارنى سۈزۈش كويىدىلا بولۇپ كەلدى. بىراق، ئويلىمىغان يەردىن بۇ ئۆتمۈش تىرەنلە- كىدە كۆمۈلۈپ ياتقان جاۋاھىراتلار ھەر ئىككىلىسىنىڭ يۈرىكە- نى تەڭلا نۇر زەرلىرى بىلەن تولدۇردى. دېمىسىمۇ ئۇلار ئۆمۈر مۇساپىسىدە بىرلىكتە بېسىپ ئۆتكەن يوللار تولىمۇ ئۇزۇن، جاپالىق ھەم تۇرلۇك - تۇمەن مەنىلەرگە تولغانىدى. ھېكمەت

بىلەن ماھىگۇل سىردىشىش، مۇڭدىشىش ئارقىلىق بۇ يوللارنى قايتىدىن بېسىپ ئۆتتى. ماڭغانسېرى ئىككىسى قالدۇرغان كونا ئىزلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇردى. ئۇچرىغانسېرى ئۇلارنىڭ دىل پىنھانلىرىدىكى يۇلتۇزلار چاقنىدى. بۇ قانداق قىزىل يۇلتۇزلار كۆچكەنسېرى بىر - بىرىگە يېقىنلاشتى! . . .

ھېكمەت ئۆتكەن ھەپتىمۇ كېلىپ قاراڭغۇ چۈشكۈچە ماھى- گۇل بىلەن سۆھبەتلىشىپ، كېتەر چېغىدا نەشرىياتىنىڭ ھازىر- قى ھالىتىنى، ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىگە قايتماقچى ئى- كەنلىكىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرگەنىدى. شۇ چاغدىلا ماھىگۇل- نىڭ چىرايىدىن ئانچە قېتىلمىغانلىقى چىقىپ تۇرسىمۇ، ھېك- مەتنىڭ كۆڭلىنى ئايلاپ رازىلىق بىلدۈرگەنىدى، شۇڭا بۇگۈن قەدىرداشنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، دەرھاللا كۆڭلىدىكى گەپنى ئوچۇق ئېيتتى. ھېكمەتنىڭمۇ ئوقۇتقۇچى بولۇش ئويىغا كېلىشىمۇ ئامالسىزلىقتىن بولۇۋاتقان ئىش ئىدى. ھازىر «گۈ- ھەر زېمىن» نەشرىياتى بۇرۇنقى قاينام - تاشقىنلىق ھاياتى كۈچىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتاتتى.

ئىسلاھاتنىڭ رەھىمسىز شامىلى تىنىمسىز ئىزدەنگۈچىلەر- گە، چارە - تەدبىرلىكلەرگە ئامەت ئېلىپ كەلسە، داشقازانغا كۆنۈپ قالغان بىغەملەرنى ئارقىغا تاشلاپ يېتىشىپ مېڭىشقا ئۇندىمەكتە ئىدى. ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ھاللىق دەرىجىگە يە- تىش، ھەتتا باي بولۇش بۇ ئىسلاھاتنىڭ تۈمۈر قانۇنى ھەم مىزانى ئىدى. ھۆكۈمەت خەزىنىسىدىن ئورگانلارغا، كارخانىلا- رغا بېرىلىۋاتقان ئىقتىسادىي يارەمنىڭ يىلدىن - يىلغا ئازىيە- ۋاتقانلىقى بىر ئاگاھلاندۇرۇش سىگنالى ئىدى. بىراق، «گۈ- ھەر زېمىن» نەشرىياتىنىڭ رەھبەرلىرى بۇ سىگنالدىن مۇستەس- ناەك غاپىل ئۇيقۇسىدىن ئويغانماي تۇراتتى. ئۇلار ھەربىر يىغىننى ئاچچىقىنى چىقىرىش، قورقاق سېلىشنىڭ دەسمايىسى

قىلىپ «ئۇ كىتابتىن بۇنچىلىك زىيان، بۇ ژۇرنالدىن ئۇنچىلىك زىيان، باسما زاۋۇتلىرىغا پالانى پۇل قەرز بولدۇق، شۇڭا پوكۇنى ژۇرنالنى چىقىرىشنى توختىتىش كېرەك. . . » دەپ ژارقىرايتتىيۇ، باشقا ئەشرىياتلاردەك قەد كۆتۈرۈشنىڭ ئامال - چارىلىرى ئۈستىدە باش قاتۇرمايتتى، ھەتتا نەچچە يۈز كىشىلىك چوڭ يىغىنلاردا پىشقەدەم ھەم ياشانغان مۇھەررىرلەر- نىڭ داۋالانغان پۇللىرىنى چىشلەپ - تارتىپ، دۆلەتنىڭ كادىر- لارنى بەھرىمەن قىلىشقا تېگىشلىك تۇزۇملىرىنىمۇ ئويلاپ قوي- مايتتى. ئەقەللىيسى، تۇرسۇنجان ئالىمنىڭ ئىسلاھات تۇرتكە- سىدە ئېلىپ بارغان چارە - تەدبىرلىرىنى تەتبىقلاپ بېقىشنىمۇ خالىمايتتى. بۇ توغرۇلۇق گەپ بولۇپ قالغىنىدا، ئۇلار بىر قىسىم ئىقتىدارسىز، داشقازان ئۇمىچىغا دەندەپ قالغانلارنىڭ يىل ئاخىرىدا مۇكاپات ئالالمايۋاتقانلىقى، ھەتتا مائاشىدىن تۇتۇپ قالغاچقا نارازىلىق چۈقانلىرىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكەنلىكلىرىنى يىغىنلاردا ئالاھىدە كۆپتۈرۈپ سۆزلەيتتىيۇ، كۆپ سانلىق مۇ- ھەررىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئالدى ئون نەچچە مىڭ، كەينى بىرنەچچە مىڭ سوم مۇكاپات ئالغانلىقى ھەققىدە ئېغىز ئېچىشمايتتى. ئىسلاھات خۇددى كېلىپ - كېتەر شامالدەك، ئۇلار قانداقتۇر ئىشلار بىلەن بەنت ئىدى.

نەشرىيات باشلىقى ياقۇپ مۇھىتى يۇقىرىدىن پۇل ھەل قىلىپ بىنا سېلىش، كونا ماشىنىلارنى سېتىپ يېڭىسىغا ئال- ماشتۇرۇش، قايسى ماشىنىدا كىم ئولتۇرۇش دېگەندەك مەمۇ- رىيەتنىڭ ئايىغى چىقماس ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كەسپىي خىز- مەتلەرنى ئانچە يادىغا ئالمايتتى. ئۇ بەزى كالتە يىغىنلاردا «يۇ- قىرىدىن بەرگەن پۇلنى ئالدى بىلەن مائاشقا ئىشلىتىپ، ئاشقە- نىدا كىتاب چىقىرايلى» دېگەندەك كىشىنى خۇش قىلىدىغان دەبدەبىلىك سۆزلەرنى قىلىپ قويىاتتى. مۇئاۋىن نەشرىيات باش- لىقى ھەم باش مۇھەررىر نۇرساپا بولسا ئويۇن - تاماشىغا،

كامانداروپكىغا ئامراق باشلىق چىقىپ قالدى. ئۇ قەيەردە يىغىن بولسا پىداكارلىق بىلەن «مەن بارىمەن» دەپ مەيدىسىگە ئۇراتتى. ئاۋات مۇتتىن[1]، قوڭ چوپۇندىن دېگەندەك، ئىدارىنىڭ تۇمەنلىگەن پۇلىنى خەجلەپ ئايروپىلان، پويىزغا ئولتۇرۇپ كې- تىۋېرەتتى. مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ئۇ قاتناشمىغان چەت ئەل، بېيجىڭ، شاڭخەي، قەشقەردىكى يىغىنلاردىن باشقا، «قو- غۇن بايرىمى» ، «ئۆرۈك بەزمىسى» ، «ئالمىزارلىقتا تەنتەنە» ، «ئۈزۈم مەرىكىسى» ، «نەشپۈتزارلىقتا توي» دېگەن- دەك رەڭگارەڭ بايرام - مەرىكىلەر قالمىدى، شۇڭا ئۇنىڭ ئىشخانىسى ھەرقاچان تاقاقلىق تۇراتتى. ئۇستىلىگە، ئىشكاپلە- رىغا دۆۋىلەنگەن نۇقتىلىق كىتابلارنىڭ ئورنىگىناللىرى، سىزىپ تەييارلانغان مۇقاۋا ۋە قىستۇرما رەسىملەر «قاچانمۇ كىتاب بولۇپ يورۇقلۇققا چىقارمىز» دەپ توپا بېسىپ ياتسا، ئۇلارنى مىڭ جاپادا تەييارلىغان مۇھەررىرلەر كۈنىگە نەچچە نۆۋەت قاتە- ناپ، نۇرساپانىڭ ئىشخانا ئىشىكىنىڭ يوچۇقلىرىدىن مارىشاتە- تى، پىلانىنىڭ ئورۇندالمىغانلىقىدىن قاقشايتتى، بەزىلىرى غا- يىۋانىسىگە تىللايتتى. نۇرساپا كۆرۈپ تەستىقلاپ قول قويمىسا، مۇھەررىرلەر كىتابلىرىنى قانداقمۇ نەشر بۆلۈمىگە يوللىيالە- سۇن؟!

«گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىدىكى يەنە بىر ئۆزگىرىش، رەسسام بۆلۈمنىڭ مۇدىرى لى يۇڭ يىل بېشىدا بىر قىسىم ئادەم ۋە كەسپىي ئىشخانىلارنى بۆلۈپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ نەچچە يىلدىن بېرى يۇقىرى - تۆۋەن يول مېڭىپ مۇستەقىل نەشرىيات بولۇش ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشقانىدى. «گۆھەر زې- مىن» نەشرىياتى قارىمىقىدا پەقەت مۇقاۋا لايىھىلەش كەسپىي بۆلۈمىلا قېپقالغان بولۇپ، نەشرىيات رەھبەرلىكى ھېكمەتتىن بۇ

---

① مۇت —— خوتەن شېۋىسى، بىكارغا، ھەقسىز دېگەن مەنىدە.

بۆلۈمگه مەسئۇل قىلىپ ئېلىپ قالدى. ئاز ئۆتمەي «ئادەم تولۇقلاش» باھانىسىده نۇرساپا بىر نازىر ئاغىنىسىنىڭ ھەربىي سەپتىن قايتقان ئەركىنتاي ئىسىملىك ئوغلىنى مۇقاۋا بۆلۈمگه ئەكىرىپ قويدى.

بىر كۈنى نۇرساپا ھېكمەتنى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ كايىپلا كەتتى.

— بۇ قانداق سىزىلغان مۇقاۋا ئۆزى، ساپلا مەسچىت، خانىقالار تۇرىدۇ. ئۇلارنى تەشۋىق قىلىپ قانداق قىلاتتىڭىز، ئۆزى؟

— سىز رومانىنى ئوقۇپ باقتىڭىزمۇ؟ — ھېكمەت ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇۋالدى، — مۇقاۋا رومانىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن سىزىلغان.

— رومانىنى ئوقۇسام - ئوقۇمىسام بۇنداق نەرسىلەرنى تەشۋىق قىلىشنىڭ ئۆزى خاتا.

— بۇ دېگەن تارىخىي رومان، بىلەمسىز؟ — ھېكمەتنىڭ بىردىنلا ئاچچىقى كەلدى، — دېنىي تونغا ئورىنىۋالغان بەگلەر، پاششاپلار، قازى - قۇزاتلارنىڭ مەھكىمە شەرئىيدىن پايدىلىنىپ ئىلغار پىكىرلىك بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ مۇھەببىتىنى خازان قىلىپ، ئىككى ياشنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەب بولغانلىقىدەك تراگىدىيىلىك ۋەقە بايان قىلىنغان.

مۇقاۋىلاردىن ساۋاتسىزلارچە قۇسۇر چىقىرىپ تەنبىھ بېرىشلەر بىرنەچچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن، ھېكمەتنىڭ رەسىم سىزىشتىن رايى يېنىپ قالدى. كىتاب مەزمۇنى بويىچە لايىھىلەنگەن، مۇھەررىرلەر مەنمۇن بولغان مۇقاۋىلار نۇرساپا-نىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەنلا قانداقتۇر سىياسىي قالپاقلار كىيدۈ-رۈلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە نۇرساپا ئەكىرىپ قويغان ئەركىنتاي ئىنتايىن سەپرا، بىغەرەز، ھەر كۈنى بىرەر مۇھەررىر بىلەن سۇركىلىپ جېدەل چىقارمىسا يېگەن نېنى تېنىگە سىڭمەيدىغان

تەلۈە بىر نېمە ئىدى. ئۇ رەسساملىقتا مەخسۇس ئوقۇمىغان بولۇپ، ھەربىيلىكتە تەشۋىقات تاختىلىرىغا بوردا رەسىم سىزىپ يۈرگەچكە، مۇقاۋىلارنى نەشرىيات سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈپ سىزىش ئۇياقتا تۇرسۇن، تەييار مۇقاۋىنىمۇ جايىدا كۆچۈرۈپ سىزالمايتتى. شۇنداقتىمۇ گۈزەل سەنئەت مۇھەررىرى ئىكەن، ۋەزىپە تاپشۇرماي بولمايتتى. ھېكمەت ئۇنىڭغا تەرجىمە كىتابلارنىڭ تەييار مۇقاۋىسىنى سىزىشقا بېرەتتى. بۇ كۆچۈرۈپ سىزىش بولۇپ، ئىجادىي مۇقاۋىغا كىرمەيتتى. ئەركىنتاي شۇنداقلىقىغا باقماي، ھە دېسە دادىسىنىڭ نامى بار نازىر، ئۆزىنىڭ پارتىيە ئەزاسى ئىكەنلىكىنى پەش قىلىپ پو ئاتاتتى. بىر كۈنى ھېكمەت ئۇ سىزغان بىر مۇقاۋىنى قايتا سىزىشنى ئېيتقانىدى، ئۇ چىچاڭشىپ:

— مەن بارغۇ قارا‌ڭ، بەنجا‌ڭ بىر يۈملا دېسە ئۈچ يۈملىنىپ، بىر قەدەم تاقلا دېسە ئون قەدەم تاقلاپ، بىر دىققەتكە تۇرغۇزۇپ قويسا سائەتلەپ غىڭ قىلماي تۇرۇپ پارتىيىگە كىرگەن. سىز پارتىيە ئەزاسىغا مۇشۇنداق مۇئامىلە قىلامسىز؟ — دەپ ۋارقىراپ - جارقىراپلا كەتتى.

بىرەر يىلدىن بېرى يۈز بېرىۋاتقان كەسپىي ۋە رەھبەرلىك خىزمەتلىرىدىكى قاتمالللىقلاردىن كۆڭلى سوۋۇغان ھېكمەت بىرەر مەكتەپكە يۆتكىلىپ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى. شۇڭا ئۇ تۇنۇگۈن كەچ ئىلمىي مۇدىر قەدىردىنىڭ ئۆيىگە باردى. بىراق، قەدىردىنىڭ ئەستايىدىل چۈشەندۈرۈشى ئۇنى ئۇمىدسىزلەندۈرۈپ قويدى.

ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان يىللاردىن بېرى، مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپلىرى ياشلىشىپ كەتكەنىدى. تەجرىبىلىك، پىشقان، پىشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار بولسا ئاغرىق سەۋەبىدىن ياكى يېشى توشۇپ قالغانلىقتىن دەم ئېلىشقا چىقىپ بارغانىسېرى ئاز قېلىۋاتاتتى. ياشلارنىڭ بەزىلىرى مۇناسىۋەت ئارقىدا

لىق مەكتەپلەرگە ئورۇنلاشقان ئىقتىدارسىزلار بولۇپ، بەزىلەر
رنىڭ بىلىمى بولسىمۇ تەجرىبە، مېتودىنىڭ كەملىكىدىن
دەرسنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايتتى، ھەتتا بالىلارنى تەشكىللە-
يەلمەي سىنىپتىن يىغلاپ چىقىدىغانلارمۇ بار ئىدى. شۇڭا،
ياش ئوقۇتقۇچىلاردىن قىسمەنلىرى شتاتىنى ساقلاپ قېلىش ھە-
سابىغا مەكتەپكە قوشۇمچە كىرىم بېرىپ تىجارەتكە چىقىۋال-
غانلار، ھەتتا شتاتىنى تاشلاپ تاكسى شوپۇرى بولۇۋالغانلارمۇ
بار ئىدى. تېخى بەزى ئوقۇتقۇچىلار كېچىلىك بازاردا ئوقەت
قىلىپ، كۇندۇزلىرى سىنىپتا مۇگدەپ چىقاتتى. ئاتالغان بەزى
يازغۇچىلار قەلەمنى تاشلاپ مىلىچمال دۇكانلىرىنى ئېچىۋالغان،
كاتتا ئەربابلارنىڭ خوتۇنلىرى گەزلىمە دۇكانلىرىدا مۇگدەپ
ئولتۇرغان، ئالىي مەكتەپنىڭ بەزى پروفېسسور، دوتسېنتلىرى
ھەم ئاتاقلىق قىسمەن سەنئەتكارلار كەچ تەرەپلەردە رېستورانلار-
غا بېرىپ ھېساب ـ چوت قىلىشۋاتقان يەردە، ئادەتتىكى ئوقۇتـ
قۇچىلارنىڭ بۇ ئىشلىرىنى ئەيىبلەپ كېتىشكىمۇ بولمايتتى.

خىيال دېگەن شۇنداق ئۇچقۇر نەرسە ئوخشايدۇ، ھېكمەت
ئۆزىنى كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆيىگە كېلىپ قالغاندەك ھېس
قىلدى. ئۇ تاكسىدىن چۈشۈپ ئۆيىگە كىرگەندە، ئۇچقۇنئايىنىڭ
ھۇجرىسىدىن يانچۇق ئۇنئالغۇسىنىڭ زىل، ياڭراق ئاۋازى ئاڭ-
لىنىپ تۇراتتى. ئۇچقۇنئاي ئىنگلىز تىلى بويىچە دۆلەتلىك
ئىمتىھانغا قاتنىشىش ئۈچۈن تەتىل جەريانىدا بېرىلىپ تەييارلىق
قىلىۋاتاتتى. ھېكمەت قىزىنىڭ ھۇجرا ئىشىكىنى قىيا ئېچىپ
قارىشى، ئۇچقۇنئايمۇ كۈلۈپ ئورنىدىن تۇردى.

ـــ ئۇچقۇن قىزىم، ـــ ھېكمەت ئايىغىنى سېلىۋېتىپ
ھۇجرىغا قەدەم ئالدى، ـــ تەتىلمۇ توشۇپ قالاي دېدى، دەم
ئېلىشنى ئونتۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟

ـــ بۇلتۇر دۆلەتلىك ئىمتىھانغا قاتنىشىپ تۆت نومۇرۇم
كەملەپ قالغان، ـــ دېدى ئۇچقۇنئاي ئۇنئالغۇنى ئۆچۈ ـ

رۇۋېتىپ، ـــ بۇ يىل چوقۇم ئۆتۈپ كېتىمەن.

ـــ ئىنگلىز تىلىدىن ئۆتۈپ تەرجىمان بولماقچىمۇ سىز،
بەك يامان جۇمۇك سىز.

ـــ ياق، دادا، ئۇنىۋېرسىتېت ھەر يىل بىر تۈركۈم
مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىلارنى چەت ئەلگە چىقىرىۋاتىدۇ، ـــ ئۇچقۇن-
ئايىنىڭ كۆزلىرىدىن ئىشەنچ يېغىپ تۇراتتى، ـــ مېنىڭمۇ چەت
ئەلگە چىقىپ مەخسۇس كەسىپ ئىگىلىگۈم بار.

ـــ پاھ، غەيرىتىڭىز بەك چوڭغۇ.

ـــ ئويلاپ باقسام، تىرىشمىساق زادى بولمايدىكەن، دەۋ-
رىمىز ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەپ نۇر ئىلمى باسقۇچىغا قەدەم قوي-
دى. شۇڭا كەلگۈسىدە شاللىنىپ قېلىشتىن بەكمۇ ئەنسىرەي-
مەن.

ـــ غەيرىتىڭىزگە كۆز تەگمىسۇن قىزىم، ـــ ھېكمەت قى-
زىنىڭ پىشانىسىگە ئۆپتى، ـــ مانا ئەمدى ئىسمىڭىزغا لايىق
ئۇچقۇن چاچرىتاي دەپسىز ـ دە.

ـــ سىز يالقۇنەك كۆيۈۋاتقان يەردە مەن ئۇچقۇن چاچرات-
سام بولمامدىكەن.

ـــ قارا، بۇ مارۇخنىڭ گەپتانلىقىنى.

ئۇچقۇنئاي بايىلا ماھىگۈلنىڭ بەرگەن تېلېفونىنى قوبۇل
قىلغانىدى. ماھىگۈل ھېكمەت بىلەن بولغان سۆھبەتنى يېپىق
ھالدا سۆزلەپ: «فانداق، ئوقۇغۇچىڭىز يارامدىكەن؟» دېگەن-
دى. شۇڭا، ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ نۇرانە كۆزلىرىگە، بىر خىل
مەمنۇنىيەتلىك جىلۋىلىنىپ تۇرغان چېھرىگە قاراپ يوشۇرۇن
كۈلۈپ قويدى.

ـــ دادا، ـــ ئۇچقۇنئاي ھېكمەتنىڭ چىرايىغا قارا-
ىدى، ـــ ماھىگۈلنىڭ ئۆيىگە بارىمەن، دېگەندەك قىلىۋېدە-
ڭىز، باردىڭىزمۇ؟

ـــ ھە، ھە... با... باردىم، ـــ ھېكمەتمۇ قىزىنىڭ

چىرايىغا قارىيالمىدى، ــ خەت، رەسىملەرنى كۆرسىتىپ كەلـ
دىم. ھە راست، نەبىمۇ بار ئىكەن.

دادىسىنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىدىن ئۆزىنى نېمىدىنىدۇر قا-
چۇرۇۋاتقاندەك مەنە چىقىپ تۇراتتى. ئۇچقۇنلاي نەبىرىنىڭ خېلى
بۇرۇنلا كەتكەنلىكىدىن خەۋىرى بولغاچقا سىرلىق ھالدا كۈلۈپ
قويدىيۇ، ئۇندىمىدى.

ــ بالدۇرراق ئارام ئېلىڭ، ــ ھېكمەت غېپلا قىلىپ
چىقىپ كەتتى.

ھېكمەت ئەتىسى ئىشقا ۋاقچىراق چىقتى. ئۇ پەلەمپەيلەر-
دىن ئۆرلەپ ئۇچىنچى قەۋەتكە چىقىشى، ئۇيغۇر بۆلۈم باشلىقى
مېھرۇللا كېرىمى نۇرساپانىڭ ئالدىدا قوللىرىنى
شىلتىپ ۋارقىراۋاتاتتى. ئىشخانىلاردىن چىققان مۇھەررىرلەر
كارىدوردا قارىشىپ تۇرۇشاتتى. مېھرۇللا كېرىمى سەپكۈن يۈز-
لۈك، بەستلىك ئادەم بولۇپ، ئاچچىقى كەلگەندە كۆزىگە ھېچنە-
مە كۆرۈنمەيتتى.

ــ ئەمدى سەن بارمىغان ئېشەك بايرىمى، توڭگۈز بايرىمى
قالدى، ــ مېھرۇللا كېرىمنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتـ
كەنىدى، ــ مېڭىمىزنىڭ قېتىقىنى چىقىرىپ تەھرىرلىگەن ما-
تېرىياللار بېسىلىپ ياتسا، بىز كىتاب چىقىرامدۇق ياكى تەخەي
باقامدۇق. ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن تاقاق تۇرسا بۇ يۈزى قېلىن
ئىشىك.

مېھرۇللا كېرىمى غەزەپ ـ ئاچچىقىدا نۇرساپانىڭ ئىشكـ
كە «تۇفى» دەپ تۈكۈردى ـ دە، گۇس ـ گۇس دەسسەپ
ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى. ھېكمەت «جاھان ئەدەبىياتى»
ژۇرنىلى ئىشخانىسىنىڭ باشلىقى رازاق مالىك، تەرجىمە ئەسەر-
لەر مۇھەررىرى ئىمىنجان ئەسئەدلەرنىڭ قېشىغا كەلدى.

ــ مېھرۇللاكام چېچىلىپ قاپتىغۇ، ــ سورىدى ھېكمەت
رازاق مالىكتىن.

ــ چېچىلغۇدەك ئىشلار بولۇۋاتقاندىكىن چېچىلماي قانداق
قىلىدۇ، ــ رازاق مالىكنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلگەندى، ــ مۇ-
ھەررىرلەرنىڭ جاپا بىلەن تەھرىرلىگەن ماتېرىياللىرىنى بېسىپ
قويۇپ ئۆزى ئويناپ يۈرسە، پىلان ئورۇندالمىسا رەھبەرلەر
مۇھەررىرلەرنى زەمچىگە بېسىۋاتسا، نۇرساپاكام تېخى ھەپتە
ئالدىدا قۇمۇلدىكى «قوغۇن بەزمىسى» دىن كەلگەندى، مانا ئەمـ
دى «ئەنجۇر بايرىمى» غا قاتنىشىش ئۈچۈن ئاتۇشقا كېتىپتۇ.

ــ ھەي... ئۆز ۋاقتىدا ئىشانوفكامنى «قاتتىق قول»
دەپ ئاغرىنىپ يۇرۇپتىكەنمىز، ــ دېدى ئىمىنجان ئەسئەد بە-
شىنى چايقاپ، ــ بىرەر ئەسەرنى بەرسەك ئىككى كۈنگە قالماي
«ئېلىپ چىقىپ كېتىڭ» دەپ تېلېفون بېرىدۇ. بىز ئىچىمىزدە
«ھەي، بۇ ئادەم كۆرمەيلا تەستىقلاپتۇ ياكى ۋاراقلاپ ئۆتكۈزۈۋې-
تىپتۇ» دەپ ئويلايتتۇق. لېكىن، نەچچە يۈز بەتلىك ئورىگىنال-
ىنىڭ قىزىل قەلەم تەگمىگەن بەتلىرى قالمايتتى، قاچانلاردا
شۇنچە ئەستايىدىل كۆرۈپ بولغانلىقىغا ئادەمنىڭ ئەقلى
يەتمەيتتى.

ــ تېخى ھەربىر ئەسەرنىڭ ئېلىۋېتىشكە، تۇزىتىش كىر-
گۈزۈشكە تېگىشلىك يەرلىرىگە ئايرىم پىكىر يازاتتى، ــ دېدى
رازاق مالىك، ــ ھەتتا مۇھەررىرلەرنى چاقىرىپ چېكىت، پەش-
لەرنىڭ جايىغا قويۇلماسلىقىدىن كېلىپ چىققان مەزمۇن خاتا-
لىقلىرىنى كۆرسىتىپ بېرەتتى ئەمەسمۇ.

ــ ياندىكى كاسىپنىڭ قەدرى يوق دېگەن شۇ ـ دە، ــ
ئىمىنجان ئەسئەد مەسخىرە بىلەن كۈلدى، ــ ئەمدى قانچە قاۋ-
شىغىنىمىز بىلەن بىكار.

كارىدورغا توپلاشقان مۇھەررىرلەر ئىشخانىلىرىغا كىرىپ
كېتىشتى. ھېكمەتمۇ ئەمدىلا ئىشخانىسىغا مېڭىشى، كادىرلار
بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مىرسۇلتان ئۇنى چاقىرىپ بۆلۈمگە ئېلىپ
كىردى. مىرسۇلتاننىڭ ئېغىر رېھاتىزىم ئاغرىقى بولغاچقا خې-

لىلا ئاسقاقلاپ ماڭاتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ چىشنى چىشلەپ ئىشـ
لەۋاتاتتى.

ـــ ئاڭلىسام، سىزنى بىرەر مەكتەپكە يۆتكىلىدىكەن دە ـ
يىشىدىغۇ، ـــ مىرسۇلتان چوققىسىدىكى شالاڭ چاچلىرىنى
سىلاپ قويدى، ـــ بۇ قانداق گەپ؟

ـــ شۇنداق قىلماقچىمۇ بولغانىدىم، ئويلىسام ئۇمۇ بولـ
مايدىكەن.

ـــ مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمچە، ـــ مىرسۇلتان ئىستاكانغا
قايناق سۇ قۇيۇپ ئىلىپ كەلدى، ـــ رەسسام بۆلۈمى پارچىلـ
نىپ سىزنى ئىلىپ قالغىنىمىزدىن كېيىن شۇنداق قارارغا
كەلدىڭىزغۇ دەيمەن. ئەلۋەتتە، سىز ئۇلار بىلەن كەتكەن بولسـ
ىڭىز مۇئاۋىن نەشرىيات باشلىقى بولاتتىڭىز.

ـــ بۇ سەۋەب بولالمايدۇ، ـــ دېدى ھېكمەت قاتتىقراق
تەلەپپۇزدا، ـــ مېنىڭ ئەمەلگە ئانچىلا ھېرىسمەن ئەمەسلىكىم
ئۆزىڭىزگە ئايان، شۇڭا باشتىلا كەتمەيدىغانلىقىم ھەققىدە ئۇـ
چۇق پىكرىمنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ـــ ئەمىسە نېمە ئۈچۈن تۇرۇپلا كەتمەكچى بولۇپ قالدىـ
ڭىز؟

ـــ بۇنى چۈشەندۈرمەكمۇ تەس.

ھېكمەت نەشرىياتتىكى بەزى قاتمالالىقلارنى سۆزلىمىدى.
ئۇ پەقەت ئۆز مەسئۇلىيىتى تارمىقىدىكى رەسساملىق ئۇستىدىلا
توختالدى. سىزىلىۋاتقان مۇقاۋىلارنىڭ ئۆتمەسلىكى، سۈپەتنىڭ
ناچارلاپ كېتىۋاتقانلىقى، مۇناسىۋەت ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان
ئەركىنتايىنىڭ مۇتتەھەملىكى، ئەگەر بۇ ئوڭۇشسىز ۋەزىيەت
تۈزىتىلمىسە كىتابلارنىڭ ناچار، سۈپەتسىز چىقىپ كېتىشىدەك
مەسئۇل جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئالالمايدىغانلىقىنى ئاڭلىغان
مىرسۇلتانىنىڭ قاپقارا ئۆسكىلەڭ قاشلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ
ئىغىر تىندى.

ـــ نەشرىياتىمىز ئىسلاھاتقا يېقىندىن ئەگىشىپ كېتەلمـ
گەنلىكتىن بەزى قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى
مىرسۇلتان ئىغىر تەلەپپۇزدا، ـــ بۇنىڭ ئاددىيلا بىر مىسالى،
ھازىر كىتاب ـ ژۇرناللىرىمىزنى بېسىپ بېرىۋاتقان باسما زا ـ
ۋۇتلىرىغا بىر مىليوندىن ئارتۇق قەرز بولۇپ قالدۇق. نەچچە
خىل تىلدا كىتاب چىقىرىدىغان، مەمۇرىي تارماقلىرى كەڭ
بولغان بۇنداق چوڭ ئانا نەشرىياتنى باشقۇرۇپ، ئېپى ـ جېپىدە
يولغا سېلىپ مېڭىشمۇ تەس، شۇڭا يۇقىرى رەھبەرلىك بەزى
ئامال ـ چارىلەرنى ئىزدىنىۋاتىدۇ.

يېقىندا يۇقىرىدىن بىر ھۆججەت چۈشكەن بولۇپ، ئۇنىڭدا
«پەن ـ تېخنىكا» كىتابلىرى تەھرىر ئىشخانىسىنى ئادەملىرى
بىلەن يۆتكەپ چىقىپ ئايرىم نەشرىيات قىلىنغانـ
دى. بۇ خۇددى بالىلار چوڭ بولۇپ ئۆي ئايرىپ چىقىپ كەتكەندە
ئاتا ـ ئانىلار يېنىكلەپ قالغاندەك ئۇقۇم پەيدا قىلسىمۇ، ئەمما
پەن ـ تېخنىكا كىتابلىرىدىن كىرىۋاتقان كىرىم مەنبەسى ئۇزۇـ
لەتتى.

ـــ سىزنىڭ رەسسام بۆلۈمى ھەققىدە ئېيتقانلىرىڭىزنى
ئاڭلىدىم، يېقىندا نەشرىيات پارتكومى يىغىنى ئېچىلماقچى،
مەن بۇنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئەستايىدىل سۆزلىشىمەن، ـــ دېدى
مىرسۇلتان ئىشەنچ بىلەن، ـــ لېكىن، سىز خاتىرجەم ئىشـ
لەڭ، نەشرىياتىمىزدىكى بۇ قىيىنچىلىقلار قىسمەنلىك، ھەر ـ
گىز ئومۇملۇق ئەمەس.

ـــ ھېلىتىن بىر مىليون قەرزگە بوغۇلساق، ـــ ھېكمەت
ئاستا غودۇڭشۇپ قويدى، ـــ يەنە بىرنەچچە يىللاردىن كېيىن
نېمە بولۇپ كېتەرمىز.

ـــ ئۇ چاغقىچە رەھبەرلىك ئالمىشىپ ئىسلاھاتچى باشلىقـ
لار كېلىشى مۇمكىن.

ـــ ئۇنداقتا شالتاقنى ئۇلارنىڭ بوينىغا تۇگمەن تېشىدەك

ئارتىپ قويۇپ چىقىپ كەتكۈدەك.

— ھەي، ھەي، سىزنىڭ ئاغزىڭىززە. . .

مىرسۇلتان گېپىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولغۇچە ئىشىك چې-كىلىپ تۇرسۇنجان كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىككى قولىنى سوزۇپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ چىققاندىن كېيىن، ئىشخانا ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرۇپلا گېپىنى باشلىۋەتتى.

— سىلەرنىڭ سۆھبىتىڭلارنىڭ بىلىگە تەپتىممۇ قانداق؟

— ياق، ياق، قېنى ئولتۇرۇڭ، بىز ئۆزئارا پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتۇق، — دېدى مىرسۇلتان، — ھە، ئىسلاھاتچى، ھا-زىر ئىشلىرىڭىز قانداق كېتىۋاتىدۇ؟ ئاۋالاپ تۇردۇق، غەيرەت - شىجائىتىڭىزگە بارىكاللا.

— ئا. . . مىرسۇلتانكا، بارىكاللا دېگۈدەك ئىش يوق، — تۇرسۇنجان ھېكمەتنىڭ ئورۇندۇقىغا كې-لىپ ئولتۇردى، — ھازىرقى دەۋرده ئىسلاھاتچى بولماق قىلىچ-نىڭ بىسىدا دار ئويناغاندەك خەتەرلىك ئىشكەن. دارنى ئوڭۇش-لۇق ئويناساڭ، بەزىلەر سالما تاشلاپ، قاپقان قۇرۇپ يەقتىش-نىڭ كويىدا بولىدىكەن. سەللا مۇدۇرۇپ كەتسەڭ، ئۇلار چاۋاك چېلىشىپ قىن - قىنىغا پاتماي، تەرەپ - تەرەپتە غاجاپ، موللاق ئېتىشىڭنى تىلەپ، تاپمايدىغان پىتنە - ئىغۋالىرى قال-مايدىكەن. شۇڭا، ھازىر مەنمۇ ئېقىنىڭ ئېقىشىغا قاراپ پالاق ئۇرىدىغان، تۇكنى يېتىشىغا سلاپ يولۇاسنى ئاچچىقلاتمايدىغان ھالغا كېلىپ قالدىم.

— بۇ يەنىلا رەھبەرلىكنىڭ ساپاسى مەسىلىسى، — دېدى مىرسۇلتان قوللىرىنى شىلتىپ، — ئۆزلىرى قىلالمىغان ئىش-نى باشقىلارنىڭ قىلىپ كېتىشىنى ئۆزى ئۈچۈن تەھدىت دەپ بىلىدىغان، ئەمىلدىن، شان - شۆھرىتىدىن، مەنپەئەت - ئىمتىيازىدىن ئەنسىرەپ ئۆزىدىن ئۈستۈنلەرنى كۆرەلمەيدىغان باشلىقلىرىمىز بار.

— تۇزۇملەرنى ئىسلاھ قىلىپ، قايتا - قايتا رەتكە سې-لىپ ئۇچ - تۆت يىل تىرىشىدۇق، «گۈلدەستە» نەشرىياتى لەيپىدە كۆتۈرۈلۈپ قەددىنى رۇسلىغاندى، — تۇرسۇنجان ئا-لىم ئىسلاھات ھەققىدە گەپ ئېچىلسىلا قايناپ قالاتتى، — مانا ئەمدى سىستىق كۆلنىڭ سۈيىدەك لەش بېسىپ ياتتۇق. پەيتۇل-كام كېكەرسە كېكىرىمىز، ئوسۇرسا يالغاندىن ئىنجىقلاپ قويى-مىز. قىسقىسى، ئاشۇ «رەھبىرىمىز» نىڭ كۆزىگە قاراپ ياشا-ۋاتىمىز.

— گېپىڭگە قارىغاندا، ئىجادىي خاسلىقىڭنى ئۆزگەرتىش ۋە تەۋەككۈلچىلىك روھىڭنى يوقىتىش شەرتى ئاستىدا ئاخىر پەيتۇلغا بېقىنىپسەن - دە، — دېدى ھېكمەت قوپاللىق بىلەن، — خې شىن ئەپەندىنىڭ: «ھەقىقىي كەسپىي سەرخىللار جۇڭگودا ھەمىشە باستۇرۇلىدۇ، بوغۇلىدۇ ۋە باش كۆتۈرەلمەي-دۇ. باش كۆتۈرمەيلا قالماستىن، بەلكى كۆتۈرۈلگەن شۇ باش-نىڭ ئۆزىمۇ ھەر خىل بىنورمال ئىجتىمائىي بېسىمدا ئۇجۇقۇپ كېتىدۇ. . . سېنىڭ نەتىجە قازىنىش - قازانماسلىقىڭ تىرىش-چانلىقىڭغا باغلىق ئەمەس، بەلكى كاتتىلار ۋە ھوقۇقدارلارنىڭ قوللاش - قوللىماسلىقىغا باغلىق» دېگەن سۆزلىرىنى بۇرۇنلا ئويلىشىڭ كېرەك ئىدى.

— نېمە، نېمە؟ — سورىدى مىرسۇلتان، — بۇ. . . بۇ نېمىدېگەن قوپال گەپلەر، كىم دېگەن كىشى ئۇ؟

— خې شىن ئەپەندى، — ھېكمەت خې شىننىڭ كىم ئىكەنلىكىنى قىسقىلا چۈشەندۈردى، — ئۇنىڭ 1985 - يىلىدىن تا ھازىرغىچە يازغان ماقالىلىرىنى ئوقۇسىڭىز ئاندىن بىلىسىز.

— بولدى، قويۇڭلارچۇ ئىچىمنى قاينىتماي، — تۇرسۇن-جان قول سىلكىدى، — قارا ھېكمەت، كامىل بۇگۈن ئەتىگەن ئايروپىلان بىلەن قايتىپ كەپتۇ.

— كامىل كەپتۇمۇ؟ — ھېكمەت ۋارقىرىۋەتكەنلىكىنى

ئۆزىمۇ سەزمىدى.

— ئۇ كېلىپلا ئۆيۈڭگە، ئىشخاناڭغا تېلېفون بېرىپ ئالال-ماي ماڭا تېلېفون بېرىپتىكەن، شۇڭا سېنى ئىزدەپ كېلىشىم.

— ھازىر ئۇ نەدە؟

— ئۆيىدە بولمامدۇ.

— كەچۈرۈڭ مىرسۇلتانكا، قالدى گەپلەرنى كېيىن قىلىشارمىز.

ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان ئىشخانىدىن ئالدىراپ چىقىپ كېتىشتى.

شاللانغان سەرخىل

كېچە سائەت ئوندىن ئاشقان ۋاقىت ئىدى. ئىچىدىن تاقال-غان ئىشخانا ئىچىدە مەسۇم قابىل «چىنار» تەخەللۇسلۇق شا-ئىرچاق بالىغا قانداقتۇر قولىيازمىلارنى تەرجىمە قىلدۇرۇۋاتا-تى. ئۇ ئورىگىناللاردىكى سەھىپىلەرنى پىچىرلاپ دېگۈدەك ئاس-تا ئوقۇيتتى، نېمىلەرنىدۇر چۈشەندۈرەتتى، تۇرۇپلا «مۇنداق دېسەك بولمىغۇدەك، ئۇنداق ئۆزگەرتىك» دەپ ئۆگىتەتتى. تولا ئۆچۈرۈپ ھەم تۈزىتىپ ئاق بەتلەرمۇ ئوقۇغۇسىز بۇلغىنىپ كەتكەنىدى. ئاخىر تەرجىمىمۇ ئاياغلاشتى. «چىنار» چاپاق سە-ھىپىلەرنى ھەجىلەپ ئوقۇشنى باشلىغاندا، مەسۇم قابىلنىڭ چە-رايى خۇددى ئازغان غۇلىدەك ئېچىلسا، تۇرۇپلا ھېلىلىدەك قورۇلۇپ قىياق كۆزلىرى قىسىلاتتى ۋە ئېسىدىن كەچكەن مە-مۇنلارنى قۇر ئارىلىقلىرىغا قىستۇرۇشنى ئۇنتۇمايتتى. خەير-يەت، سەككىز بەتلىك خەنزۇچە ماتېرىيالنى قايتا كۆچۈرۈپ چىققۇچە كېچە سائەت ئون ئىككى بولۇپ قالدى.

— مەسۇمكا، — شۇئېرلىدى چىنار، — ئاستىغا تۇرسۇن-جانىنىڭ ئىسمىنى يېزىپ قويايمۇ؟

— قانداق بولار؟ — مەسۇم قابىلنىڭ كۆزلىرى قىسىل-دى، — ياق، بولمىغۇدەك، ئىسىم بويىچە تۇرسۇنجاندىن سۇ-رۇشتە قىلىپ قالسا ئىش بۇزۇلىدۇ. «ئاممىدىن» دېسەك بولارمۇ؟

— توغرا، — چىنار جانلانغاندەك بولدى، — ئۇنداقتا خەتنىڭ تەسىرچانلىقىمۇ چوڭقۇر بولغۇدەك.

— توختا، — مەسۇم قابىل ئاياغ ئاستىدىكى ئۆزۈنىڭ تۆكۈرۈكىگە قاراپ خېلىغىچە جىمجىت كەتتى، — ئەڭ ياخشىسى «ئامىنىدىن» مۇ دېمەيلى، ئىسىمىمۇ ئالمايلى.

— بوپتۇ ئەمىسە، سىز دېگەندەك بولسۇن.

— نېمىشقا دېسەڭ، بەربىر ئۇلار تۇرسۇنجاندىن گۇمان قىلىدۇ، — مەسۇم قابىل يېزىلغان ماتېرىيالنى قاتلاپ قويۇن يانچۇقىغا سالدى - دە، تولىمۇ ئاستا شۇڭىلىدى، — ھازىر يىل ئاخىرى بولۇپ قالدى، ھەممە بۆلۈملەر يىللىق خۇلاسە قىلىشۋاتىدۇ، تاماشا تېخى ئالدىمىزدا.

— مۇكاپات ئالمىغانلار، مائاشى تۆتۈلىدىغانلار بۇلتۇرقى دەك يەنە جېدەل چىقىرىمىزمۇ؟

— ئۇنىڭدا گەپ يوق، مەسىلە نەق شۇ يەردىن باشلىنىدۇ، — دېدى مەسۇم قابىل چىراغنى ئۆچۈرۈپ، — پەيتۇلكامىنىڭ دېيىشىچە، پۈرسەت پىشىپ يېتىلسىلا تۇرسۇنجاننى ھەيدەيمەن، دەيدۇ. ئۇ كۆزدىن يوقالسىلا...

— ئۇ چاغدا سىزنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇدىرى بولۇشىڭىزدا گەپ يوق.

— ئۇ چاغدا سېنى ئىجادىيەت تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ھەتتا ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەكلىپ قىلىپ دوكلات يازىمەن.

— رەھمەت مەسۇمكا، مانا مەن ھەرقانداق ئىشىڭىزغا بېشىم بىلەن تەييار، — چىنار ھاياجانلاندى، — بۇنىڭدىن كېيىن قانداقلىكى ھاجىتىڭىز بولسا ماڭا ئىشىنىپ تاپشۇرۇڭ.

— تۇرسۇنجان ھازىر لىڭتاسمىدەك بولۇۋالغاچقا، — ئۇلار تىمسىقلاپ قاراڭغۇ كارىدورغا چىقىشتى، — پەيتۇل بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جېدەلمۇ بېسىقىپ قالدى.

— چۈشەندىم، شۇڭا بۇ نامسىز خەت بىلەن پۈرسەتنى ئۆزىمىز پىشىپ يېتىلدۇرىمىز، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

مەسۇم قابىل بىلەن شائىرچاق چىنار پەلەمپەي تاملىرىنى سىيپاشتۇرۇپ پەسكە چۈشۈپ كەتتى.

ئەتىسى كادىرلار ئىشقا چۈشۈپ ئۆزۈن ئۆتمەيلا مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. داۋاملىق سېمىز قاپاقلىرى سېلىنىپ تۇرىدىغان پەيتۇل ئونىڭغا قىيا كۆزىنى تاشلىدى.

— ھە، بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى، مەسۇم قابىل؟

— يوقسۇ، تۇسۇنجانىنى ئىزدەپ كىرىشىم. ئۇ بۇ يەرگىمۇ كىرمىگەن ئوخشايدۇ.

— مەنمۇ ئۇنى تۇنۇگۈندىن بېرى كۆرمىدىم.

— مەن تۇنۇگۈن كوچا ئاپتوبۇسىدا كېتىۋېتىپ پوچتىخانا ئالدىدا ئۇنى كۆرگەندەك قىلدىم، — مەسۇم قابىل ئاۋازىغا سىرلىق تۇس بەردى، — قولىدا خەت تۇرامدۇ نېمە، شۇمۇ - ئەمەسمۇ دېگۈچە ماشىنا مېڭىپ كەتتى.

— تايىنلىق ئۇ قۇيۇن تىراژ خاپىلىقىدا ئۇ يەر - بۇ يەرلەرگە زاكاز تالونى يوللاپ يۈرگەندۇ.

— شۇنداقمىكىن دېسەم ئالاقزادىدەك كۆرۈنىدۇ...

مەسۇم قابىل ھېيلە كۆۋرۈكىدىن بىرنى سېلىۋېتىپ چەقىپ كەتتى. پەيتۇل ئونىڭ ئارقىسىدىن سىكارىيان قارىغىنىچە مەسخىرە بىلەن كۈلۈمسىرىدى. ئۇ ئىچىدە «خەت سالغانغىمۇ ئالاقزادە بولامدۇ كىشى، پۈرىمايدىغان يېرى يوقتە بۇ تايغانىنىڭ» دەپ ئويلاپ تۇرۇشى، تېلېفون جىرىڭلاپ ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. پەيتۇل تېلېفون تۇرۇبكىسىنى قولىغا تۇتۇپ بىر دەم تۇرغاندىن كېيىن «بولىدۇ، مەن ھازىرلا بارای» دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئۇستەلدىكى كۆرۈۋاتقان ئورىگىناللارنى يىغىشتۇرمايلا ئىشخانىنى قۇلۇپلىدى. داۋاملىق ھويلا ئەتراپىدا، خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدە چۆرگىلەپ يۈرىدىغان شوپۇر ئۇنى كۆرۈپلا يۈگۈرۈپ كەلدى - دە، ماشىنىسىنى ئوت ئالدۇرماقچى بولۇۋىدى، ئۇ:

«باشقۇرۇش ئورگىنىغا بارىمەن، ئىككى قەدەم ئارىلىق تۇرسا» دەپلا دەرۋازا تەرەپكە ماڭدى. پەيتۇل كېتىۋېتىپ «جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز يىللىق خۇلاسىنى سۆيلەمدىغاندۇ ياكى يېڭىدىن كەلگەن ھۆججەت، ئۇقتۇرۇش بارمىكىن» دېگەندەك خىيالار بىلەن باشقۇرۇش ئورگىنىغا يېتىپ كەلدى.

ئورگان باشلىقلىرى پەيتۇلنى بىرلىكتە ساقلاپ تۇرغاچقا، ئەكرەم نىيازمۇ جاڭ پىڭنىڭ ئىشخانىسىدا ئىدى. قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈشلەردىن كېيىن پەيتۇل دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى. جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز بۇ تەرسا باشلىققا ھەر قېتىم بىرەر ئىشنى ئۇقتۇرغىنىدا، ۋەزىيەت، سىياسەت، تۇرۇم، خىزمەت ئېھتىياجى، ئومۇملۇقنى نەزەردە تۇتۇش قاتارلىقلارنى يىراقتىن ئەگىتىپ كېلىپ، ئۇزۇندىن - ئۇزۇن چۆشەندۈرۈش، ئېزىپ ئىچۈرۈشتەك قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلەتتى. مانا ھازىرمۇ جاڭ پىڭنىڭ ئىشارىتىدىن كېيىن، ئەكرەم نىياز تونۇر كۆرمىگەن دىۋانىگە تونۇرنىڭ توپا، سۇ، توزغاق، يۇڭلاردىن ياسىلىدىغانلىقىنى سۆزلەپ تونۇر بېشىغا ئېلىپ كەلگەندەك، «مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» باھالاشنىڭ شەرت، تەلەپلىرىنى ئۇزۇن سۆزلىدى.

— ئورگىنىمىزغا «مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» نامزاتىدىن بىر سان كەلگەنكەن، — دېدى ئەكرەم نىياز گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئاشكارىلاپ، — ئورگاندىكىلەر ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپ تۇرسۇنجاننى بېكىتتۇق، شۇڭا سىزنى چاقىرغانىدۇق.

— ئەكرەم نىيازنىڭ چۈشەندۈرۈپ ئۆتكىنىدەك، — جاڭ پىڭ تارتمىدىن تامغا بېسىلغان جەدۋەلنى ئېلىپ پەيتۇلغا سۇندى - دى، — شەرتتە ئىسلاھات روھى كۈچلۈك بولۇشى، يېڭىلىق يارانقان، كەسپىي جەھەتتە ئالاھىدە نەتىجىسى، ئىلمىي ماقالە - ئەسەرلىرى بار بولغان، شۇنداقلا نەتىجە قازانغان بولۇشى كېرەك دېيىلگەن. بۇنىڭغا تۇرسۇنجان ئەڭ مۇۋاپىق ئىكەن،

دەپ ئويلاشتۇق.

پەيتۇل جەدۋەلگە قانچە قارىغانسېرى ھېچنېمىنى كۆرەلمەيدى، كاللىسىدا غەلىيان كۆتۈرۈۋاتقان شان - شۆھرەت، نام - ئاتاق، شۇنداقلا ئاچچىق ئەسلىمىلەر قويۇق تۇمان بولۇپ كۆز قارىچۇقلىرىنى مانانلاشتۇرغانىدى. ھازىرغىچە پۈت تېپىشىپ، سوقۇشقاق خورازلاردەك چوقۇشۇپ، ئىتتەك خىرقىرىشىپ پەيتۇلغا بىرەر نەپەس ئارامىلىق بەرمەيۋاتقان تۇرسۇنجان ئەمدىلىكتە «مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» بولۇپ كېتەرمۇ؟ ھازىرقى ۋاقىتتا مەركەزدىن تارتىپ تۆۋەنگىچە، زاۋۇت، كان - كارخانا، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، شىركەتلەر، يېزا ئىگىلىك، سانائەت، ھەتتا مەۋرىي ئورگانلارغىچە بىرىنچى قول ھوقۇقنى ئەنە شۇنداق ھەممىگە كامىل كىشىلەرگە تۇتقۇزۇۋاتامدۇ؟ زەھەر ماياقلايدىغان بۇ قۇزغۇننى نېمە پوق يەپ باغقا چىللاپ كەلگەن بولغىيدىم، تېخى ماۋۇ سارنىڭ مېڭىسىنى يەۋالغان پەپلىقۇش سارائىلارنىڭ پەيتۇلنى مەسخىرە قىلغانىدەك، تامغا بېسىلغان جەدۋەلنى كۆرستىۋاتقىنىنى كۆرمەمدىغان!

— پەيتۇلكا، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟ — ئەكرەم نىياز ئۇنىڭغا ئېگىشتى، — ئەگەر جەدۋەلدە كەم قالغان يەرلىرى بولسا دېسىڭىز بىز تولدۇرۇپ قويىمىز.

— بوپتۇ، بوپتۇ... ئۇ... ئۇ ئىسلاھاتچى بولغاندىكىن شەرتكە چۈشكۈدەك، — پەيتۇل دۇدۇقلىدى، — بىراق ئۇ... ئۇنىڭغا پىكىر كۆپ تۇرسا، مۇھەررىر، كوررېكتورلار ئۇنىڭ ئۈستىدىن قاقشاپ، قاغاپ يۇرۇشسە...

— ئىسلاھات دېگەن ئەنە شۇنداق رەھىمسىز بولىدۇ، — دېدى جاڭ پىڭ گەپنى ئەگىتمەي، — داشقازان چېقىلغانكەن، ئىشچانلار، ئىقتىدارلىقلار تىرىشىپ - تىرمىشىپ مەنپەئەت يارىتىدۇ. ھۆرۈن، لايغەزەللەر چېقىلغان داشقازانغا قاراپ ياش تۆكىدۇ، چېقىۋەتكەنلەرنى قارغايدۇ، تىللايدۇ، غوۋغا قىلىدۇ.

ئەسلىدە «گۈلدەستە» نەشرىياتىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى، كادىرلارنىڭ ئارخىپى باشقۇرۇش ئورگىنىدا ساقلىناتتى. كونكرېتلاشتۇرغاندا، «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ ھەممە ھوقۇقى يەنىلا باشقۇرغۇچى ئورگاننىڭ قولىدا ئىدى. ئىسلاھات جەريانىدىكى ئۆزگەرتىشكە تېگىشلىك كونا قائىدە ـ تۈزۈملەر، خىزمەت ۋەزىپىسى، ئىنتىزام، ئىلغارلارنى سايلاش، جازالاش، مۇكاپاتلاش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى كۆپچىلىكنىڭ مۇزاكىرىسىدىن ئۆتۈپ تەستىقلاپ يوللانغاندىن كېيىن، باشقۇرۇش ئورگىنى كۆرۈپ چىقىپ بېكىتەتتى. مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىسلەرنى باھالاش، ئۇنۋان باھالاش ئىشلىرىنى ئۆزلىرى بىر تەرەپ قىلىپ، «گۈلدەستە» نەشرىياتى باشلىقلىرىنىڭ سەمىگە سېلىپ قويىسلا بولۇۋېرەتتى. شۇڭا جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز بۇ قېتىمقى «مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» بېكىتىش ئىشىنى يۇقىرىغا يوللىۋەتمەكچى بولغان، بىراق پەيتۇلىنىڭ تۇرسۇنجانىنى «يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلىپ ئارقا ئىشكىتىن ماڭدى» دەپ جېدەل چىقىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنى ئاتايىن چاقىرغانىدى. ئۇنىڭسىزمۇ بۇ ئىككى باشلىقنىڭ تۇڭمەس جېدەللىرى جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىيازنى بىر چوقۇپ ئىككى قارايدىغان قىلىپ قويغانىدى، ھەتتا ئۇيغۇر بۆلۈمگە تەئەللۇق بىرەر مۇھىم مەسىلىنى مۇزاكىرىلىشىش ياكى ئاممىنىڭ پىكرىنى يەتكۈزۈش ئىشلىرىدىمۇ تۇرسۇنجاننى يالغۇز چاقىرالمايۋ، مەسۇم قابىل ئىككىسىنى تەڭ تەكلىپ قىلاتتى.

پەيتۇل جاڭ پىڭنىڭ ئىشخانىسىدىن سالپايغان پېتى چىقىپ كەتتى. ئۇ «مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» تىن ئىبارەت كالتەكنىڭ زەربىسىدىن ئۈچ ـ تۆت كۈنگىچە گاراڭلا يۈردى، قولى زادىلا ئىشقا بارمىدى. گويا تۇرسۇنجان مۇشۇ شەرەپ ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا بۇيرۇق بېرىۋاتقاندەك، خىزمەتلىرىدىن قۇسۇر چىقىرىپ ئەيىبلەۋاتقاندەك كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىدا ئايان

بولاتتى. پەيتۇل ئەنە شۇنداق ئىچىنى تىڭشاپ قالغان بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن لى بۇجاڭدىن تېلېفون كېلىپ قالدى. «ئىشخانامغا تېز كېلىڭ» دېگەن بۇ ئادەتتىكى سۆز ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەزرائىلنىڭ بۇيرۇقىدەك ئاڭلىنىپ پۈت ـ قوللىرىدا جان قالمىدى. ئۇ ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇپ پەسكە چۈشتى ـ دە، شوپۇرىغا ۋارقىرىدى.

ـ تەشۋىقات بۆلۈمىگە.

پەيتۇل باشقىلار ئىشتىن چۈشۈپ خېلىلا قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كەلدى. ئۇ بىرنەچچە سائەت ئىچىدىلا خۇددى ئۇزۇن يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سارغىيىپ ھورىدىن چۈشكەنىدى. ئۇنى ساقلاپ تۇرغانەكلا، دەرۋازا ئالدىدا تاماكا چېكىپ تۇرغان مەسۇم قابىل يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، ماشىنىدىن چۈشۈپلا دەلدۇگۇنۇپ كەتكەن پەيتۇلنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەۋالدى.

ـ ۋۇي پەيتۇلكا، بىر نېمە بولمىغانسىز، چىرايىڭىز باشقىچىلا بولۇپ قاپتۇ، ـ مەسۇم قابىل ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدى، ـ كېسەل بولۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە، يۈزلىرىڭىز ئېسىلىپ، كۆزلىرىڭىز ئولتۇرۇشۇپ قاپتۇ.

ـ يېاق، يېاق، ـ پەيتۇل جاۋابسىز قوللىرىنى سىلكىدى، ـ ھېچ... ھېچنېمە بولمىدىم.

ـ نەدىن كېلىشىڭىز؟

ـ لى... لى بۇجاڭ چاقىرتىپتىكەن...

ـ ئۇنداقتا لى بۇجاڭ جىقراق ئىچۈرۈپ قويغان ئوخشىمامدۇ؟

ـ ئىچۈردى... راسا ئىچۈردى... ئوغا بىلەن زەھەرنى قوشۇپ ئىچۈردى...

ھويلا ئىچىدە مىسقالچە مادارى قالمىغان پۈتلىرىنى ئارانلا يۆتكەپ كېتىۋاتقان پەيتۇلنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرغان مەسۇم قابىلنىڭ قىياق كۆزلىرى قىسىلىپ، قارىمۇتۇق چىرايى مەس-

خىرىلىك پۇرۇشتى - دە، پوسۇققىدە كۆلۈۋاتتى. ھەر ھالدا ئۇنىڭ نەچچە سائەتلەپ سوغۇقتا توڭۇپ تارتقان ئەجرى بىكار كەتمىگەنىدى.

قاپاقلىرى قىزىرىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، قوش ئېغىزلىرى تارتىلىپ، كۆكىرىپ كەتكەن كالپۇكلىرى توختىماي نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ تۇرغان پەيتۇل پەلەمپەي شادلىرىنى تۇتۇپ ھەم ئۇنىڭغا يۆلىنىپ ئىككىنچى قەۋەتكە ئارانلا چىقتى. ئۇنىڭ تىزلىرى توختىماي تىترەپ تۇراتتى، پۇتۇن تېنى تاشقا ئايلانغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەنىدى.

پەيتۇل خوتۇن - بالىلىرىنىڭ پايپېتەك بولۇشىغا پەرۋا قىلماي، «چارچاپ كەتتىم، مېنى ئارامىمدا قويۇڭلار» دەپ ھۇجرىسىغا كىرىپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىۋەتتى. شۇنداقتىمۇ ئايالى شېپىلداپ كىرىپ ئۇنىڭ ئاياغ، چاپانلىرىنى سالدۇرۇپ، ئەدىيالنى يېپىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

پەيتۇل تورۇسقا تىكىلگىنىچە كۆزلىرىنى يۇمۇپ ياتاتتى. بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن قورقۇنچلۇق ئوي - پىكىرلەر گويا ئۇنىڭ كاللىسىغا ئوچۇمداپ يېڭىنە چېچىۋەتكەندەك، بېشىنى مىدىرلاتسىلا سانجىلىپ ھەم قادىلىپ ئازابلايتتى. شۇنداقتىمۇ بىر تۇرتەك ماتېرىيالنىڭ ئۈستىگە پاقىلداتىپ ئۇرۇپ سۆزلەۋاتقان لى بۇجاڭنىڭ غەزەپلىك سىماسى كۆز ئالدىدا مۇئەللەق ئېسىلىپ تۇراتتى.

ئىسىمسىز پاش قىلىش خېتىنى تۇرسۇنجان قۇيۇندىن باشقا يەنە كىم يازاتتى؟ خەنزۇچىنى بۇنداق قاملاشتۇرۇپ يېزىش پەقەت شۇنىڭ قولىدىنلا كېلىدۇ. ماتېرىيالدا قويۇلغان مەسىلىلەر تۇرسۇنجانىنىڭ مەسۇم قابىلغا دەپ بەرگەن سۆزلىرىنىڭ نەق ئەينىغۇ. ئېلىۋاتقان بىنورمال قەلەم ھەققىنىڭ كۆپلۈكىدىن خۇدۇكسىنىپ ھەم سۆز - چۆچەكتىن قورقۇپ باشقىلارنىڭ نامىغا يېزىش، بىر كىتابقا قوش تەھرىرلىك قەلەم ھەققى ئې-

لىش، بىر قىسىم ھوقۇقدار ئاغىنىلىرىگە كىتابنى بىر ھەپتە تۇتقۇزۇپ قويۇپ شەكلى ئۆزگەرگەن پارا بېرىش، ھېچقانداق ئىسپاتسىز باشقىلارنىڭ قەلەم ھەققىنى تارتىۋېلىش، دېگەندەك گەپلەر ھوقۇق كويىدا يۈرگەن ئادەمنىڭ ئېغىزىدىن چىقماي قالامتى! خەپ قۇيۇن، سەن ئۇستۇمدىن نامسىز خەت يازغانىكەنسەن، ئەمدى مېنىڭ ھۇنىرىمنى كۆر! مۇشۇكنىڭ پەنجىسىدىن يۆگۈزلانغان چۈجىدەك قىپىيالىڭاچ قىلىپ قويىسام پەيتۇل ئىسمىمنى يۆتكىۋېتىمەن! ئەلھۆكمىللا دەپ بېشىنى چاتىرىقىغا تىقىپ ياش تۆكۈپ ئولتۇرىدىغان پەيتۇل تېخى تۇغۇلمىدى!

پەيتۇل ئۇغىدەك خىياللار پەنجىسىدە تۇن نىسپىغچە ئۇخلىيالمىدى. ئۇ تۇرسۇنجانىنىڭ قاملاشتۇرۇپ ئەدىپىنى بېرىش، بۇ ئارقىلىق ئۇنى باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىش چارىلىرىنى ئويلاپ ياتتى. تۇيۇقسىز، نۇردۇن خوجىنىڭ يىل بېشىدا دېگەن سۆزلىرى ئېسىگە كېلىپ، خۇددى ئوشۇقى ئالچۇ چۈشكەن قىمارۋازدەك خۇش بولۇپ كەتتى. ئۇ نۇردۇن خوجىنىڭ شۇ چاغدىكى سۆزلىرىنى ئەسكە ئالماقتا ئىدى: «باشلىقلىق سالاھىيىتىڭىز بىلەن نەشرىياتنىڭ تىنچ - ئەمىنلىكى ئۈچۈن ئۇ ھانىنات ئوغرىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ئۆزىڭىزنىڭ ھوقۇقى. ‹باشقا يەرگە يۆتكىلىپ كېتىمىز، ياكى ‹مەن ئەمدى سىزنى ئىشلىتەلمەيمەن، ئۆزىڭىزگە مۇۋاپىق ئورۇن تېپىۋېلىڭ، دەپ يولغا سېلىپ قويىسىڭىزمۇ بولۇۋېرىدۇ. ئادەم ئىشلىتىش - ئىشلەتمەسلىك سىزنىڭ ھوقۇق دائىرىڭىز ئىچىدە. گەپ يەنىلا ئاممىنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى، نارازىلىق چۇقانلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقالىشىدا. . . »

«پاھ، نېمىدېگەن ئاقىلانە ۋەھشىي تەدبىر بۇ. . . بىر چاغلاردا بۇ ئادەمنىڭ خېلىلا بىر چوڭ ئورۇنغا باشلىق بولىمەن، دەپ يۈرگەن - تۆۋەن قاتارغانلىرىمۇ ئاساسسىز ئەمەس ئىكەن - دە. بۇ ئادەم پېنسىيىگە چىققان بولسىمۇ ھېلىھەم

كىچىك ماشىنىدا يۈرىدۇ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك. . .

كىچىچە ھەمدەم خىياللار قاينىمىدا تۇزۇك ئۇخلىيالمىغان پەيتۇل ئەتىسى ئەتىگەندە ئانچە ـ مۇنچە ناشتا قىلدى ـ دە، ئىدارىگە كەلدى. ئۇ ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۈدۈل مالىيە بۆلۈمىگە كىردى. بىر چوڭ ئىشخانىغا سولىنىۋالغان تۆت مالىيە خادىمى چوتلىرىنى شاراقلىتىپ، يىللىق مۇكاپات ۋە قەلەم ھەققىگە ئىشلەۋاتاتتى. ئۇلار پەيتۇلنى كۆرۈش بىلەن ئورنىدا سەل قىمىرلاپ قويۇپ سالام بەجا كەلتۈرۈشتى.

ـــ مۇكاپات ھەم قەلەم ھەققىلىرىنى قاچان تارقىتىسىلەر؟ ـــ سورىدى پەيتۇل چىرايى تۇتۇلغان قىياپەتتە، ـــ سىلەرنىڭ ئىش ئۇنۇمىڭلار نېمانداق ئاستا، بۇلتۇر بۇ ۋاقىتتا تارقىتىلىپ بولۇنغان ئەمەسمىدى.

ـــ ھەممە بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ يىللىق خۇلاسە جەدۋىلىرى ئىشلىنىپ تەييار بولدى، ـــ دېدى چاچ ـ ساقاللىرى ئۆرۈك گۈلىدەك ئاقىرىپ كەتكەن مالىيە بۆلۈم باشلىقى رەجەپ قاسىم، ـــ لېكىن، ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى ھازىرغىچە تاپشۇرۇۋالمىدى، شۇنىڭغىلا قاراپ قالدۇق.

پەيتۇل قاپىقىنى ئۇشۇرۇپ بىردەم تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن كەينىگە ئۆرۈلۈپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ ئۇيغۇر بۆلۈم مۇدىرى ئىشخانىسىغا كىرگەندە، تۇرسۇنجان بىلەن مەسۇم قابىل باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتاتتى. ئۇلار پەيتۇلنى كۆرۈش بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ھال سورىدى، لېكىن پەيتۇل ئېتىلىپ كېتىۋاتقان يۈزلىرى چىڭقىلىپ قاراپ تۇراتتى.

ـــ تۇرسۇنجان، بۇ قانداق گەپ ئۆزى، ـــ پەيتۇلنىڭ كۆزلىرىدىن قىزىقماس دۇشمەنلىك زەردىلىرى چاچراپ تۇراتتى، ـــ باشقا بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ يىللىق مۇكاپات، قەلەم ھەققى خۇلاسىلىرى ئىشلىنىپ بوپتۇ، مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ ھازىرغىچە يوق دەپ قاقشاۋاتىدۇغۇ؟

ـــ پەيتۇلكا، خۇلاسىنى ئىشلەپ بولغان، ـــ دېدى تۇرسۇنجان تۇز كۆڭلى بىلەن، ـــ لېكىن، سىز بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش چىقىپ قالغاچقا ئەكىرىپ بەرمىگەن.

ـــ ماڭا سالغۇدەك قانداق مەسلىھەت ئىدى ئۇ؟

ـــ مەن ھازىرلا ئىشخانىڭىزغا قەلەم ھەققى تالونلىرىنى ھەم خۇلاسە جەدۋىلىنى ئېلىپ كىرەي.

ـــ بولدى، ئەزمىڭىزنى ئەزمەي مەشەدىلا دەڭ، مەن ئالدىرايمەن.

پەيتۇلنىڭ قوپال تېگىشىدىن تۇرسۇنجاننىڭ غۇرۇرىدە ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، قەلەم ھەققى تالونى ھەم يىللىق خۇلاسە جەدۋىلىنى پەيتۇلنىڭ ئالدىغا سۇرۇپ قويدى. تالونغا مۇھەررىر لەرنىڭ يىللىق ۋەزىپىدىن ئاشۇرغان قىسمىغا قەلەم ھەققى يېزىلغان، يىللىق جەدۋەلگە بولسا ئۇلار ئىشلىگەن كىتابلارنىڭ نەشرىياتقا كىرگۈزگەن پايدىسىنىڭ ئوتتۇز پىرسەنتى مۇكاپاتقا ئايرىلىپ تەپسىلىي يېزىلغانىدى. پەيتۇل جەدۋەلگە سىنچىلاپ ئۇزۇن قاراپ كەتتى، قارىغانسېرى چىرايى بۇلۇتتەك تۇتۇلۇشقا باشلىدى.

ـــ بۇ. . . بۇ قانداق تۇزۇلگەن جەدۋەل؟ ـــ پەيتۇل جەدۋەلدىكى بىرقانچىلىغان ئىسىمغا بىگىز قولىنى چىنىدى، ـــ ئۇلار ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا پىرسەنت بويىچە مائاشىدىن تۇتۇش يوق، يەنە بەش يۈز سومدىن مۇكاپات يېزىپ قويۇپسىزغۇ؟

ـــ مېنىڭمۇ سىزدىن مەسلىھەت سورىماقچى بولغان ئىشىم شۇ ئىدى، ـــ تۇرسۇنجاننىڭ چىرايىدىن ئامالسىزلىق چىقىپ تۇراتتى، ـــ ئۆزىڭىزگە مەلۇم، بۇلتۇر ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى يىلدا بىرقانچە مۇھەررىر، كوررېكتورلار غوۋغا كۆتۈرۈپ ئىشخانىڭىز ئالدىدىن كەتمىدى، شۇڭا بۇ يىلمۇ سىزنى تەڭلىككە سالمىسۇن دەپ. . .

ـــ بىلىپ قويۇڭ، ئىسلاھات دېگەن ئەنە شۇنداق رەھىم-

سىز بولىدۇ، ــ پەيتۇل جاڭ پىكنىڭ سۆزلىرىنى خىلىلا ئۆز-
لەشتۇرگەندەك قىلاتتى، ــ داشقازان چېقىلغانىكەن، ئىشچان-
لار، ئىقتىدارلىقلار تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ پايدا يارىتىدۇ،
ھۇرۇن ـ لايغەزەللەر چېقىلغان داشقازانغا قاراپ ياش تۆكىدۇ،
ۋارقىرايدۇ، جارقىرايدۇ. سىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا ياخشىچاق بول-
ماقچىمۇ؟

تۇرسۇنجاننىڭ كۆڭلىدىن لەپلا قىلىپ بۇلتۇر بولۇپ ئۆت-
كەن بىر ئىش كەچتى. يىللىق خۇلاسە چىقىرىلىپ، مۇكاپات،
قەلەم ھەققىلىرى تارقىتىلغاندىن كېيىن، ئوچ ـ تۆت مۇھەر-
رىر، كوررېكتور ئاياللار پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا بېسىپ كىرىپ
بىر ھەپتىگىچە غوۋغا كۆتۈرۈپ بوسۇغا ئالدىدىن نېرى كەتمە-
گەن، كېيىن ئۇلارغا چىنار قاتارلىق ئوچ ئەرمۇ قوشۇلغانىدى.
شۇ چاغدا پەيتۇل ئىسلاھاتنىڭ قائىدە ـ مىزانلىرىنى چۈشەن-
دۈردى ــ ئۇنىڭ ئىسلاھات توغرۇلۇق بىلدۈرگەنلىرىمۇ قانچە-
لىك دەيسىز ــ، تېرىكتى، ئاخىر ئاچچىقلاپ قالدى. شۇ
كۈنلەردە ئۇ شۇنچىلىك ئېھتىياتچان بولۇپ كەتتىكى، ھەر قە-
تىم ئىشقا كەلگەندە، ئىشخانام ئالدىدا «قاراۋۇللار» بارمىكىن،
دەپ پەلەمپەي دوقمۇشىدىن مارايدىغان بولۇپ قالدى. تەڭلىكتە
قالغان پەيتۇل بىر كۈنى تۇرسۇنجانغا: «ئاشۇ خەقنىڭ ئاغزىنى
بەش يۈز سومدىن تارقىتىپ تۇۋاقلامدۇق يە» دېۋىدى، تۇرسۇن-
جان: «ئۇنداق قىلساق ئۇلارنى تەييار تاپ، ھۇرۇن قىلىپ قو-
يۇشتىن سىرت، ھەقىقىي جاپا چېكىپ ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ئاك-
تىپلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىپ قويىمىز» دەپ كەسكىن رەت
قىلغانىدى. ئەمدىلىكتە پەيتۇل تۇرسۇنجاننى «ياخشىچاق» لىقتا
ئەيىبلەۋاتىدۇ.

ــ مەنغۇ ئامالسىزلىقتىن سىزنى ئويلاپ شۇ قارارغا
كەلگەن، ــ دېدى تۇرسۇنجان.

ــ مېنى ئويلىماي قويۇڭ، ــ پەيتۇلنىڭ ئاچچىقى بوش

ئەمەس ئىدى، ــ تونىنى نەدىن كەلسە شۇ يەردىن پىچىڭ، بۇنداق
پرىنسىپاللىق ئىشلاردا يەل قويۇۋەتسىڭىز قانداق بولغىنى. مۇ-
كاپات، قەلەم ھەققى ئالالمايدىغانلارغا بەرمەسلىك، ۋەزىپىسىنى
نورمىغا يەتكۈزەلمەي كەملەتكەنلەرنىڭ پرىنسىپ بويىچە مائاشى-
نى تۇتۇش ئۇسۇلى بويىچە جەدۋەلنى ھازىرلا قايتىدىن تۈزۈپ
بۇگۈنلا يوللىۋېتىڭ.

پەيتۇل ھېچ كۆرۈلمىگەن قوپاللىق بىلەن دىمىغىنى قېقىپ
چىقىپ كەتتى. بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىگەن تۇرسۇنجان مەسۇم
قابىلغا قاراپ مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى.

ــ نېمە بولغاندۇ بۇ ئادەمگە، ــ تۇرسۇنجان غودۇڭشۇپ
قويدى، ــ بۇگۈن بۆرە جۇۋىسىنى تەتۈر كىيىپلا قوپۇپتىغۇ.

ــ نېمە بولماقچىدى، ــ دېدى مەسۇم قابىل كۈلۈپ قو-
يۇپ، ــ تۇنۈگۈن لى بۇجاڭ چاقىرتىپتىكەن، شۇ يەردىن خۇد-
دى كۆچۈلا يېگەن ئىتتەك قايتىپ كەلدى.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟

ــ لى بۇجاڭ ساقلىنىنى قىرغان گەپ، ــ مەسۇم قابىل
گەپ يورغىلاتماقتا ئىدى، ــ ئاڭلىمىدىڭىزمۇ، ئۇنىڭ «ئىسلا-
ھات رەھىمسىز بولىدۇ، پرىنسىپاللىق ئىشلاردا يەل قويۇۋەت-
مەك» دېگەن گەپلىرىدىن لى بۇجاڭدىن ئەدىپىنى يېگەنلىكى
چىقىپ تۇرمامدۇ.

ــ شۇڭا شۇنداق ئاكتىپ بولۇپ كېتىپتىكەن ـ دە.
جەدۋەلنى قايتىدىن ئىشلەپ مالىيە بۆلۈمىگە تاپشۇرۇۋەت-
كەن تۇرسۇنجان شۇ كۈنى كەچ ئىشتىن بالدۇرلا چۈشتى. ئۇ
مەسۇم قابىلغا: «ماھىگۈل كىتابىنىڭ بەزى يەرلىرىگە تۈزىتىش
كىرگۈزمەكچىكەن، ھېكمەت ئىككىمىز ئۇنىڭ ئۆيىگە بارماقچى
ئىدۇق» دەپ قويۇپ، ئورىگىنال خالتىلىرىنى سومكىسىغا سې-
لىپ كېتىپ قالدى. مەسۇم قابىل ھېكمەتنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش
بىلەن چىرايى غەلىتىلا بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ چاندۇرمىدى.

هېكمەتنىڭ رۇستەمگە يارەم قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگەن مە- سۇم قابىل دەسلەپتە ئانچە سىنەكسىمگەندەك قىلغانىدى، كېيىن ئويلىغانسېرى ئوغىسى قاينىدى. «پۇل ئارقىلىق ئوغلۇمنىڭ بوينىنى باغلاپ ماڭا قارشى قويماقچى» دېگەن خىيال ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋالدى. شۇڭا ئۇ هېكمەت، كامىللارنىڭ ئەسەر- لىرىنى «ئوپېراتسىيە قىلىپ» راسا بىر ئەدىپىنى بېرىش كويىدا يۈرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە رۇستەم ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ خۇددى يات ئادەمدەك ئەلپازدا هۇرپىيىپ تۇراتتى.

— دادا، — دېدى رۇستەم يۇز - خاتىرىنى چۆرۈپ تاش - لاپ، — بۇنىڭدىن كېيىن هېكمەت، كامىلكاملار ئۇستىدىن ئۆسەك سۆزلەرنى تارقاتسىڭىز، ئوبزور - ماقالە يېزىپ سېيىت- سىڭىز مېنى «ئۆز پۇشتۇمدەك ئىش قىلمىدى» دەپ رەنجىپ يۈرمەك. مەن مەتبەئىە يۇزىدە سىز بىلەن مۇنازىرىلىشە- مەن. . . ئىلىم - پەندىكى بەس - مۇنازىرە قانداشلىق مۇناسە- ۋەتىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ.

شۇنىڭدىن تارتىپ مەسۇم قابىل هېكمەت، كامىللارغا قا- راتقان نەيزە ئۇچىنى يىغىشتۇردى، چۇنكى هازىر كۆزگە كۆرۈ- نۇۋاتقان ياش ئوبزورچىلارغا سەل قارىغىلى بولمايتتى. ئۇلار يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىدا ئادەم تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان، ئوقۇپ هەزىم قىلماق تەس بولغان، پەلسەپىلىك روهقا ئىگە ئاجايىپ ماقالىلىرى ئارقىلىق زىيالىيلارنى تاڭ قالدۇرماقتا ئىدى. يەنە كېلىپ، رۇستەم كىچىكىدىن دادىسىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى چوڭقۇر ئۆگەنگەن بولغاچقا، ئۇنىڭغا تېخىمۇ سەل قارىغىلى بولمايتتى. ئۇنىڭسىزمۇ مەسۇم قابىلنىڭ هازىر ئەمەل - مە- سەپ كويىدا ئويناۋاتقان ئويۇنلىرىمۇ ئۆزىگە يېتىپ ئاشاتتى.

كارىدوردىكى تاراقلاپ مېڭىشقان ئاياغ ئاۋازلىرىدىن كەچ- لىك ئىشتىن چۇشكەنلەرنىڭ ئىداره ئاپتوبۇسىغا ئالدىراۋاتقان- لىقى ئېنىق ئىدى. بىراق، مەسۇم قابىل ئورنىدىن مىدىرلاپمۇ

قويمىدى. چۇشتە پەيتۇل ئۇنىڭغا پىچىرلاپ دېگۇدەك «كەچتە ئىشتىن چۇشكەندىن كېيىن ئىشخانىڭىزدا مېنى ساقلاڭ» دەپ قويغاچقا، ئۇ ئالدىدىكى ئورىگىناللارنى بىرىلىپ كۆرۈۋاتقاندەك قىلسىمۇ، پەيتۇلنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى كۆڭلىدە ئوي- لاپ ئولتۇراتتى.

لى بۇجاڭ تاپشۇرۇۋالغان نامسىز خەت پەيتۇل ئۇچۇن سىر ئەمەس، هەتتا كېرىم هەم لى بۇجاڭلارمۇ تۇرسۇنجاننىڭ يازغان- لىقىدىن گۇمانلانمايدۇ. چۇنكى، بۇ چاغقىچە ئىككى باشلىق ئوتتۇرىسىدىكى ئايىغى چىقماس بىر - بىرىنى چىشلەپ تارتىشلار يىمىرىلمەس پاكىت، ئەلۋەتتە! بۇ خەت پەيتۇلنىڭ كىيىمىنى سالدۇرۇپ، تۇمىقىنى ئۇچۇرۇپ، بەدىنىدىكى بارلىق مەرەزلە- رى بىلەن يىرگىنىشلىك مەخلۇق كۆرسەتسە، تۇرسۇنجاننىڭ نەشرىياتنىڭ هوقۇقىنى تارتىۋېلىشتەك ئەگرى نىيىتىنى ئاشكا- رىلايدۇ. «ئەگەر ئۇنىڭ قورسىقىدا جىن بولمىسا ئۆزى كېلىپ ئەهۋال ئىنكاس قىلماي، نامسىز خەت يېزىشتەك سىرلىق ئۇ- سۇللارنى قوللىنامتى» دېگەن گۇمان كېرىم هەم لى بۇجاڭلارنى ئويغا سالماي قالمايدۇ. قىسقىسى، بۇ قېتىم هەر ئىككىسىگە دەز چۇشكىنى چۇشكەن!

ئىشىك غىچ قىلىپ ئېچىلىپ پەيتۇل كىرىپ كەلدى. ئۇ ئورۇندۇقىنى سۇرۇپ مەسۇم قابىلغا رۇبىرو ئولتۇردى - دە، ئېغىر پۇشۇلداپ قويدى. ئۇنىڭ گەپنى نەدىن باشلاشنى ئويلاۋات- قانلىقى چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى. مەسۇم قابىل ئۇنىڭغا پە- شاڭ سېلىش ئۇچۇن گەپنى ئۆزى تېشىپ بەردى:

— پەيتۇلكا، تۇنۇگۇن كەچ لى بۇجاڭنىڭ ئىشخانىسىدىن قايتىپ كەلگىنىڭىزدىن بېرى كەيپىياتىڭىز ياخشى ئەمەستەك قىلىدۇ. قانداق، بىرەر ئىش يۇز بەردىمۇ نېمە؟

— سىز مېنى ئەسكەرتىپ كېلىۋاتقان ئىشلار بىر - بىرلەپ ئالدىمغا كېلىۋاتىدۇ، قاراڭ. تۇرسۇنجان دېگەن قارا

نىيەت ئۇستۇمدىن نامسىز ئەرز يېزىپتۇ ئەمەسمۇ.

— نېمە دەۋاتسىز، ئۇنداقمۇ قىلمىغاندۇ؟

— ھەي... كۆرمىسىڭىز ئىشەنمەيسىز، تېخى سەككىز بەتلىك خەتنى ماتېرىيال دەڭا...

— توۋا قىلدىم، ما ئاداشنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشىنى. ھەرقانچە بولسىمۇ بىر ئىدارىدە ئىشلىگەنىنىڭ يۈزىنى قىلسا نېمە بولىدۇ.

— ئادەم دېگەنگە ئىشەنگىلى بولمايدىكەن جۇمۇڭ، — پەيتۇل ئىشىك سىرتىغا قاراپ قويۇپ جايىغا كېلىپ ئولتۇردى، — ئۇ لەنىتى سىزگە دەپ بەرگەن گەپلەرنىڭ ئۆز ئەينىنى يېزىپتۇ دېمەمسىز.

— بۇگۈن ئەتىگەن ۋەزىپىنى ئورۇندىمىغانلارغا بەش يۈز سومدىن بېرەيلى، دېگەن گېپىنى ئاڭلاپلا ئۇنىڭ غەرىزىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغانىدىم، — دېدى مەسۇم قابىل، — ئۇ نەشرىياتتىكى بارلىق كىشىلەرنى ئۆزىگە رام قىلماقچى.

— شۇڭا «ياخشىچاق بولماقچىمۇ» دەپ قېقىۋەتمىغۇ، — پەيتۇل ئېغىر پۇشۇلدىدى، — بۇ قۇيۇن شۇ ئۇسۇلدا كېيىنكى ھوقۇق تارتىۋېلىش ئۇچۇن جامائەت پىكرى توپلىماقچى.

— مەن سىزگە ئۆز ۋاقتىدىلا دېمىگەنمىدىم، — مەسۇم قابىل ئىچ ئاغرىتقان قىياپەتتە سۆزىنى باشلىدى، — سىز ئاق كۆڭلىڭىز، سەمىمىيلىكىڭىز بىلەن زەربىگە ئۇچراۋاتسىز، زىيان تارتىۋاتسىز. ئۇ مۇشۇ تۇز مىجەزىڭىزدىن پايدىلىنىپ كەتتى. دەسلەپتە ئەسكەرتسەم سىنەكىمەي ئۈيغۇر بۆلۈمنىڭ ھوقۇقىنى تارتتۇرۇپ قويدىڭىز. مانا ئەمدى ئۇنىڭ نەپسى يوغىناپ ئولتۇرغان ئورۇندۇقىڭىزنى تارتىۋالماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئىشلار مۇشۇنداق تەرەققىي قىلىپ ماڭسا ئاخىر سىز ئۇنىڭ

چاكىرىغا ئايلىنىسىز، ئەڭ يامىنى نەشرىياتتىن ھەيدىلىسىز. ئۇ چاغدا بىز ئاشۇ قۇيۇننىڭ قولىغا قېلىپ نېمە كۈنلەرنى كۆرەرمىز؟

پەيتۇلنىڭ ئىششىپ قالغاندەك سېمىز يۈزى سۇپسۇر تاتىرىپ كەتتى. مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرى گەرچە تاشتوقماقتەك قاتتىق بولسىمۇ ھەقىقەت ئىدى! ئەگەر نامسىز خەتتىكى ئاشۇ شالتاقلار سۇرۇشتە قىلىنىپ تېگىنى كوچىلىغىلى تۇرسا پەيتۇلنى توزغاقتەك توزۇتۇۋەتمەمدۇ؟! خۇددى يا ئوقى تەگكەن ئۆردەكتەك بىر مەزگىل پالاقشىپ ئاقىۋەت سازلىقنىڭ سېسىق سۇيىگە غەرق بولۇش خەۋپىدىن قۇتۇلالمايدۇ. بەس، كونىلار: يېتىپ قالغۇچە، ئېتىپ قال، دەپتىكەن، پەيتۇل تۇرسۇنجانىنىڭ يايغان تورىغا ئۆزىنى ئۇرىدىغان ئەخمەق ۋېتنامىلداقلاردىن ئەمەس! ئۇ ئوت پۇركۈسە، پەيتۇل سۇ پۇركۈپ ئۇنى غەرق قىلمۇېتىدۇ. ئۇ يارغا سۆرىسە، ھاڭدىن ئىرغىتىپ تاشلايدۇ، تورىغا ئىتتەرسە، پەيتۇل ئۇنى گۆرگە تىقمۇېتىدۇ!...

— ئەمدى قانداق قىلاي دەيسىز؟ — مەسۇم قابىل تەقەززالىق بىلەن قارىدى، — پىچاق سۆڭەككە يەتكەندە بىر ئامالىنى قىلمىسىڭىز بولمايدۇ.

— ئۇنىڭ ئامالىنى ئويلاپ قويدۇم، — پەيتۇل مەسۇم قابىلغا سىرلىق مەنىدە تىكىلدى، — بۇنىڭغا سىز ماڭا ھەمدەمدە بولمىسىڭىز بولمايدۇ، قىسقىسى، ياردەمسىڭىز كېرەك.

— قېنى سۆزلەڭ، قولۇمدىن كەلسىلا، — ئىشلار مەسۇم قابىلنىڭ كۈتكىنىدەك بولماقتا ئىدى، — بۇ چاغقىچە ھەممە ئىشتا ھەمقان بولۇپ كەلدىمغۇ.

ئەتە مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش ئېلان قىلىنماقچى ئىدى، پەيتۇلنىڭ كۆڭلىدە بۇ ئوت يېقىش پىلتىسى بولالايتتى. قوشلاپ قەلەم ھەققى ۋە مۇكاپات ئالغانلار گويا دادىسى ھېيتلىق كىيىم قىلىپ بەرگەن بالىلاردەك شاد - خۇراملىقا چۆمۈپ چاۋاكلار

چىلىشىدۇ. مۇكاپات ئۈياقتا تۇرسۇن، ھەر ئايلىق ماڭاشىدىن پىرسەنت بويىچە تۇتۇپ قېلىنىدىغانلار بولسا ھېيتتا كىيىم تۇرماق ناشتىلىققا ئېرىشەلمىگەن ئۆگەي بالىلاردەك بويۇن قىسىپ قېلىشىدۇ. خۇشال بولغانلارنىڭ تەنتەنىسى ئۇلار ئۈچۈن بەجايىكى مەسخىرە، ھاقارەت، خورلۇق بولۇپ تۇيۇلىدۇ ـ دە، «بېشىمغا كەلگىنىنى كۆردۈم» دەيدىغان ئۇششۇقلار ئىشتان ـ كۆڭلەكنى سېلىپ يالىڭاچلىنىپ مەيدانغا چىقىدۇ.

ـــ گېپىمنىڭ تېگىگە يېتىڭاتمىسىز، مەسۇم قابىل.

ـــ يېتىڭاتمەن، يەتتىم...

ـــ ھەببەللى، بەلكىم سىز دالا سەيلىسىگە چىقىپ باققان بولۇشىڭىز مۇمكىن، ـــ پەيتۇل دېمەكچى بولغان گېپىنى ئۇ. دۇللا دېيىشكە تىلى بارمىدىمۇ، بەكمۇ يىراقلاردىن ئايلاندۇرۇپ كېلىڭاتاتتى، ـــ كېچىدە يېقىلغان گۈلخان ئەتراپىدا تاماشا قىلىپ كېتىدۇ. سىز بىر ئىشقا دىققەت قىلدىڭىزمىكىن، گۈلخان تۈتەپ كەتكەن ھامان، بەزى قارىغاي ئوتۇنلىرى كۆيۈپ، بەزىلىرى چارسىلداپ ئېتىلىپ چىقىدۇ، ئېتىلىدىغانلىرى قانچە كۆپ بولغانسېرى، ئېتىلمايدىغانلىرىنىمۇ بىللە سەكرىتىپ ئېلىپ چىقىدۇ، مانا بۇ تاماشىنىڭ ئەڭ قىزىقى.

مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ ئالدىغا ئۈسۈپ چىققان قورسىقىغا، دوغلاق پەس مۇرىلىرىگە، دىققاق پۈت ـ قوللىرىغا، پاتۇرۇپ قويغاندەكلا بوينى يوق خاپان كاللىسىغا، ھۆپپىيىپ ئېسىلىپ تۇرغان سېمىز يۈزلىرىگە قارىغانچە «بۇ قاپاقۇاش، ئەمەلپەرەس بۇنداق سۆزمەنلىكىنى نەلەردە يۇرۇپ، كىملەردىن ئۆگىنىۋالغاندۇ؟ قارا، گەپكە چېچەك قوندۇرۇۋاتقىنىنى» دەپ ئويلىدى. ئەلۋەتتە، پەيتۇلنىڭ ئالغان مىسالىنىڭ مەنتىقىسىدىن «غوۋغا كۆتۇرىدىغانلار قانچە كۆپ بولسا، تاماشا ئاندىن قىزىيدۇ، بۇ «شەرەپلىك» ۋەزىپىنى سىزگە تاپشۇردۇم» دېگەن يوشۇرۇن مەنە چىقىپ تۇراتتى. دېمەككى، پەيتۇل تۇرسۇنجاننى

كۆزدىن يوقىتىپ، ئۆزى پۈت ـ قولىنى ئۇزۇن سۇنۇپ «گۇلـ دەستە» نەشرىياتىنى بەھۇزۇر ئېمىپ ياتماقچى. ئۇخلىماي چۆش كۆرۈپسەن پەيتۇل! مەسۇم قابىلنىڭ جېنىنى ئالمىقىنىغا ئېلىپ قويۇپ ئويناۋاتقان سىرلىق ئويۇنلىرى، ئەقىل ئارقىلىق ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرەشلىرى سېنىڭ ياستۇق قىرلاپ يېتىشىڭ ئۈچۈن ئەمەس! بىلسەڭ، تۇرسۇنجان دېگەن بىر كۆڭۈرۈك. مەسۇم قابىلنىڭ بۇ كۆڭۈرۈكنى ياساپ، تۇزەپ، سىلاپ ـ سىيـ پاپ كېلىشىمۇ سېنىڭ پۇتۇڭنى سېپىلدۇرۇش! بىلىپ قوي بايقۇش، تايغانىنىڭ ئوۋ نىشانى سەن! تۇرسۇنجاننى كۆزدىن يوقاتسامىلا ئىش تامام ۋەسسالام دەپ ئويلاپ قاپسەن ـ دە. تۇرسۇنجان سېنىڭ بىلەنمىگەن تىغىڭغا باش تۇتۇپ بېرىدىغانلارـ دىن ئەمەس. مەن ۋەيران قىلغان ئۇ كۆڭۈرۈك بىر كۈنى سېنىڭـ مۇ كۆتۇڭنى توپىدا قويىدۇ.

ـــ ھە، جىمىپ كەتتىڭىزغۇ مەسۇم قابىل، ـــ سورىدى پەيتۇل مەسۇم قابىلنىڭ تېڭىرقاپ قالغان سىياقىغا قاراپ، ـــ كاللىڭىزدىن ئۆتمەيۋاتامدۇ يە؟

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ، بەك چوڭقۇر ئويلاپسىز، سىزنىڭ پىلانىڭىزغا ھەيران قېلىۋاتمەن، نېمىدېگەن ئەتراپلىق ئويلاڭـ غان ئەقىل ـ پاراسەت، ـــ مەسۇم قابىل قەددىنى رۇسلاپ دەـ ۋانغا يۆلەندى، ـــ خاتىرجەم بولۇڭ، سىز دېگەندەك ئېتىلىپ چىقىدىغان ئەركەك ـ چىشى قارىغاي ئوتۇنلىرىنى تەييارلاش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ.

ـــ بەللى، بۇ گېپىڭىز جايىدا بولدى، ـــ پەيتۇل يېنىك تىنىپ قويدى، ـــ ئېسىڭىزدە بولسۇن، ئۇ كۆزدىن يوقالغان ھامان سىزنى ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇدىرلىقىغا تەينىلەش توغرۇـ لۇق دوكلات يازىمەن.

نۇردۇن خوجىنىڭ «تۇرسۇنجاننى كۆزدىن يوقاتقان تەقدىرـ دىمۇ، مەسۇم قابىلنى بىرىنچى قول مۇدىر قىلىشقا ئالدىرىماڭ»

دېگەن سۆزلىرى پەيتۇلىنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەنىدى. شۇ- داقتىمۇ ئۇ «ئېشىكى كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە» ھەرقانداق ۋەدە- لەرنى بېرىشكە تەييار ئىدى. بىراق، مەسۇم قابىل ئۇنىڭ يۈزىدىكى گۆش بىلەن كاسىسىدىكى گۆشنىڭ پەرقى يوق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە «دوكلات يازمەن» دېگەن قۇرۇق سوس- كىغا ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيتتى.

«ۋەزىيەت» ئەتىسى چۈشكىچە تىنچ ئۆتتى. ئەمما، چۈش- تىن كېيىن بۆلۈم، كارىدور، ھويلىلاردا، قىسقىسى نەشرىيات ئىچىدە «يەر تەۋرىدى». كىملەردۇر كۈلسە، ئاللىكىملەر ۋار- قىرايتتى. قايناپ - تېشىپ كىملەرنىدۇر غايىۋانىسىگە تىللايت- تى، ھەتتا بۇ شاۋقۇنلار ئىچىدە بىر ئايالنىڭ «ھۇ» تارتىپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەكمۇ قىلاتتى. تاراق - تۇرۇق ماڭ- غان، ئۆزئارا نېمىلەرنىدۇر دېيىشكەن ئاۋازلار نەق ئۈيغۇر بۆ- لۈم مۇدىرى ئىشخانىسى ئالدىدا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. نېمە قىلا- رىنى بىلمەي جىددىيلەشكەن تۇرسۇنجان ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىق- ماقچى بولۇۋىدى، مەسۇم قابىل ئۇنى توسۇپ:

— نېمە قىلىسىز چىقىپ، ئۇ ئۇششۇقلار ئىككىمىزگە ئېسىلۇۋلىشتىن يانمايدۇ، بىزنى يوقكەن دېيىشسۇن، — دېدى - دە، ئىشخانا ئىشىكىنى ئىچىدىن تاقىۋالدى. بۇ ئەسنادا ئىشىكنى كىمدۇر بىرى قاتتىق مۇشتلىدى، تەپتى. پەيتۇل ئىشىكنى قىيا ئېچىپ قويۇپ، ھاياجان شادلىقى ئىچىدە ئۇلارنى كۈتمەكتە ئىدى ۋە ئۇلارغا قانداق جاۋاب ھەم «يولىورۇق» لارنى بېرىشنى ئىچىدە تەكرارلايتتى. مانا ئۇ كۈتكەن دەقىقىلەرمۇ يېتىپ كەلدى.

ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلىپ، ئىشخانىغا ھەربىر تەھرىر ئىش- خانىلىرىدىن يىغىلغان يەتتە - سەككىز ئەر - ئايال بېسىپ كىردى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا چىنارمۇ پالاقشىپ يۈرەتتى. كىر- گەنلەر بىر - بىرىگە يول قويماي، سۆزلىرىگە قۇشۇناق بەرمەي

ۋارقىرىشاتتى، ئالدىغا دۈمبىلەپ كېلىپ قوللىرىنى شىلتىيىتتى. بەزىلىرىنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك قايناپ تۇكۈرۈكلىرى چاچرىسا، بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرىدىن زەھەرلەك ئۇچقۇنلار ياناتتى. قىسقە- سى، پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسى قوزغىلىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن قوي قوتىنىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

— بىر - بىرلەپ سۆزلىمەمسىلەر، — ۋارقىرىدى پەي- تۇل، — مەن بىر يولىلا قايسىبىرىڭلارغا جاۋاب بېرىپ بولىمەن.

چاراسلاپ ئېتىلىۋاتقان ئوتۇنلارغا سۇ سېپىلگەندەك، غوۋغا بىرئاز پەسكارىغا چۈشتى. ئەمما، مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇرغان بۇدۇر چاچلىرى، ھەتتا قاش - كىرپىكلىرىگىچە ئالتۇندەك ساپسېرىق بىر چوكان ئالدىغا ئېتىلىپ چىقتى - دە، غالۋاراپلا كەتتى:

— بىزچۇ سەھەر كېلىپ، كەچ قايتىپ، بىر كۈن كەچ- كىچە دوڭغىيىپ ئىشلەيمىز، — «ئالتۇن» چوكان ئالىقانلىرىغا قارسىلدىتىپ ئۈردى، — شۇنداق جان ئېتىپمۇ ماڭاشىمىزنى ساق ئالالمىساق بۇ نەنىڭ سىياستى؟

— ئۇنىڭدىن كۆرە پېنسىيىگە چىققىنىمىز تۈزۈك - كەن، — قوللىرىنى شىلتىدى ئورۇق، ئېگىز ئايال، — پېن- سىيىگە چىققانلارمۇ ماڭاشىنى تولۇق ئالىدۇيۇ، بىز ئىشلەپ تۇرۇپ ساق ئالالمايمىز، بۇ قانداق تۈزۈم؟

— بۇ نېمىدېگەن ناھەقچىلىق، — دېدى چىنار ئوت يې- قىپ، — باشقىلار ئۈچ - تۆت مىڭلاپ، ھەتتا بەش - ئون مىڭلاپ مۇكاپات ئالسا، مۇشۇ بىچارە ئايالار بالىلىرىغا قار- ماي، توي - تۆكۈنگە بارماي، ئەرلىرىنى كۈتمەي، تاپا - تەنە ئاڭلاپ، يەنە بارماق شوراپ قالسا.

— بۇلارنىڭچۇ قورسىقىدا جىن بار، — پاكار، ۋىجىك، ئورۇقلۇقىدىن باشقىلار «چىش كولىغۇچ» دەپ لەقەم قويۇۋال-

غان بىر ئايال ئالدىغا چىقتى، ــ بولمىسا تۇرسۇنجان دېگەن ئەبگا بىلەن قىياق كۆز قالماق مەسۇم قابىل قۇيرۇقىنى خادا قىلامتى.

ــ ھاي، ھاي، ياخشى يولداشلارنى ئۇنداق تىللىماڭلار، ــ پەيتۇلنىڭ سۆزى ئوت ئۈستىگە ماي چاچقاندەك بولدى، ــ ئۇلار بولسا بۆلۈم مۇدىرلىرى. ئون مىڭلاپ مۇكاپات، قەلەم ھەققى ئالغان بولسا ئۆزىنىڭ ئەجرى ھېسابىغا ئالدى...

ــ ئەجىر ھېسابىمىش، ــ بوينى، يۇزى، ئۆزىمۇ ئىنچىكە، ئۇزۇن، ئۇچلىغان قوزۇقتەك بېشىدا بىر تۇتام چېچى كىرپىنىڭكىدەك دىڭگىيىپ تۇرغان، ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى نۇرى نوگاي چوڭ كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ئالدىغا ئۇسۇپ چىقتى، ــ بىزنىڭ ماڭاشلىرىمىزنى تۇتۇپ، ئۆزئارا تەقسىم قىلىپ ئېلىۋالسا ئۇلارنىڭ ئەجرى بولامدا؟ بۇ قانداق تېتىقسىز نەزەرىيە؟

ــ سىلەر نېمانداق يولسىز خەق، ــ ئوتنىڭ پەسىيىپ قېلىشىنى خالىمىغان پەيتۇل ئارىتام ئىشخانىدىكى تۇرسۇنجاننى ئاڭلىسۇن دېگەندەك قاتتىق ۋارقىرىدى، ــ بۇ دېگەن ئىسلاھات!

ــ ئۇنداق ئىسلاھاتنىڭ قوڭىغا ئوت كېتەر ئىلاھىنم!

ھەممىسى ئارقىغا قايرىلىپ قاراشتى. ئىشىككە پاتماي دېگۈدەك كىرىپ كەلگەن بۇ ئايال پېنسىيە يېشى توشۇش ئالدىدا تۇرغان ھۆرۈلخان ئاپپاي ئىدى. ئۇ يۇمىلاق پىدىگەندەك توغرىسىغا يوغىناپ كەتكەن بولۇپ، كىيىۋالغان قارا مەخمەل پەلتۇسى تىكىشلىرىدىن سۆكۈلۈپ كېتىدىغاندەك تىرىسسىده تۇراتتى. ھۆرۈلخان ئاپپاي سېمىزلىك، شۇنداقلا ئۇزۇن يىللىق كاناي يالليۇغى كېسىلىدىن بولسا كېرەك، داۋاملىق ھاسىراپ، كالپۇكلىرىغا چۈشەن قونۇۋالغاندەك پۈدەپ ماڭاتتى.

ــ ھەي پەيتۇل باشلىق، ــ دېدى ھۆرۈلخان بىر ھازا نەپەس يېتىشتۇرەلمەي، ــ سىز بۇ نەشرىياتقا كەلمەسلىكىڭ ئالدىدىمۇ ھەممىمىز بىر نان تاپسىاق تەڭ ئۈلۈشىپ يەپ كەلگەن. پۇۋ، پۇۋ... ئەجەبا، ھازىر بىرىنى كۆلدۈرۈپ، بىرىنى يىغلىتىپ، بىرىگە گۆش بېرىپ، بىرىگە سۆڭەك تاشلاپ، نېمانداق چاقچۇ - چوقماققا سالىسىز - ھە؟ سىزدە ئىنساپ - دىيانەت دېگەن نەرسە نەگە كەتتى؟ پۇۋ، پۇۋ...

ــ ھۆرۈلخانىم، مەنمۇ ئىسلاھاتنىڭ قائىدە - مىزانلىرىنى ئانچە چۈشىنىپ كەتمەيمەن، ــ پەيتۇل ئاۋازىنى قەستەن پەسەيتتى، ــ نەشرىياتىمىزدا تۇرسۇنجان ئىسلاھات ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ، ئۇنى يۇقىرى قوللاۋاتىدۇ.

ــ بىلىپ قويۇڭ، مەن بۇ نەشرىياتقا كەلگەن يىللىرىم، پۇۋ، پۇۋ... چېچىنى ئارقىدىن بوغۇۋالىدىغان چەبدەس چوكان ئىدىم...

ــ ھۆرۈلخانىم ياش چاغلىرىدا بىر قوشۇق سۇدا يۇتۇۋالغۇدەك قالتىس سەتەڭمىشكەن، ــ نۇرى نوگاينىڭ مەسخىرە بىلەن قىلغان چاقچىقىغا ھەممىسى تۇمشۇقىنى تۇتۇشتى.

ــ ئاغزىڭنى يىغ سوقىۋاش نوگاي، پۇۋ، پۇۋ... ــ ھۆرۈلخانىم كۆزلىرىنى ئالايتتى، ــ ھە، ئۇ چاغلاردا ئىسلاھات - پىسلاھات دېگەن نەرسىلەرمۇ يوق ئىدى، پۇۋ، پۇۋ... ھېيىت - بايراملاردا بىر كاللەك پىنتوزا، بىرەر يەشىك نەشپۈت ياكى ئالما، ئەك بولمىسا بىرەر كىلو كەمپۇت بېرىپ قويسا خۇشلۇقىمىز ئىچىمىزگە سىغماي قالاتتى. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى ھەممىمىز ئوخشاش، تەك بەھرىمەن بولاتتۇق. سېنىڭ جىققەن، مېنىڭ ئازكەن دېگەن نارازىلىقلار چىقمايتتى. ئەمدىزە سىزنىڭ قولىڭىزغا قېلىپ بەزىلىرىمىز ئۆز، بەزىلىرىمىز ئۆگەي بالا بولدۇقما؟

پەيتۇل ئويلىنىپ قالدى. راست، ئۇ چاغلاردا ماڭاش ئاز،

تۇرمۇش غورىگىل بولسىمۇ، ھەممە كىشى ئىناق ئىدى، سەن سېمىز، مەن ئورۇق دېيىشمەيتتى. يىللىق خۇلاسىدە نەمۇنەچى، ئىلغار ئاكتىپ سايلانغانلارغا ئالىقاندەك تەقدىرنامىنى بېرىپ قويسا باشقىدىنلا جانلىنىپ، يىل ئاخىرىغىچە ھارىدىم - تالدىم دېمەي ئىشلەيتتى. باشقىلار ئاشۇ بىر پارچە رەڭلىك قەغەزنى ئېلىش ئۈچۈن خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشتىن سىرت، ھەمراھلىرىغا خالىسانە يارەدەم قىلاتتى. تېخى ئىشخانا، بۆلۈملەرنى ئۆزلۈكىدىن تازىلاپ، ئۈستەللەرنى سۈرتۈپ نامىز قەھرىمان بولاتتى. . . باشلىقلارغا قەدەمدە بىر ھۆرمەت قىلىپ، سادىقلىقىنى نامايان قىلاتتى. مانا ئەمدى خەقلەرنىڭ قولى پۇل كۆرۈپ تۇرمۇشى ياخشىلىنىۋىدى، ئۇلاردىن ئىنساپ - دىيانەت، ئۆزئارا يارەدەم، باشلىقلارغا بولغان ھۆرمەت دېگەندەك ئەخلاق - پەزىلەت كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. شۇنىڭغا قارىغاندا، ئادەم دېگەننىڭ بىر نېنى ئىككى بولماي، چىرايلى سارغىيىپ ئۆتكىنى تۇزۇككەن، شۇ چاغدىلا ئادەمىيلىك خىسلەتلىرىنى يوقاتمايدىكەن. . .

— پەيتۇلكا، ئەجەب جىمىپ كەتتىڭىز، — دېدى نۇرى نوگاي ئىنچىكە بويۇنلىرىنى سوزۇپ، — ھۆرۈلخان ئاپپاينىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەمسىز؟ ئۇنىڭ كالپۇكىدا نەي پۈدەپ ئىشخانىڭىزغا كەلمىكى ئاسان ئەمەس.

نۇرى نوگاي بايىقى ئاچچىقىنى چىقىرىۋالدى. ئۇنىڭ بۇ تەئەددىسىدىن بەزىلەر خىر - خىر كۈلۈشتى.

— ھەي، پۇۋدىسەم مەن پۇۋ دەپتىمەن، پۇۋ، پۇۋ. . . — ھۆرۈلخانىم راستىنلا تېرىكتى، — سېنىڭ كۆتۈگە پۇۋ دېمىگەندىكىن، ساڭا نېمە دەز كەتتى.

نۇرى نوگاينىڭ ئىككى ئېغىز ھەزىلى بىلەن غوۋغاچىلارنىڭ بايىقى يامان كەيپىياتى بىردىنلا پەسلەپ كەتتى. بۇ پەيتۇل ئۈچۈن مەغلۇبىيەت ئىدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، مەسۇم قابىل

نىڭ سادىق كۈچىكى چىنارنىڭ ئادەملىرى بارلىق كۈرسىتىش ئۈچۈن كىرگەندەكلا قىلاتتى. غەزەپ پالتىسىنى بىلەپ كىرگەنلەر بولسا تۆت - بەشتىن ئاشمايتتى. تارىنى چىڭىتمىسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەن پەيتۇل تىزگىنىنى باشقا ياققا سىيرىدى.

— سىلەرنىڭ بۇنداق غەلىيان كۆتۈرۈشۈڭلار پۈتۈنلەي ئورۇنسىز، — پەيتۇل ئورنىدىن تۇردى، — ھېلىغۇ بەزىڭلار مۇكاپات ئالالماپسىلەر، بەزىڭلارنىڭ ماڭاشى پىرسەنت بويىچە تۇتۇلمىدىكەن، بۇنىڭدىن كېيىن بەلكىم ماڭاشىڭلارنى پۈتۈنلەي ئالالماسلىقىڭلار مۇمكىن. نەشرىياتىمىزدا ئېلىپ بېرىلغان ئىسلاھاتنىڭ تۇزۇم - بەلگىلىمىلىرىنى تۇرسۇنجان تۇزۇپ چىقتى، مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز.

— ئۇ تۇزگەن بەلگىلىمىلەرگە سىز قول قويمىسىڭىز، — ۋارقىرىدى كىرپىكلىرىگىچە ئالتۇن ئايال، — نەشرىياتىنا ئىجرا قىلىنامدا؟

— سىز باشلىقمۇ ياكى قارانچۇقمۇ؟ — «چىش كولىغۇچ» قولىنى شىلتىدى.

— سىز بىزگە ئىگە بولامسىز، بولمامسىز؟ — چىنار كۆزلىرىنى ئالايتىپ ئالدىغا بىر قەدەم دۈەيلەپ چىقتى، — بولمىسا بىز باردىغان يەرگە بارىمىز.

— نەشرىياتتىكى بۇ قالايمىقانچىلىققا سىز ئىگە بولۇشىڭىز كېرەك، — ھۆرۈلخانىم بىگىز قولىنى شىلتىدى، — تۇرسۇنجاندەك ئالىقاپلارنى نەشرىياتقا ئۇندۇرگەنمۇ سىز.

— ئاغزىڭنى يۇمۇش، — پەيتۇل قوشنا ئىشخانىدىكىلەرنى ئاڭلىسۇن دېگەندەك قەستەن ۋارقىرىدى، — مېنى نەشرىياتىتىن سارالاپ قىلىپ چىقارماقچىمۇ؟ مەنمۇ تويدۇم بۇنداق ھوقۇقتىن. قايسىڭ قىلىشالايسىڭ قىلىش. ھەر نېمە دېيىشكىنىڭ بىلەن تۇرسۇنجانىنىڭ تۇزگەن پىلان، تۇزۇملىرىنى باشقۇرغۇچى

ئورگان، تەشۋىقات بۆلۈم، نەشرىياتچىلىق ئىدارىلىرى تەستىق-
لىغان، قوللىغان!

— بولىدۇ، ئۇنداقتا بىز، — چىنار غەلىيانچىلارغا خىتاب قىلدى، — باشقۇرغۇچى ئورگانغا بارايلى.

— تەشۋىقات بۆلۈمىدىكى باشلىقلارمۇ ئادەم يېمەس!

— بىزگە ئىگە بولىدىغان، دەردىمىزنى ئاڭلايدىغان بىرە-
رى چىقار!

غەلىيانچىلار چىقىپ كەتتى. ئارىتام ئىشخانىدا بولۇنغان گەپلەرنىڭ تولىسىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان تۇرسۇنجان بىلەن مە-
سۇم قابىل پەيتۇلنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن كىرىپ كەلدى. ئورۇندۇقىدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇر-
غان پەيتۇلدىن ئۇزۇنغىچە سادا بولمىدى. ئۇنىڭ تىنچلىقىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن ئىككىسى ئىشخانا ئوتتۇرىسىدا ئۇندىمەي ئۆرە تۇراتتى. بىر چاغدا مەسۇم قابىل قىسقا يۆتىلىپ شەپە بېرىشى، پەيتۇل قېلىن قاپاقلىرىنى كۆتۇرۇپ كۆزلىرىنى يېرىم ئاچتى - دە، خۇددى سەكراتقا چۈشۈپ قالغان ئادەمدەك قول ئىشارىتى ئارقىلىق «چىقىپ كېتىڭلار» دېگەننى ئۇقتۇردى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئىككى مۇدىر تۇرۇۋەرگەنىدى، پەيتۇل بىردىنلا غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— چىقىپ كېتىڭلار، مېنى بىردەملىك بولسىمۇ ئارامىم-
دا قويۇڭلار.

تۇرسۇنجان بىلەن مەسۇم قابىل چىقىپ كېتىشى، پەيتۇل قەددىنى رۇسلاپ غەلىتىلا ھىجايدى. چۈنكى، ئۇ ئۆزى ئېلىۋاتـ
قان رولنى ناھايىتى قاملاشتۇرۇپ ئوينىغانىدى. بۇ «تەسىر-
لىك» ئويۇندىن خەۋىرى بولغان مەسۇم قابىل ئىچىدە: «ئۇستات-
لىقىنى قارا، بۇ گۆش خالتىسىنىڭ» دەپ ئويلىدى.

غەلىيانچىلار شۇ كۈنى كەچكىچە باشقۇرغۇچى ئورگاننى سا-
راسىمگە سالدى. جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلار نۆۋەتلىشىپ

چۈشەندۈرۈپ ئۇلارنى زادىلا قايىل قىلالمىدى. غەلىيانچىلارنىڭ بۇ قېتىم قوللانغان ئۇسۇلى بىر - بىرلەپ سۆزلىمەي، بىر نەچچىسى، ھەتتا ھەممىسى خۇددى مۇشۇكنى كۆرگەن قۇشقاچ-
لار توپىدەك جاۋىلدىشىپ، ۋارقىرىشىپ، جاڭ پىڭ بىلەن ئەكـ-
رەم نىيازلارنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ گاس قىلىپ قويغىلى تاسلا قالدى. بىرى «تۇرسۇنجان دېگەن قۇيۇنتازنى نەشرىياتتىن يوقاتسۇن» دېسە، يەنە بىرى «يىللىق خۇلاسىنى بىكار قىلىپ، ئەڭ تەقسىماتنى يولغا قويسۇن» دەيتتى. ئاياللار بولسا «تەلەپ-
لىرىمىزگە قانائەت تاپقۇدەك جاۋاب ئالمىساق ھەرگىز كەتمەي-
مىز» دېيىشىپ باتناپ ئولتۇرۇشاتتى. ئىشتىن چۈشكىلىمۇ بىر سائەتتىن ئاشقانىدى. جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز «ئىشكىنى تاقايمىز» دەپ باقتى، ئۇلار قوپىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. بولۇپ-
مۇ چىنار قاتارلىق بىرنەچچە ئەرنىڭ قاتتىق تۇرۇشى ئاياللار ئۈچۈن تېپىلغۇسىز مەدەت بولدى. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن باشقۇرغۇچى ئورگان رەھبەرلىرى لەسسىدە ئولتۇرۇپ قېلىش-
تى. ئەمما، ئەكرەم نىياز سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى - دە: «جاڭ شۇجى، ساقچىغا تېلېفون بېرەيلى» دېيىشى، جاڭ پىڭمۇ: «شۇنداق قىلايلى» دەپ دەرھال جاۋاب بەردى. ئەكرەم نىياز تېلېفون نومۇرلىرىنى بېسىپ بولغۇچە، غەلىيانچىلار بىر - بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى.

— ئەكرەم نىياز، كاللامغا بىر ئىش كېلىۋاتىدۇ، — دېدى جاڭ پىڭ ئىشخانا جىمىققاندىن كېيىن، — ئۇلار ئالدىنقى يىللاردىمۇ مۇشۇنداق قىلغان، ئەمما بۇ قېتىمقىدەك ئەلپازدا ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ «تۇرسۇنجاننى يوقاتسۇن» دېگەن تەلەپ-
تىن گۇمانلىنىپ قالدىم.

— پەردە ئارقىسىدا ئادەم بار دېمەكچىمۇ سىز؟ — ئەكرەم نىيازمۇ ئىككىلىنىپ قالغانىدى، — ئۇنىمۇ يوق دېگىلى بولمايـ-
دۇ. لېكىن، ئۇلار پەيتۇلنىمۇ يېرىم كۈن تالاپتۇ ئەمەسمۇ.

— بۇ. . . بىر ئويۇنمىكىن دەيمەن، — جاڭ پىڭ باش چايقىدى.

شۇ كۈنى تۈن كېچىدە پەلتوسىنىڭ ياقىلىرىنى كۆتۈرۈپ، قۇلاقچىسىنى چۆكۈرۈپ كىيگەن چىنار غېپلا قىلىپ مەسۇم قابىلنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ يېرىم سائەتتەك ھايال بولۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا، مەسۇم قابىل ئىككىنچى قەۋەتتىكى پەيتۇلنىڭ ئىشىكىنى قاقتى. . .

ئۆشنىسىدىن قانداقتۇر يوڭ چۈشۈپ كەتكەندەك يېنىكلەپلا قالغان پەيتۇل ئەتىسى ئەتىگەندە دولانلىقلارنىڭ بىر غەزىلىنى دىمىغىدا غىڭشىغاچ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ تازىلىق خادىملىرىنىڭ سەھەردىلا سۈرتۈپ پارقىتىۋەتكەن ئۈستىلىگە ئولتۇرۇپ بىر كېرىلدى ـ دە، ئىشقا تۇتۇش قىلدى. لېكىن، قولى ئىشتا بولسىمۇ كاللىسىدا «ھېلىقى چىنار دېگەن دەلدۇش سەل ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتىمۇ قانداق؟» دېگەن خىيال ئۇنى ئەنسىرىتىپ قويغانىدى. چىنارنىڭ رەھبەرلەرگە سەت كۆرۈنۈپ قېلىشى ھېچقانچە گەپ ئەمەس، لېكىن بەكمۇ چىگىتىۋەتسە تار ئۇزۇلۇپ كېتىدىغان گەپ. ئۇ چاغدا رەھبەرلەرنىڭ غەزەپ قېپىنى يېرىلدىمۇ «خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، قۇتراتقۇچىنى قېزىپ چىقىڭلار» دەيدۇ ـ دە، «ئالتە ئاي ئانقان پاختام بىر يىكچە بولمىدى» دېگەندەك، ئۇزۇندىن بېرى چوڭقۇر ئويلىنىپ، ئىنچىكە تۇزگەن پىلانلىرى ئۆزىنىڭ بوينىغا سىرتماق بولۇپ قاينامغا سۆرەپ كىرىشى مۇقەررەر.

دەرۋەقە، پەيتۇل قورقتى، قورققاندىمۇ خېلى بەك قورقتى. ئۇ قولىدىكى قىزىل ماي قەلەمنى سىقىمدىغىنىچە «تارسىسىدە» ئۇشتۇۋەتتى. ئۇنىڭ تۈك باسقان قېلىن كالپۇكلىرى توختىماي مىتىلداپ نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىماقتا ئىدى: «ئاپلا، ئاخشام مەسۇم قابىلنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويسامچۇ كاشكى. غەلىيانچىلار تەشۋىقات بۆلۈمىگە بارغاندا، ئۆزىنىڭ

تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنى دەپلا قايتىپ كەلگەن بولسىلا بولاتتى. باشقۇرۇش ئورگىنىنى ساراسىمگە سالغاندەك غوۋغا كۆتۈرسە لى بۇجاڭ نېمە خىيالىلارغا كېلىپ قالار؟ مېنى «كۇشكۇرتتى» دەپ ئويلاپ قالارمۇ؟ ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە چوقۇم ئاچچىقى كېلىدۇ. مۇشۇ قىياق كۆز دامۇللام مەسۇم قابىلنىڭ نېمە خىيالى بارىكىنتاڭ، بەزى ئىشلارنى چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىدۇ.»

پەيتۇل قاچانغىچە ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلايتتىكىن، تېلېفون قاتتىق جىرىڭلاپ ئۇنىڭ خىيالىنى ئۈزۈۋەتتى. ئۇ تېلېفون تۇرۇپكىسىدىن لى بۇجاڭ ئۇسۇپلا چىقىدىغاندەك قورقۇپراق ئالدى. لېكىن، تۇرۇپكىدىن كېرىم بۇجاڭنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ھەي ئاداش! ماۋۇ ئۇششۇق ـ مۇتتەھەملىرىڭنى لى بۇجاڭنىڭ ئىشخانىسىدىن ئېلىپ كەت، بىزنى ئىشلىگىلى قويمىدى!

پۈت ـ قولىدا جان قالمىغان پەيتۇل ماشىنىسىغا چىقتى ـ دە، يۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئىچىدە چىنار تەخەللۇسلۇق شائىرچاقنى ئانا ـ مانىسى، يەتمىش پۈشتىدىن تارتىپ تىللىماقتا ئىدى. كېرىم بۇجاڭنىڭ چالۋاقاپ تېلېفون بېرىشى ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيتتى. لى بۇجاڭدىن ئەدىپىنى يەپ كەلگىنىگە تېخى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان تۇرسا، ئەمدى بۇگۈنكى ئىش ئۇنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ تېخىمۇ ئۆچ بولۇپ كەتمەمدۇ. ئۇنىڭسىزمۇ پەيتۇلغا ئونچىۋالا ۋاي دەپ كەتمەيدىغان بۇ ئادەم ھازىر نېمىلەرنى ئويلاۋاتقاندۇ؟ «تاۋېەن جېگى جاخو[1]» دەپ سالدىمۇ، تۇگەشكىنىم شۇ. خۇدايىم ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بەرسۇن! ئاخشام مەسۇم قابىل: «پۇرسەت پىشىپ يېتىلدى،

① تويدۇم بۇ بىر نېمىدىن، دېگەن مەنىدە.

ئەتە تەشۋىقات بۆلۈمىنى ئەرەختەن - پەرەختەن قىلىۋېتەيلى» دېگەندىلا توسۇپ قالسام بوپتىكەن. ھەي... مەسۇم قابىل دېگەن تايغانمۇ ئادەمنى ھەر كويلارغا سېلىپ تاماشا كۆرسەتكان ئوخشىمامدۇ. مۇرىتى كەلسە تۇرسۇنجان، مەسۇم قابىل دەمدۇ، ھېلىقى چىلىم سۇيى ئىچىۋالغاندەك قېتىشما ساراڭ چىنار دەمدۇ، ھەممىنىڭ كۆتىگە تېپىپ ئەركىن - ئەمىن ياشىسا كىشى!

ماشىنا ئاچچىق چىرقىراپ تەشۋىقات بۆلۈم قورۇسىدا توختىدى. پەيتۇل ئىككى باسقۇچ پەلەمپەينى بىر تاقلاپ دېگۈدەك يۈگۈرۈپ لى بۇجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. غەلىيانچى ئايالار بىلەن بارا‌ڭ كۆرسەتكۈچىلەر ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ، ئۇستەللەرگە يۆلىنىپ تۇرۇشاتتى. «چىش كولىغۇچ» بىلەن «ساپسېرىق ئالتۇن» دېۋانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرۇپ مەڭىلداپ يىغلاۋاتاتتى. دېرىزە تەرەپكە قاراپ تاماكا چېكىۋاتقان لى بۇجاڭ پەيتۇل كىرگەندە قايرىلىپ بىر قاراپ قويغانچە قايتىلاپ قارىمىدى. كېرىم بۇجاڭ بولسا قارا بوراندەك تۇتۇلۇپ ئۇستىلىدە ئولتۇراتتى.

— قانداق غەرەز ئۇقمايدىغان خەقلەر سىلەر، — ۋارقىرىدى پەيتۇل، — تەلەپ - پىكرىڭلارنى مەن ھەل قىلاي دەپ تۇرسام لى بۇجاڭ، كېرىم بۇجاڭلارنى ئاۋارە قىلغىنىڭلار نېمىسى - ھە؟! بۇ دېگەن نورمال جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزغانلىق، ئۆزلۈكىڭلاردىن قايتامسىلەر ياكى ساقچىغا تېلېفون بېرىپ ئىنقىلابىي تەدبىر قوللىنامدۇق.

ساقچىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان غەلىيانچىلار تىلىققاندەك بولۇپ ئىشىك تۈۋىگە سۇرۇلۇشتى، ئاندىن بىر - بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى. چىرايى تاتىرىپ، قوللىرى سۇس تىترەۋاتقان پەيتۇل بوسۇغا يېنىدىكى يۆلەنمە ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ئېغىر پۇشۇلدىدى.

— لى بۇجاڭ، كېرىم بۇجاڭ، مەن ئۇلارنى ياخشى باشقۇرالمىدىم، بۇ مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم، مەن ئۆزۈمنى تەكشۈرىمەن، — پەيتۇل يەرگە قاراپ سۆزلەۋاتاتتى، — تۇنۇگۈن ئۇلار ئىشخانامغا بېسىپ كىرىپ بىر كۈن ئاۋارە قىلدى، دېمىگەن گەپلىرىم قالمىدى.

— شۇڭا، — دېدى كېرىم بۇجاڭ كۆزلىرىنى ئالايتىپ، — تەشۋىقات بۆلۈمىگە بېرىپ قاۋاڭلار، دەپ يولغا سېلىپ قويۇپسىلە - دە.

— يوقسۇ، يوقسۇ، مەن... مەن ئۇلارغا بەش يۈز سومدىن تارقىتىپ بېرەي دېگەنىدىم، ئۇلار ئۇنىڭغىمۇ قانائەت تاپماي باشقۇرغۇچى ئورگانغا بېرىپ قالايمىقانچىلىق چىقىرىپتۇ.

— پۈتۈل تارقىتىپ بېرىش بىلەن مەسىلە ھەل بولامدۇ؟ — لى بۇجاڭ ئۇستەللەرنى ئايلىنىپ ئورنىغا كەلدى، — تۇزۇم - پرىنسىپ بويىچە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىسلاھات ئىكەن، ئىشلىگەنلەر چىشلەيدۇ، ئىشلىمىگەن ياكى ئىقتىدارسىزلار ئۆزىنىڭ ئەمگىكىگە تۇشلۇق ئالىدۇ، بىرلا قېتىم پۈتۈل تارقىتىلىپ قويۇلسا ئۇلار يىلدىن - يىلغا ھۇرۇنلىشىپ، گەجگىگىزگە سىغىدۇ. ئىش ئۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمەيدۇ، ياخشى ئىشلەۋاتقانلار جەڭگىۋارلىقىدىن قالىدۇ.

— بۇمۇ ئامالسىزلىقتىن بولغان ئىش، — غۇدۇڭشىدى پەيتۇل، — بولمىسا ئىسلاھات تۇزۇملىرىنى چۈشەندۈردۇم، ئاڭلىمىسا قانداق قىلىمەن.

— ئاڭلىمىسا ئورنىنى بىكار قىلسۇن، بۇ دېگەن ئىسلاھات دەۋرى، — لى بۇجاڭنىڭ ئاچچىقى يانىدىغاندەك ئەمەس ئىدى، — ئۇلار داشقازىنى چېقىلمىغان يەردىن ئىش تېپىپ كۈننى ئالسۇن. قانداق دېگەن ئۆكتەملىك بۇ. ئىچكىرى ئۆلكىلەردە تۇركۇم - تۇركۇملەپ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسىگە قايتۇرۇلۇپ قايتا ئورۇنلىشىشنى كۈتۈۋاتىدۇ ياكى ئۆزلىرى ئىش تېپىۋاتىدۇ. بۇ يەردە بولسا ياخشى ئىشلىمەي تۇرۇپ

گېلىمغا نان سال دېيىشۇاتقان.

— بىزگە «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ غوۋغاسىدىن باشقا ئىش يوقمۇ، — كېرىم بۇجاق ئىشخانا ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغىنىچە چېچىلىشقا باشلىدى، — تۇرسۇنجان بىلەن ئىككىڭلارنىڭ جېدىلىگە ئارىلاشساق، پادا قويدەك ئادەملىرىڭلار بېسىپ كىرىپ غوۋغا كۆتۈرسە، بۇ يەر تەشۋىقات بۆلۈمىمۇ ياكى نېمە؟!

— خىجىلمەن، بەكمۇ خىجىلمەن، — پەيتۇل بېشىنى كۆتۈرەلمەيلا قالدى، — مەن تەكشۈرۈشنامە يازاي...

— تەكشۈرۈشنامە يېزىش بىلەنلا ئىش ھەل بولامدۇ؟ — كېرىم بۇجاق قوللىرىنى شىلتىدى، — قايتىپ بېرىپ مەسىلىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىڭلار. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق سەتچىلىكنىڭ چىقماسلىقىنىڭ ئامالىنى قىلمىساڭلار، بىزنىڭمۇ قولىدىن تەدبىرىمىز بار.

غەلىيانچىلار شۇنىڭ بىلەن توختاپ قالمىدى. ئۇلار ھەپتىگىچە ئەتىگەندە، بەزىدە ئىشتىن چۈشەرگە يېقىن پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ غوۋغا كۆتۈرگەندەك بولۇپ چىقىپ كېتەتتى، پەيتۇلنىڭمۇ يالغان - راستلاردىن ۋارقىراپ - جارقىراشلىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى. بىر كۈنى، دۈشەنبە ئەتىگەندە بولغان جېدەل - ماجىرادىن كېيىن، پەيتۇل تۇرسۇنجاننى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى. ئۇزۇن مۇددەت چارچاشتىن ئېغىر ھارغىنلىق يەتكەندەك روھسىز، مادارسىز، سالپىيىپ ئولتۇرغان پەيتۇل تۇرسۇنجانغا يېرىم يۈمۈق كۆزلىرىنى تىكتى. گەرچە ئۇ ناشتىسىز قالغاندەك قىياپەتكە كىرىۋالغان بولسىمۇ، ئەمما كۆڭلىدە رەھىمسىزلىك، ئىچى قارىلىق قوغۇشۇندەك ئۆيۈپ قالغانىدى.

— تۇرسۇنجان، ئاممىنىڭ بېسىمىغا بەرداشلىق بېرەلمىدىم، — دېدى پەيتۇل ئېغىر نەزەردە تىكىلىپ، — ئەمدى مەن سىزنى ئىشلىتەلمەيمەن، ئۆزىڭىزگە مۇۋاپىق ئورۇن تېپىۋېلىڭ.

— مۇنداق دەڭ، — تۇرسۇنجان پەيتۇلنىڭ شۇملۇق يېغىپ تۇرغان چىرايىغا قارىدى، — مەن ئاللىبۇرۇنلا مۇشۇنداق بىر كۈننىڭ كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتىم، رەھمەت سىزگە!...

— قولىڭىزدىكى ئىشلارنى مەسۇم قابىلغا ئۆتكۈزۈپ بېرىڭ، — پەيتۇل تۇرسۇنجاننىڭ چىرايىغا قاراشقا پېتىنالمىدى، — سىز خىزمەت ئورنى تېپىپ بولغۇچە مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر ماۋاشىڭىزنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

تۇرسۇنجان چويۇندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن تېنىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى. مۇشۇ كۆڭۈلسىز، ئازابلىق دەقىقىلەردە «گۈلدەستە» نەشرىياتىدىكى ئاتمىش يىلدەك تۇيۇلغان ئالتە يىل، شۇ مۇساپىدە تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرى، ئەجىر - مېھنەتلىرى، ئىسلاھات قىلىمەن دەپ ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن تالاي تۈنلەر كۆز ئالدىغا كېلىپ يۈرىكى قىسىلدى، كۆز قارىچۇقلىرىدا قانداقتۇر قەتىرىلەر يالتىرىدى. تۇرسۇنجان «گۈلدەستە» نەشرىياتىدىن، قارا كۆڭلى ھىيلە - مىكىرگە تولغان بەزىلەردىن، چۈشىنىڭ قانىتىدەك ئەرزىمەس ئەمىلدىن ئايرىلغىنىغا ياش تۆكۈۋاتقىنى يوق! گويا بۇ دۇنيادا ئۆزى مەۋجۇت ئەمەستەك، يازماقچى بولغان ئەسەرلىرىنى، باللىرىنى، ئائىلىسىنى، سالامەتلىكىنى ئويلىماي ئاشۇ ئادەملەر ئۈچۈن قىلغان ئەقىدە - ئېتىقادلىرىغا يۈرىكى يارا، كۆڭلى ئەلەمزىدە بولدى! توۋا، ئادەملەر ئەجەب بولىدىكىنا! ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى ئىسسىق سالاملىشىپ، كۈلكە - ھەزىل قىلىشىپ يۈرگىنىنىڭ ئۆزىلا ئادىمىيلىككەن - دە. سۇزۇك سۇ ئىچىشكىنىدە قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنتۇپ قېلىشسا، مەئىشەتكە ئېرىشكىنىدە ئەجىر قىلغۇچىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمىسە! بىرنەچچە دىلى ئەگرى-بۈگرى «تۇرسۇنجاننى كۆزدىن يوقىتىش كېرەك» دەپ پەيتۇلنىڭ دېپىغا ئوسۇل ئويناشقىنىدا، ئاشۇ بەش - ئون مىڭلاپ مۇكا-

پات، كاللەك ـ كاللەك قەلەم ھەققى ئالغۇچىلار ئالدىغا چىقىپ ئىككى ئېغىز لەۋزى قىلىشقا يارىمىدى! مانا ئەمدى ھۆكۈمران- لىق تەختىدىن ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن مىكىر ئېتىغا مىنىڭ گەن پەيتۈل تۈرسۈنجاندەك بىر پىداكار ئىسلاھاتچىنى كۆزدىن يوقاتماقچى!

تۈرسۈنجان ئىشكتىن چىقىپ كېتىۋاتقىنىدا، خې شىن ئەپەندىنىڭ ئۆتكۈر خىتابلىرى قۇلاق تۈۋىدە قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى:

«ھۆكۈمەت سەرخىللىرى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازى ۋە خۇسۇسىي پايدىسىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ھەر خىل ئۇسۇل- لارنى قوللىنىپ، تۆۋەنرەك ئىجتىمائىي قاتلامدىكى ئاشۇ كەس- پىي سەرخىللارنىڭ ئۆزىنىڭ ئورنىغا دەسسىشىنى توسىدۇ. . . قەدىمكىلەرنىڭ «ئېگىز دەرەخنى بوران سوقار، كۇلتۇك قاشنى سۇ يالار، دېگەن سۆزى دەل مۇشۇ سەرخىللارنىڭ شاللىنىش قانۇنىيىتىنى ئوبرازلىق سۈرەتلەپ بېرىدۇ. . . »

دوستلار ۋە كۈشەندىلەر

ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ xx يىللىقىغا سۇۋغات سۈپىتىدە نەشر قىلىنىدىغان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ئون بەش كىتابنى تەھرىرلەش ۋە نەشر قىلىش جەھەتتىكى كونكرېت خىزمەتلەرنى كامىل بىلەن شاگىرتى مىرزا مۇھەممەت ئۈستىگە ئېلىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئىشلەۋاتاتتى. كىتابلارنىڭ سۈپەتلىك بېسىلىشى ھەم مۇقاۋىلىرىنىڭ كۆركەم چىقىشى ئۈچۈن ئۇلار ئۆيىگىمۇ قايتماي زاۋۇتتا يېتىپ كېچە ـ كۈندۈز جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرمەكتە ئىدى. بۇ جەريانداا كامىلنىڭ زىققا كېسىلى بىرقانچە قېتىم قوزغىلىپ دوختۇرخا- نىدا جىددىي قۇتقۇزۇۋېلىندى.

بىر كۈنى مىرزا مۇھەممەت ئىدارىگە بىر ئىش بىلەن كې- تىپ قايتىپ كەلگەندە كامىل ئىش ئورنىدا كۆرۈنمىدى. نېمە- دىنىدۇر كۆڭلى ئۈيۈپ ئەندىككەن مىرزا مۇھەممەت سېخ مۇدىر- دىن ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىدى. ئەسلىدە مىرزا مۇھەم- مەت كېتىپلا كامىلنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالغانىدى. سېختا ئىشلەۋاتقان قىزلار قورقمىسىدىن جان ـ پېنى چىقىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قېلىشتى، كامىل قىزلارغا ياتاقتىن دورىسىنى ئەكېلىپ بېرىشنى ئېيتقانىدى، قىزلاردىن بىرى ئۇچقاندەك بې- رىپ دورىنى ئەكېلىپ بەردى. كامىل دورىنى بۇرنىغا، گېلىغا پۈركۈپ كۆپ ئۆتمەيلا ئەسلىگە كەلگەندەك بولدى. قىزلار ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ياتاققا ئەكىرىپ قويۇشتى.

قىزلاردىن ئەھۋالنى ئاڭلىغان مىرزا مۇھەممەت ياتاققا يۈ-

گۈرۈپ كىرىپ كەلدى، كامىل ھاسىرىغان ھالدا كوررېكتور كۆرۈۋاتاتتى.

— ھەي كامىل ئاكا، قويۇڭ بۇ ئىشنى، يۈرۈڭ، دوختۇرخانىغا بارايلى، — دېدى مىرزا مۇھەممەت ئۇنىڭ سارغايغان چىرايىغا قاراپ.

— بولدى، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم، ئىشىمىزنى ئىشلەۋېرەيلى.

— سىزگە ئوكۇل بەرسە سالدۇرۇپ بولۇپلا قايتىپ كېلىپ كېچىچە تۇگەتسەك بولمىدىمۇ.

— مېنى داۋالانغۇسى يوق دەمسىز؟ — دېدى كامىل، — ۋاقىت قىستاپ قېلىۋاتىدۇ. مۇشۇ تاپتا بىرمۇنچە ئىشلار دۆۋۈلىنىپ تۇرۇپتۇ. زاۋۇتتا ئىشچىلار مۇشۇ كىتابلارنى دەپ ئىسمىنا قوشۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلار بىزگە قاراشلىق تۇرۇۋاتسا، بىز ماقالىلەرنى ۋاقتىدا توغرىلاپ بېرەلمىسەك بۇ كىتابلارنى قانداق قىلىپ ۋاقتىدا چىقىرالايمىز.

— ئۇنداق بولسا، — مىرزا مۇھەممەت ئامالسىز قالغانىدى، — دوختۇرخانىغا ئىشنى بىرگە ئېلىپ بارايلى، ئوكۇلىنى ئىزنى سالدۇرغاچ ماقالىلەرنىڭ كوررېكتورىنى كۆرەيلى.

كاملىنىڭ چىرايى مۇزۇندە تۇرۇلدىيۇ، شۇنداقتىمۇ ماقۇل بولدى. ئۇلار شۇ كۈنلۈك ئىشنى سومكىغا سېلىپ كوچىغا چىقتى — دە، تاكسى بىلەن دوختۇرخانىغا يۈرۈپ كەتتى. يولدا كېتىۋېتىپ ماشىنا ئىچىدە ئۇنىڭ كېسىلى يەنە قوزغالدى. تاقەتسىزلىك، ئەنسىرەش، قورقۇشتىن چىرايى ئاقىرىپ كەتكەن مىرزا مۇھەممەت ئۇنى دوختۇرخانىنىڭ جىددىي قۇنقۇزۇش بۆلۈمگە ئېلىپ كىردى. نۆۋەتچى دوختۇر چاچلىرى كۈمۈشتەك ئاقارغان. كۆزەينەكلىك ياشانغان كىشى ئىدى. ئۇ كاملىنى كۆرۈش بىلەنلا ئورنىدىن تۇردى — دە، قولىدىكى ئىشنى تاشلاپ ئۇنى ئۆزى يۆلەپ كارىۋاتقا ياتقۇزدى، ئوكسىگېن تۇڭنى ئېلىپ

كېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئوكسىگېن يەتكۈزۈش نەيچىسىنى بۇرنىغا سېلىپ قويدى. ئاندىن نومۇر ئېلىش، رەسمىيەت بېجىرىشنىمۇ كۈتمەستىن تەكشۈرۈپ، دورا، ئوكۇلغا رېتسېپ يېزىپ مىرزا مۇھەممەتنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

— تېز ئېلىپ كېلىڭ، چاققان بولۇڭ.

دوختۇرنىڭ ئەستايىدىل مۇئامىلىسى، جىددىي ھەرىكەتلىرى مىرزا مۇھەممەتنى خېلىلا ئەنسىرىتىپ قويدى. ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ پۇل تاپشۇرۇش ئورنىغا پۇل تاپشۇرۇۋېتىپ دورىخانىغا كېلىشى، دورا ئېلىش تۆشۈكى ئەتراپىدا بىرمۇنچە ئادەملەر ئۆچىرەتتە تۇراتتى. ئۇ تاقەتسىزلىنىپ ئالدىغا ئۆتكەندى، ئۆچىرەتتە تۇرغانلار ۋارقىرىشىپ كەتتى. ئامالسىز قالغان مىرزا مۇھەممەت ئادەملەر رېتىنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا تىزىلدى. مىرزا مۇھەممەتنىڭ كەلمەيۋاتقانلىقىدىن تەقەززا بولغان دوختۇر ئۆزى يېتىپ كەلدى - دە، ئۇنىڭ قولىدىن رېتسېپنى ئېلىپ، دورىخانا خادىمىغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ دورا، ئوكۇللارنى ئۆزى ئېلىپ كەلدى. ئۇ سېستراغىمۇ چاقىرماي ئاسما ئوكۇلنى ئۆزى تەڭشەپ سالغاندىن كېيىن، مىرزا مۇھەممەتكە: «تۇگەي دېگەندە مېنى چاقىرىڭ» دەپ قويۇپ كېسەل كۆرگىلى بۆلۈمگە چىقىپ كەتتى. بىر بوتۇلكا ئوكۇل چۈشۈپ بولاي دېگەندە كاملىنىڭ ئەھۋالى خېلى ياخشىلاندى. مىرزا مۇھەممەت دوختۇرنى چاقىرغانىدى، ئۇ ئىككىنچى بوتۇلكىنى ئاستى، شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇلار كارىۋات ئۈستىگە ماتېرىياللارنى يېيىپ كوررېكتور كۆرۈشكە باشلىدى. ئۇچىنچى بوتۇلكا تۈگىگەندىن كېيىن، دوختۇر كىرىپ ئوكۇلنى ئېلىۋەتتى. ئاندىن:

— سىز ياتاقتا يېتىپ داۋالىنىڭ، ياتاقتا يېتىش رەسمىيىتى قىلىپ بېرەي، — دېدى.

— رەھمەت دوختۇر، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ياتاي، جىددىي پۈتتۈرۈشكە تېگىشلىك ئىشلىرىم بار ئىدى.

مويسىپەت دوختۇر كامىلنىڭ سۆزلىرىدىن سەل ھەيرانلىق ھېس قىلىپ:

— نېمە، يەنە ئىشلەيمەن دەمسىز؟ ئۆپكىڭىز ياللۇغلى- نىپ ئىششىپ كېتىپتۇ. سىز ھازىر دەم ئېلىشىڭىز، داۋالىنى- شىڭىز، ئارتۇقچە ھېرىپ - چارچاشتىن ساقلىنىشىڭىز كې- رەك. ئۇنداق بولمىغاندا تاسادىپىي ئەھۋال يۈز بەرسە ئالدىنى ئېلىش تەس بولىدۇ، — دېدى ئۇ خەنزۇ تىلىدا چۈشەندۈرۈپ. ئەمما كامىل يەنىلا ئۆزىرە ئېيتىپ تۇرۇۋالغانلىقى ئۈچۈن دوخ- تۇر ئەجەبلىنىپ: — بوپتۇ، مەن كېسەل ئەھۋالىنى سىزگە ئېنىق دەپ قويدۇم، جان ئۆزىڭىزنىڭ، — دېدى كەسكىنرەك تەلەپپۇزدا.

كامىل بىلەن مىرزا مۇھەممەت رەھمەت ئېيتىپ ئۈزاپ چىققاندا، مويسىپەت دوختۇر بېشىنى چايقىغىنىچە قاراپ قال- دى. ئۇلار تاكسى بىلەن زاۋۇتقا قايتىپ كېلىپلا ياتقىدا ئىشلە- رىنى داۋاملاشتۇردى. ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئۇنىڭ كېسىلى يەنە تۇنجىلى تۇردى. ئىچىدىغان ۋە ئېغىزغا پۈركىۋىدىغان دورا- لارمۇ كار قىلمىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇلار يەنە دوختۇرخانىغا مېڭىشتى. تاكسىغا چىققاندىن كېيىن كامىل نەپسى بوغۇلغان ھالدا: «باشقا دوختۇرخانىغا بارايلى، تۇنۇگۈنكى دوختۇرخانىغا بارمايلى» دېدى. ئۇنىڭ نېمىدىن قورۇنۇۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەن مىرزا مۇھەممەت ئۇنى باشقا بىر دوختۇرخانىنىڭ تېز قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە ئېلىپ باردى. نۆۋەتچى دوختۇر ئوتتۇز ياشلار چامە- سىدىكى خەنزۇ يىگىت ئىدى. ئۇمۇ تۇنۇگۈنكى دوختۇرغا ئوخ- شاشلا جىددىي كەيپىياتتا قوبۇل قىلدى ۋە تەرلەپ - پىشىپ يۇرۇپ كېسەلگە جىددىي تەدبىر قوللاندى.

— ياتاقتا يېتىش رەسمىيىتى قىلىپ بېرەي، — دېدى دوختۇر تەرىنى سۈرتۈپ، — بىر مەزگىل يېتىپ داۋالىنىڭ.

— دوختۇر، ئىدارىدە دەرھال قولدىن چىقارمىساق بول-

مايدىغان ئالدىراش ئىشىمىز بار ئىدى. . .

— ئىدارىڭىزدىكى ئىشلارنى ماڭا سۆزلىمەڭ، — دېدى دوختۇر ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — مەن دېگەن دوختۇر، مېنىڭ ۋەزىپەم كېسەلنى داۋالاش. سىز يېتىپ داۋالانمىسىڭىز زادى بولمايدۇ.

— دوختۇر، بىرنەچچە كۈنلۈك ئوكۇل يېزىپ بەرسىڭىز، — كامىل دوختۇرغا خىجىللىق بىلەن يېلىندى، — مەن ھەر كۈنى بىر قېتىم كېلىپ ئوكۇلۇمنى سالدۇرغاندىن كېيىن قايتسام، ئىشىمىز ھەقىقەتەن ئالدىراش ئىدى.

— ماڭا قاراڭ، بۇ بىرنەچچە كۈن ئوكۇل سېلىش بىلەنلا بولمىدىغان ئىش ئەمەس، — دېدى دوختۇر سەل تېرىكىپ، — ئۆپكىڭىز ئىششىپ كېتىپتۇ، ئۆپكىنى كاردىن چىقىرىپ قويۇ- شىڭىز داۋالاش تەس بولىدۇ. بىر مەزگىل دەم ئالدۇرۇپ داۋالاش ئارقىلىق ئۆپكىنىڭ خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرمەسەك بولمايدۇ.

— كامىلكا، ماقۇل دەڭ، — دېدى مىرزا مۇھەممەت دوختۇرنىڭ سۆزلىرىدىن ئەندىكىپ، — زاۋۇتتىكى ئىشلارنى مەن ئىشلەپ تۇراي، بالىنتسىدا يېتىڭ.

— ئازراق چىدايلى، ئىشىمىز تۈگىسۇن، — دېدى ئۇ مىرزا مۇھەممەتكە. ئاندىن دوختۇرغا يېلىنغان ھالدا ئىلتىجا قىلدى، — مەن ئۇچ - تۆت كۈندىن كېيىن بالىنتسىدا ياتماقچى ئىدىم. ئىدارىدە ھەقىقەتەن جىددىي خىزمەت بار ئىدى، نەچچە كۈن ئىچىدىلا قولدىن چىقىدۇ.

— ھە. . . شۇنداقمۇ، ئالدىراش دەڭ. . . سىز بۇنداق دېگەندىكىن مەن نېمە دەيتتىم، سىزنىڭ دېگىنىڭىزچە بولسۇن، — دېدى دوختۇر سەل كىنايە ئارىلاش تەلەپپۇزدا. ئاندىن تۆت كۈنلۈك ئاسما ئوكۇل يېزىپ بەردى.

— يا ئاللا، — دېدى كامىل دوختۇرخانىدىن چىقىپ كې-

تۇيۇقسىز كۆلۈمسىرىگەن ھالدا، ــ تۇنۇگۈنكى دوختۇر- نىڭ تاپا - تەنىسىدىن قېچىپ بۇ يەرگە كەلسەك، ئۇنىڭدىنمۇ يامىنىغا ئۇچرىدۇق ئەمەسمۇ. قاراڭ، ئۇ ماڭا «ئالدىراش دەڭ. . . » دەپ كىنايە قىلىۋاتىدۇ. دوختۇرنىڭ دېگەنلىرىمۇ توغرا، مېنىڭمۇ داۋالانغۇم، دەم ئالغۇم كېلىدۇ. بىراق، ئويلاپ بېقىڭ، يۇقىرىدىن بۇ ئىشقا ئىككىمىزنى مەسئۇل قىلغان، مەن بالىنتسىدا يېتىۋالسام شۇنچىۋالا ئىشقا سىز قانداقمۇ يېتىشىپ بولالايسىز. ئەگەر بۇ كىتابلارنى دەل ۋاقتىدا ئۇلگۇرۇتۇپ نەشرىدىن چىقىرالمىساق نەچچە ۋاقىتتىن بېرىقى تىرىشچانلىقلىرىمىز، تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرىمىزنىڭ ھەممىسى بىر تىيىن بولمامدۇ. ئاز قالدى، سەل چىداپ تۇراي، مۇشۇ جىددىيلىك تۇگىگەن ھامان ياتاقتا ياتمىسام بولمايدۇ.

كامىل ھەر قېتىم شۇنداق دەيتتى، لېكىن جىددىي ئىشلار بىرى تۇگەپ بولغۇچە يەنە بىرى ئۇلىشىپ كېلىۋېرەتتى. كامىل ئەجدادلار يارانقان چوڭ - چوڭ دۇئالاردىن تارتىپ بارچە شېئىرلارغىچە ھەممىسىنى يورۇقلۇققا چىقىرىشقا پۈتۈن زېھنىنى بەرگەنىدى. لېكىن، ئۆز شېئىرلىرىدىن بىرەر توپلام تۇزۇشنى بولسا خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ قويمايتتى، قىيىن ۋە ئاۋارىچىلىكى كۆپ ئىشلارنى ئۆز ئالدىغا تارتىپ ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ ئەجدادلار ئەجرىنى قۇنۇقۇش يولىدا پىداكارلىق ۋە خالىسانە ئىشلەش روھى يازغان غەزەللىرىدىمۇ ئۆز ئەكسىنى تاپقانىدى:

ئەي بۇرادەر، ئەل ئۈچۈن جەبرۇ جاپاغا مەن باراي،
ئەلگە دەپ مىڭ جان پىدا، ئەھدۇ ۋاپاغا مەن باراي.
ئەلگە گەر يەتسە مۇشەققەت ياكى بىر دەردۇ ئەلەم،
دەردىگە دەرمان بولۇپ شۇ دەم داۋاغا مەن باراي. . .

بىر كۈنى كامىل بىلەن مىرزا مۇھەممەت ئىككىسى زاۋۇت

ياتقىدا، دەسلەپكى چىققان بىرنەچچە كىتابنىڭ نۇسخىسىنى ئەسلىي ئورىگىنالغا سېلىشتۇرۇپ ئولتۇراتتى، ياتاقتا ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان ئالىم كىرىپ كەلدى. ھېكمەتنى كۆرۈپ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتكەن كامىل دوستىنى يېنىش - يېنىشلاپ قۇچاقلىدى. نىجىس كېسەل ئۇنىڭغا ئاراملىق بەرمەي ھۇجۇم قىلىۋاتقان بۇ ئاي - بۇ كۈنلەردە ئۇ دىلكەش يارەنلىرىنى، سىرداش دوستلىرىنى تاقەتسىز سېغىنىدىغان، ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ مىرزا مۇھەممەتكە: «كېسەل توغرۇلۇق ھېكمەتكە خەۋەر قىلىپ سالماڭ، ئۇ بەك ئەنسىز، كەلگەنچە ئادەمنى تىللاپ كېتىدۇ» دەپ تاپىلاپ تۇراتتى:

ــ قارا ماۋۇ قېرى بويتاقنىڭ بۇگۈن مېنى ئەسلەپ قالغىنىنى. تۇرسۇنجان، قېنى بۇ يەرگە كېلىڭ، ــ كامىل كارىۋاتقا يېيىلغان ئورىگىناللارنى يىغىشتۇرۇپ ئورۇن ھازىرلىدى:

ــ سەن ئەسلىمىگىنىڭ بىلەن مەن داۋاملىق سېنىڭ غېمىڭدە، ــ دېدى ھېكمەت دوستىنىڭ چىرايىغا سەپ - سىلىپ، ــ ھە، خىلىلا ئېغىر ھاسىرايسەنغۇ، چىرايىڭمۇ باشقىچە.

ــ ھېچ ئىش يوق، كېچىدىن ئېچىلىپ قالدىمۇ، تومۇ تېگىپ قاپتۇ، ــ كامىل مىرزا مۇھەممەتكە لەپپىدە قاراپ قويدى، ــ قېنى، سىز بۇلارغا قىزىقراق چاي تەييارلاڭ، مۇزلاپ كۆكسىپ كېتىپتۇ بۇ ئاغىنىلەر.

ئۇلار قىزىق چايدىن ئىچكەچ يېڭىدىن چىققان كىتابلارنىڭ نۇسخىلىرىنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ كۆرۈشتى. بىرنەچچە- سىلا بېسىلغان بۇ نۇسخىلارنى كامىل تەكشۈرۈپ كۆرۈپ «شۇ بويىچە بېسىلسا بولىدۇ» دەپ قول قويغاندىن كېيىنلا، كىتابلار دېيىلگەن تىراژدا بېسىلىپ چىقىپ تارقىتىلاتتى.

ــ ھېكمەت، ئىسلاھاتچىمىزنىڭ مىجەزى يوقمۇ

نېمە؟ ــ دېدى كامىل تۇرسۇنجانغا قاراپ، ــ بەك خامۇش، سۇلغۇن كۆرۈنىدىغۇ؟

ــ سەن تېخى ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىشلاردىن خەۋەر - سىز، ــ ھېكمەت ئېغىر تىنىپ قويدى، ــ پەيتۇل ئاخىر ئەسلىي قىياپىتىنى ئاشكارىلىدى ئەمەسمۇ.

ھېكمەت «گۈلدەستە» نەشرىياتىدا يۈز بەرگەن غەلىيانچىلارنىڭ غوۋغاسىدىن تارتىپ، پەيتۇلنىڭ تۇرسۇنجاننى خىزمەتتىن ھەيدىگەنگە قەدەر جەريانىنى قىسقىلا قىلىپ سۆزلەپ بەردى. پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسى، باشقۇرغۇچى ئورگان، تەشۋىقات بۆلۈمىدە غەلىيانچىلارنىڭ قويغان تەلىپى، بولۇپمۇ «چىنار» تەخەللۇسلۇق شائىرچاقنىڭ ھەربىتى كامىلنى چوڭقۇر ئويغا سالىدى. چۈنكى، ئۇ جامائەت خەۋپسىزلىكى گېزىتى مۇھەررىرى ئەزىز ئېلىدىن چىنارنىڭ توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ سورۇنلىرىدا تۇرسۇنجاننى سېستىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. شۇڭا، پەيتۇل، مەسۇم قابىل، چىنارلارنىڭ ئونتۇرىسىدا سىرلىق باغلىنىش بارمۇ، يوق، دېگەن ئوي كامىلنى گۇمانغا سېلىپ قويدى.

ــ بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بەرگىنىگە قانچىلىك بولدى؟ ــ سورىدى كامىل خىيالغا پاتقان ھالدا.

ــ بىر ئاي بولاي دەپ قالدى، ــ جاۋاب بەردى تۇرسۇنجان.

ــ بىرەر ئورۇندىن خىزمەت ئىزدەپ كۆرمىدىڭىزمۇ؟

ــ ئىزدىدىم، بىرقانچىلىغان گېزىت - ژۇرنال تەھرىر بۆلۈملىرىگە بارسام ھەممىسىلا قاپاق ئاچمىدى. «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىدىن ئۆزۈم تەلەپ قىلىپ يۆتكىلىپ كەتكەچكە ئۇ يەرگە بېرىشقا يۈزۈم چىدىمىدى.

ــ ئەھۋال چۈشىنىشلىك، ــ كامىل چارلاشقان يۈمشاق چاچلىرىنى سىلىدى، ــ مېنىڭچە، ئۇلارنىڭ قاپاق ئاچماسلىقى

پەيتۇل، مەسۇم قابىل، چىنارلارنىڭ ئۇزۇندىن بېرى مەقسەتلىك ھالدا ئۇستىڭىزدىن پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ سۇيىقەست قىلىشىدىن بولغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئورتاق مەقسىتى يولىدا سىزنى قۇربان قىلدى.

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان، ــ دېدى تۇرسۇنجان ئىككى ئويلۇق بولۇپ، ــ لېكىن، بىر ئايدىن بېرى مەسۇم قابىل ئۆيۈمگە ئۇچ - تۆت قېتىم كىرىپ، مېنى «پەيتۇلنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىلىڭ، جىم ياتماڭ، سىزگە ئۇۋال بولدى، بۇ ئوغرىنى ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەڭ، تېگىشلىك پاكىتلار بىلەن مەن تەمىنلەيمەن» دەپ ماڭا خەيرىخاھلىق قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ سىزمۇ مەسۇم قابىل يىللاردىن بېرى پەيتۇلنىڭ نۇرغۇنلىغان بولمىغۇر ئىشلىرىنى سۆزلەپ بەرگەن، بۇنىڭدىن ھېكمەتنىڭمۇ خەۋىرى بار.

كامىل ئىستاكاننى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ پۇڭلىگىنىچە جىمىپ قالدى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭ دېققىتىنى بۇرىماسلىق ئۈچۈن بىر پەس ئۇندىمىدى. بىر چاغدىلا ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ھەممىگە تەكشى قارىدى:

ــ كونىلار، خىرىس قىلىپ كەلگەن يولۇاستىن ھەجەيلەپ كەلگەن يولۇاس خەتەرلىك، دەپ بىكار ئېيتمىغان. مەسۇم قابىل بىر كىمگە ياخشىلىق تىلەيدىغان ئادەملەردىن ئەمەس! يەنە بىر تەرەپتىن، ئەمەل خۇمارى قانمايۋاتقان، كۆزلىگەن رېجىسسىگە يېتەلمەي تۇرلۇك نەيرەڭلەرنى ئىشلىتىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا پەيتۇلنى ئاغدۇرۇۋېتىپ، كونا رەقىبى تۇرسۇنجاننى تەختكە چىقىرىشقا ئۇنىڭ تەبىئىتى ھەرگىز يول قويمايدۇ. مەسۇم قابىل بۇ چاغقىچە پەيتۇلنىڭ پوستىغا كىرىۋېلىپ تۇرسۇنجاننى يامان كۆرسەتتى. تۇرسۇنجانغا پەيتۇلنىڭ چىرىكلىكلىرىنى پاش قىلىش ئارقىلىق ئۇنى ئۆزىگە مايىل قىلىۋالدى. كىمنىڭ ئۇسۇشتۇرۇۋاتقانلىقى بۇ ئىككى قوچقارغا ئايان بولسىمۇ، ھەر

ئىككىسى ئۇنى «شاپائەتچىم» دەپ بىلدى. ئارىلىقتىن پايدا ئالغىنى يەنىلا ئاشۇ «شاپائەتچى». ئۇ پەيتۇلىنىڭ قولى بىلەن كونا كۇشەندىسى تۇرسۇنجاننى كۆزدىن يوقاتتى. ئەمدى ئۇ تۇرسۇنجانغا ھەمقان بولۇپ، ئۇنىڭ قولى ئارقىلىق پەيتۇلىنىڭ يىلتىزىغا پالتا ئۇرماقچى. ئاقىۋەت نېمە بولماقچى، مەسۇم قابىل دىن ئىبارەت بۇ ئىتىبىلىقى «گۇلدەستە» دىن ئىبارەت بىلىم بۇلىقىنى لېيىتىپ، ئۆزى باش بولۇپ ئوڭچە - چوڭچە سورماقچى.

كامىلنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ھەممىسىنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. بولۇپمۇ تۇرسۇنجانىنىڭ كاللىسىدا «پاھ، كامىل تەسەۋۋۇر كۇچى، پەرەز قىلىش ئىقتىدارى، تۇيغۇ سېزىمىلىرى ئارقىلىق مەنتىقە خۇلاسە چىقىرىشقا نېمىدېگەن ئۇستا - ھە! ئەگەر ئۇ بىرەر سوتچى ياكى رازۇېدكېچى بولۇپ قالغىنىدا ھولمېستەك ئادەم بولغۇدەك» دەپ ئويلىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ مەسۇم قابىلغا كامىلدەك باھا بېرىشكە كۆڭلى ئۇنىمايتتى. تۇرسۇنجان ئۇنىڭ بىلەن بىر بۆلۈمدە مۇدىر بولۇپ ئىشلەشنىڭ ئالدى - كەينىدىكى بەش - ئالتە يىل جەريانىدا ئۇنى كۆپ سىنىدى. كىتاب ئۇيۇشتۇرۇش، قەلەم ھەققى بەلگىلەش، تەرجىمە، تەھرىرلىككە ئادەم تەكلىپ قىلىش، تېماتىك پىلان ۋە يىللىق پىلانلارنى تۇزۇش قاتارلىق نۇرغۇن ئىشلارنى مەسۇم قابىلنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ھېكايە توپلاملىرىنى پىلانغا كىرگۈزۈپ، ئۆزى تەھرىرلەش جەريانىدا كۆپ ئەجىر سىڭدۈردى، كىتاب چىققاندىن كېيىن كۆڭلى تىنغۇدەك قەلەم ھەققى يېزىپ بەردى، لېكسىيە سۆزلەشكە تەكلىپ قىلىپ، باشقىلار ئالدىدا ھۆرمەت ۋە شەرەپكە مۇشەررەپ قىلدى. چىن دىلىدىن چىقىرىپ قىلىنغان بۇ بىر قاتار سەممىي ياخشىلىقلار مەسۇم قابىلنىڭ بۇلغانغان قەلب بۇلىقىنى سۇزۇلدۇرۇپ، گۆزدەك قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن كۆڭۈل ئاسمىنىنى يورۇتقان بولسا كېرەك، ئۇمۇ ۋاپاغا جاپا قىلمىدى. تۇرسۇنجان پەيتۇلدىن رەنجىگەن، تىل - ھاقارەت ئاڭلاپ دىلى سۇنغاندا ئۇ تەسەللى بەردى. پەيتۇلىنىڭ رەزىللىكلىرىنى ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق سۆزلەپلا قالماي، جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلار ئالدىدا. مۇ ئۆزىنىڭ تۇرسۇنجانغا سادىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. مانا ماڭا پەيتۇل ئۇستىدىن ئەرز قىلىش، ناھەقچىلىك قۇربانى بولماسلىق ھەققىدە مەسلىھەت بېرىۋاتىدۇ، ھەتتا ئۆزىنىڭ ھەمقان بولىدىغانلىقىنىمۇ ئېيتتى. مۇشۇ بىرقەدەر ئەمەلىيەتلەر تۇرۇق. لۇق ئۇنى «دۇشمەن» قاتارىغا چىقىرىۋېتىش، ئەلۋەتتە ئادىللىق بولمايتتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ قېتىملىق گۇمانخورلۇقتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى.

ئادەمنىڭ روھى چۈشسە ئېتىمۇ چاپالماس بولۇپ قالىدۇ دېگەندەك، ئۆتكۇر، چەبدەس، پىكرى چوڭقۇر تۇرسۇنجان ئالىم كامىلنىڭ ئېيتقانلىرىغا نىسبەتەن كۆڭلىدە «چەكتىن ئاشقان سولچىللىق كۆزقارىشى» دەپ باھا بەردى.

— تۇرسۇنجان، گەپ قىلمايسىزغۇ، — سورىدى كامىل ئۇنىڭ جىمىپ كېتىشىدىن گۇمانلىنىپ، — ياكى مېنىڭ پەرەز. لىرىم ئارتۇقچە بولۇپ كەتتىمۇ؟

— مەنغۇ ئۇنداق ئويلىمىغان، لېكىن مۇشۇ كۇنلەردە كۆڭلۇم پەرىشان بولغاچقا نېمە قىلارىمنى بىلمەيلا قالدىم، — تۇرسۇنجان كۆڭلىدىكىنى يوشۇردى، — كامىل، سىزنىڭچە بولسا، مەسۇم قابىلنىڭ چومىقىغا ئايلىنىپ قالماسلىق ئۈچۈن پەيتۇلغا چېقىلماسلىقىم كېرەكمۇ؟ بۇ قاراپ تۇرۇپ ئۆزۇمنى ئۆزۇم خاراب قىلىشقۇ.

— مېنىڭ سۆزلىرىم سىزگە ئەكس تەسىر كۆر - سىتىپتۇ، — دېدى كامىل كۇلۇپ قويۇپ، — دەرۋەقە، بۇ ئىشنى «بولدىلا» دەۋەتسىڭىز مەڭگۇ باش كۆتۈرەلمەيسىز. يەڭ شىمايلاپ چىقسىڭىز، پەيتۇل «مەن ئاممىنىڭ تەلىپى، بېسى-

مى، ئارزۇسى بويىچە تەدبىر قوللاندىم. بۇ يەنىلا نەشرىياتىمىز- نىڭ تېنچ - ئەمىنلىكى ئۈچۈن» دېگەن كاۋاكقا كىرىۋېلىشى مۇمكىن. شۇڭا، ئۇنىڭغا قانداق تاقابىل تۇرۇش ئۇسۇلىدە ھەم- مىمىز ئويلىشىپ كۆرەيلى. ھازىر ئۆزىڭىزنى بىرئاز بېسىۋې- لىڭ.

— مەنچە كامىلىڭ سۆزلىرى يوللۇق، — دېدى ھېكمەت تۇرسۇنجانغا قاراپ، — پەيتۇل ئىككىڭلارنىڭ جېدىلىدىن جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىياز، كېرىم، لى بۇجاڭلار راسا بىزار بولۇپ تۇرغاندا سىلەرنىڭ سورىقىڭلارنى سورىشى ناتايىن، ھەتتا ئاۋارە- چىلىكتىن قېچىپ «بىرەر يەردىن خىزمەت ئورنى سۆزلىشىڭ، بىز رەسمىيەتلىرىڭىزنى يۆتكەپ بېرەيلى» دېيىشى ياكى «ھازىر ئىسلاھات دەۋرى، كىمنى ئىشلىتىش، كىمنى قالدۇرۇش باش- لىقىنىڭ ھوقۇق دائىرىسى ئىچىدىكى ئىش، بىزدە نېمە ئامال» دەپ قوپاللىق قىلىشىمۇ مۇمكىن.

— مېنىڭمۇ ئەنسىرەپ تۇرغىنىم شۇ، — دېدى تۇرسۇن - جان، — شۇڭا كامىل دېگەندەك ياخشىراق ئويلىشىپ كۆرسەك بولغۇدەك.

— تۇرسۇنجان، سىزگە ئەسكەرتىپ قويايلى، خاپا بولما- ڭىزمۇ مەيلى، — كامىل يۈز ئايلاپ ئولتۇرمىدى، — قارىسام، مەسۇم قابىلغا ئىشىنىپ كەتكەندەك قىلىسىز. سىزدىكى بۇ غاپىللىق بىر كۈنى سىزنى دەھشەت پۇشايمانغا قالدۇرىدۇ.

ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان يەنە بىردەم پاراڭلىشىپ ئول- تۇرغاندىن كېيىن خوشلىشىپ قايتتى. ئۇلار باسما زاۋۇت قو- رۇسىدىن چىقىپ خەلق باغچىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەن- دە، ھەر ئىككىلىسى پەلتولىرىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈپ، كۆرپە قۇلاقچىلىرىنى باستۇرۇپ كىيىدى - دە، كوچا ئاپتوبۇسىغمۇ، تاكسىغمۇ چۈشمەي، مۇڭداشقاچ پىيادە مېڭىشتى. فېۋرالنىڭ باشلىرى بولغاچقىمۇ، قاتتىق سوغۇق دەستىدىن چوڭكۆۋرۈك

ئاستىدىكى ۋە قىزىلتاغ ئۇستىدىكى ئورمانلار ئاپئاق قىرو بىلەن قاپلانغانىدى، ھەتتا ئېغىز - بۇرۇندىن چىققان ھورمۇ نەپەس ئۆتمەي قاش - كىرپىكلەردە قىرو بولۇپ توختاپ قالاتتى. قىش قۇياشى باغچىدىكى يالىڭاچ دەل - دەرەخلەر ئۇستىدە ئوتقاشتەك قىزىرىپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ ئاجىز نۇر زەررىلىرى سوغۇق يېگىنە- دەك يۇزلەرگە سانجىلاتتى.

— تۇرسۇنجان، — دېدى ھېكمەت كېتىۋېتىپ، — كا- مىلىڭ مەسۇم قابىل توغرۇلۇق دېگەن سۆزلىرى كاللاڭدىن ئۆتمىدى بولغاي، مەن شۇنداق ھېس قىلدىم.

— مەنمۇ ئۇنىڭ زىيانكەشلىكىگە كۆپ ئۇچرىغان، ھەتتا مەڭگۈ يۇزىگە قارىماسمەن، دەپ ئويلىغان، — دېدى تۇرسۇنجان ھارغىن قىياپەتتە، — بىراق، مەن «گۈلدەستە» نەشرىياتىغا كەلگەندىن كېيىن، سېنىڭ مەسلىھەتىڭ بويىچە ئۇنىڭ بىلەن چىقىشىپ ئۆتتۈم، كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلدىم. ئۇمۇ قىلغان ئەقىدەمنى بىلدى بولغاي، پەيتۇل ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىلىشىشلاردا مەن تەرەپتە تۇردى. ئازمايدىغان كىم بار دەيسەن، ھەممىمىز خام سۈت ئەمگەن ئىنسان - دە.

— ساڭا زادى نېمە بولدى، قېنى سەندىكى ئۇرغۇپ تۇر- غان قىزىق قان، جەڭگىۋارلىق؟ — ھېكمەت ئۇنىڭ سۆزىدىن رەنجىگەندى، — بىر چاغدا ماڭا «مەسۇم قابىل كۈلۈپ تۇرۇپ گەپ ئېلىپ، چىرقىرىتىپ تۇرۇپ قايتۇرۇپ بېرىدىغان ياۋۇز» دېگەن گېپىڭ ئېسىڭدە باردۇر؟

— ئېسىمدە، ئېسىمدە، ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق، — نېمە ئۈچۈندۇر تۇرسۇنجاننىڭ كەيپى ئۆرلەپ قالدى، — ساڭا دېمە- گىنىم بىلەن دەردىمنى ئۆزۈم بىلىمەن، ئىچىمنى نېمىلەردۇر تىلغاپ قېيما - چېيما قىلىۋەتتى. بىلەمسەن، مېنىڭ يەتمەكچى بولغان ئارزۇ - ئارمان، تىلەكلىرىمنى سەن تەسەۋۋۇر قىلالماي- سەن!

بىز بۇرۇنلا قەيت قىلىپ ئۆتكەنىدۇق، تۇرسۇنجان ئىچكە-
رى ئۆلكىلەر، بولۇپمۇ دېڭىز ياقىلىرىدىكى زاۋۇت،
كان - كارخانا، شىركەت، قاتناش - ترانسپورت، قول سانائەت
ئورۇنلىرىنىڭ ئىسلاهات جەريانىدا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلە-
رى هەققىدە يېزىلغان ماقالىلەرنى كۆپ كۆرەتتى. شۇنداقتىمۇ
ئۇنىڭ ئەڭ قىزىقىپ كۆرىدىغىنى نەشرىياتچىلىق ساهەسىدىكى
يېڭىلىقلار ئىدى. ئۇ بۇنداق ماقالىلەرنى كۆرگەندە ئەڭ هالقە-
لىق هەم نۇقتىلىق دەپ بىلگەن سەهىپىلەرگە قىزىل قەلەمدە
بەلگە ئۇرۇپ يېنىش - يېنىشلاپ ئوقۇيتتى، تەهلىل قىلاتتى،
خاتىرىسىگە كۆچۈرەتتى، ئۇنى شىنجاڭنىڭ شەرت - شارائىتى
ۋە ئەۋزەللىكلىرىگە سېلىشتۇراتتى، سېلىشتۇرغانسېرى قانلىرى
ئۇرغۇپ قانات ياساپ ئۇچقۇسى كېلەتتى. شۇڭا، ئۇ «گۈهەر
زېمىن» نەشرىياتىدىن ئايرىلىپ، ئۆزى كىچىك، شەرت - شارا-
ئىتى ناچار، جېنىنى ئاران بېقىپ كېلىۋاتقان «گۈلدەستە»
نەشرىياتىغا زور ئۈمىدلەرنى يۈكلەپ كەلگەنىدى. تۇرسۇنجانىڭ
كۆڭلىگە پۈككەن پىلانلىرىنى ئاڭلىغان ئادەم ئۇنى «بەڭگىنىڭ
خىيالى»نى قىلىپتۇ، دېيىشى تۇرغانلا گەپ. «گۈلدەستە» نەشـ-
رىياتىنى هاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش، زامانىۋى ماشىنا -
ئۈسكۇنىلىرى تولۇق بولغان باسما زاۋۇتى قۇرۇش، كىتاب
تارقىتىش شىركەتلىرىنى تەسىس قىلىش، كىتاب - ژۇرناللار-
نى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى باسما زاۋۇتلىرىنىڭ سۈپەت ئۆلچە-
مىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن مۇتەخەسسىسلەرنى تەكلىپ قىلىش هەم
بىر مەزگىل يۇقىرى مائاش بىلەن ئىشلىتىپ شاگىرتلارنى يې-
تىشتۇرۇش، كىتاب ئىشلەش بىلەنلا چەكلەنمەي، ژۇرناللاردا
تۇرلۇك سەهىپىلەرنى ئېچىش ئارقىلىق بازارغا يۈزلىنىش قاتار-
لىق نۇرغۇن - نۇرغۇن پىلانلار ئۇنىڭ يەتمەكچى بولغان
تىلەك - ئارزۇلىرى ئىدى. خۇددى يېڭى چىققان چۈجە ساردىن
قورقمىغاندەك، تۇرسۇنجان كېلىپلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ

ئىسلاهات ئېلىپ بېرىشنىڭ گۆش يېگەندەك، هاراق ئىچكەن-
دەك، زىيادە جوزىسىدا غەيرەت - شىكايەت قىلىشقاندەك ئۇن-
داق كۆڭۈللۈك هەم ئاسان بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمىدى.
ئۇ خامان مومىسىدەك كۆزگە كۆرۈنگىلى تۇرۇۋېدى، كونا تۇۋۈ-
رۈكلەرنىڭ خاتىرجەملىكى بۇزۇلدى. مەيلى سىڭارىان تۇرسۇن
ياكى تۇۋۈى چىرىپ كەتكەن بولسۇن، ئەڭ بولمىسا لايغا پاتقان
قوزۇقتەك ئەهمىيەتسىز گىدىيىپ تۇرسۇن، بۇ چاغقىچە چوقچە-
يىپ، ئۆزىنى نامايان قىلىپ تۇرغان بۇ تۇۋۈرۈكلەر تۇرغان يەردە
قانداقتۇر خامانىڭ مومىسى كۆزگە كۆرۈنۈپ ئالقىشلانسا،
هۆرمەت - ئىپتىخارغا سازاۋەر بولسا ئۇلارنىڭ نام - شەرىپى،
ئاتاق - شۆهرەتلىرى خىرەلەشمەمدۇ! خەيرىيەت، خامانىڭ
مومىسى قومۇرۇپ تاشلاندى، ئۇلۇغ پىلانلار قارا يەرگە دەپنە
قىلىندى. مانا بۇ بىزنىڭ خۇي - پېئىلىمىز، نادانلىق، قاش-
شاقلىق، ئەبگاهلىق، كۆڭلى تارلىقتىن كېلىپ چىققان هايات
پاجىئەمىز!...

— هېكمەت، بىر چاغلاردا مېنى ئاگاهلاندۇرغانلىقىڭنى
ئۇنتۇپ قالمىغانسەن، — دېدى تۇرسۇنجان خورسىنغان
هالدا، — مەن ئاشۇ پىلانلىرىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن سەن
دېگەندەك خاسلىقمىنى، تەۋەككۈلچىلىك روهىمنى چەكلەپ تۇ-
رۇپ، مېنى قوللىغان، مەدەت بەرگەن، يول كۆرسەتكەنلەرنىڭ
قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلار بىلەن ئىتتىپاقلاشتىم،
دوستلاشتىم، يېنىمغا تارتتىم، كۆرسەتمىگەن تىرىشچانلىقىم
قالمىدى. بىراق، يەنىلا مەغلۇپ بولدۇم.

— كۆڭلۈڭنى چۈشىنىمەن، شۇنداقتىمۇ روهىڭنى چۈ-
شۈرمە، — هېكمەتنىڭ تۇرسۇنجانغا ئىچى ئاغرىپ قال-
غانىدى، — خاتىرجەم بول، خىزمەت ئىشىڭنى بىز دوستلار
ئالاقىلىشىپ هەل قىلىمىز.

— هېكمەت، سەن بىلەن پات - پات ئۇچرىشىپ تۇرسام-

مۇ، كاللام جايدا بولمىغاچقا بىر ئىشنى دېيىشنى ئۇنتۇپلا قالىمەن، ــ تۇرسۇنجان ھېكمەتكە تاماكا سۇنۇپ ئۆزىمۇ بىرنى تۇتاشتۇردى، ــ گېرمانىيەدىكى كىچىك دادامدىن خەت كەلدى. ئۇ ھازىر سەكسەن ياشتىن ئاشتى، ئۆزى كېسەل ئوخشايدۇ.

ــ ئىسمىنى كىم دېگەنتىڭ؟ توغرا، ئارۇپ بايۇەچچە. ھە، ئۇ خېتىدە نېمە دەپتۇ؟

تۇرسۇنجان قەدىمىنى ئاستىلىتىپ خەتتىكى مەزمۇنلارنى ئالدىرىماي تەكرارلىدى:

ــ «ئاكام ئالىمجاننىڭ مال ـ دۇنياسى ماڭا ئىككى دۇنيالىق ئامانەت ئىدى. مەن ئۇنى يوقاتماي، گۇللەندۇرۇپ بېيىتىپ ئاكامنىڭ روھىنى خۇش قىلدىم. بىراق، بۇ دۇنيادىن كېتىش ئالدىدا قىيامەتلىك قەرز مېنى ئازابلاپ بىئارام قىلماقتا. شۇڭا مال ـ دۇنيايىمنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدە ۋەسىيەتنامە قالدۇردۇم ۋە تېگىشلىك قانۇنىي ئورۇنلارنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكۈزدۇم. ئوغلۇم تۇرسۇنجان، مەن ساڭا ۋىزا ئەۋەتمەن، مېنىڭ ھايات شامىم ئۆچكۈچە يېتىپ كەل. سەن ئاكامنىڭ بىر تاللا تەۋەررۈكى بولغاچقا، مىراسخورلار تىزىملىكىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتارىدا سېنىڭ مۇبارەك ئىسمىڭ بار...»

ــ ھاھ، دېيانەتلىك ئادەمكەن، ــ دېدى ھېكمەت، ــ «قىيامەتلىك قەرزنى ئۇ دۇنياغا يۈدۈپ كەتمەي» دەپ ئويلاپتۇ.

ــ ئەجەل كانىيىنى بوغقاندا ئىمان ئېيتتى، دېگەن شۇدە.

ــ بۇنداق دېسەڭ بولمايدۇ، ــ ھېكمەتنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلدى، ــ قانداق، سەن جاۋاب يازدىڭمۇ؟

ــ بۇ خەت مەن خىزمەتتىن قالدۇرۇلۇپ ھەپتە ئۆتمەيلا كەلگەن، ــ دېدى تۇرسۇنجان، ــ خەت يازسام ئۆزۈنغا سوزۇلۇپ كەتكۈدەك دەپ تېلېگرامما بېرىۋەتتىم.

ــ بارمەن دەپ يازغانسەن؟

ــ ئۇ چاغلاردا كەيپىياتىم بەك ئوسال ئىدى، شۇڭا خوتۇن ـ بالىلىرىم «بۇ ئىشلارنى بىرنەچچە ۋاقىت ئۆنتۇيلى» دەپ تۇرۇۋالغاچقا، بارىدىغانلىقىم توغرۇلۇق خەۋەر بەردىم.

ــ ئوبدان بوپتۇ، ــ دېدى ھېكمەت، ــ ۋىزا كەلگەن ھامان رەسمىيەت بېجىرگىن.

ئۇلار پاراڭ بىلەن بېيىمڭغا يېتىپ كەلدى. تۇرسۇنجان ئەركىن بازار كوچىسىغا قايرىلىپ كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، ھېكمەت كوچا ئاپتوبۇسىغا چۈشۈپ ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇچۇقۇنئاي ئاشخانىدىكى تاماق ئۈستىلى ئۈستىگە بىر پارچە باغاقچە يېزىپ تاشلاپ قويغانىدى. باغاقچىدىكى «دادا، بىر تەخسە قورۇما تەييارلاپ قويدۇم، ئەتكەنچاينى ئۆزىڭىز ئېتىپ ئىچىڭ. مەن ماھىگۈل ھەدەمنىڭ ئۆيىگە كەتتىم، شۇ يەردە قونۇپ قالىمەن» دېگەن سۆزلەرنى كۆرگەن ھېكمەت مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى، ئاندىن تەييار قورۇما بىلەن چاينى ئىچىپ ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى.

ھېكمەت تۇنجى قېتىم كۆڭۈل سۆزلىرىنى ئېيتىشىپ ماھىگۈلنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ كەلگەندىن بېرى، ئۇچقۇنئاي مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىغا كۆپ بارىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ كۈندۈزلىرى مەكتەپتە ياكى ئۆيدە دەرس تەكرارلاپ، كەچ بولغان ھامان ماھىگۈلنىڭ ئۆيىگە كېتىپ شۇ يەردە قونۇپ قالاتتى، بەزىدە نەبىنىڭ ئۆيىگىمۇ باراتتى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداق گەپ ـ سۆزلەر بولۇندى، بۇ ھېكمەت ئۈچۈن قاراڭغۇ ئىدى. بىراق، ئۇچقۇنئاي دادىسى بىلەن ئەسرا بولسىلا ماھىگۈل توغرۇلۇق گەپ باشلايتتى، ھەتتا بىر قېتىم ئوچۇقلا: «دادا، ماھىگۈل ھەدەمنى قاچان ئەكېلىۋالىسىز؟» دەپ سورىدى. بولۇپمۇ نەبىنىڭ خۇشاللىقى ئۆزگىچە ئىدى. ئۇ دىلنار، ئوغلى ئەزىمەتلەرنى پات ـ پات باشلاپ كېلىپ مېھمان بولۇپ كېتەتتى. تا قايتقۇچە چاقچاق قىلىپ، قىزىق يۇمۇرلارنى سۆزلەپ ھەممە-

نى كۆلدۇرەتتى. ئۇ 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ھېكمەتنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، تانسا، ئۇسسۇل، مۇزىكا، ناخشىلار ئارقىلىق سورۇننى قىزىتىۋەتتى. ھېكمەت بىلەن ما-ھىگۇلنى ئۇسسۇلغا مەيدانغا چۈشۈردى. تېخى بىر ئاينىڭ ئالدىدا نەبى، ئۇچقۇنئايلار ماھىگۇلنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى مۇبارەكلەش سورۇنىنى ماھىگۇلنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزدى. نەبى ھەدىسى بىلەن ھېكمەتكە «قىزىلگۈل» ھارپىدىن قۇيۇپ:

— ئاكا، مەخسۇس ئىككىڭلارغا قۇيدۇم، ماھىگۈل ھە-دەمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە ئاتىغان يۇرەك سۆزلىرىڭىز باردۇ؟ قېنى بىزمۇ ئاڭلاپ باقايلى، — دېدى.

كۆلكە - چاقچاق، ئۇسسۇل - تانسىلار بىلەن قىزىۋاتقان سورۇننىڭ كەيپىياتىنى سۇسلاشتۇرۇپ قويۇشقا كۆڭلى ئۇنمە-غان ھېكمەت ئورنىدىن تۇردى.

— نېمە دېسەم بولار؟ — ھېكمەت ھەممىگە تەكشى قارە-دى، — بۇ... بۇ... نەبى، ۋاي بولدىلا، بولدىلا، شۇپۇر دېگەنغۇ قېلىن بولىدۇ.

— ۋىيەي، نېمە گەپ ئۆزى، — دىلنار تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلىدى، — ماھىگۈل ئاچام بىلەن ئىككىڭلارنى سۆيۈشۈڭلار دېمىسە، نەبىنى نېمىشقا تىللايسىز...

سورۇندا قىقاس - چۇقان كۆتۈرۈلدى، ماھىگۈل ئالقانلە-رىدا يۈزلىرىنى توستى، ھېكمەت بولسا بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى.

— ھاي، ھاي، تىنچلىنىڭلار، — نەبى ھەممىنى تەرتىپكە چاقىردى، — ھېكمەت ئاكام سۆزلىمەكچى.

— ماھىگۈل، تۇغۇلغان كۈنىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن، — رومكا تۇنقان قوللىرى تىترەۋاتقان ھېكمەت، ھايا - نومۇستىن ئايەك رۇخسارى قىزارغان ماھىگۈلگە قارىدى، — سىزگە بەخت - ئامەت تىلەيمەن...

— بەخت - ئامەت قولۇمدا، — دېدى ماھىگۈل يەر بېقىپ، — ئەمدىكىسىنى خالىمايمەن...

سورۇندا بىردىنلا چاۋاكلار چېلىندى. ئۇلار ئىككىسى رومكىلىرىنى كۆتۈرۈشتى، ئاندىن ھېكمەت ئالدىن تەييارلانغان تۇغۇلغان كۈن سوۋغىتى — ئاق بىرلىيانت كۆزلۈك ئالتۇن ئۈزۈكنى ماھىگۈلنىڭ بارمىقىغا سېلىۋاتقاندا، يەنە بىر قېتىم تەبرىكلەپ شادلىق سادالىرى ياڭرىدى.

ماھىگۈلنىڭ سۆزى ھېكمەتنى ئۇزاق ئۆتمۈشكە ئېلىپ كە-تىپ بىر قىسىملا قىلىپ قويدى. توغرا، ھېكمەتمۇ بىر زاما-لاردا «بەخت تىلەش يۈزىدىن تارتۇق قىلغان بۇ گۈلىڭىزنى قوبۇل قىلالمايمەن... چۈنكى مەن ئاللىبۇرۇنلا بەختىمنى تاپ-قانمەن!...» دەپ گۈلزىبانىڭ گۈلىنى قوبۇل قىلمە-غانىدى...

كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئىككى قېتىملىق تۇغۇلغان كۈن خاتىرىسىنى ئەسلەشكە ئۈلگۈرگەن ھېكمەت بېشىنى چايقاپ كۈ-لۈپ قويدى - دە، يېزىپ ئاخىرلىشىپ قالغان «تۇمانلىق يىل-لار» نىڭ ئىككىنچى تۇم ئورنىغاللىرىنى تارتمىدىن ئېلىپ ئۈستەلگە يايدى.

ھېكمەت ئەتىسى ئىشخانىغا ئەمدىلا چىقىشى، نەشرىيات باشلىقى ياقۇپ مۇھىتى ئۇنى چاقىرىپ ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىر-دى. ئىشانوف پېنسىيىگە چىقىپ كەتكەندىن بېرى، ھېكمەتنىڭ بۇ ئىشخانىغا ئۇچىنچى قېتىم ئاياغ بېسىشى ئىدى. ئالدىنقى يىلى ئىككى قېتىم مۇدىرلىقتىن ئىستېپا بېرىش ئۈچۈن كىر-گىنىدە ياقۇپ مۇھىتى ئۇنىمىغانىدى.

— مۇنداق ئىشتى قارالا، — ياقۇپ مۇھىتى ئىپادىسىزلا ھىجايدى، — رەسسام بۆلۈمىنى كەسپىي ئىشخانا دەرىجىسىدە باش تەھرىر بۆلۈمىگە قوشۇۋەتمەكچى. سىز مۇدىرلىقتىن ئىس-تېپا بېرىشىڭىز بىرقانچە قېتىم تەلەپ قىلغانىدىڭىز.

شۇڭا...

— چۇشەندىم، — ھېكمەت ئورنىدىن تۇردى، — رەھمەت سىزگە، مېنى بىر يۇكتىن خالاس قىلغانلىقىڭىز ئۈچۈن نېمە-دەپ تەشەككۇر ئېيتىشنى بىلمەي تۇرىمەن. باشقا يولىورۇق بولمىسا مەن چىقاي...

ھېكمەت ئىشكنى ياپمايلا چىقتى - دە، بۇ ئىشتىن مىر-سۇلتاننى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كادىرلار بۆلۈمىگە كىردى. ھۆججەت كۆرۈۋاتقان مىرسۇلتان يۇقىرى گرادۇسلۇق كۆزەينەكنى ئېلىپ ئۈستەلگە قويۇپ، بىر خىل خۇشلۇق ئىلە-كىنە كۇلۇپ تۇرغان ھېكمەتكە تىكىلدى.

— سىزگە نېمە بولدى؟ — سورىدى مىرسۇلتان، — بەك خۇشال كۆرۈنىسىزغۇ.

ھېكمەت ياقۇپ مۇھىتى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشنى قىسقا-لا بايان قىلىشى، مىرسۇلتاننىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، قاپقارا قاشلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ قالدى.

— قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەن كالا تېزەكلىمەي قالمايدۇ، دەپ ئاخىر دېگىنىنى قىپتۇ - دە، — دېدى مىرسۇلتان ئاچچىقى بىلەن، — شۇنداق بولغاندىكىن، ئەمەل دەرىجىسىزنى ساقلاپ قېلىش شەرتى ئاستىدا ماقۇل دېسىڭىز بولمامدۇ.

— ۋاي بولدىلا، ئاران قۇتۇلغاندا ئۇنى ساقلاپ نېمە قىلاي.

— ئەمەل دەرىجىنى يانچۇقتا ياكى ساندۇقتا ساقلايدىغان بىر نېمە ئەمەس، — مىرسۇلتاننىڭ مىجەزى چۈس ئادەم بول-غاچقا چېچىلىشقا ئارانلا تۇراتتى، — ئەڭ بولمىسا ئەمەلدىن نېمە سەۋەبتىن قالدۇرۇلغانلىقىڭىز ھەققىدە بىرەر ئىسپاتمۇ بەرمىدىمۇ؟

— ئۇ توغرۇلۇق بىر نېمە دېمىدى.

— كېيىنكى ۋاقىتلاردا «نېمە خاتالىق بىلەن ئەمەلدىن

قالدۇرۇلغان» دېسە نېمىدەپ جاۋاب بېرىسىز؟

— بۇ تەرىپىنى ئويلىماپتىمەن.

— توغرا، توغرا، ئەمەل دەرىجىسىزنى ساقلاپ قېلىشقا ياكى ئىسپات قىلىپ بېرىشكە ياقۇپ مۇھىتىنىڭ ئۇنىماسلىقى ئېنىق، چۈنكى ئۇنىڭ ئويلىغانلىرى بار.

ئەسلىدە ۋاڭ فامىلىلىك بىر كەسپىي ئىشخانا مۇدىرى بىر يىلدىن بېرى ياقۇپ مۇھىتىنىڭ ئۆيىگە قۇرۇق كىرمەي سوۋغا - سالاملارنى توشۇپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىرلا تەلىپى بىرەر بۆلۈمنىڭ مۇدىرى بولۇشتەك ئەمەل تەمەسى ئىدى. بۇ قېتىم نەشرىيات رەھبەرلىكى «چەت ئەل كىتابلىرى ئىشلەش» بۆلۈمىنى تەسىس قىلىشنى ئويلىشۋاتاتتى. بۇنداق كىچىك كەسپىي ئىشخانىنى خەنزۇ بۆلۈم تەركىبىگە كىرگۈزۈپ قۇرسا-مۇ بولاتتى. بىراق، نەشرىيات رەھبەرلىكى ئۇنى باشقارما دەرد-جىلىككە كۆتۈرۈپ، ۋاڭ فامىلىلىك كىچاڭنى «چۈجاڭ» قە-لىپ بېكىتمەكچى ئىدى. ئەگەر بۇ ھەقتە يۇقىرىغا مەلۇمات سۇنۇلسا، بۇنداق ئىككى - ئۈچ ئادىمى بار كىچىك تەھرىر بۆلۈمىگە مۇناسىۋەتلىك ئورگانلار «باشقارما» دېگەن يوغان قال-پاقنى كىيگۈزۈشكە ھەرگىز قوشۇلمايتتى. شۇڭا، ياقۇپ مۇ-ھىتى ھېكمەتنىڭ چۈجاڭلىق شتاتىنى ۋاڭغا ئېلىپ بېرىش توغ-رىسىدا مەسلىھەت سالغىنىدا مىرسۇلتان ئۇنى رەت قىلغانىدى.

— ھېكمەتنى خەلق ھۆكۈمىتى بېكىتىپ، ئەنگە ئېلىپ، ئەمەل كىنىشكىسىگە تامغا بېسىپ ئېلان قىلغان چۈجاڭ، — دېدى مىرسۇلتان چۈشەندۇرۇپ، — شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ ئە-مەل دەرىجە شتاتىنى خالىغانچە بىركىمگە ئېلىپ بېرگىلى بولمايدۇ.

— بۇ نەشرىياتنىڭ ئىچكى ئىشى، — ياقۇپ مۇھىتىنىڭ تەلەپپۇزى خېلىلا قاتتىق ئىدى، — ئىچكى جەھەتتە بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ مۇدىرلىرىنى تەڭشەشكە بولىدۇ.

. . . ھېكمەت مىرسۇلتاننىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كې-
يىن، ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئىشىنىڭ بۇرۇنلا مەقسەتلىك بول-
غانلىقىنى چۈشەندى.

ئۇلار سۈكۈت ئىچىدە خېلىغىچە گەپ قىلىشمىدى. ئىشخانا
ئىچىنى جىمجىتلىق باسقان بولۇپ، پەقەت كارىدوردا
ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭغان ئاۋازلارلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مىر-
سۇلتاننىڭ چىرايىدىن ئېغىر ئويغا پاتقانلىقىنى بىلمەك تەس
ئەمەس ئىدى.

«گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىدا يۈز بېرىۋاتقان بەزى غەلىتە-
لىكلەرگە مىرسۇلتاننىڭ غەزىپى كېلەتتى. بىراق، ئۇنىڭ ئاچ-
چىقى يامان بولغىنى بىلەن تەبىئىتى ئېغىر، ئۆزىنى تۇتۇۋال-
غان، بىرەر ئىشلارغا يېنىكلىك بىلەن باھا بېرمەيدىغان ئادەم
بولغاچقىمۇ، ئالدىراپ - تېنەپ خۇلاسە چىقارمايتتى. سىياسىي
خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغانلار شۇنداق بولامدۇ، تەشكىلگە،
رەھبەرلەرگە مۇناسىۋەتلىك بەزى يامان خاھىش، بولمىغۇر ھە-
رىكەتلەرگە نىسبەتەنمۇ «بۇ دېگەن قىسمەنلىك، ئومۇملۇق ئە-
مەس» دېگەندەك تەكەللۇپ ئىبارىلەر بىلەن بېسىپ تۇراتتى.
بىرەر كادىر بىيۇروكراتلىق، چېرىكلىك، ناھەقچىلىق دېگەندەك
خاتالىقلار ئۈستىدە ئىنكاس قىلىپ كىرگىنىدە، ئۇ: «تەكشۈ-
رۈپ باقايلى، سىلەر زىيالىيلار ھېسسىياتقا بېرىلىسىلەر، بەل-
كىم بۇ ئىشلارنىڭ دەرىجىسى سىز دېگەندەك ئۇنچىۋالا ئېغىر
ئەمەستۇ» دەپ تەربىيە بېرەتتى، چۈشەندۈرەتتى. ئەمما، يېقىن-
دىن بېرى مىرسۇلتان ئېغىر خىيالغا چۆكىدىغان، سەپرا، قول
ئاستىدىكىلەرگە قاتتىق قول بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ مىجەزىدىكى
بۇ ئۆزگىرىشكە نەشرىياتتا يۈز بېرىۋاتقان قاتمالليق، تۇرغۇن-
لۇق، ناھەقچىلىق، ئىش ئۇنۇمى بولماسلىق، رەھبەرلەردىكى
ھەشەمەتچىلىك قاتارلىق يامان خاھىشلار سەۋەب بولغانىدى.
باسما زاۋۇتلىرىغا قەرزگە بوغۇلۇش، قەلەم ھەققىنى ۋاقتىدا

تارقىتالماسلىقتىن كېلىپ چىققان قالايمىقانچىلىقلار، كىتاب
سۇپىتىلىرىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىدەك بىرقاتار ئوڭۇشسىزلىقلار
نەشرىيات رەھبەرلىكىنىڭ ئىسلاھات ئېڭىنىڭ تۆۋەن بولۇشى،
قوللىنىلغان چارە - تەدبىرلەرنىڭ توغرا بولماسلىقىدىن كېلىپ
چىقىۋاتاتتى، يېقىندا يۈز بەرگەن بىر ۋەقە مىرسۇلتاننىڭ دەھ-
شەت غەزىپىنى كەلتۈرۈپ ئويغا سېلىپ قويدى.

مەمۇرىيەتتىكى قۇرۇلۇشقا مەسئۇل مۇدىر جاڭ يۇڭچې-
نىڭ ھەربىي سەپتىن قايتقان ئوغلى ياقۇپ مۇھتىنىڭ تونۇش-
تۇرۇشى بىلەن تارقىتىش بۆلۈمىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. بىر
كۈنى ياقۇپ مۇھتى «ئاشۇ بالىنى رەسمىيلەشتۈرۈپ بەرگەن
بولسىڭىز» دەپ تۇرۇۋالدى. ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چەكچە-
يگەن مىرسۇلتان قانچە چۈشەندۈرسىمۇ ئۇ ئۆز گېپىدە چىڭ
تۇرۇۋالدى.

— سىزنىڭ سىياسەت - تۈزۈملەردىن خەۋىرى-
ڭىز بار، — دېدى مىرسۇلتان ئاچچىقىدا، — ئالىي مەكتەپنى
پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە ئورۇنلاشقان، جەمئىيەتتىن قوبۇل قىلغان
ياكى ھەربىي سەپتىن كەلگەن بولسۇن، بىر يىل ئىشلىگەندىن
كېيىن بۆلۈمدىكىلەر ئۇنى باھالايدۇ. باھالاشتىن ئۆتەلمىسە، بىز
ماتېرىيالىنى يېزىپ يۇقىرىغا يوللايمىز. تېخى كەلگىنىگە ئىككى
ئاي بولمىغان بىر ئادەمنى قانداقمۇ رەسمىيلەشتۈرگىلى بول-
سۇن.

— مەن بەكمۇ تەڭلىكتە قالدىم قارىغۇ، — ياقۇپ مۇھتى
قوللىرىنى يايدى، — جاڭ يۇڭچىڭ ھەر كۈنى ئۆيۈمگە كىرىۋې-
لىپ تەڭلىككە سېلىۋاتىدۇ. ئەسلىدە ئاشۇ ئىشنى قىلدۇرمىسام
بولغانىكەن.

— قايسى ئىشتى ئۇ؟

جاڭ يۇڭچىڭ نۇرساپانىڭ ئۆيىنى ھۆكۈمەت پۇلىدا ھەشە-
مەتلىك زىننەتلەپ بېرىپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بىر كەچلىكى ياقۇپ

مۇھتىنى ئىزدەپ كەلدى. ئۇ: «سىز دېگەن نەشرىيات باشلىقى، ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان ئادەملىرىڭىز زىيالىيلار، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى تۇرسا، ئۆيىڭىز كۆركەم، ھەشەمەتلىك بولمىسا بولامدۇ. نۇرساپانىڭ ئۆيىنىمۇ قۇرۇلۇشتىن ئاشقان ماتېرىياللاردا زىننەتلەپ بەردىم، ھېچقانچە بىر نېمە كەتمەيدۇ» دېيىش ئارقىلىق ياقۇپ مۇھتىنىڭ ئۆيگە يەتتە ـ سەككىز ئىشچىنى باشلاپ كېلىپ ئىشنى باشلىۋەتتى. زىننەتلەش تۇگەـ گەن ھامان ئۇ: «ئۆيىڭىزگە ھۆكۈمەت پۇلىدىن قىرىق مىڭ سوم خەجلىدىم» دەپ ياقۇپ مۇھتىنىڭ يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋالغاندەك قورقۇتۇۋەتتى. . .

مىرسۇلتان نېمە دېيىشىنى بىلمەي ئولتۇرۇپ قالدى، لېـ كىن كۆڭلىدىن «نەشرىياتنىڭ ھالى نېچۇك، ئەمما بۇلارنىڭ قىلىپ يۇرگەن ئىشلىرىنى كۆرمەمدىغان» دېگەن ئوي ئۆتتى. جاڭ يۇڭچىڭ ياقۇپ مۇھتىنى سىلاپ ـ سىيپاپ يۇرۇپ تۇمشۇـ قىغا يۇگەن سېلىۋالغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئىشقا سالالايتتى. ھەرقانداق ئادەم، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار نەپسىنى يېغمىسا، قانداقتۇر نىيىتى يامان رەزىللەرنىڭ، ھەتتا ئەرزىمەس چۇپرەندىلەرنىڭ ئويۇنچۇقىغا ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىـ نى ھېس قىلغان مىرسۇلتان ياقۇپ مۇھتىغا قارىدى:

ـــ سىز جاڭ يۇڭچىڭغا ئېيتىڭ، ئۇ مېنى ئىزدىسۇن!

. . . ھېكمەت سۇرلۇك قىياپەتتە يۇرگەن مىرسۇلتاننىڭ دەردىنى چۇشەنگەندەك بولدى.

ـــ مەنمۇ قارىڭ، ھېكمەت، پېنسىيە يېشىم توشمىغان بولسىمۇ، ـــ دېدى مىرسۇلتان كۆزەينەكىنى تاقاۋېتىپ، ـــ دەم ئېلىشقا چىقىپ كېتەي دەيمەن.

ـــ نېمىشقا ئەمدى؟ يەنە ئىككى يىل بار دېگەندەك قىلىۋىدىڭىزغۇ؟

ـــ بۇ. . . بۇ يەنىلا شۇ پۇتۇمنىڭ ئاغرىقى سەۋەبىدىن

دېمەمسىز.

كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى «تەسىر دائىرىسى»نى كۆزدە تۇتتىمۇ، يەنىلا كۆڭلىدىكىنى يوشۇردى. . .

ھېكمەت ئەتىسى مۇدىرلىققا ئائىت ئىش ۋە نەرسىلىرىنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەندىن كېيىن، ئۆزىنى شۇنچىلىك يېنىك ھېس قىلدى. ئاندىن گۈزەل سەنئەت مۇھەررىرلىرى بىلەن كىچىككە نە بىر ئىشخانىنى تازىلاپ كۆچۈۋالدى. ئۆزىدە ھېچقانداق مەسـ ئۇلىيەت تۇيغۇسى ھېس قىلمىغان ھېكمەت بىرنەچچە كۈن ئـ چىدىلا چالا قالغان مۇقاۋىلارنى سىزىپ بىر ئايلىق ۋەزىپىسىنى تۇگەتتى ـ دە، ئۆيگە چىقىپ «تۇمانلىق يىللار» رومانىنىڭ داۋامىنى يېزىشقا كىرىشىپ كەتتى.

بىر كۈنى ئەتىگەندىلا تۇرسۇنجان ماتېرىيال پوپكىسىنى قولتۇقلىغان ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ يېنىك ھەرـ كەتلىرىدىن، كۈلكىدىن قىسىلغان كۆزلىرىدىن بىرەر خۇش خەۋەرنىڭ بارلىقىنى جەزملەشتۇرگەن ھېكمەت ئۇنى يۇقىرىغا تەكلىپ قىلدى. تۇرسۇنجان پوپكىسىدىن چەت ئەل يېزىقى بىلەن تولدۇرۇلغان بىرنەچچە بەت جەدۋەل ھەم باغاقچىلارنى ئۇستەلگە يايدى. ئۇنىڭ گېرمانىيىدىكى كىچىك دادىسى ئارۇپ بايۇەچچە تۇرسۇنجانىنىڭ ئايالى، قىزلىرىغا بولۇپ تۆت كىشىلىك ۋىزا ئەۋەتكەنىدى.

ـــ مەن تېلېگراممىغا ئۆيدىكىلەرنىڭ ئىسمى، يېشى قاتارـ لىقلارنى يېزىپ قويغانىدىم، ـــ دېدى تۇرسۇنجان خۇشـال ھالدا، ـــ شۇڭا ھەممىزگە ئەۋەتىپتۇ. پۇلمۇ سالغانكەن، تېخى تاپشۇرۇۋالمىدىم.

ـــ پۇل سېلىپ ئەتراپلىق ئويلاپتۇ، ـــ دوستىنىڭ كەيپـ ياتىدىن ھېكمەتمۇ مەمنۇن بولغانىدى، ـــ ھازىر چەت ئەلگە چىقىۋاتقانلارنى كۆرۈۋاتقانسەن، ھەر خىل رەسمىيەتلەرنى بېجـ رىش، ئالايلى، چېگرىدىن ئۆتۈش، پاسپورت ھەل قىلىش، پول

كىراسى دېگەندەك ئىشلارغا خېلىلا نۇرغۇن پۇل كېتىدۇ.

— هازىر مەن ئىداردىن ئىسپات ئېلىپ تاشقى ئىشلار بۆلۈمىگە بېرىشىم كېرەكقۇ دەيمەن.

— تاشقى ئىشلار بۆلۈمىگە بېرىش هاجەتسىز، بۇنى تەشكىلات بۆلۈمى بېجىرىدۇ، — دېدى هېكمەت ئاڭلىغانلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، — ئۇلارنىڭ قىلىپ بەرگەن رەسمىيەتلىرىنى ئېلىپ شەهەرلىك ساقچىغا بارىسەن.

— پوهۇي، خېلى بەك ئاۋارىچىلىكى بار ئوخشىمامدۇ؟

— چەت ئەلگە چىقىش شۇنچە ئاسان دەپ ئويلامسەن؟ — هېكمەت ئۇنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ قويدى، — ساقچىدىن پاسپورت هەل بولغاندىن كېيىن، ئۇنى بېيجىڭغا ئاپىرىپ گېرمانىيە كونسۇلخانىسىدا تەستىقلىتىدىغان گەپ.

— ئۇنداقتا بېيجىڭغا بېرىشىم كېرەك ئىكەن - دە؟

— ساقچىغا رەسمىيەت پۇل تاپشۇرساڭ ئۇلار ئۆزلىرى تەستىقلىتىپ ئېلىپ كېلىدۇ، لېكىن ۋاقتى سەل ئۇزىراپ كېتىشى مۇمكىن. ئۆزۈڭ بارساڭ تېزرەك هەل قىلىسەن.

— بوپتۇ، چىدىغانغا چىقارغان، ئۆزۈم بارسامۇ ناهايىتى ئۇچ - تۆت كۈنلۈك يول، — تۇرسۇنجان ۋىزىلارنى پوپكىسىغا ئاۋايلاپ سالدى، — ئەمىسە مەن ماڭاي.

— هەي، ئالدىرىما، — هېكمەت ئۇنىڭ مۇرىسىدىن باستى، — بىر مەسىلە مېنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئىدارەڭگە بارساڭ پەيتۇل قېرىشىپ قەستەن ئارقىغا سوزىدۇ. هازىر سېنىڭ تەشكىلىڭ بولمىغاندىكىن، باشقۇرغۇچى ئورگانغا بېرىپ جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىيازغا ئىلتىجا قىل.

— توغرا، بۇ گەپنى ئەسكەرتىپ ئوبدان قىلدىڭ، دېمەسەڭمۇ پەيتۇل «مەن ئىسپات يېزىپ، تامغا بېسىپ بەرمىسەم قانداق قىلالايتتىڭ» دەپ ئۆزىنى كۆرسىتىشتىن يانمايدۇ.

تۇرسۇنجان تاكسى بىلەن باشقۇرغۇچى ئورگانغا بىرەدەمدىلا

يېتىپ باردى، ۋىزىنى كۆرگەن جاڭ پىڭ بىلەن ئەكرەم نىياز ئىسپات يېزىپ بېرىشكە دەرهاللا قوشۇلدى. ئۇنىڭسىزمۇ ئۇلار ئىككىسى تۇرسۇنجاننىڭ تەقدىرىگە ئېچىناتتى هەم ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزرىلىك ئىدى. «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ ئاچچىق تېرجاپا - مۇشەققەتلىك مېهنىتى، ئەقىل - ئىدراكى بىلەن گۈللەنىدىغان بىر ئىسلاهاتچىنىڭ قوغلاندى بولۇشىدەك پاجىئە هەر ئىككى باشلىقنى ئېيتقۇسىز ئېچىندۇرغانىدى. شۇڭا، ئۇلار پەيتۇلغا بىرنەچچە قېتىم خىزمەت ئىشلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ: «نەشرىياتىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تىنچ - ئەمىنلىكى، ئاممىنىڭ تەلەپ - ئارزۇسى بويىچە تەدبىر قوللاندىم. مەن «گۈلدەستە» نەشرىياتىغا مەسئۇل بولۇشۇم كېرەك» دېگەن گەپتە چىڭ تۇردى. ئۇ بۇ گېپىنى تېخىمۇ مۇبالىغە قىلىپ، تەشۋىقات بۆلۈمى رەهبەرلىرىنىڭمۇ كۆزىنى بوياپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالدى.

تۇرسۇنجان ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسى تونۇشتۇرۇلغان ئىسپاتنامە يېزىلىپ تۈگىدى. جاڭ پىڭ تارتمىدىن تامغىنى ئېلىپ بېسىپ تۇرۇشى، يۇمىلاق تۇرتەلگەن قەغەزنى كۆتۈرۈپ پەيتۇل كىرىپ كەلدى. ئۇ تۇرسۇنجانغا سۇنۇلغان خەنزۇچە ئىسپاتنامىدىكى تامغىنى كۆرۈپ، تۈكۈرۈكىنى غۇرتتىدا يۇتتى - دە، بوينىنى سوزۇپ قارىدى.

— ئىسپاتنامىگە سالاهىيىتىڭىز ۋە ئۇنۋانىڭىزنى قوشۇپ يازدىم، — دېدى جاڭ پىڭ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەمدى تەشكىلات بۆلۈمىگە ئاپارسىڭىز بولىدۇ.

— رەهمەت سىزگە، — تۇرسۇنجان ئىسپاتنامىنى قاتلاپ پوپكىغا سالدى.

جاڭ پىڭنىڭ سۆزلىرىدىن دەرگۇمانغا چۈشكەن پەيتۇل «بۇ ئىسپاتنامە خىزمەتكە تونۇشتۇرۇش خېتىمىدۇ ياكى بىرەر يەرگە ئۇنى ئۆستۇرمەكچىمۇ» دەپ ئويلاپ، جاڭ پىڭغا هېچنېمە

قاردى.

— تۇرسۇنجاننى بىرەر يەرگە ئۆستۇرمەكچىمۇ نېمە؟ — سورىدى پەيتۇل قورۇنغان قىياپەتتە، — قارىسام شۇنداقتەك قىلمدۇ.

— ياق، — جاۋاپ بېرىشكە چىراي ئاچمىدى، — تۇرسۇنجان چەت ئەلگە چىقماقچى.

— نېمە، چەت ئەلگە؟ — پەيتۇلنىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى، — ئۇنداقتا ئىدارىدىن تونۇشتۇرۇش ئالماي سىلەرگە كەلگىنى نېمىسى؟

— مەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا نېمىشقا بارغۇدەكمەن، — دېدى تۇرسۇنجان كۆزلىرىنى مىختەك قاداپ، — ئىدارىدىن چىقىرۋېتىپمۇ مېنى يەنىلا باشقۇرماقچىمۇ سىز؟ بىلىپ قويۇڭ، ئەمدى چىشىڭىز ماڭا پاتمايدۇ.

— ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن ماڭاشىڭىزنى بىز بېرىۋاتساق، — پەيتۇل ئۆزىگە تەمەننا قويغان هالدا قوللىرىنى شىلتىدى.

— ماڭاشنى سىز ئەمەس، پارتىيە - هۆكۈمەت بېرىۋاتىدۇ، شۇنداق ئىكەن، ئۇ ئوتتا كۆيمەيدۇ، سۇدا ئاقمايدۇ. مەن ئۆلگەنگە قەدەر چىقىۋېرىدۇ، چۈشەندىڭىزما؟

— هاي، هاي، بولدى قىلىڭلار، — دېدى ئەكرەم نىياز ئەندىكىپ، — ئىككىڭلارنىڭ جېدىلى تۇگەمدۇ، يوق زادى؟

— مەن... مەن، — پەيتۇل دۇدۇقلىدى، — تېماتىك پىلاننى بىر نۇسخا كۆپەيتىپ ئەكىرگەنىدىم، كۆرۈپ تەستىقلاپ بەرگەن بولساڭلار.

پەيتۇل چىقىپ كەتتى. جاۋاپ بېلىك، ئەكرەم نىيازلار تۇرسۇنجانىنىڭ خىزمەت ئىشىنى ئۇ چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قايتا ئويلىشىدىغانلىقى، تۇغقانلار بىلەن كۆرۈشۈپ، خاتىرجەم سايا‌هەت قىلىپ كېلىشى توغرۇلۇق بىرەمەم پاراڭلى-

شىپ تۇرۇشتى. تۇرسۇنجان خوشلىشىپ كارىدورغا چىققاندا ئۇلار ئاقيول تىلىشىپ ئۇزىتىپ قويۇشتى.

باشقۇرغۇچى ئورگان بىلەن «گۈلدەستە» نەشرىياتىنى ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بىر كوچا ئايرىپ تۇراتتى. تۇرسۇنجان يىراقتىن خىزمەت بىناسىغا، يالاڭ دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىشخانا دېرىزىسىگە بىرەمەم قاراپ تۇرۇپ دىمىغى زىڭگىدە ئېچىشتى. ئۇنىڭ ئۇلۇغ پىلانلىرى، گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرى ئەنە شۇ يەردە بەربات بولغانىدى.

تۇرسۇنجان نەشرىيات ئالدىدىن ئۆتمەسلىك ئۈچۈن، يىراق بولسىمۇ چوڭ يول تەرەپكە قاراپ مېڭىشى، بىر كىمنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئارقىغا قايرىلدى. مەسۇم قابىل يىراقتىنلا قولىنى پۇلاڭلىتىپ ئىتتىك كېلىۋاتاتتى. كامىلنىڭ تەنھەلىرىدىن كېيىن تۇرسۇنجاننىڭ ئۇنىڭغا بولغان قىزغىنلىقىمۇ سۇسلىشىپ قالغاندەك ئىدى.

— پەيتۇل دېگەن پوق قورساقتىن چەت ئەلگە چىقىدىغانلىقىڭىزنى ئاڭلاپلا يۈگۈرۈپ كېلىشىم، — مەسۇم قابىل توختىماي هاسىرايتتى، — مۇشۇنداقلا قاچماقچىمۇ سىز؟

— قېچىش دېگەن قانداق گەپ ئۇ؟ — تۇرسۇنجان ئاچچىقلانغاندەك قىلدى، — تۇغقان يوقلاپ كېلىمەن شۇ.

— بىلىمەن، كۆڭۈل ئاغرىقلىرىڭىز تولا، — دېدى مەسۇم قابىل سەمىمىي ئاھاڭدا، — شۇڭا كەلمەسمىكىن دەيمىنا، چەت ئەلگە چىقىپ كېتىپ كەلمەيۋاتقانلارمۇ بار ئەمەسمۇ.

— توۋا دەڭ مەسۇم قابىل، مەن ئۇ يات يەرلەردە غېرىبسىنىپ نېمە قىلارمەن. ئالتۇن - يامبۇ بىلەن كۆمۈۋەتسىمۇ يەنىلا ئۆز ۋەتىنىگە يېتەمدۇ.

— توغرا، توغرا، سىزنىڭ بۇ گەپلىرىڭىز مېنى خاتىرجەم قىلدى، — مەسۇم قابىل كۈلۈپ قويدى، — سىزسىز ئىشخانىمىز هۇۋۇلداپ، سوغۇقلىشىپ كەتتى، — مەنمۇ پەيتۇلنىڭ

بېسىمىدىن باش كۆتۈرەلمەسلا بولۇپ قالدىم. ئەگەر قايتىپ كەلسەڭىز، ئۇ قارا نىيەت بىلەن ئىككىمىز بىر تۈتۈشۈپ باقساق دېگەن نىيىتىم بار ئىدى.

— تۈگىمەس باش ئاغرىقى، جېدەللەردىن تويدۇم. قايتىپ كېلىپ بىرەر خىزمەت ئورنى تېپىۋالسام خاتىرجەم ئىشلەيمەن، — تۇرسۇنجان قول سىلكىدى، — كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلسام، ئەمدى ئىسلاھات، بۇزۇپ - تۇزەش، يېڭىلىق يارىتىش دېگەندەك ئاتىكاچىلىقنى قىلمايمەن.

— سىزنىڭ بۇ گەپلىرىڭىز خاراكتېرىڭىزگە ھەرگىز ماس كەلمەيدۇ، — دېدى مەسۇم قابىل، — قېنىڭىزغا سىڭىپ كەتكەن ئىسيانكارلىق روھ سىزنى ھامان پارتلاشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

— بۇرۇن شۇنداق ئىدى، ئەمدى ئۇنداق ئەمەس، چۈنكى تۇز يەردە مۇدۇرۇپ يېقىلدىم، بۇرنۇمغا سۇ كىردى، — تۇرسۇن جان سائىتىگە قارىدى، — خوش ئەمىسە، بىر يەرگە بارماقچى ئىدىم.

— خوشلاشقىنىمىز مۇشۇ بولۇپ قالماس، قاچان ماڭىسىز؟

— رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ بولغۇچە مارتمۇ كىرىدىغان ئوخشايدۇ.

— ئۇنداق بولسا تېخى بىر ئايدەك ۋاقىت بار ئىكەن. مەن سىزنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۇزىتىپ قويىمەن. ھە راست، قانچىلىك ۋاقىتتا قايتىپ كېلەرسىز؟

— تۆت ئايلاردا قايتىپ كېلەرمەن، پەۋقۇلئاددە بىرەر ئىش يۈز بەرمىسە ئۇ چاغقىمۇ قالماسمەن.

تۇرسۇنجاننىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان مەسۇم قابىلنىڭ تەكەللۇپتىن قورۇلغان يۈزى بارا - بارا ئەسلىگە كېلىپ، كېيىن بۇلۇتتەك تۇتۇلدى. . .

ئىرپان كۆكىدىن كۆچكەن يۇلتۇز

تۇرسۇنجاننىڭ ئايالى ھەم ئىككى قىزىنى ئېلىپ چەت ئەلگە چىقىپ كەتكىنىگە بىر ئايدىن ئاشتى. چىرايلىق ماي ئايلىرىمۇ كىرىپ قالدى. «قۇيۇن» دېگەن لەقىمىگە مۇناسىپ چاققان، تېتىك، تىنىمسىز ھەم ئۇچقۇر بۇ ئىسلاھاتچى «گۈلدەستە» نەشرىياتىدىن ئايرىلغان تۆت ئاي ئىچىدە پەيتۇل ئۆزىنى «پەيدەك يېنىك» ھېس قىلالمىدى، ئەكسىچە گىر تېشىدەك ئېغىرلىشىپ، ئولتۇرغان يېرىدە سائەتلەپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. «نەشرىيات بىر ئالا قانات مەرەزدىن قۇتۇلدى» دەپ خۇشال بولغىنىمۇ كۆپۈككە ئايلانغانىدى. بولمىسا ھازىر «گۈلدەستە» نەشرىياتى كۆل سۈيدەك تىنچ، ئىشخانىلاردىن ئۇنلۇك-رەك يۆتەلگەن ئاۋازمۇ ئاڭلانمايدىغان، مۇھەررىرلەر ۋار - ۋۇر ۋارقىرىشىپ مۇنازىرىلىشىدىغان، قانداقتۇر ئىشلارغا ئالدىراپ كاردورلاردا تاق - تۇق مېڭىشىدىغان قىزغىن پائالىيەتلەر تۇنجۇقۇپ، نەشرىياتتا ئەمىنلىك، تۇرغۇنلۇق، خاتىرجەم ھايات شەكىللەنگەنىدى. پەيتۇل ئەنە شۇنداق مۇھىتنى ئارزۇ - نىياز قىلغان ئەمەسمىدى؟! ئەمدى مۇرادىغا مۇيەسسەر بولۇپ، ئارمانلىرى ھاسىل بولغاندا يەنە نېمە غەم، قانداق تەشۋىش بۇ؟

پەيتۇلنى بىزار قىلىۋاتقىنى ئۆزى چۈشەنمەيدىغان، قانداق قىلىش ھەققىدە كېسىپ بىر نېمە دېيەلمەيدىغان كەسپىي ئىشلار ئىدى. بۇگۈنى زاۋۇتتىن چاقىرىپ «توختامدا مۇنچە گىرامىلىق

قەغەز ئىشلىتىش دېيىلگەن، بۇ قەغەز تۇگەپ كېتىپتۇ، قانداق قەغەز ئىشلەتسەك بولار؟» ، «قاتتىق مۇقاۋا بىلەن قاتۇرما مۇ-قاۋۇنىڭ تەننەرخى ئازراقلا پەرق قىلىدۇ، قايسىسىنى ئىشلىتەي-لى ياكى سۇلياۋ يالتىلغان ئاددىي مۇقاۋا بولسۇنمۇ؟» ، «ھۆر-مەت بېتى ئىشلەتسەك كىتاب كۆركەم كۆرۈنىدۇ» دېگەندەك كەسپىكە دائىر خىلمۇخىل سوئاللار ئالدىدا پەيتۇل نېمە دېيىشى-نى بىلمەي گاڭگىراپ قالاتتى. چۈنكى ئۇ «52» گراملىق قەغەز بىلەن «55» گراملىق قەغەزنىڭ قايسىسىنىڭ سۈپىتى ياخشى، مۇقاۋىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئازراقلا پەرقتىن قانچىلىك ئىقتىسادي زىيان ياكى پايدا كېلىپ چىقىدىغانلىقى، كىتاب باھاسىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى، ئاددىيسى، رەڭلىك ئېلىنىدىغان ھۆرمەت بەتلىرىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى، كىتابنىڭ قانداق يېرىگە ئورۇنلىشىدىغانلىقىنىمۇ ئانچە بىلىپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستە-گە يىراق - يېقىندىن كېلىۋاتقان تېلېفونلاردىكى قورقاق سې-لىشلارچۇ! ئۇلار «ۋاقىت» ، «تۆلەم تۆلەش» ، «بېسىلىپ قال-غان كىتابلارنىڭ باھاسىنى پىرسەنت بويىچە چۈشۈرۈش» ، قا-داقتۇر شىركەت، كۇرس، مەكتەپلەرگە تېگىشلىك كىتابلارنى يەتكۈزۈپ بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن توختامنىڭ بىكار قىلىنغانلى-قى ياكى ئىقتىسادي زىيانغا ئۇچرىغانلىقى، ئەگەر بۇنىڭغا نە-ئېرىيات ئىگە بولمىسا سوتقا ئەرز تۇتىدىغانلىقى قاتارلىق پەيتۇل چۈشىنىپ تېگىگە يېتەلمەيدىغان ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشاتتى. ھەتتا بەزى غورا قاپاق، ئاچچىقى يامان بىرنەمىلەر توختامنى كۆتۈرۈپ كېرىپ «بۇنىڭغا ئوچۇق جاۋاب ئالمىغۇچە قايتمايمەن» دەپ ئولتۇرۇۋالاتتى. ئاخىر پەيتۇل بۇ چىگىش ئىشلارنى ئۈيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرىغا ئارتىپ قويۇپ قۇتۇلماقچى بولدى. لېكىن، قورساق كۆپۈكىنى چىقىرالمايدىغان مەسۇم قابىل ھېچ تەپتارتمايدى: «بۇنداق ئىشلارنى سىزدەك نەشرىيات باشلىقى، باش مۇھەررىر ھەم ئۈيغۇر بۆلۈمنىڭ «مۇۋەققەت» باشلىقى ھەل

قىلماي مەن ھەل قىلامدىم. ئەسلىدە بۇلار تۇرسۇنجانىنىڭ ئىش-لىرى ئىدى، ئۇنى ھەيدىۋەتكەن مەن ئەمەس، سىز...» دەپلا ھۇرپەيدى.

پەيتۇل يىللاردىن بېرى تۇرسۇنجانىنىڭ شۇنچىۋالا چىگىش ئىشلارنى ئۆزى بىر تەرەپ قىلىپ، جاي - جايىغا جاۋاب بېرىپ، خىزمەتلەرنى يۈرۈشتۇرۇپ، بىر كىمگە ئېغىرلىق سالماي جان تىكىپ ئىشلەشتەك غەيرەت - شىجائىتىگە قايىل بولغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئۇنى ھەيدىۋەتكەنلىكىدىن خۇشال ئە-دى، چۈنكى «تەخت» ھەم «تاج»نى ساقلاپ قېلىشنىڭ ئۆزى ئۇنىڭ ئۈچۈن شەھەر ئالغاندەك چوڭ غەلىبە ھېسابلىناتتى. ھازىر بىكار قىلىنغان بىر قانچىلىغان توختامنامىلەر تۇپەيلىدىن بېسىلىۋاتقان، بېسىلىش ئالدىدا تۇرغان ۋە زاۋۇتقا يوللانغان نەچچە مىڭلىغان تىراژلىق كىتابلارنىڭ تەقدىرى پەيتۇلنىڭ خە-يالىغىمۇ كىرمەيتتى. كۇنلەردىن بىر كۈنى يۈز بېرىش ئېھتە-مالى بولغان «كىتابلارنىڭ سېتىلمايي بېسىلىپ قېلىش» كىر-زىسى، بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان ئىقتىسادي ئاقىۋەت، نەش-رىياتنىڭ تەقدىرى دېگەنلەر ئۇنىڭ نەزىرىدە يوق ئىدى. پەيتۇل ھازىر ھەربىر تەھرىر ئىشخانىسى، مەۋرىيەت ئىشخانىلىرىغا گۇس - گۇس دەسسەپ كىرىپ دىقماق گەۋدىسىنى نامايان قىلە-ۋېتىپ، ئاندىن گەپ - سۆزسىز چىقىپ كېتەتتى، مەسۇم قابىلغىمۇ: «سەنمۇ ئۆزۈڭگە ھېزى بول، مەن قىلىمەن دېگىنە-نى قىلىدىغان ئادەم» دېگەندەك سىكار كۆزىدە قاراپ قويىاتتى. ئۇنىڭ تۇرسۇنجانىنى يوقىتىش ئۈچۈن ھىمات تىلىگەن ۋاقتىدىكى بىچارە قىياپىتى قاياقلارغىدۇر يوقالغان، مەسۇم قابىلنى «ئۇي-غۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول مۇدىرى قىلىش» ۋەدىلىرىنى ئۇن-تۇغانىدى. بىر كۈنى مەسۇم قابىل گەپ ئارىسىدا بۇ ئىشنى پۇراتقانىدى، ئۇ بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي: «سىزگە مۇئاۋىن مۇدىر-لىق ئەك مۇۋاپىق» دەپ جاۋاب بەردى.

مەسۇم قابىلنىڭ ئۆپكىسىنى ئىچىدىن قېقىۋەتكەن پەيتۇل ئاجايىپ قورقۇنچلۇق خەتەرگە يول ئاچتى، چۈنكى ئۇنىڭ نەزدە- رىدە تۇرسۇنجاندەك يولۋاسىنى يوقاتقانىكەن، ئورماندىكى مايمۇن- لار ھېچنېمىگە ئەرزىمەيتتى. بىراق، ئۇ چىشلىرى مەزمۇت، پۇراق سېزىمى ئۆتكۈر ئوۋ ئىتى ــ تايغانىنىمۇ ئاشۇ چىرقىرە- شىپ يۇرگەن مەخلۇقلار قاتارىغا قېتىۋەتكەنىدى. «خەپ، ــ دەيتتى مەسۇم قابىل ئېچەكلىرىنى قامالالاپ، ــ سەن تېخى دەر- يادىن ئۆتۈۋېلىپلا كېمىچىنىڭ مەيدىسىگە تەپكۈدەك بول- مۇڭما؟! بىلىپ قوي، مەسۇم قابىل «خەپ» دەپ ئېچەك ئۇشلىغاندا، بىگىز بارمىقى تۇمشۇقىدىن ئېشىپ كەتسە، بۇ ئۇنىڭ غەزىپىنىڭ چېكىگە يەتكەنلىكى! مەن سېنى تىرىك تۇر- غۇزۇپ تېرەڭنى شىلىۋالىمەن. پۇتلىكاشاڭلار يوقالدى، كۆرپە- نى يەتتە قات سېلىپ، پۇتۇمنى ئۇزۇن سۇنۇپ جەننەت ھۇزۇرە- نى سۇرىمەن دەپ خىيال ئەيلىمە! سېنى ھەر كويغا سېلىۋېتىدە- غان سېھىرگەرلىك پەقەت مەسۇم قابىلنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. ئۇنىڭدا ئەنە شۇنداق ماھارەت، پەللىگە يەتكۈدەك سەۋر - تاقەت پېشىپ يېتىلگەن!»

دەرۋەقە، مەسۇم قابىلنىڭ كۆزلىگەن رېجىسى، يەتمەكچى بولغان پەللىسى ناھايىتى مۇشەققەتلىك، تولىمۇ ئەگرى - توقاي- لىقلارغا تولغانىدى. ئۇ بۇ يوللارنىڭ يېرىمىنى غەلىبىلىك بې- سىپ ئۆتتى. تۇرسۇنجاندەك رىقابەتچىنى پەيتۇلنىڭ قولى ئارقە- لىق تۇيدۇرماي كەشتىنى توغرىلىدى. بۇنىڭغا مىكىر زەردابلىرى ئارىلاشقان قانچىلىك ئەقىل - پاراسەت كەتمىدى دەيسىز! مە- سۇم قابىل ئەمدىلا پەللىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچىغا قەدەم ئېلىۋە- دى، تۇرسۇنجان ئۇنىڭ پىلانلىرىنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۇپ قوي- دى. ناھەق خىزمەتتىن ھەيدەلگەن ئادەم ئۆزىنى قوغداش، ئەڭ بولمىسا «يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال» دېگەندەك جان تىكىپ كۈرەش قىلىش، ئۆچىنى ئېلىش، بۇ يولدا قانچىلىك بەدەل

تۆلىسە «ۋاي» دېمەسلىك كېرەك ئىدى. بولۇپمۇ تۇرسۇنجاندەك بىر پارچە چوغ ئۇلۇغ يالقۇننى پەيدا قىلالايتتى. ئىككىنچى باسقۇچلۇق پەللىنىڭ ئوت ئۆچقۇنلىرىمۇ ئەنە شۇ يالقۇندىن تۆ- تەپ كېتەتتى. مەسۇم قابىل بۇنىڭغا ئۆزىدىن بەتتەررەك ئىشە- نەتتى ھەم بارلىق ئۇمىدلىرىمۇ شۇنىڭغا باغلانغانىدى. ئەمما، ئۆگەي ئوغلىنىڭ بېشىغا دىشۋارچىلىق چۈشكەنلىكى چۈشىگە ئايان بولغاندەك، ئەپلىك پۇرسەتتە ئارۇپ بايۇەچچىنىڭ ۋىزا ئەۋەتكىنىنى كۆرمەمدىغان! بوپتۇ، بۇنىڭغىمۇ تاقەت قىلغۇ- لۇق، سەۋرنىڭ تېگى ئالتۇن دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. لېكىن، مەسۇم قابىلنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرگىنى تۇرسۇنجانىنىڭ بەل قو- يۇپ بېرىشتەك چۈشكۈنلۈكى ئىدى. «قايتىپ كەلسىڭىز ئۇ قارا نىيەت بىلەن ئىككىمىز بىر تۇتۇشۇپ باقساق» دەپ چېكىپ كۆرگەنده، تۇرسۇنجان ئېرەنىشمىگەن ھالدا «تۇغمەس باش ئاغرىقى، جېدەللەردىن تويدۇم، قايتىپ كېلىپ بىرەر خىزمەت ئورنى تېپىۋالسام خاتىرجەم ئىشلەيمەن، ئەمدى ئىسلاھات، بۇ- زۇپ - تۇزەش، يېڭىلىق يارىتىش دېگەندەك ئاتىكاچىلىقنى قىلمايمەن» دېدى.

ياق! تۇرسۇنجان قايتىپ كېلىپ پەيتۇلنىڭ ياقىسىنى بو- غۇشى، پۇتىغا چىرماق سېلىشى، يۇقىرى - تۆۋەن رەھبەرلىك ئالدىدا بىر - بىرىنى سۆكۈشۈپ رەسۋا بولۇشى كېرەك! شۇ چاغدىلا مەسۇم قابىلنىڭ چېيى چېچەكلەپ، پىلانلىرى پورەكلەپ ئېچىلىدۇ.

كۈنلەر ئەنە شۇنداق زىددىيەتلىك خىياللار ئىلكىدە بوغۇ- لۇپ، دىمىقىپ ئۆتمەكتە. مەسۇم قابىل ئىشخانىسىدا بىر نەر- سىلەرنى يېزىش ئۈچۈن قەلەم تەۋرەتمەكچى بولاتتى، ئورنىدىن لارنى كۆرەتتى. لېكىن، ماتېرىياللار ئۆتتۇرىلاشمايلا سەھىپە- لەر كۆزىگە سۇۋاشما بولۇپ كۆرۈنۈپ، بارا - بارا ھېچنېمىنى پەرق ئېتەلمەيتتى، چۈنكى تاتلىق، قىرتاق خىياللار پەردىسى

ئۇنىڭ قارىچوقلىرىنى بىر يولىلا مانانلاشتۇرۇپ قويياتتى. بىر دە پەيتۇلنىڭ تېرىسىگە سغماي كۆرەڭلەپ يۇرگەن قىياپىتى كۆز ئالدىدا ئايان بولسا، تۇرۇپلا تۇرسۇنجاننىڭ «ۋاي بولدىلا» دەپ قول سىلكىۋاتقان ۋاقتىدىكى ھەممىدىن بىزار بولغان چىرايى پەيدا بولاتتى. تۆت ئايلىق ئاتىپوسكىنى ئويلىغىنىدا، بارماقلىرى نى پۈكۈپ سانايتتى - دە، «ھىم، ئاۋغۇستنىڭ باشلىرىدا كەلگۈدەك» دەپ پىچىرلايتتى.

تۇرسۇنجان ئائىلىسى بىلەن چەت ئەلگە ماڭغاندا ھېكمەت، كامىللار ئۇنى ئۇزىتىپ ئايرودرومغا چىقتى. مەسۇم قابىلمۇ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن خېلى كۆپ يوللۇقلارنى ئېلىپ يېتىپ باردى. تۇرسۇنجان كېتىپ ئىككى ھەپتە ئۆتكەندە، كامىلنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ زاۋۇت ياتقىدىلا ھوشىدىن كەتتى. ئۇ ھازىر مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىدا جىددىي قۇتقۇزۇلماقتا ئىدى، لېكىن ئادەم تونۇمايتتى. دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە، كامىلنى دوختۇرخانىغا يۆتكەش ئارىلىقىدا بىرنەچچە سېكۇنت نەپەس توختاپ قالغانلىقى سەۋەبىدىن مېڭىگە كىسلورود يېتىشمەي سېزىمىنى يوقاتقانىدى. مەسۇم قابىل ھېكمەتنىڭ يۇزى ئۇچۇن بولسا كېرەك، مېۋە - چېۋە، كونسېرۋا دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ ئۇنى بىر قېتىم يوقلاپ كەلدى، كېيىنكى كۈنلەردە تۇرسۇنجان ئاڭلىسىمۇ ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولاتتى. ئەلۋەتتە، بۇ كىچىك ئىشتەك تۇيۇلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئوغلى رۇستەمگە شاپائەت قىلىنى سوزۇپ كېلىۋاتقان ھېكمەتنىڭ يۇرىكىدىكى توڭنى ئېرىتىشكە پايدىسى تېگەتتى، شۇنداقلا بارلىق «يۇكسەك پىلان» لىرىغا يېتىشىنىڭ ئاچقۇچى بولغان تۇرسۇنجاننىڭ مايىللىقىنى بىر پەللە يۇقىرى كۆتۈرەلەيتتى.

كامىلنى يەنە بىر قېتىم يوقلاپ قويۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئويلىغان مەسۇم قابىل بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى دوختۇرخانىغا ماڭماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا، پەيتۇل ئۇنى چاقىرىپ ئىشخانىسىغا

ئېلىپ كىردى. تۇرسۇنجان كەتكەندىن كېيىن «ئەمدى سېنىڭ قاۋاشلىرىڭنىڭ رولى قالمىدى، ئايغاقچىلىق، غەمخورلۇق قىلىپ ئۇچۇر يەتكۈزىدىغان تۇرسۇنجانمۇ يوق» دېگەندەك ئىلمان مۇئاملىنى سېزىپ كېلىۋاتقان مەسۇم قابىل ئېرەنىشىمگەن ھالدا دىۋان يۆلەنچۈكىگە يۆلەندى - دە، بېشىنى مۇرىسىگە چۆكۈرگەن ھالدا قىياق كۆزلىرىنى قىسىپ قارىدى. قىزارغان قاپاقلىرى بارغانسېرى يۇمۇلۇپ، يېرىم يۇمۇق جىيەكلەر ئارىسىدا ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئەينەك ساقىدەڭ قارىچوقلاردىن زەھەردەك ئۇچقۇنلار چاقنىدى ۋە بىر ھازا شۇ ھالدا قېتىپ قالدى. بۇ قاراشتىن پەيتۇلنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى. چۈنكى مەسۇم قابىل «كېجالڭ» لىق ئەملى بىلەن يۆتكىلىشىنى تەلەپ قىلىپ كەلگەن ئاشۇ يىللاردىكى مەڭگۈ ئۇنتۇلماس سىرلىق بىر خاتىرە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولغانىدى. شۇ چاغدا پەيتۇلنىڭ سوغۇق مۇئاملىسىگە دۇچ كەلگەن مەسۇم قابىل نەق ھازىرقىغا ئوپمۇ ئوخشاش نەزەردە تىكىلىپ، پەيتۇلنىڭ يۈرەكلىرىنى سىرقىرىتىۋەتكەنىدى. شۇ چاغدىكى تىكەنلەشكەن چىرايلار، «خۇدا خالىسا مەنمۇ بىر كۈنلەردە بىر - بىرلەپ قايتۇرىمەن. . . » دېگەن ئىككىسى بىتىلىق تەئەددىلەر ھېلىھەم ئۇنىڭ ئېسىدە!

پەيتۇل ھوشىنى يىغدى. . .

— مەسۇم قابىل، سىزمۇ نەشرىياتىمىزدىكى بىر رەھبەر، — پەيتۇل غەلىتىلا ھىجايدى، — شۇڭا بەزى ئىشلارنى مەسلىھەت بىلەن قىلغىنىمىز تۈزۈك. ھازىر قارالڭ، بەزى ئاپتورلار قەلەم ھەققىنى بەرسۇن، دەپ بېشىمىزنى سارالڭ قىلىۋەتتى. مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن سۆزلەشسەم كاسسىدىكى پۇل يەتمەيدىكەن، شۇڭا مۇشۇ تىزىملىك بويىچە تۆۋەندىن پۇل يىغىپ كەلسىڭىز.

مەسۇم قابىل تىزىملىككە سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن

يىن، ئاغزىنى قىيسايتىپ كۈلدى - دە، ئاندىن دىمىغىنى قېقىپ قويدى. ئوپئوچۇق مەسخىرە كۈلكە ھەم دىماغ قېقىشلار پەيتۈلىنىڭ ئوغىسىنى قاينانقان بولسىمۇ، ئىلاجسىز ئۆزىنى باستى.

— ھە، مەسۇم قابىل، نېمىگە كۈلىسىز؟ ئۇنىڭدا كۈلگۈدەك بىر نەرسە بارمىكەن؟

— كۈلۈش ئەمەس پەيتۈلكا، بېشىم پىرقىراۋاتىدۇ، — مەسۇم قابىل بىگىز بارمىقىنى بېشى ئۈستىدە ئايلاندۇردى، — كاللىڭىز جايىدىمۇ ئەمەسمۇ، بۇ ساپلا توختاملىرى بىكار قىلىنغان كىتابلارغۇ؟ تېخى كۆپلىرى سىز ئۈيۈشتۈرۈپ، تەرجىمە-سى، تەھرىرلىكى يارىماي، باشقىلارغا قايتا ئۈيۈشتۈرغان، بە-زىلىرى بولسا كىتاب نومۇرى، تەرجىمە، ئۇچ تەكشۈرۈش ھەققى ئېلىنمىدىغان، لېكىن مەبلەغنى ئۆزلىرى سالمىدىغان كىتابلار. بۇ كىتابلار ھازىرغىچە سىز بەرگەن تەرجىمانلارنىڭ قولىدا تۇر-سا، بەزىلىرى زاۋۇتقا ئەمدىلا ماڭدى، ئېسىڭىزدىن چىقىپ قالدىمۇ؟ يۇقىرى - تۆۋەندىن بۇ كىتابلار توغرۇلۇق قانچىلىغان تېلېفون ھەم ئادەملەر كەلدى، سىز ئۇلارغا نېمىدەپ جاۋاب بەردىڭىز؟ چىرايلىقراق ئۆزرە ئېيتىشنىڭ ئورنىغا «بۇ تۇرسۇن-جاننىڭ بىزگە قالدۇرغان شالتاقلىرىكەن» دەپ قېتىڭىزغىمۇ كەلمىدى. «سودىگەرنىڭ تىلى شور بولسا يولى تار بولۇر» دېگەن گەپ بار، پەيتۈلكا.

ئورۇندۇقىغا قېقىلىپ كەتكەن پەيتۈل چەكچەيگىنىچە ئول-تۇرۇپ كەتتى. ئۇ مەسۇم قابىلنىڭ بۇنداق قوپال تېگىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى، شۇنداقتىمۇ چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەل-مىدى، چۈنكى پەيتۈلنىڭ ئىچ - باغرى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى. بىر ئېغىز گەپنى ئارتۇق قىلىۋەتسە بۇ تايغان ئۇنى تالاپ تالان - تاراج قىلىۋېتىشتىن يانمايدۇ. ئۇنىڭ بايىقى چاپناپ پۇركۈۋەتكۈدەك ئەلپازدا تىكىلىشلىرىدىن چىش - تىرناقلىرىنى

بىلەپ كەلگەنلىكى چىقىپ تۇرمامدۇ. پەيتۈل ئۇنى تۇرسۇنجان-دەك ھەيدىۋېتىشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ. قىسقىسى، ئۇنىڭ ئۆگزە-گە چىقىپ ناغرا چېلىشىدىن، پەيتۈلنى قىپىيالمىغاچ قىلىپ ھاي - ھايلىشىدىن قورقىدۇ. كونىلار «بارچە گۇناھ ئۆزۈمدە تۇرۇپ، قاپ كۆتۈرۈپ نەگە باراي» دەپتىكەن. شۇڭا قۇيرۇقى-نى مەسۇم قابىلغا قاماللىتىپ قويغانىكەن، ئۇنىڭ ئالدىدا ياۋاش - يۇمشاق بولۇپ ئىنامغا پېتىپ يۇرۇشى كېرەككى، قۇيرۇقىنى دېگىگايتىۋېلىشقا بولمايدۇ... ئاتا - بوۋىلىرىمىز-نىڭ «يېمىگەننىڭ يۈزى يورۇق، يېگەننىڭ يۈزى چورۇق» دې-گەن تەمسىلىنى نەق پەيتۈلدەك ئادەملەرگە قارىتىپ دېگەنلىكى بەرھەق.

— ئۇ... ئۇنداقتا، نەچچە مىڭلىغان كىتابلار قا... قانداق بولىدۇ؟ — چىرايى پەنجىرە قەغىزىدەك سارغىيىپ كەت-كەن پەيتۈلنىڭ كالپۇكلىرى تىترىدى، — تىراژ بەرگەن ئۇ... ئۇ خەقلەر يېنىۋالسا...

— ئامبارغا بېسىپ قويىسىز شۇ، نېمە ئامال بار، — مەسۇم قابىلنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، — ئىش ئۇنىڭ بىلەن تۈگىمەيدۇ، باسما زاۋۇتلىرىغا قەرزگە بوغۇلىسىز. ئەڭ خەتەر-لىكى، يۇقىرىدىن تەكشۈرۈپ كەلسە، ئەمدى ئارتىپ قويىدىغان تۇرسۇنجان يوق، يۇز مىڭلاپ ئىقتىسادىي زىيانىنى ئۆزىڭىز تۆ-لەيسىز!...

— ئۇ... ئۇ... تۇرسۇنجان توختام تۈزگەن كىتابلار تۇرسا...

— توغرا، تۇرسۇنجان تۈزگەن ئۇ توختاملاردا كىتابنىڭ زاۋۇتتىن چىقىش، يەتكۈزۈپ بېرىش ۋاقتى ئېنىق بەلگىلەن-گەن، — مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرى خۇددى يادلىۋالغانىدەك را-ۋان ئىدى، — لېكىن، سىز نۇرغۇن كىتابلارنى قانداقتۇر ئا-دەملەرگە ئۈيۈشتۈرۈش ئارقىلىق ۋاقتىنى بەكمۇ ئارقىغا سۈرۈ-

ۆەتتىگىز، بۇ جاۋابكارلىقتىن ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايسىز، كىتاب ئۇيۇشتۇرغان خاتىرىدە سىزنىڭ ئىسمىڭىز بار. . .

بالىلىق چاغلىرىمىزدا «شۆھە خورىزى» دەپ ئاتىلىدىغان ئۆزى ئاپئاق، پۇتلىرى ساپسېرىق، تولىمۇ چىرايلىق خوراز بولىدىغان. ئۇنىڭ كۆركەم تاجلىرى ئېسىلزادە خېنىملارنىڭ قالپىقىدەك قايرىلىپ بىر كۆزىنى يېپىپ تۇرىدۇ. ئۇزۇن قىپ-قىزىل ھالقىلىرى بولسا پوكىنىغا ساڭگىلىغان. ئۇ خوراز چوقۇشۇقا بەكمۇ ھېرىسمەن. ئۇنىڭ بىرلا ئەيىبى، قۇيرۇقى قىسقا بولغانلىقى ئۇچۇن، ھال رەڭ ئېتى مىتىلداپ تۇرغان پۇرمىلىرىگىچە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر چوقۇشۇۋاتقان قارشى تەرەپتىكى خوراز ئەپلەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ كۆتىگە بىرلا تېپىپ دوخرىكىنى پاتۇرۇۋەتسە، خۇددى «كۆتىگە تېپىشكە يوق، ھوي ئەسكى» دېگەندەك «جەك» لا قىلىدۇ - دە، سورۇننى تاشلاپ بەدەر تىكىۋېتىدۇ.

ھۆرمەتلىك كىتابخان، بۇ قاملاشمىغان مىسال قانداق قىلىپ ئېسىمگە كېلىپ قالدى، ئۆزۈمنۇ بىلمەيمەن. پەيتۇلىنىڭ ھالى ئەنە شۇ ئاچچىقى يامان، جېنى بوش شۆھە خورىزىغا ئوخشاپ قالغانىدى. گەرچە ئۇ «جەك» لا قىلىپ ئىشخانىنى تاشلاپ چىقىپ كەتمىگەن بولسىمۇ، چىرايى شۇنچىلىك تاتىرىپ كەتكەنىدىكى، ۋۇجۇدىدىكى قانىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ نېمىشقىمۇ تۇرسۇنجانىنى ھەيدەش غەلىبىسىدىن كۆرەڭلەپ، مەسۇم قابىلغا قىر كۆرسەتكەن بولغىيدى. قانچە گەدىگىنى بىلەن ئۇنىڭ بىر پەنجىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقى ئېنىققۇ. چۇنكى مەسۇم قابىل پەيتۇلىنىڭ تېنىدىكى بارلىق ئەزالىرىنى، ھەتتا ئەڭ ئىنچىكە، كۆزىگە چېلىقماس قىزىل قان تومۇرلىرىغىچە مكروسكوپتا كۆرۈپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭغا ھەممىسى ئايان تۇرسا.

— مەسۇم قابىل، مەن. . .

— توختاڭ، پەيتۇلكا، — مەسۇم قابىل قولىنى كۆتۈرىدى، — سىز بۇرادەرلىككە يارىمايدىغان ئادەمكەنسىز. سىزنىڭ بىر تال بۇغداي بىلەن سەمرىپ، بىر تال بۇغداي بولمىسا يادايدىغان مىجەزىڭىزنى بۇرۇنلا بىلگەن بولسام، نېمە قىلاتتىم سىزگە شۇنچە ھەمقان بولۇپ. ئەگەر چىنار بىرمۇنچە ئادەملەرنى باشلاپ يۇقىرى - تۆۋەننى قالايمىقان قىلمىغان بولسا سىزنىڭ گېپىڭىز شۇنچە يوغان بولارمىدى؟ تۇرسۇنجاننى شۇنچە ئەپلىك كۆزدىن يوقىتالامتىڭىز؟ باشتىن - ئاخىر ئەقىل كۆرسىتىپ، كېلىۋاتقان زادى كىم؟ ئەمدى بۇگۈن چاتىرقىڭىزغا پاتمايلا قالىدىڭىز! . . .

— مەسۇم قابىل، خاپا بولماڭ، مېنى كەچۈرۈڭ، — ئۆز پېيىدا ئېسىلىپ قالغان پەيتۇل چۇكۇلداشقا باشلىدى، — نۇردۇن خوجىنىڭ سىزنى تونۇشتۇرۇپ «ھاسا تاياق بولالايدۇ» دېگەن سۆزلىرى تېخى تۆنۈگۈنكىدەك ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. سىز ھەقىقەتەن كۆپ ئىشلاردا ئەسقاتتىڭىز. . . لېكىن، مەن سىزنىڭ قەدرىڭىزنى قىلالمىغان يەرلىرىم بار.

— بولدى، مەن قۇرۇق گەپ، قۇرۇق ۋەدىلەرنى تولا ئاڭلاپ بىزار بولۇپ كەتتىم، — مەسۇم قابىل ئورنىدىن تۇرىدى، — سىز دېگەن نەشرىيات باشلىقى، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلسىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى، مېنىڭ كارىم يوق.

— توختاڭ، مەسۇم قابىل، ئاۋۋال مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ باقمامسىز، — پەيتۇل مەسۇم قابىلنىڭ بىلىكىدىن تارتىپ ئولتۇرغۇزدى، — مەن. . . مەن بۇگۈنلا سىزنى ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قول مۇدىرى قىلىشقا دوكلات يازسام بولمىدىمۇ.

ئۆزى كەلتۇرۇپ چىقارغان كىتابلار كىرىزىسى، ئىقتىسادىي زىيان، كۇندىن - كۇنگە قۇرۇپ قېلىۋاتقان مالىيە بۆلۈم خەزىنىسى، ئاپتور، تەرجىمان، تەھرىرلەرنىڭ قەلەم ھەققى دەۋاسى

قاتارلىق ئارقا ـ ئارقىدىن يۈز بېرىۋاتقان دوقاللار پەيتۈلىنىڭ كانىيىنى بوغقاندىلا هوشىنى يىغىپ، ئۈيغۇر بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قول رەھبەرلىكىنى قۇربان قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى هېس قىلدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، هىيلە ـ مىكىر بىلەن نەشرىياتنى شىلىپ يېيىشتەك نەپسانىيەتچىلىكى، تۇرسۇنجاننى يوقىتىشتەك نەيرەڭلىرى، تەھرىرلىك ئەخلاقىغا زىت قىمىشلىرىنىڭ هەممىسىنى مەسۇم قابىل بىلىپ بولغانىدى. ئەگەر ئۇ مۇشۇ يامانلىغانچە پەيتۈلىنىڭ تەقدىرىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىدىغان يەرگىچە بېرىپ يەتسە ئۇنىڭ تۈگەشكىنى شۇ. ئەڭ هالقىلىق بولغىنى، ئۆزى دۈچ كېلىۋاتقان دوقال كۆۋرۈكلىرىدىن قانداق ئۆتۈش مەسىلىسى ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بۇ خەتەرلىك ئۆتكەل لەردىن ئامان ـ ئېسەن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن مەسۇم قابىلدەك پۇراق سېزىمى ئۆتكۈر تايغان بولمىسا بولمايدۇ ـ دە.

ـــ مەسۇم قابىل، ماڭا ئىشىنىڭ، بۇگۈنلا دوكلات يازد ـ مەن، ـــ پەيتۈل يېلىنغان هالدا كۆڭلىنى ئىزهار قىلماقتا ئىدى، ـــ ئەسلىدە بۇرۇنلا يازماقچى ئىدىم، قەلەم هەققى دەۋا- سىنى قىلىۋاتقانلار كۈندە بىئارام قىلىپ كۆڭلۈم ئارامسىدا بول- مىدى.

ـــ بۇ باش قاتۇرغۇدەك ئىش ئەمەس، ـــ دېدى مەسۇم قابىل ئۆزىگە ئىشەنگەن هالدا، ـــ شۇنىڭغىمۇ شۇنچە بىئارام بولغان بارمۇ.

ـــ قانداق دەيسىز؟ ـــ پەيتۈل ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەنلە- كىنى تۇيمىدى، ـــ قېنى ئېيتىڭە، نېمە ئامال ـ چارىڭىز بار.

ـــ «سىلەرنىڭ قەلەم هەققىلارنى تۇرسۇنجان ۋاكالىتەن قول قويۇپ ئېلىپ چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى» دېسىڭىز، ئۇلار- نىڭ ئاغزى تۇۋاقلانمامدۇ.

ـــ ئەگەر كېيىن كېلىپ قالسا جاۋاب بەرمەك تەس بولار- مىكىن.

ـــ سىز ئۇنىڭ قايتىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەمسىز، هېلى، ـــ مەسۇم قابىل دىمىغىنى قاقتى، ـــ سىز باشقۇرغۇچى ئورگانىغا كىرگەن كۈنى مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەنلىكىمنى سىزگە دەپ بەرگەنىدىم. شۇ چاغدا «قاچان قايتىپ كېلىد- سىز؟» دەپ سورىسام، ئۇنىڭ: «تۇز يەردە مۇدۇرۇپ يىقىلدىم، بۇرنۇمغا سۇ كىردى، خىزمەتمۇ تاپالمىدىم، بۇ يەرلەردە تۇرۇش- قا يۈزۈممۇ، مادارىممۇ قالمىدى» دېگەن سۆزلىرىنى دەڭسەپ كۆرمەمسىز.

ـــ شۇنداق دېدىمۇ؟ ـــ پەيتۈلنىڭ تاتارغان چىرايىغا قان يۈگۈردى، ـــ ئەگەر ئۇ قايتىپ كەلمىسىلا خېلى ئىشلارغا يول ئېچىلاتتى...

ـــ ئۇنى مەڭگۈ قايتىپ كېلەلمەس هالغا چۈشۈرۈپ قوي- غىنى سىز. يەنە دەرگۇماندا بولغىنىڭىز قىزىق.

ـــ مەنمۇ؟ بۇ... بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

ـــ خۇپسەنلىك قىلماڭ، پەيتۈلكا، مەن سىرتتىن هەممە- نى ئاڭلىدىم، ـــ تايغان يەنە بىر قېتىم ئېغىز سېلىپ ئۇنى تۇنجۇقتۇرۇۋەتتى، ـــ سىز بارلىق نەشرىيات، گېزىت ـ ژۇر- نال، مەتبەئە ئورۇنلىرىنىڭ باشلىقلىرىغا تېلېفون بېرىپ، رېس- تورانلاردا مېهمان قىلىپ، تۇرسۇنجاننى «ئەمەلپەرەس، پاچاق- چى، سۈيىقەستچى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن سېستىۋەتتىڭىز. شۇڭا ئۇ بىر ئايدىن ئوشۇق يول مېڭىپ هېچ يەردىن خىزمەت تاپالمىدى.

ـــ ئۇنچىۋالا ئەمەس، سىزگە يەتكۈزگەنلەر سەل كۆپتۇ- رۇۋېتىپتۇ، ـــ پەيتۈل ئوڭايسىز هالغا چۈشۈپ قالغانىدى، ـــ پەقەت بەزى ئىدارە باشلىقلىرى تۇرسۇنجاننىڭ ئەھۋالىنى سۇ- رۇشتۇرگەنىدى، مەن ئەمەلىي بولغان ئەھۋاللارنى شۇنداقلا دەپ قويغان.

«ياللا، بۇ تايغاننىڭ هىدلاپ، تىمسىقلاپ بارمايدىغان

يېرى يوقكەن ـ دە» دېگەن ئوي پەيتۇلنىڭ كاللىسىدىن ئۆتۈپ، بەخىرامان چىشىنى كولاپ ئولتۇرغان مەسۇم قابىلغا قارىدى. پەيتۇلنىڭ قىلغان ـ ئەتكەن، ماڭغان ـ تۇرغان، ھەتتا خۇپىيە تۇتقان سىرلىق ئىشلىرىنىڭ ئىزىنى بويلاپ بىر كۆلەڭگىنىڭ ئەگىشىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەندەك بولدى. ئۇ بۇرۇندىن تارتىلا ئالدىدىن كەلسە چىشلەپ، كەينىدىن كەلسە تېپىدىغان خۇيى يامان ئاتقا ئوخشايدىغان بۇ ئادەمنىڭ خۇي ـ پەيلىنى ئوبدان چۈشەنسىمۇ، لېكىن ھالقىلىق پەيتلەردە ئەسقاتىدىغان چارە ـ تەدبىرلىرىگە، ھىيلە ـ مىكىرلىرىگە، ئەقىل لال قالغۇدەك سىرلىق پىلانلىرىغا قايىل ئىدى. مانا ھازىرمۇ ئۇ ئىككى ئېغىز سۆز بىلەنلا پەيتۇلنى بىر قىيىن ئۆتكەلدىن ئامان ـ ئېسەن ئۆتكۈزۈۋەتتى، بۇ زادى كىمنىڭ خىيالىغا كەلگەن، نېمىدېگەن ئەپچىل پىلان ـ ھە. بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقتى دېگەن شۇ ـ دە! بۇنىڭدا قەلەم ھەققى دەۋاسىنى قىلغۇ- چىلارنىڭ ئاغزىنى ئەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن، تۇرسۇنجانىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان بولىدۇ. مەسۇم قابىل ئېيتقاندەك، تۇرسۇنجاندىن ئىبارەت بۇ شىددەتلىك ئېقىن راست- تىنلا كەينىگە قايتمىسا، بېسىلىپ قالغان كىتابلار، ئىقتىسادىي زىيان، قەرزگە بوغۇلۇش قاتارلىق نۇرغۇنلىغان چاۋار ـ چاتقال- لارنى ئاشۇ ئېقىن بىلەن ئېقىتىۋەتكىلى بولغۇدەك. . .

ـــ مەسۇم قابىل، سىزغۇ ئەقىل ـ ئىدراكقا باي ئادەم، ـــ پەيتۇل يەنىلا دېلىغۇل بولۇپ تۇراتتى، ـــ بۇ چاغقىچە پەرەز ۋە تەسەۋۋۇرلىرىڭىز توغرا بولۇپ كەلدى، بىراق تۇرسۇن- جان تاسادىپىي قايتىپ كەلسە رەسۋا بولغىنىمىز شۇ.

ـــ ھەي، پەيتۇلكا، ئۇنىڭ «بۇ يەرلەردە تۇرۇشقا يۈزۈم- مۇ، مادارىمۇ قالمىدى» دېگەن سۆزلىرىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىغان تۇرسام. كەلگەن تەقدىردىمۇ ئۇنى بۇ يەردە يۈرگۈسىز قىلىۋەتكەن تۇرسىڭىز، قانداق تۇرالايدۇ؟ ـــ مەسۇم قابىلنىڭ

سۆزلىرى پەيتۇلغا نەشىدەك تەسىر قىلماقتا ئىدى، ـــ بىلسە- ڭىز، تۇرسۇنجانىنىڭ ئۆگەي دادىسى ئەسلىدە ئۇنىڭ كىچىك دادىسى بولىدۇ. ئۇ دېگەن كاتتا كاپىتالىست، مىليونېر. ئۇنىڭ ھازىرقى دەپنە ـ دۇنياسى ئەسلىدە تۇرسۇنجانىنىڭ دادىسىنىڭ بايلىقىدىن كەلگەنكەن، شۇڭا تۇرسۇنجان ئۇ يەرگە مىراسخور بولۇپ كەتتى.

ـــ شۇنداقمۇ؟ ئۇنداقتا ئۇ بەدرەڭ ئالتۇن ـ كۈمۈشكە كۆمۈلۈپ قالغۇدەك، ـــ پەيتۇل كالپۇكلىرىنى يالىدى، ـــ تو- ۋا، ئۇنىڭغا تۇگىمەس ـ پۈتمەس خەزىنە يولۇقۇپتۇ ـ دە.

ـــ ھەببەللى، سەكسەندىن ئېشىپ ئىككى پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان ئارۇپ بايۇەچچە زاۋۇت، كارخانىلىرىدىن بىرەرىنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشى تۇرغانلا گەپ، ـــ ھىيلە ـ مىكىر پىرى بولغان مەسۇم قابىل توقۇغان لاپلىرى بىلەن پەيتۇلنى ئىشەندۈرمەكتە ئىدى، ـــ زاۋۇت، چەكسىز بايلىق، كۆركەم داچا ـ ساراي، كىچىك ماشىنىلارغا ئىگە بولغان تۇرسۇنجانىنىڭ ئۇلارنى تاشلاپ كېلىشكە كۆزى قىيارمۇ؟ يەنە كېلىپ مۇشۇنداق خورلۇق، جاپا ـ مۇشەققەت قاينىغان يەرگە! ئەدناسى خوتۇن ـ بالىلىرىنى بىللىلا ئېلىپ كەتكەنلىكىدىنمۇ قىياس قىلالمامسىز؟

دائىم ھارام دۇنيا، ھارام نىيەت، ھارام مەئىشەت كويىدا يۈرگەنلەرنى ئاسانلا غەپلەت ئۇيقۇسى بېسىپ، ئۆزىنىڭ پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپىدۇ. پەيتۇل مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلىدە ئاجايىپ رەزىل پىلانلار ئويغىنىشقا باشلىدى. بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوينىشىدىغان خەتەرلىك ھاڭغا يېقىنلاشماقتا ئىدى. مە- سۇم قابىل گويا پەيتۇلنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىققاندەك، ئۇنىڭ خىياللىرى ئوستىدىن چۈشتى.

ـــ ئەگەر ئەقلىڭىزنى ئىشلەتسىڭىز، ھەممە ئىشلارغا داغ-

دام يول ئېچىلدى، ــ مەسۇم قابىل شەپە بەرمەكتە ئىدى، ــ ئاددىي مىسال: بېسىلىپ قالغان كىتابلار، ئىقتىسادىي زىيان، بىكار قىلىنغان توختام قاتارلىق نۇرغۇن ئىشلارنى ئۇنىڭغا ئار-تىپ قويۇشتىن سىرت، ھەتتا تۇرسۇنجاننىڭ نامىدا قەلەم ھەققى يېزىپ ئېلىشۋالغىلىمۇ بولىدۇ.

ــ ئۇ بۇ يەردە بولمىسا قانداق مۇمكىن بولسۇن، ــ پەيتۇل ئىشەنمىدى، ــ ئۇنىڭ ئۇستىگە «ۋاكالىتەن ئالدىم» دې-گەن كاتەكچىگە ئۆز ئىسمىمىز يېزىلمىدىغان گەپ.

ــ توختاڭ، ــ مەسۇم قابىل قولىنى كۆتۈردى، ــ قە-لەم ھەققى تالونىغا بۇرۇنقى ئاي - كۇننى يازمىز - دە، «تۇرسۇنجان ماڭار چېغىدا ماڭا بېرىپ قويغان، تارتمىدا ئۇنتۇ-لۇپ قاپتۇ» دەيمىز. پۇلنى ئالغاندا، ۋاكالىتەن دېگەن كاتەكچە-گە تۇرسۇنجاننىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى ئۇيغۇرچە يازساق خەنزۇ كاسسىر ئۇقالمايدۇ.

پەيتۇل مەسۇم قابىلنىڭ بېرىۋاتقان شەپىلىرىنىڭ تېگىگە يەتتى. ئەمما، بولغۇسى بۇ ئىشلاردىن كۆرە، ئۇنىڭ كۆڭلىنى خىرە قىلىپ تۇرغىنى «ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرى» ئىدى. ئۇنىڭدا پەيتۇلنىڭ سىرتقا ئۇيۇشتۇرغان «تە-جىمە، تەھرىرلىككە، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئۇستىدىن كۆرۈپ بېكىتىش» كە دائىر كىتاب ئىسىملىرى، تاپشۇرۇۋالغان ۋاقىت، ئۇيۇشتۇرغۇچى، تاپشۇرۇۋالغۇچى قاتارلىقلار جەدۋەللەشتۈرۈل-گەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يالغان ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، پۇلىنى ئۆزى ئالغان كىتاب ۋە ئادەم ئىسىملىرىمۇ بار ئىدى. ئەگەر بۇ دەپتەر رەھبەرلىكىنىڭ ياكى نەشرىياتتىكى بەزى ئادەملەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتسە، تۇرسۇنجان قايتىپ كەلمىگەن ھالەتتىمۇ ئۇنىڭغا يۈكلەنگەن ئىشلار كۆپۈككە ئايلىناتتى. شۇڭا، بالا - قازانىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بۇ جەدۋەللىك دەپتەرنى كۆزدىن يوقىتىش زۆرۈر ئىدى.

ــ مەسۇم قابىل، سىرتقا ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرى سىزدىغۇ دەيمەن، ــ سورىدى پەيتۇل، ــ مەن تۇرسۇنجانغا سىزگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى تاپىلىغان، بولسا شۇنى ماڭا سۇنۇۋەتكەن بولسىڭىز.

پەيتۇلغا بۇ دەپتەرنىڭ نېمە ئۈچۈن لازىم بولۇپ قالغانلىقى-نى چۈشەنگەن مەسۇم قابىل «بېرەيمۇ ياكى يوق دەيمۇ» دەپ ئويلىدى. «يوق» دېسە تولىمۇ بىمەنىلىك بولاتتى، چۈنكى ئۇيغۇر بۆلۈمدە ھەر كۈنى دېگۈدەك ئىشلىتىپ تۇرۇلۇۋاتقان بۇ دەپتەرنى تۇرسۇنجاننىڭ تاپشۇرماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى ھەم ئۇنىڭغا زۆرۈرىيىتىمۇ يوق ئىدى. ئەگەر بەرگەن تەقدىردە، پەيتۇل ئۆزىنىڭ ئىسمىنىڭ ئورنىغا تۇرسۇنجاننىڭ ئىسمىنى يازاتتى ياكى كىتاب ئۇيۇشتۇرۇلغان ئادەملەرنىڭ ئىسمىنى يې-راق ۋىلايەت، شەھەرلەردىكى قانداقتۇر ئۆزى بىلمەيدىغان ئادەم-لەرنىڭ ئىسمىغا ئالماشتۇراتتى. ناۋادا تولا ئۆچۈرۈلۈپ چېنىپ قالغۇدەك بولسا، باشقىدىن كۆچۈرۈپ چىقىشىمۇ مۇمكىن ئى-دى. شۇڭا، مەسۇم قابىل ۋاقىتنى سەل ئارقىغا سۈرۈپ، بىر نۇسخا كۆپەيتىۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

ــ بار، يەنە سىرتقا كىتاب ئۇيۇشتۇرماقچىمىدىڭىز؟ ــ مەسۇم قابىل باشقىلارغا بەرگۈدەك كىتابنىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ قەستەن سورىدى، ــ ئۇ قايسى كىتاب ئىدى؟

ــ ياق، ياق، كۆرۈپ باقماقچىدىم. . .

ــ پەيتۇلكا، سىز قاچانغىچە ماڭا ئىشەنمەيسىز؟ ــ پەي-تۇلنى ئالىقىنىدا ئوينىتىۋاتقان مەسۇم قابىل سۇلكەت قىلىپ ئولتۇرمىدى، ــ ئۇنىڭدىن كۆرە ئۆزگەرتىپ چىقمەن دەڭا. . .

ــ بۇ. . . بۇ، سىز نېمىلەرنى دەۋاتىسىز؟

ــ بۇ ئۇسۇلىڭىز بولمايدۇ، باشتىن - ئاخىر چاپاقلىشىپ كەتكەن دەپتەرنى كۆرسە ھەرقانداق ئادەم گۇمان قىلمامدۇ، ــ

مەسۇم قابىل ئۇنىڭ يەنە بىر كوكۇلىسىدىن قاماللىدى، — ئۇنىڭدىن كۆرە، يېڭى دەپتەرگە قايتا كۆچۈرۈپ چىققىنىڭىز تۈزۈك. بولىدۇ، مەن ئەتە چۈشتىن كېيىن ئەكىرىپ بېرەي.

— ئەتە ئەتىگەن بولماسمۇ؟ — پەيتۇلىنىڭ ئاۋازىمۇ زەئىپ-لىشىپ كەتكەنىدى.

— بولماسمىكىن، ئەتە ئەتىگەن زاۋۇتتىكىلەر مېنى ساق-لىماقچى.

مەسۇم قابىل پەيتۇلىنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقتى - دە، پەلەمپەيلەردىن ئالدىراپ پەسكە چۈشتى. ئاندىن چوڭ كوچا دوقمۇشىدا تاكسىدىن بىرنى توختاتتى - دە، شوپۇرغا «مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىغا» دەپ ئونلۇك بۈيرۇق قىلدى. مەسۇم قابىل ماشىنىنىڭ يۇمشاق يۆلەنچۈكىگە ئۆزىنى تاشلاپ كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇنىڭ توك باسقان كالپۇكلىرى ئاستا شۇىرلاشقا باشلىدى، تۇتۇلۇپ كەتكەن چىرايىدىن پەيتۇلىنى تىللاۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— «ۋۇ قاغدالما ئەبلەخ، جېنىڭ تۇمشۇقىڭغا كېلىپ قالسىمۇ ئۇزەتكىدىن چۈشمەيسەن. چاتىرىقىڭغا پاتماي كېرىلىپ يۇرۇپ كەتكەنلىرىڭنى دەيمۇ! شۇنچە شالتاقلارغا كۆمۈلۈپ قې-لىپمۇ خىرامان يۇرۇيسىنا. سەن نېمىدېگەن دۆت، قاپاقۇاش كالۋا!! تىزگىنىڭ مېنىڭ قولۇمدا تۇرۇقلۇق، تېخى ماڭا قىر كۆرسەتكىنىڭ نېمىسى! خۇددى ئېزىق چىشىڭنى، ياق، ياق، يۇرىكىڭنى سۇغۇرغاندەك قىلىپ ئۇچ ئەمىلىڭىنىڭ بىرىدىن كې-چىشىڭ ئامالسىزلىقىدىن، ھاڭنىڭ قىرىغا كېلىپ قالغانلە-قىڭدىن، مەندىن دەھشەت قورققانلىقىڭدىن بولدى! شۇنىڭغا قارىغاندا، پات - پات چار داستىخاننى يېيىپ ئەپت - بەشىرەڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىپ تۇرمىسا، ئاچچىق ياغ ئىچىۋالغان موزاي-دەك چىچاڭشىپ تۇرالمايدىكەنسەن. مەن قولۇمدىكى ئىسپاتلە-رىم بىلەن سېنى ھازىرلا ھاۋا تاپان قىلىپ قويالايمەن. بىراق،

مېنىڭ قولۇمدا يېقىلغىنىڭدىن باشقىلارنىڭ پەشۋاسىدا ئاغدۇ-رۇلغىنىڭ مېنىڭ ئامەت يۇلتۇزۇم ئۇچۇن پايدىلىق دەپلا سەۋر قىلىپ كەلدىم. شۇنداق بىر كۈنلەر كېلىدۇكى، ئالدىمدا تىز-لىنىپ ئولتۇرۇپ ئىتتەك كۇچۇكلىنىسەن، يالۋۇرۇپ يېلىنە-سەن، مەسۇم قابىلنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىنى شۇ چاغدا كۆر...»

مەسۇم قابىل پەيتۇلىنى غايۋانە تىللاپ ئاچچىقىنى چىقارغە-نىچە مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ نەپەس بۆلۈم ئورۇنلاشقان ئىككىنچى قەۋەتكە چىققاندا، كارىدوردا بىر-مۇنچىلىغان ئەر - ئايال زىيالىيلار توپلىشىپ تۇراتتى. ئۇلار كامىلنىڭ يېقىن ئەل - ئاغىنە، دوستلىرى بولۇپ، ئون سەك-كىز كۈندىن بېرى ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ - كېتىپ تۇراتتى. پەن تەتقىقات كومىتېتى، ئون ئىككى مۇقام جەمئىيىتى، قەدىم-كى ئەسەرلەر ئىشخانىسى باشلىقلىرى دوختۇرلار بىلەن نېمىلەر-نىدۇر دەپ پىچىرلىشاتتى. ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرى دوخ-تۇرخانا باشلىقى ۋە مەسئۇل دوختۇرلارغا ھەرقانداق ئامال - چارىلەرنى قىلىپ ئۇنى قۇتقۇزۇپ قېلىشنى تاپىلايتتى، تېلېفون-لارنى بېرەتتى.

مەسۇم قابىل كارىدورنىڭ ئىككى تەرىپىدە، غەم - ئەندىشە ئىچىدە باش ئېگىپ تۇرغان ئىشانوف، مىرسۇلتان، جارۇللا ئەخمىدى، ئەزىز ئېلى، مەسئۇت پەيزۇللا، رازاق مالىك، ئە-مىنجان ئەسئەت، ئابلىكىم قاسىم، قەدىردىن، يەنە ئۆزى تونۇ-مايدىغان بىرمۇنچە كىشىلەر بىلەن مۇلايىملىق بىلەن قول ئېلە-شىپ بولۇپ، ئادەت بويىچە كامىلنى كۆرۈپ چىقىش ئۈچۈن ياتاقتا كىرىپ كەتتى. كامىل خاس يالغۇز كىشىلىك ياتاقتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئاپئاق ياپقۇلار ئىچىدە كۆزلىرىنى يۇمغىنىچە جىمجىت ياتاتتى. كارىۋات ئەتراپىغا ئوكسىگېن يەت-كۈزۈش تۈكى، ھەر خىل ئەسۋاب - نەيچىلەر تىزىلىپ كەتكەن-

دى. كامىلنى دەسلەپتە ئېلىپ كەلگەندە بۇرنىغا كىرگۈزۈپ قويغان سۇلياۋ نەيچە ئېلىۋېتىلگەنىدى. ئەمدىلىكتە كاناي ئۈسۈتىدىن كېسىلگەن تۆشۈك ئارقىلىق ئۆپكىگە نەيچە ماڭدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ يەنە بىر ئۇچى توختىماي كۆپۈك قاينىاپ تۇرغان ۋارۇنكىدا تۇراتتى، كامىل ئاشۇ نەيچە ئارقىلىق نەپەس ئېلىۋاتاتتى. مەسۇم قابىل كارىۋات ئەتراپىدا ئۆرە تۇرۇشقان مېھرايى، ھېكمەت، ماھمۇل، مىرزا مۇھەممەتلەرگە ئېگىلىپ سۇس سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن چىقىپ كەتتى، چۈنكى دوختۇرلار بىمار يېنىدا كۆپ ئادەم تۇرۇشقا رۇخسەت قىلمايتتى.

— ھېكمەت ئاكا، كېچىدىن كىرىپك قاقمىدىڭىز، — دېدى مىرزا مۇھەممەت پىچىرلاپ دېگۈدەك، — چۈشلۈك تاماق ۋاقتىمۇ ئۆتۈپ كەتتى، قايتىپ بىرئاز ئارام ئېلىۋالامسىز؟

— شۇنداق قىلىڭلار، — كۆزلىرى قىزىرىپ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەن مېھرايى ماھمۇلگە قارىدى، — ئىككىڭلار كۆپ جاپا چەكتىڭلار، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماھمۇل چۈشتىن كېيىن ئىشلەيدۇ.

— مەن ئىدارىگە قايتمايمەن، — دېدى ھېكمەت، — مانا ھېمۇلنىڭ ئۆيى دوختۇرخانا ئىچىدە بولغاندىكىن شۇ يەرگىلا بارايى.

— بىرەر ئۆزگىرىش بولسا، — ئېغىر تىندى مىرزا مۇھەممەت، — تېلېفون ئارقىلىق خەۋەر قىلىمەن.

كامىل يېقىلغان كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭدىن ئايرىلماي خەۋەر ئېلىۋاتقان مىرزا مۇھەممەتنىڭ سۈلغۇن چىرايى، ئولتۇرۇشقان قېلىن كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرىدىن ئېغىر چارچىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. ھېكمەت ئۇنىڭ دولىسىغا بوش ئۇرۇپ قويۇپ ماھمۇل بىلەن چىقىپ كەتتى. كېچىدىن بېرىقى ئۇيقۇسىزلىق، جان سەكراتىدا ياتقان بىھوش كامىلغا قاراپ بىئارام بولۇش، روھىي جەھەتتىن ئازابلىنىشلاردىن ھاردۇق يەتكەن ھېكمەت

بىلەن ماھمۇلگە تاماق ئېتىش ئېغىر كەلدىمۇ، ئىككىسى دوختۇرخانا ئالدىدىكى ئاشخانىلارنىڭ بىرىگە كىرىپ تاماق يېدى، ئاندىن ماغدۇرسىزلانغان پۇتلىرىنى ئارانلا ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپ كىردى. ماھمۇل ئۇنى مېھمانخانىغا باشلىدى.

— ماھمۇل، — دېدى ھېكمەت دىۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ، — مەن مەسئۇل دوختۇر بىلەن سۆزلەشكەنىدىم. ئۇنىڭ دېيىشىچە، كامىل يېقىلىپ بىرقانچە سېكۇنت دەمدۇ، ئېيتاۋۇر نەپەستىن قالغانلىقى ئۈچۈن مېڭىگە كىسلورود يېتىشمەي مېڭە كاردىن چىققان، ئەگەر ئۇ ساقايغان ھالەتتىمۇ «ئۆسۈملۈك ئادەم» بولۇپ قېلىش ئېھتىمالغا يېقىن دەيدۇ، بۇ نېمە دېگىنى؟

— ۋاي توۋا، — ماھمۇل چۆچۈپ ھېكمەتكە قارىدى، — شۇنداقمۇ بولۇپ قالارمۇ؟

— ئېيتىڭا «ئۆسۈملۈك ئادەم» دېگىنى زادى نېمىنى كۆزدە تۇتىدۇ؟

— «تېنىسىز ھاياتلىق بار، لېكىن سەزگۈسى يوق» دېگەنلىك.

— نېمە؟! — ھېكمەت ئورنىدىن چاچراپ تۇردى، — بۇ... بۇ مۇمكىنمۇ؟! ياق، ياق، دوختۇرنىڭ پەرىزى خاتا! كا... كامىل ئۇنداق بولۇپ قالسا زادى بولمايدۇ...

— ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ. بۇ دېگەن ئىلمىي يەكۈن. مېڭە دېگەن شۇنچىلىك سەزگۈركى، بىرەر دەقىقە كىسلورودسىز قالسا شۇ ھامان خىزمىتى قالايمىقانلىشىدۇ.

— ئاھ خۇدا، بۇنداق ياشاشنىڭ نېمە مەنىسى! ئويلىيال. مىسا، يىغلاپ - كۈلەلمىسە، ھاياتلىقتىكى گۈزەل ئەسلىمىلەر. دىن زوق ئالالمىسا، ئالدىدىكى كىشىلەرنى پەرق ئېتەلمىسە، شادلىق، قايغۇ، مۇھەببەت - نەپرەتلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىسە، ئۇنىڭ تاش - تۇپراق، ئۆسۈملۈك - گىياھلاردىن

نېمە پەرقى قالدى. . .

— ئۆزىمىزنى تۇتۇۋالايلى، — ماھىگۇل تەسەللى قىلدى، — بۇ دوختۇرنىڭ پەرىزىكەنغۇ، — بەلكىم ئۇنچىلىكمۇ بولۇپ كەتمەس.

ھېكمەت دېۋان يۆلەنچۈكىگە بېشىنى تاشلاپ، تورۇسقا قادالغىنىچە كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدىن ئۆتمۈش خاتىرىلىرىنىڭ سايىلىرى ئەڭلەپ ئۆتمەكتە ئىدى. . .

ئاھ. . . بوستان يوللىرى، بوستاندا ئۆتكەن كۈنلەر، كۆرەش مەيدانلىرىدىكى ئېلىشىش، قوم دۆۋىسى ئۈستىدە ئۆتكۈزگەن ئايدىڭ كېچە. . . ياۋا قومۇش، شۇاق قاپلىغان قوشكۆلدىكى سۈرگۈن، قوم - تۇپىلار تۆكۈلۈپ تۇرغان زەي گەمىلەر. . . چايخانا مەكتەپتىكى سىرلىق ئالاقىلەر، ئىگەچى باغچىسىدا مۇشائىرە ئۆتكۈزۈش ھەم لەپەر ئېيتىشىشلار. . . ئەلنامە يارلىقىدىكى قومۇشلۇقتىن غاقىلداپ چىققان ئۆردەك، بىغۇبار تەنلەرنىڭ بىرلىشىشى. . . پۇپۇنا، پۇچى تاغلىرىنىڭ پىنھان سايىلىرىدىكى سۆھبەتلەر. . . ھەممە - ھەممىسىدە كامىل گىگانت ئادەمدەك قەد كېرىپ تۇراتتى!

كامىل ھېيجىگدىن قايتىپ كەلگەندىن بېرى «تۇمانلىق يىللار» نىڭ يېزىلىپ تۈگىگەن ئورنىگىناللىرىنى ئۆتتۇرلۇق كۆرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ھېكمەتنى چاقىرىپ ياكى تېلېفون بېرىپ رومان ھەققىدە كۆزقاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇاتتى. قوشۇشقا، ئېلىۋېتىشكە، تۈزىتىشكە تېگىشلىك يەرلىرىنى ئەستايىدىل كۆرسىتىپ بېرەتتى، ھەتتا يىللار شامالىرى كۆمۈشكە ئۇلگۈرگەن بەزى ۋەقە - ھادىسىلەرنى ھېكمەتنىڭ يادىغا سالاتتى. ئۆمۈر داستانى بولغان «تۇمانلىق يىللار» نىڭ دەسلەپكى تومىلىرىنى ئوقۇغانسېرى ھاياجانغا تولاتتى. دوستلار خاتىرىسى بىر - بىرلەپ ئايان بولۇپ، كەتكەنلەرگە ئاھ ئۇرسا، ھاياتلارغا مېھىر - مۇھەببىتى تولۇپ تاشاتتى. بەزىدە دېرىزىسىدىن كۆرۈ-

نۇپ تۇرغان ساپسېرىق دەرەخلەرگە، ئۆمۈر مەنزىلىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ شىرتىلداپ تۆكۈلۈۋاتقان غازاڭلارغا قاراپ ئاھ ئۇراتتى، كۆز ياشلىرى تۆكۈلەتتى. بۇنداق چاغلاردا ھېكمەتكە تېلېفون بېرىپ: «ھېكمەت، ھېكمەت! يۈرىكىمنى ئېزىپ، باغرىمنى پارە - پارە قىلىۋەتتىڭ. . .» دەيتتى يىغىدىن بوغۇلغان غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازدا. ئەمدى. . . ئەمدى بۇ نېمە تەقدىر، قانداق بەختسىزلىك! ھېكمەتنىڭ ئۆتمۈشى، ھازىرى ھەم كەلگۈسىگە تەقدىرداش بولغان، ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنىڭ شېرىن چۈشلىرىنىڭ، بەختىيار كۈنلىرىنىڭ شاھىدى، گۈۋاھچىسى، ھەغداسى بولغان كامىلنىڭ ھايات تۇرۇپ ھەممىنى بىر يولىلا ئۇنتۇپ كېتىشى، ھەتتا ئېسىگىمۇ ئالالماسلىقى ھېكمەتنىڭ يۈرىكىنى داغلىماقتا ئىدى.

— يا. . . ياق، دوختۇر يالغان ئېيتىدۇ، مەن ئىشەنمەيمەن، بۇ مۇمكىن ئەمەس!

— ھېكمەت، ھېكمەت! سىزگە نېمە بولدى، جۆيلۈۋاتامسىز؟

— مەن. . . ماڭا نېمە بولدى؟ — ماھىگۈلنىڭ قاچانلاردا چىقىپ كېتىپ يەنە قايتىپ كىرگەنلىكىنى تۇيمىغان ھېكمەت ئۇنىڭغا گۇمانسىراپ قارىدى، — مەن. . . ۋارقىراپ سالغان ئوخشىمامدىم.

— بەك چارچاپ كېتىپسىز، — ماھىگۈل ھېكمەتنىڭ بەلكىدىن تۇتۇپ يۆلىدى، — مېنىڭ ھۇجرامغا كىرىپ بىردەم ئارام ئېلىڭ. كارىۋاتقا ياستۇق - كۆرپىلەرنى سېلىپ تەييارلاپ قويدۇم.

ماھىگۈل ھېكمەتنى باشلاپ ئۆز ھۇجرىسىغا ئېلىپ كىرىدى. ئۆيگە نېمىدۇر سېپىلگەندى. يېنىك تەۋرىنىپ تۇرغان دېرىزە پەردە، تۇركىيە كارىۋات ياپقۇچى، مامۇق ياستۇق، كۆرپىلەردىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇلۇۋاتقان مەززىلىك ھىد دىماغلارنى

غىدىقلاپ كىشىنىڭ بەھرىنى ئاچاتتى. ھېكمەت كارىۋاتقا چىقىپ يانپاشلاپ يېتىشى، ماھىگۇل ئۇنىڭغا يازلىق ئەدىيالنى يېپىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

كامىل يېقىلىشتىن بىر ھەپتە ئىلگىرى ھېكمەتنى ئۆيىگە چاقىرىپ ماھىگۇل بىلەن ئىككىسىنىڭ توي ئىشى توغرۇلۇق سۆھبەتلەشكەنىدى. ئۇلار ھەشەم ـ دەرەم قىلمايلا كۆڭلىدىكى دوستلارنى چاقىرىپ «توي چېيى» بېرىشنى بېكىتىشتى. ھېكمەت بىلەن ماھىگۇل ئاددىي توي چېيى بولسىمۇ ئانچە ـ مۇنچە تەييارلىق قىلىۋاتقان كۇنلەردە كامىل دوختۇرخانىغا كىرىپ قالدى. دوستىنىڭ تىلدىن قېلىپ تېخىچىلا خەتەر ئىچىدە يانقانلىقى ھېكمەتنى ئازاب ئىزتىراپىدا ئۆرتىمەكتە ئىدى، شۇڭا توي ئىشى ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى.

ھېكمەتنىڭ بىر چاغدا ئويقۇسى ئېچىلىپ ئورنىدىن يېنىكلا تۇرۇپ كەتتى. تامدىكى ئاسما سائەتنىڭ ئىستىرىلكىسى ئالتىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى، بىراق كۇن ئۇزاق بولغاچقىمۇ ئەتراپ يوپيورۇق ئىدى. ئۇ كارىۋات يېنىغا قويۇلغان تومپۇچكا ئۇستىدىكى باغاقچىنى كۆرۇپ قولىغا ئالدى. بۇ ماھىگۇلنىڭ قالدۇرغان خېتى بولۇپ، ئۇنىڭدا: «مەن ئىشقا چىقىپ كەتتىم، تاماق توك قازىنى ئىچىدە، ئېشىپ قالسا جەرىمانە قويۇلىدۇ» دەپ يېزىلغانىدى. ماھىگۇلنىڭ چاقچىقىدىن كۆڭلى سۆيۈنگەن ھېكمەت تازىلىق ئۆيىگە كىرىپ يۇيۇنۇپ چىققاندىن كېيىن، توك قازىنى ئىچىدە ئىسسىق تۇرغان بىر تەخسە مانتىنى يەپ دوختۇرخانىغا ماڭدى.

ھېكمەت ھەر كۇنى دېگۇدەك كامىل يانقان ياتاقنىڭ ئەترابىنى چۆرگىلەپ يۇرەتتى، بەزىدە كامىلنىڭ كۇندىن ـ كۇنگە سولىشىۋاتقان ھالىتىگە قاراپ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ، كۆزلىرىگە يىغا يامىشاتتى. كانىيىنى تېشىپ ئۆتكۈزگەن نەيچىدىن خىرتىلداپ ئاۋاز چىققاندىن باشقا، ئۇنىڭدا ھېچقانداق سادا يوق ئىدى.

ئەنە شۇنداق بىھوش ياتقىنىغا يىگىرمە ئىككى كۇن بولغان بىر ئەتىگەنلىكى ئۇنىڭ ھالى بىردىنلا پەسلەپ كەتتى. دوختۇرلار ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشۇپ، بارلىق ئامال ـ چارىلەرنى قىلغان بولسىمۇ ھېچقانداق ياخشىلىنىش كۆرۈلمىدى.

ـــ بىمارنى بىنداق قىينىمايلى، ئۇنىڭدا ئۈمىد قالمىدى، ـــ دېدى دوختۇر راست گېپىنى قىلىپ، ـــ ئۆپكىنىڭ بارلىق تالالىرىدا كۆپۈك قاينىاپ نەپەس يوللىرىنى توسۇۋەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، كانايدىن كىرگۈزۈلگەن نەيچىنى توختىماي ھەرىكەتلەندۇرۇپ نەپەس تالالىرىغا يۆتكەپ تۇرغاچقا، ئۆپكىمۇ يالۇغلىنىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن.

ياتاق ئىچىدە يىغا ـ زار كۆتۈرۈلدى. مېھراي ۋە ئۇنىڭ ئون بەش ياشلىق قىزى رامىلە كامىلغا ئېسىلىپ، كارىۋاتلارنى قۇچاقلاپ يىغلىماقتا ئىدى. شۇنداقتىمۇ دوستلار كامىلنى ئاۋايلاپ نوسلىكىغا يانقۇزدى ـ دە، كۆتۈرۈپ چىقىپ دوختۇرخانىنىڭ قۇنقۇزۇش ماشىنىسىغا سېلىشتى.

كامىل ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېلىندى. تەڭرى ئۆمرىدە كۆپ دېشۋارچىلىقلارنى تارتىپ جاپا چۆللىرىنى كەزگەن، ئۆز مىللىتى ئۇچۇن جان ھەم تېنىنى ئايىمىغان، ئىز ـ دېرەكسىز كۆمۈلگەن ئەجدادلىرىنىڭ نامىنى جاھانغا نامايان قىلغان، ئىنسانىي بۇرچ، ۋىجدان ھەم دىيانەت بىلەن ياشاپ ئىزگۇ تىلەكلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ ھۆرمەت ساھىبىنى ئېلىپ كېتىشكە كۆزى قىيمىغاندەك قىلاتتى. ئۇ ھېلىھەم ھايات شامىدىن دېرەك بېرىپ ئاستا ھەم رىتىملىق خىرتىلدايتتى. مىرزا مۇھەممەت پاختا پەلكۇش بىلەن ئۇنىڭ گەز باغلىغان لەۋلىرىنى نەمدەپ تۇراتتى. دوست ـ بۇرادەرلىرى، ئۇستاز ـ شاگىرتلىرى گويا ئۇنىڭ سىماسىنى قەلب خەزىنىسىگە كۆچۈرۈۋالماقچى بولغاندەك كارىۋات ئەتراپىدا سۈكۈتتە تۇرۇشۇپ، ئەلەم ـ ھەسرەت بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇشاتتى. ئەمما، كەچ سائەت يەتتىگە ئىككى

مىنۇت قالغاندا كامىل كۆزلىرىنى ۋاللىدە ئاچتى. مېھراي بە-
لەن رامىلە ئۇنلۇك يىغلاپ ئۇنىڭغا ئۆزىنى تاشلىماقچى بولغان-
دى، باشقىلار ئۇلارنى تۇتۇۋالدى. ھېكمەت كۆزلىرىدىن ياش
تۆككىنىچە دوستىغا ئېڭىشىپ: «كامىل، مېنى تونۇدىڭمۇ» دەپ
ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتقىنىدى، ئۇ ھېكمەتنىڭ ئالىقىنىنى
بىلىنەر - بىلىنمەس سىققانىدەك قىلدى. ئەمما، نۇرى ئۆچكەن
كۆز گۆھەرلىرى ئۇنى تونۇيالمىدىمۇ، يوق، بىلگىلى بولمايتتى.

كامىل قارىچۇقلىرىنى ئايلاندۇرۇپ ھەممىگە تەكشى قارا-
غانىدەك قىلدى. بەلكى ئۇ ئەجەل خەۋەرچىسىگە بىردەم سەۋر
قىلىشنى ئىلتىجا قىلغان بولسا كېرەك. ئەينەكلىك ئىشكاپلار-
دىكى كىتابلىرىغا، يېزىقچىلىق ئۈيىگە كىۆزى قىيمىغانىدەك
تام - تورۇسلارغا قارىدى. دوستلىرىغا «خوش» دېگەندەك تەل-
مۇردى، ئاندىن ۋاپادار ھەمراھى، سۆيۈملۈك رەپىقىسى مېھراي-
دىن ئەپۇ سورىغاندەك بىر ھازا تىكىلىپ قالدى. ئۇ يەنە قىزى
رامىلەگە شۇنچىلىك ئۆزۈن تىكىلىپ قالدىكى، كۆز جىيەكلە-
رىدىن سىرغىپ چۈشكەن ئىككى تامچە ياش ياستۇققا تۆكۈلدى
ھەم شۇ پېتى كۆز قارىچۇقلىرى قېتىپ قالدى.

بۇ ئالەم شۇنچە ۋاپاسىز ئىكەن! قاراڭ، ئۇ ئىلىم -
ئىرپان ئاسمىنىدا چاقنىغان بىر يۇلتۇزنى ئۆز قوينىغا تارتىپ
ئېلىپ كەتتى! . . .

توزاق دېىىنى چوقۇغان قۇش

كامىلنىڭ يەتتە نەزىرى ئۆز ئىدارىسىنىڭ چوڭ كۇلۇبىدا ئۆتكۈزۈلدى. كېلىۋاتقان ئادەم ئىنتايىن كۆپ ئىدى. ئالىم، يازغۇچى، شائىر، مۇتەخەسسىسلەر، پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھ-بەرلىرى، ئالىي مەكتەپنىڭ پروفېسسورلىرى، دوتسېنتلىرى، ھەتتا ئاڭلىغانلىكى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى، تىجارەتچى، سودا-گەرلەر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەرھۇمنىڭ نەزىرىگە داخىل بولۇشتى.

ھويلا ئىچىگە تىزىلىپ كەتكەن ماشىنىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن يول تېپىپ مېڭىشمۇ تەس ئىدى. كامىلنىڭ يېقىن دوست - بۇرادەرلىرى بەللىرىگە ئاق پوتا باغلاپ كۇلۇب ئىشىكىنىڭ ئىك-كى تەرىپىدە ئۆرە تۇرۇشاتتى. ئىشانوف، مىرسۇلتان، جارۇللا ئەخمەدى قاتارلىق ياشانغانلار ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ كەلگەن-لەرگە قول بېرىپ كۆرۈشەتتى. كۇلۇبنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى تاملارغا «مۇسىبەتنامە»، «تەزىيە»، «مەرسىيە» لەر چاپلانغان بولۇپ، بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى شېئىر ۋە نەسرىلەر ئىدى. خوتەن-دىكى دوستلارنىڭ قايغۇلۇق ھېسسىياتى بىلەن يوللىغان تېلېگ-راممىلىرى ھۆسنىخەت نۇسخىسىدا يېزىلغاچقا، ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى.

ھەپتىدىن بېرى كۆزى ياشتىن قۇرۇماي، قاپاقلىرى ئىش-شىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ھېكمەت، مىرزا مۇھەممەت-

لەر بەللىرىگە ئاق پوتا باغلىغان ھالدا ئىشىك ئالدىدا كەلگەنلەر-
نى كۈتمەكتە ئىدى. ھويلىغا بىغىر رەڭلىك بىر كىچىك ماشىنا
كىرىپ كەلدى. شوپۇر ماشىنىسىنى ئىلگىرى - كېيىن تىزە-
لىپ كەتكەن ماشىنىلار ئارىلىقلىرىدىن ئارانلا ئايلاندۇرۇپ كې-
لىپ كۈلۈب ئىشىكى ئالدىدا توختىدى. پەيتۇل بىلەن مەسۇم
قابىل ماشىنىدىن چۈشتى. ئۇلار مېھمان كۈتكۈچىلەرنىڭ ئەڭ
ئالدىدا تۇرغان ھېكمەت، مىرزا مۇھەممەتلەرگە قول بېرىپ،
ئاندىن باشقىلار بىلەن كۆرۈشتى.

كېلىدىغانلارنىڭ ئايىغى سەل سىلىككەندىن كېيىن، ھەم-
مەيلەن كۈلۈب ئىچىگە يىغىلدى، چۈنكى نەزىردىن كېيىن ئاد-
دىي مۇراسىم يىغىنى ئۆتكۈزۈلمەكچى ئىدى. پەن تەتقىقات ئىل-
مىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى كامىلنىڭ تەرجىمھالى ۋە كلاس-
سىك ئەدەبىيات ساھەسىگە سىڭدۈرگەن ئەجرى، شۇنداقلا يازغان
ئىلمىي ماقالە، شېئىر، داستانلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى.
ئارقىدىن ئىشانوف، ھېكمەت، جارۇللا ئەخمەدىلەر مۇسىبەتنا-
مىلىرىنى ئوقۇدى. بولۇپمۇ كامىلنىڭ شاگىرتى ــ كلاسسىك
ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىسى مىرزا مۇھەممەت «ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىياتى بويىچە تونۇلغان مۇتەخەسسىس، ئىستېداتلىق نەشرە-
ياتچى كامىل راخمان ھاياتىدىن قىسقىچە يادنامە» سەرلەۋھەلىك
مۇسىبەتنامىسىنى ئوقۇشقا باشلىغاندا كۈلۈب ئىچى تىنىق ئاڭ-
لانغۇدەك جىمىپ كەتتى:

ــ ئۇستازلار، كەسىپداشلار، دوستلار، بىز قايغۇ -
مۇسىبەت ئىچىدە ھەسرەت چېكىپ قالدۇق. چاغاتاي تىلى ۋە
ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ساھەسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن مۇتە-
خەسسىس، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمىزنىڭ تۆھپىكارلىرىدىن
بىرى بولغان ئالىي مۇھەررىر، شائىر، ژۇرنالىست كامىل
راخمان بىز بىلەن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشتى. خەلقىمىز بىر جانكۆ-
يەر ئوغلانىدىن، كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىمىز يارامليق ئىز-
دەنگۈچىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. بۇ ساھەدىكى پىشقەدەملىرىمىز

قابىل شاگىرتىدىن، ئوتتۇرا ياشلىقلىرىمىز سەممىي دوستە-
دىن، پائالىيەتچان كەسىپدىشىدىن، بۇ ساھەدە ئىزدىنىۋاتقان
ياشلىرىمىز بىر تەلەپچان ئۇستازىدىن مەھرۇم قالدى. ژۇرنىلە-
مىز ئۆزىنىڭ ماھىر يېتەكچىسىدىن، مۇشتەرىلىرىمىز يېقىن
سىردىشىدىن ئايرىلىپ قالدى. مەرھۇمنىڭ ئائىلىسى ۋە پەرزەد-
تى ئۆمۈرلۈك غەمگۇزارى، مېھرىبان باشپاناھىدىن ئاي-
رىلدى... بۇلارنىڭ ھەممىسىگە سەۋر - تاقەت قىلىپ «ئەل-
ھۆكمىللىلا» دېمەكتىن ئۆزگە نېمە ئىلاج بولسۇن!...

مىرزا مۇھەممەت مۇسىبەتنامىسىنى نادامەتلىك ھېسسىياتى
بىلەن داۋاملاشتۇرۇۋاتقىنىدا، ھېكمەت سىرتقا چاپلانغان مەرسە-
يە ۋە تەزىيەنامىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى.
كۈلۈب ئىچىدىكىلىرىنى بولسا ئەتىگەنلا خاتىرىسىگە كۆچۈرۈۋال-
غانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مىرزا مۇھەممەتنىڭ مۇسىبەتنامىسە-
نى كۆرۈپ، بەزى يەرلىرىنى تۈزىتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن،
مەزمۇنىدىن خەۋەردار ئىدى.

ھېكمەت دەسلەپتىلا جارۇللا ئەخمەدىنىڭ «كلاسسىكلىرە-
مىز» ژۇرنىلىنى بۇلاققا سىمۇۋول قىلىپ يازغان تەزىيەنامىسىنى
بىر چەتتىن ئوقۇپ، بىر چەتتىن كۆچۈرۈشكە باشلىدى:

ئاتىلار مىراسى ــ مەشئەل جۇلاسى،
ئەجدادلار روھىنىڭ جاھانناماسى.
تۇگىمەس ئېقىندۇر «بۇلاق» نىڭ سۇيى،
دىللارغا نۇر بېرەر ئۇنىڭ زىياسى.

ئىچكەندە خەلقىمىز بۇلاق سۇيىنى،
تەشنالىق ئىچىدە قەدىرلەپ ئۇنى.
قانداقمۇ ئۇنتۇسۇن بۇلاق قازغانىنى
ۋە ئۇنى ئېقىتىپ، ئەجىر قىلغانىنى.

سىز ئاشۇ بۇلاققا باغلاپ مۇھەببەت،
ئاققۇزۇپ ئۇنىڭدىن دىللارغا شەربەت.
بېغىشلاپ ياش ئۆمۈر، باھارىڭىزنى،
بەردىڭىز ھاياتقا نۇرانە زىننەت.

ئاققاندا بۇلاقنىڭ سۈيى مەڭگۈگە،
ئاقمىدۇ سىزنىڭمۇ ئەجرىڭىز بىرگە.
ساقلىنار مۇھەررىر دېگەن نامىڭىز،
ئون ئىككى مۇقامنىڭ ياڭراق كۈيىدە.

كامىلنىڭ كەسىپدىشى، شائىر مۇھەممەت زاھىر «ھەسرەتتە قويدۇڭغۇ مېنى» ناملىق تەزىيە شېئىرىنى مۇنداق مىسرالار بىلەن باشلىغانىدى:

ئەي ۋاپاسىز كاج پەلەك، ھەسرەتتە قويدۇڭغۇ مېنى،
بىر پىداكار دوستتىن ئايرىپ، دەردتە قويدۇڭغۇ مېنى.
ئارىمىزدىن بىر مەھەل، ياش كەتسە ئالىم، ژۇرنالىست،
سەندە ئادىللىق قېنى، كۈلپەتتە قويدۇڭغۇ مېنى.
قۇم بېسىپ كەتكەن بۇلاقنىڭ كۆزىنى ئاچقانغۇ ئۇ،
چۆلگە تاشلاپ چاڭقىتىپ، غۇربەتتە قويدۇڭغۇ مېنى.
ياقتى ئۇ لۇتفى، نەۋائى، نۆۋبىتى... نىڭ شامىنى،
شۇ چىراغنى ئۆچۈرۈپ، زۇلمەتتە قويدۇڭغۇ مېنى.
يا كلاسسىكلار ئۇنى چاقىردىمۇ بەك سېغىنىپ،
كۆرۈشۈپ يانغايمۇ تېز، ھىجرەتتە قويدۇڭغۇ مېنى.
زەپ ئېسىل، پازىل ۋە كەمتەر، ئەل سۆيەر ئوغلان ئىدى،
ئاشۇ دانا سۆھبىتىدىن چەتتە قويدۇڭغۇ مېنى.
.....

ھېكمەت شېئىرنىڭ ئاخىرقى كۆپلىتلىرىنى ئىچىدە ئوقۇغاچ كۆچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يانداپلا چاپلانغان يازغۇچى ھەم شائىر نۇرئەخمەت زىكرىيانىڭ «كامىل راخمانىنىڭ ۋاپاتىغا مەرسىيە» دېگەن شېئىرىنىڭ ئىككى كۆپلىتىنى كۆچۈرۈپ بولغاندا، كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ دولىسىغا قېقىپ چۆچۈتۈۋەتتى. ھېكمەت قايرىلىپلا ئوبزورچى مەسئۇت پەيزۇللانىڭ ئۆزىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

— قېنى ھېكمەت ئەپەندى، داۋامىنى يېزىڭ، مەن ئوقۇپ بېرەي.

قۇت تاپتى، كامالەت، ئىستىقبال تاپتى،
شاھانە ئەسەرلەر، دۇررى، جەۋھەرلەر.
غەپلەتتىن ئويغىتىش ئۈچۈن جاھانىي،
ھېكمەتنىڭ نۇرىنى چاچقان قەيسەرلەر.

ئەلۋىدا ھاياتلىق بوستانىدىكى،
مىللەتنىڭ ئىناۋەت ـ ئابرۇيى كۆركى.
ئەسلەيدۇ ئەجرىڭنى «ئون ئىككى مۇقام»
ئەسلەيدۇ «دىۋانى لۇغەتتىل تۈركى».

ھېكمەت مەسئۇت پەيزۇللانىڭ ئوقۇپ بېرىشى بىلەن يەنە بىرقانچىلىغان مەرسىيە، قەسىدىلەرنى كۆچۈرۈۋالدى، ئاندىن بەزى ۋىلايەت يازغۇچىلار جەمئىيىتى، ژۇرنال تەھرىر بۆلۈملىرىدىن كەلگەن مۇسىبەت تېلېگراممىلىرىنى ئوقۇپ چىقتى. يەنە ئامانىللا قۇربان، ئالىمجان زېھرۇللا، شادىمان، توختى قۇربان، مەھەممەت قاسىم، ئەخمەت ھوشۇر قاتارلىق خوتەندىكى دوستلارنىڭ ئايرىم ھەم بىرلىشىپ يوللىغان تېلېگراممىلىرىنى ئەينەن كۆچۈرۈپ چىقتى.

مۇقىتجان باھادىرنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە تەنقىدىي ماقالە يېزىلغاندىن كېيىن، مەسئۇت پەيزۇللانىڭ ھېكمەت قەلبىدىكى ئوبرازى بىردىنلا سۇسلاشتى، بولۇپمۇ مەسۇم قابىلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قاتتىق ئۈمىدسىزلەندى. ھېكمەت ئالدىراشلىق ئىچىدە مەسئۇت پەيزۇللانىڭ ماقالىسىنى ئوقۇشقا پۇرسەت چىقىرالمىغانىدى، كېيىن گېزىتنى ئىزدەپ تېپىپ ئوقۇدى. ماقالىدە «بىر كالتەك بىلەن ئۇجۇقتۇرۇش» خاھىشى ئەمەس، بەلكى ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۇلارنىڭ تەقدىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدىكى كۆزقاراشلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى. ماقالە باشتىن - ئاخىر ئىلمىي يېزىلغان بولۇپ، ھېكايىچىلىقىمىزدىكى يۇز بېرىۋاتقان، سەل قارىلىۋاتقان، تۇزەتمىسە بولمايدىغان نۇقسانلار سەممىيلىك بىلەن كۆرسىتىلىپ ئۆتۈلگەنىدى. ھېكمەت ماقالىگە باشتىن - ئاخىر قايىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىش مەسىلىسىدە بىر تەرەپلىمىلىك كۆزقاراشنىڭ خىلىلا چەكتىن ئاشقانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتى. چۈنكى يازغۇچىنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە سالغان ۋەقە ياكى بىرەر ھادىسە ئاپتورنىڭ يەتمەكچى بولغان نىشانىنى بويلاپ راۋاج تاپىدۇ ھەم ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. پېرسوناژلارنىڭ ھەربىرىكەت دائىرىسى، قىسمەت - تەقدىرىمۇ ھەرگىز بۇلاردىن مۇستەسنا ئەمەس. ئەمما، ھەر كىمنىڭ تەسىرلىنىش، زوق ئېلىش، ھاياجانلىنىش، قوبۇل قىلىش دەرىجىسى ئۆزگىچە بولغاچقا، يازغۇچىنى يىغلاتقان بىرەر ۋەقە باشقىلارنى كۈلدۈرۈشى، ئەك بولمىسا ئېچىندۇرۇشى مۇمكىن.

ھېكمەت بۇ توغرۇلۇق مەسئۇت پەيزۇللا بىلەن سۆھبەتلىشىش ئارقىلىق ئۆز ۋاقتىدىلا پىكىر بىرلىكىگە كەلگەنىدى، شۇنداقلا نۇردۇن خوجىنىڭ ئۇنى پۈلغا سېتىۋېلىپ «دۇمباق چالغۇزغان» دېگەندەك سۆز - چۆچەكلەرنىڭ پۈتۈنلەي تۆھمەت

ئىكەنلىكىمۇ ئايدىڭلاشتى. شۇ چاغدا مەسئۇت پەيزۇللا ئاچچىقلاپ: «ئەبلەخلەر، غالجىرلار، ئۇلارنىڭ قارا كۆڭلىدىن پاك ئىمان، پاكىز ئېتىقاد دېگەننىڭ سۈنىقىنى تاپقىلى بولمايدۇ. سۈزۈك سۇلىرىمىزنى بۇلغاۋاتقان بۇنداق ئىتبېلىقلىرىنىڭ دەردىنى باقىيغا كەتكۈچە تارتىدىغان ئوخشايمىز...» دېگەنىدى.

ھېكمەت بىلەن مەسئۇت پەيزۇللا بارلىق تەزىيەنامىلەرنى كۆرۈپ بولمايلا، كۇلۇبتىن مىرزا مۇھەممەت ئالدىراپ چىقىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— سۆزلەيدىغانلار ئاخىرلىشىپ قالدىمۇ؟ — سورىدى ھېكمەت ئۇنىڭدىن.

— تۇگىدى، ھازىر پەن تەنقىدات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى خۇلاسە سۆزى قىلىۋاتىدۇ، — مىرزا مۇھەممەت مۇھىم بىر ئىشنى دېمەكچى بولغاندەك ئەتراپىغا قاراپ قويدى، — ھېكمەت ئاكا، بىر قىسىم يازغۇچى، شائىرلار ئوتتۇرىسىدا «تۇرسۇنجان ئاپتورلارنىڭ قىرىق مىڭ سوم قەلەم ھەققىنى ئېلىپ چەت ئەلگە قېچىپ كېتىپتۇ» دېگەن گەپلەر بولۇنۇۋاتىدۇ.

— يالغان! — ھېكمەت ئاچچىقىدا ۋارقىرىۋەتتى، — تۇرسۇنجان ئۇنداق ئىپلاسلىقنى قىلىدىغان ئادەم ئەمەس.

— بۇ، قاراڭ، ئاشۇ مەسۇم قابىل دېگەن ئەبلەخنىڭ ئويۇنلىرى بولمامدۇ، — دېدى مەسئۇت پەيزۇللا، — تۇرسۇنجاننى نەشرىياتتىن ھەيدەشنىڭ باش پىلانلىغۇچىسىمۇ شۇ.

— پەيتۇلكام بارغانلىكى ئاپتورلارغا: «سىلەرنىڭ قەلەم ھەققىڭلارنى تۇرسۇنجان «ئۆزۈم تارقىتىمەن» دەپ ۋاكالىتەن قول قويۇپ ئېلىپ چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى» دەپتىمىش.

— بۇ ئىشتا پەيتۇل بىلەن مەسۇم قابىل ئىككىسىنىڭ قولى بار، — دېدى ھېكمەت كېسىپلا، — ئۇلار تۇرسۇنجاننى

«چەت ئەلدىن كەلمەيدۇ» دېگەن ھۆكۈمنى چىقىرىپ، ئاپتور-لارنىڭ قەلەم ھەققىنى قاقتى - سوقتى قىلماقچى.

ھېكمەتنىڭ سۆزى ئاياغلاشمايلا كۈلۈپ ئىشكىدىن ئادەم-لەر پاتماي چىقىشقا باشلىدى. ئۇلارنى ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۈزىتىش كېرەك ئىدى، شۇڭا ھېكمەت، مەسئۇت پەيزۇللا، مىرزا مۇھەممەتلەر ئىشىك ئالدىغا كېلىپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتى، بەزى ياشانغان زىيالىيلارنىڭ قولتۇقلىرىدىن يۆلەپ ماشىنىغا چىقىشقا ياردەملەشتى. ئادەملەر ئۈزاپ سەل شالاڭلەشىپ قالغاندا، كۈلۈبتىن پەيتۇل بىلەن مەسۇم قابىل چىقىپ كېلىشتى. ئۇلار ئىشكىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئۆرە تۇرۇپ، مېھ-مانلارنى ئۈزىتىۋاتقان نەزىر ساھىبخانلىرى بىلەن قول بېرىپ خوشلىشىپ پەلەمپەيدىن چۈشۈشى، ھېكمەت، مەسئۇت پەيزۇل-لا، مىرزا مۇھەممەتلەرنى كۆرۈپ قېلىشتى. ئۇلار ھودۇققانەدەك بولۇپ باشلىرىنى سەل ئەگدى - دە، خوشلىشىش ئىپادىسىنى بىلدۈردى. ماتور ئوت ئېلىپ گۈرۈلدەۋاتقان ئارىلىقتا مەسۇم قابىل ئەينىكى چۈشۈرۈۋېتىلگەن ماشىنا كۆزىنىكىدىن سىرتقا بىر لا قاراپ دەرھاللا يۈزىنى قاچۇردى، چۈنكى مەسئۇت پەيزۇل-لانىڭ ئوت يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى ئۇنىڭغا قادىلىپ تۇراتتى.

ماشىنا سىلىق ئايلىنىپ كوچىغا چىققاندىن كېيىنلا، مە-سۇم قابىل يېنىككىنە تىن ئالدى - دە، يېنىدا كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇرغان پەيتۇلغا كۆز قىرىنى سالدى، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ قورقانلىقىنى پەيتۇلنىڭ بىلىپ قېلىشىنى خا-لىمايتتى.

مەسۇم قابىل شۇ يىلى ئوغلىدىن ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈ-چۈن ھېكمەتتىن كونا ئاداۋەت - نىزالارنى كۆڭلىگە ئالماي، رۇستەم بىلەن ئۇچقۇنئاينىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش-نى تەلەپ قىلدى. بۇ ھەقتە چۈشەندۈرۈپ «ئىنسانچىلىقتا ئەڭ قىيىن نەرسە «پاك بولۇش». دۇنيادا ئەيب - نۇقسانسىز ئادەم

يوق، ھەممە ئىش مەنپەئەتكە باغلانغان» لىقى قاتارلىقلارنى ئىس-پاتلاش ئۈچۈن مەسئۇت پەيزۇللانىڭ ماقالىسىنى دەستەك قىلىپ ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلىدى. ئاردىدىن ئۈزۈن ئۆتمەي، رېستوراندا ئۆتكۈزۈلگەن بىر توي مەرىكىسىدە، سەل كەيپ بولۇپ قالغان مەسئۇت پەيزۇللا مەسۇم قابىل ئولتۇرغان ئۇستەلگە كېلىپ ئۇنى ئىپلاس، ئىغۋاگەر، تۆھمەتخور دېگەندەك تىللار بىلەن قاتتىق رەسۋا قىلىۋەتتى. ئەگەر باشقىلار مەسئۇت پەيزۇللانى تارتىپ ئېلىپ كەتمىگەن بولسا مەسۇم قابىل تېخىمۇ ئېغىر ئاھانەتلەرگە پېتىپ قالغان بولاتتى. بۇ قورقۇنچلۇق ساۋاق شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئېھتىياتچان قىلىپ، ھىيلە - مىكىر ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى. ئەگەر ئۇ بىرەر كىتاب ياكى ئەسەرگە نەشىرىنى سانجماق بولسا «يۇرتتىن بىرنەچچە تونۇشلار كەپتىكەن، بۇ ئەسەرنى ئوقۇپ مۇنداق چۈ-شەنچىگە كەپتۇ، لېكىن مەن «بۇنداق دېسەڭلار خاتا بولىدۇ، دەپ قويدۇم، دېيىش ئارقىلىق كۆزلىگەن نىشانىغا يېتەتتى. شۇڭا بۇگۈنكى نەزىرىدىمۇ بەزىلەر ئۇنى چەتكە تارتىپ، تۇرسۇن-جاننىڭ نەشرىيات پۇلىنى ئوغرىلىقچە ئېلىپ قېچىپ كەتكەنلە-كى توغرۇلۇق سورىغىنىدا، ئۇ: «مەن تۇرسۇنجاننىڭ بۇنداق قىلىشىغا ئىشەنمەيمەن، لېكىن ئاپتورلار قەلەم ھەققى دەۋاسى قىلىۋەرگەندىكىن، پەيتۇلكام مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن ئۇ-قۇشسا، ئۇلار شۇنداق دەپتۇ، مەنمۇ ھەيران قالدىم، نەشرىيات باشلىقى ئاساسسىز گەپ قىلمايدىغاندۇ...» دېگەندەك تىكەن-لىك، تىكەنسىز گەپلەر بىلەن چەكلەندى. ئەلۋەتتە «كۈندۈزى گەپ قىلساڭ يان - يېنىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ قۇلاقنى - قۇلاقتا ياق»، «تامنىڭمۇ قۇلىقى بار» دەپ كونىلار بىكار ئېيتمىغان. بىر كۈنلەردە بۇ گەپلەر تۇرسۇنجان، ھېكمەت-لەرنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قالغۇدەك بولسا مەسۇم قابىلدىن ھېچ-قانداق قۇسۇر تاپالمايدۇ، ھەتتا خۇش بولۇشى مۇمكىن...

— پەيتۈلكا، ھەي پەيتۈلكا، — قوش ئېگەكلىرىگە چۈ-
كۈپ مۈگدەپ قالغان پەيتۈل مەسۈم قابىلىنىڭ قايتا توۋلىشىدىن
قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى پاللىدە ئاچتى، — سىزگە ھاردۇق
يېتىپ قالغان ئوخشىمامدۇ.

— ھە، ھە، ياق، ياق، — پەيتۈل ئالقانلىرىدا پۈلتە-
يىپ چىققان قاپاقلىرىنى ئۇۋۇلىدى، — ھە، نېمە ئىشتى؟

— نەزىرىدە خېلى كۆپ ئادەملەر مەندىن تۈرسۈنجانىنىڭ
قىرىق مىڭ سوم پۇلىنى ئېلىپ قېچىپ كەتكەن ئىشىنى
سورىدى.

— شۇنداقمۇ؟ — تۈرسۈنجانىنىڭ گېپى چىقىش بىلەن پەي-
تۈلنىڭ ئۈيقۇسى ئېچىلىپ كەتتى، — مەندىنمۇ سوراشتى.
ھە، سىز نېمە دېدىڭىز؟

— بۇنىمۇ سوراش كېتەمدۇ.

— شۇ، شۇ، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ - دە.

— مەن يەنىلا خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن. . .

— نېمىشقا، نېمىدىن؟ — پەيتۈل ئەندىككىنىدىن چۆچۈپ
قارىدى، — تۈرسۈنجان ئۇ. . .

— ياقەي، ئۇنىڭ كېلىشى ناتايىن، — پەيتۈل جىمىپ
قالغان مەسۈم قابىلنىڭ ئاغزىغا تىكىلىپلا قالغانىدى، — ئەگەر
ئاپتورلار يۇقىرىغا ئەرز قىلىپ قالسا چاتاقنىڭ چوڭى چىقىپ
قالارمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن.

— ئۇلارغىمۇ «تۈرسۈنجان ئېلىپ قېچىپ كەتتى» دې-
سەكلا بولمىدىمۇ.

— يۇقىرىدىن تەكشۈرۈپ كەلگەنلەر «ئەمىسە تۈرسۈنجان
قول قويۇپ ۋاكالىتەن ئالغان قەلەم ھەققى تالونىنى چىقىرىڭ-
لار» دەپ قالسىچۇ؟

گويا غايىبتىن بىر قول كېلىپ پەيتۈلنىڭ كانىيىنى غىق-
قىدە سىققاندەك، يۇز - پوكانلىرى ئېسىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

راست، ئەجەب بۇ تەرىپىنى ئويلاپ قويماپتا! ئەگەر شۇنداق
بولۇپ قالسا نېمىدەپ جاۋاب بەرگۈلۈك! دۇنيادا مەنپەئەتتىن
ئارتۇقراق قۇدرەتلىك كۈچ ھەم تاتلىق نەرسە يوق. مېھنەت
ئەجرىدىن قۇرۇق قالغان ئاپتورلار يۇقىرى - تۆۋەن قاتراپ،
ھەتتا سوت مەھكىمىلىرىگە بېرىپ قالسا. . . پەيتۈل ئاخىرىنى
ئويلاشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

— مەسۈم قابىل بۇ. . . بۇ ھەقىقەتەن زىل ئىشكەن،
قانداق قىلساق بولار؟

— مەنمۇ بىلەلمىدىم.

مەسۈم قابىل «بىلەلمىدى» ئەمەس، بەلكى «ياڭان تا-
لون» ئەھيا قىلىشنىڭ چارە - تەدبىرلىرىنى باشلىقنىڭ ئۆز
ئاغزىدىن چىقىرىشنى كېيىنكى ئىشلار ئۈچۈن پايدىلىق، دەپ
قارىغاچقا، قەستەن بىلمەسكە سالدى. ناۋادا پەيتۈلنىڭ راست-
تىنلا ئەقلى يەتمىگەن تەقدىردە «پۈرىقىنى پۈرتىش ئارقىلىق
ئۆزىنى تاپتۇرۇش» چارىسىنى قوللانماقچى بولدى. پەيتۈل نە-
پەس ئۆتمەي، تۇزاق دېنىنى چوقۇش ئۈچۈن مەسۈم قابىلنىڭ
يايغان تورىغا قەدەم ئالدى.

— تالونىنى پەيدا قىلغانكەنمىز، پۇلىنى ئېلىشقا توغرا
كېلىدۇ.

— ئەلۋەتتە.

— ئەمما بۇنداق تالونىنى مالىيە بۆلۈم باشلىقى، بوغال-
تىر، كاسسىرلارنىڭ ياردىمىسىز قىلغىلى بولمايدۇ.

— ئۇلارمۇ پايدا - مەنپەئەت تەگمىسە قىلمايدۇ دەڭا، —
مەسۈم قابىل پۈرىقىنى پۈرتىپ ئۇنىڭ ئۆزىنى تاپتۇ -
رۇۋاتاتتى، — تېخى بىرەر رېستورانىدا مېھمان بولۇشنى تەمە
قىلىشىمۇ مۈمكىن. . .

پەيتۈل بىرلا پۇراش ئارقىلىق مەسۈم قابىلنىڭ قوينىدىكى
نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى. ئۇ رېستورانىدا بىر ئۇستەل تەييار-

لاش، مالىيە بۆلۈمىدىكى مۇھىم دەپ بىلگەن كىشىلەرنى چاقىرىپ مېھمان قىلىش ھەم ئۇلارنى كۆڭۈل تىنغۇدەك رازى قىلىدىغانلىقى توغرۇلۇق ۋەدە بېرىش، دېگەندەك قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ ئىز يوقىتىش چارىلىرىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ خاتىرجەم بولغاندەك تۇيغۇغا كەلدى.

ماشىنا ئائىلىلىكلەر قورۇسىغا كىرىپ كەلدى. مەسۇم قابىل پەيتۇل بىلەن خوشلىشىپ ئىشكىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ يېزىقچىلىق ئۆيىگە كىرگەندىن كېيىن، دائىم قۇلۇپلاقلىق تۇرىدىغان ئىشكاپىنى ئېچىپ يېشىل تاشلىق خاتىرىسىنى ئالدى. خاتىرە كۆپ تۇتۇلغاچقىمۇ، مۇقاۋىسىنىڭ چەت - چۆرىسى قىرىلىپ، كىرلىشىپ كەتكەنىدى. مەسۇم قابىل ئۆيدىكىلىرىگىمۇ كۆرسەتمەي گۆھەردەك ساقلاپ كېلىۋاتقان بۇ خاتىرە باشقىلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرى خاتىرىلەنگەن «ئارخىپ ئۇرۇندىلىرى» بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. مەسۇم قابىل بۈگۈن نەزىرىدە تۇرسۇنجان ھەققىدە بولۇنغان گەپ - سۆزلەر، شۇنداقلا ماشىنىدا كېلىۋېتىپ پەيتۇل بىلەن بولغان قىسقىغىنە سۆھبەتنى يىل، ئاي، كۈنلىرىگىچە يازغاندىن كېيىن، خاتىرىنى يەنە جايىغا قويۇپ قويدى. ئۇ تۇزاق دېنىنى چوقۇغان قۇشنىڭ پۇتلىرى ئۆزى يايغان تورغا خېلىلا مەزمۇت چىگىلىپ قالغانلىقىدىن مەمنۇن بولغان ھالدا ئىشكاپ ئىشكىگە قۇلۇپ سالدى.

ئارىدىن ھەپتە ئۆتتى. بىر كۈنى مەسۇم قابىل ئىشخانىسىدا ئولتۇراتتى، ھېكمەت قاپاقلىرى سېلىنغان ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇ ھېچقانداق تەكەللۇپ، ئىلتىپاتلارغا پەرۋا قىلمايلا يېشىل موۋۇت قاپلانغان دىۋانغا ئولتۇردى - دە، كۆڭلىكىنىڭ يۇقىرىقى تۈگمىسىنى يېشىپ، ياقىسىنى سىلكىگىنىچە ئۆزىنى يەلپۈدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن ئەندىككەن مەسۇم قابىل ئىستاكانغا ئازراق پەمىل چاي سېلىپ ئۇستىگە قايناق سۇ قۇيدى، ئاندىن ھېكمەتنىڭ ئالدىدىكى چاي ئۇستىلىگە ئاۋايلاپ قويدى، كۆڭلى-

دىن «ئۇ نېمىشقا مېنى ئىزدەپ كەلگەندۇ؟ بىرى ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە چېقىمچىلىق قىلغان بولسا مەندىن گۇمان قىلدىمۇ؟ ياكى كامىل قازا قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ دۇشمەنلىرى بىرەر ئۆسەك گەپ تارقاتقان بولسا. . . » دېگەنلەرنى ئۆتكۈزدى.

— ياھ، ياھ، كۇن ئەجەب ئىسسىپ كەتتى - ھە؟ — مەسۇم قابىل ئەمەل ئورنىغا ئولتۇرۇشنى بىلەپ كۆردىمۇ، يۆلەنمە ئورۇندۇقنى ئالدىغا سۈردى، — ھېكمەت، ئۇنداقلا كېلىپ قاپسىز، بىرەر مۇھىم ئىش بارمىدى؟

— مەن ئەسلى كامىلنىڭ نەزىرىدىن كېيىنلا كەلمەكچى ئىدىم، لېكىن ئىداردە ئالدىراش بولۇپ قېلىپ كېلەلمىدىم، — ھېكمەت مەسۇم قابىلنىڭ مۇئامىلىسىگە بېقىپ، ئەدەپ - قائىدە بىلەن سۆزلىدى، — مەسۇم قابىل، راست گەپ قىلىڭ «تۇرسۇنجان ئاپتورلارنىڭ قىرىق مىڭ سوم قەلەم ھەققىنى ئېلىپ چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى» دېگەن ئىغۋا زادى كىمنىڭ ئاغزىدىن چىقتى؟

مەسۇم قابىل دەسلەپتە سەل ھودۇققاندەك قىلغان بولسىمۇ، دەرھاللا سەممىيلىك قىياپىتىگە كىردى. چۈنكى، ئۇ ھېكمەت بىلەن سۆزلەشكەندە ھەربىر سۆز - جۈملىلەرگە، ھەتتا چېكىت - پەشلەرگىچە ھوشيار بولمىسا ئىشنىڭ پۈپۈكىنى چۈشۈپ قويىدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا ئېچىنغان ھالدا سۆزىنى باشلىدى:

— سىز سورىغان بۇ سوئالنى كامىلنىڭ نەزىرىدىمۇ بىرقانچە زىيالىيلار مەندىن سورىدى، مەن ئۇلارغا. . .

— بولدى، باشقىلارغا قىلغان سۆزلىرىڭىزنى ئاڭلىغاچقا سىزدىن سوراۋاتىمەن، — ھېكمەتنىڭ جىددىي تەلەپپۇزى مەسۇم قابىلنى سەل چۆچۈتۈپ قويدى، — «تۇرسۇنجاننىڭ ئۇنداق قىلىشىغا ئىشەنمەيمەن» دېگەن سۆزلىرىڭىزگە رەھمەت، لېكىن سىزنىمۇ ھەيران قالدۇرغان بۇ تۆھمەتنى زادى كىملەر ئويدۇ-

رۇپ چىقارغان؟

— مەن دەسلەپتە پەيتۇلكامدىن ئاڭلاپ ئانچە سىنەكسىمە- گەن ئىكەنمەن، چۈنكى بۇ ئادەم باشتىن - ئاخىر تۇرسۇنجانغا پۈت ئېتىپلا كەلدى، — مەسۇم قابىل بىردەم توختىۋالدى، — لېكىن كامىلىنىڭ نەزىرىدە بولۇنغان گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيرانمۇ بولدۇم، ئاچچىقىممۇ كەلدى.

— بۇ بىر سۇيىقەست، مەقسەتلىك ھالدا ئويدۇرۇلغان سۇيىقەست، — دېدى ھېكمەت قوللىرىنى شىلتىپ، — بۇ سۇ- يىقەستكە تۇرسۇنجاننى سېتىپ، ئۇنى بۇ يەرلەردە تۇرغۇسىز قىلىۋېتىشتەك يامان غەرەز يوشۇرۇنغان. مەن بۇنىڭ تېگىنى سۇرۇشتە قىلىمەن.

— ھېكمەت، بۇنى سۇرۇشتە قىلىسىڭىز بىكارلا ئۆزىڭىزنى لەت قىلىۋالىسىز، — دېدى مەسۇم قابىل مۇلايىملىق بىلەن، — مەن كامىلىنىڭ نەزىرىدىن قايتىپ كېلىپلا مالىيە بۆلۈمىدىن سۇرۇشتۇرسەم، مالىيە بۆلۈم باشلىقى، بوغالتىر، كاسسىرلار «تۇرسۇنجان پۇلنى ئالغان» دېيىشتى. مەن: «ئۇن- داقتا تالوننىڭ كۆتىكىنى كۆرۈپ باقاي» دېۋىدىم، ئۇلار ئېلىپ بەردى.

— راستتىنلا تۇرسۇنجان قول قويۇپ ئالغانمىكەن، — سورىدى ھېكمەت.

— توغرا، تۇرسۇنجاننىڭ خەنزۇچە ئىمزاسى قو- يۇلغانىكەن.

— ئاي، كۇنلىرىڭ؟

— تالونغا تۇرسۇنجان چەت ئەلگە مېڭىش ھارپىلىرىدىكى ئاي - كۇنلەر يېزىلىپتۇ.

نېمە دېيىشنى بىلمىگەن ھېكمەت يانچۇقىدىن تاماكا، چاق- ماقنى ئالدىرماي ئېلىپ چاي ئۈستىلىگە قويدى، ئاندىن بىر تال تاماكىنى بارماقلىرى ئارىسىدا بوشراق ئېزىپ تۇتاشتۇرۇپ،

بىرقانچە قېتىم شورغىچە ئۇندىمىدى. باشقىلارنىڭ پۇلىنى ئې- لىپ قېچىشتەك رەزىللىكنى پەقەت ئۇزۇل - كېسىل قايتىپ كەلمەسلىك نىيىتىگە كەلگەن قارا كۆڭۈل ئادەملەرلا قىلىدۇ. بىراق، ھېكمەت تۇرسۇنجانغا ئۆزىدىن بەكرەك ئىشىنەتتى. ياكى ئۇ كۆرگەن خورلۇقلىرىغا چىدىيالماي، بۇ يەرلەردىن كۆڭلى سوۋۇپ، رايى يېنىپ كەتكەنمىدۇ؟ كۆزۈممۇ كۆرمىسۇن، قۇ- لىقىممۇ ئاڭلىمىسۇن، دېگەن نىيەتكە كېلىپ كەلمەي قويارمۇ؟ ئۇنىڭ خالىس نىيەت بىلەن جان پىدالىق كۆرسىتىپ، قۇرۇق تۆھمەت، قۇرۇق سۆزلەرگە قالغىنى راست. شۇڭا «كۆرگەن كۆرمىش، خورلۇقلىرىم مۇشۇ پىتنە - پاسات بازار تاپقان يەرلەردە قالسۇن» دېگەن نىيەتكە كەلگەن بولسىچۇ! ياق، ياق، تۇرسۇنجان ئۇ خىلدىكى ئادەملەردىن ئەمەس! ئۇ چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ. ئۇنداقتا ھېلىقى تالون قانداق پەيدا بولۇپ قالدى؟ مالىيە بۆلۈمىدىكى ئاساسلىق كىشىلەرنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقىۋاتسا، ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدەك دۇشمەنلىك مۇئامىلىدە بولمىدى. ئەلۋەتتە، ئۇ ئوغلى رۇستەمنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن بولسىمۇ ھېكمەت ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەت-

نى ئىللىتمىسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەندۇ، دېگەن ئوي ھېكمەتنى يۈمشىتىپ قويغانىدى.

ھېكمەت تاكسىغىمۇ چۈشمەي ئۆيگە پىيادە قايتتى. ئۇ يامغۇر بۇلۇتلىرى توپلىشىۋاتقان شەھەر ئاسمىنىغا قارىغىنىدا، نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ ئېغىر خورسىنىپ قويدى. كامىلنىڭ ئۆلۈمى چاقماق چۈشكەن دەرەختەك ئۇنىڭ يۈرىكىنى كۆيدۈرۈپ، مادارىنى قۇرۇتتى. ئەمدى شادلىقىغا، ھەسرىتىگە، ئۆتمۈش، بۈگۈننىڭ مۇڭ ئەسرالىرىغا ھەمدەم بولغۇدەك سىرى ھەمراھ قالمىغانىدى. ھېكمەت مۇڭلىنىپ كېتىۋېتىپ كلاسسىكلىرىمىزدىن قايسىدۇر بىر دانانىڭ مۇنۇ شېئىرىنى ھەسرەت بىلەن ئەسكە ئالدى:

دەردۇ غەمنى كىمگە دەي، سىرىمغا مەھرەم قالمىدى،
غۇسسىگە نە چارە ئەيلەي، يارۇ ھەمدەم قالمىدى.

ھېكمەت ھەر نۆرە كامىل بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇپ، دوستلارنى، ھاياتتىكى تاتلىق خاتىرىلەرنى، بېسىپ ئۆتكەن يول-لارنى ئەسلەشكىنىدە كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپ، قايتىدىن ياشار-غاندەك ھېس - تۇيغۇلارغا چۆمۈلەتتى. بولۇپمۇ «تۇمانلىق يىل-لار» نىڭ ئۇچىنچى تومى ئوتتۇرىلاشقىچە بابمۇ باب كۆرۈپ ماڭ-غان كامىل ئېيتقۇسىز خۇشال بولغانىدى. ئۇ رومان ۋەقەلىك-لىرى توغرۇلۇق پات - پات كېلىپ مۇڭدىشىپ كېتەتتى ياكى تېلېفون ئارقىلىق ئويلىغانلىرىنى بايان قىلاتتى. ساتىرىك تۇس ئالغان ئابزاسلارنى ئوقۇغىنىدا قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتسە، ترا-گېدىيىلىك دېتاللار ئۇلارنى تەڭلا ھەسرەتكە چۆمدۇرەتتى. كا-مىل لاگېرۇ، پوپۇنا تاغلىرىنىڭ چوڭقۇر سايلىرى، چانقاللىق جىلغىلىرى، زۇمرەتتەك ئېقىن سۇلىرى، باش قايغۇدەك چې-قىللىرى ئارا بولۇپ ئۆتكەن بىر كۈنلۈك سەپەر، پۇجىنىڭ

قاراڭغۇ توقايلىقلىرى، مەخمەلدەك يانباغىرلار، چەشمە زىلال بۇلىقىدىكى مەڭگۇ ئۆچمەس تاش ئويما، قاپقارا قورام تاش ئۈستىدە ئۆتكۈزگەن ئايدىڭ كېچە قاتارلىق يۈرەككە شادلىق ۋە نادامەت نەقىشلىرىنى ئويغان خاتىرىلەرنى ئەسكە ئالغىنىدا، ئۇ-نىڭ كۆز چاناقلىرىدا سۈزۈك ياشلار يالتىرايتتى. مۇراتىنىڭ چوشقا قوتىنى، قىشلىق كۆكتات ئامبىرىدا زەيىندىن، ساجىدە-خانلار بىلەن تۇتۇشۇپ قالغان چاغدىكى قوپال ھەم سەت تىللە-رى، زۇمرەتنىڭ مەتمۇسانىڭ ئارقىسىغا ئوت قويۇۋېتىشتەك كۈلكىلىك كۆرۈنۈشلەر ھەر ئىككىسىنىڭ كۆز ئالدىدا ئايان بولاتتى. چەكسىز قايغۇ، سېغىنىش، ئازاب ئىچىدە گۈلزىبا، نەفسە، زۇمرەتلەرنى ياد ئېتىپ، ياشلىقىنى ئەسكە ئالاتتى.

دۇنيانىڭ پەيمانى شۇنداق ئوخشايدۇ. ئاشۇ دەۋرلەرنىڭ كۆز مۇنچاقلىرى، دۇرى - گۆھەرلىرى بولغان ئۇچ جۇپ ياش-تىن پەقەت ھېكمەتلا قالدى! . . . ئەگەر ھېكمەتمۇ ئۇلار تامان كېتىپ قالسا، ئاشۇ تۇمانلىق يىللارنىڭ قۇربانلىرى بولغان بىر دەۋر ياشلىرى ھاياتلىققتىكى ئۆمۈر مەنزىلىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، قۇياشلىق جاھاندىن خەيرلەشكەن بولىدۇ. كۈنلەر، ئايلار، يىل-لاردىن ئىبارەت ئەسىر شامالىرى تىنىمسىز چېپىپ، ئۇلارنىڭ قان داغلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئىزلىرىنى كۆمۈشكە ئولگۇ-رىدۇ. شۇنداقمۇ ئىشلار بولۇپ ئۆتكەنمىدى؟ بۇ سوئال ئادەمنى مىسكىن ئويلارغا چۆمدۇرىدۇ. . . بولۇپ ئۆتكەن، بولغاندىمۇ شادلىققا قارىغاندا ئازاب - ئوقۇبەت ھەقدادىغا يەتكەن ئاشۇ دەۋر ياشلىرى تىرىشىپ - تىرمىشىپ بىر ئۆمۈر يېتەلمىگەن ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، ئىقبال - تىلەكلىرىنى يۇدۇپ كەتتى، كېتىۋاتىدۇ، قېيقالغانلىرى سەپەرگە چىقىشقا ھازىرلاندى! ئە-شەنمەمسىز؟ قاراڭ، ئۇلارنىڭ ئاپئاق چاچلىرى ئەجەل خەۋىرى-نى يەتكۈزۈپ تۇرۇپتۇ، ئېگىلگەن قەددى بولسا ئۆلۈمگە سالام بەجا كەلتۈرۈۋاتىدۇ. ئۇنى كۆزلىرى ياشقا تولغان، قۇياشقا

كۆزى قىيمىغان هالدا كۆتۈۋىلىۋاتىدۇ. . . ۋادەرىخا، ئەقىل لال قالغۇدەك پاجىئەلەرنىڭ شاھىدلىرى، قانلىق يىللارنىڭ گۈ- ۋاھچىلىرى بۇ دۇنيادىن ئىز - دېرەكسىز، نام - نىشانسىز، تىنچ - تىنۇشسىزلا كېتىپ قالارمۇ؟! شۇ كەتكەنچە ئەۋلادلىرى ياد ئەتمەي، بىر سەقىم خەس - تۈپراققا ئايلىنىپ كەتسە بۇ نېمىدېگەن پاجىئە! . . .

ئادەمنى مۇڭغا سالىدىغان بۇ ئويلار ھېكمەتنىڭ يۈرىكىدىن كۆچمەس، دائىملىق مېھمىنغا ئايلاندى. كامىلنىڭ ئۆلۈمى ئۇنى تۈۋسىز خىياللار دېڭىزىغا غەرق قىلىپ، جاۋاب تاپماق تەس بولغان سوئاللار تورىغا چىرماپ قويدى. پۈتۈن ئۆمرىنى، كۈچ - قۇدرىتىنى، ئەقىل - ئىدراكىنى ساۋاپلىق ئىشلار يولىدا سەدىقە قىلىپ، بۇ يولدا ھۇزۇر - ھالاۋەت، مەنپەئەت - مەئ- شەتلەرنى تەرك ئەتكەنلەر يامانلارنىڭ قۇربانى بولۇپ ھەسرەت - نادامەت بىلەن كېتىپ قالىدىكەن. ھاياتىدا ئۆزىدىن باشقىنى ئويلىمايدىغان، ئەمەل، ئىمتىياز، ئورۇن، ھوقۇق، بايلىق ئۈچۈن ئالدىغا ئۈچرىغانلارنىڭ ھەممىسىنى چەيلەپ - يا- جىپ، قاقشىتىپ يۇقىرىغا ئۆرلەيدىغان پىتىنخورلارمۇ بۇ دۇ- يادا ئەبەدىي قالمايدىكەن. . . پەقەت ئۇلار ئەجەل ئالدىدىلا تەڭ - باراۋەر بولىدىغان ئوخشايدۇ. شۇنداق، ئادەم تۆت كۈ- لۈك ئۆمۈر مەنزىلىدە خۇددى مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك، دۇنياغا تۇۋرۇك بولىدىغاندەك بىر - بىرىنى تالايدىكەن، قان چېچىشىپ يۇقىرى - تۆۋەنلىك تالىشىدىكەن، بۇ ۋەجدىن بىر - بىرىگە ئورا كولاش، چېقىمچىلىق قىلىش، ئۆز قېرىنداشلىرىنى ياتلا- نىڭ قۇربانىغا ئايلاندۇرۇش ئارقىلىق ئېرىشكەن كىچىككىنە ئىمتىيازىنى، مەنپەئىتىنى، شان - شۆھرىتىنى ئۇ دۇنياغا بىللە ئېلىپ كېتەلمەيدىكەن. بۇ دۇنياغا يالىڭاچ كېلىپ يەنىلا يالىڭاچ كېتىدىكەن. ئەگەر ئېلىپ كېتىش مۇمكىن بولغان تەقدىردە ھەممىسى بىر - بىرىنى يەپ، قىرىشىپ، بوغۇ-

شۇپ - تالىشىپ، بۇ جاھان ئادەمسىز، تاپتاقىر بولۇپ قالىدى- غان چېغى! . . .

تۇرمۇش ئاچلىدا تېڭىرقاپ قالغان ھېكمەت روھىي جەھەت- تىن چۈشكۈنلەشمەكتە ئىدى. ئۇ ھەممە - ھەممىنى تەرك ئەتسە، ھەتتا خىزمىتىنىمۇ تاشلاپ بېرىپ تىنچ بىر پىنھاندا سىزىقچىلىق، يېزىقچىلىق كەسىپلىرىدىن مۇھەببەت تاپسا، ھە- دايەتكە ئېرىشسە بەس! كۆرەلمەسلىك، ھەسەت، ھېرىس تۇماۋ- لىرى قاپلىغان بۇ مۇھىت ئۇنىڭ ئاشۇ كىچىككىنە ئارزۇسىغا ئاسايىشلىق بېرەرمۇ؟! بۇ ھېكمەت ئۇچۇنمۇ قاراڭغۇلۇق ئىدى.

ئەمەلدىن ئىبارەت ئېغىر يۈكنى ئاللىبۇرۇنلا تاشلاپ بەر- گەن ھېكمەت كامىلنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن «تۇمانلىق يىللار» نىڭ ئۇچىنچى تومىنى جىددىي داۋاملاشتۇرماقتا ئىدى. ئۇ ئىش- خانىدىكى مۇقاۋا سىزىش ۋەزىپىسىنى ھەپتە - ئون كۈن ئىچىدە تۈگىتىپ ئۆيگە قايتىپ كىرەتتى - دە، يېزىقچىلىق ئۇستىلىدە ئولتۇراتتى. ياشلىقىدىكى قەدىردان دوستلار، جەننەتنىڭ ھۆر- لىرىدەك مەسۇم سىنەملەر، يېڭىبېرىق سۇ ئامبىرىدا ھاشار ئەمگىكىگە سېلىنغان دىلكەش دېھقانلار، قوشكۆلنىڭ بىپايان تۈزلەڭلىكلىرىدە قومۇش يۇدۇپ كېلىۋاتقان سۇلغۇن چىراي مۇئەللىم ۋە مۇئەللىمەلەر، كۆرەش مەيدانلىرىدا ئايلىنىپ يې- قىلغان مەرىپەت مەشئەللىرى، جىلتىسىنى قۇچاقلاپ قانغا چە- لىشىپ قالغان ئون - ئون بىر ياشلاردىكى نارەسىدىلەرنىڭ غۇبارسىز كۆزلىرىدە قاتقان قان! . . . قۇم دۆۋىسى ئۇستىدە ئۆتكۈزگەن ئايدىڭ كېچە. . . دوستلارنىڭ ئىلتىجالىرى. . . مۇراتىنىڭ جان ئۈزۈۋېتىپ قىلغان چاقچىقى. . . «ئاھ، نېمىدې- گەن ھۇزۇر» مۇرە، چاچلىرىنى قار باسقان گۈلزىبانىڭ تارتە- نىپ قۇچاقلاشلىرى، ئۇنىڭ بىلەن دەريا بويىدا تۇنگەن ئۇنتۇل- ماس كېچىلەر. . . كۆز ئالدىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتكەنسېرى، قەلەمنۇ ئاق قەغەز بېتىدە شۇنچە راۋان، شۇنچە تېز يورغىلايت-

تى. ھېكمەتتە ھېچقانداق زورۇقۇش ئالامىتى كۆرۈلمەيتتى. بۇلاقتىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان چەشمە زىلالدەك ۋەقەلەر، قەلب تارلىرىنى تەتۈرتىدىغان ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ ھېكمەتنى ھاياجانغا سالاتتى. ئۇ كېچىلىرى ئۇيقۇدىن بىدار ئىدى، شۇڭا دەممۇ دەم ئويغىنىپ تاڭ ئېتىشنى كۈتەتتى. تاڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ئەتىگەنلىك چايغىچە ئۇچ - تۆت سائەت يېزىپ بولاتتى. مۇبادا «قار تازىلاش»، «سىياسىي ئۆگىنىش»، «يېغىن»، «چوڭ تازىلىق» دېگەندەك ئىدارىنىڭ پائالىيەتلىرى بولۇپ قالغىنىدا، بۇ ئىشلارنى بوينىدىن باغلىغاندەك قىلىپ چىقاتتى ھەم شۇ كۈنى سەھەردە باشلىغان ئورىگىنالنىڭ ئۈستى تەرىپىگە نەچچە سائەت، نەچچە كۈن يازالمىغانلىقىنى ئېچىنىش بىلەن يېزىپ خاتىرە قالدۇراتتى. بىر قېتىم ئۇ ئورىگىنال ئۈستىگە مۇنداق سەھىپىلەرنى يېزىپ قويدى:

«دوستلىرىم مېنى دەم ئېلىش كۈنلىرى، ھەتتا ھېيت - بايراملاردىمۇ ئىشلەيسەن، سەنمۇ دەم ئال، سالامەتلىك مۇھىم دەپ نەسىھەت قىلىشىدۇ. قىزىم بولسا، يېڭى كىيىملىرىڭنى كىيىپ، پاكىز ياسىنىپ، باشقىلارغا ئوخشاش ئويناپ - كۈلۈپ سېگىز بولىمدۇ...»، دەپ ئەيىبلەيدۇ. بىراق، ۋاقىت ئادەمگە باقمىسا، شۇنچە نۇرغۇن ئىشلار مېنى تەقەززا قىلىۋاتسا، قانداقمۇ ئويناشقا، دەم ئېلىشقا رايىم بارسۇن. ياز، ھېكمەت، ياز! ئۇ دۇنياغا بارغاندا پۈتۈكىنى ئۈزۈن سۈنۈپ بەكمۇ كۆپ ئارام ئالسەن، سېنى ئويغىتىدىغان ئادەممۇ بولمايدۇ...»

پۈتكەن ئورىگىناللارنى ئۈتتۈرلۈق ئوقۇپ تۇرىدىغان ئۇچقۇنئاي بىر كۈنى دادىسىغا:

— دادا، كۆكۈلنى ئېزىدىغان، ئادەمنى ئەندىشىگە قويىدىغان مۇشۇنداق گەپلەرنى يازمىغان بولسىڭىز، — دەپ يىغلىغانىدى.

ھېكمەت ئۆزىگە ئەنە شۇنداق قاتتىق بولۇش، ۋاقىتقا ئەسلى

تايىدىل مۇئامىلە قىلىش ئارقىلىق «تۇمانلىق يىللار» نىڭ ئۇچىنچى تومىنى كامىلىنىڭ قىرىق نەزىرى بېرىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئاياغلاشتۇردى. بۇ چاغدا كادىرلار بۆلۈم باشلىقى مىرسۇلتان يېشى توشماي تۇرۇپ پېنسىيە رەسمىيىتىنى ئۆتىگەنىدى. ئىشخانىدا كىتاب - ماتېرىياللارنى قەغەز يەشىككە قاچىلاۋاتقان مىرسۇلتان ھېكمەتكە:

— ئەسلىدە ئاتمىش ياشتا چىقسام بولاتتى، لېكىن يەنە بىر يىلغىچە بەرداشلىق بېرەلمىگۈدەكمەن. پۈتۈمنىڭ ئاغرىقى كۈندىن - كۈنگە يامانلىشىۋاتىدۇ، — دەپ كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ «ئازادلىق» قا چىقىشتەك روھىي كەيپىياتى ھېكمەتنى ئىلھاملاندۇرۇپ ئويغا سالدى. ئەلۋەتتە، دەم ئېلىشقا چىققانىكەن، خىزمەت، ئۆگىنىش، يىغىن، قار تازىلاش، تازىلىق دېگەندەك تۈگىمەس پائالىيەتلەردىن خالاس تاپىدۇ، بىرەر كىم ئۇنى «ئۇياقتا تۇر، بۇياققا كەل» دېيەلمەيدۇ، ھەرقانداق بۇيرۇقلارسىز ئەركىن ئادەمگە ئايلىنىدۇ. بولۇپمۇ چالا كۆرەك، كالتە - كۆسەي باشلىقلارنىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان تېتىقسىز ئىسكەنجىلىرىدىن قۇتۇلسەن. ئەك مۇھىمى، يۈز بېرىۋاتقان بەزى ئىشلارنى كۆزى كۆرمەيدۇ، قۇلىقى ئاڭلىمايدۇ، يۈرەكنى زىدە قىلىپ، ۋىجدانىنى ئۆرتەيدىغان ناھەقچىلىقلاردىن نېرى بولىدۇ...

— ھە، ئۆزىڭىزنى تېڭىشاپ قالدىڭىزغۇ، — سورىدى مىرسۇلتان، — سىزنىڭمۇ چىقىپ كەتكۈڭىز كېلىۋاتامدۇ يە؟

— شۇنداق، ئوتتەك چىقىپ كەتكۈم بار.

— سىزگە تېخى ئەتىگەن، خىزمەت تارىخىڭىزچۇ؟

— ئون ئالتە يېشىمدا ئوقۇشقا كەلدىم، ئون توققۇزدا خىزمەتكە قاتناشتىم.

— ئۇنداقتا، — دېدى مىرسۇلتان، — خىزمەت تارىخىڭىز شەرتكە توشقۇدەك، ئەمما يېشىڭىز شەرتتىن بەكمۇ يىراق،

كېسەللىك ئىسپاتىگىز بولسا مۇمكىن بولارمىكىن.

ھېكمەت دەرھاللا ماھىگۇلنى ئەسكە ئالدى. ئۇ دوختۇر بولغانكەن، ئەلۋەتتە، يېقىن - يورۇق كەسپىداشلىرىنى ئىشقا سېلىپ ئىسپاتنىڭ يولىنى قىلالايدۇ. ھېكمەت ئەتىسى ئەتىگەندە تېلېفون ئارقىلىق ماھىگۇلگە مەسلىھەت سالماقچى بولۇپ تۇرۇشى، ئىشىك قېقىلىپ ئۆيگە رۇستەم كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن قورۇنۇپ تۇرغانلىقى ھەم خاپىلىقى چېقىپ تۇراتتى.

— قېنى ئولتۇر، — دېدى ھېكمەت دۇئانى كۆرسىتىپ، — ھە، يىللىق ئىمتىھانىڭلار تۈگىدىمۇ؟

— ئاخىرقى ئىمتىھان — ئىنگلىز تىلىدىنمۇ دۆلەتلىك ئىمتىھانىنى بېرىپ بولدۇق.

— بىرەر ئىش بىلەن مېنى ئىزدەپ كەلگەنمىدىڭ؟

— مۇنداق ئىشتى، ئۇنۇۋېرسىتېت بويىچە يىگىرمە بىر بالا چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىرىشقا تاللانغانىدى. رەھبەرلىك ھەممىمىز بىلەن سۆھبەتلەشتى، لېكىن...

— ھە، نېمە بولدى، ئۇچقۇنئاي تاللانمىدىمۇ؟ — ھېكمەت ئەندىكسىپ رۇستەمگە قارىدى، — قېنى، دېمەمسەن؟

— ئۇچقۇنئاي باشتىلا تاللانغان، لېكىن ئۇ ئۆزى ئۇنىمىدى.

— ئۇنىمىدى؟

— ئۇ... ئۇ «دادامنى يالغۇز قويۇپ خاتىرجەم ئوقۇيالمايمەن» دەيدۇ.

— ماۋۇ بالىنىڭ تەرسالىقىنى، — ھېكمەت راستىنلا خاپا بولدى، — ۋۇ قاملاشمىغان. بولدى، خاتىرجەم بول، كەچتە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىمەن.

— مېنىڭ كەلگىنىمنى ئۇچقۇنئايغا دەپ قويمىسىڭىز، ئۇ... ئۇ خاپا بولىدۇ.

— ماقۇل، — ھېكمەت رۇستەمنىڭ سەمىمىي، مۇلايىم، ياۋاش چىرايىغا قاراپ ئىچى ئاغرىپ قالدى، — ئەمىسە مېنىڭمۇ بىر شەرتىم بار، بۇنىڭدىن كېيىن ئائىلەڭنى يوقلاپ تۇر، ئەڭ ياخشىسى قايتىپ كەل. قانداقلا بولسۇن مەسۇم قابىل سېنىڭ ئاتاڭ. جىنايەت بىلەن تۇرمىگە كىرىپ كەتكەن ئاتىلارنىمۇ يوقلاپ تۇرۇش بالىلارنىڭ بۇرچى ھەم قەرزى.

— شۇنداق بولغان بولسىمۇ بېشىم بىلەن يۇگۇرۇپ خەۋەر ئالاتتىم، لېكىن... لېكىن بۇ باشقا گەپ - دە...

— بولدى، چوڭلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلارنى تولا ئىچىگە ئېلىپ كەتمە. پەقەت كۆڭلۈڭدە ئاتا - ئانا مۇقەددەس، دېگەن بالىلىق ئۇقۇم بولسىلا بولدى. ئەگەر ھازىر ماقۇل دەپ قويۇپ ئەمەلىيەتتىكىدە كۆرسەتمىسەڭ مەن رەنجىپ قالىمەن.

— مەن... مەن ئۇچقۇنئايغا دەپ باقاي... ئۇ...

— ئەستەغپۇرۇللا ما بالىنىڭ... — ھېكمەت دەرھاللا ئاچچىقىدىن ياندى، — بولىدۇ، بولىدۇ، مەن ئۇچقۇنئايغا ئۆزۈم دەي...

ھېكمەت ئەسلىدە «بۇ ئۇچقۇنئايىنىڭ ئويناۋاتقان ئويۇنى» دەپ چۈشەنگەنىدى، رۇستەمنىڭ قورقۇپ تۇرۇپ ئېيتقان سۆزىدىن قىزىنىڭ راستىنلا بىر قارارغا كېلىپ بولغانلىقىنى بىلىپ بەكمۇ خاپا بولدى. كەچتە ئۇ ئۇچقۇنئايىنى ھۇجرىسىدىن چاقىرىپ مېھمانخانىدا سۆزلەشتى. قىلىمەن دېگىنىنى قىلىپ ئۆگەنگەن بۇ تەرسا قىز: «چەت ئەلگە ئوقۇشقا قەتئىي چىقمايدىغانلىقى» دا چىڭ تۇرۇۋالدى. ھېكمەت بىرەر سائەتتەك نەسىھەت قىلىپ ئۇنى زادىلا يۇمشىتالمىدى.

— مەن قانداق خاتىرجەم ئوقۇيالايمەن، — ئۇچقۇنئاي يىغلىۋەتتى، — ئىككى قېتىم دوختۇرخانىدا يېتىپ چىقتىڭىز. تاسادىپىي يەنە شۇنداق ئىش تەكرارلانسا يېنىڭىزدا ھەمراھ بولۇ-

مىسا. . . ئاپامدىنغۇ ۋاقتسىز ئايرىلدىم، ئەمدى مەن. . . سىزدىن، ياق، ياق! خۇدايىم تىكەندەك يالغۇز قېلىشنى كۆر- سەتمىسۇن.

ئۇچقۇنئاي دادىسىنىڭ باغرىغا تاشلىنىپ ئېسەدەپ - ئېسە- دەپ يىغلىدى. ھېكمەت ئەمدى نېمىدەپ ئۇنى بەزلىسۇن؟ «مەن كېسەل بولمايمەن، ھەرگىز ئۆلمەيمەن» دېگەندەك كىچىك بالا- مۇ ئىشەنمەيدىغان ۋەدىلەرنى بەرسۇنمۇ؟ پەقەت ئۇ قىزىنىڭ توختىماي تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرىنى سۈرتۈش، باشلىرىنى سىلاپ پېشانىسىگە ئۆپۈش بىلەنلا كۇپايىلەندى.

— ئەمدىلا توي تەييارلىقىنى قىلىۋاتساق، — دېدى ئۇچ- قۇنئاي ئۆپكىدەپ، — كاملىكام تۇگەپ كەتتى. سىز شۇنچىلىك چۇشكۇنلىشىپ كەتتىڭىزكى، ھەممىمىز قايتا ئېغىز ئاچالما- دۇق. توغرا، ئۇ سىزنىڭ قىيامەتلىك ئاغىنىڭىز، تۇمەنلىگەن ئەسلىمىلەر سىلەر ئىككىڭلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن. ئۇ ھايات چېغىدا سىزنىڭ ماھىگۈل ھەدەم بىلەن توي قىلىش ھەققىدە قانچىلىك كۆپ نەسىھەت قىلدى. ئەگەر شۇنداق قىلسا- ڭىز ئۇنىڭ روھىمۇ خۇش بولمامدۇ، بىر يىلغىچە قارىلىق تۇتۇش نېمە ھاجەت؟!

— بولىدۇ قىزىم، مەن سىزگە ۋەدە بېرەي، — دېدى ھېكمەت قىزىغا تەسەللى بېرىپ، — لېكىن، سىز چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىش رەسمىيىتىڭىزنى چوقۇم بېجىرىشىڭىز كېرەك.

— مەن سىزنىڭ ۋەدىڭىزنىڭ چېكىنى بىلەلمىسەم، — ئۇچقۇنئاي كۆزلىرىدىكى ياشلىرى بىلەن كۇلدى، — بۇگۈن ئال- تىنچى ئايغا يىگىرمە يەتتە. چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىدىغانلار سەككىزىنچى ئاينىڭ بېشىدا يولغا چىقىدۇ. ناھايىتى بىر ئايلا قالدى دېگەن گەپ.

— شۇنداق تېزمۇ؟ — ھېكمەت بىردەم توختىۋالدى، —

بوپتۇ، سەككىزىنچى ئايغىچە ئوتتۇز نەچچە كۈن بار كەنغۇ.

— راستمۇ؟ ئەكىلىك قولىڭىزنى، — ئۇچقۇنئاي دادىسى- نىڭ چەمەك بارمىقىغا چەمەك بارمىقىنى ئۆتكۈزۈپ سىلكىدى، — ۋەدىمىز ۋەدە، قالمىسۇن يەردە.

— مەنغۇ سىزنىڭ شەرتىڭىزنى قوبۇل قىلدىم، ئەمدى مېنىڭ بىر شەرتىم بار، سىزمۇ قوبۇل قىلارسىز؟

— چوقۇم ئورۇندايمەن.

ھېكمەت رۇستەم بىلەن بولغان سۆھبەتنى بايان قىلىشى، ئۇچقۇنئايىنىڭ يۈزلىرى قىزىرىپ قاپاقلىرى تۇرۇلدى.

— دادا. . . سىز. . .

— مانا، مانا، ھېلىلا «چوقۇم» دېگەنتىڭىزغۇ - ھە؟

— ئۇنىڭ ئائىلىسىگە قايتىش - قايتماسلىقى بىلەن مې- نىڭ نېمە مۇناسىۋىتىم. . .

ھېكمەت ئاتا - ئانا بىلەن پەرزەنت ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەتنى، بالىنىڭ بۇرچ - قەرزىنى ئەستايىدىل سۆزلىدى، رۇستەمنىڭ دادىسىنىڭ ئىشىدا ھېچقانداق باغلىنى- شى ۋە مەسئۇلىيىتىنىڭ يوقلۇقى، ئەگەر دادىسى ئۇچۇن ئوغلى- غا ۋابال قىلىنسا ئادەمگەرچىلىك بولمايدىغانلىقى ھەققىدە كۆپ مىسالىلارنى كەلتۈرۈپ چۈشەندۈردى.

— ئويلاپ كۆرۈڭ، ئەگەر ئۆزىڭىز رۇستەمنى باشلاپ ئاتا - ئانىسىنىڭ قولىغا تاپشۇرسىڭىز بۇ سىزنىڭ ئالىيجانابلى- قىڭىز، ئېسىل پەزىلىتىڭىز بولمامدۇ. ئۇلار ھازىرغىچە بارلىق ئۇمىدىنى سىزگە باغلاپ كېلىۋاتىدۇ.

— ئاھ مېنىڭ پەرىشتىدەك دادام، — ئۇچقۇنئاي دادىسى- نىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ يۈزىنى يۈزىگە ياقتى.

دادىسىنىڭ ۋەدىسىدىن ھەم نەسىھەتلىرىدىن كۆڭلى سۆيۈن- گەن ئۇچقۇنئاي بىردەمدىلا يۈزلىرىنى يۇيۇپ، كىيىملىرىنى

ئالماشتۇردى ۋە: «بۇگۈن ياتقىمدا قونۇپ، ئەتە ئەتىگەن فاكۇل-تېت مۇدىرى بىلەن كۆرۈشىمەن» دەپلا چىقىپ كەتتى. ھېكمەت كۆڭلىدە «بۇ شۇەكچى[1] ماھىگۇلگە گەپ يەتكۈزگىلى ماڭدى» دەپ ئويلىدى. لېكىن، ئۇچقۇنئاي كوچىغا ئۇچقاندەك چىقىپ تاكسىغا چۈشۈپلا «نەنزىگوغا» دەپ بۇيرۇق بەردى.

ھېكمەت ئەتىسى چۈشتە ئىشتىن چۈشۈپ ئەمدىلا ئۆيگە كىرىشى، ئۇنىڭغا سۇڭدىشىپلا نەبىنىڭ قېينىاكىسى راخمان كىرىپ كەلدى. ئۇ ھېكمەتنىڭ چاي قىلىمەن دېگىنىگىمۇ ئۇنماي «ھاراق بىلەن ئىككى رومكا ئەكەل» دەپ تۇرۇۋالدى. ئەلۋەتتە، ئۆيگە كەلگەن مېھماننىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇش ساھىبخانىنىڭ ئادەمگەرچىلىكى ئىدى، شۇڭا ھېكمەت ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىپ ئۇستەلگە چاي، بىر تەخسە خاسىڭ مېغىزى، بىر تەخسە چىلىغان تەرخەمەكنى توغراپ ئېلىپ كىردى. راخمان تۆكلۈك قولىدىكى رومكىلارغا تولدۇرۇپ ھاراق قۇيدى، ئاندىن ھېكمەتنى ئەمدىلا كۆرۈۋاتقاندەك ئۇزۇن قاراپ كەتتى:

— شۇنچە يىللاردىن بېرى سېنىڭ بىلەن تۇغقانچىلىق قىلىپ بىر - بىرىمىزنىڭ لەۋزىنى ياندۇرماي كەلدۇق، شۇنداققۇ، — راخمان بىر رومكىنى ھېكمەتنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى، — ھېلىھەم ياندۇرمايدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن.

— ھەي راخمان، گەپ بولسا ئوچۇق قىلمامسەن، باش - ئايىغى يوق سۆزلەپلا كەتتىڭا، — ھېكمەت ھەيران بولۇپ راخمانغا قارىدى، — نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىڭنى بىلمەي گاڭگىراپلا قالدىم.

— گەپنىڭ مېغىزىنى دېسەم، مەن ھازىر ماھىگۇلنىڭ ئۆيىدىن كەلدىم، — راخمان بىر تال خاسىڭ مېغىزىنى ئېلىپ

① شۇەكچى — غۇلجا شېۋىسى، ئىچىدە گەپ ياتمايدىغان، گەپ توشۇغۇچى مەنىسىدە، كىچىك بالىلارغا قوللىنىدۇ.

ئاغزىغا سالدى، — ئۇنىڭ بىلەن توي كۈنىنى بېكىتتۇق.

— بۇ... بۇ... ئۇشتۇمتۇتلا توي چۈشۈڭگە كىرىپ قاپتىغۇ.

— ئۆزۈڭ ئۇچقۇنئايغا ۋەدە قىپسەنغۇ.

تۇنۇگۈن كەچ ئۇچقۇنئايىنىڭ مەكتەپكە بارىمەن دەپ قويۇپ نەبىنىڭ ئۆيىگە بارغانلىقىنى، ئۇلارغا «ئوت» قويۇپ ھەرىكەتكە كەلتۈرگەنلىكىنى ھېس قىلغان ھېكمەت نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى.

— تويىنى ماھىگۇلنىڭ ئۆيىدە ئەر - خوتۇن ئاغىنىلەر بىلەنلا قىلىدىغان بولدۇق، ئاخۇنۇمنى مەن باشلاپ بارىمەن.

— قاچانغا بېكىتىپ كەلدىڭ؟

— يەتتىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنىگە. بۇگۈن ئالتىنچى ئايغا يېگىرمە سەككىز بولسا يەنە تېخى بىر ھەپتە بار.

— ھەي سەنزە، بۇ... بۇ نېمانچە ئالدىراش.

— سىلەرنىڭ زادى توي قىلغۇڭلار بارمۇ، يوق؟ — راخمانىنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، — ماھىگۇل «ھېكمەتنىڭ كۆڭلى پاراكەندە، ئالدىرىمىساق بولامىكىن» دېسە، سەن قوپۇپ «نېمانچە ئالدىراش» دېسەڭ. ئېيتە قېنى، توي قىلامسەن - قىلمامسەن؟ بىر ئېغىزلا گەپ قىل، مەن ھازىرلا بېرىپ بۇزۇۋېتىپ كېلەي.

— بولدى، بولدى، سەپرالىق قىلما، مەن رازى، بولدىمۇ.

— ھە، مۇنداق دېمەمسەن، — راخمان رومكىنى قولىغا ئالدى، — ھاراقنى نېمە ئۈچۈن قۇيغىنىمنى ئەمدى چۈشەنگەنسەن؟ قېنى كۆتۈر، تويىنىڭ شاد - خۇراملىق ئىچىدە ئوڭۇشلۇق ئۆتۈشى ئۈچۈن...

گاڭگىراپلا قالغان ھېكمەت ھارىقىنى كۆتۈرۈۋەتتى.

— خوش، مەن كەتتىم، — راخمان ئورنىدىن

تۇردى، ــ ماھىگۇل ئىككىئىلارغا بىر ھەپتە ۋاقىت بەردۇق. تەييارلىقىئىلارنى قىلىئىلار، قىزىل قەغەز ئېلىشنى ئۇنتۇپ قالماڭلار.

راخمان چىقىپ كەتتى. ئۆي ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغان ھېكمەت ئۇنى ئۇرنىغا قويۇشنىمۇ ئۇنتۇغاندى. قىسقىسى، ئۇنىڭ كاللىسى ھېچنېمىگە ئىشلىمەيتتى.

شۇكۇر، خەيرلىك كۈنلىرىڭگە! ماھىگۇل بۇنىڭدىن كېيىن ھېكمەتنىڭ باغرىدا بولىدۇ، گۈلزىبانىڭ سۈرىتى ھەم سىماسى بولغان بۇ قىز ئون نەچچە يېشىدىن باشلاپلا تۇرمۇشنىڭ ھەممە ئىسسىق ـ سوغۇقىنى بېشىدىن كەچۈردى. دادىسى تەرىپىدىن قىمارۋاز ـ ئوغرىلارغا سېتىلىپ دوزاخ بوسۇغىسىدىن قايتتى. نامراتلىق دەردى، دادىسى قايىتىنىڭ قاباھەتلىك تىل ـ ئاھانەتلىرى، ئائىلىدىكى ئۇرۇلمەس جەڭگى ـ جېدەللەر، ئانىسى بۇمەرەمخانىنىڭ ئاھ ـ نالىلىرى، ئاچىسى گۈلزىبانىڭ قۇرۇماس كۆز ياشلىرى، گۈلرۇزىنىڭ دوق ـ دەشنەملىرى ماھىگۇلنىڭ غەزىمەت ئالمىسىدەك كىچىككىنە يۈرىكىنى ئېزىپ خۇن قىلىۋەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ بالىلىقىنى ئەدەپ ـ ھايا، شۇكۇر ـ قانائەت، ياۋاش ـ مۆمىنلىك بىلەن بىر ئۇنده ـ بىر تۇنده ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ئەنە شۇنداق جۇدۇنلار ئۇنى پەزىلەتلىك قىز قىلىپ يېتىلدۇردى. بولۇپمۇ سەممىيلىك ماھىگۇلنىڭ سەۋرى سىماسىدىن كۆچمەس ئەقىدىسى بولۇپ قالدى. شۇڭا، ئۇ كىچىك تۇرۇپلا ئاچىسى گۈلزىباغا ھەممەت قولىنى سۇنۇپ دەردىگە دەرمان بولدى. يىغلىسا يىغلىدى، كۈلسە كۈلدى. يات يۈرتلاردا بېشىغا ئېغىر كۈلپەتلەر چۈشكەن قېيناكسى ھېكمەتنىڭ چىن ھەمراھى، ساخاۋەتچىسى، بېشىنى سىلايدىغان شاپائەتچىسىگە ئايلاندى. ھېكمەت ئۇچۇن جاپا ـ مۇشەققەت، ئازاب ـ ئوقۇبەت، نادامەت چېكىشلەر مىسقالچە بىلىنمىدى. ئۆڭگەن چىت كۆڭلەك كىيىپ، كونا گەرىس ياغلىقىنى ئېڭەكلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ چىگ-

كەن كىچىككىنە نازۇك بىر قىزنىڭ ئازغىنا ھاياتىدا قانچىلىك مۇساپىلەرنى باسقانلىقىغا، تاپانلىرىنىڭ يېرىلىپ، ئاچچىق ـ ئاچچىق ياشلارنى تۆككەنلىكىگە يېڭىئېرىقىنىڭ ئاشۇ شورلۇق ئۇزۇن يوللىرى گۇۋاھ! بۇ شاپائەتلەرنى «كۆڭۈل ئارزۇسىغا يېتىش ئۇچۇن قىلدى» دېگەنلەر ئۇزۇنغا چىقمۇن! ماھىگۇل پەقەت غۇبارسىز ئاق كۆڭلى، تۇنجى قاردەك كىرسىز، پاك ئېتىقادى بىلەن سەممىي نىيەت زەرلىرى چاقنىغان نۇرانە قەلبى نامايان قىلدى! ناھاتكى، گۈلزىبا ئالەمدىن ئۆتۈپ، ماھىگۇل رەسىدىلىك باھارىغا قەدەم ئالغاندىلا ئاچىسىنىڭ ۋەسىيەتىنىمىسى خۇددى تىنىق سۇغا تاش تاشلىغاندەك ئۇنىڭ قەلب بۇلىقىنى تەۋرەتتى، كۆڭۈلگە تالىق تاتلىق ـ شېرىن تۇيغۇلار يۇرىكىدىن ئورۇن ئالدى. ئەمما، قىسمەت ھېكمەتنىڭ يۇرىكىگە دەپنە قىلىنغان گۈلزىبانىڭ ئابدىسىنى كۆچۇرۇۋېتىشكە كۆزى قىيمىغاندەك ماھىگۇلنىڭ كۆڭلىنى تەرك ئەتتى. مانا قاراڭ، تەقدىرى ماھىگۇلنى يىگىرمە يىل تارازا ـ مىزانلىرىغا سېلىپ، جاپا كۆۋرۈكلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئەجرىنىڭ مۇشەققەتسىز كەلمەيدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ، ئاندىن ھۇمايۇن قۇشىنى ئۇنىڭ بېشىغا قوندۇردى! ئازاب ـ ئوقۇبەتلەر شاھىدى بولغان ھېكمەتكە بولسا ئىككى ئالەم شادلىقىغا بەرگۈسىز بەخت ـ ئامەت ئاتا قىلدى! توۋا، بەندە ئۇچۇن جان تۇمشۇققا كەلگۈدەك، مىڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلگەندەك رىيازەت جەريانى بولغان يىگىرمە يىل جانابىي ئاللا ئۇچۇن بىر تىنىقچە بىلىنمىسە كېرەك!

«دۇنيادا خىيالدىن ئۆزگە ئۇچقۇر نەرسە يوق» دېگەنىكەن كونىلار. ھېكمەت بىردەمدىلا گۈلزىبا، ماھىگۇل ھەم ئۆزى بېسىپ ئۆتكەن يوللارنى ئايلىنىپ كەلدى. ئۇ خىيالدىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ ئېسىگە كەلگەندە، كۆڭلىدە ئاجايىپ تازا ھەم نۇرانە بىر چىراغ چاقنىدى. ئۇنىڭ ئالتۇندەك زەرلىرى ھېكمەتنىڭ قەلب سارىيىنى نۇرغا تولدۇرۇپ، ساراي ئارا ناز ـ ئېستىغنا

بىلەن كۆلۈمسىرەپ تۇرغان يېڭى ساھىبخان ماھىگۈلنى ئايدىلەك كۆردى. ئۇ بىئىختىيار تېلېفون تۇرۇبكىسىنى قولىغا ئېلىپ تونۇش نومۇرلارنى باستى.

— ۋەي، ۋەي، ماھىگۈلمۇ سىز؟ نېمە ئىشلار بولۇپ كەتتى، مەنمۇ ئاڭقىرالمايلا قالدىم. سىزنى ئارقىغا يېنىۋالدى دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ تولىمۇ بىئارام بولدۇم. ئۇنداق باغرى تاشلىق قىلماڭ ئەزىزىم... ئۆتكەندە سورىغان كەچۈرۈملىرىم كەملىك قىلغان بولسا، ئەمدىكى ئۆمرۈم سىزنىڭ سادىقىڭىز بولسۇن! ھەي، ھەي، ماھىگۈل گەپ قىلمايسىزغۇ؟...

تېلېفون تۇرۇبكىسىدىن مىچىلداپ يىغلىغان ئاۋازدىن باشقا سادا ئاڭلانمىدى...

ئىسلاھاتچىنىڭ ئاخىرقى قارارى

تۇنجى باسقۇچتا ئامېرىكىغا ئوقۇشقا چىقىدىغان ئۇچقۇنئاي، رۇستەم قاتارلىق يەتتە ئوقۇغۇچى سەككىزىنچى ئاينىڭ سەككىزىنچى كۈنى ئايروپىلان بىلەن بېيجىڭغا يۈرۈپ كەتتى. باللىرىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن چىققان ئاتا - ئانىلار، دوست - ساۋاقداشلار، شۇنداقلا ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ رەھبەرلىرى، كۆك ئاسماندا پەرۋاز قىلغان كۆموش قۇشقا قول پۇلاڭلاتقىنىچە كۆز - ياشلىرىنى تۆكۈپ، بەخت - ئامەتلەر تىلىدى. ئۇزاتقۇچىلار قاتاردا تۇرغان مەسئۇم قابىل ئۇن قويۇپ يىغلاۋاتقان ئايالىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ تەسەللى بەرمەكتە ئىدى. «جۇدالىقتا، ئايرىلىش ئازابىنىڭ بىرى سەپەر قىلغۇچىلار بىلەن كېتىپ، توققۇزى قېپقالغانلارنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەيدۇ» دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ. ھېكمەت، ماھىگۈل ئەر - خوتۇن، شۇنداقلا نەبى، دىلنارلارنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن، ئېغىر خورسىنىماقتا ئىدى. بىر تاللا يۈرەك پارىسى، جانجىگىرىدىن ئايرىلغان ھېكمەت ئۆزىنى قانچە تۇتۇۋالاي دېسىمۇ بەكمۇ ياش ئۇزۇلمەي تۆكۈلۈپ تۇراتتى، چىرايىدا بولسا ئېيتقۇسىز جۇدالىق ھەسرىتى ئەلەملىتتى. بولۇپمۇ ماھىگۈل قىزى، سىردىشى، دوستى، شۇنداقلا دەردلىك كۈنلەردە مۇڭدىشى بولۇپ قالغان ئۇچقۇنئايغا زادىلا چىدىيالماي قالدى. ئۇنىڭ يۈزىگە باسقان ئاپئاق قوليا-غلىقى ياشتىن ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى.

ئۇلار ئايرودرومنىڭ يولۇچىلارنى كۈتۈۋېلىش زالىدىن چىقىپ، ماشىنىلار تىزىلىپ كەتكەن كەڭ مەيداندىن ئايلىنىپ ئۆتتى ـ دە، ئۆزلىرىنىڭ چۈشۈپ كەلگەن ماشىنىسى قويۇلغان يەرگە كەلدى. قاپقارا يالتىراپ تۇرغان «قىزىل بايراق» ماركىلىق بۇ ماشىنا راخمانىنىڭ بولۇپ، نەبى ھەيدەپ كەلگەنىدى. ھېكمەت بىلەن ماھمۇتنى بىر يەرگە ئولتۇرغۇزۇش ئۈچۈن كەلگەن دىلنار بالدۇرلا ماشىنىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئېرىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇۋالدى. ئۇلار ئەمدىلا قوزغىلىپ مېڭىشى، پەيتۇلنىڭ «سانتانا»سى سىلىق ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتتى. دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ ئولتۇرغان مەسۇم قابىل ھېكمەتكە غەلىتىلا ھېجىيىپ، بېشىدا سالام ئىپادىسىنى قىلدى. بۇ غەيرىي ئىپادىدىن ئۇنىڭ رەھمەت ئېيتقانلىقىنى ياكى خىجىل بولغانلىقىنى بىلەلمىگەن ھېكمەت بايا بالىلار بىلەن خوشلاشقان چاغدىكى كۆرۈنۈشلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى.

رۇستەم ئاپىسى بىلەن نەچچە قۇچاقلىشىپ يىغلاشقاندىن كېيىن، دادىسىنى سۈسلا قۇچاقلاپ «خوش ئەمىسە» دەپ قويۇپ ھېكمەتنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ نېمە دېيىشىنى بىلمىدى، تۆكۈلۈپ تۇرغان ياشلىرى بىلەن بىر ھازا قاراپ كېتىپ، بىردىنلا ھېكمەتنى قۇچاقلاپ ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

ـــ ھېكمەتكا، مەن... مەن سىزنى ئۆمۈر بويى ئۇنتۇيالمايمەن، سىزنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى چوقۇم قايتۇرىمەن...

ـــ بولدى، بولدى، يىغلىما، ئوغۇل بالىمۇ شۇنداق بو - لامدۇ، ـــ ھېكمەت ئۇنىڭ دولىسىغا پەپلەپ قويدى، ـــ بارغاندىن كېيىن ياخشى ئوقۇڭلار، بىزنى ئەنسىرەتمەي پات - پات خەت يېزىپ تۇرۇڭلار...

تۇيۇقسىز ئاسفالت يولدا ماشىنا شۇنداق تېز چاپماقتا ئىدىكى، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قەد كۆتۈرگەن قويۇق دەرەخلەر،

ئىستولبىلار ئارقا - ئارقىدىن يېقىلىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى. ھېكمەتنىڭ كاللىسىغا «ئۆز ئاتىسىغا تەئەللۇق بالىلىق مېھىر - مۇھەببەت ۋە ھۆرمەتنىڭ باشقىلارغا، يەنە كېلىپ ئۇزۇن يىللىق رەقىبىگە نائىل بولغانلىقىدىن مەسۇم قابىل خىجىل بولدىمۇ ياكى ئاچچىقى كەلدىمۇ، دېگەن خىيال كىرىۋالغانىدى. مەيلى ئۇ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، رۇستەمنىڭ بايىقى ئىشى ھەرقانداق ئاتا ئۈچۈن ئېيتقۇسىز خورلۇق، يۈيۈپ تۇگەتكۈسىز نومۇس دېگى ئىدى. شۇڭا، مەن- پەئەت، تەمە، ئەمەل، ئىمتىياز يولىدا ئات سېلىپ، ئاسىيلىق يولىغا قەدەم قويغان ئاتا ـ ئانىلار لەنەت تامغىسىنىڭ ئۆزى بىلەنلا كەتمەي تاكى بالىلىرىنىڭ پېشانىسىگىمۇ بېسىلىپ قالىدىغانلىقىنى ئۇنتۇماسلىقى كېرەك. كەلگۈسى بىر چاغلاردا ئۇلار ئاتا ـ ئانىسىنى نەپرەت بىلەن ئەمەس، مۇھەببەت بىلەن ياد ئېتىشسۇن!

ـــ ھېكمەت، ئەجەب جىمىپ كەتتىڭىزغۇ، ـــ ماھمۇل ئېرىنىڭ قولى ئۇستىگە ئالىقىنىنى قويۇپ سىرلىق ھالدا سەل قىمىپ قويدى، ـــ تايىنلىق رۇستەم ھەم مەسۇم قابىللار ھەققىدە ئويلاۋاتىسىزغۇ دەيمەن.

ـــ سىز ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىشقا ئۇستا جۇمۇڭ، ـــ پىچىرلىدى ھېكمەت، ـــ مەن مەسۇم قابىلغا ئېچىنىۋاتىمەن.

ـــ ئىچىم ئاغرىپ قالدى، دەڭا.

ـــ ئۇمۇ بار.

ماشىنا شەھەرگە كىرىشى بىلەن سۈرئىتىنى ئاستىلاتتى. نەبى مېدىتسىنا دوختۇرخانىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئائىلىلىكلەر بىناسى جايلاشقان بۇك - باراقسان هويلىغا ماشىنىنى قايرىدى. ئۇلار ماھمۇلنىڭ ئۆيى ئالدىدا ماشىنىدىن چۈشۈشتى. ھېكمەت بىلەن ماھمۇل نەبى، دىلنارلارنى چاي

ئىچىپ كېتىشكە تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزىرە ئېيتىپ ئۇنىمىدى. لېكىن، ماشىنا ئوت ئېلىپ ئون قەدەمدەك ئارىلىقتا چىپلا توختىدى - دە، نەبى ھەدىسىنى چاقىردى.

— ھەدە، — دېدى نەبى ماھىگۇلگە، — ھېكمەتكامىنىڭ كەيپىياتى ياخشى ئەمەس، يولدا كەلگۈچە خىيال سۈرۈپ كەلدى، شۇڭا ئۆيگە كىرگەندە كۆڭلىنى ئېلىپ قويغىن.

— ۋىيەي، ماۋۇ چويۇن ھۇررەكنىڭ گېپىنىڭ سەتلىكىنى، — دېدى دىلنار قىزىرىپ، — ھەدىسىگىمۇ شۇنداق گەپ قىلغان بارمۇ؟

— ۋاي توختىغىنا، گەپنى ئۇقمايلا چالۋاقايدىكىنا، — نەبى ماھىگۇلگە قايرىلدى، — دېمەكچى بولغىنىم، كۆپ ئەمەس، ئازراق ھاراق قۇيۇپ بەرگىن.

— بولدى ئۇقتۇم، سەن دېمىسەڭمۇ بىلىمەن.

ماشىنا يۈرۈپ كەتتى. ئولتۇرۇش ئالدىدا تۇرغان قۇياش ئوتقاشتەك قىزىرىپ باغلار ئارقىسىدىن ماراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ دەرەخلەر ئارىسىدىن قىيپاش چۈشكەن نۇرلىرى ھويلا - ئارام، ئېگىز بىنالارنى بىنەپشەرەڭ نۇرغا تولدۇرغانىدى.

ھېكمەت بىلەن ماھىگۇل ئۆيگە كىرىپ ئاياغلىرىنى سېلىپ كېپىشلىرىنى كىيىشتى، ئاندىن ھەر ئىككىلىسى سارغۇچ ناۋات رەڭ يېپەكتىن تىكىلگەن، ئۆزى يېنىك ھەم ئازادە ئۆيىدىچى كىيىملىرىنى كىيىۋېلىشتى. ماھىگۇل بېلى چېگىلگەن، ئويما ياقىسىغا قىزغۇچ يېپەك تۇتۇلغان ئۇزۇن خالىتىدا تېخىمۇ بەرنا ھەم لاتاپەتلىك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ دېرىزە ئالدىدا ئۆرە تۇرغان ئېرىنىڭ ئالدىغا ئاستا كەلدى - دە، ئۇنىڭ بەللىرىگە قوللىرىنى ئۆتكۈزۈپ بېشىنى كۆكرىكى ئۈستىگە قويدى.

— چارچىدىڭىزمۇ؟ — شۇنىرلىدى ماھىگۇل.

— ئانچە ئەمەس.

— قورسىقىڭىز ئاچقاندۇ - ھە!

— قورسىقىمنىڭ ئاچقىنىمۇ سەزمەپتىمەن، — ھېكمەت چوڭقۇر تىندى.

— مېنىڭمۇ شۇ، — ماھىگۇلمۇ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، — ئۇچقۇنئاي كېتىپ ئۆيلەر چۆلدەرەپ قالغاندەكلا بىلىنىۋاتىدۇ.

— شۇنداق، كوىلار بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن، — ھېكمەت مەنە بىلەن ئايالىنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى، — شۇڭا...

— قېنى... — ماھىگۇل قىزاردى، — بىرەم كىتاب كۆرگەچ تۇرۇڭ، مەن كەچلىك تاماق تەييارلاي، بىرەمدىلا بولىدۇ.

ھېكمەت ماھىگۇلنىڭ يېزىقچىلىق ئۆيگە كىرىپ ئۇچ پۈتۈق پىرقىراتما ئورۇندۇقتا ئولتۇردى - دە، ئۇستەلگە يېيىلغان قوليازمىلارنى قايتىدىن ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ ماھىگۇل بىلەن توي قىلغان بىر ئايدىن بېرى مۇشۇ ئۆيدە تۇرۇۋاتاتتى، «تۇمانلىق يىللار» نىڭ تۆتىنچى تومىنىمۇ مەشەدە باشلىدى. دەم ئېلىش كۈنلىرى، شۇنداقلا كەچ تەرەپلەردە ماھىگۇل يېزىلىپ بولغان ئورىگىناللارنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ كۆزقاراشلىرىنى دەيتى، بەزىدە شۇنداق جىمىپ كېتەتتىكى، گويا ئۆزىنىڭ بالىلىق دەۋرلىرى يېنىپ كەلگەندەك ھېس - تۇيغۇلارغا چۆمۈلەتتى. بىرەدە ئۆزىنى ئاۋغان كوچىسىدىكى قورۇسىدا ھويلىلارغا سۇ سېپىپ يۈرگەن ھالەتتە، بىرەدە بوستان يوللىرىدا، كىچىك ئەزىمەتنى كۆتۈرۈپ چايخانا مەكتەپ ئەتراپلىرىدا، يورۇقلاش دەريا ساھىلىدىكى شاھىد دەرەخ تۇۋىدە، سۈرگۈن قىلىنغان ھېكمەتنىڭ ئارقىسىدىن يىغلاپ، لاسكوينىڭ توپىلاڭ كوچىلىرىدا يۈرگەنلىكى كۆز ئالدىدا ئايان بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ھېكمەتتىن: «ئەگەر بۇ كىتاب نەشر قىلىنسا، بولۇپ ئۆتكەن ئاشۇ تۇرمۇش قىسمەتلىرىگە ئوقۇرمەنلەر ئىشىنەرمۇ؟» دەپ

سورىسا، بەزىدە «ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتمەي ئۆز ئەينى ئالغان بولسىڭىز قانداق ياخشى بولغان بولاتتى - ھە» دەپ كۈلۈپ كېتەتتى. ھېكمەت يېزىۋاتقان بۇ ئەسىرنى نەشر قىلدۇرۇشقا پەقەتلا ئالدىرىمىدى. كۆپ قىسىملىق رومانلار ئا- دەتتە باشقا رومانلارغا ئوخشمايتتى. ۋەقەلەرنىڭ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قېلىشى، تەكرارلىنىش، بىر - بىرىگە توقۇنۇ- شۇپ قېلىشتەك خاتالىق ھەم سەۋەنلىكلەردىن خالىي بولغىلى بولمايتتى، شۇڭا رومان سۈژىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، بىر- دەكلىكى، ۋەقەلەر راۋاجىنىڭ سىجىللىقى قاتارلىق تەرەپلەردە تاكامۇللاشتۇرۇش زۆرۈر ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، تۇرسۇنجان باشتىلا خېرىدارلىق قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ھېكمەتنىڭ نەشرىياتلارغا تەڭلىگۈسى كەلمىدى.

— ھېكمەت، مېھمانخانىغا چىقىڭ، — چەينەك تۇتۇپ تۇرغان ماھىگۈل بوسۇغىدا تۇراتتى، — تاماق تەييار بولدى.

ماھىگۈل ئىككى خىل گۆش قورۇمىسى تەييارلىغانىدى. ئۇلار توغرالغان توقاچ بىلەن قىزىق چاي ئىچىشتى. ھېكمەت ھازىر تاماق ئېتىش، چاي قايىنىتىش، بەزىدە تېخى قاچا - قۇچىلارنى يۇيۇشتەك ئۆي ئىشلىرىدىن خالاس تاپقانىدى. لې- كىن، ماھىگۈل نۆۋەتچىلىك قىلغان، كېچىلىك ئىسمېنىدا ئىشلىگەن چاغلىرىدا ئۇ ئۆگەنگەن ھۈنەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىپ تاماق تەييارلايتتى، قاچا - قۇچىلارنىمۇ يۇياتتى. ھېرىپ - چارچاپ كىرگەن ماھىگۈل بۇنداق چاغلاردا قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كېتەتتى.

— ماھىگۈل، — دېدى ھېكمەت پىيالىنى ئۇنىڭغا تەڭ - لەپ، — پېنسىيىگە چىقىش رەسمىيەتلىرى ھەققىدە ئۇقۇشۇپ كۆرمىدىڭىزمۇ؟

— ھېكمەت، ھەل قىلىشقىغۇ بولىدۇ، لېكىن راست گەپنى قىلسام، مەن قوشۇلمايمەن، — ماھىگۈل كۆڭلىدىكىنى

ئېيتتى، — پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن ئادەم ھەر خىل كې- سەللىكلەرگە گىرىپتار بولىدۇ ھەم ئاسان قېرىشقا باشلايدۇ. بۇنىڭ ئىلمىي ئاساسى بار.

— مەسىلەن، قانداق؟

— سىزدە خىزمەت، ۋەزىپە، ئۆگىنىش دەيدىغان جىددىي- چىلىك بولمايدۇ. بىغەم بولىسىز، غەمسىز ئادەملەر ئاسانلا سەمرىپ كېتىدۇ، سېمىزلىك تۇرلۇك كېسەللىكلەرنى كەلتۈ- رۈپ چىقىرىدۇ، — دېدى ماھىگۈل ئەستايىدىللىق بىلەن، — سىرۇ دېئىبل كارىنگىنىڭ: «ئالدىراش بولغىن، ئالدىراش ئۆتە- كىن، ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئەرزان دورا، شۇنداقلا ئەڭ ياخشى دورىلارنىڭ بىرى» دېگەن سۆزلىرىنى ئويلاپ بېقىڭ.

ھېكمەت دېئىبل كارنىگىنىڭ بۇ ئەقلىيە سۆزىنى بىر چاغلار- دا مەسۇم قابىلىنىڭ تۇرسۇنجانغا دەپ بەرگەنلىكىنى ئېسىگە ئال- دى. ئەلۋەتتە، بۇ سۆزنىڭ ئىلمىي ئاساسى بار. ھېچقانداق ھۈنىرى، بىرەر كەسپى بولمىغان ياكى داۋاملىق بەدەن چېنىقتۇ- رۇشقا كۆڭۈل بۆلمىگەن ئادەملەر پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن بىكارچىلىق، غەمسىزلىكتىن سەمرىپ كېتىشى مۇمكىن. لې- كىن، ھېكمەتتەك ھەربىر مىنۇت - سېكۇنتنى بىكار ئۆتكۈز- مەيدىغانلار ئۇچۇن ئاجايىپ قۇلايلىق پۇرسەتتە! شۇنداقتىمۇ، دوختۇرنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ ئاساسى بارلىقىنى ھېس قىل- غان ھېكمەت رەسمىيەت قەغىزى ھەققىدە قايتا ئېغىز ئاچمىدى، يەنە بىر تەرەپتىن ئايالىنىڭ كۆڭلىنى ئايىدى.

ماھىگۈل ئەينەكلىك ئىشكاپتىن ھاراقنى ئېلىپ ئارا رومـ- كىغا قۇيدى - دە، ھېكمەتنىڭ ئالدىغا قويدى. ئاندىن ئۆزىمۇ «قىزىلگۈل» ھارىقىدىن پىيالىگە قۇيۇپ كۈلۈپ قويدى.

— قېنى، بۇنى ئىچەيلى.

— بەللى، سالامەتلىك تۇغرۇلۇق گەپ قىلمىزۇ، ئار- قىدىن ئۆمۈرنى ئېكەكدەيدىغان نەرسىنى سايە قىلمىز، —

دېدى ھېكمەت چاقچاق قىلىپ، ــ بۇ ئىشىڭىزنى قانداق چۈشەندىڭ؟

ــ دوختۇرلارمۇ ھەر كۈنى ئەللىك گرام ئىچىپ بېرىشنى بەدەن ئۈچۈن پايدىلىق دەپ تەكىتلەيدۇ، ــ ماھىگۇل ئەستايىدىل چۈشەندۇردى، ــ بىرىنچىدىن، ئۈچەينى تازىلايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، قانىنى ئۇرغۇتۇپ راۋانلاشتۇرىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، ھاردۇق چىقىرىدۇ. ئەمما، كۆپ ئىستېمال قىلىۋەتسە ئەكسىچە ئېغىر بولىدۇ.

ــ مەن بۇ نەرسىنى «قەتئىي تاشلايمەن» دەپ قانچىلاپ ئۆزۈمگە ئەھدە قىلدىم، توي ـ تۆكۈن، مەرىكە سورۇنلىرىدا ئىچمەيمۇ باقتىم، ــ دېدى ھېكمەت رومكىنى قولىغا ئېلىپ، ــ بىراق، كۆڭۈل يېقىن ئەل ـ ئاغىنىلەر، بولۇپمۇ قەلەمكەش دوستلار بىلەن ئەسرا بولۇپ قالساملا بۇنىڭدىن خالىي بولالمايمەن.

ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى «ئۇچقۇنئاينىڭ ئامان ـ ئېسەن ئامېرىكىغا يېتىپ بېرىشى ئۈچۈن» دېيىشىپ رومكا، پىيالىلىرىنى كۆتۈرۈشتى. ئاندىن بىرەر سائەتتەك تېلېۋىزور كۆرۈپ، چاقچاقلىشىپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ھوجرىسىغا كىرىپ يېتىپ قېلىشتى.

ھېكمەت ئويغانغاندا ماھىگۇل يوق ئىدى. ئۇ ئۇستەل كالېندارىغا يۆلەپ قويغان باغاقچىدىكى «مەن ئىشقا چىقىپ كەتتىم، سۇتنى پىشۇرۇپ قويدۇم، قىزىتىسىڭىزلا بولىدۇ. ئەتىگەنلىك ناشتىنى ۋاقتىدا قىلىڭ» دېگەن خەتلەرنى ئوقۇدى. ئۇ مۇنچىدا يۇيۇنۇۋالغاندىن كېيىن ئۆزى يالغۇز ناشتا قىلدى. بۇگۈن يەكشەنبە بولغاچقا ھويلىدىكى گۈللۈك ئەتراپىدا يېرىم سائەتتەك بەدەن چېنىقتۇرۇپ ئەمدىلا ئۆيگە كىرىپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلىۋالدى.

ــ ۋۇي، ماۋۇ قۇيۇننى، يەردىن ئۈندۈڭمۇ، ئاسماندىن

چۈشتۇڭمۇ، ــ ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان ئالىم قۇچاقلاشتى، ــ ھە، قاچان كېلىشىڭ؟

ــ ئۇلۇشكۇن كەچ كەلدۇق، تۇنۇگۈن بىر كۈن ئۆيلەرنى تازىلاپ رەتلىدۇق، ــ تۇرسۇنجان قارىداپ ھەم ياداپ قالغاندەك ئىدى، ــ بۈگۈن ئەتىگەندىلا سېنى ئىزدەپ كېلىشىم.

ــ مېنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىمنى قانداق بىلدىڭ؟

ــ كەلگەن كۈنۈملا ئاڭلىغان، مۇبارەك بولسۇن.

ھېكمەت تۇرسۇنجاننى مېھمانخانىغا باشلاپ كىردى. ئۇ چاي دەملەشكە ئېرىندى بولغاي، توڭلاتقۇدىن بىرنەچچە قۇتا سوغۇق ئىچىملىكنى ئېلىپ ئاغزىنى ئاچتى، ئاندىن تۇرسۇنجانغا تاماكا سۇنۇپ ئۆزىمۇ بىرنى تۇتاشتۇردى.

ــ مەن كەتكەن تۆت ئايدىن بېرى خېلىلا ئۆزگىرىشلەر بوپتۇ، ــ دېدى تۇرسۇنجان، ــ ماھىگۇل بىلەن توي قىلىۋاپسەن، كامىل تۇغەپ كېتىپتۇ. رەھمەتلىك ئاجايىپ ئىستېداتلىق ئادەم ئىدى.

ــ شۇنداق بولدى، ــ كاملىنىڭ ئىسمى چىقىش بىلەن ھېكمەتنىڭ چىرايى ھەسرەتلىك تۇس ئالدى، ــ ھە، ئۆزۈڭ توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرمەمسەن؟ چەت ئەللەردە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىڭ كۆپتۇ؟

تۇرسۇنجان گېرمانىيىنىڭ مىيۇنخېن شەھىرىگە يېتىپ بېرىپ ھەپتە ئۆتمەيلا ئارۇپ بايۇەچچە قازا قىلدى. ئۇنىڭ قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكۈزگەن ۋەسىيەتنامىسىدە، تۇرسۇنجانغا «مۇنچىلىك مىراس ھەققىياتى بېرىلسۇن» دېگەن ئېنىق سان يوق بولۇپ، پەقەت بۇلغار زاۋۇتى، ئاياغ ـ كىيىم كارخانىسى، بىرقانچە دۇكانلاردىكى مەبلەغ، پايدا، بانكىدىكى جۇغلانمىنىڭ مەلۇم پىرسەنتىنى ئايرىپ بېرىش كۆرسىتىلگەنىدى. لېكىن، ئارۇپ بايۇەچچە ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۆت ئوغۇل، ئىككى قىزى ھەم ئايالى كىرىم ـ چىقىم دەپتىرىنى

ئۆزگەرتىپ، مەبلەغ - پايدىنى ئازايتىش، چىقىمنى كۆپەيتىش، بانكىلارنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق جۇغلانمىنى ئاز كۆرسىتىش ياكى يوقىتىش ئۈسۈللىرىنى قوللىنىپ ھېيلە - مىكىر ئىشلەتتى، شۇنداقلا ئادۋوكاتلارنى قولغا كەلتۈرۈۋالدى. ھەتتا ئۇلار «قىرىق نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئالىمجان بايۋەچچىدىن دادىمىزغا قالغان مۇلۇك ھەققىياتىنى بېرىمىز» دېگەندەك شەرتلەرنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئەدلىيە ئورۇنلىرى بىر ئايدەك تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، زاۋۇت ئەسلىھەلىرىنى، خام ئەشيا، تاۋار مالىلارنى پۈلغا سۇندۇرۇشتەك خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. قانۇن بويىچە بارلىق بايلىق ئەر - خوتۇنغا تەئەللۇق بولغاچقا، يېرىمى ئايالغا قالدۇرۇلۇپ، قالغان يېرىمى تۆت ئوغۇل، ئىككى قىزى ھەم تۇرسۇنجانغا تەقسىم قىلىنىش بەلگىلەندى. شۇنداقتىمۇ ئايال ئېرىدىن بىر كىشىلىك مىراس ئېلىش تۇزۇمى بويىچە، بالىلارغا قالدۇرۇلغان ھەققىيات تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلدى. نەتىجىدە، ئارۇپ بايۋەچچىگە تەئەللۇق يېرىم بايلىق سەككىز ئادەمگە تەقسىم قىلىنماقچى بولدى. بىراق، ئەدلىيە ئورۇنلىرى رەسمىي قارار چىقىرىپ ئىجرا ئېلان قىلىنغاندا، ئارۇپ بايۋەچچىنىڭ ئوغۇل - قىزلىرى ھەم ئايالى بار بولغان ئازغىنە مەبلەغنى كۆپەيتىش، ئاسراش، تەرەققىي قىلدۇرۇش، زاۋۇت، كارخانا، دۇكان ئوبوروتلىرىنى يۇرۇشتۇرۇش يولىدا كۆپ تەر سىڭدۈرگەنلىكى، ئەجىر - مېھنەت قىلغانلىقى تۇپەيلىدىن، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئىككى ھەسسىدىن قالدۇرۇلۇپ، تۇرسۇنجانغا بىر ھەسسە مىراس ھەققىياتى بېرىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. يات يەرلەردە ھېچقانداق ھىماتى بولمىغان ھەم تىل بىلمىگەن تۇرسۇنجان ئۆگەي ئانا، ئۆگەي قېرىنداشلىرىنى ئوچۇق ھەم يوشۇرۇن تىللاپ - قاقشاپ باققان بولسىمۇ، بەربىر ئىجرا ھۆكۈمىنى ياۋاش - يۇمشاقلىق بىلەن قوبۇل قىلماي بولمىدى.

— زادى تۆت ئاي جاپا چېكىپ، چىقىم تارتقىنىڭغا لايىق

قانچىلىك نەرسىگە ئىگە بولالىدىك؟ — سورىدى ھېكمەت، — ياكى ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان يوقمۇ؟

— يەتتە يۈز ئەللىك مىڭ مارك ھەققىيات تەگدى. مەن ئۇنى گېرمانىيىدىلا ئامېرىكا دوللىرىغا ئالماشتۇرۇۋالدىم.

— بىزنىڭ خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا قانچىلىك بىر نېمە بولغۇدەك؟

— بىر مارکنىڭ قىممىتى تەخمىنەن بىر دوللارنىڭ يېرىمىغا تەڭ كېلىدىكەن، — دېدى تۇرسۇنجان، — بۇنى خەلق پۇلىغا چاققاندا ئىككى مىليوندىن كۆپرەك بولىدىكەن.

— نېمە؟ ! — ھېكمەت چۆچۈپ كەتتى، — پو ئېتىۋاتمايدىغانسەن؟

— تېخى كىچىك دادام ئۆزى ئىشلەتكەن كىچىك ماشىنىسىنى ماڭا بېرىش توغرۇلۇق ۋەسىيەتنامىسىدە ئېنىق ئەسكەرتكەنلىكى ئۈچۈن، بالىلىرى ئۇنىڭغا چېچەك چىقىرالمىدى.

— تېخى كىچىك ماشىنىمۇ ئەكەلدىڭما؟ — ھېكمەت چۆچەك ئاڭلاۋاتقاندەك ھەيران بولماقتا ئىدى، — ئۇنى ھەيدەشنى ئۆگىنەي دەمسەن؟

— ئۇنى ئەكېلەلمىدىم.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— چېگرىدىن ئۆتكۈزۈشتە رەسمىيەت پۇلى، باج بولۇپ، ماشىنىنىڭ باھاسىدىن ئارتۇقراق پۇل تۆلىسەم بولغۇدەك، شۇڭا چېگرادا ئېلىشىغا سېتىۋەتتىم.

— ياھ، شۇنىڭغا قارىغاندا، ئارۇپ بايۋەچچىنىڭ بايلىقى ھەددى - ھېسابسىزكەن جۇمۇ.

— تېخى خوتۇن - بالىلىرى تۇرلۇك - تۇمەن ھېيلىلەرنى ئىشلىتىپ نۇرغۇن بايلىقنى يوشۇرۇۋەتتى، — دېدى تۇرسۇنجان قوللىرىنى شىلتىپ، — بارلىق زاۋۇت، كارخانا، دۇكانلاردىكى مەبلەغ، تاۋار مال، خام ئەشيا، زاۋۇت ئەسلىھەلىرى، بانكىدا-

كى پۇللار شۇلارغا قالدى. ماڭا بەرگىنى ئۇلارنىڭ غېرىب مۇيىغىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ.

تۇرسۇنجان گېرمانىيىنىڭ بىرقانچە شەھەرلىرىنى كۆرۈپ، ئىككى ئاي تۇرغاندىن كېيىن، تۇركىيە، بۇلغاريە، رۇمىنىيە، چېخ ـ سلوۋاكىيە، يۇگوسلاۋىيە قاتارلىق بىرقانچە دۆلەتلەرنى ئايلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەلدى. ئۇ بۇ يەردە ئاساسلىق موسكۋا، تاشكەنت، فرۇنزى، ئالمۇتىلارنى زىيارەت قىلىپ بەر ـ رەر ھەپتىدىن تۇردى. تۇرسۇنجان ياۋروپادا يۈرگەن چاغلىرىدا بولسۇن ياكى ئاسىياغا كەلگەندىن كېيىن بولسۇن، ئۇنى خۇشال قىلغىنى، نەگىلا بارسا ئۇيغۇرلارنى ئۇچرىتىشى بولدى. ئۇلار ـ نىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تىجارەتچى، سودىگەر بولۇپ، بەزىلىرى ئۇچۇر مۇلازىمەتلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ھەربىرىنىڭ ئاس ـ تىدا يالتىراپ تۇرغان ئالىي دەرىجىلىك كىچىك ماشىنا بار ئىدى. ئۇلار يانفون ئارقىلىق بىرەمدىلا بىرمۇنچە ئىشلارنى بېجىرەتتى. بۇلغارىيىدە بولغان بىر ئىش تۇرسۇنجاننى تولىمۇ ھاياجانغا سالدى. ئۇ ماگىزىن ئارىلاپ يۈرۈپ، ئوتتۇز بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر ئۇيغۇرنى ئۇچرىتىپ قالدى. ئۇنىڭ ئىسمى ئاتاۋۇللا بولۇپ، خوتەنلىك ئىكەن. چاچلىرىنى قاپقارا پارقىرىتىپ ئارقىسىغا تارىغان، ئۇچىسىغا قىسقا يازلىق يېلىڭ پەلتو كىيگەن بۇ ئادەم تۇرسۇنجاننى كۆرۈش بىلەن شادلىقتىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ سۆزلەپلا كەتتى.

ـــ مانا، سىز ۋەتەندىن كەپسىز، سىزنى كۆرۈپلا يۈرتلا ـ رىڭ ھىدى گۈپۈلدەپ بۇرنۇمغا ئۇرۇلدى، ـــ ئۇ سائىتىگە قاراپ قويدى، ـــ مەن سىزنى كۆپ ئەمەس قىرىق مىنۇت كۈتۈۋالغۇم بار. يۈرۈڭ، تارتىنماڭ، قېنى، ماشىنىغا مەرھەمەت، يېقىنلا يەردە تامىقى سەرخىل بىر رېستوران بار.

ئاتاۋۇللا تۇرسۇنجاننى چاقماقتەك بىر ئاشخانىغا باشلاپ كىردى. تاماق ئۇستىللىرىدە ئادەملەر شالاڭ ئىدى، ھەممىسى

تۇرلۇك تىللاردا سۆزلىشەتتى، كىيگەن كىيىملىرىمۇ غەلىتە ئىدى. ئاتاۋۇللا تاماق كېلىپ بولغۇچە ئۆزىنىڭ خوتەندە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلىكى، لېكىن نامراتلىق تۈپەيلىدىن يۇقىرى ئۆرلەپ ئوقۇيالمىغانلىقى قاتارلىق ھاياتىدىكى ئوڭۇش ـ سىزلىقلارنى سۆزلىگەندىن كېيىن، تۇرسۇنجاندىن خوتەن، قەشقەر، ئۈرۈمچى، ئومۇمەن شىنجاڭدىكى سودىگەرلەرنىڭ تە ـ جارەت ئەركىنلىكى قاتارلىقلار توغرۇلۇق سوئاللارنى ياغدۇرۇ ـ ۋەتتى. ئاجايىپ ئىش، چەت ئەلگە چىققانلىكى ئادەمدە ۋەتەن ئىپتىخارى ئۆرلەپ كېتەمدۇ نېمە، تۇرسۇنجانمۇ بىرگە ئىككىنى قوشۇپ ماختىغىلى تۇردى. ئاڭغىچە ئوستەلگە ئىككى خىل قو ـ رۇما، بىر تەخسە كالا گۆشى قوردىقى كەلدى. تاماققا قارىغاندا، ھەر خىل كىچىك قۇتىلىق ئىچىملىكلەر مول ئىدى. ئاتاۋۇللا تاماق يېگەچ، ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ چەت ئەلگە چىقىپ قالغان ـ لىقىنى سۆزلەپ بەردى.

زەيدان كولاشقا چىققان ھاشارچىلار ئۇماچتەك لاي سۇدا پاتقاقلا مىلىنىپ ئىشلەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، قورسىقى ئې ـ چىپ ھالىدىن كېتەي دەپ قالغان ئاتاۋۇللا ھاشارچىلارغا تارقات ـ ماقچى بولغان زاغرىدىن بىرنى ئوغرىلىدى. بۇنى بىلىپ قالغان شياۋدۇيجاڭ ئۇنى قاپقارا لاي پاتقاقلا مىلەپ ئۈرۈپ ئاغزى ـ بۇرنىنى قان قىلىۋەتتى. «زاغرا ئوغرىلاپ يېگۈچە، مۇت نەرسە يېگىن» دەپ ئاغزىغا تېزەك تىقتى. بۇنىڭلىق بىلەن دەردى چىقمىغان شياۋدۇيجاڭ كەنتكە قايتىپ كەلگەندە ئاتاۋۇللانى خا ـ ماندا بىر كۈن ئۆرە تۇرغۇزۇپ كۈرەش قىلدى.

ـــ شۇنىڭ بىلەن قاراڭ، تۇغۇلغان يۇرتۇم ھارام بولدى دېدىم ـ دە، پەشنى قېقىپ چىقىپ كەتتىم، ـــ دېدى ئاتاۋۇللا ئاغزىنى سۈرتۈپ، ـــ قەشقەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ ئاتۇشقا كەلدىم. ئۇ يەردە كاتتا بىر سودىگەرنىڭ مېلىنى توشۇدۇم، ئاندىن ئىسكىلاتچىسى بولدۇم. ئاخىر ئۇ مېنى چەت ئەلگە

ئېلىپ چىقتى. مانا هازىر ئۆز ئالدىمغا تىجارەت قىلىۋا-
تىمەن. . .

تۇرسۇنجان چەت ئەلدە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى ئىشتىياق بىلەن سۆزلىمەكتە، لېكىن «گۈلدەستە» نەشرىياتى ھەم يۇز بەرگەن ئىشلار توغرۇلۇق بىر ئېغىزمۇ گەپ سورىمايتتى، چە-رايىدىمۇ غەزەپلىنىش، ئەندىكىش ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. بۇ يەردە تارقالغان پىتنە ـ ئىغۋالاردىن ئۇنىڭ تېخى خەۋەر تاپما-غانلىقىنى بىلگەن ھېكمەت ئۇنى بۇ توغرىدا خەۋەردار قىلىشنى لايىق تېپىپ، «قىرىق مىڭ سوم» مەسىلىسىنى سۆزلىدى، ئاندىن ئۆزىنىڭ بۇ ئىشنى ئېنىقلىماقچى بولغانلىقى، بىراق مەسۇم قابىلىنىڭ سۆزلىرىدىن قارىغاندا، بۇ ئىشنىڭ قانۇن تەر-تىپىدىن ھەل قىلىنمىسا بولمايدىغانلىقىنى تەپسىلىي سۆزلىدى. يەنە ئۇ كامىلنىڭ نەزىرىدە بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەردىن مەسۇم قابىلدىن گۇمانلىنىشقا ئورۇن قالمىغانلىقىنىمۇ تەكىتلەپ ئۆتـ-تى. بۇ قورقۇنچلۇق خەۋەرنى ئاڭلىغانسېرى تۇرسۇنجاننىڭ با-يقى ھاياجانلىق كەيپىياتى نەلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ: «مەسۇم قابىل قايتىپ كېلىشىمنى بىلىدۇ. ئەمما مەن خىزمەت ئورنى تاپالمىغاندىن كېيىن، مېنى چەت ئەلگە قاچتى دەپ جەزمە-لەشتۇرگەن پەيتۇل مۇشۇنداق پىتنە ـ ئىغۋانى تارقاتقان ھەم ساختا قەلەم ھەققى تالونى ياساپ چىقىپ خىيانەت قىلغان» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

ـــ چۈشەندىم، ھەممىسى چۈشىنىشلىك، ـــ دېدى تۇر-سۇنجان غەزەپ بىلەن، ـــ تۇنۇگۈن پەيتۇلنى ھويلىدا كۆرۈپ كۆرۈشمەكچى بولغانىدىم، ئۇ شارتلا قىلىپ بىنا ئىشىكىگە كى-رىپ كەتتى. قوشنىلارنىڭ سىڭارياق قاراپ يۈرۈشلىرىمۇ بىكار ئەمەسكەن ـ دە.

ـــ بۇنىڭغا ئۇنچىۋالا زەردىگۈش بولۇپ بىئارام بولما، ـــ ھېكمەت تۇرسۇنجاننىڭ ئاقىرىپ كەتكەن يۈزىگە قارىدى، ـــ

ئەمدى سەن قانداق قىلاي دەيسەن؟

ـــ بېرىپ پەيتۇلنىڭ ياقىسىنى بوغىمەن، تۇغۇلغىنىغا پۇشايمان قىلدۇرۇپ ئانا ـ مانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتىمەن.

ـــ بۇ ئۇسۇلۇڭ ئۆزۈڭنى پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ، چۈنكى پەيتۇل مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن تىلىنى بىر قىلىۋالدى. سەن بولساڭ يالغۇز، ھەرقانداق ئورۇندا گېپىڭنى ئاقتۇرالمايسەن، ئۇلار تەرسالىق بىلەن ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرىدۇ.

ـــ شۇنداقمۇ قىلارمۇ؟

ـــ ئويلاپ باق، ئۇلار پۇلنى ئاللىقاچان بۆلۈشۈپ خەجلەپ بولۇشتى، ئەمدى قۇساق تەس! ئۇلارنىڭ بۇ ئىشى سۇيىقەست ھەم تۆھمەت جىنايىتىنى شەكىللەندۈردى. بۇنداق شارائىتتا ئۇلار ئۆز تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ بولسىمۇ ھەرگىز ئىقرار قىلمايدۇ.

ـــ سېنىڭچە، قانداق قىلسام بولار؟

ـــ مەسۇم قابىلنىڭ «بۇ ئىشلارنى قانۇن ئارقىلىق ھەل قىلمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى» دېگىنىگە قارىغاندا، سۈيىقەستنىڭ تېگى ـ تەكتىدىن خەۋىرى بار، ـــ دېدى ھېكمەت، ـــ ئۇنىڭ ساڭا ياردەم قىلغۇسى بولمىسا سېنى «كۆ-تۈزانقان» لىقىنى دەمدۇ. شۇڭا يارىنىڭ ئېغىزىنى مەسۇم قابىل-دىن ئىزدەش كېرەك.

تۇرسۇنجان تىزىغا جەينىكىنى قويۇپ ئېڭىشكىنىچە ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتتى. ئاغزى ـ بۇرنىدىن چىقىۋاتقان قويۇق تاماكا ئىسى تولغىشىپ تورۇسقا كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. «قانۇن ئارقى-لىق ھەل قىلىش» مەسىلىسى ئۇنى چىگىش خىياللار تورىغا چىرماپ قويدى. كۆز ئالدىدا سوراق مەيدانلىرى، فورما كىيگەن كىشىلەر، ۋارقىرىشىش ـ تىللىشىش، قول شىلتىشلاردەك تۇۋۈسىز جېدەللەر ئايان بولدى. ئىش شۇ دەرىجىگە يەتكەنكى،

ئەمدى سۇغا يالىڭاچ سەكرىمسە بولمايتتى، بولمىسا ئەل ـ جامائەت ئالدىدا قەلەم ھەققىنى ئېلىپ قاچقان «ئوغرى ـ خىيا-نەتچى» ئاتىلىپ قېلىش خەۋپى مەۋجۇت ئىدى. ئەگەر بۇ ئىشتا سەللا بىخەستەلىك قىلىپ سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويۇلسا خىزمەت-تىن ھەيدىلىش، چوڭ گۇناھ يېزىش، ئاگاھلاندۇرۇش، ھەتتا قانۇنىي جازاغا ئۇچراپ تەقدىر ـ ئىقبالىغا داغ چۈشەتتى. تۇر-سۇنجان بىلەن پەيتۇل ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش قارىماققا ئادەت-تىكى كىچىك ئىشتەك كۆرۈنسىمۇ، سىياسىي، ئىقتىسادىي مەز-مۇنى چوڭ ئىدى. پەقەتلا بۇ ئاغلانغانلىقى ئۈچۈن، ھەر ئىككى تەرەپ جان تىكىپ ئېلىشىشقا، بۇ يولدا قىلچە رەھىم ـ شەپقەت قىلماي دۈشمەنلىشىشكە توغرا كېلەتتى. قورقۇنچلۇق يېرى، قارشى تەرەپ پىكىر بىرلىكىگە كېلىۋالغان، ھەرقانداق ئىشنى قائىدە ـ نىزام، پرىنسىپ، تۈزۈم، ئۇلىي رامكىلارغا ماسلاش-تۇرۇپ ھەم چۈشۈرۈپ مۇنازىرىلىشىدىغان بىر توپ ئۇيۇشقان زىيالىيلار ئىدى، راست گەپنى قىلغاندا، ئاڭلىق مۇتتەھىملەر ئىدى.

كىچىككىنە نەشرىياتتا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش شۇنچىلىك بوران ـ چاپقۇنسىز ئۆتمىگەنسىكەن، نەچچە يۈز ھەم نەچچە مىڭلى-غان ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى بىۋاسىتە زاۋۇت، فابرىكا، كان ـ كارخانا، چوڭ شىركەتلەردىكى ئىسلاھاتچىلارنىڭ بېشىغا قانداق پاجىئەلەرنىڭ كېلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغان تۇرسۇن-جان ئېغىرلىشىپ كەتكەن تېنىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى.

ـــ مەن قايتاي، ـــ دېدى ئۇ روھسىز قىياپەتتە، ـــ بۇ-نىڭدىن كېيىن سېنى كۆپ ئاۋارە قىلىشىم مۇمكىن، مەسلىھەت-تىگە موھتاجمەن.

ـــ بۇنىڭغا گەپ كەتمەيدۇ، ـــ ھېكمەت ئۇنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ قويدى، ـــ روھىڭنى چۈشۈرمە، قەددىڭنى رۇسلا، بە-

لىپ قوي «روھى چۈشكەن ئادەمنىڭ ئېتىمۇ چاپالمايدۇ» دېگەن گەپ بار. بۇنداق كەيپىيات سېنىڭ تەبىئىتىڭگە، قۇيۇن لەقە-مىڭگە ماس كەلمەيدۇ.

ـــ چاقچىقىڭنى قارا سېنىڭ، ـــ تۇرسۇنجان كۈلۈپ قويدى، ـــ قىلغان سۆزلىرىڭدىن ماڭا غەيرەت ـ شىجائەت كىر-گەندەك بولدى، رەھمەت ساڭا.

تۇرسۇنجاننى ئۇزىتىپ چوڭ كوچىغىچە بىللە چىققان ھېكە-مەت تۇرسۇنجانغا ئالغان قەلەم ھەققى، تەھرىرلىگەن كىتاب، پەيتۇلغا بەرگەن پۇل، سىرتقا ئۇيۇشتۇرغان ئەسەرلەر، ئومۇمەن ئىقتىسادقا ئائىت ئېلىم ـ بېرىم ئىشلىرىنى ئاي ـ كۈنلىرى بويىچە تىزىملاپ قويۇش، كېيىن بۇ ئىشلارنىڭ چوقۇم سۈرۈشته قىلىنىدىغانلىقىغا قەدەر تاپىلىدى.

ـــ چۈشمۇ بولۇپ قاپتۇ، ـــ ھېكمەت سائىتىگە قارىدى، ـــ تاماق يەپلا كەتسەك بولمامدۇ، ماھىگۈلنىڭ ئىش-تىن چۈشىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى.

ـــ ماھىگۈل دېسەڭ ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى تۇرسۇنجان، ـــ ئايالىڭنىڭ كىتابىنى ئالدىمدىكى ماجىرالار ئو-ڭۇشلۇق ھەل بولغان ھامان مەبلەغنى ئۆزۈم سېلىپ نەشر قىلدۇرماقچى. نەچچە يىل بېسىپ ياتقان گۇناھىم ئۈچۈن ماھە-گۈل خۇش بولغۇدەك رازى قىلىمەن.

ـــ دېمىسەڭمۇ بەك كېچىكىپ كەتتى، ـــ ھېكمەت يەنىلا تۇرسۇنجاننى ئايىدى، ـــ ئاۋۋال بېشىڭنى ساقايت، ئاندىن بىر گەپ بولار.

ـــ ھە راست، «تۇمانلىق يىللار» قانداق بولۇپ كەتتى. مەن ساڭا يەنە بىر قېتىم دەپ قويای، ئۇنى ئۆزۈم چىقىرىمەن.

ـــ تۆتىنچى تومنى يېزىپ ئوتتۇرىلاشتىم، بىرەر ـ ئىك-كى ئايدا قولۇمدىن چىقارمىكىن.

تۇرسۇنجان ھېكمەت بىلەن خوشلىشىپ تاكسىغا ئولتۇرۇپ

كەتتى. ئۇ يولدا بارغۇچە مەسۇم قابىل بىلەن كۆرۈشكەندە نېمىلەرنى دېيىش ھەققىدە ئويلاندى، شۇنداقلا پەيتۇلنىڭمۇ تو-مۇرنىنى تۇتۇپ بېقىش ئۈچۈن بىر قېتىم كۆرۈشۈشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

تاكسى «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ ئائىلىلىكلەر بىنالىرى ئورۇنلاشقان ھويلا دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى. تۇرسۇنجاننىڭ خىزمەت رەسمىيىتى يۆتكەلمىگەچكە، بۇ قورۇدىن كۆچمىگەندى. پەيتۇل، مەسۇم قابىللار بىنادا، ئۇ بولسا يەنىلا يەرلىك ئۆيدە ئولتۇرۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۆيى ھويلىنىڭ ئارقا تەرىپىدە بولغاچقا، ئىككى بىنا ئوتتۇرىسىدىكى تارچۇقتىن ئۆتۈپ بارغىلى بولاتتى. تۇرسۇنجان بىنا دوقمۇشىدىن ئايلىنىشى، مەسۇم قابىل ئۇنى ئارقىدىن چاقىرىپ قالدى. ئۇ ئۇلۇشكۇن كەچ ھاردۇق سوراپ كىرگەن بولسىمۇ، يەنىلا قىزغىن كۆرۈشتى.

— قانداق، ھاردۇقىڭىز چىقىپ قالغاندەكمۇ؟ — مەسۇم قابىل ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇراتتى، — مىجەزىڭىز يوق-مۇ نېمە، چىرايىڭىز بىر قىسمىلا تۇرىدۇ.

— مەسۇم قابىل، سىز بىلەن پاراڭلاشقۇم بار ئىدى، — دېدى تۇرسۇنجان، — ۋاقتىڭىز يېتەرمۇ؟

— بولىدۇ، مەنمۇ سىز بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىدىم، ئەتە كەچ ھەممىسى ئىشتىن چۈشۈپ كەتكەندە ئىشخانامغا كېلىڭ. قۇيرۇقفا دىققەت قىلارسىز - ھە؟ — مەسۇم قابىل مەنىلىك كۈلۈپ قويدى.

— رەھمەت سىزگە، — تۇرسۇنجان كېتىپ قالدى.

مەسۇم قابىل ھازىر ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قول مۇدى-رى ئىدى، بۇ تاجنى كىيگىنىگىمۇ ئۇچ ئاي بولۇپ قالاي دېدى. بۇرۇن كىچىككىنە بىر ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن كېجاڭلىقىنى ئەنقا-نىڭ سۈتىدەك تۇتىيا بىلگەن بۇ بەندە ھازىر ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولۇشتەك ئەمەلگىمۇ رازى ئەمەستەك قىلاتتى. ئەمەل

ئېتىغا مىندۇرۇپ قويۇپ تىزگىنىنى ئۆزى تۇتۇۋالغان پەيتۇلنى چەيلەپ - يانجىۋەتسىمۇ دەردى چىقمايتتى. گەرچە ئۇيغۇر بۆ-لۇمنىڭ ئەمەل تىزگىنى پەيتۇلنىڭ قولىدا بولغان بىلەن، ئۇ-نىڭ بوينىغا چىگىلگەن سىرتماقنىڭ ئۇچى مەسۇم قابىلنىڭ ئالقىنىدا ئىدى. شۇڭا، ئۇ بۇرۇنقىدەك پەيتۇلغا كۈچۈكلىنىپ كېتىدىغان، قۇيرۇق شىپاڭشتىپ خۇشامەت قىلىدىغان، تەخسە كۆتۈرۈپ بېلىنى پۈكىدىغان ئىشلارنى قىلمايتتى، بەلكى يولىو-رۇقلىرىنىمۇ مەنسىتمەي ئاڭلاپ گىدىيىپ چىقىپ كېتەتتى. باشلىقىغا ھېيىقماي تىكىلىپ، بەزىدە گەپلىرىنىڭ بېلىگە تېپەد-تى. بولۇپمۇ پەيتۇل ساختا تالون ئارقىلىق قىرىق مىڭ سومدىن مەسۇم قابىلغا بەش مىڭ سوم بېرىپ، قالغىنىنى مالىيە بۆلۈمى-دىكى ئۇچ ئادەم بىلەن بۆلۈشكەندىن كېيىن، غەزەپ قېپى يېرىلغان مەسۇم قابىلنىڭ يۈرىكى ئاتنىڭ كاللىسىدەك يوغىناپ كەتتى. يېشىل تۆمۈر ساندۇقتا كونۇبرتىنىڭ ئىچىدىن چىقماي ئۇخلاۋاتقان ئۇ پۇل ۋاقتى كەلگەندە كىملەرنىڭدۇر پېيىنى قىر-قىيدىغان قايچا بولىدۇ! بۇنداق كىچىككىنە مەنپەئەت ئالدىدا «ئۇلۇغۋار» تىلەكلىرىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان مەسۇم قابىل تېخى تۇغۇلمىدى!

تۇرسۇنجان كەلگەن كۈندىن باشلاپ پۈشقىقىغا پىت چۈش-كەن پەيتۇل ئولتۇرۇلمايلا قالدى. ئۇ شۇ كۈنى كەچتىلا مەسۇم قابىلغا «ئەتىلەتىن ماڭا بىر يولۇقۇڭ، قىلىشىدىغان مەسلىھەت بار» دېگەن بولسىمۇ، مەسۇم قابىل «مەنسىز نېمە ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايسەن» دېگەندەك، ئىككى كۈنگىچە ئۈنى تەقەز-زا قىلىپ قارىسىنى كۆرسەتمىدى. مانا بۈگۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرمەكچى بولۇپ ئەمدىلا ھويلىغا چىقىشى، تۇرسۇنجاننى كۆ-رۈپ قالدى. بۇمۇ بىر تەرەپتىن ئوڭ كەلگىنى، بولمىسا ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىش، چىمدىپ سەكرىتىش ئۈچۈن ئۈنى ئۆزى ئىزدىمەكچى بولۇپ تۇراتتى.

مەسۇم قابىل ئىشكنى چېكىپ كىرىپ كەلگەندە، پەيتۇل چۇشلۇك تامىقنى يەپ بولۇپ يېزىقچىلىق ئۇيىدە سالقىنداپ ئولتۇراتتى. بۇلۇڭغا قويۇلغان شامالدۇرغۇچ بېشىنى ئىككى تەرەپكە توختىماي چايقاپ، نېپىز دېرىزە پەردىلىرىنى ئوسۇلغا سېلىۋەتكەنىدى. مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ ياسالما تەكەللۇپلىرىغا «تاماقمۇ يېدىم، چايمۇ ئىچتىم» دەپ دوق قىلغاندەك جاۋاب بەردى - دە، يالغۇز كىشىلىك دۇنيانغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئۇتتۇرۇقۇمتەكەن قىمارۋازدەك خۇيلىنىپ يۇرگىنىگە نەچچە ئاي بولۇپ قالغانلىقىنى سېزىپ كېلىۋاتقان پەيتۇل «ئۇيغۇر بۇلۇمىنىڭ بۇكىنى ئوڭچە كىيگۈزمىدىڭ، ئۆزلىرىڭ كۆپ ئېلىپ ماڭا ئارانلا بەش مىڭ سوم بەردىڭ... دېگەن قورساق كۆپۈكىدە شۇنداق قىلىۋاتسەنغۇ» دەپ ئويلىدى. شۇڭا ئۇ تايغانىنىڭ تۇكىنى يېتىشىغا سىلاپ، ئاچچىقلىتىپ قويماسلىقنى كۆڭلىگە پۇكتى.

— مەسۇم قابىل، ئىككى كۇندىن بېرى ئەجەب كىرەل - مىدىڭىز؟ — پەيتۇلنىڭ ئاۋازى تولىمۇ يۇمشاق ئىدى، — مەجەزىڭىز يوقمۇ يە؟

— مىجەزىم جايىدا، پەيتۇلكا، ئاۋۇ بىر نېمىڭىزنى ئۆچۈرۇۋەتسىڭىز قانداق؟ — مەسۇم قابىل قوپاللىق بىلەن شامالدۇرغۇچنى ئىما قىلدى، — بۇ بىر نېمە ئادەمنى ئاسانلا تومۇقلىپ قويىدۇ.

پەيتۇل ياۋاشلىق بىلەن شامالدۇرغۇچنىڭ كۇنۇپكىسىنى بېسۋېتىپ جايىغا كېلىپ ئولتۇردى. مەسۇم قابىلنىڭ توك تېزەكتەك كەيپىياتى بىلەن ياخشى مەسلىھەتكە ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلغان پەيتۇل گەپنى يىراقتىن ئايلاندۇرۇپ كەلدى. ئۇ مۇشۇ كۇنلەردە ئالدىراش بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى، كۆرۈۋاتقان ئورنىگىنالارنىڭ بېسىلىپ ياتقانلىقىنى (مەسۇم قابىل كۇلۇۋەتكىلى تاسلا قالدى، چۇنكى نەشرىياتنىڭ ھالى ئۇ

نىڭغا ئايان ئىدى) دەپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇر بۇلۇمىنىڭ قەلەم ھەققىنى تەستىقلاش، ئەسەر ئۇيۇشتۇرۇش، پىلانغا كىرگۈزۈش قاتارلىق ھەممە خىزمەتلىرىنى مۇستەقىل ئىشلەشنى تاپشۇردى، ئۆزىنىڭ چات كېرىۋالمايدىغانلىقىنى يېپىق گەپلەر بىلەن ئۇقتۇردى. قىسقىسى، ئېتىڭنىڭ تىزگىنىنى ئۆزۇڭ تۇت، دەپ مەردلىكىنى بىلدۇردى، كۆڭۈل ياسىدى. چىرايى سەل ئېچىلغاندەك قىلغان مەسۇم قابىلمۇ «ئەزرائىل كانىيىڭنى بوغقاندىلا ئىمان ئېيتىسەن، قاپاقۇاش» دېگەنلەرنى كاللىسىدىن ئۆتكۇزدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ پەيتۇلنىڭ ئېچىدە يەنە قانداق توڭگۇزلارنىڭ قۇتراۋاتقانلىقىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن چىرايىغا كۇل-كە، ئاۋازىغا تەبىئىيلىك تۇسىنى بەردى.

— راست گەپنى قىلسام پەيتۇلكا، ئىككى كۇندىن بېرى زاۋۇتتىن كېلەلمىدىم، — دېدى مەسۇم قابىل، — بېسۋاتقان بىرنەچچە كىتابنىڭ بەتلىرى ئالمىشىپ، ئىچىدىكى قىستۇرما رەسىملىرى جايىغا قويۇلماپتۇ. پۇتۇنلەي قالايمىقان تۇپلىنىپ قاپتۇ.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىدىم، — بېشىنى سېلىپ ئولتۇرغان پەيتۇل خېلىغىچە جىمىپ كەتتى. ئۇ مەسۇم قابىلنىڭ گەپ يورغىلىتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ چاندۇرمىدى، — قاراڭ مەسۇم قابىل، بۇ تۇرسۇنجان دېگەن قۇيۇن بالا - قازادەك يېتىپ كەلدى. سىز ئۇنى ئەمدى كەلمەيدۇ دېگەچكە...

— چەت ئەلگە چىققانلاردىن قايتىپ كەلگەنلەرمۇ، كەلمىگەنلەرمۇ بار، بۇنىڭغا ئىككىنچى بىر كىشى قانداق ھۆكۈم قىلالايدۇ؟ قىزىقكەنسىز پەيتۇلكا، — مەسۇم قابىلنىڭ ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن ئۆزىنى چەتكە ئالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى، — مېنىڭ دېگەنلىرىمۇ پۇتۇنلەي پەرەز - دە.

— سىز... ئۆز... ئۆز ۋاقتىدا، — پەيتۇل ئاچچىقىدا دۇدۇقلاپ كەتتى، — ئۇنىڭ كەلمەيدىغانلىقىغا ئىسپات - پىس-

پاتلارنی كۆرسەتمىگەن بولسىڭىز. . .

— مەن پەقەت، ئارۇپ بايۇەچچە كاتتا باي بولغاچقا، تۇرسۇنجاننى ياخشى ئۆي - ماكانغا، بايلىققا ئىگە قىلسا كېلەل- مەسلىكى مۇمكىن دېگەن پەرىزىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم، قەتئىي كەلمەيدۇ دېمىدىم، — مەسۇم قابىلنىڭ قىياق كۆزلىرى چەك - چەيدى، — شۇڭا ئۇنىڭ «بۇ يەرلەردە تۇرۇشقا يۇزۇمۇ قالمە- دى» دېگەن سۆزلىرىنى دەڭسەپ كۆرۈڭ، دېيىش ئارقىلىق مەنتىقىي خۇلاسە چىقىرىشنى ئۆزىڭىزگە قالدۇردۇم.

پەيتۇل ئۇنىڭغا يالتىيىپ تىكىلدىيۇ، لېكىن بىر نېمە دېيەل- مىدى. تېخى ئۇچ ئايىنىڭ ئالدىدا دېيىلگەن گەپ - سۆزلەر ئاستىن - ئاستۇن قىلىنىپ ئۆزىگە ئارتىلىپ قېلىۋاتقان يەردە، باشقىلارغا بىر نېمە دېمەك تەس ئىدى. مەسۇم قابىلنىڭ بۇ ئۇستاتلىقىدىن قارىغاندا رەددىيە بېرىشكىمۇ بولمايتتى. چۈنكى، مەخپىي سىرلار تەتۇرىگە ئېشىلىپ ئارقان ئۇزۇلۇپ كەتسە، كۆز ئالدىدىكى خەۋپتىن پەيتۇلنىڭ ئامان قېلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ تۇرسۇنجاندەك بىر مىخ يۇرىكىگە قادىلىپ تۇر- غان بۇگۈنكى كۈندە مەسۇم قابىل بىلەن پەيتۇلنىڭ ئوتتۇرىسى- دىكى ئارازلىق ياخشى ئاقىۋەت كەلتۇرمەيتتى، شۇڭا ئۇ بىردەم- دىلا هوريدىن چۈشتى.

— مەسۇم قابىل، بەزى ئىشلار بېشىمنى قاتۇرۇپ تۇرۇ - ۋاتىدۇ، — دېدى پەيتۇل ياۋاشلىق بىلەن، — بولۇپمۇ ئاپتور- لارنىڭ قەلەم ھەققى مەسىلىسى. . .

— سىزمىچۇ پەيتۇلكا، مېنىڭدىن بەتتەر ئالدىراقسان ئادەمكەنسىز، — مەسۇم قابىلنىڭ ئېغىزىدىن ئالدىن ئويلانغان سۆزلەر تىزىلىپ چىقىشقا باشلىدى، — مەن سىزگە «ئاپتورلار ئەرز قىلىپ قالسا يۇقىرىدىن تەكشۈرۈپ كېلىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇلار تۇرسۇنجان ئېلىپ قاچقان قەلەم ھەققى تالونىنى سۇرۇشتۇرسە قانداق قىلىسىز؟» دەپ سىزنى خەۋپتىن ئاگاھ-

لاندۇرسام، سىز ئۇپۇل - توپۇللا مالىيە بۆلۈمىدىكىلەرنى مېھ- مان قىلىپ، ساختا تالوندىن بىرنى ياساپ چىقىپ پۇللارنى ئۇلەشتۇرۇۋەتكىنىڭىز نېمىسى؟

پەيتۇلنىڭ كاللىسى ھېچنېمىگە ئىشلىمەي گاراڭلا بولۇپ قالدى. گەرچە ئۆز ۋاقتىدا ھەممە ئىنچىكە پىلانلار مەسۇم قابىل تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان بولسىمۇ، بىراق ھازىر ئۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى قىلغاندەك تۇيغۇغا كېلىپ قالغاندى.

— ئەگەر تۇرسۇنجان بۇ ئىشنى بىلىپ قالسا، — پەيتۇل- نىڭ بېشى مەيدىسىگە ساڭگىلاپ قالغاندى، — پەيلىنى بۇزۇپ چوڭ ماجىرا چىقىرىشى تۇرغانلا گەپ.

— بىلىپ قالسا ئەمەس، بىلىپ بولدى، — مەسۇم قابىل ھېلىلا ئۇنىڭ بىلەن ھويلىدا ئۇچراشقانلىقىنى دەپ بەردى، — ئۇ تاينىلىق ھېكمەتنىڭ قېشىدىن كەلدى. «سىز بىلەن سۆز- لەشمىسەم بولمايدۇ» دەيدۇ. پەيلى ئىنتايىن بۇزۇق، ئەھۋالدىن قارىغاندا، قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇ چوقۇم ھېكمەتنىڭ پىلانى. ئەگەر ھېكمەتلا تۇرسۇنجانغا ھەمقان بولىدىكەن، كۇنىڭىز تەس.

— قانۇن ئورۇنلىرىغا؟ — پەيتۇلنىڭ كالپۇكلىرى تىت - رىدى، — ئۇنداقتا. . .

— ئۇنداقتا كونا - يېڭى ئىشلارنىڭ ھەممىسى چۈۋۈلۈپ چىقىدۇ، — مەسۇم قابىل ئۇنىڭ گېپىنى تارتىۋالدى، — شۇڭا سىزدىمۇ ئىدىيىۋى تەييارلىق بولۇشى كېرەك. تۇرسۇنجان يۆتە- كىلىپ كېلىشىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى قەلەم ھەققى تالونلىرى، سىز ئويۇشتۇرغان ئەسەرلەرگە تارقاتقان پۇل ھۆججەتلىرى، ئەڭ مۇھىمى، ئۆزىڭىز ھەر خىل ئۇسۇللاردا ئالغان پۇل قاتار- لىق ئىقتىسادىي پاكىتلارنى بىر قۇر كۆرۈپ چىقىپ جاي - جايىغا توغرىلاڭ.

— ئاپلا، — دېدى پەيتۇل ئېڭىكىنى تۇتۇپ، — تۇرسۇن-

جان يېڭى يۆتكىلىپ كېلىپ خىزمىتىگە ئولتۇرغاندا، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر بۆلۈمگە تەئەللۇق ماتېرىياللار بىلەن بىرنەچچە يىللىق قەلەم ھەققى تالونلىرىنىڭ كۆتەكلىرىنى بىللە تاپشۇرۇپ بەرگەندەك ئېسىمدە بار.

— توۋا قىلدىم، قىلغان ئىشىڭىزنى كۆرمەمدىغان، — دېدى مەسۇم قابىل ئېچىنغان قىياپەتتە، — ۋاقتى كەلگەندە ئۇ تالونلار سىزنى ۋەيران قىلمۇېتىدۇ.

— «بىر قەلەم ھەققى ئىشىنى ئېنىقلىماقچى ئىدۇق» دەپ سوراپ باقسام قانداق؟

— ھازىرمۇ؟ يەنە كېلىپ پىچاق ئۇچى كانايغا تاقالغاندا دەڭا، — مەسۇم قابىل زەھەردەك كۈلدى، — بەزى چاغلاردا نېماندىغا كاللىڭىز ئىشلىمەيدۇ سىزنىڭ. بۇنداق قىلسىڭىز ئۇخلاۋاتقان يولۋاسنىڭ بۇرۇتىنى يۇلغان بولمامسىز. ئارىدىن ئالتە - يەتتە يىل ئۆتۈپ كەتتى. تۇرسۇنجان بەلكىم ئۇ نەرسىلەرنى ئونتۇپ كەتكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن، تېخى كونا نەرسىلەر ئىكەن دەپ كۆيدۇرۇۋەتتىمۇ. ئېھتىمال، بۇ قېتىمقى ئېلىشىشتا ئۇ نەرسىلەرنىڭ قانچىلىك ئەھمىيىتى بارلىقىنىمۇ بىلمىسە كېرەك.

— توغرا، توغرا، بۇ پەرىزىڭىز مېنى خىجىلا خاتىرجەم قىلدى.

— مەن سىزگە دەپ قويايي، پەيتۇلكا، تۇرسۇنجان ئاپتورلارنىڭ قەلەم ھەققىنى پەقەت مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ ئالالايدۇ. ئۇ دېگەن ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ باشلىقىنىڭ ئىشى، شۇڭا سىز نېمانچە غەم قىلىپ كېتىسىز؟

— راست، بۇ مالىيە بۆلۈمىدىكىلەرنىڭ ئىشى تۇرسا، ئەلۋەتتە مېنىڭ خەۋىرىمىدە يوقتە.

— پەيتۇلكا، تۇرسۇنجان بايا «ئەتە كەچ ئىشخانىڭىزغا كىرىمەن» دېگەن، ئۇنىڭ ئۇچىدىكىسى بىر بىلىپ باقماقچى، — مەسۇم قابىل ئورنىدىن تۇردى، — ئۇنىڭدىن كېيىن بىرەر مەسلىھەتكە كېلەرمىز.

— ئۇنداقتا ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ بولۇپلا مېنىڭ ئۆيۈمگە كىرىڭ، قانچە كەچ بولۇپ كەتسىمۇ ساقلايمەن، — پەيتۇل يەنە نېمىدىندۇر خاتىرجەم ئەمەستەك قىلاتتى، — مەسۇم قابىل، زاۋۇتتىكى ئىشلىرىم ئالدىراش دەۋاتاتتىڭىز، ئەتە ئەتىگەن ئىشخانىدا بولالامسىز؟

مەسۇم قابىل تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. بىراق، شۇ ھامان كونا قەلەم ھەققى كۆتەكلىرىدىن ئەندىكىپ تۇرغان پەيتۇلنىڭ نېمە ئىش قىلماقچى ئىكەنلىكىنى مۇسەللەپ بولدى - دە، ئۇنىڭغۇ كۆڭلىدە ئىنتايىن نازۇك بىر ھېسىلە ئاپىرىدە بولدى.

— ئەتە چۈشكىچە زاۋۇتتا بولارمەنمىكىن، — مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ خۇدۇكسىنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى، — قانداق، تاپشۇرىدىغان بىرەر ۋەزىپە بارمىدى؟

— بار ئىدى. بولدى، زاۋۇتتىكى ئىشىڭىزدىن قالماڭ، سىز كەلگەندىن كېيىن قىلساقمۇ بولىدۇ، ئانچە مۇھىم ئەمەس.

مەسۇم قابىل چىقىپ كەتتى. ئەمما، ئۇ ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ئەمەس، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشقا چۈشۈشتىن سەل ئىلگىرى ئىدارىگە كەلدى. ئىشخانا ئىشىكىگە قۇلاق يېقىپ تىڭشاۋاتقاندا، ئۇنىڭ يۇرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك دۈپۈلدەيتتى، چۈنكى ئۇۋلىماقچى بولغان ئوۋ قۇربانى تورغا چۈشكەندەك قىلاتتى. ھاياجان شادلىقىدىن قوللىرى تىترەپ تۇرغان مەسۇم قابىل تۇز قۇلۇپقا ئاچقۇچنى سېلىپ ئىشكىنى ئاچتى، ئاندىن بۆلۈمگە كىردى. توۋا دېمەي ئىلاج يوق، پەيتۇل قولىدا ئامبۇر تۇتقان ھالدا غەلىتىلا ھىجىيىپ قاراپ تۇراتتى. تۇرسۇنجاننىڭ بۇلۇڭغا يۆتكىۋېتىلگەن خىزمەت ئۈستىلىنىڭ تارتمىلىرى سۇغۇرۇۋېتىلگەن، ئىشكاپ ئىشىكلىرى ئوچۇق، بۇزۇلغان قۇلۇپلىرى ئىلغۇرلىرىدا ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۈستەل ئەتراپىدا بولسا كىتاب،

خاتىرە، ئورىگىنال دەپتەرلىرى، قەلەمدان، سىياھ قۇتىلىرى، دەستە ـ دەستە ماتېرىياللار دۆۋىلىنىپ كەتكەنىدى. ئىزىغا چۈشكەن ئوۋىنى ئەپچىللىك بىلەن قولغا چۈشۈرگەن ئوۋچى. دەك، ئىشخانا ئوتتۇرىسىدا قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ گىدىيىپ تۇرغان مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ ئوچۇق قالغان ئىشىكە قاراپ بارغانسېرى تىزلىرى تىترەپ، چىرايىنىڭ ئۆمسۈرۈن ھالەتتە ئاقىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىشكىنى گۈپلا قىلىپ يې. پىۋەتتى، ئاندىن چىرايىغا كۈلۈمسىرەش ئالامىتى بېرىپ، يەر. دىكى ئەتۈركە، بولقىلارنى ئېلىپ ئۈستەل ئۈستىگە قويۇپ قويدى.

— پەيتۇلكا، مەن كەلگەندىن كېيىن بىللە قىلماقچى بولغان ئىشىڭىز شۇمىدى؟ — مەسۇم قابىل ھېچ ئىش يۈز بەر. مىگەندەك سورىدى، — ئەجەب مېنى ساقلىماپسىز! بۇنى «ئانچە مۇھىم ئەمەس» دېگىلى بولمايدىكەن. قانداق، ئىزدىگەن نەرسە. ڭىز تېپىلدىمۇ؟

. . . . . .

— مەنچە، تۇرسۇنجان كونا قەلەم ھەققى تالونلىرىنى بۇ يەرگە قويىدىغان ئۇنچىۋالا ئەخمەق ئەمەس، — مەسۇم قابىل چېچىلغان ماتېرىياللارنى رەتلىدى. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى ناھايى. تى تەبئىي ئىدى، — قېنى پەيتۇلكا، كەلمەمسىز، بۇ نەرسە. لەرنى جاي ـ جايىغا قويۇپ يىغىشتۇرۇۋېتىلى، بىر كىم كىرىپ قالسا، ئىشخانىغا «ئوغرى كىرىپتۇ» دەپ قالمىسۇن يەنە. . .

ئۇلار تۇرسۇنجاننىڭ ماتېرىياللىرىنى سەرەمجانلاشتۇر. غاندىن كېيىن، ئۈستەلنىڭ ئالدىنى تام تەرەپكە قىلىپ بۇلۇڭغا نىقتاپ قويۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇزۇلغان قۇلۇپ، ئىلغۇلار كۆرۈنمەي قالدى.

سەھەردە كەلگەن پەيتۇل نەشرىيات باشلىقى، مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلارنىڭ ئىشخانىسىنى تازىلايدىغان تازىلىقچى ئايال

كېلىشى بىلەن مەسۇم قابىلنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. ئۇ تازە. لىقچى ئايال ئىشنى تۈگەتكەندىن كېيىن «مەسۇم قابىلنى ساقلا. يمەن» دېدى ـ دە، گېزىت كۆرگەن بولۇپ ئولتۇردى. ئۇ ئايال چىقىپ كېتىشى بىلەن ئىشكىنى تاقاپ «قېدىرىش» نى باشلىۋەت. كەن پەيتۇلنىڭ ئۆز ئىختىيارىدا يېرىم كۈن بارلىقىدىن كۆڭلى توق ئىدى. بىراق، مەسۇم قابىلنىڭ تۇيۇقسىز كىرىپ قېلىشى ئۇنى ئاسماندىن تاشلىۋەتكەندەك بولدى.

تەرلەپ كەتكەن پەيتۇل ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكە قاراپ غىپلا ماڭدى ـ دە، «دىڭىدە» چۆچۈپ كەتتى. چۈنكى مەسۇم قابىلنىڭ ئاۋازى گويا سوتچىنىڭ ھۆكمىدەك ئاڭلا. نىندى.

— پەيتۇلكا، بۇ نەرسىلەرنى ئېلىۋالامسىز؟ — مەسۇم قابىل بولقا، ئامبۇر، ئەتۈركىلەرنى ئۇنىڭ قولىغا تۇت. قۇزدى، — تۇرسۇنجان بۇگۈن كەچتە كېلىمەن دېگەن، ئۇ مې. نى «ئوغرىلىق قىلىپتۇ» دەپ گۇمان قىلىپ قالمىسۇن. . .

خۇددى گاس ـ گاچا بولۇپ قالغاندەك زۇۋان سۈرەلمىگەن پەيتۇل، يەر قاققىنىچە شارتلا ئارقىغا بۇرۇلۇپ ئىشىك تۇتقۇچە. نى تۇتۇشى، بايىقىدىنمۇ بەتتەر چۆچۈپ، پۈتۈن بەدىنى سىلكە. نىپ كەتتى. چۈنكى مەسۇم قابىلنىڭ ئادەتتىكىدەك تىنىقمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن گۇلدۇرماما مەسىدەك ئاڭلىنىۋاتاتتى.

— پەيتۇلكا، بۇگۈن چېسلاغا نەچچە بولۇپ كەتتى؟

— سە. . . سەككىزىنچى ئاي. . . ئايغا ئون. . . ئونغۇ دەيمەن. . .

— بۇنى ئۇقۇۋالغىنىم ياخشى بولدى، ۋەدىلىشىپ قويغان بىر يەرگە بارماقچىدىم.

مەسۇم قابىل شۇ كۈنى شۇنداق خۇشال يۈردىكى، تېنى تېرىسىگە سىغماي قالدى. ئۇ پەن ـ تېخنىكا كىتابلىرى بۆلۈ. مى، ئۆسمۈر ـ بالىلار ئوقۇشلۇقى بۆلۈمى، ئىجادىيەت گۇرۇپ.

پىسى، كوررېكتورلار ئىشخانىسى دېگەندەك بارلىق ئىشخانىلارغا كىرىپ ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىگە چاقچاق قىلدى. قاملاشسۇن ـ قاملاشمىسۇن يۇمۇر ـ لەتىپىلەرنى سۆزلىدى. باشقىلار ھىجايسا، ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى. شۇنداق، ئۇ كۈلمەي كىم كۈلسۇن، ئۇ شادلانماي كىم شادلانسۇن؟! مەسۇم قابىل بۇرۇن تۇلكىنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇۋالغان بولسا، مانا ئەمدى نەق گەجگىسىدىن قاماللىۋالدى. بۇنىڭدىن كېيىن پەيتۇلىنىڭ بوينىغا قىلىچ تەڭلەپ تۇرسىمۇ ئۇ ھەرگىز مەسۇم قابىلنى چىشلەپ تارتالمايدۇ، ئۆزىگە شېرىك قىلالمايدۇ. «ساختا تالون»، «ئوغرىلىق»، «تۇرسۇنجاننى ھەيدەش» ھېيىللىرىدىن ئىبارەت بويىنىدىكى سىرتماق ئارقىنىنىڭ ئۇچى مەسۇم قابىلنىڭ قولىدا ئىدى. تۇرسۇنجان بولسا بېشىغا بالا تېغى ياغسىمۇ بىركىمنى ئۆزىگە چېتىۋالمىدىغان، «پالان ـ پۇستانلار مۇنداق دېگەچكە...» دەيدىغان نامەردلەردىن ئەمەس، ئەلۋەتتە.

خىزمەتچىلەر ئىشتىن چۈشۈپ بىرەر سائەت ئۆتمەيلا نەشرىيات ئىچى تىمتاسلىققا چۆمدى. پەقەت ئىش قوشۇپ ئىشلەگەنلەرنىڭ كارىدوردا تاقىلداپ ماڭغان ئاۋازى گاھى ـ گاھىدا ئاڭلىنىپ قالاتتى. ئىشخانىدا تاماكا چېكىپ ئولتۇرغان مەسۇم قابىل پات ـ پات ئىشىككە قاراپ كارىدوردىكى ئاياغ تىۋىشىنى تىڭشايتتى. دېگەندەك، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي ئىشىك چېكىلدى.

مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئىستاكانغا پۇراقلىق پەمىل چاي سېلىپ ئۇستىگە قايناق سۇ قۇيدى، تاماكا تۇتۇپ چاقماق چاقتى، ئاندىن قاتلانما ئورۇندۇقىنى سۈرۈپ تۇرسۇنجانغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇردى. ئۇ ئالدىدىكى كەيپىياتى چىگىش، سۇلغۇن چىرايىنى كۆرۈپ، يەنە بىر قېتىم كۆڭلى شادلىققا تولدى، ئىچىدە «سېنىڭدەك تىنىم تاپمايدىغان، خورىكى ئۇستۇن، يۇقىرى ـ تۆۋەننىڭ ھەممىسىدە كۆزىگە كۆرۈنگەن بىر ئىسلاھاتچىنىڭ بولۇشۇڭ شۇنچىلىك»

دەپ ئويلىدى. شۇنداقتىمۇ چىرايىدىكى تەبەسسۇم، ئىللىق كۈلكە، ئاۋازىدىكى سەمىمىيلىكىنى ھەرگىز سۇسلاشتۇرۇپ قويمىدى. تۇرسۇنجاننىڭ «قىرىق مىڭ سومنى ئېلىپ قېچىش» ھەققىدىكى گەپلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى، ھەتتا ئېچىنغاندەك قىلىپ تاماقلىرىنى چاكىلداتتى. بەزىدە «ھەي، ھەي، بۇ ناھەقچىلىقنى» دەپ خەيرىخاھلىق قىلدى.

— مەسۇم قابىل، بۇگۈن مەن بىر كۈن مېھمان ئۆزاتتىم، — دېدى تۇرسۇنجان، — ئۇلارنى قانداق مېھمان دېمەمسىز، ساپلا «قەلەم ھەققىنى بېرىۋەت» دەيدىغان ئاپتورلار، ئۇلارنىڭ سالغان تەڭلىكىگە چىدىماي بېرەي دەپمۇ ئويلىدىم، لېكىن ئۇنداق قىلسام مەن راستىنلا خىيانەتچى، ئوغرى ئاتىلىپ قالمامدىم.

— ئۇنداق قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. بۇ ئىشىڭىز پەيتۇلىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قالسا «تۇرسۇنجان ئېلىپ كەلگەن مىراس پۇلنى قەرزگە تۆلەۋاتىدۇ» دەپ پۇتۇن جەمئىيەتكە يېيىۋەتمەمدۇ.

مەسۇم قابىل قىرىق مىڭ سوم ۋەقەسىنى پەيتۇلدىن ئاڭلاپ ئىشەنمىگەنلىكى، بىراق كامىلىنىڭ نەزىرىدە ھەممىلا ئادەمنىڭ ئاغزىدا مۇشۇ گەپ بولغانلىقى، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ مەسۇم قابىلدىن كوچىلاپ سورىغىنىدا ئۇلارغا زەربە بەرگەنلىكى قاتارلىق جەريانلارنى قالدۇرماي سۆزلىدى. ئاندىن مالىيە بۆلۈمىدىكى خادىملاردىن سۈرۈشتۈرۈپ، رەسمىي قەلەم ھەققىنى تاپشۇرۇۋېلىش تالونىنى كۆرگەنلىكى، ئۇنىڭدا تۇرسۇنجاننىڭ خەنزۇچە ئىمزاسى بارلىقىنى ئېيتىپ بەردى.

— بۇ جەريانلارنى ئەينى ۋاقىتتا ھېكمەتكىمۇ ئېيتقان، — دېدى مەسۇم قابىل ئېچىنغان قىياپەتتە، — ئۇلار گېپىنى بىر قىلىپ «سەن پۇلنى ۋاكالىتەن ئالغان» دەپ تالونىنى دەستەك قىلىپ تۇرۇۋالسا سىز ھېچنېمە قىلالمايسىز. ئۇ-

نىڭ ئۇستىگە، سىزنىڭ ئىمزايىڭىز شۇنداق ئوخشىتىپ يېزىلغانكى، ئۆزىڭىزمۇ پەرق ئەتمەيسىز تەس.

— سىزچە قانداق قىلسام بولار؟ — تۇرسۇنجان مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرىنىڭ ئاساسى بارلىقىنى ھېس قىلدى، — سىز ھېكمەتكە «قانۇن ئارقىلىق ھەل قىلىش» مەسلىسىنى دېگەنىدىڭىز، شۇنداق قىلسام بولارمۇ؟

— ئۇنىڭدىن ئۆزگە چارە يوق، — دېدى مەسۇم قابىل دەرھاللا، — سىز تەپتىش مەھكىمىسىگە ئەرز سۇنۇڭ، مېنىڭ لوقمان ئىمىن دەيدىغان بىر تونۇشۇم بار، ئۆزىمۇ ئانچە ـ مۇنچە سىياسىي ماقالىلەرنى يېزىپ قويىدۇ. ئەگەر ئۇ كېلىپ قالسا ئىشنىڭ ئوڭىغا تارتقىنى شۇ.

— بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتىنى ئارىلاشتۇرۇپ قويسام مۇۋاپىق بولماسمىكىن؟

— سىز ھېچنېمىنى ئۇقمىغان بولۇپ يۈرۈۋېرىڭ، بۇ ئۆزۈمنىڭ ئىشى. بۇ قېتىم ئۆزىڭىزنى قوغدىمىسىڭىز بۇ نۇمۇسنى مەڭگۈ ئاقلىيالمايسىز.

قىسقىغىنا سۆھبەتتىن مەمنۇن بولغان تۇرسۇنجان خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. مەسۇم قابىل ئۇنى ئىشىككىچە ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىردى ـ دە، دىۋان يۆلەنچۈكىگە بېشىنى تاشلاپ ھۇزۇرلىنىپ تاماكا چەكتى. ئۇ تورۇسقا كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھالقا ـ ھالقا ئىسلارغا قارىغىنىچە، ئاۋۇال جاۋغايلىرى جىلمىيىپ، كۆزلىرى قىسىلىپ بىر قىسمىلا ھېجايدى، ئاندىن ئەسەبىيلەرچە «ۋۇ. . .» دېدى ـ دە، مۇشتۇمىنى كۆتۈرۈپ قويۇق ئىسلار ئارىسىدا سىلكىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ مەجنۇنلارچە شادلىقى ئىچىدە يېگىدىن يېگى پىلانلار بىخلانغانىدى!

ئەتراپىنى گۈگۈم قاراڭغۇلۇقى باسقان بولۇپ، ئاۋغۇستنىڭ ئىزغىرىن شامىلى چىقىپ تۇراتتى. مەسۇم قابىل كوچا چىراغلىرىنىڭ گۈڭگا يورۇقى ئاستىدا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىغاچ مې-

ڭىپ، ئائىلىلىكلەر قورۇسىنىڭ تۆمۈر شادىلىق دەرۋازىسىدىن كىرىپ كەلدى. ئۇ جىمجىت ھويلىغا سىنچىلاپ قارىۋەتكەندىن كېيىن، پەيتۇلىنىڭ ئىككىنچى قەۋەتتىكى يورۇپ تۇرغان دېرىزىسىگە تىكىلدى.

پەلەمپەيلەردىن تاراقلاپ ماڭغان تۇيۇقسىز يۈرىكى سەزگەن پەيتۇل ئىشىكنى ئېچىپ ئۇنى ساقلاپ تۇراتتى. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مېھمانخانىدا تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقاچقا، ئۇلارنىڭ يېنىغا چىقىلىق ئۆيگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قېلىشتى. مەسۇم قابىل بىرئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، تۇرسۇنجان بىلەن بولغان سۆھبەتنى سىرلىق ھالدا بايان قىلدى. پەيتۇل ئاڭلىغانسېرى كۆزلىرى چەمچىقلاپ، بېشى تىوختىماي گىلدىڭلاشقا باشلىدى.

— پەيتۇلكا، تەپتىش مەھكىمىسىدە بىرەر تونۇشلىرىڭىز يوقمۇ، — مەسۇم قابىل ئۇنىڭ يۆلىنىدىغان بىرەر ھىماتى بارمۇ، يوق دېگەن ئويدا ئۇنى چېكىپ كۆردى، — ئەگەر بولغان تەقدىردە بالدۇرراق بېرىپ ئالدىدىن بىر ئۆتۈپ قويغان بولسىڭىز.

— بار، بولمىدىغان، — پەيتۇل دەرھاللا جاۋاب بەردى، — تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ئالتىنچى دەرىجىلىك باشلىقى لوقمان ئىمىن مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغىنەم بولىدۇ.

— خېلى ئىشەنچىلىكمۇ؟ — مەسۇم قابىل لېۋىنى چىشلىدى، — ئارغامچىنى تەتۇر ئېشىپ يۈرمىسۇن دەيمىنا.

— نەدىكىنى، ئۇنىڭ تېخى ماركسىزملىق مىللىي مەسىلىگە ئائىت تۇزگەن كىتابچىسىنى پىلانغا كىرگۈزۈپ ئۆزۈم تەھرىرلەۋاتىمەن.

— ئۇنداق بولسا ياخشىغۇ، — مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ ئەڭ ئاجىز ھالقىسىنى بىلىۋالدى، — «ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قويۇڭ» دېگەن سۆزۈمنىڭ تېگىگە يەتكەنسىز؟

— يەتتىم، يەتمەمدىغان، ئۇنچىلىك رەسمىيەتلەرنى ئېپى - جېپى بىلەن قاملاشتۇرالايمەن، — پەيتۇل تەلۈلەرچە كۈلدى، — ئەمدى. . . ئەمدى مەسۇم قابىل ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇپىيە تۇنۇقۇدەك سىر - ئەسرالىرىمىز يوق. راست گەپنى قىلسام، بۇگۈن ئەتىگەن ھېلىقى ئىپلاس تالوننى تاپماقچى بولۇپ ئىشخانىڭىزغا كىرگەن. ئۇغۇ تېپىلمىدى، لېكىن تۇرسۇنجان ئۇستىلىنى كۆرۈپ قالمىغاندۇ؟

— بۇگۈنغۇ كۆرمىدى، ئەمما ھامان بىر كۈنى كۆرىدۇ. ئۇ چاغدا ئىشخانىغا ئوغرى كىرىپتۇ، دېسەك بولمىدىمۇ.

— ۋاي، ۋاي، ۋاي، كاللىڭىز ئەجەب ئىشلەيدۇ، جۇمۇڭ.

ئۇلار يەنە بىر دەم كۈسۈرلاشقاندىن كېيىن مەسۇم قابىل چىقىپ كەتتى. ئۆزىنى خېلىلا يېنىك ھېس قىلغان پەيتۇل گىلەم ئۇستىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. ئۇ نۇر-دۇن خوجىنىڭ «مەسۇم قابىل سىزگە ھاسا تاياق بولۇپ قالغۇ-سى» دېگەن سۆزلىرىنى قايتا ئەسلەپ، «بۇ ھاسا تاياق ئاخىر تۇرسۇنجانىنىڭ قاڭشىرىنى يارىدىغان بولدى» دەپ خۇشلۇقىغا سىغماي قالدى. مانا، مەسۇم قابىلغا ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ ھوقۇقىنى تەلتۆكۈس بېرىۋىدى، ئۇ باشقىدىنلا جانلىنىپ، پەيتۇلنىڭ ھەقىقىي جەڭگىۋار تايغىنىغا ئايلاندى. ھېلىقى بىر چاغدىكى قارا بوراندەك تۇتۇلۇپ كەتكەن چىراي نەلەرگىدۇر يوقلىپ، ئىچىدىكى ھۇنەر - ھېيىللىرىنى ئايماي كۆرسىتىۋاتىدۇ. ھەي، ھەي، ھوقۇق دېگەن بۇ نەرسە ھېلىقى چۆچەكتىكى ئوتۇنچىنىڭ ئۇر توقمىقىدىنمۇ يامان بولسا كېرەك، شۇڭا خوتەنلىك دېھقان-لارنىڭ «ھوي قوق» دېگىنى بىكار ئەمەسكەن - دە.

پەيتۇل ھەمدەم خىيالىلارنى قىلىپ ئۇچ كۈن ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئارىلىقتا ئۇ تەپتىش مەھكىمىسىدىكى ئالتىنچى باشلىق لوق-

مان ئىسمىنىڭ «ئالدىدىن ئۆتۈپ» قويغان بولسىمۇ، كۈنلىرى يەنىلا دەككە - دۈككىدە ئۆتۈۋاتاتتى. ئەگەر تاسادىپىي ئۆزگە-رىش بولۇپ، باشقا بىرى تەكشۈرۈشكە كېلىپ قالسا قانداق ئىشلار يۈز بېرەر؟ دېگەن قورقۇنچلۇق ئوي ئىشتىھاسىنى بو-غۇپ، ئۇيقۇسىنى قاچۇرماقتا ئىدى. لېكىن، بۇ چاغدا تۇرسۇ-جان ئەرز قىلىش بۇياقتا تۇرسۇن، ھەر كۈنى ئۆيىگە بېسىپ كىرىپ جېدەل چىقىرىۋاتقان ئاپتورلار بىلەن جېدەل - ماجىرا ئوينىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شۇنچىلىك تەرسا، توك ئىدە-كى، تۇرسۇنجانىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى، ئىزاھلىرىنى قېتىغمۇ ئالماي ئاھانەت ياغدۇراتتى. «تالونغا قول قويۇپ پۇلنى ئېلىپ قاچسەن، شۇنداق تۇرۇقلۇق تېنىۋالسەن» دېيىشىپ ياقىسە-دىن بوغاتتى. تۇرسۇنجانىنىڭ ئۇلارنىڭ پۇللىرىنى تۆلۈۋەتسە بىرەر غېرىب مويىمۇ تەۋرەپ قويمايتتى، بىراق ئوغرى، خىيا-نەتچى، ساختىپەز دېگەن ناملار پاكىتقا ئايلىنىپ قالاتتى. شۇڭا ئۇ بىر ئەتىگەنلىكى سومكىسىنى كۆتۈرگىنىچە پەيتۇلنىڭ ئىش-خانا ئىشىكىنى بىر تەپتى - دە، غەزەپ بىلەن كىرىپ كەلدى. قوش ئىشىكنىڭ تامغا سوقۇلۇپ، يەنە يېپىلىپ قالغاندىكى قاتـ-تىق ئاۋازى ۋە تۇرسۇنجانىنىڭ غەزەپتىن تاتىرىپ كەتكەن چىرا-يىدىن قورقۇپ كەتكەن پەيتۇل چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتـ-تى. ھەر ئىككىسى ھېلىلا بىر - بىرىنى بوغۇپ ئۆلتۈرىدىغاـ-دەك ئەلپازدا بىر ھازا تىكىلىپ قېلىشتى.

— ئېيتە قېنى، مېنىڭ نامىمدا قانچىلىك پۇل ئېلىپ خەجلىدىڭ؟ سەنلا ئىقرار قىلىپ بىر پارچە ھۆججەت يېزىپ بەرسەڭ مەن ھەممىنى تۆلۈۋېتەي، — تۇرسۇنجان سومكىدىن بىرنەچچە دەستە ئامېرىكا دوللىرى، خەلق پۇللىرىنى ئېلىپ ئۇستەلگە زەرب بىلەن قويدى، — خىيالىڭدا مېنى كەلمەيدۇ، دەپ ھەممە شالتاق، ئىجاسەتلىرىڭنى مېنىڭ يۈزۈمگە سۈۋۈماق-

چى بولدۇڭما؟

— بۇ. . . بۇ ئىشلاردىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق، — پەيـ
تۇلىنىڭ ئۇستەلگە تايىنىپ تۇرغان قوللىرى تىترەۋاتاتتى، —
ما. . . مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن سۆزلىشىڭ.

— سېنىڭ بۇيرۇقىڭسىز ئۇلار ئۇنلۇكرەك كېكىرەلەمدا؟
ھەممە ئويۇننى ئويناتقان سەن! — تۇرسۇنجان ئۇستەلگە ئۇر ـ
دى، — تۇرلۇك ـ تۇمەن نەيرەڭلەرنى ئىشلىتىپ مېنى خىزمەتـ
تىن ھەيدىدىڭ، ھەممە گېزىت ـ ژۇرنال، نەشرىيات باشلىقلـ
رىغا يامان كۆرسىتىپ سېستىتىڭ، بىرنەچچە ئاي بولماسلىقىمـ
دىن پايدىلىنىپ تۆھمەت، سۇيىقەست قىلدىڭ. مېنىڭ جان
تىكىپ ئىشلىگەنلىكىمنىڭ سازايىمۇ بۇ؟ سەن دۇئانىنى پىتلىق
چاپاندىن قۇتقۇزۇپ قويغانىنىڭ مۇكاپىتىمۇ بۇ؟ قېنى ئېيتە، —
تۇرسۇنجان دەھشەتلىك ۋارقىراپ ئۇستەلگە مۇشتلىغاندى، ئەتـ
راپتىكى ئىشخانىلارغا ئاڭلاندى، — نەشرىياتنىڭ باي قىلىپ،
ھەممە ئەيىب ـ نۇقسانلىرىڭنى يۆگەپ، ئاسراپ قالغانلىقىمغا
قايتۇرغان جاۋابىڭ شۇمۇ؟! نېمانچە تۇگىمەيدىغان ئۆچ ـ ئادا
ۋەت بۇ؟ ئېچىڭ نېمانچە زەھەرگە توشۇپ كەتكەن ئادەمسەن!
پۇل، ھوقۇقتىن باشقا سېنىڭ نەزىرىڭدە باشقا يەنە نېمە بار؟
قېنى سۆزلىمەمسەن، زۇۋانىڭغا بىر نېمە كەپلىشىپ قالـ
دىمۇ؟!

— سەن. . . سەن. . . مېنى ھاقارەتلەشكە نېمە. . .
نېمە ھەددىڭ، — چىرايى سۇپسۇر ئاقىرىپ كەتكەن پەيتۇل قـ
لىدىغان گېپىنى تاپالماي قالدى، — يا. . . يامان بولساڭ
قا. . . قانۇنغا بار. مەن. . . مەن قورقۇپ قالمايمەن. . .

— ئالدىرىما، مەن قانۇنغىمۇ بارىمەن، — تۇرسۇنجان بـ
گىز قولىنى پەيتۇلنىڭ كۆزىگە چىنىدى، — سەن بۇ چاغقىچە
مېنىڭ ئۇستۇمدىن پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتقان بولساڭ، ئەمدى مەن

سېنىڭ ئۇستۇڭدىن پاكىت، ئىسپات تارقىتىمەن. قېنى، ئىكـ
كىمىز بىر ئېلىشىپ باقلى، كىمنى كىم يەر چىشلىتىدۇ، شۇ
چاغدا كۆر!

تۇرسۇنجان پۇللارنى سومكىسىغا سالدى ـ دە، ئىشىكتىن
ئېتىلىپ چىقىشى، كارىدورغا توپلىشىپ كەتكەن كەسىپداشلـ
رى ئۇنى ئارىغا ئېلىۋالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مەسۇم قابىللا
كۆرۈنمەيتتى.

— تۇرسۇنجان، — دېدى پىشقەدەم مۇھەررىر نىياز ئاكا
پەيتۇلنىڭ ئىشىكىگە قاراپ قويۇپ، — ئاخىرقى قارارغا
كېلىڭ.

— نىيازكام توغرا ئېيتىدۇ، شۇنداق قىلىڭ، — باشقـ
لارمۇ ۋارقىراشتى.

تۇرسۇنجان ھەممىگە باش لىڭشىتىپ كۇلۇمسىرەپ
قويدى ـ دە، توپتىن چىقىپ كەتتى. . .

«ئورا» كولىغۇچىلار

لوقمان ئىمىننىڭ «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى مەسلىسى ۋە پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چىگىش ماجىرانى ھەل قىلغىلى كەلگىنىگە ئىككى ھەپتە بولۇپ قالدى. ئۇ ئەتىگەندە كىلىپ كەچتە قايتىپ كېتىپ ئىشلىگەنسېرى، بۇ دېلونىڭ ئۇنچۇالا مۇرەككەپ ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. چۈنكى پاكىتلار ئىنتايىن ئىشەنچلىك ھەم تولۇق ئىدى. تۇرسۇنجاننىڭ قىرىق مىڭ سوملۇق قەلەم ھەققى تالونىغا قول قويۇپ ئالغانلىقى، مالىيە بۆلۈمىدىكىلەرنىڭ ئىسپاتى، بىر كىتابقا ئىككى قېتىم تەھرىرلىك ھېسابلاپ قانۇنسىز ئېلىۋالغان ئون بىر مىڭ سومدىن ئارتۇق پۇلنىڭ قەلەم ھەققى كۆتەكلىرى «مانا مەن» دەپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىدىكى نۇقتىلىق كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى تۇرسۇنجان ئۇيۇشتۇرغانىدى. ئەگەر ئۇلارنى سۈرۈشتۈرگەندە غەيرىي نورمال ئۇسۇللار بىلەن خىيانەت قىلغان سەكسەن مىڭ سومدىن ئارتۇق پۇل تۇرسۇنجاننىڭ زىممىسىگە توقۇلاتتى.

لوقمان ئىمىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، مۇناسىۋەتلىك كىشىلەردىن قايتا ئىسپاتنامە ئېلىش ئارقىلىق ئۇچ ھەپتىلىك خىزمىتىدىن خۇلاسە دوكلات يازدى. ئۇ دەۋاگەرنىڭ ئېگىدىن ئۆتكۈزۈش، ئىقرارنامە يازدۇرۇش ئۇچۇن تۇرسۇنجانىنى چاقىرتتى. تەكشۈرۈش باشلانغاندىن بېرى بۇ ئىككىنچى قېتىملىق ئۇچرىشىش بولۇپ، بىرىنچى قېتىمدا تۇرسۇنجاندىن ئەھۋال

ئىگىلىگەنىدى.

ئېگىز بوي، ئاق كۆڭلەك ئۈستىدىن گالستۇكى پۇلاڭلاپ تۇرغان، تولا بوياشتىن چوقا چاچلىرى سارغايغان، كۆكچە قوغۇندەك سوزۇنچاق يۈزلۈك لوقمان ئىمىن ئالدىدا ئولتۇرغان دەۋاگەرگە لەپپىدە قاراپ قويۇپ خۇلاسىنى ئوقۇشقا باشلىدى. بىراق، ئاخىرغىچە ئاڭلاشقا تاقىتى قالمىغان تۇرسۇنجان «بولدى قىلىڭ» دەپ ۋارقىرىدى.

— سىزنىڭ تەكشۈرۈشىڭىز شۇ بولىدىغان بولسا، مەن يۇقىرى سوتقا ئەرز قىلىمەن، — تۇرسۇنجان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — ئوقۇغانلىرىڭىز پاكىت ئاستىن - ئۈستۈن قىلىنغان قۇرۇق سەپسەتە. سىز كىمنىڭ دېپىنى چېلىپ، ئېرىقىنى ياقىلاۋاتىسىز؟

— مېنىڭ يازغىنىم سەپسەتە ئىكەن، — لوقمان ئىمىن قاشلىرىنى لىككىدە ئاتتى، — قېنى، سىزمۇ پەلسەپە سۆزلەپ باقمامسىز؟ پۈتۈن پاكىت، ئىسپاتلار ئېنىق تۇرسا، يەنە تېخى قورققان ئاۋۇال مۇشت تەڭلەپتۇ، دېگەندەك ھۆركىرەيسىزغۇ؟ بىلىپ قويۇڭ، پاكىت ھامان پاكىت!

تۇرسۇنجان لوقمان ئىمىننىڭ قانداقتۇر مايلارنى سۈۋاپ پارقىراپ كەتكەن يۈزىگە، ئۆزىنى داۋاملىق ياساپ - تۈزەپ يۈرىدىغان ئەپتىگە قاراپ سەسكەندى، ئۇنىڭ تۇرقىدىن بىر قانۇن كادىرىنىڭ نورمال سالاپەتلىك سىياقى يوق ئىدى، شۇڭا تۇرسۇنجان تەپتىش ئەمەلدارلىرىنىڭ فورمىلىرىدىن ئەندىكىپ، قورقۇپ ئولتۇرمىدى.

— يازغان خۇلاسىڭىزدىكى پاكىت پاكىت ئەمەس، تۆھمەت! — تۇرسۇنجان خۇلاسىدىكى مەسىلىلەرنى بىر - بىرلەپ ئىنكار قىلىپ چىقتى، — توغرا، مەن ئاز سانلىق، ئۇلار كۆپ سانلىق، لېكىن مەنپەئەت ئۈچۈن تىل بىرىكتۈرۈۋالغان ئاشۇ ئادەملەرنىڭ باشقىلارنى كۆيدۈرۈش يولىدا بەرگەن ئىسپاتلىرى-

نى، قىلغان تۆھمەتلىرىنى ئىنچىكە ئېنىقلىماي، يېنىكلىك بىلەن خۇلاسە چىقىرىپ تەقدىرىم بىلەن ئويىنىشىمەن دەيدىكەن. سىز، سىزنىمۇ سورايدىغان يەرگە بېرىپ ئۇستىڭىزدىن ئەرز قىلىمەن.

تۇرسۇنجاننىڭ سۆزلىرىدىن سەل چۆچۈپ قالغان لوقمان ئىمىن ئۇنىڭ ئۇنچىۋالا ياۋاش، كالۋا، قورقۇنچاق ئادەملەردىن ئەمەس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى، شۇڭا تارتىنى سەل بوشىتىپ پەدىنى يۆتكىدى:

— قاراڭ تۇرسۇنجان، بىز زىيالىيلار پاكىتقا ھۆرمەت قىلىمىز، — لوقمان ئىمىننىڭ ئاۋازى بايىقىدەك قوپال ئەمەس ئىدى، — قىرىق مىڭ سوملۇق تالونغا قويغان ئىمزايىڭىز، ئاي، كۇن چېسلالىرى، بىر ئەمەس ئۇچ ئادەمنىڭ ئىسپاتى تۇرسا، بۇ پاكىت بولمايۋاتامدۇ؟ «بىر كىتابقا ئىككى قېتىم تەھرىرلىك ھېسابلاپ ئالغان ئون بىر مىڭ سومدىن ئارتۇق پۇلنى پەيتۇلغا بەردىم» دەيسىز، بىراۋغا بىكاردىن - بىكار پۇل بېرىدىغان سارايڭ ئادەم يوقتۇ. پەيتۇلنىڭمۇ باشقىلارنىڭ شۇنچە كۆپ پۇلىنى تارتىۋېلىشقا بېشى ئون ئەمەستۇ؟! ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇيغۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرى ئۆزگەرتىلگەن، پەيتۇل ئۆزى ئۇيغۇشتۇرغان كىتابلارنى سىزگە ئارتىپ قويغان دەيلى دېسەك، دەپتەردە ئۆچۈرۈلگەن، شالتاق بولغان ياكى قىرقىلغان يەرلەر يوققۇ؟ بوپتۇ، يۇقىرىقى مەسىلىلەرنى سىز ئېيتقاندەك بولدى دەپ پەرەز قىلايلۇق، بۇنىڭغا ئادەم ۋە ماددىي پاكىت بولۇشى كېرەكتە.

لوقمان ئىمىننىڭ ئېيتقانلىرى قارىماققا يوللۇقتەك قىلاتتى. لېكىن، تۇرسۇنجان ساختا تالونغا، ئون بىر مىڭ سومدىن ئارتۇق قەلەم ھەققىگە، ئۇيغۇشتۇرۇلغان كىتابلارغا گۇۋاھچى ھەم ماددىي پاكىتلارنى نەدىن تاپالىسۇن؟ بۇلار پەقەت ئىككىلا ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىم - بېرىم ئىشلىرى تۇرسا. ئۇ

بەش - ئالتە يىل ئىچىدە يەتتە قېتىمدەك قەلەم ھەققىنى ئۆزى قول قويۇپ ئېلىپ پەيتۇلغا تاپشۇرغانىدى، لېكىن ئۇ ئىللا - بىللا ئالمىدىم دەپ تېنىۋالدى. ئۇيغۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تەزىملاش دەپتىرىدىكى پەيتۇل ئۇيغۇشتۇرغان نۇرغۇن كىتابلارنىڭ تۇرسۇنجانغا يېزىلىپ قالغانلىقىدىن شۇنى كۆرۈشكە بولىدۇكى، دەپتەرنىڭ ئۇستىلىق بىلەن ئۆزگەرتىلگەنلىكى ياكى قايتا كۆچۈرۈپ چىقىلغانلىقى راست، بۇنىڭغا كىم گۇۋاھ بولالايدۇ؟ تۇرسۇنجان خىزمەتتىن قالدۇرۇلغاندا بۇ دەپتەرنى مەسۇم قابىلغا تاپشۇرغانىدى. ئۇ ئەلۋەتتە بىلىشى كېرەك ئىدىغۇ. تۇرسۇنجان پەيتۇلغا بەرگەن ئىككى مىڭ ئۇچ يۈز سوم پۇلنى ئۇ كۆرگەنىدى. بۇ ئىشلار توغرۇلۇق نېمە ئۇچۇن لوقمان ئىمىنغا ئىسپات بەرمەيدۇ؟

چارىسىزلىك ئىسكەنجىسىدە قالغان تۇرسۇنجان مەسۇم قابىل بىلەن كۆرۈشمىسە بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. بىراق، لوقمان ئىمىننىڭ قىلمۇاتقان ئىشلىرى تۇرسۇنجاندىن كۆرە مەسۇم قابىلنىڭ ئون باراۋەر غەزىپىنى كەلتۇردى. يىللاردىن بېرى «ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ، بالىلىرىڭىز ئوقۇسۇن» دەپ داۋاملىق توشۇپ تۇرغان كىتاب - ژۇرناللارنىڭمۇ يۈزىنى قىلمىدا. بۇ ياسانچۇق پەيتۇلنىڭ بىرەر قېتىم گېپىدىن ئۆتكۈزۈۋەتكەن لوقمىسى تاتلىق تېتىپ كېتىپ ئۇنى سۇتتىن ئاق، تۇخۇمدىن ساق قىلىپ ئاقلاپ قۇنقۇزۇپ قالماقچىمىكەن! مەسۇم قابىل نېمە كويدا، لوقمان ئىمىن نېمە ئويدا، دېگەنگە ئوخشاش زەھەردەك خىياللار مەسۇم قابىلنى ئولتۇرغىلى قويمىدى. ئۇ شۇ كېچىسىلا تۇرسۇنجانىنىڭ ئىشىكىنى قاقتى. لوقمان ئىمىن بىلەن تاكاللىشىپ ئەمدىلا ئۆيىگە قايتىپ كىرگەن تۇرسۇنجان تېخى ياتمىغانىدى.

— مەسۇم قابىلمۇ سىز، مەنمۇ سىزنى ئەتە ئىزدەي دەپ تۇراتتىم، — تۇرسۇنجان ئىشىكنى چوڭ ئېچىپ ئۆزى بىر چەتكە

ئۆتتى، ــ قېنى ئۆيگە كىرىڭ.

ــ ئۆيگە كىرمەيلى، يۇرۇڭ، ئىشخانىغا چىقايلى.

مەسۇم قابىلنىڭ جىددىيلەشكەن چىرايىنى كۆرگەن تۇر-سۇنجان بىر ئىشنىڭ شەپسىنى سەزگەندەك دەرھاللا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. مەسۇم قابىل دەرۋازا قاراۋۇلىغا: «تۇر-سۇنجان بىر ماتېريالنى ئىزدىمەكچى، مەن ئىشخانىنى ئېچىپ بەرمىسەم بولمايدۇ» دەپ يالغان ئېيتىپ خىزمەت بىناسىنىڭ ئىشكىنى ئاچۇردى ـ دە، پەلەمپەيگە ئالدىراپ قەدەم ئالدى.

مەسۇم قابىل ئىشخانا چىرىغىنى يېقىپ تۇرسۇنجاننى دېۋاز-غا تەكلىپ قىلدى، ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا يېقىن ئارىلىققا ئورۇندۇقنى سۈرۈپ كەلدى. ئۇلار تاماكا تۇتاشتۇرۇپ بىردەم جىم ئولتۇ-رۇشتى. تۇرسۇنجان ئەمدىلا سۆزلەي دەپ تەمشىلىشى، مەسۇم قابىل ئۇنى «بولدى، سۆزلىمەڭ» دېگەندەك قولىنى كۆتۈردى ھەم تۇرسۇنجان لوقمان ئىمىن بىلەن سۆھبەتلىشىشنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ چاقىرتىلغانلىقىنى، خۇلاسىنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپقانلىقىنى قىسقىلا سۆزلەپ بەردى.

ــ ئۇنىڭ تۇققان-تۇغقانلىرىغا قول قويۇ-مىغانسىز؟ ــ سورىدى مەسۇم قابىل قاپاقلىرى تۇرۇل-گەن ھالدا، ــ بۇ ئەبلەخنىڭ بۇنداق يۈزىدە تۇكى بار مەخلۇق ئىكەنلىكىنى زادىلا بىلمىگەنكەنمەن. تېخى سىزگە سايە قىلغۇ-نۇمنى كۆرمەمسىز.

ــ قىزىقكەنسىز مەسۇم قابىل، مەن ئۇنىڭ بىر نېمىسىگە قانداقمۇ قول قويايي.

ــ تۇز كۆڭۈللۈكمۇ يولىدا بولغىنى ياخشى، ــ مەسۇم قابىلنىڭ تەلەپپۇزى قاتتىق ئىدى، ــ سىز پەقەت ساختا تالوننى ئېنىقلاپ، ئۆزىڭىزنى ئاقلاش ئۈچۈنلا مەيدانغا چۈشتىڭىز، لې-كىن پەيتۇلچۇ؟ ئۇ نەچچە يىللاردىن بېرىقى راست ـ يالغان نەرسىلەرنى قۇراشتۇرۇپ، ساختا مەيدان ھازىرلاپ، سىزنى

چوڭ خىيانەتچى قاتارىدا كۆزدىن يوقاتماقچى. ئېنىقراق ئېيتـ-سام، تۇرمىگە كىرگۈزمەكچى. بۇلارنىڭ سىز ھېس قىلـ-مىدىڭىزمۇ؟

ــ بۇگۈنكى خۇلاسىدىن كېيىن مەنمۇ چۈشەندىم، پەيتۇل ھەقىقەتەن كۆڭلى قارا نېمىكەن، ھەتتا ئۆزىنىڭ بارلىق قىلـ-مىشلىرىنى ماڭا ئارتىپ قويۇپتۇ ئەمەسمۇ.

ــ توغرا، سىز باغنى كۆرسىڭىز، ئۇ باغدادنى كۆردى، سىز تاش سانىسىڭىز ئۇ قۇم سانىدى، ــ مەسۇم قابىل ئىشنىڭ سىرتىغا قارىۋېتىپ قايتىپ كەلدى، ــ شۇڭا سىزمۇ رەھىم قىلماڭ. ئۇنىڭ كونا ـ يېڭى مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقمىغۇچە ئۇ ھوشىنى تاپمايدۇ ھەم ئۆزىڭىزنى ئاقلاپ چىقالمايسىز.

ــ مەنمۇ شۇنداق ئىرادىگە كەلگەن. بىراق، ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆزگەرتىپ، باشقىلار بىلەن تىل بىرىكتۇرۇۋالـ-غاچقا، ئىشنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي تۇرىمەن.

ــ سىز قولۇمدا پاكىت يوق دېمەكچىمۇ؟ بېرى كېلىڭ، ــ مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننى بۇلۇڭدىكى تەتۇر قويۇل-غان خىزمەت ئۇستىلى ئالدىغا ئېلىپ كەلدى، ــ قېنى، بۇنى بۇياققا ئۆرۈيلى.

تۇرسۇنجان خىزمەت ئۇستىلىنىڭ تارتما، ئىشكاپ ئىشىك-لىرىدە ساڭگىلاپ تۇرغان ئىلغۇ، بۇزۇلغان قۇلۇپنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ قالدى.

ــ بۇ پاكىت بولماي نېمە؟ قارىڭا، قۇلۇپ، ئىلغۇلارنى كىم چاققاندۇ؟ ئۇ نېمىنى ئىزدىمەكچى؟ ــ مەسۇم قابىل ئۇس-تەلگە مۇشتلىدى، ــ بىلىسىڭىز، ئۇنىڭ تەقدىرىنى ۋەيران قى-لىدىغان پاكىت نەق سىزنىڭ قولىڭىزدا!

تۇرسۇنجان دەماللىققا ئەسكە ئالالمىدى.

ــ تېڭىرقاپ قېلىشىڭىزغا قارىغاندا يەنىلا يادىڭىزغا ئالال-

مىدىڭىز. سىز دەسلەپ خىزمەتكە ئولتۇرغاندا پەيتۇل ئۇيغۇر بۆلۈمگە ئائىت ماتېرىياللار بىلەن نېمىنى قوشۇپ بەرگەنىدى؟

تۇرسۇنجان پىشانىسىگە ئۇردى. شۇ چاغدا پەيتۇل تۇرسۇنجاننىڭ يۆتكەپ ئېلىپ كەلگەن خۇشاللىقىدا، بۇرۇن يېزىلغان بىرنەچچە يىللىق قەلەم ھەققىلىرىنىڭ كۆتەكلىرىنىمۇ قوشۇپ بېرىۋەتكەنىدى. بۇنى ئاڭلىغان ھېكمەت ئۇ تالونلارنىڭ بىر چاغلاردا ئەسقېتىپ قالمىدىغانلىقى، شۇڭا ئىشخانىدا قويماي ئۆيدە ساقلاشنى دېگەنلىكى ئۈچۈن، تۇرسۇنجان ئۇنى كونا كۆن چاماڭدانغا سېلىپ كارىۋات تېگىگە تىقىۋەتكەنىدى.

— مانا، ئېسىڭىزگە ئالدىڭىز، — دېدى مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننىڭ چىرايىدىكى كۈلۈمسىرەشنى كۆرۈپ، — ئاشۇ تالونلار ئارقىلىق پەيتۇلنى بىر يولىلا ئۇجۇقتۇرۇۋەتكىلى بولمىدۇ ئەمەسمۇ! قېنى يۈرۈڭ، مەن سىزگە بىر سۈيىقەستنى كۆرسىتەي.

ئۇلار ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، مەسۇم قابىل ئۇستىلىنىڭ ئىشكاپىدىن ئۇيغۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملايدىغان دەپتەردىن بىرنى ئالدى - دە، تۇرسۇنجانغا سۇندى.

— بۇنى كۆرۈپ بېقىڭ، سىزنى خۇشال قىلالامدۇ، بىلمىدىم، — مەسۇم قابىل كۈلدى، — پەيتۇل ئۆز ۋاقتىدا بۇ دەپتەرنى سورىغاندا، ئۇنىڭ قورسىقىدا جىن بارلىقىنى بىلىپ، بىر نۇسخا كۆپەيتىۋالغانىدىم.

— رەھمەت سىزگە مەسۇم قابىل، سىز مېنى بەكمۇ مۇھىم پاكىتلار بىلەن تەمىن قىلدىڭىز، — تۇرسۇنجان چىن كۆڭلىدىن مەمنۇن بولدى، — لوقمان ئىمىنىڭ خۇلاسىسىنى ئاڭلاپ گاڭگىراپلا قالغانىدىم.

مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننى مۇھىم بولغان ئىككى خىل پاكىت بىلەن تەمىنلىدى. ئەگەر بۇ ئىككى يىپ ئۇچىنى بويلاپ ئوبدان قېدىرىپ چىققاندا، پەيتۇلنىڭ تونىنى پېچىپ، كەشىنى

توغرىلاپ قويغۇدەك ئىقتىسادىي مەسىلىلەر چۆۋۈلۈپ چىقاتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ تەھرىرلىك ئەخلاقىغا ياتىدىغان خاتالىقلارنىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. شۇڭا، مەسۇم قابىل تۇرسۇنجاننىڭ قولىغا ئىككى كارولنى تۇتقۇزۇپ، «ساختا تالون» دىن ئىبارەت كوزىرنى ساقلاپ قالدى. ئەگەر بۇ كوزىر ئاشكارىلانغاندا تۇرسۇنجان نۇقسانسىز ئاقلىنىپ ئورنىدىن دەس تۇراتتى. بۇ مەسۇم قابىل ئۇچۇن خەۋپ ئىدى، خەۋپ بولغاندىمۇ نەچچە يىللاردىن بېرى مىكىر سۈلىرىدا لاي ئېتىپ، ھېيلە خىشلىرىنى بىر - بىرلەپ قويۇپ ياساپ چىققان ئارزۇ - رېجى بىناسى بىر مۇشت بىلەنلا ئۆرۈلۈپ چۈشەتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن قىرىق مىڭ سومدىن ئىبارەت بۇ تۇگمەن تېشى بۇ تىنىم تاپماس ئىسلاھاتچىنىڭ گەجگىسىدىن بېسىپ، بېشىنى مەڭگۈ كۆتۈرەلمەس قىلۋېتىشى كېرەك، ئەلۋەتتە.

— تۇرسۇنجان، بۇ دەپتەرنى، — مەسۇم قابىل ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىگە قاراپ قويدى، — ئۆز ۋاقتىدا ئۆزۈم بىر نۇسخا كۆپەيتىۋالغان دەپ قويارسىز. بۇنداق دېسەم باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، مېنىڭمۇ بالىلىرىم، ئائىلەم بار ئەمەسمۇ. سىز دۇچار بولغان تەقدىرگە مەنمۇ ئۇچراپ قالماي، چۈنكى پەيتۇلنىڭ مىجەزى سىزگە ئايان.

— خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ تەرەپلىرىنى چۈشىنىمەن.

ئۇلار كونا قەلەم ھەققى تالونلىرىنى، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنى قانداق تەكشۈرۈش، قايسى تەرەپلىرىنى ئىنچىكىلەپ كۆرۈش، بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئادەملەردىن قانداق ئۇسۇلدا ئېنىقلاش قاتارلىق ئىشلار توغرۇلۇق مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. ئەمما، ئەتىسى مەسۇم قابىل ئىشخانىسىدا ئولتۇرغان چاغدا پەيتۇل كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ مېڭىش - تۇرۇش، ئاۋاز تەلەپپۇزلىرىدىن خېلىلا خاتىرجەم ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

— مەسۇم قابىل، ئاڭلىسام كېچىدىن تۇرسۇنجان بىلەن ئىككىڭلار ئىشخانىغا كىرگەن ئوخشايسىلەر، — پەيتۇل ئورۇندۇقىنى سۇرۇپ ئولتۇردى، — ئۇ كاساپەت جېنى تۇمشۇقىغا كەلگەندە يەنە نېمە ئويۇنلارنى ئويناۋاتىدۇ؟

مەسۇم قابىل ئۇنىڭ مەيدىسىدە يېيىلىپ تۇرغان قوش ئېڭىكىگە، ئىششىپ قالغاندەك سېمىز يۈزىگە، بادام قاپاقلىرىغا قاراپ، تۇيۇقسىز ئىچ - ئىچىدىن زەھەر قاينىدى، چۈنكى ئۇ پەيتۇلنىڭ دەرۋازا قاراۋۇللىرىغچە ئىنىدەككە كەلتۇرۇپ بولغاندىن كېيىنلا ئويلاپ يەتكەنىدى.

— بۇ ئىشنى سىزگە دەپ تۇراتتىم، ھېلىمۇ ياخشى ئۆزىڭىز كىرىپ قالدىڭىز، — دېدى مەسۇم قابىل تەمكىن ھالدا، — كېچىدىن بىر كىم ئىشكىمنى قاقىدۇ، چىقسام تۇرسۇنجان. ئۇ، ئۇستىلىمىنىڭ ئىشكاپىدا بىر ماتېرىيال بار ئىدى، ئىشخانىنىڭ ئاچقۇچىنى بەرسىڭىز، دېدى. مەن ئۇنىڭغا ئىشەنمەي بىللە چىقتىم.

— ئەقلىڭىزنى ئىشلىتىپسىز. شۇ باھانىدە ئۇ نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ دەيسىز، — دېدى پەيتۇل، — ھە، ئۇ قانداق ماتېرىيال ئالماقچىكەن؟

— تۇرسۇنجان دەسلەپتە ئۇستىلىنى كۆرۈپ چىچاڭشىپ كەتتى. مەن «ئىشخانىغا ئوغرى كىرگەن ئوخشايدۇ» دېسەم، ئۇ: «ئوغرىنىڭ يۇرىكى پوك - پوك دېگەن شۇ - دە، پەيتۇل ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسە ئىزدەپ قولۇپ، ئىلغۇرلارنى چاققان گەپ. ئۇ قارا قورساق كالۋادا باشلىقلىق سالاھىيىتى نېمىش قىلسۇن. ۋۇي پەس ئوغرى، شۇ كۈنگە قالغۇچە دۋانىلىك قىلساڭچۇ» دەپ تىللاپلا كەتتى.

پەيتۇل زۇۋان سۇرەلمىدى. مەسۇم قابىل تۇرسۇنجانغا يۆلەپ بىر پۇخادىن چىقىۋالدى. چۈنكى، كېچىدە بولغان ئىشنى ئۇنىڭ سۇرۇشتە قىلىشى مەسۇم قابىلنىڭ قورسىقىنى كۆپۈرۈپ

قويغانىدى.

— پەيتۇلكا، سىزمىچۇ قولۇپ، ئىلغۇرلارنى چاققانغا تۇشلۇق ھەممە نەرسىنى بىر - بىرلەپ كۆرسىڭىز بولمامدۇ، — مەسۇم قابىل كېلىشتۇرۇپ نەشتىرىنى سانجىدى، — مانا، كۆتۈرۈپ قويۇڭ سەۋەنلىكتىن بىرنى ئۆتكۈزۈپسىز.

— نېمە، نېمە؟ قانداق سەۋەنلىككەن ئۇ؟

— ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىدىن بىر نۇسخا كۆپەيتىۋاپتىكەن ئەمەسمۇ، ئۇ نەق شۇنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى...

پەيتۇلنىڭ كۆزلىرى بىر چېكىتكە تىكىلگىنىچە قارىچۇقلىرى قېتىپلا قالدى.

— سىززە، سىز... — مەسۇم قابىل ېېشىنى چايقىدى، — كونا قەلەم ھەققى تالونلىرى بىلەنلا بولۇپ قېلىپ چوڭ خاتالىقتىن بىرنى سادىر قىلدىڭىز. مانا ئەمدى ھېلىقى قايتىدىن ياساپ چىققان دەپتىرىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ پۈت - قولىنى باغلاپ بېرىدىغان بولدى.

— مەسۇم قابىل، ئەمدى قانداق قىلسام بولار؟ — پەيتۇل يېلىنغاندەك قارىدى، — بۇنىڭغا بىرەر ئامال - چارە بارمىدۇ؟

مەسۇم قابىلنىڭ كۆڭلىدىن بىر ئوي لىپ قىلىپ ئۆتتى. ئەلۋەتتە، كىتاب ئۇيۇشتۇرغان، ئۇيۇشتۇرمايمۇ قەلەم ھەققى يېزىپ ئۆزى ئالغان مۇناسىۋەتلىك ئادەملەرنى مېھمان قىلىش، تېلېفون بېرىپ خەۋەرلەندۈرۈش، ئۆزى ئالاقىلىشىپ پىكىر بىرلىكىگە كېلىش ئۇسۇللىرىنى ئالدىن قوللىنىپ «ئىز ئۆچۈرۈش» تەك ئامال - چارىلەرمۇ يوق ئەمەس ئىدى. بىراق، ئاللىبۇرۇنلا ئۇنىڭدىن قولىنى يۇيۇپ قولتۇقىغا ئېرتىۋەتكەن مەسۇم قابىل پەيتۇل ئۇچۇن ئەمدىلا قېزىلىۋاتقان گۆرگە توپا تاشلاپ تىندۇرغۇسى كەلمىدى.

— مۇمكىن ئەمەس، پەيتۇلكا، ئەمدى پىشانىگىزگە كەل-گەننى كۆرۈڭ، — مەسۇم قابىل راست گېپىنى قىلدى، — بۇگۈن ئەتىگەن قارا سومكىسىنى كۆتۈرگەن تۇرسۇنجان ماڭا هويلىدا يولۇقۇپ، هېكمەتنىڭ قېشىغا بارىدىغانلىقىنى دەپلا چە-قىپ كەتتى. ئۇلار بەلكىم هازىر ئۇ دەپتەرنى ئوپېراتسىيە قىلىشنى باشلىۋەتكەندۇ!

مەسۇم قابىل ئەۋلىيادەك پەرەز قىلغانىدى. هېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان ماهىگۇلنىڭ چوڭ مېهمانخانىسىدا ئۇن - تۆنۈشسىز ئىشقا كىرىشىپ كەتكەن بولۇپ، پەقەت قەغەزلەرنىڭ شىرىقلە-شىلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تاماق ئۈستىلى ئۈستىگە دەستىلەپ قويۇلغان قەلەم هەققى تالونلىرى يىل - ئاي تەرتىپى بويىچە ۋاراقلىنىپ، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىگە سېلىشتۇرۇلاتتى هەم ئوخشاش بىر كىتابقا قانچە قېتىم قەلەم هەققى يېزىلىپ كىملەرگە ئەۋەتىلگەنلىكى، پۇل سانى، تەھرىر-لىك، ئۈستىدىن كۆرۈپ بېكىتىش، تەرجىمە دېگەندەك ئىش تۇرى قاتارلىقلار ئايرىم دەپتەرگە كۆچۈرۈلمەكتە ئىدى. قەلەم هەققى يېزىلغانلارنىڭ كۆپلىرى هوقۇقلۇق ئورگانلارنىڭ باش-لىقلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تولىسى كەسپىي خادىم بولماي، بەلكى مەمۇرىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللىناتتى. قەلەم هەققى تالونى هەم ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىدە ئار-لاپ يازغۇچى، شائىر، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭمۇ ئىس-مى ئۇچراپ قالاتتى. ئىش تۇرى كاتەكچىسىدە بولسا «تەرجىمە» ياكى «تەھرىرلىك» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى.

هېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان كەچلىك تاماققىچە قەلەم هەققى تالونىدىن ئىككى دەپتەر، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىدىن بىرنەچچە بەتنى كۆرۈپ، سېلىشتۇرۇپ، خاتىرىلەپ تۇگىتەلىدى. ئۇلار ماهىگۇل ئەتكەن لەڭمەننى يەپ، يەنە ئىككى سائەتتەك ئىشلىگەندىن كېيىن، تۇرسۇنجان قايتماقچى بولدى.

هېكمەت: «ئەتە ئەتىگەن يەنە كېلىپ يۇرگۇچە قونۇپ قال» دېگە-نىدى، ئۇ زادىلا ئۇنىمىدى.

هەر كۈنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، خاتىرىلەش، مۇهىم هەم گۇمانلىق دەپ قارالغان ئىسىملارغا بەلگە قويۇش بىلەن شۇغۇللا-نغان هېكمەت، تۇرسۇنجان ئۇچىنچى كۈنى كەچتە ئىشنى ئا-خىرلاشتۇردى. ئاندىن ئۇلار مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن ئالا-قىلىشىش، قانداق مۇئامىلىدە بولۇش، تەكشۈرۈش ئۇسۇلى قا-تارلىقلار ئۈستىدە كېڭىشىۋالغاندىن كېيىن، ئەتىسىلا ئىككىسى بىرلىكتە «سەپەر»نى باشلىۋەتتى. ئۇلارنى گۇمانغا سالغىنى بىر - ئىككى قېتىم قەلەم هەققى ئالغان، لېكىن ئۆزلىرى ئەدەبىيات ياكى ئەدەبىي تەرجىمانلىق بىلەن شۇغۇللانمايدىغان بىرنەچچە ئورگان باشلىقلىرى ئىدى، ئۇنىڭدىن قالسا بىرقانچىلىغان ياز-غۇچىلار بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۆپ قەلەم هەققى ئالغە-نى نۇردۇن خوجا ئىدى.

— تۇرسۇنجان، نۇردۇن خوجا بىلەن سۆزلەشسەك ئۇنۇمى بولارمۇ؟ — سورىدى هېكمەت، — ياكى خاپا بولۇپ توقۇمنى قارىغا ئالارمۇ؟

— مۇمكىن ئەمەس، — تۇرسۇنجان قول سىلكىدى، — پەيتۇل ئۇنىڭ سادىق مۇرىتى تۇرسا، ئۇنى ئاسرايدۇكى، يامان گېپىنى قىلمايدۇ.

ئۇلار بىرەر - ئىككى بېكەت ئارىلىققىمۇ تاكسى بىلەن بېرىپ ئىككى كۈن ئارىلىدى. هەر خىل ياسداق ئۆيلەرگە، ئىشخانىلارغا كىرىپ مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن سۆزلەشتى. بەزى تۇز كۆڭۈل ساددا باشلىقلار: «پەيتۇل تۇنۇگۈن كەپتىكەن، تەربىيە بېرىپ قايتۇردۇم. ئۇ بىر چاغدا قانداقتۇر كىتابنى ئەكېلىپ تاشلاپ قويدى. مەن ‹مەن بۇنىڭ ئەهلى ئەمەس، قولۇمدىن كەلمەيدۇ› دېسەم، ئۇ ‹ئۆيىڭىزدە بىر - ئىككى هەپتە تۇرغاچ تۇرسۇن› دېدى. كېيىن بىر كۈنلەردە تۇيۇقسىز

تەرجىمە ھەققى دەپ ئۇچ مىڭ سوم كېلىپ قالدى. پەيتۇلغا ئېلىپ كېتىش ھەققىدە تېلېفون بەرسەم، خاپا بولغاندەك قىلـ دى» دەپ راست گەپىنى قىلدى. «ئۆزۈم يازغۇچى بولمىغىنىم بىلەن ئەدەبىياتنى چۈشىنىمەن. كۆپ لۇغەتلەرنى كۆرۈپ يۈرۈپ ئۇ رومانىنى تەھرىرلەپ بەردىم» دەپ پو ئاتقانلارمۇ بولدى. نامى ئاتالغان پېشقەدەم يازغۇچىلاردىن بىرى: «سىزنىڭ نامىڭىزدا قەـ لەم ھەققى يازىمەن، خەۋەردار بولۇپ قالارسىز، دەپ تېلېفون بېرىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بىرقانچە قېتىم چەك تاپشۇرۇۋالـ دىم. ئىككى نۆۋەت ئۆزى ئېلىپ كەتتى، بىر قېتىمدا ئۆزۈم ئاپىرىپ بەردىم» دېدى. ئۇ ئۇچ قېتىملىق ئەۋەتىلگەن پۇلنىڭ سانىنى يادىدا تۇتۇۋالغانىدى. ئەمما بىرقانچىلىغان يازغۇچىلار «تەھرىرلىك ھەققىم» ، «ئۇستىدىن كۆرۈپ بېكىتىش ئەمگەـ كىم» دېگەن بولسىمۇ، كىتابنىڭ ئىسمىنى دەپ بېرەلمىدى. ئۇلارنىڭ پەيتۇلنى يۆلەۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپلا تۇراتتى.

نېمە ئۈچۈندۇر، ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان ئۇچراشقانلىكى ئادەملەرنىڭ سۆزلىرىدىن پەيتۇلنىڭ كېلىپ كەتكەنلىكى سېزىـ لىپ قالاتتى. دېمىسىمۇ ئۇلار ئىككىسى پەيتۇلنى بىر - ئىككى قېتىم چوڭ كوچا، ئاپتوبۇس بېكەتلىرىدە چېلىقتۇرۇپ قالدى، ھەتتا ھېكمەت، تۇرسۇنجانلار كىرگەن كوچىدىن ئالدىراپ كېـ لىۋاتقان پەيتۇلنى تاكسى دېرىزىسىدىن كۆرۈپ ھەيران بولۇشـ تى. ئۇنىڭ «ئىز ئۆچۈرۈش» ھەرىكىتىنى ئېھتىياتچانلىق بىـ لەن ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى كېچىك ماشىنىسىنى ئىشلەتمىگەنلىـ كىدىن بىلىنىپ تۇراتتى.

ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان تەكشۈرۈشنى باشلاپ ئۇچىنچى كۈنى ئەتىگەندە، ئىككى نۆۋەت خېلىلا كۆپ قەلەم ھەققى يېزىلـ غان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئىزدەپ ئۇلارنىڭ مەكتىپـ گە باردى. ئەمما، ئۇلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ئۆز يۇرتلىرىغا كەتكەنىدى. شۇلارنىڭ ئىچىدە رىشات ھەسەن ئىسىملىك بىر

بالىنىڭ ئۇرۇمچىگە تەقسىم قىلىنىپ قېپقالغانلىقىنى ئاڭلاپ، تاكسى بىلەن ئۇنىڭ ئىدارىسىگە بىرىدەمدىلا باردى. ھېكمەت ئۇنىڭغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، پەيتۇلنىڭ قانچىلىك قەلەم ھەققى ئەۋەتكەنلىكىنى سورىشى، رىشات ھەسەن قاينىپلا كەتتى.

— ئا. . . ئۇ قاملاشمىغان ئادەمكەن، — دېدى رىشات ھەسەن قوللىرىنى شىلتىپ، — دەسلەپتە «تەرجىمە قىلىڭلار» دەپ كىتاب بەردى. ئىككى ساۋاقدىشىمنىڭ بىرلىشىپ تەرجىمە قىلغىنى خېلىلا قېلىن كىتاب، مېنىڭ بولسا ئۇلارنىڭكىدىن نېپىزرەك ئىدى. بۇنداق ئىش ئوقۇغۇچىلارغا ئاسان دەمسىز. دەرسلەر ئېغىر، پائالىيەتلەر كۆپ بولسىمۇ، بىرەر يىللىق تاماق پۇلىمىز چىقىپ قالغۇدەك دەپ، قۇرۇق نان يەپ، كېچىـ لىرى دەم ئالماي، بەش - ئالتە ئاي تەرجىمە قىلىپ ئاپارساق، نېمە دەيدۇ دېمەمسىز: «سىلەر بولساڭلار ئوقۇغۇچى، بۇ تەرجىـ مىڭلەرنى ئىشلەتكىلى بولمايدۇ. لېكىن بىرنەچچە كىتابنى تەرـ جىمە قىلساڭلار تەرجىمىدە پىشىپ قالىسىلەر، ئۇنىڭدىن كېيىن سىلەرگە داۋاملىق كىتاب ئۆيۈشتۇرىمەن» دەپ بىرمۇنچە دۇئايى سالام بىلەن يولغا سالدى. كېيىن مەسۇم قابىل دېگەن ئادەمدىن ئاڭلىساق، قەلەم ھەققىنى ئۆزى ئاپتۇ، دەۋا قىلايلى دېسەك بىر يۈرتلۇقكەنمىز.

ھېكمەت بىلەن تۇرسۇنجان سۆھبەتلەشكەن ئادەملەردىن ئىسپاتنامە، ھۆججەت يازدۇرۇپ ماڭدى. تىزىملىكتىكى ئادەمـ لەر يەنە خېلىلا بار ئىدى، شۇڭا ئۇلار تۆتىنچى كۈنى بۆلۈنۈپ تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشقا مېڭىپ ئالتە كۈن بولغاندا، كۆرۈشۈشكە تېگىشلىك نۇقتىلىق ئادەملەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ مۇشكۈل بىر ۋەزىپىنى تۈگەتتى. ئاندىن يازدۇرۇلغان ئىسپاتنامە، ھۆججەتـ لەردىكى پۇلنىڭ قانچىلىكى ئارتۇق ئېلىۋېلىنغان، قانچىلىكى ئەجىر ھەققى ياكى پەيتۇلنىڭ باشقىلار نامىدا ئىگىلىۋالغىنى، شەكلى ئۆزگەرگەن پارا، شۇنداقلا بىر كىتابنىڭ تەھرىرلىكى

ياكى تەرجىمىسى بىرقانچە ئادەملەرگە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، نەشرد-
ياتىنىڭ قانچىلىك پۇلىغا زىيان سالغان. . . قاتارلىق تۇرلەرنى
پەيتۇل، لوقمان ئىمىنلەر كاۋاك تاپالمىغۇدەك ئىنچىكە خۇلاسە-
لەپ بېكىتكەندىن كېيىن، تۇرسۇنجان لوقمان ئىمىنىنىڭ ئىش-
خانىسىغا كىردى. ئۇ كونا قەلەم ھەققى تالونلىرى، ئۇيۇشتۇ-
رۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى،
مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ قىلىپ بەرگەن ھۆججەتلىرى، پەي-
تۇلىنىڭ تۇرسۇنجاندىن يولسىز ئېلىۋالغان ئىككى مىڭ ئۇچ يۈز
سوم قەلەم ھەققىنى كۆرگەنلىك ھەققىدىكى مەسۇم قابىلىنىڭ
بەرگەن ئىسپاتنامىسى، شۇنداقلا تەكشۈرۈشتىن يېزىلغان خۇلا-
سىنى ئۇستەلگە يايدى. بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ
كەتكەن لوقمان ئىمىن بىر چاغدىلا يالغان يۆتىلىپ، ئۇستەلگە
يېيىلغان ماتېرىياللارنى رەتلەپ تارتمىسىغا سالدى:

— ئەگەر بۇ ماتېرىياللارنىڭ بىرەرى ئېھتىياتسىزلىقتىن
يوقاپ كەتكۇدەك بولسا، — دېدى تۇرسۇنجان تەمكىن ھالدا، —
مەن تولۇقلاپ بېرىمەن. چۇنكى كۆپەيتىش ماشىنىسىدا بىرنەچە
چە نۇسخا كۆپەيتىۋالدىم. . .

— بولىدۇ، مەن بۇلارنى ئۆز ئىگىلىرى بىلەن نەقلەشتۈ-
رۇپ بىر نېمە دەي، — لوقمان ئىمىن يېڭىلا بويىغان چاچلىرد-
نى بارماقلىرى بىلەن تاراپ قويدى، — كىم بىلىدۇ، ماۋۇ
ھۆججەتتەك قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋالامدۇ.

لوقمان ئىمىن تارتمىسىدىن ئالقاندەك قەغەزنى ئېلىپ
تۇرسۇنجانغا سۇندى. بۇ ھۆججەتنى پېشقەدەم يازغۇچى ئامانىدىن
قارى يازغان بولۇپ، ئۇ پەيتۇلغا ئەكېلىپ بەرگەن تۆت قېتىم-
لىق قەلەم ھەققىنى «تەھرىرلىك ئۇچۇن ئالدىم» دەپ يازغانە-
دى. ئامانىدىن قارى تۇرسۇنجان بىلەن سۆزلەشكەندە: «ھۆج-
جەت يېزىپ بەرمەي، ئۆز ئاغزىمدا ئەھۋالنى ئىنكاس قىلاي»
دەپ قويۇپ، لوقمان ئىمىنىڭ ئالدىدا گېپىدىن يېنىۋالغانىدى.

تۇرسۇنجان ئىككىنچى قېتىم سۆزلەشكەندە ھەممىگە ئىقرار بو-
لۇپ تۇرۇقلۇق يەنە بۇ ھۆججەتنى يېزىپ بېرىپتۇ.

تۇرسۇنجان شۇ كۈنى كەچتىلا ھېكمەتنىڭ ئۆيىگە بېرىپ
بۇ ئەھۋالنى سۆزلەپ ناھايىتى خاپا بولۇپ كەتتى:

— بىر پېشقەدەم يازغۇچىمۇ ئىككى يۈزلىمىلىك قىلسا،
ئۇنىڭدا ھەق - ناھەق كۆزقارىشى بارمۇ، يوق؟! بىر ئادەمنىڭ
تۆھمەت بىلەن كۆيۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ ھەقىقەت-
نى سۆزلەشتىن قورقسا.

— ئەمدى ئۇ ئادەمنىمۇ ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ، بەلكىم
ئۇنىڭمۇ يۈز كېلەلمەيدىغان يەرلىرى باردۇر، — ھېكمەت تۇر-
سۇنجاننىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويدى، — يەنە بىر قېتىم سۆزلە-
شىپ كۆرەمسەن يە؟

— ئون قېتىم سۆزلەشسەممۇ ئوخشاش، ئالدىمدا ھەممىگە
ئىقرار قىلىدۇ، ئەمما. . .

— توختا، بىر ئامال بار، — ھېكمەت ئىچكىرىكى ئۆيگە
كىرىپ كېتىپ، كىچىك يانچۇق ئۇنئالغۇسىنى كۆتۇرۇپ چىق-
تى، — بۇ قىزىم ئۇچقۇنئايىنىڭ ئىنگلىزچە ئۆگىنىدىغان ئۇن-
ئالغۇسى، ئەڭ تۆۋەن شەپىسىمۇ تارتالايدۇ. تۇيدۇرماي كۇنۇپە-
كىسىنى بېسىپ قويساڭلا بولدى.

— ۋاي، ۋاي، ئاجايىپ كاللاك بار - دە، — تۇرسۇنجان
كۇلۇۋەتتى.

ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئامانىدىن قارىنىڭ ئۆيىگە باردى.
يۇمشاق چاچلىرى ئاقارغان، تاقىر چوققىسىدا ئۇچ - تۆت تال
چاچ يۆگىشىپ تۇرغان ياشانغان يازغۇچى ئۇنى مېھمانخانىسىنىڭ
تۆرىگە باشلىدى. تۇرسۇنجان بىلەن بولۇنىدىغان كۆڭۈلسىز
سۆھبەت ئۆزىگە ئايان بولغاچقىمۇ، ئائىلىدىكىلىرىنىڭ ئاڭلاپ
قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن بۇ ئادەم ئىشىكنى يېپىۋېتىش ئۈچۈن
كەينىگە يېنىشى، تۇرسۇنجان ئۇنئالغۇنىڭ كۇنۇپكىسىنى بې-

سىپ، سومكا بىلەنلا ئۇستەلگە قويۇپ قويدى.

— ئامانىدىن ئاكا، مەن سىز بىلەن ئىككى قېتىم پاراڭ لاشتىم، — تۇرسۇنجان ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ سۆزلىدى، — ئالدىمدا، يەتتە مىڭ سومدەك پۇلنى پەيتۇلغا ئاپىرىپ بەرگىنىڭىز ئىنتايىن ئىقرار بولسىز، لېكىن لوقمان ئىمىنغا «تەھرىرلىك ھەققىم، پەيتۇلغا پۇل ئاپىرىپ بەرمىدىم» دەپ يالغان ئېيتىسىز، بۇ توغرىدا ھۆججەتمۇ يېزىپ بېرىپسىز. بۇ قانداق گەپ ئۆزى؟

— ھەي... ئۇكام، بۇ ئىشلارنى ئەمدى بولدى قىلىڭ، ئىنتىچۇ، قاچانمۇ تۈگەر بىز خەقنىڭ بىر - بىرىمىزگە ئورا كولايدىغان ئىشلىرى، — ئامانىدىن قارى ئېغىشىپ سۆزلىگەن سېرى ئاغزى سومكىغا يېقىنلاپ قالغانىدى، — توغرا، تۆت قېتىمدا يەتتە مىڭ سومدەك پۇلنى ئاپىرىپ بەرگەنلىكىم راست. ئەمما، قىزىل يۇز ئادەمكەنمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە، پەيتۇل بىلەن بىر يۇرتلۇق. بىرنەچچە كىتابىمنى چىقىرىپ بېرىپ ھاردۇق چىققۇدەك رازى قىلدى، شۇلارنىڭ يۈزىنى قىلمىسام بولامدۇ؟ بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ئۆيۈمگە مېھمان بولۇپ كەلسىڭىز قولۇم كۆكسۈمدە، لېكىن بۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلمەڭ.

— بولىدۇ، ئامانىدىن ئاكا، گەپنى ئۇزۇۋەتتىڭىز، مەنمۇ كەلمەي، — تۇرسۇنجان ئورنىدىن تۇردى، — تۆھمەتتىن، سۇيىقەستتىن تەقدىر - ئىقبالى ۋەيران بولۇۋاتقان ئادەمنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئىككى ئېغىز لىللا گېپىڭىزنى ئايىسىڭىز، مانا بۇ نەرسە گۇۋاھلىق بېرەلەيدۇ.

تۇرسۇنجان كىچىك ئۇنىڭلغۇنى كۆرسىتىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ئامانىدىن قارى ئۆي ئوتتۇرىسىدا چەكچىيىپ تۇرغىنىچە ئۇزاتقىلىمۇ چىقمىدى.

تۇرسۇنجان قايتىپ كېلىپ ئۆيىدىكى قوش لېنتىلىق ئۇنىڭلغۇدا بىر نۇسخا كۆپەيتىۋالغاندىن كېيىن لوقمان ئىمىن بەلەن كۆرۈشتى. ئۇ كىچىك ئۇنىڭلغۇنىڭ كۇنۇپكىسىنى بېسىپ قويۇشى، تۇرسۇنجاننىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئامانىدىن قارىنىڭ يېلىنغان ھالدا بەرگەن جاۋابلىرى روشەن ھەم ياڭراق ئاڭلاندى...

— بۇ لېنتا سىزدە قالسۇن، — تۇرسۇنجان ئۇنىڭلغۇدىكى لېنتىنى چىقىرىپ لوقمان ئىمىنغا سۇندى، - دە، يانچۇقىدىن يەنە بىرنى ئالدى، — ماۋۇ بىرىنى مەن ساقلاي...

كۇلۇپ قويۇپ چىقىپ كەتكەن تۇرسۇنجاننىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان لوقمان ئىمىن ئورۇندۇقىغا لاسسىدە ئولتۇرۇپ چېكىسىنى ئۇۋۇلىدى، ئۇۋۇلىغانسېرى ئوغىسى قاينىدى.

«زىيالىي، قىلغان ئىشى خىيالىي» دېگەن گەپ قايسىبىر تەلۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان بولغىيدى. بۇ خەقنىڭ ئەڭ دۆت - كومىشالىرىمۇ توپاقنى چىمدىپ ئۆلتۇرىدىغان، زەنجىرنى سىلكىمەي ئۇزىدىغان سېھىرگەر نېمىلەركەن! كىم ئويلىغان ئون نەچچە يىلدىن بېرى يېزىلىپ كەلگەن كونا قەلەم ھەققى تالونلىرىنىڭ قۇنۇزغۇچ دورا بولۇپ قېلىشىنى! بۇ لەنىتى نېمىنى ئويلاپ ئۇ ئەخلەت - چاۋارلارنى ساقلاپ كەلگەن بولغىيدى؟ ھەممە پاكىت - ئىسپاتلار رامكا، قېلىپلارغا سېلىنىپ، خۇلاسە يېزىلىپ بولغاندا، قەلەم ھەققى تالونلىرى، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنىڭ كونا نۇسخىسىنى كۆرۈپ چىققىنىنى قارا! ئۇنىڭ ئىسپات ماتېرىياللارنى ئىككى نۇسخا كۆپەيتىۋالغىنى لوقمان ئىمىندىن گۇمان قىلغىنى بولماي نېمە؟ تېخى «ماۋۇ لېنتىنى مەن ساقلاپ قويايى» دەپ ھەجىيىڭ ۋاتقىنىچۇ! يىراق - يېقىندىن دەۋا - دەستۇر بىلەن كەلگەن ئاۋام خەلق، دېھقانلار، سودىگەرلەر تەپتىشىنىڭ ئوچىسىدىكى فورمىنى كۆرۈپلا قورقۇپ، مەڭدەپ، تىرناق تاتلاپ ئولتۇرۇپ كېتىدۇ، لېكىن بۇ قاغدالما زىيالىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ئالتىنچى باشلىقىدىن ھېيىقىپمۇ قويمىسا. تېخىمۇ ھەيران قا-

لارلىقى، قاچاندۇر بىر چاغلاردا بېشىغا ئاپەت ياغدىغانلىقىنى پال سېلىپ بىلگەندەك، ساقلايدىغانىنى ساقلاپ، كۆپەيتىدىغانىنى كۆپەيتىپ قويغىنىنى كۆرمەمدىغان! كىتابلاردا «ئادەم كۆزى ئالدىدىكى ھەممىنى كۆرەلەيدۇ، لېكىن يازغۇچىنىڭ كۆزى يۇ-رەكتىكىنى كۆرۈپ بىلەلەيدۇ» دەپ تەسۋىرلەنگىنىدەك، ئۇ ئاللبۇرۇنلا پەيتۇلنىڭ ئىچ - باغرىنى كۆرۈپ بولغانىكەن - دە!

لوقمان ئىمىن شۇ كېچىسىلا پەيتۇل بىلەن كۆرۈشۈپ قانداق قىلىش ھەققىدە سۆزلىشۈپلىپ، ئەتىسىدىن باشلاپ پەي-تۇل چىنار قاتارلىق بىرنەچچە چاپارمەنلەرنى باشلاپ، ھېكمەت، تۇرسۇنجانلارغا ھۆججەت، ئىسپات بەرگەنلەرنى ئىزدىدى. لوق-مان ئىمىن بولسا تېلېفون ئارقىلىق چاقىرتتى ياكى ئۆزى بىرىپ ئالاقىلەشتى. بۇ ئىش ھەپتە داۋاملاشقاندىن كېيىن تۇر-سۇنجانىنى ئىشخانىغا چاقىرىپ، قايتىدىن يېزىلغان خۇلاسىنىڭ تېخى مۇقىملاشمىغان لايىھىسىنى ئوقۇپ بەردى. خۇلاسىدە، پەيتۇل تۇرسۇنجانىنىڭ قەلەم ھەققىدىن ئىگىلىۋالغان ئون بىر مىڭ سومدىن ئارتۇق پۇلدىن مەسۇم قابىل گۇۋاھلىق بەرگەن ئىككى مىڭ ئۈچ يۈز سوم ئېتىراپ قىلىنىپ پەيتۇلغا ئارتىلغانلى-دى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىزىنى ئۆچۈرۈشكە مۇمكىن بولمىغان بىرقانچە ھۆججەتلەر تۇپەيلىدىن، جەمئىي توققۇز مىڭ تۆت يۈز سوم تۇرسۇنجانىنىڭ گەدىنىگە توقۇلدى. نەتىجىدە، ئون بىر مىڭ سومىنىڭ قالدۇقى، شۇنداقلا ساختا تالوندىكى قىرىق مىڭ سوم قاتارلىقلار قوشۇلۇپ تۇرسۇنجان ئەللىك مىڭ سوملۇق خىيانەتچى قىلىپ قويۇلغانىدى.

— بۇ خۇلاسىڭىزگە مەن قەتئىي رازى ئەمەس، — دېدى تۇرسۇنجان ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، — قارىماققا سىز ئادىل تە-تىش ئەمەسكەنسىز. مېنىڭ سىزگە تاپشۇرغان ماتېرىياللىرىم-نى قايتۇرۇپ بېرىڭ. مەن ئۇلارنى باشقا ئورۇنغا تاپشۇرىمەن.

— تۇرسۇنجان، نارازى بولغان يەرلىرىڭىز بولسا پاكىت-

ئىزنى قويمامسىز، — لوقمان ئىمىن ماتېرىياللارنى بېرىدىغان-دەك ئەمەس ئىدى، — مەن يەنە قايتا تەكشۈرۈپ كۆرمەمدىم.

— بولدى ئەمدى، مەن سىزگە ئىشەنمەيمەن، ماتېرىيال-لارنى بەرمىسىڭىز، ئۆزۈمدىمۇ يەنە بىر نۇسخىدىن بار. سىز خىيالىڭىزدا ساختا تالوندىن ئىبارەت ئىپلاس تۆھمەتنى ماڭا ئارتىپ، ھەقىقىي خىيانەتچىنى قانات ئاستىڭىزغا ئالماقچىمۇ؟ مەن نەشرىياتتىكىلەرنىڭ يەتكۈزگەن خەۋەرلىرىگە ئىشەنمىگەنە-دىم. ئۇلار راست ئېيتىپتۇ، سىز پەيتۇلنىڭ ھەقىقىي قوغدىغۇ-چىسى ئىكەنسىز.

تۇرسۇنجان ئېتىلىپ كاربىدورغا چىقىشى، شۇ ئەتراپنى ئايلىنىپ يۈرگەن مەسۇم قابىلغا ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇ ئىشىك تۇۋىدە بولۇنغان گەپلەرنى چالا - پۇچۇق ئاڭلاپ قالغاچقىمۇ، چىرايى ئاچچىق غەزەپ ھەم ئۆچمەنلىكتىن پۈرۈشۈپ كەت-كەنىدى.

— ئەمدى قانداق قىلماقچىسىز؟ — تەقەززالىق بىلەن سورىدى مەسۇم قابىل.

— يۇقىرى سوتقا ئەرز قىلايمىكىن.

— ئالدىرىماڭ، ئاۋۋال ماۋۇ لوقمان دېگەن ئەبلەخنى نەشرىياتتىن ھەيدەش كېرەك.

— تەپتىش مەھكىمىسىدىن ئەۋەتكەن ئادەم تۇرسا ئۇنى ھەيدىگىلى بولامدۇ؟

— مېنىڭ ئامالىم بار، ئەتە ئەتىگەن مېنى ئۆيىڭىزدە ساقلاڭ.

دېگەندەك، مەسۇم قابىل ئەتىسى چاي ۋاقتى بىلەنلا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇ نېمىگىدۇر ئالدىراپ تۇراتتى، شۇڭا سومكا-سىدىن قېلىن بىر دەستە ئۇرىگىنالنى ئېلىپ شىرەگە قويدى - دە، ھېكمەتكە قارىدى. بۇ لوقمان ئىمىنىڭ مارك-سىزملىق مىللىي مەسلىگە ئائىت تۇزگەن كىتابىنىڭ ئورىگ-

ناللىرى. ئۇ بۇ كىتابنى پەيتۇل بىر ئاينىڭ ئالدىدا مەسۇم قابىلغا ئۆزى پىلانغا كىرگۈزۈپ تەھرىرلەۋاتقانلىقىنى ماختىنىپ دەپ بەرگەنىدى. بۇگۈن سەھەر تازىلىقچى ئايال ئىشكنى ئاچقاندا پەيتۇلنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىۋالغان مەسۇم قابىل ئۇستەل ئۈستىدە دۆۋىلەنگەن ماتېرىياللار ئارىسىدىن ئېلىپ چىققانىدى.

— بەك قارامىلىق قىپسىز، — دېدى تۇرسۇنجان، — ئەگەر پەيتۇل بىلىپ قالسا چاتاق جۇمۇڭ.

— ھازىر ئۇ پوتلىسىنى تارتالماي قالغاندا بۇ ماتېرىياللارنى كۆرۈشكە قاچان نۆۋەت كېلىدۇ دەڭ. سىز بۇنى تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقىغا تاپشۇرۇپ، بۇ دېلوغا شەخسىي غەرەز ئارىلىشىپ قالغانلىقىنى ئېيتىڭ، شۇ چاغدا بۇ قارا نىيەتنىڭ كۆتىگە سۇ كىرمىگىنىنى مەن بىر كۆرەي.

تۇرسۇنجان مەسۇم قابىل بەرگەن ئورىگىناللارنى تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقىغا تاپشۇرۇپ ئەھۋالنى ئىنكاس قىلغانلىقى ئەتىسى ناشرىياتتا لوقمان ئىسمىنىڭ قارىسىنى كۆرگىلى بولمىدى. ئۇنىڭ ئورنىغا تەبىئىتى ئېغىر، ئوشۇق سۆزلىمەيدىغان، چىشى ئاغرىپ قالغان ئادەمدەك داۋاملىق تەرى تۇرۇك، يېرىم كۈن سۆزلىسەڭ بىر ئېغىز قوشۇق سالماي كۆزۈڭنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ تۇرىدىغان ئابدۇرېھىم سۇلتان ئىسىملىك ئوتتۇرا بوي، تەمبەل، بۇغداي ئۆڭلۈك، بۇرنىنىڭ سول تەرىپىدە نوقۇتتەك قارا مېڭى بار بىر ئادەم كەلدى. ئۇ دەسلەپكى بىرنەچچە كۈنگىچە خۇددى پراكتىكىغا كەلگەن ئوقۇغۇچىدەك ئىشخانىلارغا كىرىپ، ئۈنى - بۇنى گەپكە سېلىپ قويۇپ ئەستايىدىل تەكشىدى، كۆڭلىگە پۈككەن خادىملارنى ئايرىم چاقىرىپمۇ سۆھبەتلەشتى، نېمىلەرنىدۇر يازدى. ئارىلىقتا بىر ھەپتىدەك يوقاپ كېتىپ يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ نەلەردە نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتى.

تى. ئۇ دەسلەپتە كەلگەندە پەيتۇل، تۇرسۇنجانلار بىلەن بىر قېتىم سۆھبەتلەشكەنچە، گويا ئۇلارنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ئىدى. بارا - بارا نەشرىياتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى، شوپۇرلىرى بىلەنمۇ بىرنەچچە قېتىمدىن سۆزلىشىپ چىقتى. بىر قېتىم تاقىتى تاق بولغان پەيتۇل ئىشخانىسىغا كىرىپ قالغانىدى، ئۇ ھېچقانداق يۇز - خاتىرە قىلماي «مەن سىزنى چاقىرغاندا كىرىڭ» دەپلا چىقىرىۋەتتى.

ئارىدىن ئۇچ ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى. بىر كۈنى ئابدۇرېھىم سۇلتان تۇرسۇنجاننى چاقىرىپ، قىرىق مىڭ سوملۇق تالون ھەققىدە گەپ سوراپ ئۇنى تەرلىتىۋەتتى. ئۇ گەپنى مىخ قاققاندەك قىلاتتى، ئادەم ئويلىمىغان يەردىن سوئاللارنى سورايتتى. ئادەتتە ئۇ فورما كىيىپ يۈرمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن تەپ تارتاتتى. شۇنىڭغا قارىغاندا ھەقىقىي قانۇن خادىمىنىڭ سۈرى بولسا كېرەك. تۇرسۇنجان ئۇنىڭ بىلەن بولغان بىر قېتىملىق سۆھبەت جەريانىنى ھېكمەتكە دېگەنىدى، ئۇ: «ھەي، مۇشۇ ساختا تالون تارىخىغا داغ چۈشۈرۈپ قويمىسا بولاتتىغۇ» دېگىنىچە باش چايقاپ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتتى. بىراق، ماھىگۇلنىڭ بىر ئېغىز سۆزى ئۇلارنى جانلاندۇرۇۋەتتى.

— تۇرسۇنجان، ئەگەر ئاشۇ تالوننى ئېلىپ كېلەلىسەڭىز، — دېدى ماھىگۇل ئىشەنچ بىلەن، — مېنىڭ خىمىيە ئالىز تەجرىبىخانىسىدا ئىشلەيدىغان دوستلىرىم بار، ئۇلار خەت رېڭىنى خىمىيىلىك ئۇسۇل ئارقىلىق تەكشۈرۈپ تالوننىڭ يېزىلغان ۋاقتىنى ئېنىقلاپ بېرەلەيدۇ.

— توۋا، ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ دېگەندەك، ئەجەب بۇ ئىش يادىمىزغا كەلمەپتۇ، — دېدى ھېكمەت ھاياجانلىنىپ، — تۇرسۇنجان تۆتىنچى ئاينىڭ بېشىدا ماڭدى. شۇنىڭغا قارىغاندا، تالون تۆت - بەشىنچى ئايلاردا يېزىلغان بولۇشى

مۇمكىن.

— خىمىيىلىك تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزسە، — ماھىگۈل تۇرسۇنجان بىلەن ھېكمەتكە قاراپدى، — ئون يىل ئالدىدىكى تالونمۇ ياكى ئون كۈن ئالدىدىكىمۇ، مانا مەن دەپلا چىقىدۇ.

تۇرسۇنجان شۇ كۈنى چۈشلۈك تامىقىنى ماھىگۈلنىڭ ئۆيىدە يەپ تاكسى بىلەن ئالدىراپ قايتتى - دە، ئۆزىنىڭ ئۆيىگىمۇ كىرمەي ئۈدۈل نەشرىيات قورۇسى ئالدىدا توختىدى. ئابدۇرەھىم سۇلتان دەۋاگەر بىلەن جاۋابكارغا «چاقىرمىغۇچە كىرمەڭلار» دەپ بۇرۇنلا ئۇقتۇرغانىدى، چۈنكى ئۇ باشقىلارنىڭ گۇمان قىلىپ قېلىشىدىن، ھەر خىل غەيرىي ئويلارغا كېلىپ قېلىشىدىن ئىھتىيات قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ ساختا تالون دەستىدىن سەۋر - تاقىتى قۇرۇغان تۇرسۇنجان ئىشكىنى چەكتى. ئىچكىرىدىن «كىرىڭ» دېگەن ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇ ئىشخانىغا قورۇنۇپقىنا كىردى.

— كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، — ئابدۇرەھىم سۇلتان ئورۇندۇقىنى كۆرسەتتى، — بايا ئۆيىڭىزگە ئادەم كىرگۈزسەم، ئايالىڭىز ئەتىگەن چىقىپ كەتكەن دەپتۇ، ئاڭلاپلا كىرىپسىز - دە؟

— شۇنداق، ئاڭلاپلا كىرىشىم، — ئابدۇرەھىم سۇلتانىڭنىڭ گېپىدىن كۆڭلى جايىغا چۈشكەن تۇرسۇنجان زادىلا چاندۇرمىدى، — ئېنىقلاشقا تېگىشلىك ئىشلار بارمىكىن.

— شۇڭا چاقىرتقان، — ئابدۇرەھىم سۇلتان ئىشكاپتىن ئون نەچچە ئاپتورنىڭ ئىسمى، ئالماقچى بولغان قەلەم ھەققى، ئادرېسى، ئەسەر ئىسمى يېزىلغان ئىككى بەتلىك تىزىملىكنى ئۈستەلگە قويدى، — سىز مۇشۇ تىزىملىك بويىچە قىرىق مىڭ بىر يۈز ئوتتۇز سومنى ئاپتىكەنسىز. قېنى، ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ.

بۇنداق جەدۋەللەشتۇرۇلگەن تىزىملىك پەقەت ژۇرنال تەھرىر بۆلۈملىرىدىلا ئىشلىتىلەتتى، چۈنكى ژۇرنالغا بېسىلغان

ھېكايە، شېئىر، ماقال - تەمسىل، ھېكمەتلىك سۆزلەر، ھۆسنىخەت، قىستۇرما رەسىم قاتارلىق تۇرلەر كۆپ ئىدى. قەلەم ھەققىمۇ يۇقىرىسى بىرنەچچە يۈز، تۆۋىنى سەككىز - ئون سومغىچە بولغاچقا، ھەربىرىگە ئايرىم قەلەم ھەققى تالونى يېزىش ئاۋارىچىلىكى ھەم تالون ئىسراپچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. شۇڭا، ژۇرنال تەھرىر بۆلۈم باشلىقلىرى قەلەم ھەققىلىرىنى جەدۋەللەشتۇرۇپ، ئومۇمىي پۇلنى جەملەپ مالىيە بۆلۈمىگە يوللىغاندا، ئۇلار بىر قەلەم ھەققى تالونى يېزىش ئارقىلىق پۇل بېرەتتى. تەھرىر بۆلۈم باشلىقلىرى بۇ پۇلنى ئاپتورلارغا ئۇقتۇرۇش قىلىپ ئايرىم - ئايرىم تارقىتىپ بېرەتتى. چەت، يىراق يەردىكىلەرگە پوچتا ئارقىلىق يوللايتتى.

— گېپىڭىزگە قارىغاندا، بۇنداق جەدۋەللەشتۇرۇلگەن قەلەم ھەققى ئېلىش ئۇسۇلى كىتابلارغا ئىشلەنمەيدىكەن - دە، — سورىدى ئابدۇرېھىم سۇلتان.

— كىتاب ئاپتورلىرىغا بېرىلمىدىغان پۇل كۆپرەك بولغاچقا، ئايرىم قەلەم ھەققى تالونى يېزىلمىدۇ، — دېدى تۇرسۇنجان چۈشەندۈرۈپ، — چەت ئۆلكىلەت، ناھىيە، شەھەردىكىلەرگە مالىيە بۆلۈمى پوچتا ئارقىلىق پۇل چېكى يوللايدۇ.

— مۇنداق دەڭ، — ئابدۇرېھىم سۇلتان تۇرسۇنجاننىڭ كۆزىگە تىكىلدى، — ئۇنداقتا، سىز نېمە ئۈچۈن جەدۋەللىك قەلەم ھەققى ئېلىشنى كىتابلارغا ئىشلىتىپ پۇل ئالدىڭىز؟

— كەچۈرۈڭ، بۇ تىزىملىكنى مەن يازمىغان، — دېدى تۇرسۇنجان كېسىپلا. ئۇنىڭ ئابدۇرېھىم سۇلتاننىڭ گېپىدىن ئاچچىقى كەلگەنىدى، — بىرىنچىدىن، بۇنداق جەدۋەللىك قەلەم ھەققى ئېلىشنى كىتابلارغا ئىشلىتىش خاتا ھەم كۇلكىلىك ئىكەنلىكىنى بىلىمەن. ئىككىنچىدىن، خەت مېنىڭ ئەمەس، پوچىركامغا سېلىشتۇرۇپ كۆرسىڭىز بولىدۇ، ئۈچىنچىدىن، پۇتۇن ئەقلىي قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىپ كىتاب يازغان ئاپتورلار-

نىڭ پۇلىنى قاقتى - سوقتى قىلىپ ئېلىۋېلىش مۇناپىقلارچە ئىش دەپ قارايمەن، چۈنكى ئۆزۈممۇ بىر يازغۇچى!

— سىزدىن يەنە بىر گەپ سوراي، — ئابدۇرېھىم سۇلتان قاپاقلىرىنى تۈردى، — ماتېرىيالنىڭىزدا ئون بىر مىڭ سومدىن ئارتۇق قەلەم ھەققىڭىزنى پەيتۇلىنىڭ ئېلىۋالغانلىقى يېزىلغان. پەقەت بۇنىڭدىن ئەمەلىيلەشكىنى مەسۇم قابىل كۆرۈپ قالغان ئىككى مىڭ ئۈچ يۈز سوم پۇل. يەنە شۇنداق كۆرۈپ قالغان، چېلىقتۇرغان ياكى سىز ئۆز ۋاقتىدا بىرەر كىمگە دەپ بەرگەن ئادەم پاكىتلىرىڭىز بارمۇ؟

— بۇ. . . — تۇرسۇنجان بىر ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى، — زادىلا ئەسلىيەلمىدىم.

— مەسىلەن، ئالايلۇق، ئىشخانىدا ئەمەس، سىرتلاردىمۇ بەرگەنمىدىڭىز؟

تۇرسۇنجان يەرگە قادىلىپ خېلى ئۇزاق ئولتۇرغاندىن كېيىنلا بىر ئىشنى ئەسكە ئالدى. ئۈچ يىل ئالدىدا مۇنەۋۋەر مۇھەررىر، ئىلغار خىزمەتچىلەرنى قەشقەر، خوتەنلەردە ساياھەت قىلدۇرۇپ كېلىشكە پەيتۇل مەسئۇل بولغانىدى. ئۇلار ئىدارىنىڭ مىنىبۇسىغا چۈشۈۋاتقاندا، تۇرسۇنجان كابىنكا ئىچىدە ئولتۇرغان پەيتۇلغا تومپايغان كونۇبرتنى تۇتقۇزدى - دە، ئۈچ بارمىقىنى چىقىرىپ «ئۈچ مىڭ» دەپ پىچىرلىدى. بۇ چاغدا خەنزۇ شوپۇر ئۇلارغا تىكىلىپ تۇراتتى.

— ئۇمۇ بىر كىتابقا ئىككى تەھرىرلىك ھېسابلاپ ئالغان بىنورمال قەلەم ھەققىمۇ؟

— شۇنداق، — تۇرسۇنجان قىزىرىپ يەرگە قارىدى.

— ئەمدى چىقىپ كەتسىڭىز بولىدۇ، — دېدى ئابدۇرېھىم سۇلتان ئويغا پاتقان ھالدا، — چاقىرمىغۇچە كىرمەڭ.

— سىزدىن بىر نەرسىنى سورىماقچى ئىدىم، — تۇرسۇنجان ئۇمىد بىلەن قارىدى، — مەن ھۆججەت يېزىپ بەرسەم،

ساختا تالوننى بىر كۇنلۇك بېرىپ تۇرسىڭىز، ئۇنى خىمىيىلىك ئۇسۇلدا تەكشۈرتەي دېگەن.

— ساختا تالون دېگىنىڭىز نېمىسى ئۇ؟ بۇنى قانۇن شۇنداق دەپ قارىسا ھېساب. سىزگە بېرىشكە بولمايدۇ، — ئابدۇرېھىم سۇلتان قوپاللىق بىلەن رەت قىلدى، — قانۇن ئورۇنلىرىدا خىمىيىلىك تەجرىبىخانا يوق، دەپ ئويلامسىز، قانۇنغا ئىشىنىڭ.

ئابدۇرېھىم سۇلتاننىڭ سۆزلىرىدىن كۆڭلى شادلىققا تولغان تۇرسۇنجان ئۆيىگە كىرگەنچە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى تەكشۈرۈپ نومۇر قويۇۋاتقان ئايالىنىڭ ئارقىسىدىن قۇچاقلىۋالدى. سەلمە ئېرىنىڭ چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەندىن بېرى بۇنچىلىك خۇشال بولۇپ باققىنىنى كۆرمىگەنىدى.

— ۋىيەي، ماۋۇ ئادەمنىڭ كۇپكۇندۇزدە سەتلىشۋاتقىنىنى. قويۇۋېتىڭ، بالىلارنىڭ مەكتەپتىن كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى، — سەلمە قايرىلىپ قارىدى، — بايىلا مەسۇم قاۋىل كىرىپ سىزنى سوراپ چىقىپ كەتتى، ئۇ يەنە كىرىمەن، دېگەن.

ئابدۇرېھىم سۇلتان تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشنى باشلىۋەتكەندىن بېرى، مەسۇم قابىل ھەر كۇنى دېگۈدەك تۇرسۇنجاندىن ئەھۋال-نىڭ تەرەققىياتىنى ئۇقۇشۇپ تۇردى. ھازىر ئۇ «ئوت تۇتىشىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنى پۈۋلەشنىڭ ھاجىتى يوق» دەپ ئويلىدىمۇ، پەيتۇلدىن يۇزىنى ئۆرۈگەنىدى. شۇنداقلا «ئوغرىلىق»، «ساختا تالون»، «ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرى» نى ئۆزگەرتكەنلىكتىن ئىبارەت تىزگىنلەر مەسۇم قابىلنىڭ قولىدا بولغاچقا، پەيتۇلنىڭ چىشلەپ تارتالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا پەيتۇلمۇ بىرنەچچە قېتىملىق سوراقلاردا مەسۇم قابىلنى ئارىغا قاتماي دەردىنى ئۆزى تارتىۋاتاتتى.

تۇرسۇنجان مەسۇم قابىلنىڭ قىلمۇاتقان خەيرىخاھلىقىنى، بۇگۈنكى خۇشاللىقىنى ئايالىغا سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، ئىشىك چېكىلىپ مەسۇم قابىل كىرىپ كەلدى. تۇرسۇنجان ئۇنى ئۆزىنىڭ يېزىقچىلىق ئۆيىگە باشلىدى. بىنالارنىڭ سايىسىدە قالغان بۇ بىر قاتار يەرلىك ئۆيلەرگە كۈن نۇرى چۈشمىگەچكىمۇ، كۈندۈزىمۇ چىراغ يېقىپ قويمىسا يورۇمايتتى ھەم زەي پۇراپ تۇراتتى. مەسۇم قابىل سەلىمەنىڭ چاي قىلماقچى بولغان تەرەد-دۇتىنى كۆرۈپ «ھاجىتى يوق، مەن ئالدىرايمەن» دەپ ئۆزرە سورىدى. ئۇ قانداقتۇر خۇش خەۋەرنىڭ بارلىقىنى تۇرسۇنجا-نىڭ كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىنلا بىلىپ بولغانىدى، شۇڭا تۇرسۇنجانمۇ ئۇنىڭ گەپ سورىشىنى كۈتمەيلا «ساختا تالون» نى خىمىيىلىك ئۇسۇلدا تەكشۈرىدىغانلىقىنى دەۋەتتى. مەسۇم قابىلنىڭ ئىچىدە بىر نېمە تارسىدا ئۈزۈلۈپ كەتكەندەك تولغا-نىپ چىرايىمۇ غەلىتە پۇرۇشۇپ كەتتى.

— ئەمدى پەيتۇلنىڭ سۇيىقەستى ئۈزۈل - كېسىل بەربات بولۇپ چاۋىسى چىتقا يېيىلىدىغان بولدى، — دېدى تۇرسۇنجان ھاياجان ئىلكىدە، — سىز ماڭا كۆپ ياردەم قىلدىڭىز، مەن نېمىدەپ رەھمەت ئېيتىشىمنى بىلمەي تۇرىمەن.

— يوقسۇ، يوقسۇ، ئەمدى ئىشلار جايىغا چۈشۈپتۇ، مەنمۇ خاتىرجەم بولدۇم، — مەسۇم قابىل كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى، — لېكىن تۇرسۇنجان مېنىڭ بۇ يەرگە كىرگىنىمنى ئابدۇرېھىم سۇلتان ئۇقۇپ قالمىسۇن. «تىل بىرىكتۇردى» دەپ گۇمان قىلىپ قالسا ئىشلىرىڭىز تەتۇرىگە يېنىپ قالمىسۇن يەنە. ئەمىسە مەن چىقاي.

تۇرسۇنجان ئۇنى قانچە تۇتقان بولسىمۇ، ئۇ قانداق تېز كىرگەن بولسا يەنە شۇنداق تېز چىقىپ كەتتى. مەسۇم قابىل ئۇدۇل ئىدارىگە كەلدى - دە، ئىشخانىسىنى ئېچىدىن تاقاپ ئارقا - ئارقىدىن ئۇلاپ تاماكا چەكتى. ئۇ يۇز بېرىش ئالدىدا

تۇرغان خەۋپتىن ئىزتىراپقا چۈشكەنىدى. قىرىق مىڭ سومدىن ئىبارەت ۋۇجۇدىكىنى تۇرسۇنجانىنىڭ بوينىغا ئېسىپ مەڭگۈ باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋېتىش پىلانى كۆپۈككە ئايلىنىش ئالدىدا تۇ-راتتى. ئەلۋەتتە، بۇ پىلان ئەمەلگە ئاشقىنىدا، پەيتۇل بىلەن ئىككىسى ئوخشاشلا گەدەنگىچە تاز بولۇپ، سەھىدىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولاتتى. مانا ئەمدى ساختا تالوننى خىمىيىلىك تەكشۈ-رۈشتىن ئۆتكۈزگەن تەقدىردە مەسۇم قابىلنىڭ بۇ چاغقىچە ھېچ-كىم بايقىۋالالمىغان يېغىرى ئېچىلىپ قالمامدۇ... ئۇنىڭ نەچچە يىللاردىن بېرى سەۋر - تاقەت قىلىپ، ئەقىل - پاراسە-تىنى خورىتىپ، نازۇك پىلانلار ھامىيىسى بولۇپ تارتقان جەبىر - جاپاسى ئاز بولدىمۇ؟!

مەسۇم قابىل «ياق، ھېلىمۇ كېچىكمىدىم» دەپ پىچىرلە-دى. ئۇ ئېتىغا قامچا سېلىپ ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن تۆمۇر ئىشكاپتا ئۇخلاۋاتقان بەش مىڭ سومنى قۇربان قىلماي بولمايدۇ. بۇ توغرۇلۇق تۇغۇلغان ھەر-قانداق گۇمان، سوئال - سوراقلارغا ئۇنىڭ بېرىدىغان جاۋابى بار! ھېلىمۇ ياخشى خىمىيىلىك تەكشۈرۈش ئىشىنى ئالدىن بىلىۋالغىنى ئۇنىڭ تەلىيىنىڭ ئوڭ كەلگىنى! بولمىسا مەسۇم قابىل ئۆزىنى قانداق ئاقلىيالايتتى. شۇنداق، خۇدا ئۇنىڭغا ئاسايىشلىق يارىتىپ بېرىپ، باشتىن - ئاخىر ئۇنى خۇددى قۇلۇله قارىدىكى سەدەپتەك ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ.

مەسۇم قابىل يېشىل تۆمۇر ئىشكاپنى ئېچىپ بەش مىڭ سومنى كونۇبرتى بىلەنلا ئېلىپ ئىچ يانچۇقىغا كەپلەپ سالدى، ئاندىن تۇگمىلىرىنى ئېتىپ، چاچلىرىنى بىر قۇر تارىۋەتكەندىن كېيىن، ماتېرىيال بۆلۈمىنىڭ ئۇدۇلىدىكى كىچىك ئىشخانا ئال-دىغا كېلىپ توختىدى. بۇ ئىشخانا بۇرۇن ماتېرىيال بۆلۈمى قارىمىقىدا بولۇپ، ئۆرنەك كىتابلار ساقلىناتتى. لوقمان ئىمىن

كېلىش بىلەن بۇ بۆلۈم تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئىشخانىسى قىلىنغانىدى.

ئىشىك چېكىلدى. ئىچكىرىدىن «كىرىڭ» دېگەن بوغۇق ئاۋاز ئاڭلاندى. مەسۇم قابىل ئەدەپ يۈزىدىن بىلىنەر - بىلىنمەس ئېگىلىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن قولىنى ئۇزاتتى. ئابدۇرېھىم سۈلتانمۇ قولىنى بېرىپ، ئالدىدىكى كۆرۈڭانلار ماتېرىياللارنى بىر چەتكە يىغىشتۇرۇپ ئۇستىگە گېزىتنى ياپتى - دە، «قېنى ئولتۇرۇڭ» دەپ قويدى. تەكشۈرۈش باشلانغاندىن بېرى بۇ ئادەم بىلەن بىرقانچە قېتىم سۆھبەتلەشكەن بولسىمۇ، ئابدۇرېھىم سۈلتان مەسۇم قابىلنى زادى چۈشىنەلمىدى. ئۇ پەيتۈل تۇرسۇنجاندىن ئېگىلىۋالغان ئىككى مىڭ ئۇچ يۈز سومدىن باشقا ھېچنېمە پاش قىلغىنى يوق. ساختا تالون، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرى، تۇرسۇنجانىڭ خىزمەت ئۇستىلىنىڭ چېقىلىشى ھەققىدە سورالغان سوئاللارغىمۇ ئېنىق جاۋاب بەرمەي، مۇجمەل جاۋابلار بىلەن چەكلەندى. ئۇنىڭ كۆپرەك سۆزلەيدىغىنى ئىككى باشلىق ئوتتۇرىسىدىكى توگىمەس جېدەل-دىن نەشرىياتنىڭ چېكىنىۋاتقانلىقى، مۇھەررىرلەرنىڭ قاتتىق نارازىلىقى، جەمئىيەتكە بېرىۋاتقان يامان تەسىرى قاتارلىقلار ئىدى. ئۇنىڭ سۆز ئورانىدىن ھەر ئىككىلا باشلىقتىن رازى ئەمەسلىكى چېقىپ تۇراتتى. شۇڭا ئابدۇرېھىم سۈلتان: «بۇ ئاداش يەنە كاتتا نەزەرىيە سۆزلىگىلى كىردى بولغاي» دەپ ئويلىدى.

— ھە، كىرىپ قاپسىز، بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟ — سورىدى ئابدۇرېھىم سۈلتان، — ئەگەر بولسا تارتىنماي سۆزلەڭ.

— مەن بۇگۈن سىز بىلەن ئەستايىدىل سۆزلەشكىلى كىردىم، — مەسۇم قابىل گېپىنى قىرىپ قويدى، — بۇ چاغقىچە ئىدىيىۋى بوپا بىلەن يەلكەمنى بېسىپ كېلىۋاتقان بىرقانچە ئىشلار بار ئىدى. بۇگۈن سىزگە ئىشەنگەن ھالدا ھەممىنى دېمەكچىمەن.

مەسۇم قابىل تۇرسۇنجانىڭ خىزمەت ئۇستىلىنىڭ چېقىلىشى، پەيتۈلنىڭ ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغىنىدىن باشلاپ، ئۇنىڭ نەشرىياتنى قانداق ئۇسۇللاردا بۇلاپ - تالاپ يېگەنلىكى، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنى ئۆزگەرتىپ ئىز يوقىتىشقا ئۇرۇنغانلىقىغا قەدەر جەريانىنى سۆزلەپ چىققاندىن كېيىن، ساختا تالوننىڭ سىرىنى ئاشكارىلىدى. ئۇ، بۇ ئىشنى ئىنتايىن ئۇستىلىق بىلەن پەيتۈلغا ئارتىپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

— مانا بۇ ئۇنىڭ بەرگەن بەش مىڭ سوم پۇلى، — مەسۇم قابىل پۇلنى كونۇبرتى بىلەنلا ئۇستەلگە قويدى، — مەن ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىكەنمەن، بۇ سۇيىقەستتىن ھامان خەۋەر تاپىمەن، شۇڭا ئۇ مېنىڭ ئاغزىمنى ئېتىش ئۈچۈن مۇشۇ ئۇسۇلنى قوللاندى. مەن پۇلنى ھازىرغىچە ئىشخانامدىكى ئىشكاپتا ساقلاپ كەلدىم.

— قالغان ئوتتۇز بەش مىڭ بىر يۈز ئوتتۇز سوم پۇلچۇ، — سورىدى ئابدۇرېھىم سۈلتان.

— ئۇ پۇلنى پەيتۈلكام مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن قانداق ئۇلەشتى، ئۇنىڭدىن خەۋىرىم يوق. ئىشخانىدا ئولتۇرسام، قولۇمغا پۇلنى تۇنۇزۇپ قويۇپ، ئەھۋالنى قىسقىلا بايان قىلىپ چىقىپ كەتتى.

— پاش قىلىشىڭىز گەرچە سەل كېچىككەن بولسىمۇ يەنىلا ياخشى ئىش قىلدىڭىز، — دېدى ئابدۇرېھىم سۈلتان مەمنۇن بولغان ھالدا، — ئەمدى مۇشۇ دېگەنلىرىڭىزنى تەپسىلىي يېزىپ ماڭا تاپشۇرۇپ بېرىڭ.

— بولىدۇ، ئەتىلا تاپشۇراي. مېنىڭ تەلىپىم، مەخپىيەتلىك ساقلانسا، — مەسۇم قابىلنىڭ چىرايى بىردەمدىلا بىچارە تۇسكە كىرگەنىدى، — مېنىڭ ئائىلەم، بالىلىرىم بار ئادەم، مەنمۇ تۇرسۇنجاندەك خىزمەتسىز قالماي، چۈنكى پەيتۇلنىڭ مىجەزى سىزگە قاراڭغۇ.

— كونا قەلەم ھەققى تالونلىرى ئۈچۈن پەيتۇلنىڭ ئۇستەلنى چاققانلىقىنى ھەممە كىشى تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ، — دېدى ئابدۇرېھىم سۇلتان ئېغىر تەلەپپۇزدا، — ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىگە كەلسەك، ئەسلىي نۇسخىسىدا يېزىلغان ئاپتورلار پەيتۇلدىن كىتاب ئالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشتى، كېيىنكى نۇسخىسى پەيتۇل تەرىپىدىن ياساپ چىقىلغان. قىرىق مىڭ سومنى ئۇلەشتۇرگەنلەر بەش كىشى، كىمىنىڭ پاش قىلغانلىقىنى ئۇ قانداق بىلەلەيدۇ. مەسىلە بۇنىڭ ئەكسىچە بولغاندىمۇ، پاش قىلغۇچىلارنىڭ ئىسمى قەتئىي مەخپىي تۇتۇلىدۇ.

— رەھمەت سىزگە.

مەسۇم قابىل كارىدورغا چىقىپلا يۈز - پېشانىلىرىنى سۇرتتى. ئۇ قۇسۇر چىقىرالمىغۇدەك قۇراشتۇرۇپ چىققان سۆزلىرىدىن ئۆزىمۇ ئەنسىزلىككە چۈشۈپ تەرلەپ كەتكەنىدى. شۇڭا، ئىشخانىسىغا كىرگەندىمۇ يۇرىكىنىڭ سوقۇشى ئۆزىگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى. خۇددى قاچقانسېرى سايىسى قوغلىغاندەك، تېلېفونىنىڭ تۈيۇقسىز جىرىڭلىشى ئۇنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى.

— ۋەي، كىم ئۇ؟ ھە، كېرىم بۇجاڭمۇ سىز؟ پەيتۇلكامىنىڭ ئەھۋالىنى دەمسىز؟ بۇ... بۇ... گەپلەرنى تېلېفوندا دېمەك ئەپسىز. بولىدۇ، بولىدۇ، ھازىرلا باراي، ئۆزۈممۇ ئەھۋال ئىنكاس قىلغىلى باراي دەپ تۇراتتىم.

مەسۇم قابىل سائىتىگە قارىدى، ئىشتىن چۈشىدىغانغا يەنە

بىر سائەتتەك ۋاقىت بار ئىدى. ئۇ كوچىغا ئۇچقاندەك چىقتى - دە، تاكسى توسۇپ يۇرۇپ كەتتى.

پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مەسىلە تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈشكە باشلىغاندىن بېرى، باشقۇرۇش ئورگىنى ھەم تەشۋىقات بۆلۈمى رەھبەرلىرى مەسۇم قابىلنى ئىلگىرى - كېيىن چاقىرىشىپ ئەھۋال ئۇقۇشقانىدى. ئۆتكەنكى بىرنەچچە قېتىمدا مەسۇم قابىل نەشرىياتتىكى ئىككى باشلىقنىڭ تېتىقسىز غوۋغالىرىدىن خىزمەتلەرنىڭ يۇرۇشمەي ئاقساپ قېلىۋاتقانلىقىغا، نەشرىياتنىڭ ئىنتىزامى بوشاپ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن چېكىنىۋاتقانلىقىغا قاتتىق ئېچىنىدىغانلىقى، ئىشچى - خىزمەتچى، مۇھەررىرلەرنىڭ كەيپىياتى تۆۋەنلەپ ئاكتىپچانلىق، جەڭگىۋارلىق ھالىتىنىڭ بارغانسېرى سۇسلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ، باشقا بىر نېمە دېمىگەنىدى. مانا ھازىر جاراھەت ئېغىز ئېلىشقا ئازلا قالدى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ نەق مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتنى كۈتكەنىدى. ئۇ پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجانغا رەھمەت ئېيتسا ئەرزىيدۇ، چۈنكى ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئورنىنى كولاپ قېزىپ بىر يەرگە ئاپاردى. ئەمدى مەسۇم قابىل ئۇلارنى ئورنىغا ئىتتىرىۋەتسىلا ئىش تامام ۋەسسالام. ئۇنىڭ ناتىقلىق ھۇنىرىنى كۆرسىتىدىغان پۇرسەت پېشىپ يېتىلدى. ئۇ بۈگۈن شۇنداق سۆزلەيدۇكى، ھايا جىننىڭ باسالماي قالغان كېرىم ھەم لى بۇجاڭلار تەسىرلەنگىنىدىن ئۇنىڭ پېشانىسىگە «چوككىدە» سۆيگۈدەك سېھىرلىنىپ قالسۇن! ئەسلىدە مەسۇم قابىل ئەتە ئەتىگەن ئۇلارنى ئىزدەپ بارماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا كېرىم بۇجاڭنىڭ چاقىرىپ قالغىنىنى كۆرمەمسىز! ئىشلارنىڭ بۇنچىلىك ئوڭۇشلۇق، توسقۇنسىز يۈرۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقى تەڭرىنىڭ ئۇنىڭ پېشانىسىنى يورۇق، تەلىيىنى ئوڭ، ئامىتىنى كەڭرى قىلىپ قوللاۋاتقانلىقى بولماي نېمە!...

مەسۇم قابىل تاكسىدىن چۇشۇپ چوڭ ـ چوڭ چامدىغىنىچە تەشۋىقات بۆلۈمى ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. كېرىم ھەم لى بۇجاڭلار ئۇنى ساقلاپ تۇرغانمۇ نېمە، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئىسسىق چىراي قارشى ئالدى، ئالدىغا ئىستاكاندا چايمۇ ئەكىلىپ قويدى. مەسۇم قابىل دېۋانغا جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، تۇرسۇنجان بىلەن پەيتۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن ئىقتىسادىي مەسىلىنى ئۆزىنى توختاتقان ھالدا سۆزلەشكە باشلىدى.

ـــ مەن ئالدى بىلەن پەيتۇلكام ئۇستىدە، ـــ دېدى مەسۇم قابىل ئىككى بۇجاڭغا لەپپىدە قاراپ قويۇپ، ـــ كۆرگەن ـ بىلگەن، ئاڭلىغانلىرىمغا ھېسسىيات ئارىلاشتۇرماي ئەينەن بايان قىلىپ باقاي. . .

ئۇ ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنىڭ قاچان ئۆزگەرتىلگەنلىكى، خىزمەت ئۇسۇلىنىڭ نېمە سەۋەبتىن چېقىلغانلىقى، پەيتۇلنىڭ نەق ئوغرىلىق ئۇستىدە تۇتۇلۇپ رەسۋا بولغانلىقى، ھەر خىل بىنورمال ئۇسۇللاردا ئېلىۋاتقان قەلەم ھەققىلىرىگە قانائەت قىلماي باشقىلارنىكىمۇ قەلەم ھەققىلىرىنى ئېلىۋالغانلىقى، شۇنداقلا تونۇشۇم، كېرەكلىك ئادەم، يۇرتلۇق ۋەپ سەۋەبسىز ئادەملەرگە كىتاب ئۇيۇشتۇرۇپ، نەشرىياتىنى نۇرغۇن ئىقتىسادىي زىيانغا ئۇچرىتقانلىقىغا قەدەر قايناپ سۆزلىگەن مەسۇم قابىل ئاخىردا «ساختا تالون» نىڭ مەيدانغا كېلىش جەريانىنىمۇ ئاشكارىلىدى. كېرىم بۇجاڭ بىلەن لى بۇجاڭ ئۇنىڭ بەش مىڭ سومنى تاپشۇرۇپ بەرگەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى.

ـــ ئۆتكەندە سىز بىلەن سۆھبەتلەشكەندە نېمە ئۈچۈن بۇ مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويمىدىڭىز؟ ـــ سورىدى كېرىم بۇجاڭ سەل ئىشەنمىگەن تەلەپپۇزدا، ـــ ئەجەب بۇگۈن ھەممىنى بىر يولىلا دېگۈڭىز كېلىپ قاپتۇ؟

ـــ ئۇ چاغدا قورقتۇم، ـــ مەسۇم قابىل تەپ تارتىپ قالماقدى، ـــ چۈنكى لوقمان ئىمىن مەنپەئەت تورىغا چىرمىلىپ پەيتۇلنى ئاپئاق ئادەم قىلىشقا ئۇرۇندى. چوڭ خاتالىقلارنى ئىلاجى بار كىچىكلىتىش، كىچىكلىرىنى پۈتۈنلەي يوققا چىقىرىش پوزىتسىيىسىنى تۇتتى. مەن تەقدىر ـ ئىقبالىمدىن ئەنسىرىمەمدىم. پەيتۇل تۇرسۇنجاننىڭ مەيدىسىگە بىرلا تېپىپ ئۇرۇۋەتتى، سىلەر ئۇنىڭغا ئارا تۇرالىدىغىلارمۇ؟

ـــ بۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، ـــ دېدى لى بۇجاڭ ئېغىر تىنىپ قويۇپ، ـــ پەيتۇلنىڭ بۇنچىۋالا پائاقلا پېتىپ قېلىشىغا ئەقلىم يەتمەيدۇ.

ـــ پەيتۇل ئەخلاق ـ پەزىلەت جەھەتتىمۇ بۇزۇلغان ئادەم، ـــ مەسۇم قابىل بىر چاغدا ھېكمەتكە سۆزلەپ بەرگەن گىلەم ۋە پەتنۇس ۋەقەلىرىنى ئىنتايىن كۇلكىلىك قىلىپ تەسۋىرلىگىلى تۇرغاندى، لى بۇجاڭ بىلەن كېرىم بۇجاڭمۇ ئىختىيارسىز كۇلۇۋەتتى.

ـــ مەسۇم قابىل، تۇرسۇنجان ھەققىدە كۆزقاراشلىرىڭىزنى بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى لى بۇجاڭ كېرىم بۇجاڭغا قاراپ قويۇپ، ـــ قېنى، تارتىنماي سۆزلەپ بېقىڭ!

مەسۇم قابىل ئىستاكاندىكى چايىنى بىر ـ ئىككى ئوتلىغىنىچە، بۇ چاغقىچە كاللىسىدا پىشۇرۇپ كەلگەن سۆزلىرىنى قايتا ئەسكە ئالدى. شۇنى ئېتىراپ قىلماي بولمايتتىكى، كېرىم بۇجاڭنىڭ تۇرسۇنجانغا بولغان كۆزقارىشى دېگەندەك ئەمەس ئىدى، لى بۇجاڭ بولسا ئۇنى باشتىن ـ ئاياغ قوللاپ يۆلەپ كەلدى. شۇڭا مەسۇم قابىلنىڭ دېگەنلىرى ھەر ئىككىسىنى قايىل قىلىشى كېرەك. ئەلۋەتتە، قويغان دەلىللىرى ئىلمىي، پاكىتلىرى تولۇق، مەنتىقە ۋە ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك. كىم بىلىدۇ، بۇگۈنكى بۇ سۆھبەت مەسۇم قابىلنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم سۆھبەت بولۇپ قېلىشى

مۇمكىن.

— توغرا، ئۆز ۋاقتىدا مەن تۇرسۇنجاننىڭ كىتابى ھەققە- دە تەنقىد ماقالىسى يېزىپ، نامان سوپى ئارقىلىق ئېلانمۇ قىلدۇرغان، — دېدى مەسۇم قابىل سەممىيلىك بىلەن، — راست گەپنى قىلسام، ئۇنىڭ يېنىك مىجەزى، ئالدىراقسانلىقى، تەنتەكلىكى، ئاغزىنىڭ ئىتتىكلىكى، يۇزسىزلىكى ماڭا زادىلا ياقمايتتى.

— قېنى سۆزلەڭ، — كېرىم بۇجاڭنىڭ چىرايى ۋىللىدە ئېچىلدى، — بىلگەنلىرىڭىزنى قويماي سۆزلەڭ.

— لېكىن، مەن ئۇنىڭغا قايىل، ئۇنىڭ يېڭىلىق يارىتىش روھى، ئىزدىنىشى، جۇرئەتلىكلىكى ۋە ھەقىقىي ئىسلاھاتچىغا خاس جەڭگىۋارلىقىغا قول قويىمەن، — مەسۇم قابىل كېرىم بۇجاڭنىڭ بارغانسېرى تۇتۇلۇۋاتقان چىرايىغا قاراپ قويدى، — شۇڭا، مەن ئۇنى قوغلىشىپ «گۈلدەستە» نەشرىياتىغا يۆتكەل- گەن. گەرچە ئۇنىڭچىلىك جاسارىتى مەندە بولمىسىمۇ، ئەمما ئىسلاھاتقا ئىنتىلىش روھىم كۈچلۈك ئىدى.

— قېنى داۋاملاشتۇرۇڭ، — لى بۇجاڭ ئۇنىڭغا مەدەت بەردى.

— مەن ئۇنىڭغا ئەگەشتىم، مەدەت بەردىم، ھەرقانداق ئىشلىرىدا ھەمدەمدە بولدۇم، ئەمما، — مەسۇم قابىل ئېغىر تىنىپ قويدى، — بارا - بارا ئۇنىڭ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ئۇسۇلىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى، نىيىتىنىڭ خالىس بولمايۋاتا- قانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئۇ مەقسىتىگە يېتىش يولىدا ھەرقانداق خاتا ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايتتى. مەن بىر قېتىم ئۇنىڭدىن: «بىر كىتابنى ئىككى تەھرىرلىككە ھېسابلاپ ئالغان قەلەم ھەق- قىنىڭزنى پەيتۇلغا بېرىدىكەنسىز، بۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بە- لىپ تۇرۇپ نېمىشقا شۇنداق قىلىسىز؟» دەپ سورىسام، ئۇ: «مېنىڭ يانچۇقۇمدىن چىقمىغاندىكىن» دەپ جاۋاب بەردى. بۇنى

پرىنسىپ بويىچە ئېيتقاندا، پۇل ئارقىلىق باشقىلارنى چىر- تىپ، ئۆزىگە يول ئېچىش، دەپ قارىسا كېرەك.

— يول ئېچىشلا ئەمەس، — دېدى كېرىم بۇجاڭ گەپنى تارتىۋېلىپ، — ھوقۇق تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇش بۇ.

— مەن «نىيىتى خالىس ئەمەس» دېگەن پىكىرنى ئوتتۇ- رىغا قويدۇم، — مەسۇم قابىل سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — تۇر- سۇنجاننىڭ يېقىنلىرىغا ھەددىدىن زىيادە يۇقىرى قەلەم ھەققى بېرىشنى قويۇپ تۇرايلى، ئۇنىڭ يىللىق خۇلاسىدە ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىغانلارغا بەش يۈز سومدىن پۇل تارقىتىپ بەرمەكچى بولغانلىقىنىڭ ئۆزى باشقىلارنى ئۆزىگە مايىل قىلىپ پەيتۇلغا قارشى قويغانلىقى بولماي نېمە؟! بولۇپمۇ ئادەمنى ئويغا سالىدە- غان بىر ئىش، ئۇنىڭ قورسىقىدا جىن بولمىسا نېمە ئۈچۈن سىلەرگە نامسىز خەت يازىدۇ؟

— نامسىز خەتنى تۇرسۇنجاننىڭ يازغانلىقىنى سىز نەدىن بىلىسىز؟ — سورىدى لى بۇجاڭ.

— پەيتۇلكامدىن ئاڭلىشىمچە، نامسىز خەتتە «باشقىلار- نىڭ قەلەم ھەققىنى يولسىزلىق بىلەن ئېلىۋالغان» دېگەن بىر جۈملە سۆز بارمىش، شۇنىڭدىنلا كىمنىڭ يازغانلىقى بىلىنىپ تۇرمامدۇ، بۇ پەيتۇل بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەخ- پىي سىر تۇرسا.

— ئەمىسە سىز ئىسپات بەرگەن ئىككى مىڭ ئۇچ يۈز سومنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟ — لى بۇجاڭ ياندۇرۇپلا سورە- دى، — بۇنىڭدىن سىزنىڭمۇ خەۋىرىڭىز بارلىقى چىقىپ تۇر- مامدۇ؟

— توغرا، نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا چېلىقتۇرۇپ قالغان بولساممۇ، ئۇنى «ئۆتنە - يېرىم قىلىشقان پۇل بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدىم، — مەسۇم قابىلنىڭ سۆزلىرى بەكمۇ راۋان ئە- دى، — نامسىز خەت مەسىلىسى چىققاندىن كېيىن، مەن تۇر-

سۇنجاندىن گۇمانلىنىپ سورىغىنىمدا، ئۇ نەچچە يىللاردىن بېرى پەيتۇلىنىڭ ئون بىر مىڭ سومدىن ئارتۇق قەلەم ھەققىنى ئېلىپ ۋالغانلىقى، ھەتتا ھۆججەت بېرىش بۇيىقتا تۇرسۇن، «باشقىلار بار يەردە بەرمەك» دەپ ئاگاھلاندۇرغانلىقىغا قەدەر سۆزلەپ بەرگەنىدى.

— بىرى چىرىشكە ھېرىس، يەنە بىرى چىرىتىشكە، — دېدى كېرىم بۇجاق ئاچچىقى بىلەن، — زادى ھەر ئىككىسىنىڭ نىيىتى توغرا ئەمەس.

— ئىچكى ئامىلغۇ بىرىنچى، — دېدى مەسۇم قابىل، — شۇنداقتىمۇ پەيتۇلكامنىڭ بۇنچىلىك چىرىپ كېتىشىگە تۇرسۇن. جانىنىڭ ئۇنىڭغا يېشىل چىراغ يېقىپ بەرگەنلىكىمۇ بىر سەۋەب.

كەچلىك ئىشتىن چۈشۈش ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇلار يەنە بىرئاز پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

— مەسۇم قابىل، سىز ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ باشلىقى، — دېدى لى بۇجاق ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — بۇ ئىشلار بىر تەرەپ بولۇپ رەھبەرلىك مۇقىملاشقۇچە نەشرىياتنىڭ ئىشلىرى سىزگە قالدى، خىزمەتلەرنى چىڭ تۇتۇپ ئىشلەڭ.

— بىز ئەتىلا كاتىپنى ئەۋەتىپ پەيتۇلنىڭ خىزمەتتىن توختىتىلىپ تەكشۈرۈلىدىغانلىقى، سىزنىڭ ھازىرچە مۇۋەققەت نەشرىيات باشلىقى بولۇپ ئىشلەپ تۇرىدىغانلىقىڭىزنى ئۇقتۇرىدۇ. بۇگۈن سىزنى چاقىرىشىمىزمۇ شۇ ئىش ئىدى، — كېرىم بۇجاق ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى، — قورقماي، دا-دىل ئىشلەڭ.

— غەيرەت - شىجائىتىمغۇ بار، بىراق تەجرىبەم كەم - رەك، — دېدى مەسۇم قابىل كەمتەرلىك بىلەن، — كۆتكەن ئۇمىدىڭلاردىن چىقالمايمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن...

— خاتىرجەم ئىشلەڭ، — دېدى لى بۇجاق، — خىزمەتتە بىرەر قىيىنچىلىققا دۇچ كەلسىڭىز باشقۇرۇش ئورگىنىدىكى

جاڭ پىڭ، ئەكرەم نىيازلارنى ئىزدەڭ، بىزمۇ ياردەمسىزنى ئايمايمىز.

پىلىكتەك يېنىكلەپ، شادلىقى ئىچ - ئىچىگە سىغماي قېلىۋاتقان مەسۇم قابىل سىرتقا چىقىش بىلەنلا ھاياجاندىن «ئۇھ» دېدى - دە، كۆك ئاسمانغا قارىدى. ئاسمان ئۇنىڭغا گويا نۇر چاقناپ تۇرغان غايەت زور بىللۇر قازانەك بىلىنىدى، ياما-لىق تېغىغا قىڭغايغان قۇياشمۇ خۇددى سەھەر قۇياشىدەك نۇرانە كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭغا بەخت - ئامەت تىلەۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۆك-تەبىرنىڭ باشلىرى بولۇپ، ياز بالدۇر كېتىدىغان بۇ شەھەردە يوپۇرماقلار سارغىيىشقا باشلىغانىدى. شىرتىلداپ تۆكۈلۈۋاتقان غازاڭلار مەسۇم قابىلنىڭ يولىغا چېچىلىۋاتقان زەر چاچقۇنلار-دەك كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئىقبال كۆكىدە يىراقتىن بىر يۇلتۇز چاقناۋاتاتتى. بۇ يۇلتۇزنىڭ ئىسمى نېمىدۇر؟! سۇرەييامۇ، ئەشئۇئەلەمۇ ياكى ئۇكەرمۇ؟ يا، ياق، ئۇ ئەمەل يۇلتۇزى! مەسۇم قابىل ئۇزۇن يىللار ئەقىل - پاراسىتىنى، كۈچ - قۇۋۋىتىنى، ئەجىر - مېھنەتلىرىنى سىڭدۈرۈپ ئارانلا ئېرىشكەن نىجاتلىق يۇلتۇزى!...

مەسۇم قابىل تەشۋىقات بۆلۈمىدىن قايتىپ كېلىپ ئۇچىنچى كۈنى ئابدۇرېھىم سۇلتان تەكشۈرۈش خۇلاسىسىنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا پەيتۇلنىڭ چوڭ يەپ، چوڭ ئىگىلەش، ھوقۇق-قىدىن پايدىلىنىپ نەشرىياتنى قاقتى - سوقتى قىلىش قاتارلىق خاتالىقلىرى مۇئەييەن بېكىتىلىپ، قىرىق بەش مىڭ سوم خىيا-نەت ئارتىلغانىدى. ئۇ يولسىزلىق بىلەن ئېلىۋالغان ئون بىر مىڭ سوم قەلەم ھەققىدىن پاش قىلىنغان ئىككى قېتىملىق بەش مىڭ ئۇچ يۈز سومنى گەدىنىگە ئېلىپ قالغىنىنى تېنىۋالغانلىقى ئۇچۇن، تۇرسۇنجانغا بەش مىڭ يەتتە يۈز سومدەك پۇل ئارتىلىپ قالدى. چۇنكى ئۇ بۇ پۇلغا بىرەر ھۆججەت ياكى گۇۋاھچى چىقىرىپ بېرەلمىگەنىدى. مالىيە بۆلۈمى باشلىقى، بوغالتىر،

كاسسىرلارغىمۇ ئوخشىمىغىان دەرىجىدە خىيالىغا بېكىتىلگەن.

خۇلاسىگە رازى بولۇپ قول قويۇشقان مەزكۇرلارنىڭ خاتالىقلىرى قانۇنىي جازاغا يەتمەيتتى. شۇڭا ئابدۇرېھىم سۇلتان خۇلاسىنى مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارغا بىر نۇسخىدىن تاپشۇرۇپ بېرىدىغانلىقى، مەزكۇر كىشىلەر ئۇلارنىڭ مەمۇرىي چارىسىنى كۈتۈشنى جاكارلاپ كېتىپ قالدى.

ئۆكتەبىرنىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى، «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ بارلىق خادىملىرى كىچىكرەك زالغا يىغىلدى. بۈگۈن ئىككى ئايدىن بېرى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن ئىقتىسادىي دېلودىكى جاۋابكارلارغا كۆرۈلگەن چارە ئېلان قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، ھەممىنىڭ كۆزى يۇقىرىدىن كەلگەن ئىككى كىشىدە ئىدى. يېشى ئەللىكتىن ئاشقان، پاختاق چاچلىرى قويۇق بولسىمۇ، لېكىن چارلىشىپ ئاقارغان دوغلاققىنا بىر كىشى نەشرىياتنا نەچچە يىللاردىن بېرى يۈز بېرىپ كېلىۋاتقان ئىقتىسادىي قالايمىقانچىلىق ھەم ئۇنىڭ خىزمەتلەرگە كەلتۈرگەن يامان ئاقىۋىتى قاتارلىقلار ھەققىدە ئازراق توختالغاندىن كېيىن پوپكىسىدىن مۇناسىۋەتلىك ئورگاندىن چۈشۈرگەن ھۆججەتنى ئېلىپ ئاستا ئوقۇشقا باشلىدى:

— «گۈلدەستە» نەشرىياتىدا قانۇن - تۈزۈم كۆزقارىشىنىڭ تۆۋەنلىكى، قائىدە - نىزاملارنىڭ مۇكەممەل بولماسلىقى سەۋەبىدىن چىرىكلەشكەن بىر قىسىم كىشىلەرگە تۆۋەندىكىدەك چارە كۆرۈلدى:

— پەيتۇل نەشرىيات باشلىقلىقىدىن قالدۇرۇلدى، شۇنداقلا پارتىيە ئىچىدە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى. ئۇنىڭ ماۋاشىدىن ئىككى دەرىجە چۈشۈرۈلىدۇ، ئۆزى پېنسىيەگە چىقىدۇ. قىرىق بەش مىڭ سوم خىيانىتىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە قايتۇرۇپ بولۇشى شەرت. تۇرسۇنجان ئالىم ئۇيغۇر

بۆلۈمىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقلىقىدىن قالدۇرۇلدى ھەم بەش مىڭ يەتتە يۈز سوم خىيانىتىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە تۆلەپ قايتۇرۇشى شەرت.»

ھۆججەتنى ئوقۇۋاتقان كىشى يىغىن ئەھلىگە تەكشى قارىۋەتكەندىن كېيىن، مالىيە بۆلۈمىدىكى ئۇچ كىشىنىڭ خىيانەت قىلغان پۇلىنى قايتۇرغاندىن كېيىن، يۆتكەپ ئىشلىتىش چارىسى بېرىلگەنلىكىنى ئوقۇپ ئۆتتى. ئاندىن پوپكىسىدىن ئايرىم بىر ھۆججەتنى ئېلىپ ئۇنلۇك ئوقۇدى.

— «ھۆججەت، — ئۇ ھۆججەتنىڭ نومۇرىنى ئېلان قىلىدى، — كادىرلارنى خىزمەتكە بەلگىلەش، يۆتكەپ ئىشلىتىش ھەم قالدۇرۇش نىزامىنىڭ xxx ماددىسىغا ئاساسەن، «گۈلدەستە» نەشرىياتى ئۇيغۇر بۆلۈم باشلىقى مەسۇم قابىل «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەنسۇن!...»

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، سىزنىڭ ھۆججەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىنكى روھىي ھالىتىڭىز قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ كۆڭۈل كۆزۈم كۆرۈپ تۇرۇپتۇ، ئىچىڭىز سىقىلدى. «توۋا» دەپ ياقىڭىزنى تۇتتىڭىز، بۇنىڭغا ھەيران بولماڭ، رېئاللىقتا «توۋا» دەيدىغان ئىشلار ئىنتايىن كۆپ. پەقەت بىز زامانىمىزدىكى داڭلىق نەزەرىيىچى، تارىخشۇناس، ئىقتىسادشۇناس ۋە ئىستراتېگىيە مەسلىلىرى ئوبزورچىسى خې شېن ئەپەندىنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئەسلەشكە مەجبۇرمىز:

«كىشىلەرگە ئاللىقاچان ئايان بولغان ئەمەلىي ئەھۋال شۇكى، ھەرقايسى ساھەلەردە كادىرلارنى تاللاش، زىيالىيلارنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە تەكلىپ قىلىش قاتارلىق سەرخىللارنى تاللاش ھەرىكەتلىرىدە تاللىنىدىغانلىرى ھەمىشە مۇستەقىل كۆزقارىشى يوق، ئىقتىدارسىز، يۇمىلاق تاۋۇز، ياخشى چاقلار بولۇپ چىقىدۇ ياكى شەخسىي غەرەز - مۇددىئالىرىنى ئەپچىللىك بىلەن يوشۇرالايدىغان، يالغانچى، ساختىپەز، پوچى،

هیلنگەر، ئىككى يۈزلىمىچى، سۈيقەستچىلەر تاللاپ ئۆستۈ-
رۈلىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللارغا بۇرۇندىن تارتىپ دىققەت قىلىنىپ
كېلىنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ تاسادىپىيلىق دەپ قارالغان.
بۇ، جەمئىيىتىمىزنىڭ ئادەم ئىشلىتىش تۈزۈمىدىكى ناچارلارنى
تاللاش مېخانىزمىدۇر. . . »

مانا شۇنداق قىلىپ، كىتابىي بىلىملەر چەشمە زىلال بولۇپ
بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ چىقىدىغان «گۈلدەستە» نەشرىياتىدىن ئىبا-
رەت بۇ بۇلاققا تولىمۇ ئەپچىللىك بىلەن يەنە بىر ئىتىبىلىقى
كىرىپ كەلدى. بۇ بۇلاق ئەمدى لېيىماي قالارمۇ؟!

ئىسلاھاتچىنىڭ تەقدىرى

«مەسۇم قابىل، مېنىڭ كىملىكىم ئۆزۈڭگە ئايان، سەن
كۆزلىگەن مەقسىتىڭگە يەتتىڭ! ئەمما سەن تىزگىنىنى سىيرىپ
ئولتۇرغان ئاشۇ ئەمەل ئېتى قانداق بولۇپ سېنىڭ تېقىملىرىڭ
ئاستىغا ئۆتۈپ قالدى؟ كىملەرنىڭ ئەجىر - جاپاسىدىن كەلدى؟
كىملەر سېنى يۆلەپ مىندۇردى؟ بۇلارنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇدۇڭ!
خۇددى كوچىدا ئۇچرانقان چارىسىز قەلەندەرگە ئېتىبار قىلمە-
غاندەك، ماڭىمۇ قارار كۆزۈڭ يوق! ھەتتا كۆرمىگەن، تونۇمە-
غان ئادەمدەك گىدىيىپ ئۆتۈپ كېتىسەن. مەن سەن ئۈچۈن
قانچىلىك قانات قاقمىدىم، سېنىڭ ئېرىقىڭنى ياقىلاپ، كەتمە-
نىڭنى چېپىپ رېستوران، ئاشخانىلاردا پالاقلاپ يۈرگەنلىرىم
ئازمۇ؟ قاتلاممۇ قاتلام ‹كېرەكلىك› ئادەملەرنى چاقىرىپ، گويا
سېنىڭ كانىيىڭدەك كۈنلەپ كاسىلدىغانلىرىمچۇ! ئاخىر
ئەجىر - جاپالىرىم مېۋە بېرىپ، سېنىڭ نەزىرىڭدىكى «بۆرە»
سېسىدى، قايسىلا كوچىغا كىرسۇن، ھەممە ئۇنىڭدىن ئۆزىنى
چەتكە ئالدى، بەدەر قاچتى. سەن ‹بۆرىنى قوتاندىن قوغلىۋەت-
سەكلا ساڭا يېرىم ئەمەس، پۈتۈن لوقمىنى بېرىمەن› دەپ
ئاغزىمغا قۇرۇق سوسكا سالساڭمۇ، مەن يەنىلا بىرمۇنچە كىشە-
لەرنى باشلاپ، ئۇچرىغان يەردە پوپاك كۆتۈرۈپ، بارماق كۆرسە-
تىشكە ئاتلاندىم. نەتىجىدە، بۆرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، قوتان-
ىڭ سەركىسى بولۇشىڭغا مەن ئاساس سالدىم. سەن بۇنىڭغىمۇ
قانائەت قىلماي، يايلاقنىڭ ھۆكۈمرانى بولۇش ئۈچۈن، تاغدىن
‹يولۋاس› نى قوغلىۋېتىشكە ئاتلاندىڭ! بۇ توغرىدا كېچىلىرى

ماڭا نېمىلەرنى دېگەنلىكىڭ ئېسىڭدىن چىقىپ قالمىغاندۇ؟ ھېـ
لىقى شياۋشىمىندىكى كىچىك ئاشخانىدا مەست بولۇپ قېلىپ
، يولۇاسنى تاغدىن ھەيدىسەك، كەڭ يايلاق ئۆزىمىزنىڭ، چوڭ
قوتانىنىڭ سەركىلىكى ماڭا مەنسۇپ، دېگەن گەپلىرىڭنى ئۇنتۇپ
قالمىغانسەن؟ بىراق، سەن مېنى ئىتتەك قاۋىتىپ، كۆش ـ
كۆشلەپ كىشلەرنى تالىتىپ، ھەممىگە «غالجىر» كۆرسىتىپ
بولۇپ، مەيدەمگە تەپمەكچى بولۇۋاتىسەن. بۇ ئۇنداق ئاسان
ئەمەس، ئەقلىڭنى تېپىپ، ھوشۇڭنى يىغ! مەن بوزەك بولدى-
غان، تەقدىرگە تەن بېرىپ ياش تۆكىدىغان، بارمىقىنى شوراپ،
بويۇن قىسىپ ئولتۇرىدىغان مىسلىمىيانلاردىن ئەمەس! يۈرەكـ
نى ئېزىپ، قۇل مىجەز قىلىپ قويغۇدەك مەدەنىيەت ئىنقىلابـ
نىمۇ كۆرگۈنۈم يوق! مەن دېگەن ھازىرقى يېڭى دەۋر، يېڭى
ئېقىمنىڭ ئىسيانكار ئوغلى! مېنىڭ قېنىمنى قىزىتما. مەگەر-
كىم قېنىم تاشىدىكەن، ساڭا ئەمەل ئېتىنىى ئاتا قىلغان
قەسىر ـ سارايدا پارتلايمەن. ئۇ چاغدا ئەمەل ئېتىڭ ئۇياقتا
تۇرسۇن، بۇ جاھاندىن ئۆزۈڭنىمۇ تاپالمايسەن! . . . »

«ئەبلەخ! ـــ مەسۇم قابىل خەتنى پارچە ـ پارچە قىلىپ
يىرتىپ، پىرقىرىتىپ بۇلۇڭغا ئاتتى، ـــ قارا، بۇنىڭ قورقاق
سېلىۋانقىنىنى، سەن دەلدۇش، سارىڭ دېۋانە مېنى نېمە كۆرۈپ
قالدىڭ! »

مەسۇم قابىل پەيتۇلنىڭ «تەختى» دە ئولتۇرۇپ بىرنەچچە
كۈن بولار ـ بولمايلا ئۇستىلىگە تاشلاپ قويۇلغان بۇ خەت
خۇددى قوقاس يۇتۇۋالغاندەك ئۇنىڭ ئىچ ـ قارنىنى ئۆرتىۋەتتى.
بولۇپمۇ «ئەقلىڭنى تاپ» ، «ھوشۇڭنى يىغ» دېگەن قوپال ھاقا-
رەتلەر بىر يېڭى رەھبەر ئۇچۇن ئېيتقۇسىز خورلۇق ئىدى.
خەتنىڭ چېچىلىپ كەتكەن ئۇششاق پارچىلىرىغا قارىغانچە غەزە-
پىنى باسالمىغان مەسۇم قابىل ئۇستىلىگە بىر ئۇرۇۋېدى،
مۇشتۇمى ئاغرىپ كەتتى. بۇ قاپ يۈرەك مۇتتەھەمنىڭ زادى

كىم ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان ئىدى.

«خەپ چىنار، مەن ئۆزۈمنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ساڭا بىر
تونۇتمىسام، ـــ شۇبرلىدى مەسۇم قابىل، ـــ تاپانلىرىم ئاستـ
ىدا قۇرتتەك مىجىلىپ، سازاڭدەك تولغىنىسەن تېخى! »

مەسۇم قابىل گەرچە ئىزا ـ نومۇسقا، خورلۇققا چىدىماي
شۇنداق دېگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ گەپلىرىگە ئۆزىمۇ ئىـ
شەنچ قىلالمايتتى، راست گەپنى قىلغاندا، يۈرىكىگە بىر ئەز-
سىزلىك كىرىۋالغاندى. دېمىسىمۇ چىنار ھەممە ئىشنى بىـ
لىپ كەتتى. ئەگەر ئۇ راستىنلا پارتلىسا، مەسۇم قابىل ئەمەل
ئېتىنى ئەمەس، ئۆزىنىمۇ بۇ جاھاندىن تاپالماسلىقتەك خەۋپ
كۆزىگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. ئۇ ھازىرقى زامان ياشلىرىدىن ھە-
زەر ئەيلىدى. شۇنچە ئۇزۇن يىللار ھېكمەت، كامىل، تۇرسۇنـ
جانلار بىلەن دۇشمەنلىشىپ، بىر ـ بىرىنى سەنلىشىپ تىللاش-
قىنى يوق! ئەمما چىنار تامدىن تارىشا چۈشكەندەك خېتىنى
ياشلا ـ باشلىمايلا سەنلەش، تىل ـ ھاقارەت، قورقاق سېلىش-
لارنى ياغدۇرۇۋەتكەن. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئۇچىغا چىققان سارىڭ،
تەلۋىلىكى چىقىپ تۇرمامدۇ. بۇنداق ئەبلەخ بىلەن ھەپىلىشىپ
ئارام تاپالامدۇ كىشى! ھەي، بۇ دەۋر ياشلىرى ئالدىدىكى بۇرـ
دىن، كەينىدىكى يولۇاستىن ئەندىكىپمۇ قويمايدىغان بىر توپ
سارىڭلارغۇ. ئوغلى رۇستەم چېغىدا «دادا، بۇنىڭدىن كېيىن
ھېكمەت، كامىلكاملار ئۇستىدىن ئۆسەك گەپلەرنى تارقاتسـ
ىڭىز، ئوبزور ـ ماقالە يېزىپ سېستىسىڭىز، مېنى «ئۆز پۇش-
تۇمدەك ئىش قىلمىدى» دەپ رەنجىپ يۈرمەك. مەن مەتبەئە
يۈزىدە سىز بىلەن مۇنازىرىلىشىمەن. . . ئىلىم ـ پەندىكى
بەس ـ مۇنازىرە قاناشلىق مۇناسىۋەتنى ئېتىراپ قىلمايـ
دۇ! » دەپ مەسۇم قابىلغا قولىنى شىلتىگەن تۇرسا.

مەسۇم قابىل ئۇيان ئويلا ـ بۇيان ئويلا ئاخىر چىنارغا
ئۇيغۇر بۆلۇمنىڭ مۇدىرلىق ئەمىلىنى بېرىشنى كۆڭلىگە پۈكـ

تى. بىراق، ئۇ يەنىلا خاتىرجەم بولالمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى بىكاردىن - بىكار ئەنسىز ئۇرۇۋاتقىنى يوق. تۇرسۇنجانمۇ ياغلىما گەپلىرى بىلەن مۇئاۋىن مۇدىرلىقنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپلا ھەربكەتنى باشلىۋەتكەن، ئەتىجىدە بىرىنچى قول مۇدىرلىقنى تارتىۋالغان، شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇنىڭ كۆزى پەيتۇلىنىڭ ئورۇندۇقىغا چۈشكەن. چىنارنى شۇنداق قىلمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟!

چىنار دېگەن بۇ تەلۋە، مۇتتەھەم، يۈزسىز بىر كۆشەندە. ئىنىڭ ئالىقىنىغا چۈشۈپ قالغانلىقىغا كۆزى يەتكەن مەسۇم قابىل، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭمۇ ئۇزۇل - كېسىل ئارام تاپالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتى. خۇددى ئۆزگە قىلسا كۆزگە دېگەندەك، بۇ ئەنە شۇنداق ئۆتنە ئالەم ئىدى!

ئىشىك چېكىلىش بىلەن ئۇنىڭ چىگىش خىياللىرىنىڭ تۇگۈچى يېشىلمەي قاياقلارغىدۇر غايىب بولدى. «كىرىڭ» دېگەن ئىجازەت بىلەن تەڭ، ئىشخانىغا تۇرسۇنجان ئالىم كىرىپ كەلدى. ئۇ، «مەرھەمەت» نى كۈتمەيلا دېۋانغا كېلىپ ئولتۇرىدى. مەسۇم قابىل ئۇنىڭغا نېمە ئۈچۈندۇر ئەمەلدارلىق كىبىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى بۇرۇنقى ھەمكارلىقنىڭ يۈزىنى قىلىپ ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى.

— ھە تۇرسۇنجان، كىرىپ قاپسىز، — ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ سەمىمىيەتكە قىلاتتى، — ئاڭلىسام، پۇللارنى تۆلەپ قايتۇرۇپ بولۇپسىز.

— شۇنداق، — تۇرسۇنجاننىڭ روھىي ھالىتى تۆۋەن ئىدى، — مەن سىزدىن بىر ئىشنى ئۇقاي دەپ كىردىم. مېنىڭ خىزمەت مەسىلەم قانداق بولماقچى؟

— خىزمەت مەسىلەم دەڭ، — بۇ توغرۇلۇق مەسۇم قابىل ئاللىقاچان ئويلىنىپ قويغانىدى، — سىزگە دوستانە مەسلىھەتىم، ئەگەر ياخشىسى پېنسىيىگە چىقىشقا دوكلات يېزىڭ،

مەن! ھەل قىلىپ بېرەي.

— نېمە ئۇچۇن ئەمدى؟

— سىزنى ئايىغانلىقىمدىن شۇنداق دەۋاتىمەن، — دېدى مەسۇم قابىل بىردەم توختىۋېلىپ، — ئويلاپ كۆرۈڭ، نەشرىيات ئىچى - سىرتى، ھەتتا جەمئىيەتنىمۇ سىزنىڭ نام - شەرىپىڭىزنى بۇلغايدىغان بەزى گەپلەر بولۇنۇۋاتىدۇ. شۇنداق ئىكەن، سىزنى ئېلىپ قالسام ماڭىمۇ، سىزگىمۇ ياخشى ئەمەس.

— مېنىڭ ئۇستۇمدە تېرىلىپ يۈرگەن قانداق گەپلەرگەن ئۇ؟

— غۇرۇرىڭىزغا تېگىدىغان بۇ گەپلەرنى دېسەم كۆڭلىڭىزگە كېلىپ قالارمىكىن.

— ياق، دەۋېرىڭ. ماختاش بىلەن تۆھمەتكە ئوخشاشلا كۆنۈپ قالدىم.

— سىز بۇنداق دەپ تۇرۇۋالغاندىكىن مەندە نېمە ئامال، — مەسۇم قابىل ئۇڭايسىز ھالەتتە گېلىنى قىرىپ قويدى، — «تۇرسۇنجان «گۈلدەستە» نەشرىياتىنىڭ بېشىنى يېدى، جازالىتىدىغانلىقى جازالىتىپ، بەزىلىرىنى يۆتكىتىپ، باشلىقلارنىڭ ھەممىسىنى توزۇتۇۋەتتى، ئۆزىمۇ شۇ قاتاردا ئەدەپىنى يېدى» دېگەن گەپلەر بەك تولا. شۇنداق ئىكەن، يولداشلارنىڭ يۈزىگە قاراپ ئىشلەش بەك تەس بولۇپ قالارمىكىن.

تۇرسۇنجان مەسۇم قابىلنىڭ پۈدەپ قويغانىدەك سېمىز، قارىمۇتۇق چىرايىغا، يېرىم قىسىلغان كۆزلىرىگە ئاچچىق كۈلۈمسىرىگىنىچە قارىدى. بۇ ئەسنادا ئۇنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ھېكمەت، كاممىللارنىڭ تەنبىھى، ئاگاھلاندۇرۇشلىرى، سىرتتىن ئاڭلىغان مىش - مىش پاراڭلار قايتا تەكرارلىنىپ تۇردى... پەيتۇل ھەم چىنارلارنىڭ بىر مەزگىل قۇتراپ تۇرسۇنجاننى كۆزدىن يوقىتىشى، سەمىمىيلىك نىقابى ئاستىدا قىلىنغان يار-

دەملەرنىڭ سەۋەبسىز ئەمەسلىكى، تۇرسۇنجاننىڭ قولى ئارقىلىق پەيتۇلنى ئاغدۇرۇش غەرىزى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى مەقسەتلىك، پىلانلىق، سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەتلەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان تۇرسۇنجان ئالىمنىڭ كۆڭلىدىن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ «ئىككى سەگ تالىشۇر، لوقمىسىنى قاغا ـ قۇزغۇن ئەپقاچۇر» دېگەن دۇردانىلىرى كەچتى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، پەيتۇل بىلەن تۇرسۇنجان مەسۇم قابىلنىڭ سەھنىدە ئويناتقان قونچاقلىرىغا ئايلىنىپ قاپتۇ، ئەمدى ئامال قانچە؟

ـــ بولىدۇ، مەسۇم قابىل، ئېيتقىنىڭىزدەك قىلاي، ـــ تۇرسۇنجان ئورنىدىن تۇردى، ـــ مەن سىزنى بۇگۈن چۈشەندىم، چۈشەنگەندىمۇ بۇرنۇمغا سۇ كىرىپ بۇرۇقتۇرما بولغىنىمدىلا تولۇق چۈشەندىم، بىراق تولىمۇ كېچىكىپ چۈشەندىم!

تۇرسۇنجان چىقىپ كەتتى. مەسۇم قابىل چىش ئارىلىقلىرىدىن پىشىلداپ غودۇڭشىدى: «چۈشەنگەن بولساڭلا بولدى، بايقۇش، سېنى كۆرەر كۆزۈم يوق!»

مەسۇم قابىل ھەقىقەتەن دانا تەدبىر قوللاندى. ئۇ تۇرسۇنجاندەك ئەقلى ئۆتكۈر، تەدبىرلىك، سېزىمچانلىقى چەكتىن ئاشقان مەمەدان، ئاتىكاچىلارنى قوينىدا ساقلايدىغان پەيتۇلدەك سار پوقى يەۋالمىغان! پەيتۇل تۇرسۇنجان، مەسۇم قابىللارنى «ۋاي كۆچۈكۈم» دەپ ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىۋىدى، ئۇلار ئۇيالماي بىر نېمىسىنى چىقاردى، ئايانماي ئېغىز سالدى! ھاياتلىقنىڭ مەنتىقىسى شۇ. بىر كىمگە ياخشىلىق قىلىدىغان، ئىچ ئاغرىتىدىغان جاھانمۇ بۇ! مۆرىتى كەلسە ئاتا ـ ئاناڭنىمۇ «پوش» دەپ تونۇمايدىغان ۋاقىتلار بولىدۇ... چىنارەكە بىر كۈشەنده ئار-تۇق كېلىۋاتقان يەردە، ئۇستەكە ئالغاندەك يەنە بىر كۈشەندىنى كۆپەيتىۋالسا، مەسۇم قابىلنىڭ دوزاخ ئازابىنى تارتىپ قولغا كەلتۈرگەن تاج ـ تەختى نېمە بولماقچى!

مەسۇم قابىلنىڭ شېرىن خىياللىرى يەنە ئۈزۈلۈپ قالدى. بۇ قېتىم ئىشىك چېكىلىپ پەيتۇل كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىشخانا ئوتتۇرىسىدا قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ، بېشىنى سىڭارىيان قىلىپ، سەل ئېگىشكەن ھالدا ئۈرە تۇراتتى. ئۇ ئەيمىنىپ ھەم قورۇنۇپ، يېڭى باشلىقنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارىيالمىدى. ھەتتا مەسۇم قابىل «قېنى ئولتۇرۇڭ» دېگەندىن كېيىنمۇ، ئۇ ئوك ـ سولىنى تاپالماي قالغان ئادەمدەك يان ـ يېنىغا قاراپ، دىۋانغا ئارقىچىلاپ مېڭىپ ئارانلا كەلدى. ئۇنىڭ بۇ بىچارە ھالىتىدىن ئىمتىياز ئىپتىخارى ھەسسىلەپ ئۈرلىگەن مەسۇم قابىل «تەخت» كە يۆلەنگەن ھالدا بېشىنى تىك تۇتۇپ ئولتۇردى ـ دە، قارىغا مايىل چىرايى سۇرلۇك تۇس ئالدى. ئۇ ئۇستەلگە قويۇۋالغان ئىككى قولىنىڭ بارماقلىرىنى توختىماي ئوينىتىشقا باشلىدى.

ـــ ھە، كىرىپ قاپتىمىزغۇ؟ ـــ مەسۇم قابىلنىڭ ئاۋازىمۇ نوپۇزلۇق ئەربابلار پەدىسىدە چىقتى، ـــ بىرەر ئىش ـ كۈشلەر بارمىدى؟

ـــ ئەمدى شۇ... پۇلنى قايتۇرۇش ۋاقتى ئون كۈن ـ لۇككەن، ـــ دېدى پەيتۇل يېلىنغان ھالدا، ـــ بالىلارنى ئوقۇتۇپ، قىزلارنى چىقىرىپ، ئوغۇللارنى ئۆيلەپ قولۇم قىسقا بولۇپ قالدى. شۇڭا قەرەلنى سەل ئۇزارتىپ بېرەرمىكىن دەپ...

ـــ ماڭا تۆلەيدىغان قەرز بولسىغۇ مەيلى دېسەم بولاتتى، ـــ مەسۇم قابىل يالغان يۆتىلىپ قويدى، ـــ لېكىن بۇ دۆلەتنىڭ پۇلىكەن، پرىنسىپ بويىچە ئىش قىلمىساق بولمايدۇ.

ـــ ئۇنداق شۇنداق، ـــ پەيتۇل ئالىقانلىرىنى ئۇ-ۋۇلىدى، ـــ ئەمما... ئەمما... پۇلنىڭ ئورنىنى زادىلا قىلالمايمىز...

ـــ سىز ئىجتىمائىي ئالاقىسى كەڭرى ئادەم، ـــ مەسۇم

قابىلنىڭ ئاۋازىغا تەنە ئارىلاشتى، ــ ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا كۆپ ئەسقاتتىڭىز، ئەمدى ساخاۋەتكە شاپائەت قىلمىسا بولماس.

ــ بىرنەچچىسىنىڭ ئۆيىگە قەرز سوراپ بارغانىدىم، ــ يەيتۇلنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ــ مېنىڭدىن بۇرۇن ھال ئېيتىپ يولغا سالدى.

ــ قەرز سوراپ نېمە قىلاتتىڭىز، ــ مەسۇم قابىل قاتتىقلا تەگدى، ــ ئابدۇرېھىم سۇلتانىنىڭ خۇلاسىسىدە دۇئاغا، خۇشامەتكە بېرىۋەتكەن، ئارتۇق يېزىۋەتكەن پۇللار ئېنىق يېزىلغانغۇ، شۇنى كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ ھەممىسىگە كۆرسىتىڭ.

يەيتۇلنىڭ كۆز ئالدى راستتىنلا يورۇغاندەك بولۇپ كۆز قارىچۇقلىرى پىلدىرلىدى. بۇرۇنلاردا مەسۇم قابىل ھەر خىل ئامال ـ چارە، ھىيلە ـ مىكىر، ئەگرى پىلانلارنى كۆرسەتكەندە ئۇنىڭدا خۇددى شۇنداق ھالەت روي بېرەتتى. مانا ھازىرمۇ ئۇ يەنىلا ئۇنىڭغا يول كۆرسىتىپ بۇيرۇق بېرىۋاتىدۇ. «شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرۇش كېتەمدۇ، قەلەم ھەققىگلارنى ئېلىپ قېچىپ كەتتى دېسىڭىزلا پۇتمىدىمۇ»، «ئۇ قايتىپ كەلمىگەنىكەن، ئۇنىڭغا ھەممە ئىشنى ئىزاھلىپ قويغىلى بولىدۇ»، «ئۇنىڭ نامىدا قەلەم ھەققى يازغانىكەنسىز، پۇلىنى ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ»، «ئۇغرى كىرىپتۇ دەپلا قويساق بولىدۇغۇ»، «ئۆزگەرتىڭىز شالتاق بولۇپ چېنىپ قالىدۇ، باشقىدىن كۆچۈرۈپلا چىقىڭ»..... مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش نۇرغۇن ـ نۇرغۇن يول كۆرسىتىشلەر بولۇپ ئۆتكەن. يەيتۇلنى ئوڭدا قويۇۋەتكەنمۇ ئاشۇ ئاڭلىماققا يېقىملىق چارە ـ تەدبىرلەر... قىڭغىر يوللاردا پۇتلاشتۇرغانمۇ ئاشۇ «ئۆزىنى كۆرسەتمەي ھەدىنى پۇراتقان» سىرلىق پىلانلار... ساخاۋەتنىن يىراقلاشتۇرۇپ بارغانسېرى قاباھەت پاتقىغا پاتۇرغانمۇ ئاشۇ شېرىن ـ شېكەر ئۇچۇرلار... بىراق، ھازىر ئۇلار ئاچچىق ئەسلىمىگە ئايلىنىپ قالدى. يەيتۇل ئەمدى ۋەيران بولغان قىسمىتىنى

ئەسلىگە كەلتۈرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ تەقدىرى مۇشۇ سىرلىق ئادەمگە باغلانغان. ئەگەر سەللا قىلدىن قېيىق كېتىدىغان بولسا، ئازغىنا پېنسىيە ماڭاشىنىمۇ ئالالماسلىقى مۇمكىن. يەيتۇل نېمىدېگەن خام ئويلىغان. ئۇ ئەسلىدە مەسۇم قابىلدىن ئىبارەت ھاسا تاياق بىلەن تۇرسۇنجاننىڭ قاڭشىرىنى يارماقچى بولغانىدى، لېكىن بۇ ھاسا تاياق ئۆزىنىڭ گەجگىسىگە تېگمەي ئۇنى توپا چىشلىتىپ قويۇشنى كىم خىيالىغا كەلتۈرگەن؟! بىرقانچە يىللار ئىلگىرى مەسۇم قابىل يەيتۇل يالۇرۇۋاتقان يەگادىكى مۇشۇ ئورۇندا ئولتۇرۇپ «مۇئاۋىن كېجاڭلىق ئەمىلىمنى ساقلاپ قالىسىڭىز» دەپ يېلىنغانىدى، ئەمدىلىكتە شۇ ئورۇندا ئولتۇرغان يەيتۇل ئۇنىڭغا يېلىنىۋاتىدۇ. كىم بىلىدۇ، تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن مەسۇم قابىلمۇ ئاشۇ يەگادىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ چىنارغا يېلىنامدۇ تېخى! ئۇنىڭغا ئالدىن بىر نېمە دېمەك تەس. چۈنكى، تەقدىرى ئەزەلنىڭ ئويۇنلىرى بەندىلىرىنى مەسخىرە قىلىش بىلەنلا داۋاملىشىپ كەلدى. كۆرۈڭ، چۈننىڭ قانىتىدەك ئەمەل كويىدا سەدىپارە بولۇپ، ئىتتەك كۈچۈكلەنگەن مەسۇم قابىل «تەخت» كە ئولتۇرۇۋېدى، خۇددى «ھۈمايۇن قۇشى قونسا چۈشەن باشقا، سۇمۇرغ كېلۇر ئۇنىڭ قاشىغا» دېگەندەك، تۇرسۇنجان ھەم يەيتۇل ئۇنىڭ ئالدىغا كەلمىدىمۇ؟! شۇڭا دەيمىزكى، زەر تونلارغا پۈركەنگەن ھۆكۈمدارغا شادلىق ۋە شادىمانلىق ئەبەدىيلىك بولمىغىنىدەك، جەندە ـ كۈلاھ كىيگەن دۇنيانىڭمۇ غۇربەتلىك كۈنلەر باقمىغان ئەمەس، چۈنكى ھاياتلىق قىسمەتلىرى تۇرلۇك ـ تۇمەندۇر!

يەيتۇل ئېڭىشكىنىچە مەسۇم قابىلنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ ئىككى كۈنگىچە «دۇئاغا، خۇشامەتكە كەتكەن پۇللارنى يىغىش ئۈچۈن بىرنەچچە ئۆيلەرگە كىرگەن بولسىمۇ، ھېچنېمە ئۇندۇرەلمىدى، ھەتتا بەزىلىرى ھېڭدىن سېسىق گەپلەر بىلەن يولغا سالدى، بەزىلىرى بولسا چىرايىنىمۇ ئاچمىدى.

ئادەمنىڭ ئالدى گۈل، كەينى تىكەن، دېگەن گەپ راست ئوخ-
شايدۇ. ئۆز ۋاقتىدا پەيتۇلنى ماختاپ، كۆپتۈرۈپ ئېغىزلىرى-
دىن كۆپۈك قاياپ كەتكەن ئادەملەر ئۇ ئەسلىدىن قېلىپ، نەپ
تەگمەس بولۇپ قالغاندىن كېيىن ئارقىسىنى ئۆرۈگەنىدى. ئا-
مالسىز قالغان پەيتۇل كەچ تەرەپتە نۇردۇن خوجىنىڭ ئۆيىگە
كىرىپ كەلدى. ئابدۇرېھىم سۇلتاننىڭ خۇلاسىسىدە، ئۇنىڭغا
ئارتۇق ئەۋەتىلگەن پۇل يەتتە مىڭ سومدىن ئاشاتتى. بىراق،
نۇردۇن خوجا چىرايىنىمۇ ئاچماي ئولتۇرۇۋالدى. چۈنكى، ئۇ
پەيتۇل ئەمەلدىن قالغاندىن كېيىن ئۇنى كۆڭلىدىن سىيرىپ
چىقىرىۋەتكەنىدى. شۇنداقتىمۇ پەيتۇل ئۆزىنىڭ قاتتىق تەڭلىك
تارتىپ قالغانلىقىنى، بولمىسا ھەرگىز ئۆز ۋاقتىدا ئەۋەتكەن
پۇللارنى زىغىرلاپ يۇرمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ يالۋۇردى. نۇر-
دۇن خوجا يەتتە مىڭ سوم پۇلنىڭ گېپى چىقىش بىلەن ئورنى-
دىن چاچراپ تۇردى ـ دە، چالۋاقاپلا كەتتى:

ـــ مەن ھەرقايسىڭنىڭ خەزىنىسىدىكى پۇلنى بۇلىدىمۇ، ئوغرىلىدىمۇ ـ ھە؟ ـــ نۇردۇن خوجا شىرەگە مۇشتلىدى، ـــ بېسىم ئىشلىتىپ ئارتۇق ئېلىۋالدى دەيدىغانغا مەن ياكى ھوقۇق-دار بولمىسام، ياكى قەلەم ھەققىنى مۇنچە پۇلدىن بېرىڭلار، دەپ شەرت قويدۇممۇ؟ بۇ قانداق گەپ ئۆزى.

ـــ ئەمدى قارا. . . ئۆز ۋاقتىدا سىز يازغان، تۇزگەن، تەھرىرلەپ بەرگەن ئورىگىناللارنىڭ بەت سانى بويىچە قەلەم ھەققى يازغانىكەنمىز، ـــ پەيتۇل مۇلايىملىق بىلەن چۈشەندۈر-دى، ـــ كىتاب چىققاندىن كېيىن، خەت سانى خېلىلا كەم چىق-تى. ئابدۇرېھىم سۇلتان شۇ بويىچە ھېسابلاپ، ئوشۇق كەتكەن پۇللارنى ئاسانلا تېپىۋالدى.

ـــ كىتاب چىققاندىن كېيىن يازماي، ئورىگىنالغا قەلەم ھەققى يازغانىكەنسىلەر، بۇ سىلەرنىڭ تۇزۇمىڭلارچىكى ئىش، مەن بىلەن نېمە ئالاقىسى ـ ھە؟ ـــ نۇردۇن خوجا بارغانسېرى

قىزىشماقتا ئىدى، ـــ بىلىپ قويۇڭكى، مەن سىڭدۇرگەن ئىلـ-
مىي ئەمگىكىمگە لايىق ھەق ئالدىم. ئەگەر چەت ئەللەردە بولغان
بولسام ئۇنىڭدىن ئون ھەسسە، ھەتتا يۈز ھەسسە ئارتۇق ئالغان
بولاتتىم.

پەيتۇل نېمە دېيىشىنى بىلەلمىدى. ئۇنىڭ چىرايى خىجا-
لەتچىلىك، تەڭلىك، خاپىلىقتىن قىزىرىپ، ئېسىلىپ كەتكەنـ-
دى. ئۇ بۇ چاغقىچە نۇردۇن خوجىنىڭ كۆلۈپ، ھىجىيىپ
يۇرگەن ئىللىق قىياپىتىنى كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالغاچقىمۇ،
ئۇنىڭ «بۇلىدىمۇ» «ئوغرىلىدىمۇ»، «بېسىم ئىشلەتتىمۇ؟» دې-
گەن چاغدىكى قوپال ئەلپازىنى كۆرۈپ ئوسال ئەھۋالدا قالغانـ-
دى. دېمىسىمۇ، پەيتۇل ھەر قېتىم بىرەر ـ ئىككى كاللەك
پۇلنى قوش قوللاپ سۇنغىنىدا، خۇشلۇقىدىن كۆزلىرى يۇمۇ-
لۇپ، ئاغزى يېپىلماي قالىدىغان نۇردۇن خوجا «ۋۇي، بۇ
نېمانچە جىق، مېنىڭ مۆلچەرىمدىن خېلىلا ئوشۇق ئېلىپ كەپـ-
سىز. . . » دەپ، «رەھمەت، ھەشقاللا» دىن قانچىنى دەۋەتكـ-
ىنىنى ئۆزىمۇ ساناپ بېرەلمەيتتى، ھەتتا تېلېفون ئارقىلىق مىـ-
نەتدارلىقىنى بىلدۈرەتتى. مانا ئەمدى قايتۇرىدىغان چاغدا پەيـ-
تۇلنى ئىتتەك سىلكىشلەپ قاپىقىنىمۇ ئاچمىدى. پەيتۇل بۇ
يەرگە قانچىلىك ئۈمىد بىلەن كەلدى دەيسىز. ئۇنىڭ كۆڭلىدە
«ئۆز ۋاقتىدا ھىممەتلىرىڭ ئاز بولمىدى، ھازىر بېشىڭغا كۈن
چۈشۈپتۇ، كەم يەرلىرىڭنى تولدۇرۇۋال، دەپ بىرەر كاللەك
پۇلنى ئالدىمغا قويار» دېگەن تەمەمۇ يوق ئەمەس ئىدى. دوستـ-
لۇق، يېقىنلىق، «ۋاي» دەپ دولا قېقىشلارنىڭ ھەممىسى مەنـ-
پەئەت ئېرىقىدىن سۇ ئىچىپ تۇرمىسا قۇرۇپ قالىدىغانلىقىنى
چۈشەنگەن پەيتۇل يەنىلا نۇردۇن خوجىغا يېلىندى:

ـــ بولمىسا. . . قەرز ھېسابىدا ئازراق پۇل ئۆتنە بېرىپ تۇرالامسىزكىن؟ ـــ مەن تىلخەت يېزىپ بەرسەم. . .

ـــ قەرز؟! ـــ نۇردۇن خوجا ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. بۇ

ئۇنىڭ «قېنى، كەشكىنى توغرىلا» دېگەن بېشارىتى ئىدى، — مەن دېگەن سودىگەر، تىجارەتچى بولمىسام ئوشۇق پۇل نېمىش قىلسۇن!

پەيتۇل بېشىنى سالغىنىچە سىرتقا قەدەم ئېلىشى، زەرب بىلەن يېپىلغان ئىشىك خۇددى ئۇنىڭ ئارقىسىغا تەپكەندەك چۆچۈپ كەتتى. ئۆز ۋاقتىدا شۇنچە كۆپ هېممەتلەرگە نائىل بولغان نۇردۇن خوجىنىڭ بۇ يۇزسىزلىكىدىن قاتتىق خورلانغان پەيتۇل ئايىغى ئاستىدىكى يولنىمۇ پەرق ئەتمەي چوڭ يولغا چىقتى.

ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە ئىككى بۇرادىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇمىدسىزلەنگەن هالدا قايتتى. پۇلنى قايتۇرۇش قەرەلى توشۇپ قالاي دېگەنىدى. مەسۇم قابىل چىنارنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالـ غاندىن بېرى، ئاخىرقى هاياتىنى دوغا تىككەن ئۇششۇك هەرـ سىدەك كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ سەپرايى ئۆرلەپ نەشتىرىنى سانجىشقا ئارانلا تۇراتتى. ئۇ ئەتىگەن پەيتۇلنى چاقىرىپ: «پۇلـ نى قەرەلىدە تۆلەپ قايتۇرمىسىڭ، جەريمانە بىلەن قوشلاپ تۆلەيسىز» دەپ هەيۋىسىنى كۆرسەتتى. ئۇ دېگىنىنى قىلماي قويمايتتى، شۇڭا پۇلنى ۋاقتىدا تاپشۇرالمىسا مەسۇم قابىل هەر خىل باهانە ـ سەۋەبلەر بىلەن ئۆچ ئالاتتى.

ئىككى قاسناقتىكى ئاكاتسىيە دەرەخلىرىنىڭ سارغايغان ياپراقلىرى تۆكۈلۈپ خېلىلا شالاڭلىشىپ قالغان بولسىمۇ، يانتۇ ئېسىلىپ تۇرغان ئۆكتەبىر قۇياشى يەنىلا قىزىق تەپتىنى يوقاتـ مىغانىدى. كەم پۇلنىڭ ئورنىنى تولدۇرالماي غەمگە پاتقان پەيتۇل چەت ـ ياقىلار بىلەن كېتىۋاتاتتى. ئۇ تۇيۇقسىز، ئۆزى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان تۇرسۇنجاننى كۆرۈپ قالدى، ئۇنىڭ قولىدا خېلىلا ئېغىر سومكا بار ئىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە يېقىنلاشقانسېرى، يەر بېقىپ ئۆتۈپ كېتەيمۇ ياكى سالاملىشىپ قويايمۇ، دېگەن ئوي هەر ئىككىسىنىڭ كۆڭلىدە تەڭلا پەيدا

بولدى. يول چېتىدىكى تۆمۇر سالاسۇن ئىككى رەقىبنى تار يولدا ئۇچراشتۇرۇپ قويغانىدى.

«بۇ يۇزسىز قەستەن تېنىۋېلىپ مېنى خىيانەتچى قىلىپ قويدى» دېگەن قورساق كۆپۈكى تۇرسۇنجاننىڭ جەهلىنى قاتتۇـ رۇپ تۇراتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە خۇشال ئىدى. چۈنكى مۇشۇ ئادەمنىڭ زىيانكەشلىك «هەسسىسى» بولـ مىغان بولسا تۇرسۇنجان بۇگۈنكىدەك ئەركىن ـ ئازادە قانات ياساپ ئۇچالمىغان، نەشرىيات سودىگىرى بولالمىغان بولاتتى. لېكىن، پېتىدىن چۈشۈپ، روهى سۇنغان پەيتۇل پۇلنىڭلا كو. يىدا قالغاچقا، ئىچىدە مەسۇم قابىلنى قارغاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا بىر غۇلاچمۇ يەر قالمىدى. گويا غايىبتىن بىر كىم كوماندا بەرگەندەك هەر ئىككىسى ئورنىغا مىخلىنىپ قالدى. پەيتۇلنىڭ خىجىللىق ئىلكىدە مۆلۈلدەپ تۇرغان كۆزلـ رى، خالتىلىشىپ قالغان قوش ئېگىكلىرى، مۇلايىم، بىچارە هالىتى، سەل ئېگىلگەن قەددىنى كۆرگەن تۇرسۇنجاننىڭ تۇرۇلـ گەن قاپاقلىرى لەپىلدە ئېچىلدى. ئاداۋەتنى ئۇنتۇغان غۇمسىز بۇ چىرايدىن غەيرەتكە كەلگەن پەيتۇل قورۇنغان هالدا: «تۇر. سۇنجان. . . » دېگەن بىر ئېغىز گەپنى ئارانلا دېيەلىدى.

— پەيتۇلكا، بۇياققا مېڭىپسىز؟

— هە، شۇ. . . بىرنەچچە كۈنلەر بولدى، پۇلنىڭ غېمىـ نى قىلىپ بولالماي. . . — پەيتۇلنىڭ بۇرۇنقى ئەپتىدىن هېچـ نېمە قالمىغانىدى، — مەسۇم قابىل ئادەم ئەمەس نېمىكەن، هەممىسىنى تولۇق تاپشۇرىسەن دەپ. . . ئاڭلىسام سىزـ نىمۇ. . .

— هېچقىسى يوق، مەن يولۇمنى تېپىۋالدىم. . .

— ماڭا قارا، تۇرسۇنجان، كۆپ ئويلاندىم، — پەيتۇل يىغلىۋېتىدىغاندەكلا قىلاتتى، — ئويلىغانسېرى باشتىن ـ ئاخىر مەسۇم قابىلنىڭ كەينىگە كىرىپ ئاجايىپ چوڭ خاتالىقلارغا يول

قويغانلىقىمنى بىلمەپ يەتتىم. ئۇ . . . ئۇ ئىنتايىن قۇۋ، ھىيلە-گەر، ساختىپەز ئەبلەخكەن ئەمەسمۇ.

— راست دەيسىز. ئۇ سىز تەھرىرلەۋاتقان ئورىگىنالنى ئوغرىلاپ ئېلىپ چىقىپ تەپتىش مەھكىمىسىگە ئاپىرىشىمنى ئېيتتى. ئاندىن ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرى-دىن كۆپەيتىۋالغان نۇسخىسىنى ماڭا بەردى. ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن كونا قەلەم ھەققى كۆتەكلىرىدىن نۇرغۇن پاكىتقا ئېرىشىدىغانلىقىمنى شۇ يادىمغا سالدى. ئىشقىلىپ، سىز توغرۇلۇق نۇرغۇن ئىشلارنى ماڭا يەتكۈزۈپ تۇردى. مەنمۇ خۇددى سىزدەك «ماڭا ياردەم قىلىۋاتىدۇ» دەپ چۈشەنگەنىكەنمەن.

— قارىڭ بۇ نائەھلىنى، ئورىگىناللارنى سىزنى ئوغرىلى-دى دەيدۇ. تېخى «ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتى-رىنى «ئۆزى كۆپەيتىۋاپتىكەن» دەۋاتامدۇ. تۇرسۇنجان، سىز-نى «خاپا بولماڭ» دېسەممۇ بەربىر ۋاقتى ئۆتتى، لېكىن ئى-چىمدىكىنى دەۋالمىسام تېخىمۇ تۇگمىشپ كەتكۈدەكمەن. ئۇ-يۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنى ئۆزگەرتىش نەق شۇنىڭ پىلانى، ساختا تالونمۇ ئاشۇ ياساپ چىققان ھىيلە، سىز-نى «بۇ يەردە بۇرنۇمغا سۇ كىردى، يۈزۈممۇ قالمىدى، ئەمدى چەت ئەلدىن كەلمەيمەن» دېدى، دېيىش ئارقىلىق ئاپتورلارنىڭ قەلەم ھەققىنى بەرمەسلىكنى شۇ ئېيتقان. تېخى چىنارنىڭ ئېيتمىشچە، مەسۇم قابىل سىزنى سېستىش ئۈچۈن نەچچە يىللاردىن بېرى نۇرغۇن پۇل خەجلەپتۇ. چىنارنى ئادەم توپلاپ يۇقىرى - تۆۋەن قاتارتىپ غۇلغۇلا چىقارغانمۇ يەنە شۇ.

— چىنار مەسۇم قابىلنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى تۇرۇقلۇق، ئەجەب ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ قاپتۇ؟

— نەدىكىنى، چىنار تۇنۇگۈن خېلىلا ئېغىر مەستكەن، ئۇ مەسۇم قابىلغا دەھشەتلىك خەتتىن بىرنى تاپشۇرغانلىقىنى دەپ بەردى.

— نېمە مەزمۇندىكى خەتكەن؟

— مەسۇم قابىل پەيتۇل ھەم تۇرسۇنجانلارنى كۆزدىن يوقاتقاندىن كېيىن، ساڭا ئۇيغۇر بۆلۈمنىڭ بىرىنچى قول مۇ-دىرلىقىنى بېرىمەن، دەپ ۋەدە قىلغانىكەن. كەچۈرۈڭ تۇرسۇن-جان، مەن كالۋا سىزدىن ئاغرىنىپ يۈرۈپتىكەنمەن، نامسىز خەتنى ئەسلىدە مەسۇم قابىل چىنارغا يازدۇرۇپتىكەن ئەمەسمۇ.

— ئۇنداقتا پەيتۇلكا، ئۇلارنىڭمۇ ھوقۇق - ئىمتىيازلى-رىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

پەيتۇل نەچچە يىللاردىن بېرى مەسۇم قابىلنىڭ قۇرغان قاپقىنىغا چۈشۈپ نۇرغۇنلىغان سەۋەنلىك - خاتالىقلارنى سادىر قىلغانلىقى، تۇرسۇنجاننىمۇ توغرا چۈشەنمەي ئۆمۈرلۈك پۈشاي-مانا قالغانلىقى قاتارلىقلارنى سۆزلەپ، ئىچىگە توشۇپ كەتكەن قورساق كۆپۈكلىرىنى چىقىرىۋالدى.

— ئادەملەرنى چۈشەنمەك بەك تەسكەن، — پەيتۇل كۆز-دىن دومىلاپ چۈشكەن ئىككى تامچە ياشنى يەڭ ئۇچىدا سۈرتۈ - ۋەتتى، — بۇرۇن مەندىن مەنپەئەت كۆرگەن نۇرغۇن بۇرادەرلەر مېنىڭدىن بىر يولىلا يۈز ئۆرۈدى. مۇشۇ ياشقا كەلگەندە خەقنىڭ بوسۇغىلىرىدا پۇل تىلەپ يۈرۈش ئاسان دەمسىز. يۈزۈمگە دەس-سىگەنچىلىك قىلىپ يېلىندىم، يالۋۇردۇم، بۇنى بېشىغا كەل-مىگەن ئادەملەر تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ.

تۇرسۇنجاننىڭ بىردىنلا ئۆزىنى ۋەيران قىلغان رەقىبىگە ئىچى ئاغرىپ قالدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇ پەيتۇلنى يانپاشقا ئېلىپ يېقىتقاندىن كېيىن ئىچىدە بىر يېرى ئېچىشىپ ئارام-سىزلىنىپ يۈرگەنىدى. پەيتۇل ساختا تالون ئارقىلىق ئۇلىشى-ۋالغان سەككىز مىڭ ھەم قاقتى - سوقتى قىلغانلىرى بىلەن قوشقاندا يىگىرمە مىڭ سوم ئەتراپىدا خىيانەت تۆلىگەن بولاتتى. لېكىن، تۇرسۇنجان پەيتۇلنىڭ غەرىزىنىڭ يامانلىقىنى بىلگەن-دىن كېيىن، ئۇيۇشتۇرۇلغان كىتابلارنى تىزىملاش دەپتىرىنى،

نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكى كونا قەلەم ھەققى تالونلىرىنى قىدىرىپ يۈرۈپ پەيتۇلنى كۆتۈرۈپ قويۇپ قىلىۋەتتى. چىن ھەقىقەتەن سۆزلىگەندە، بۇ پەيتۇلنىڭ پەيلىنىڭ يامانلىقىدىن بولدى. ئەلۋەتتە، ئىككى پالۋان چېلىشقا چوشكەندە بىر - بىرىنى يەڭمەتىش ئۈچۈن قەيەردىن تۈتۈپ يەرگە غۇلىتىشنى ئويلايدۇ، «ماۋۇ جان يېرىكەن» دەپ ئولتۇرمايدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، تۇرسۇنجان بىلەن پەيتۇلمۇ بىر - بىرىنى يەڭمەتىشتا ۋاستە تاللاپ ئولتۇرمىدى. مەسۇم قابىل ئۇلارنى تالاشتۇرۇپ قويۇپ لوقمىسىنى تارتىۋالدى، ئۇلار ئاغزى - بۇرۇنلىرى قان، بەدەنلىرى جاراھەتلەنگەندىلا ھوشىنى تاپتى، بىراق كېچىكتى، لوقما ئاللىقاچان باشقىلارنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى...

تۇرسۇنجان ئېڭىكىنى مەيدىسىگە چۆكۈرۈپ، توختىماي مىچىلداپ، ياش يۈقى كۆزلىرىنى مۇلۇلدىتىپ يەر بېقىپ تۇرغان پەيتۇلغا قاراپ بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى. ئەلۋەتتە، ياشاۋاتقان بىر ئادەمنىڭ چوڭ كوچىدا ياش تۆكمىكى ئاسان ئەمەستە!

— يەنە قانچىلىك پۇل كەملەپ قالدى، — سورىدى تۇرسۇنجان.

— ئون ئىككى مىڭدەك پۇلنىڭ ئورنىنى زادىلا قىلالمىدىم.

— كەچتە ئۆيۈمگە كىرىڭ، تاپقاندا بېرەرسىز.

— راستمۇ؟ — خۇشاللىقىنى يوشۇرالمىغان پەيتۇل تۇرسۇنجاننىڭ قولىنى تۇتتى، — رەھمەت سىزگە، مېنى... مېنى ئاشۇ قارا توڭگۇزنىڭ ئالدىدا بىر تەڭقىسلىقتىن قۇتقۇزدىڭىز...

— مەن ماڭاي پەيتۇلكا، — تۇرسۇنجان تاكسىغا قول كۆتۈردى، — «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىغا بارماقچىدىم.

— كىتابىڭىزنى شۇ يەردە چىقارماقچىمۇ؟

— ياق، كىتاب نومۇرىنى شۇلاردىن ئالمەن، مەبلەغنى

ئۆزۈم سالىمەن، — تۇرسۇنجان تۆمۈر سالاسۇنىنى ئايلىنىپ كېلىپ تاكسىغا چۈشتى، — بۇلارنىڭ ئىچىدە ماھىگۈلنىڭمۇ كىتابى بار...

قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەن پەيتۇل ماشىنىنىڭ ئارقا سىدىن قاراپ قالدى. تۇرسۇنجان سائىتىگە قاراپ قويدى. ئۇ بۇگۈن ئەتىگەندىلا مەسئۇت پەيزۇللانىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ ئوبزور - ماقالىلەر توپلىمى، يەنە بىر ياش ئاپتورلارنىڭ پوۋېستلار توپلىمىنىڭ ئورنىغىناللىرىنى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇلار «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتىدا ئۆچرىشىپ مەسئۇل مۇھەررىر بىلەن بىرلىكتە توختام تۈزۈشمەكچى ئىدى. تۇرسۇنجان دەسلەپكى قېتىمدا تەۋەككۇل قىلىپ يەتتە كىتابقا مەبلەغ سېلىپ ئۆزى چىقىرىشقا بەل باغلىدى. ھېكمەت «تۇمانلىق يىللار» نىڭ تۇنجى تومىنى يېزىپ تۈگەتكەن بولسىمۇ، ئۇستىدىن قايتا كۆرۈپ تۈزىتىۋاتقاچقا تېخى تاپشۇرمىغانىدى. شۇڭا تۇرسۇنجان «گۆھەر زېمىن» نەشرىياتى ئائىلىكلەر بىناسى ئالدىدا ماشىنىدىن چۈشتى.

ئىشىك چېكىلىشى، ھېكمەت چىقىپ ئۇنى كۈتۈۋالدى. تۇرسۇنجان مېھمانخانىغا كىرىپلا گىلەم ئۈستىدىكى قول چامادانى ھەم سەپەر سومكىلىرىنى، كىيىملەرگە دەزمال سېلىۋاتقان ماھىگۈلنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ بىر يەرگە چاپدۇنغانلىقىنى بىلىپ بولدى. ماھىگۈل چاي قىلماقچى بولۇۋىدى، ئۇ ئالدىرايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۇنىمىدى.

— ھېكمەت، روماننى تاپشۇرماي نەگە قاچماقچى بولۇۋا - تىسەن؟ — دېدى تۇرسۇنجان دوستىغا تىكىلىپ، — بۇگۈن كەلمىسەمزە، غېپلا قىلىپ تىكۈېتىدىكەنسەن - دە.

— ساڭا بايا تېلېفون قىلسام، ئۆيدىكىلىرىڭ ئەتىگەندىلا چىقىپ كەتكەن، دېدى، — ھېكمەت ئۇنىڭغا تاماكا سۇندى، — ئەھۋالدا سەل ئۆزگىرىش بولۇپ قالدى. قارا، ماھىگۈلنىڭ دەم

ئېلىش نۆۋىتى كېلىپ قاپتىكەن، شۇڭا مەنمۇ ئىدارىدىن ئون بەش كۈنلۈك دەم ئېلىشىمنى ئالدىم، ئىككىمىز غۇلجىدىكى تۇغقانلارنى يوقلاپ كەلمەكچى.

— تۇغقانلارغا ماھىگۈلنى كۆرسىتىپ كېلىمەن دېگىنە، غۇلجىلىقلار «خوتەندىنمۇ مۇشۇنداق چىرايلىقلار چىقىدىكەن» دەپ ھەيران قالار.

— ھوي تۇرسۇنجان، — ماھىگۈلمۇ چاقچاق قىلدى، — ئەسلىي چىن چىراي ئۇيغۇر قىزلىرى خوتەندىن چىقىدۇ جۇمۇ، ئۇلار رەڭگارەڭ نەرسىلەرنى ئىشلەتمىسمۇ يەنىلا تەبىئىي گۈزەل.

ئۇچىلىسى تەڭلا كۈلۈپ كېتىشتى.

— ھېكمەت، راست گەپنى قىل، رومانىنى قانداق قىلىسەن؟

— ماھىگۈل ئىككىمىز كۆرۈپ ئازراقلا قالغان، غۇلجىدىن قايتىپ كېلىپ بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا تاپشۇرىمىز، — دېدى ھېكمەت، — ئاڭغىچە قولۇڭدىكى كىتابلارنى ماڭدۇرۇپ تۇرمامسەن.

— بوپتۇ ئەمىسە، سېنىڭ تۆت كىتابىڭنى ئايرىم ماڭدۇراي، ئەمما غۇلجىغا بېرىپ يېتىۋالمىساڭلا بولدى.

— خاتىرجەم بول، ئۆلۈم - يېتىم بولغان ئۆيلەرنى پەتىلەپلا قايتىمىز.

— ماھىگۈل، سىزنىڭ كىتابىڭىزنى نەچچە يىل بېسىپ يانقان گۈناھىم ئۈچۈن، مېنىڭ خېتىمگە ئەللىك سومدىن قەلەم ھەققى بېرىمەن، رازى بولارسىز؟

— گەپ پۈلدا ئەمەس، تۇرسۇنجان، — دېدى ماھىگۈل كىيىملەرنى قاتلاۋېتىپ، — كىتابىم چىقىپ قالسىلا شۇنىڭغا خۇشالمەن.

— ھەي قۇيۇن، نەشرىياتلاردا تۇزۇم بويىچە مېنىڭ خېتىمگە

ئون سەككىز سومدىن يىگىرمە بەش سومغىچە قەلەم ھەققى يېزىلىۋاتقان يەردە، ئۇنداق كۆپ بەرسەڭ ساڭا پايدا قالامدۇ؟

— بۇ ئىشلارنىڭ پىرى بولۇپ كەتتىم دېگىنە. ئەگەر يولىنى تاپالىساڭ نەشرىياتچىلىقتا زىيان يوق.

— يامان قاغدالما، قۇۋ نېمىسەن جۇمۇ، ئىچىڭگە كىرىپ چىقسام، پۈلنى يەمچۈك قىلىپ، قەلبىمى پىشقان قەلەم ئىگىلىرىنى ئۆزۈڭگە جەلپ قىلماقچىغۇ سەن.

— ھازىر مەن قانات - قۇيرۇقى بوغۇلمىغان ئەركىن شۇڭقارمەن، — تۇرسۇنجانىڭ كۆزلىرىدىن چېقىن چاقنىدى، — ئەمدى پەرۋاز قىلغىنىمنى كۆر. مېنى «پو ئاتى» دېسەڭمۇ مەيلى، لېكىن ئۇچ يىلغىچە قەد كۆتۈرۈپ كېچىكەك باسما زاۋۇتتىن بىرنى قۇرۇپ چىقىمەن. بەش يىل بولغاندا ئىككى - ئۇچ يۈز ئىشچى - خىزمەتچىلىرى بولغان باسما زاۋۇت ھەم كىتاب تارقىتىش شىركىتى قۇرۇپ مۇستەھكەم ئۇل تىكلەيمەن. ئون يىل بولغاندا پۈتۈن ئەسلىھەلىرى تولۇق، ئىلغار، زامانىۋىلاشقان كارخانىچى بولۇش پىلانىم بار.

— سېنىڭ پىلانلىرىڭنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە ئىشەنچىم كامىل، — ھېكمەت تۇرسۇنجانىڭ شىجائىتىگە قايىل ئىدى، — ھەر ھالدا ھوشيار بول، تۇز يەردە پۈتلاشتىڭ، يىقىلىپ قوپتۇڭ، بۇلار ساڭا تەجرىبە - ساۋاق بولسۇن. ئەڭ مۇھىمى، يۇقىرى - تۆۋەن رەھبەرلىكىنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈر. ئۇلارنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرىدىغان يوغانچىلىقنى قىلما، كەمتەر، سەممىي بول. سىناقتىن ئۆتمىگەن پىلانلىرىڭغا نىسبەتەن ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇت. پۈلنى قوغلىشىپ قانۇن - تۈزۈمنى ئۇنتۇپ قالما، بۇ قېتىم يىقىلساڭ ھەممىنىڭ ئىشەنچىسىدىن مەھرۇم قالىسەن.

— ۋاي، ۋاي، سېنىڭدەك بىر مەسلىھەتچىم بولسا گۈلىنى گۈلگە كەلتۈرۈۋېتەتتىم، — دېدى تۇرسۇنجان، — يا،

سەنمۇ ماڭا ئوخشاش خىزمىتىڭنى تاشلاپ مەن بىلەن ئىشلەمسەن؟

— مېنىڭ يېزىقچىلىق ھەم سىزىقچىلىق كەسىپلىرىمگە چوڭقۇر مۇھەببىتىم بار، — دېدى ھېكمەت ماھمۇلگە قاراپ قويۇپ، — بىراق، شۇنى ئەستىن چىقارما، مەن ھامان سەن بىلەن بىللە!

— رەھمەت ساڭا، — تۇرسۇنجان ئورنىدىن تۇردى، — سىلەرگە ئاقىيول بولسۇن، كۆڭۈللۈك ئوينىپ كېلىڭلار. ھە راست، بىر گەپنى ئۇنتۇپتىمەن. ئۆتۈشمە كۆۋرۈك يېنىدىكى تاۋار ئۆيلەردىن توقسان كۋادرات مېتىرلىق بىر يۇرۇش ئۆيگە پۇل تۆلەپ قويدۇم.

— پاھ، قالتىسقۇ، نەچچە ئېغىزلىقكەن؟

— تۆت ئېغىز، بەلكىم سىلەر كېلىپ بولغۇچە مەن كۆچۈپ بولارمەن.

ھېكمەت تۇرسۇنجاننى ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىردى. ئۇ ھەر قېتىم سەپەرگە چىققىنىدا قەلەم، خاتىرە، ئورىگىنال قەغەزلىرىنى سېلىۋالىدىغان كىچىك قول پوپكىسىنى ئېلىش ئۈچۈن چوڭ ساندۇقنى ئېچىپ ئاختۇرۇشى، قولىغا گۈلزىبانىڭ چاچ تۇماری چىقىپ قالدى. ھېكمەتنىڭ بىردىنلا يۇرىكى سېلىپ كۆز جىيەكلىرى قىزاردى. ئۇ تىرناقتەك قىپقىزىل تۇمارنى ھىدلاپ تۇرۇشى، بوسۇغىدا قاراپ تۇرغان ماھمۇل كۆرۈپ قالدى. ئۇ شۇ ھامان يۈزلىرىنى توسۇپ مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى. ماھمۇل ئاپئاق تور پەردىلەر تارتىلغان دېرىزىدىن سىرتقا قارىغىنىچە ئۇنسىز ياش تۆكۈپ تۇراتتى، ھېكمەت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن سىلىققىنا قۇچاقلىدى.

— ئاھ ئوخشاش ھىد - پۇراقلار، ئوخشاش سۈمبۈل چاچلار، — ھېكمەت ماھمۇلنىڭ ئۇزۇن چاچلىرىنى ھىدلىدى ھەم سىلىدى، — خۇدايىم ئۆمرىڭنى ئوخشاتمىسۇن.

— تىلەكلىرىڭگە رەھمەت، — ماھمۇل ئېسەدەپ كەتتى، — لېكىن ھىدلىرىم - پۇراقلىرىم ئوخشىمىسا كېرەك...

— چىن سۆزۈم ماھمۇل، بۇ ئوتتۇز يىللار ئىلگىرىكى شۇ پۇراقلار... — ھېكمەت تۇمارنى ماھمۇلنىڭ چاچ ئۆچىغا چىگىپ قويدى ھەم ئەستىن كۆتۈرۈلمىگەن ئىككى مىسرا شېئىرنى تولىمۇ پەس ۋە مۇڭلۇق ئاۋازدا تەكرارلىدى:

ئۆزۈڭ بىر قىز، چېچىڭ بىر قىز،
كۆيدۈم ساڭا ئەي بىر جۇپ قىز.

— ھېكمەت!... — ماھمۇل ئېرىگە قايرىلىپ باقتى.

— ماھمۇل، قاراڭ بۇنى، — ھېكمەت چاچ ئۆچىنى كۆرسەتتى.

— قىزىل تۇمار! — ماھمۇل ھېكمەتنىڭ باغرىغا سىڭىپ كەتتى...

ئانا يۇرت مېھرى

ھېكمەت بىلەن ماھىگۈل غۇلجىغا كېلىپ ئەتىسىلا خادىك ھارۋا كىرا قىلىپ جاڭزىدىكى كىچىك ئاپىسى مايمۇنەمنى يوقلاپ كەلدى. زېھنىياتلىق ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ مۇبارەك خاتىرىسىدە بولسا كېرەك، مايمۇنەمنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھى بولغان ئاتابەكرى (ئاۋاكرىم) قىرغىنچى يىللاردا ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېلىپ شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇپ غۇلجىدا ئوقۇتقۇچى ھەم ئىشلەۋاتقان مەكتىپىگە مۇدىر، ئازادلىقتىن كېيىن سودا ـ سانائەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق خىزمەتلەردە بولغان. ئۇ ئۆز زامانىسىدا تونۇلغان، پەزىلەتلىك، ئىستېداتلىق زىيالىيلارنىڭ بىرى ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئاتابەكرىگە «ئىلىم نوپۇزلۇقى»، «ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر» دېگەن جىنايەت ئارتىلىپ كۆرەش ـ پىپەن قىلىنغاندىن كېيىن، ئائىلىسى بىلەن يېزىغا سۈرگۈن قىلىندى. ئۇ بىر مەزگىل رېجىم ئاستىدا ئېغىر ئەمگەككە سېلىندى، ئاندىن يېگىرمە ياشلىق ئوغلى ئابدۇقاھار بىلەن دۇينىڭ مالىلىرىنى باقتى. بىر كېچىسى قاتتىق چىققان بوراندا قويلار پىتىراپ كېتىشتى. ئەگەر بىرەر چىشقاق پاقلان يىتۇپ كەتسە ياكى ئۆلۈپ قالسا، بۇ سىنىپىي دۇشمەنلەرنىڭ نەق بۇزغۇنچىلىقى ھېسابلىناتتى. ئاتا ـ بالا ئىككىسى تەرەپ ـ تەرەپكە يۈگۈرۈپ، چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كېتىشتى. دادىسىنىڭ سارغىيىپ كەتكەن چىرايىنى كۆرگەن ئابدۇقاھار، ھۆل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنى سېلىۋېتىپ قويلارنى قوغلاشقا باشلىدى. كەچ كۈزنىڭ ئاچچىق سوغۇقى يۈز ـ قوللارنى چېقىپ

تۇرسىمۇ، يۈگۈرۈشتىن چاڭقاپ كەتكەن ئابدۇقاھار دۇم يېتىپ ئېرىقتىن سۇ ئىچتى، شۇ كۈنى يېرىم كېچىدىن ئۆتۈپ نەپەس يېتىشتۇرەلمەي، ئەتىسى سەھەردە جان ئۈزدى. چۈنكى، ئۆپكە ئىششىپ كۆكرەككە پاتماي قالغانىدى. بۇ ئېغىر مۇسىبەت ئۇنىڭ تۇلماي تۇرۇپ، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» باسقۇچى باشلانىدى. شەھەردىن چىققان بىر توپ قىزىل قوغدىغۇچىلار ئاتابەكرىنى باغلاپ ئېلىپ كەتتى، ئىلاردىن ئۈزۈن ئۆتمەي ئۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى...

ئاخشام ئۇلار بىر كېچە مۇڭداشتى، مايمۇنەم كىچىك ئاپىسى بۇ قايغۇلۇق ئەسلىمىلەرنى سۆزلەپ بەردى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا ئازاب چەككەن ھېكمەت، كامىل، مۇرات، نەفىسە، زۇمرەتلەر ھەم ئۇكىسى نەبىنىڭ كىچىك تۇرۇپلا تارتقان تارتقۇلۇقلىرى كۆڭلىدىن كەچكەن ماھىگۈل مايمۇنەم كىچىك ئاپىسى بىلەن تەڭلا كۆز يېشى تۆكۈشتى.

— ساپساق بىر ئادەمنى بىھۇدە ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرگەننىڭ نېمە پايدىسى، — دېدى مايمۇنەم رومىلىنىڭ ئۈچىدا كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، — دېگەنبىلەن ئوغلۇم ئۆمەرجان دادىسىنىڭ ئورنىنى بېسىپ سودا ـ سانائەت ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

كىچىك ئاپىسى بىلەن بىر كېچە مۇڭداشقان ھېكمەت بىلەن ماھىگۈل بۇگۈن چۈشلۈك تامىقىنى يەپلا قايتىشقا تەرەددۇت قىلغانىدى، مايمۇنەم ئۇلارنى قويۇپ بەرمىدى.

— بالام، ئارى كۈندە بىر كەلمەيسەن، بىرەر كۈن دېگەنىنىڭ يېنىشى يوق، — دېدى مايمۇنەم رەنجىگەندەك قىلىپ، — ئەيسا جان دېگەن كەنت باشلىقىمىز بار، ئۇ تولىمۇ ئوبدان ئادەم. ئاشۇ بىر يىلى كېلىپ كەتكىنىگە ئاڭلاپ «بىر چاقىرىۋېلىش ئويۇم بار ئىدى» دەپ ئۇۋۇلىنىپ كەتتى. ئۇ سىلەرنى بۇگۈن

كەچكە بىر چىنە چايغا تەكلىپ قىلىپ قويدى، كىرمىسەك سەت تۇرار، مەن ئۇلارغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمەن.

كىچىك ئاپىسىنىڭ لەۋزىنى يىرالمىغان ھېكمەت بىلەن ماھمۇل ئۇنىڭغا رازىلىق بەرگەندىن كېيىن، قەدىمكى جايلارنى كۆرۈش ئىستىكىدە زايىمكا ئورمانلىقىغا يول ئالدى. زايىمكىنىڭ كۆزلۈك مەنزىرىسى ماھمۇلنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالىدى. قاتمۇقات ئېدىرلىقلاردىكى بىر - بىرىگە گىرەلەشكەن چىغىر يوللار ئوت باسقان سۇزۇك بۇلاقلارغا ئېلىپ باراتتى. ئۇنىڭ شىرقىراپ ئېقىۋاتقان زۇمرەتتەك سۇلىرى بارغانسېرى پەسلەپ، پاخپاق قوراي، سۇتلىگەن، چىغىرتماق، چىغ، لويلا، ئەمەن قاتارلىق ئادەم بويى ئېگىزلىكتە ئۆسكەن ئوت - چۆپلەر ئىچىدە غايىب بولاتتى. بۇ چىغىر يوللار قېلىن چاتقاللار ئىچىدە داۋاملىشىپ، قارىياغاچ، سۆگەت، جىگدە يەنە قانداقتۇر تېرەكلەر بىلەن قاپلانغان زايىمكا ئورمانلىقىغا تۇتاشقانىدى. خۇددى خوتەنىنىڭ ئەتلەس - شايىلىرىدەك خىلمۇخىل رەڭ ئالغان تەبىئەتكە مەھلىيا بولۇپ قالغان ماھمۇل ھېكمەتنىڭ زايىمكا ھەققىدىكى ئەسلىمىلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى.

ھېكمەتنىڭ بالىلىق چاغلىرى تۇنۇگۈنكىدەك ئېسىدە تۇرۇپتۇ. ئۇ چاغلاردا زايىمكا ئېپتىدائىي ئورمان ئىدى. قېلىن ئورمان روجەكلىرىدىن شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەرياسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ھېكمەت دوستلىرى بىلەن كىچىك تارامىلاردا بەس - بەس بىلەن ئۆزۈشۈپ، ئۇ تەرەپتىكى ئارالالارغا ئۆتۈشەتتى. ئورمان ئىچىدىكى ئات - ئۇلاغ يوللىرىدا يۈگۈرۈشۈپ، بىر - بىرىنى قوغلىشىپ، ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇق، تاۋۇز-لۇقلارغا يوپۇرۇلۇپ كىرەتتى - دە، تاغار، خالتىلىرىنى تولدۇراتتى. ئۇ چاغلار شۇنداق تالقان تۆكتى، مەمۇرچىلىق زامانلار-مىكىن تاڭ، ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇن، تاۋۇزلۇقلاردا قوغۇن، تاۋۇز ھەر قەدەمدە ئۇچراپ تۇراتتى. قېرىنداشلىرىنىڭ سەۋزە،

پىيازلىقلاردىمۇ ئەنە شۇنداق سېخىيلىق مەۋجۇت ئىدى. بەزىدە ھېكمەت دوستلىرى بىلەن زايىمكا ئەتراپىدىكى ئېدىرلىقلاردا تېكىساقال سېغىزى چىقىراتتى، بۇ سېغىزنى مەكتەپتىكى قىز-لار «ماڭا بىر چاينام» دەپ تالىشىپ يالۇرۇشاتتى.

— شۇ چاغلاردىلا سېغىز بىلەن قىزلارنى يالۇرتۇپ يۈ-رۈپتىكەنسىز - دە، — دېدى ماھمۇل چاقچاق قىلىپ.

— يوقسۇ خېنىم، ئۇنداق كۆنداشلىق قىلماڭ، — ھېكمەت ھەزىل بىلەن جاۋاب بەردى، — بىر چاينىمنى ئون تىيىندىن ساتاتتىم دەڭا.

— بىرەر چاينام سېغىزنىسى سوۋغا قىلغانلىرىڭىز يوقمۇ؟ — ياندۇرۇپلا سوردى ماھمۇل.

— مېڭ مەرتەم سوۋغا قىلغۇم بار ئىدى، — دېدى ھېكمەت كۈلۈپ، — لېكىن مەكتەپمىزدە ماھمۇل ئىسىملىك قىز يوق بولۇپ قالدى - دە!

ماھمۇل ئېرىگە يالتىتىدە قاراپ قىزىرىپ كەتتى. ئۇ ھېكمەتنىڭ بىلەكلىرىگە قوللىرىنى ئۆتكۈزۈپ پەسكە قارىۋالدى. ئۇلار زايىمكا ئورمانلىقىغا سېلىنىپ كەتكەن ھەر خىل شەكىلدىكى ئۆيلەر، پەن زاۋۇتى، يەم - خەشەك زاۋۇتى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئولتۇراقلاشقان ئائىلىلىك بىنالارنى ئايلىنىپ، دەريا تەرەپكە چۈشۈپ كېتىدىغان يول ئېغىزىغا قايرىلدى. بۇ يەردىن بىرقانچىلىغان تارامىلارغا بۆلۈنگەن ئىلى دەرياسى ۋە تارام ئارىلىقلىرىدىكى چوڭ - كىچىك ئاراللار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قېلىن ئوت قاپلىغان يان باغرىلاردا رېلىس ياتقۇزۇلغان تۆمۈر-يول دەريا ساھىللىرىغا پەسلەپ چۈشۈپ كەتكەنىدى. بۇنىڭغا ھەيران بولغان ماھمۇل ھېكمەتتىن سورىدى.

— بۇ يەردە پويىز يولى نېمىش قىلىدۇ؟

— بۇ پويىز يولى ئەمەس، — كۈلدى ھېكمەت، — ھەر قېتىم سال كەلگەندە قارىغايلارنى ۋاگون ئارقىلىق پەن زاۋۇتىغا

توشۇش ئۇچۇن ياسالغان بولسا كېرەك. رېلىسلارنىڭ داتلىشىپ كەتكىنىگە قارىغاندا، پرېستانىنى تۇۋەنگە يۆتكەپ كەتكەن ئوخشايدۇ.

— سال دېگەن قانداق نەرسە ئۇ؟

— نۇرغۇن قارىغايلارنى بىر - بىرىگە چېتىپ ئېقىتىپ كېلىدۇ، بۇنى سال دەپ ئاتايدۇ.

ھېكمەت بىلەن ماھىگۇل قولتۇقلىشىپ، بەزىدە ئىلگىرى - كېيىن مېڭىشىپ دەريانىڭ قىرغىقىغا يېتىپ كەلدى. ئۇلار پاختا ئاتقۇچىنىڭ زىيىدىن قاچقىغان پاختىلاردەك پارچە - پارچە ئاق بۇلۇتلار لەرزان ئۇزۇپ يۈرگەن سۇزۇك كۆك ئاسمانغا، ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا تولغىشىپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئاقۇاش تاغلارغا، ئۇنىڭدىنمۇ نېرىدىكى سۇس مانانلارغا تىكىلىپ ھاياجان ئىلكىدە قېتىپ قېلىشتى...

نىل رەڭلىك مانانلاشقان گۈڭگا تاغلار باغرىلىرىدا كۆكۈچ تۇماندەك كۆلەڭگىلەر بىر - بىرىدىن پەرقلەنگەن ھالدا سوزۇلۇپ ياتاتتى. بىلىمگەنلەر بەلكىم ئۇنى كۆكتىن ئۇزۇلۇپ چۈشكەن يامغۇر بۇلۇتلىرى بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن. ياق، ئۇلار تەڭرىتاغ ئانىنىڭ باغرىنى باغاشلاپ ياتقان غۇلجىنىڭ مېھرى ئىللىق سەھرا - يېزىلىرى — توققۇز تارا، جاغىستاي، چۇلۇقاي، خونخاي مازار، قاينۇق، سۇپتاي قاتارلىق قەدىمىي تاران ماكانلىرى ئىدى. بارغانسېرى پەسلەپ، چەكسىز يېيىلىپ ياتقان ئالتۇندەك رەڭدار تۇزلەڭلىكلەر، باغلار، قاراڭغۇ ئورمانلار، مۇنبەت قارا چىلانتۇپراق، يىلانباغرى ئېقىنلار بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ، زۇمرەتتەك ئىلى دەريا ۋادىلىرىنى ھاسىل قىلغان. ئىلى دەرياسى ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ ئۆتۈپ زايىمكىغا كەلگەندە بىرقانچە تارامىلارغا بۆلۈنۈپ ئاقاتتى. بىر زامانلاردا پادىچىلار تارامىلار ئوتتۇرىسىدا يېشىل مارجاندەك چوقچىيىپ قالغان ئارالىلارغا ماللىرىنى ئۆتكۈزۈپ

بېقىشاتتى.

ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمى ئىزنالىرىغا قىڭغايغان قۇياش قارىياغاچ، سۆگەت، جىگدە، قىرچىنتاللار بىلەن قاپلانغان زايىمكا قىرغاقلىرىنى قىزغۇچ نۇرلىرىدا سىرلىق تۇسكە كىرگۈزگەنىدى. ئەتراپنى قاپلاپ تۇرغان ئورمانلار، قىپقىزىل، ساپسېرىق، قوڭۇر، ئاق رەڭلەر بىلەن تاۋلىنىپ بەجايىكى رەڭدار سۇرەتنى ئەسكە سالاتتى. مىليونلىغان چېقىنلارنى چېقىپ ئېقىۋاتقان دەريا ئۆركەشلىرى خۇددى كۈمۈش ئېرىتمىسىدەك يالتىرايتتى. ئەتراپتىن ئەمەن، بۇيا، كەندىر ھىدلىرى دىماغلارغا ئۇرۇلۇپ، ئۇلۇغ سۇدىن كېلىۋاتقان نەم ھاۋا تەنلەرگە ھۇزۇر بېرەتتى.

قېلىن ئوت قاپلىغان دەريا قىرغاقلىرىدا، يىراقلارغا نەزەر تاشلىغان ھېكمەت بىلەن ماھىگۇل كەچكى قۇياش نۇرىدا گىگانت ھەيكەللەردەك كۆرۈنمەكتە ئىدى. ماھىگۇلنىڭ سۇس بىنەپشە رەڭ نۇر ئىلكىدە قىزارغان ئاق گىرىپ كۆڭلىكى، ئۇزۇن سۇمبۇل چاچلىرىنىڭ توزۇندىلىرى مەيىن شامالدا ھىلپىرلىسە، ھېكمەتنىڭ چارلاشقان بۇدۇر چاچلىرى دەممۇ دەم كۆزلىرىگە چۈشۈۋالاتتى. ئۇلار دەريانىڭ ئۇ قېتىدىكى ئالاقات، قارىقات جىغانلىقلىرى، تىكەنلىك چاتقاللىقلار، سارغايغان قومۇشلۇقلارغا، توقايلىشىپ كەتكەن قىرغاق بويلىرىدا لەرزان پالاق ئۇرۇپ ماكانلىرىغا قايتقان بېلىقچىلارغا، توپ - توپ ياۋا ئۆردەكلەر ئۇچۇشۇپ چۈشۈۋاتقان يېكەنلىكلەرگە كۆز ئۇزمەي قارىشاتتى. لۆمشۇپ ئېقىۋاتقان دەريانىڭ ئۇ قېتى ھەم بۇ قېتى ئوخشاشلا خىلمۇخىل رەڭلەر بىلەن بويالغان بولۇپ، قىپقىزىل، قوڭۇر قىزىل، ساپسېرىق، ھال، ئاقۇش سېرىق ياپراقلار، خىلمۇخىل گىياھلار بىر - بىرىدىن ھۆسن تالىشىپ تەبىئەتنى ھادىس گۈزەل تۇسكە كىرگۈزگەنىدى.

— ھېكمەت، قاراڭا، ئۇ نېمە؟ — ماھىگۇل دەريانىڭ

باش تەرىپىدىن ئېقىپ كېلىۋاتقان قاپقارا نەرسىنى كۆر - سەتتى، ــ تېخى ئوستىدە ئادەممۇ بار ئىكەن.

ــ سال، ــ دېدى ھېكمەت كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ بايا سىز- گە دېمىگەنمىدىم.

ــ ئۇنى نەگە ئاپىرىدۇ؟

ــ پەن زاۋۇتىغا، پەس تەرەپتە قارىغايلارنى سۇزىدىغان پرېستان بولۇشى مۇمكىن.

سال بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. قاپقارا كەكە ساقاللىق بىر كىشى قىرغاقتا سوقۇلۇپ كەتمەسلىك ئۈچۈن ئارقا تەرەپتىكى تەڭشەكنى كۈچەپ تارتىۋاتاتتى. سالنىڭ باش تەرىپە- دىكى ياش يىگىت بولسا قولىدىكى ئۇزۇن چەڭنى سۇغا پاتۇ- رۇپ كەينىگە قاتتىقۋالغاندى. سال دەريا بويىدىكى ئېگىز ئۆس- كەن ساپسېرىق قومۇشلار، توزغاقلىرى يېتىلگەن يېكەنلەر ئارد- ىدا غىل - پال كۆرۈنۈپ قالسا، بەزىدە سۇلارنى شالاپلىتىپ پەيدا بولاتتى. سال ئوستىگە قالايمىقان تاشلاپ قويۇلغان چاپان، جۇۋا، ئوتۇن، تولغىشىپ ئىس چىقىۋاتقان تاش ئوچاق، پار كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان قۇم چۆگۈنلەرگە قاراپ ھەيران بولغان ما- ھىگۇل سال ئۇزاپ كەتكۈچە كۆز ئۇزمەي تىكىلىپ قالدى.

ئىلى دەريا بويلىرىنى ئوتقاشتەك تاۋلىغان قۇياش يىراق ئېقىن ئىزنالىرىغا ئاستا - ئاستا چۆكمەكتە ئىدى. دەريا سۇيى قانداق تاۋلىنىپ ئىككى قاتتىكى ئورمان، چاتقاللىقلارمۇ قىز- غۇچ چاك ئىچىدە غۇۋا كۆرۈنەتتى. ئايالىنىڭ مۇرىسىدىن قۇ- چاقلىۋالغان ھېكمەت ئۇنى باشلاپ دەريانىڭ يوقىرى ئېقىنى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇلارنى تىزغىچە چۆكۈرگەن يۇمشاق مىسىل، ياۋا يالپۇز، ياۋا بېدىلەر خوددى ئات يايلىدەك يېتىپ كەتكەنىدى، ئۇلاردىن بىر خىل قۇرۇشقا باشلىغان ئوت - خەس- لەرنىڭ ھىدى كېلەتتى. ماھىگۇل بىردىنلا ھۆ بولۇپ، يوپۇر- ماقلىرى كاۋا چېچىكىدەك سارغايغان ئارچا غولىنى تۇتۇپ پەسكە

ئېگىشتى. ئۇ بىرنەچچە قېتىم قۇرۇق ھۆ قىلغاندىن كېيىن سەل ئوڭشالدى، يۈزى ياشتىن ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى.

ــ زىيان قىلغۇدەك بىر نېمە يېمىگەنمىدىگىز، ــ دېدى ھېكمەت ئۇنىڭ ئاقىرىپ قالغان چىرايىغا قاراپ، ــ ياكى غۇل- جىنىڭ ھاۋاسى بىلەن سۇيى يەكلەۋاتامدۇ؟

ــ ئەنسىرىمەك، بۇ سىز ئويلىغاندەك ئىش ئەمەس، ــ بويۇنلىرىغچە قىزىرىپ كەتكەن ماھىگۇل كۆزلىرىدىكى لىپمۇ- لىپ ياشلار بىلەن كۈلدى، ــ كېتەيلى، كەنت باشلىقى ساقلاپ قالمىسۇن. . .

ــ چۈشەندىم، ــ ھېكمەت ماھىگۇلنى قۇچاقلىغىنىچە نەچچە پىرقىرىتىۋەتتى، ــ مۇبارەك بولسۇن!

يېرىم كۈنلۈك سایاھەتتىن كۆڭلى سۆيۈنگەن ھېكمەت بە- لەن ماھىگۇل كەنتكە قايتىپ كىچىك ئاپىسىنىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلگەندە، ھويلىدىن ئېگىز، تەمبەل بىر يىگىت چىقىپ كەل- دى. ئۇنىڭ كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن سەمىمىي، مۇلايىم يىگىت ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ چوڭ - چوڭ قەدەم ئېلىپ كەلگىنىچە ھېكمەت بىلەن قوش قوللاپ كۆرۈشتى. ماھىگۇلگە سۇس ئېگىلىپ، ھال - ئەھۋال سورىدى.

ــ مەن ئەيسا جاننىڭ ئوغلى بولىمەن، ــ دېدى يىگىت يۇمشاق تەلەپپۇزدا، ــ ھەرقايسىلىرىنى چاقىرىپ كەلگەنىدىم.

ــ بولىدۇ، بىز ئارقىگىزدىن بارايلى، ــ ھېكمەت ماھى- گۇلگە قاراپ قويدى، ــ تېخى كۈنمۇ بالدۇرغۇ.

ــ دادام بىللىلا ئېلىپ كەل، ئۆينى تاپالماي قالىدۇ، دېگەن.

ــ ئەمىسە مەن ئۆيگە كىرىپ چىقاي.

ماھىگۇل ھېكمەتكە «قۇرۇق كىرسەم بولماس» دېگەن مە- نىدە قاراپ قويۇپ ھويلىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ھايال بولمايلا قول سومكىسىنى ئېلىپ چىقتى. يىگىت ئۇلارنى باشلاپ چوڭ

يولغا چىقىپلا سولغا قايرىلدى. يەر بېتىنى بىر قەۋەت ساپسېرىق غازاك قاپلىغانىدى. ئىككى قاسناقتىكى چوڭقۇر ئېرىق ئىچىدە بىرمۇنچە قويلار بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ غازاك يالمايتتى. چوڭ يولنىڭ ئوڭ تەرىپى كۆز يەتكۈسىز ئېتىز بولۇپ، سول تەرىپىگە بولسا ئۇزۇنلۇقى يۈز مېتىر كەلگۈدەك قىسقا خالتا كوچىلار سېلىنىپ كەتكەنىدى. ھەربىر كوچىنىڭ ھەر ئىككىلا تەرىپىدە ئويما نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەنگەن گۈللۈك دەرۋازىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇراتتى. ھويلا ئالدىلىرىدىكى تۇلۇق-تاش، ساپان، سىيالكا، شۇنداقلا باغلاپ قويۇلغان ئات، كالىلار بولمىغىنىدا، پىششىق خىش بىلەن سېلىنغان بىر كۆركەم قورۇ - جايلار شەھەر كوچىلىرىنى ئەسكە سېلىپ قويايتتى.

ئۇلار ئىككىسى كوچىدىن ئۆتۈپ ئۇچىنچى كوچىغا قايرىلدى - دە، سول تەرەپتىكى ئويما نەقىشلىرى رەڭگارەڭ سىرلانغان قوش قاناتلىق ھەيۋەتلىك دەرۋازىغا كىرىشتى. ھويلىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە لاپاسلىق مال ئېغىلى، سول تەرىپىدە پىشايۋانلىق ئۆيلەر بار ئىدى. ئۇزۇن كەتكەن جاھازلاردىكى تاللارنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ، قۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخىچىلا كۆمۈلمىگەنىدى. ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى يوغان بىر تۈپ ئالمىنىڭ پۈتمىگا سويۇلغان بىر قوي ئېسىقلىق تۇراتتى. پاكار، دېقاققىنا كەلگەن بىر ئادەم قوينىڭ ئىچ - قارنىنى ئېلىش بىلەن بەنت بولغاچقا، ھېكمەت، ماھىگۇللەرنىڭ كىرگىنىنى زادىلا تۇيمىدى.

— دادا، مېھمانلار كەلدى، — دېدى يىگىت دادىسىغا ئېغىشىپ.

پاكار ئادەم دەرھاللا ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىغا تارتىۋالغان پەشتامىغا قوللىرىنى سۈرتتى. ھېكمەت ئۇنىڭ ئاقارغان بوردەك ساقاللىرىغا، قىسقا چار قاشلىرىغا، بۇغداي ئۆڭ يۈملاق چىراي-يىغا، دېقاققىنا گەۋدىسىگە تىكىلىپلا قالدى. ئۇ قارىغانسېرى

كۆز جىيەكلىرى كېڭىيىپ، قارىچۇقلىرى قاتقان ھالدا چەكچىيىپ تۇراتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدە، ئۇزۇن يىللار مۇقەددەم بولۇپ ئۆتكەن ھايات پاجىئەلىرىنىڭ گىرىمىسەن كۆلەڭگىلىرى ئۆز ئەكسىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى. ئەنە، ئاقساراي سايلىقىنىڭ زۇلمەتلىك قاراڭغۇلۇقىدا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت، كىمدۇر بىرىنىڭ ئايانچلىق زارى، يەنە كىمنىڭدۇر قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋازى. . . ئۇنىڭ «خۇدا رىزقىمنى نەلەرگە چاچقان بولسا. . . » دېگەن ۋاقتىدىكى ئۇستۇاشلىرى توپا، ساقاللىرى ئۆسۈپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن سىماسى خۇددى بۇلۇتلار پەردىسىدىن ئۆزۈلۈپ چىققان ئايدەك بارا - بارا يورۇماقتا ئىدى.

— مەن سىلىنى تونۇيالارمۇ؟ دەپ گەپ قىلمىغا - نىدىم، — دېدى ئەيسا جان ھېكمەتنىڭ چىرايىدىن مەنۇن بولغان ھالدا، — ئاخىر ئەسلىرىگە ئالدىلا. . .

— مەتمۇساكا. . . — ھېكمەت ئېتىلىپ كەلدى، ئۇلار قۇچاقلاشتى.

— ھېكمەت ئەپەندىم. . . ھېكمەت ئەپەندىم. . . — مەتمۇسانىڭ پۈتۈن تېنى ھاياجان ئىزتىراپىدا تىترىمەكتە ئىدى، — قارىسىلا بۇ ساخاۋەتلىك ئۇچرىشىشنى! جانابىي ئاللاغا مىڭ قەتىرە ھەمدۇسانا. . . ھەمدۇسانا. . .

مەتمۇسا يىغلىغانىدى. ئۇ قورۇقلار ئارا ئېقىۋاتقان ياشلىرىنى سۈرتمەي ماھىگۇلگە قارىدى - دە، ھېكمەتنىڭ بايىقى ھالىتى ئۇنىڭدا روي بەردى.

— گۈلزىبا خېنىم. . . يا. . . ياق، بۇ. . . بۇ مۇمكىن ئەمەس. . .

— بۇياق گۈلزىبانىڭ سىڭلىسى ماھىگۈل بولىدۇ، — ھېكمەت ئاستا شۇنىرلىدى.

— ئاھ خۇدا، قۇدرەت - كارامەتلىرىڭگە تەسەننا، —

مەتمۇسا سەل ئېگىشكەن ماھىگۇلنىڭ پىشانىسىگە بارمىقىنى تەگكۈزدى، ــ ئۇمرىڭىز ئۇزۇنسۇن، تېگىل ئوخشىمىسۇن...

ــ ۋايىيەي... توۋا، ھويلىدا پاراڭلىشىۋاتقانلار قوشنىلار چېغى دەپ، خېمىرىمنى يۇغۇرۇپ ئولتۇرۇۋېرىپتىمەن، ــ مەلىكە ساھىبخان سىلىق قەدەملەر بىلەن پىشايۋان پەلەمپىيىدىن چۈشتى - دە، ماھىگۇل بىلەن قۇچاقلىشىپ سۆيۈشتى، ــ تىنچ تۇرديڭىز، تىنچ - ئامان كېلىپ قالديڭىز...

ــ نۇرەخمەت بالام، ــ دېدى مەتمۇسا ئوغلىغا قاراپ، ــ ماڭ، كېلىن بالىنى چاقىر، ناسىرنىڭ ئايالى بىلەن ئۆپكە - ھېسىپلەرنى قۇيسۇن، ئاپاڭنىڭ قىلىدىغان ئىشى چېچىدىنمۇ تولا.

ــ قېنى، ئۆيگە كىرىلى، ــ مەلىكە ساھىبخان يول باشلىدى.

سەككىز تۇۋرۇكلۇك ئۇزۇن پىشايۋاننىڭ ئىككى چېتىدە ئالدىغا ئۇسۇپ چىققان ئىككى «سوقا ئۆي» بولۇپ، ئوتتۇرىدىكى ئالتە ئېغىزدەك ئادەتتىكى ئۆيلەر، ھۇجرا، دالان، ئامبار ئىدى. مېھمانلار باشلانغان سوقا ئۆي ئىنتايىن چوڭ بولۇپ، يەرلىك ئادەت بويىچە جابدۇلغانىدى. تولدۇرۇپ سېلىنغان گىلەمەر، قاپقاقلىق دېرىزە تەكچىلىرىدىكى تەشتەكلىك گۈللەر، ئەينەكلىك تام ئىشكاپلىرى ۋە ئۇنىڭ ئىچىگە تىزىلغان فارفور بۇيۇملار بۇ ئۆينى ھەيۋەتلىك تۇسكە كىرگۈزگەنىدى. ئۆي ئوتۇرىسىدىكى چوڭ تاماق شىرەسى بۇرۇنلا تەييارلانغان بولۇپ، ئۇستىگە ئاپئاق داستىخان يېپىپ قويۇلغانىدى. مېھمانلار تاۋار كۆرپىلەردىن ئورۇن ئالدى. مەلىكە ساھىبخان داستىخاننى ئېلىۋېتىپ چاي تەييارلاشقا چىقىپ كەتتى. مەتمۇسا نان - توقاچلارنى ئوشتۇپ قويدى. شىرە ئۇستى سېرىق ماي، قايماق، سۈزمە، قېتىق، مالىنا مۇرابباسى قاتارلىق سەھرا نېمەتلىرى

بىلەن تولغانىدى.

مەلىكە ساھىبخان پەتنۇستا چەينەك - پىيالىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ مېھمانلارغا چاي قۇيدى. ئۇنىڭ بېجىرىم يۈزىگە ئىنچىكە قورۇقلار چۈشكەن بولسىمۇ، ئەينى زامانلاردا مەتمۇسانى مەھلىيا قىلغان چېغىر كۆزلىرى ھېلىھەم خۇمارلىشىپ چاقناپ تۇراتتى، چېكە چاچلىرى بولسا كۆكۈچ ئاقارغانىدى.

ــ مەلىكەم، چاينى مەن قۇياي، ــ مەتمۇسا ئايالىنى بۇرۇنقىدەكلا مەلىكەم دەپ ئاتايتتى، ــ ساپ قايماق بىلەنلا ئەتكەنچاي تەييار قىلمامسەن، كېلىن بالا سېنىڭدەك ئوخشىتالمايدۇ.

ــ ئەمسە تارتىنماي ئېلىشسىلا، بۇ ئادەم سىلەرنىڭ كەلگىنىڭلارنى ئاڭلاپ بىر كۈن قويغان - تۇنقىنىنى بىلمەيلا قالدى، ــ مەلىكە ساھىبخان چىقىپ كەتتى.

ــ ھەي... جاپاكەش مەزلۇم، ــ مەتمۇسا ئاپئاق ساقالىلىرىنى سىيپىدى، ــ مېنىڭ جاپايىمنى بەك تولا تارتتى.

ــ مەتمۇساكا، قاچانلاردىن بېرى بۇ يەرلىك بولۇپ قالىدىلا، ــ سورىدى ھېكمەت، ــ تېخى چوڭ قورۇ - جايلارنىمۇ قىلمۇاپلا.

ــ سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا، ــ مەتمۇسا ماھىگۇل بىلەن ھېكمەتنىڭ چىنىسىگە ناۋات سېلىپ قويدى، ــ ئۆزلىرى سومكامغا ئىككى ناننى سېلىپ، كامىل ئەپەندىم بىلەن ياتاقلىرىدىن ئۇزىتىپ قويغان شۇ كۈنلەرگە يېگىرمە بىر يىلدىن ئېشىپ قاپتۇ. ھە راست، كامىل ئەپەندىمنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

ــ كامىلنىڭ قازا قىلىپ كەتكىنىگە، ــ ھېكمەتنىڭ چىرايى قايغۇلۇق تۇس ئالدى، ــ يېرىم يىل بولۇپ قالدى.

مەتمۇسا دۇئاغا قول كۆتۈرۈشى، ھېكمەت بىلەن ماھىگۇلمۇ قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىشتى.

ــ رەھمەتلىك تولىمۇ ئېسىل ئادەم ئىدى، ئۇنىڭ سۆزلىرى

رنى ئەمەس، بەلكى چىرايىنى كۆرسەمۇ ئەيمىنىپ تەرلەپ كېتەتتىم.

ھېكمەت دوستىنىڭ نېمە كېسەل بىلەن قازا قىلغانلىقىنى سۆزلەپ تۇرۇشى، مەلىكە ساھىبخان كىرىپ پىيالىلەرنى يېغىشتۇردى، ئاندىن پەتنۇستا ئاپقۇرلارغا ئۇسۇلغان ئەتكەنچاي ئېلىپ كىردى. ساپسېرىق قايماقلار لەيلەپ تۇرغان چاينىڭ يۈزىنى كۆرگىلى بولمايتتى، شۇنداقتىمۇ مەتمۇسا ئۇستىلەپ سېرىق ماي سېلىپ قويدى.

— سەھراچىلىق، ھېكمەت ئەپەندىم، سۆت - قايماقسىلا زورلايدىغان گەپكەن، — مەتمۇسا گەرچە ئۆزرە سورىغاندەك قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن ئىپتىخارلىق پۇراپ تۇراتتى، — بىراق، كۆرگەن كۈنلىرىمىزنى ئويلىساق، بۇنىڭغا مىڭ قەتىرە شۈكۈر دەيمىز.

— ئۆزلىرى ھال ئېيتسىلا، — دېدى ماھىگۈل گەپ قىستۇرۇپ، — بىز نېمىمۇ دەرمىز.

— راست دەيلا خان، — مەتمۇسا ساقاللىرىنى سىيپاپ قويدى، — بۇ كۈنلەرنى ئاۋۇنلى خۇدا، ئاندىن قالسا مۇرات، ھېكمەت، كامىل ئەپەندىلەر بەردى، دېسەم لاپ بولمايدۇ. مەن يۇرتتىن چىقىپ سىرتلاردا ئۈچ يىل سەرسان بولدۇم، ئىلىغا كېلىپ ئورۇنلاشقىنىمغا ئون سەككىز يىل بولۇپ قاپتۇ.

— مەن ئىلىغا بىرنەچچە قېتىم كەلدىم، شۇ چاغلاردىمۇ مەشھەدە بار ئىكەنلا - دە؟ — سورىدى ھېكمەت، — ئەجەب ئۈچرىشالماپتىمىز.

— 1976 - يىلى كەلگەنلىرىدە ئۆزۈم كۆرۈشۈشتىن قاچتىم. چۈنكى، مەن بىلەن تونۇشلۇقى بار ھەرقانداق ئادەم ھەم يۇرتلۇقلاردىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ يۈرگەن چاغلىرىم ئىدى، — دېدى مەتمۇسا، — 1981 - يىلى بولسا مايمۇنەمدىن كېلىپ كەتكەنلىكلىرىنى ئاڭلاپ، قوقاستا پۇچۇلانغاندەك

بولۇپ كەتتىم.

— شۇنداق قىلغانلىرىمۇ ئوبدان بوپتىكەن، — ھېكمەت كونا ئىشلارنى قىسقىلا قىلىپ سۆزلەپ بەردى، — سىلى كەتكەندىن كېيىن ئەلەم كۈرىشىگە قاتناشقانلارنى سۈرۈشتە قىلىش باشلاندى. بىر قېتىم كامىل ئىككىمىزدىن سۈرۈشتۈرۈپ كەپتىكەن. كامىل تەمىرىمەيلا «قەشقەر كانسۇ ئارقىلىق چەت ئەلگە چىقىپ كېتىمەن» دېگەن، دەپلا گەپنى ئۇزۇۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن بوستان ئىنقىلابىي كومىتېتى سىلىنى ئىزدەشنى توختاتتى.

— ياۋاللا، شۇ يىللاردا دەككە - دۈككىدە ياشاپ يېگىنىمىز چىرايىمىزغا چىقمىغان، يا كېچىدە كۆزىمىزگە ئۇيقۇ كەلمىگەن، — دېدى مەلىكە ساھىبخان بېشىنى چايقاپ، — بۇ ئادەمنىڭ قانچە كېچىلەر رازىلىق بەرگەنلىكىنى، نەچچە قېتىم ۋەسىيەت قىلغانلىقىنى ساناپ بېرەلمەيمەن.

— دەسلەپتە قاتتىق تۇتۇلدى، — دېدى ھېكمەت، — كېيىن مەركەزنىڭ ھۆججىتى كەلگەندىن كېيىن، ئەلەم كۈرىشىدىكى ئىشلارنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلدى.

— شۇ ئەمەسمۇ، بېشىنى يەيدىغانلار، ئادەملەرنى ئۆزئارا ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇپ، — دېدى مەلىكە ساھىبخان، — يەنە نېمىگە ئۇرۇشتۇڭ، دەپ ئەدىپىنى بەرسە بولامدۇ؟

— مەلىكەم، ئاشخانىدىكى ئىشلار قانداق بولۇپ كەتتى؟ — مەتمۇسا ئايالىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى، — ئەتكەنچاي-لىرىڭمۇ سىڭىپ بىر يەرگە باردى.

— نۇرەخمەت گۆشلەرنى پارچىلاپ قازانغا سېلىۋېتىپ، سازەندە ئاغىنىلىرىنى چاقىرغىلى چىقىپ كەتتى. كېلىن بالا ھەجەر بۇۋى بىلەن ئۆپكە - ھېسىپلەرنى قۇيۇۋاتىدۇ، — مەلىكە ساھىبخان ئورنىدىن تۇردى، — قوشنىلاردىن ئىككى ئايال تاماق تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى، مەنمۇ چىقىپ باقاي، ماھىگۈلئايىنى

يالغۇز قالارمىكەن دەپ ئولتۇرۇپ قالدىم.

ــ مەنمۇ چىقىپ ياردەملىشەي، ــ ماھىگۇل مەتمۇسانىڭ خاپا بولغىنىغا قارىماي ئورنىدىن تۇردى، ــ غۇلجىلىق ئايالالارنىڭ تاماق ئېتىشتە دېگۈى بار، ئەگ بولمىسا ئۆگىنىۋالارمەن.

ــ ياۋاللا، ــ ماھىگۇلنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان مەتمۇسا ياقىسىنى تۇتتى، ــ گۇلزىبا خېنىمنىڭ ئۆزىلىغۇي، چاچ تۇمارلىرىغىچە ئوخشاپ كەتكىنىنى كۆرمەمدىغان، خۇدايىم يامان سۆز، يامان كۆزدىن نېرى قىلسۇن!

ــ مەتمۇساكا، نۇرەخمەتتىن باشقىمۇ بالىلىرى باردۇ، ئۇلار كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ــ ھېكمەت بۇ سۆزنى قىلىپ قويۇپ شۇ ھامان ئۆكۈندى، ــ ياكى...

ــ خۇدايىم ئىنساپ ــ تەۋپىقلىق بالىلاردىن تۆتنى بەردى، ــ مەتمۇسا پەخىرلەنگەندەك كۇلۇپ قويدى، ــ ئاقسۇدىكى چېغىمىزدا قوشكېزەك تۇغۇلغان بىر جۇپ قىزىم بار ئىدى، ئۇلار ھازىر ئىلى سىفەندە ئوقۇيدۇ، مۇشۇ سەھرانىڭ تەۋەررۈكى بولغان ئەگ كىچىك ئوغلۇم ئون يەتتە ياشقا كىردى. ئۇ ماتورلۇق نەرسىلەرگە بەك ھېرىسمەن چىقىپ قالدى. شۇڭا، ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈشى بىلەنلا تراكتور ئېلىپ بەردىم، ھازىر شەھەردە قۇرۇلۇشلارغا قۇم ــ شېغىل، خىش توشۇپ ئوقەت قىلىۋاتىدۇ. نۇرەخمەت بولسا خۇدايىم بەرگەنلا بىر بالا بولدى. ئالتە يېشىدا قولۇمغا چۇشكەچكىمۇ ماڭا بۆلەكچىلا ئامراق، ئاممىزە، مەن بىلەن يۈرۈپ تارتمىغان جاپاسى قالمىدى.

مەتمۇسانى قەد كۆتۈرگەن ھاللىق سەۋىيىدىكى دېھقان دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ قولىدا ئەللىك مو يەر، يەتمىش ــ سەكسەن تۇياق قوي، تۆت سىيىر، ئۈچ ئات، بىر تراكتور، شەھەرگە كىرىش، يەم ــ خەشەك توشۇش ئۈچۈن خادىك ھارۋىسى بار ئىدى. ئۇ چوڭ ئوغلى نۇرەخمەت بىلەن دېھقانچىلىق قىلاتتى. مەلىكە ساھىبخان سىيىر سېغىش، قېتىق ئۇيۇتۇش،

تاماق ئېتىش دېگەندەك ئۆي ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولاتتى. يىغىم ــ تېرىمنىڭ قاتىلاڭ مەزگىللىرىدە ئۇمۇ ئەرلەر بىلەن تەڭ بۇغداي ئورۇش، خامان تېپىش... لارغا قاتنىشاتتى. مەتمۇسا بەش يىلنىڭ ئالدىدا شايارلىق ناسىر ئىسىملىك بىر يېتىمچى بالىنى بېقىۋالغانىدى. بۇلتۇر ئۇنى ئۆي ــ ئوچاقلىق قىلىپ ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى قىلىۋالدى، ئۇ بالا ئايالى ھەجەربۇۋى بىلەن قوي، كالا، ئاتلارغا قاراشتىن سىرت، ئېتىز ــ ئېرىق ئىشلىرىغىمۇ ياردەملىشەتتى.

مەتمۇسا ئەسلىدە نادان، قارا قورساق، گۇناھقا پاتقان ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئەمەل ــ مەنپەئەت كويىدا قىلمىغان ئەسكى ئىشلىرى قالمىدى. بۇ يولدا ئالدىدى، ئالداندى، تالىدى، تالاندى. مەتمۇسا ھاياتىدا بولۇپ ئۆتكەن خورلۇقلار، ئۇرۇلۇپ ــ سوقۇلۇشلار، ھاقارەتلىك تامغىلاردىن كېيىن بىردىنلا ئويغاندى. نەۋرە ئىنىسى خالىقنىڭ ھەقىقىي ئەپت ــ بەشىرىسىنى، ئۆزىنىڭ رەزىل قىياپىتىنى تونۇدى، نومۇس قىلدى، ئۆرتەندى. بۇ خىل ئۆرتىنىش ــ ئازابىنىڭ ئادەم ۋۇجۇدىنى پاكلايدىغان ئوتى مەتمۇسانى يېڭى ئادەم قىلىپ چىقتى. ھەر سۆزىدە ئاللانى زىكرى قىلىپ، ئونىڭغا شۇكۇر ــ سانا ئوقۇۋاتقان، چاچ ــ ساقاللىرى سۆۋاری ئاقارغان، چېھرىدە پاكلىق نۇرلىرى چاقنىغان، بالىلىرى، تۇرمۇشى، كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىنى ئىپتىخارلىق بىلەن سۆزلەۋاتقان بۇ سالاپەتلىك ئادەمنىڭ مەتمۇسا ئىكەنلىكىگە ئەقلى لال بولغان ھېكمەت، تەقدىرنى قىسمەتكە ئالدىن بىر نېمە دېگىلى بولمايدىكەن، دەپ ئويلىدى.

قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانىدى. مەتمۇسا خۇپتەن نامىزىنى ئۆتەپ قايتىپ كىرىشى، مەلىكە ساھىبخان ماھىگۇلنى باشلاپ كىردى. ئاڭغىچە نۇرەخمەتنىڭ ئايالى بىر لېگەن مانتىنى شىرەگە قويۇپ، چىنىلەرگە چاي قۇيدى.

ــ قېنى ئېلىڭلارچۇ، ئەتكەنچاينىڭ ئارقىسىدىنلا ئېلىپ

كىرسەك يېيىلمەسمىكىن دەپ كېيىنرەك قالدى، ــ دېدى مە-
لىكە ساھىبخان تەخسىلەرگە ئاچچىقسۇ، لازا قىيامىلىرىنى سې -
لىپ، ــ بۇ مانتىغا ماھىگۈلئايىنىڭمۇ قولى تەگدى.

ــ نۇرەخمەت كىرمەپتىغۇ، ــ سورىدى ھېكمەت كېلىن ئاغىچىدىن.

ــ بىزنىڭ ئۆيدە ئاغىنىلىرى بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى. ئاپا، مېھمانلار ئۆزلىرىگە قالدى، مەن ئاۋۇلارنى كۈتەي، ــ كېلىن سۈس ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى.

مانتا يېيىلىپ، داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن، نۇ-رەخمەت ئۆيگە تۆت يىگىتنى باشلاپ كىردى. ئۇلارنىڭ ئىككىسى دۇتار، تەمبۇر قولتۇقلىۋالغانىدى. ئۇلار ھېكمەت بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، تام ياقىلىتىپ سېلىنغان كۆر-پىلەردىن ئورۇن ئېلىشتى. بۇ يىگىتلەرنىڭ قىزىرىپ قالغان چىرايلىرىدىن، ئوچۇق - يورۇق سۆزلىرىدىن سەل قىزىۋالغا-نلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ ئەيسا جېنىكا، سېنى كەنت باشلىقى دەپ يۈرسەك، ــ دېدى بولۇس ئىسىملىك يىگىت. ئۇنىڭ ئاق سېرىق، يالپا يۈزلىرىدىن قىزىقچىلىقى چىقىپ تۇراتتى، ــ كاتتا يازغۇچىلار بىلەنمۇ ئۇلپەتچىلىكىڭ بار ئىكەن ئەمەسمۇ، يا سەنمۇ ئانچە - مۇنچە يوشۇرۇن يېزىپ قويامسەن؟

ــ يازمەن ئۇكا، يازمەن. نەچچە قېتىم «بولۇسنىڭ ئېتى كۆك بېدىنى تولا يەپ شاتراقلاپ قاپتۇ» دەپ رېتسېپ يېزىپ بەردىمغۇ، ــ ئۆي ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

ــ ئەيسا جېنىكا، سەن خەت يېزىپ بەرگەن شۇ كۈنلەردە قارا، ــ دېدى زابوي لەقمى بار مەخپىر ئىسىملىك قارىمۇتۇق يىگىت، ــ ئېتىنىڭ ئالدىدىكى كۆك بېدىنى جۈسەي ئىكەن دەپ يەۋېلىپ، نەچچە كۈنلەپ ئاقىلىقتىن كېلەلمىدى ئەمەسمۇ بۇ ئەخمەق، ــ كۈلكە تېخىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى.

ــ راست دەيسەن مەخپىر ئاداش، ــ دېدى بولۇس چاق-چاقنى ئولاپلا، ــ شۇ كۈنلەردە شەھەردىن گالدۇ - گۈلدۇك چىقىپ، خوتۇنۇڭنىڭ چېچىغا چاپىدىغان يېلىمنى ھالۋىمىكىن دەپ يەۋالغىنىڭ ئېسىڭدىدۇ؟ ــ كۈلكىدىن ھەممىنىڭ كۆزلە-رىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

ــ تېخى «قەنتنى ئاز ساپسەن» دەپ خوتۇنى بىلەن ئۇ-رۇشقان ئەخمەق بۇ، ــ زۇنۇن ئىسىملىك بالىنىڭ ئۇلىغان بۇ چاقچىقى قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى.

سەھرالىق يىگىتلەرنىڭ سەل قوپال، ئەما سەممىي، تۇز چاقچاقلىرى ھەممىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ شادلىققا چۆمدۈر-دى. بولۇپمۇ تولا كۈلۈشتىن ماھىگۈلنىڭ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. ئاز ئۆتمەي كۈلكىلەر بېسىقىپ، ئۆيىچى سەل تىنچىغاندىن كېيىن، نۇرەخمەت تەمبۇرىنى يېنىغا تىكلەپ قو-يۇپ ئولتۇرغان ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى كۆزلىرى چوڭ، قاڭ-شارلىق، قاپقارا چاچلىرى ئارقىغا تارالغان، تەمكىن يىگىتنى تونۇشتۇردى.

ــ ئىسمى قۇربانجان، ــ نۇرەخمەت قۇربانجاننىڭ كەس-پى، خىزمەت ئورنى قاتارلىقلارنى دېگەندىن كېيىن ھېكمەتكە قاراپ قويدى، ــ ئۇرۇمچىدىن ئائىلە يوقلاپ كېلىپ، ئۇلۇش-كۇن ئاغىنىسى بولۇسنىڭكىگە چىققانىكەن. ئىككى كۈندىن بې-رى ئەسرا بولۇپ ياخشى تونۇشۇپ قالدۇق. ئاممىزە، ناخشا - سازلارنىڭ پىرى دېسە ئارتۇق كەتمەيدۇ.

ــ بۇ ئاغىنىمىز تونۇمىغان يەرلەرگە ئانچە بېرىپ كەت - مەيدۇ، ــ دېدى بولۇس، ــ لېكىن ھېكمەت ئەپەندىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپلا ئالدىمدا كېتىۋاتامدۇ، ــ ھەممىسى كۈلۈ-شۇپ كېتىشتى.

ــ ئىسمىڭىز ھەممىگە تونۇش، ــ ھېكمەتنىڭ ياش كوم-

پوزىتور بىلەن تۇنجى ئەسرا بولۇشى ئىدى، ــ مېنىڭ رادىئو دراممىسى قىلىنغان بىر پۈۋېستمىنىڭ مۇزىكىسىنى سىز ئىشلەدىڭىزغۇ دەيمەن.

ــ شۇنداق، ــ قۇربانجان قىزاردى.

ــ ھەي ئەيسا جېنىكا، ئۇرۇمچىدىكى ئاتاقلىقلار بۇنىڭدىن كېيىن سېنىڭ ئۆيۈڭدە تونۇشسا بولغۇدەك جۇمۇ، شۇڭا پات - پات چاقىرىپ تۇرغىنا.

مەخپىرنىڭ چاقچىقى ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ، بىراق ھېكمەتكە ئاچچىق تەنىدەك بىلىنىدى. دېمىسىمۇ ئۇرۇمچىدە ئەسىرى، مۇزىكىسى، شېئىر - داستانلىرى، ئىلمىي ئىختىرالىرى تونۇش، لېكىن بىر - بىرى بىلەن ئەسرا بولۇشمىغان نۇرغۇن يېرىك زىيالىيلار بار ئىدى.

ــ قېنى ئىنىلىرىم، ھەممىمىز سىلەرگە قاراپ قالدۇق، ــ دېدى مەتمۇسا يىگىتلەرگە قاراپ، ــ ئانچە - مۇنچە پەيزى قىلمامسىلەر.

قۇربانجان تەمبۇرنى، بولۇس دۇتارنى ئېلىپ سازلىغاندىن كېيىن ئەجدادلارنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يوللىرىنى، دەردۇ - غەملىرىنى، ھەسرەت - پىغانلىرىنى ئەسكە سالىدىغان، دەردمەنلەرنى مۇڭغا، ئاشقىلارنى شېرىن - لەزىز تۇيغۇلارغا چۆمدۇردىدىغان ئىلى ناخشىلىرىنى باشلىۋەتتى. تەمبۇرنىڭ پەسىيىپ ھەم يېنىك كۈچىنىشلەر بىلەن تىترەپ چىقىۋاتقان مۇڭلۇق ئۇنتۇلغان ئەسلىمىلەرنى ئويغىتىپ يۈرەكلەرنى يىغلىتاتتى...

دەرد - ئەلەملەر كېلىدۇ،
ئوغۇل بالانىڭ باشىگە.
سايدا تۇغمەن چۆرگىلەيدۇ،
كۆزدىن ئاققان ياشىگە.
يار سېنىڭ ئا، دەردىڭ يامان.

كېچە بىر ئۇيقۇدا ياتسام،
ئېتىكىنى قامچىلاپ ئۆتتۈڭ.
سۆزۈڭمۇ يوق، خېتىڭمۇ يوق،
يۈرەككە ئوت سېلىپ ئۆتتۈڭ.
جېنىم ئاھ يارەي...

ــ ھەي، ھەي، قولۇڭلارغا دەرد بەرمىسۇن، ــ ۋارقىرىدى مەخپىر زابوي ناخشا پەيزىگە چۆمگەن ھالدا. قۇربانجان بىلەن بولۇس بىر يۈرۈش ئىلى ناخشىلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ ئېيتماقتا ئىدى:

خونخاينىڭ مازارىدا،
كەكلىكتىن تولا توشقان.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
باشتا خۇدۇيۇم قوشقان.

بەگنىڭ باللىرى دەيدۇ،
بىرىدىن بىرى دودەن.
ئىشكىڭدىن تولا ئۆتتۈم،
جېنىم ئالتۇنۇم،
چىقمامسەن جېنىم مودەن.

ــ مۇڭ، مۇڭ، مۇڭ، ــ ۋارقىرىدى مۇڭغا چۆككەن زۇنۇن، ــ ئۆلمەڭلار باللار!

ناخشا يېنىك كۈچىنىشلەر بىلەن يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈشى، قۇربانجان بىلەن بولۇسنىڭ پىشانىلىرى تەرلەپ، بويۇنلىرى قىزىرىپ كەتتى.

خۇشكۈندۈر بۇرادەرلەر،
كىشى جانانىغا يەتسە.
چېكىپ جەبرۇ - جاپالارنى،
كۆزى مەستانىگە يەتسە، جانەي. . .

ناخشىنىڭ مەزمۇنىنىڭ تېرەنلىكىدىن هاياجانلانغان ماھىر گۈل چاندۇرماي هېكمەتكە قاراپ قويۇپ، كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچتى.

جاپانى كىم تولا تارتسا،
گۆھەرنى شۇ ئالۇر تاشتىن.
گۆھەر ئالغۇچە شۇ تاشتىن،
نى سەۋدا ئۆتىدۇ باشتىن.

قۇربانجان بىلەن بولۇس گۈلىمخان، سادىر پالۋان، كۆچ - كۆچ قاتارلىق بىر يۇرۇش ئىلى ناخشىلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ تەمبۇر - دۇتارلىرىنى قويۇشى، هەممە بىردەك بارىكالا، رەهمەتلەرنى ئېيتىشتى. لېكىن، نۇرەخمەت قۇربانجاندىن «ئۇلۇشكۇن كېچە ئېيتقان ناخشىڭىزنى ئېيتىپ بەرگەن بولسىڭىز» دېيىشى، باشقىلارمۇ «ئاڭلايلى، ئاڭلايلى» دەپ تۇرۇۋالدى.

— بۇ ئەسلىي ئابدۇرېهىم ئۆتكۇرنىڭ، — دېدى قۇربانجان تەمبۇرنى قولىغا ئېلىپ، — مەدەنىيەت ئىنقىلابى هەم سىنىپىي كۈرەش ئەۋج ئالغان دەۋرلەردە ئازاب - ئوقۇبەت، مەھكۇملۇق ئىچىدە يازغان شېئىرى ئىكەن، قاملاشمىسمۇ ئاھاڭغا سېلىپ باقتىم.

قۇربانجان تەمبۇرنى ماھىرلىق بىلەن چېكىپ، يۈرەك تارلىرىنى تىترەتكۈدەك قىسقا پائۇزدا بەرگەندىن كېيىن، كۆزىنى

يۇمغان هالدا ناخشىسىنى باشلىدى:

قەلەم سۇندى، ئەلەم ئەزدى ئوتلۇق جېنىمنى،
شامال دارىپ كېكەچ قىلدى بۇلبۇل تىلىمنى.
قولۇم تۇتماس، پۇتۇم باسماس بولدۇم پارالىچ،
نېمەم بىلەن قىلاي رازى ئەزىز ئېلىمنى.

بۇ پايانسىز گۈزەل ئەلده بىر كۇن تۇغۇلدۇم،
تۇغۇلدۇمىۇ، قەپەس ئىچىده ئەجەب بوغۇلدۇم.
ئاھ. . . مەقسىتىم مۇيەسسەر، نە ئىقبال يورۇق،
ۋادەرىغا، تىلسىم ئىچىده ئەجەب بوغۇلدۇم.

تىرىك دېسە تىرىكلىكته هېچبىر مەنا يوق،
ئۆلەي دېسەم، ئۆلمەككە هېچبىر بانا يوق.
كۇنده خىيال، كۇنده تەشۋىش، كۇنده دەردۇ غەم،
دەردىم ئېيتسام دەردىمگە هېچبىر دانا يوق.

. . . . . .

قۇربانجان ناخشىنىڭ ئاخىرقى كۇپلېتىنى چۇشۇرۇپ بولۇشى، تاقەت قىلالمىغان مەتمۇسا هاياجىنىنى باسالمىدى:

— ياشاڭ قۇربانجان ئىنى، كۆرگەن كۆرمىشلىرىمىزنى ئەسكە سالدىڭىز، بۇ باشلار نېمە كۇنلەرنى كۆرمىگەن دەيسىز، — مەتمۇسانىڭ كۆز جىيەكلىرى قىزارغاندى، — پاھ، پاھ، پاھ نېمىدېگەن مۇڭلۇق، مىسكىن ناخشا بۇ!

ناخشىنىڭ ئازابلىق هۇزۇرىدىن سېھرىلەنگەن قۇربانجان ئېيتۇاتقان ناخشىسىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپلا ئابدۇرېهىم ئۆتكۇرنىڭ ئاھاڭغا سېلىنغان يەنە بىر شېئىرىنى باشلىدى. شېئىر تېكىستى باشتىن - ئاياغ پەلسەپىلىك پىكىر جەۋھەرلىرى بىلەن يۇغۇرۇل-

غان بولۇپ، كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالاتتى. قۇربانجان گويا كىملەر بىلەندۇر سىردىشۇاتقاندەك، تەمبۇرنىڭ پەدىلىرىگە قۇ-لاق يېقىپ چالماقتا ئىدى:

ئەجەب بىر گۆش ئىكەن بۇ يۇرەك دېگەن،
ھەر تەندە ئۇ، ھەر خىل ھېس قىلار ئىكەن.
ئەگەر ئۇ ئىچمىسە ۋىجدان شارابىن،
ئىلغۇردا ئېسىلىق سېسىق گۆش ئىكەن.

ئۆي ئىچى شۇنچىلىك جىمجىت كەتكەندىكى، يۇرەكلەرنىڭ دۇپۇلدىشى ئاڭلانغاندەك قىلاتتى.

شۆھرەت كەمىرىگە ئۇزاتقۇچە قول،
ئوتۇنچى بوۋاينىڭ ئارغامچىسى بول.
تاجدارلار تاجىنىڭ كۆزى بولغۇچە،
كۆكلەم يامغۇرىنىڭ بىر تامچىسى بول. . .

ناخشا ئاخىرلىشىپ، قۇربانجان تەمبۇرىنى تامغا تىكلەپ يۇز - بويۇنلىرىدىكى تەرنى سۇرتكۈچە مېھمانخانىدا تىرىق قىل-غان ئاۋاز ئاڭلانمىدى. ھەممە سېھىرلەنگەندەك قېتىپ قېلىشقان بولۇپ، كۆزلىرى قۇربانجانغا تىكىلىپ تۇرسىمۇ، كۆڭلى بوراۋ-لىق دېگىزدەك شاۋقۇنلايتتى. . .

— رەھمەت قۇربانجان، — نۇرەخمەتنىڭ بۇ سۆزى ھەم-مىنى ئېسىگە كەلتۈردى.

— مۇبارەك بېشىڭىز ئامان بولسۇن. . .

— قولىڭىز دەرد كۆرمىسۇن. . .

بۇ ناخشا گويا تارازا مىزانىدەك ھەممىنى ئويغا سېلىپ قويدى. ئۇلار «بۇ دۇنياغا كېلىپ ئىنسانىدەك ياشىيالمىدىمۇ،

يوق» دەپ ئۆزىنى ئۆلچەۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. چاقچاق، ھەزىل، شوخلۇق قانلىرىغا سىڭىپ كەتكەن غۇلجا بالىلىرى قايغۇ - مۇسىبەتنىمۇ شادلىققا ئايلاندۇرالايتتى. بولۇس سورۇن-ىنىڭ كەيپىياتىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن چاقچاققا ئۇرۇق سالدى:

— ھوي مەخپىر، ناخشىدىن پەيزى ئالالمىدىڭمۇ؟ سەنغۇ بالاڭ يىغلىسىمۇ ناخشا دەپ ئاڭلايدىغان ئەخمەق.

سورۇندا بىردىنلا كۈلكە كۆتۈرۈلدى. مەخپىرمۇ ئۇنىڭغا ئۇلاپلا جاۋاب ياندۇردى.

— سەنغۇ بالاڭنىڭ سۇ تاپانچىسىنى ئېتىپ مەرگەن بول-ۇم دەيدىغان ئەخمەق، — كۈلكە ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى.

«ئەخمەق» قاپىيە قىلىنغان چاقچاق داۋاملىشىپ ئارقا - ئارقىدىن كۈلكە كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى.

— بالىسىنىڭ قۇلاقچىسىنى كىيۈۋېلىپ لېيوتچىك بولدۇم دەيدىغان ئەخمەق.

— ئىككى پېتىكىنى مۇرىسىگە قادىۋېلىپ، گېنېرال بول-ۇم دەيدىغان ئەخمەق.

— تازىلىققا رىئايە قىلدىم دەپ، كۆمۈرنى يۇيۇپ قالايدى-غان ئەخمەق.

— قورسىقى ئېچىپ كەتسە، سوغۇق تونۇرغا قارماق تاش-لىغان ئەخمەق.

— مەستلىكتە خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ، ساقايسا يارىشۇالد-ىغان ئەخمەق.

— ئوخشاش ئىسىملىكلەرنى كۆرسە، خوتۇنىنى ئالماشتۇ-رۇپ قويىدىغان ئەخمەق.

— شېكەر خالتىسىدا ئىشتان كىيىپ، ئارقىسىغا تاتلىق دەپ يېزىۋالىدىغان ئەخمەق.

بولۇسنىڭ ئاخىرقى چاقچىقى ئۆيدە قىقاس - چۇقان كۆتۈ-رۈۋەتتى.

بولۇس بىلەن مەخپىرنىڭ چاقچىقى توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ھازىر جاۋابلىقى ھەممىنى قايىل قىلىپ ھەيرەتتە قالدۇردى. كۆلكىدىن بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش تۆكۈلسە، بەزىلىرى قورساقلىرىنى تۇتۇپ تولغىناتتى.

— ھەي، ھەي، بولدى قىلىڭلار، بىز سىلەرگە قايىل، — ۋارقىرىدى مەتمۇسا، — قورساقلار ئاغرىپ كەتتى.

شاد - خۇراملىققا تولغان سورۇن ئەھلى كۆلكىلىرىنى ئارانلا بېسىپ كۆزلىرىنى سۈرتۈشتى، مەيدىلىرىنى تۇتۇپ «ئۇھ» دېيىشتى. بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن نۇرەخمەت گېپىنى قىرىپ قويۇپ سۆزگە تۇتۇندى:

— ھەممىمىز قانغۇدەك كۈلۈشتۇق. دادام كىچىكمىدىن تارتىپ مۇرات، ھېكمەت، كامىل ئەپەندىمىلەرنىڭ ناخشا - سازلارغا ھېرىسمەن، خۇش چاقچاق ئىكەنلىكى ھەققىدە كۆپ ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرەتتى. شۇڭا، ھېكمەت ئەپەندىمدىن بىر ناخشا ئاڭلاپ باقساق، قېنى ئەمىسە.

نۇرەخمەت دۇتارنى سۇنغانىدى، ھېكمەت ئالغىلى ئۇنۇمىدى. باشقىلارنىڭ چىڭ تۇرۇۋېلىشىدىن ئامالسىز قالغان ھېكمەت ئاخىر دۇتارنى قولىغا ئالدىيۇ، تامغا يۆلەپ قويدى.

— مەن ياش چاغلىرىمدا گارمۇن چالغان، دۇتارنى بولسا دوستۇم مۇراتتىن يېنىك، ئادەتتىكى پەدىلەرگە چېلىشنى ئۆگەنگەن، — ھېكمەت خىجىللىق بىلەن ئۆزرە ئېيتتى، — ئۇنىڭغىمۇ ئۇزۇن يىللار بوپقاپتۇ، ھەر ئىككىسىنى چالماي ئۇنتۇپ كەتتىم.

— شۇنداقتىمۇ تىرىكىشتىپ باقمامسىز، — دېدى قۇر - بانجان، — نۇرەخمەتنىڭ لەۋزىنىڭ يىرسىكىز كۆڭلىگە كەلمەمدۇ.

— ھوي راسۇي، قاراڭلار نۇرەخمەتنىڭ قىزىرىپ كەتكىنىنى. . .

— ھەي، ئىشىكنى ئېتىۋېلىڭلار، يېغلاپ كوچىغا چىقىپ كەتمىسۇن يەنە. . .

بېسىم شەكلىنى ئالغان چاقچاق، ھەممەيلەننىڭ تەرەپ - تەرەپتىن «ھە، ئەمىسە، خەپشۇك» دېيىشىدىن ھېكمەت دۇتارنى قولىغا ئالدى. ماھىگۇل ئۇنىڭ قۇلىقىغا: «رومانىغا كىرگۈزۈلگەن تېكىستنى ئېيتىڭ» دەپ تولىمۇ پەس ئاۋازدا شۇبرلىدى.

— بولىدۇ. مەنغۇ شائىر ئەمەس، شۇنداقتىمۇ رومانىمغا قاملاشمىغان شېئىردىن بىرنى كىرگۈزگەنىدىم، — ھېكمەت قىزىرىپ كەتكەنىدى، — ماھىگۇل ئۇنى «قارا تورغاي» دېگەن ناخشىنىڭ ئاھاڭىغا سېلىپ ئېيتىپ يۇرۇپ ماڭمۇ سىڭىپ قاپتۇ.

ھېكمەت دۇتارنىڭ پەدىلىرىنى بېسىپ بىر - ئىككى قېتىم مەشىق قىلىپ باققاندىن كېيىن، ناخشىسىنى پەس ئاۋازدا باشلىدى:

يېڭى چېچەك ئېچىلغاندا يالتىراپ،
بىز دۇنياغا ئۆمىد بىلەن تۇرەلگەن.
ئۇزاق كارۋان يوللىرىغا ئىز سالغان،
بوۋىلارنىڭ پاك روھىغا يۆلەنگەن.

سۇزۇك بۇلاق سۇلىرىغا ئىنتىلدۇق،
ئىچكىنىمىز بولدى لېكىن لاي - لاتقا.
سەپەر مۇشكۈل، يوللار قىستاڭ تىكەنلىك،
بولۇپ كەلدى قەدەم ئالساق قاياققا.

مەتمۇسا «راست، بەرھەق» دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ، ئاپئاق ساقاللىرىنى توختىماي سىيپايتتى. ھېكمەت ئۇنىڭغا لەپ-

پىدە قاربدى ـ دە، ناخشىسىنى داۋاملاشتۇردى.

ئۆمرىمنىڭ زەھەرلىدى، خۇن قىلدى،
ئىتتىپلىقى ئۇچراپ ھەربىر بۇلاقتا.
مانا شۇنداق ئۆتتى ئۆمۇر مەنزىلى،
ياشلىقىمىز قالدى ئەمدى ئۇزاقتا.

چەيلىۋەتسە باش كۆتۈرگەن كوكاتتەك،
جان تالىشىپ تۇردۇق يەنە ئاياغقا.
كەچمىشلەرنى يېزىپ قويدۇق بىر ـ بىرلەپ،
سۇزۇكلۇكنى تىلەپ يېگى ئەۋلادقا.

ـــ ۋاي رەھمىتا. . . ـــ بولۇسنىڭ سوزۇپ ئىيتقان مەدھىيىسىگە ھەممە بىردەك قوشۇلدى، بولۇپمۇ ھاياجانلانغان قۇربانجان چاۋاكمۇ چىلىۋەتتى، ـــ ۋۇ ئاكا ۋۇي، سىزنى يازغۇچى دەپ بىلەتتۇق، ناخشىچى چىقىپ قالدىڭىزغۇ ئەمدى.

بولۇسنىڭ چاقچىقى ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

ـــ بۇ ناخشىلىرى، ـــ دېدى مەتمۇسا خىيالغا پاتقان ھالدا، ـــ مۇزات، زۇمرەت، كامىل، نەفىسە، گۈلزىبا ھەم ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىنىڭ يەكۈنى بوپتۇ. مۇزات مېنىڭ تەقدىرىمنى ئۆزگەرتكەن بىر پارچە چوغ ئىدى. ئەپسۇس، كېرىموف ئۇنى ئېتىۋەتتى. زۇمرەت ئېرىنىڭ قىساسىنى ئېلىش يولىدا يامغۇرداك تۆكۈلۈۋاتقان ئوقلارغا پىسەنت قىلماي كېرىموفنىڭ بەدىنىنى غەلۋىردەك ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئۆتەشمە قىلىنغان سىنىپ، كاربىدورلار ئارا خالىقنى قوغلاپ يۈرۈپ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئۇزۇن يىللارغىچە ئۇنتۇيالمىدىم. زۇمرەتنىڭ تېخى سوۋۇمىغان جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ ماڭغىنىم تۆنۈگۈنكىدەك ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. . .

ناخشىنىڭ تەسىرىدىن ھاياجانغا تولغان مەتمۇسا قېرىغان چېغىدا ئۆتمۈشىگە تەئەللۇق ۋەقەلەرنى تۇنجى قېتىم باشقىلار ئالدىدا سۆزلەۋاتاتتى. ئارىدىن ئۇزۇن يىللار ئۆتتى. ئۆمۈرنىڭ ئاخىرقى پەللىسىدە بۇرنىغا ئۆلۈم پۇرىقى، باقىنىڭ بوسۇغىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان مەتمۇسا ئۆچۈن ھەممە ـ ھەممە بەربىر ئىدى. ئۇنىڭ ھېكمەت بىلەن بولغان يېقىنداركىلىنىڭ ئادەتتىكى مۇناسىۋەت ئەمەسلىكىنى، ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئاجايىپ ۋەقەلەر شاھىدى ھەم قۇربانى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان باشقىلارمۇ ئۇنىڭ ئۆچىگە چۈشكەن ھالدا مەتمۇسانىڭ سۆزلىرىنى بىرلىپ تىڭشىماقتا ئىدى:

ـــ ئاپئاق كىيىملىك نەفسەنىڭ كۆكسىگە خەنجەرنى پاتۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ ياتقان ھالىتى بەئەينى كۆكتىن چۈشكەن پەرىزات ئىدى، ـــ مەتمۇسا سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ مىلتىق زاكۇمىنى بېسىپ تۇرغان بارماقلىرىم مىدىرلاپ توختىمايتتى. بۇ ھالەت زۇمرەت ئۆلۈش ئالدىدىمۇ يۈز بەردى. بىراق، ئاقساراىسايىلىقنىڭ زۇلمەتلىك كېچىسىنى يورۇتۇپ كۆيۈۋاتقان ئوت، ئۇنىڭ ئىچىدىن كېلىۋاتقان يالۇرۇش، يېلىنىش، چىرقىرىغان، ۋارقىرىغان نالىلەرنى ئاڭلىغىنىمدا، پۈتۈن جاھان يورۇپ كەتكەندەك، مۇرات، زۇمرەت، نەفىسە، گۈلزىبالار ماڭا قاراپ كۈلۈۋاتقاندەك بىلىندى. چۈنكى ھاياتلىق كۆكىگە زىمىستان چىللايدىغان بىر زاغ پانىيدىن خوشلاشقانىدى.

مەتمۇسا بەكمۇ ئۇستىلىق بىلەن ئىچىنى بوشاتتى. ئۇنىڭ دەردىنى چىقارغان ئادىمىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ھېكمەت، ماھىگۈل، مەلىكە ساھىبخانلا بىلەتتى. شۇنداقتىمۇ باشقىلار مەتمۇسانىڭ ھېكايىسىدىن مەۋھۇم بىر پاجىئەنىڭ سايىسىنى كۆرگەندەك بولدى. . .

ـــ ھېكمەتكا، ـــ دېدى قۇربانجان، ـــ ئېيتقان ناخشىڭىزغا پۈتۈن بىر ھايات سىمفونىيىسى سىڭگەندەك قىلىدۇ.

شۇڭا تېكستقا مەن بىر ئاھاڭ ئىشلەپ باقسام قانداق دەيسىز؟

— بۇ سىزنىڭ ھەممىتىڭىزگە باغلىق ئىش، مەن نېمىمۇ دەيتتىم.

كېلىن مەلىكە ساھىبخانىغا پىچىرلاپ قويغاندىن كېيىن، چوڭ شىرەنى قويۇپ داستىخان سالدى. نۇرەخمەت مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ ئالدى. ئاڭغىچە كېلىن ھەم مەلىكە ساھىبخانلار لىگەنلەردە گۆش، ئۆپكە ـ ھېسپلارنى ئېلىپ كىرىشتى، ئار-قىدىن بىر چىنىدىن قۇرۇتۇلغان ئاشكۆكى سېلىنغان شورپا قۇيۇلدى. مەتمۇسا ھەممىنى تاماقلا تەكلىپ قىلىپ، ئۆزىمۇ «بىسمىللا» دەپ قول ئۇزاتتى.

يېرىم كېچە بولۇپ قالغانىدى. مېھمانلار دۇئادىن كېيىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ھەممەيلەن دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ يىگىتلەرنى ئۇزىتىپ قويۇشتى. ھېكمەت بىلەن ماھىگۈل كە-چىك ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە چىقماقچى بولۇۋىدى، مەتمۇسا زادىلا قويۇپ بەرمىدى. مەلىكە ساھىبخانمۇ «مايمۇنەمگە قوندۇرۇپ قالمىز» دەپ ئېيتىپ قويغان، دەپ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلدى. ماھىگۈلنى مەلىكە ساھىبخان بىر كېچىك ھۇجرىغا باشلاپ كى-رىپ كەتتى. مەتمۇسا بىلەن ھېكمەت بولسا تولدۇرۇپ گىلەملەر سېلىنغان ساراي ئۆيدە يېتىپ قېلىشتى.

تورۇسقا تىكىلىپ ياتقان ھېكمەتنىڭ بىر چاغقىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. بايا بولۇنغان گەپلەر ھەم نۇرەخمەتنىڭ ئېيتقانلىرى-دىن قارىغاندا، مەتمۇسانىڭ مۇرات، كامىل، ھېكمەت، زۇ-رەت، نەفىسە، گۈلزىبالارنى خوتەندىن ئايرىلغاندىن تارتىپ ئەسلەپ كېلىۋاتقانلىقى مەلۇم ئىدى. ئەسلىدە بۇ ئادەم دوست ئەمەس كۆشەندە ئىدى. پەقەت ئۇ مۇرات بىلەن جەڭ مەيدانلىرىدا بىللە يۈرگەن ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدىلا يولىنى تېپىپ ياخشىلىققا مايىل بولدى، كامىل، ھېكمەتلەرنىڭ بىر ـ ئىككى ئېغىز لەۋزىدىن ئالەمچە خۇشاللىق تاپتى. «توۋا، ئاداۋەتكە شاپائەت

قىلىدىغان ئادەملەرمۇ باركىنا» دەپ يىغلىدى، ھاياتىدىكى بو-لۇپ ئۆتكەن رەزىللىكلىرىنى تونۇپ يەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۆزى ئۈچۈن، مۇرات ھەم ئۇنىڭ دوستلىرى ئۈچۈن خالىقتىن قىساس ئېلىش ئوتى يۈرىكىنى ئۆرتەپ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈن-مىدى. ئۇ قىساس خۇمارىغا قانغاندىن كېيىن بولسا يۈرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى. ئادەمنىڭ كۆڭلىگە بىر نېمە دېمەك تەس ئىكەن. ھېكمەت بەزى ـ بەزىدە مەتمۇسانى ئەسلەپ قالاتتى، ھەتتا بىرنەچچە قېتىم چۈشىگىمۇ كىردى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ «شۇ ئادەم بارمىدۇ ياكى ئۆلۈپ كەتكەنمىدۇ، ھايات بولسا نەلەردە يوشۇرۇنۇپ يۈرىدىغاندۇ؟» دەپ ئويلايتتى. بۇ قېتىم غۇلجىغا دەم ئېلىشقا كېلىپ مەتمۇسا بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشى ھېكمەت ئۈچۈن تولىمۇ مەنىلىك ھەم خۇشاللىنارلىق ئىش بول-دى. يەنە كېلىپ مەتمۇسانى ھۆرمەتكە سازاۋەر، تەقۋادار، ئىما-نى كامىل، ساخاۋەتلىك، ئامەتلىك مۇسۇلمان تەرىقىسىدە ئۇچ-رىتىشى ھېكمەتنى چىن دىلىدىن سۆيۈندۈرۈۋەتتى. ناۋادا ئۇ خالىقنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ، ئۇنىڭ يالىقىنى يالاپ ئۆتكەن بولسا ئەھلى ـ جامائەت نەپرەتلىنىدىغان ناباب، رەزىل ئادەمگە ئايلا-نغان بولاتتى.

— مەتمۇساكا، بايا قۇربانجاننىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ قىل-غان سۆزلىرىدىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، — دېدى ھېكمەت يانغا ئۆرۈلۈپ، — يۈرتتىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن كۆپ دەشۋار-چىلىقلارنى تارتقاندەك قىلىدىلا. ئۆزلىرى قانداق بولۇپ غۇلجىغا كېلىپ بۇ يېزىغا ئورۇنلىشىپ قالدىلا؟

— ھەي... ھېكمەت ئەپەندىم، سۆزلىسەم گەپ تولا. مەتمۇسا قوش ياستۇقنى تامغا تىكلەپ ئۇنىڭغا يۆلەندى ـ دە، سەرسانلىقتا ئۆتكەن ھاياتىنى ھېكايە قىلىشقا باشلىدى: خالىقنى كۆيدۈرۈپ قىساسنى ئالغان مەتمۇسا، 1970 ـ

يىلى 2 ـ ئاينىڭ بېشىدا مەلىكە ساھىبخان بىلەن ئوغلى نۇرەخـ
مەتنى كېچىلەپ شەھەرگە ئېلىپ كەلدى. ئۇلارنى بىر دەڭگە
ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئۆزى قاتناش بېكىتىدە ئىككى كۈن
ئايلىنىپ يۈرۈپ يولخېتى ئىزدىدى. ئاخىر ئۇ ئاقسۇغا بارىدىغان
يولخېتىنى سېتىۋېلىپ يۈرتتىن ئايرىلدى.

ئاقسۇدا ئىككى تەرەپباز تەشكىلاتنىڭ ئاخىرقى جان سەكرا-
تىدا راسا ئېلىشۋاتقان چاغلىرى ئىدى. مەتمۇسا شەھەردىن
ئانچە يىراق بولمىغان مەھەللىدىن بىر ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە
ئېلىپ مەلىكە ساھىبخاننى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى ئالتە
ياشلىق نۇرەخمەتنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. ئۇ سودا ساراي،
ئاشلىق ماگىزىنى، قاتناش بېكەتلىرىدە خەقلەرنىڭ يۈك ـ تاق-
لىرىنى، ئۇن تاغارلىرىنى، ھەر خىل مالىلىرىنى توشۇپ، كۈن-
لۈك خىراجەتكە تۇشلۇق پۇل تېپىشقا باشلىدى. نۇرەخمەت
ئۇنىڭ پېشىدىن تۇتۇپ، بىر كۈن كەچكىچە يۇگۇرۇپلا يۈرەتتى.
قورسىقى ئاچسا بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ئوغرىلىقچە نان ساتىدىغاد-
لاردىن بىرەر نان ئېلىپ ئىككىسى قورسىقىنى تويغۇزاتتى. بۇ
ئەنسىز يىللاردا كىچىك بالىلارنى ھەمراھ قىلىش مەتمۇسادەك
قارا نوپۇس، تونۇشتۇرۇشى يوق ئاققۇنلار ئۈچۈن بىخەتەرلىك
كۈنلۈكى ئىدى. ئەگەر تەرەپباز تەشكىلاتنىڭ قانخورلىرى ياكى
بازار باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا ئۆلۈمدىن،
ئەڭ بولمىسا تاياقتىن قۇتۇلۇپ قالاتتى.

مەتمۇسا ئاقسۇدا قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ بىر يىلدەك تۇرالـ
دى. تەرەپباز تەشكىلاتلارنىڭ چۈقان ـ سۇرەن، ئىتتەك تالـ
شىشلىرى يېغىشتۇرۇلۇپ جاھان تىنچىشى بىلەنلا، قاراڭغۇ
بازارچى، ھايانكەش، قارا نوپۇس، ئاققۇنلارنى تۇتۇش شىددەتـ
لىك باشلىنىپ كەتتى. داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلغان بۇ ھەرـ
كەت چاقماق تېزلىكىدە يېزا ـ كەنتلەرنىمۇ ئالا قويمـ

دى. كېچە ـ كېچىلەپ ئىشىك قېقىش، تۇتۇش، سولاش،
باغلاش، ئۇرۇش ئۇرۇش ئېلىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە جۇسادۇي[1]
نىڭ ئادەملىرى مەتمۇسانى تۇتۇپ كېتىپ يەرلىك تۇرمىگە سولـ
دى. ئۇنى ھەر كۈنى دېگۈدەك «نەدىن كەلگەن، ھايانكەشلىك
قىلىپ قانچىلىك پۇل تاپتىڭ» دېگەندەك سوئال ـ سوراقلار
بىلەن ئېسىپ ئۇراتتى، ھەتتا بەزىلىرى تاماكىسىنى يۈزلىرىگە
يېقىپ قاپقارا داغ قىلىۋەتتى. مەلىكە ساھىبخان نۇرەخمەتنى
باشلاپ كۈندە بىرىپ يالۋۇراتتى، يىغلاپ ـ قاقشايتتى. مەتمۇـ
سانى بىر ئاي قىينىاپ ھالىدىن كەتكەندىلا قويۇپ بېرىشتى.
ئايالى بىلەن ئوغلى ئۇنى ئارانلا تونۇدى، ئۇنىڭ يۈزى كۆكەرـ
گەن، ئىششىغان ھەم قارا ـ قوڭۇر داغلار بىلەن قاپلانغانىدى.
شۇ ئىشلاردىن كېيىن مەتمۇسا يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ شوپۇرىغا
پۇل بېرىپ ئۇرۇمچىگە كەلدى. ئۇ يامالىق تېغى ئەتراپىدىكى
ئاھالىلەردىن بىر ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇراقلاشقانـ
دىن كېيىن، ئوغلى نۇرەخمەت بىلەن رەخت بېلىتى، ئاشلىق
بېلىتى ئېلىپ ساتاتتى. ئۇ بېلەتلەرنى نۇرەخمەتنىڭ يىرتىق چاپـ
نىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ ئۇنى بىر بۇلۇڭغا ئولتۇرغۇزۇپ قويانـ
تى ـ دە، ئۆزى ئازغىنە بېلەتنى ئېلىپ ئاشخانىلار ئەتراپىدا
ساتاتتى. تۇتۇلۇپ قالغان ھالەتتىمۇ بىرەر ـ ئىككى كىلو ئاشـ
لىق بېلىتى، بىرنەچچە مېتىر رەخت بېلىتىنى كۆرگەن باشقۇر-
غۇچىلار ئۇنى «چوڭ قاراڭغۇ بازارچى ئەمەسكەن» دەپ قويۇۋېـ
تەتتى ياكى پوتلا ـ مىشىقىنى ئېقىتىپ يىغلاۋاتقان بالىنى
كۆرۈپ ئېرىپ قالاتتى. بىراق، ئۇرۇمچىدىمۇ «بىرگە زەربە

---

① جۇسادۇي ـــ شۇ يىللاردا جاي ـ جايلاردا قۇرۇلغان ئامىۋى تەشكىلات،
ئامانلىق ساقلاش، تەرتىپ باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئۈتىگەن، كۆپ ھاللاردا ھەددىدىن
ئېشىپمۇ كەتكەن.

بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى يۇقىرى باسقۇچقا كۆتۈرۈلۈش بىلەن، «ئۇچ خىل»[1] ئادەملەرنى تۇتۇش ھەرىكىتى باشلاندى. بۇنىڭ بىلەن ئۆي بېسىپ ئوپۇس تەكشۈرۈش مەھەللە - مەھەللىرە قانات يايدى. يۇرت - يۇرتلاردىن ئۇ-رۇمچىگە كېلىپ جېنىنى بېقىۋاتقان ئىشلەمچىلەر، ئۇششاق تە-جارەتچىلەر، كاسىپ - ھۇنەرۋەنلەر «قارا نوپۇس»، «گۇما-لىق ئۇنسۇر»، «قاچقۇن جىنايەتچى» دەپ قارىلىپ، بۇ ھەر-كەتنىڭ زەربە بېرىش ئوبيېكتىغا ئايلاندى. مەتمۇسا دۆڭكۆۋرۈك بازىرىدا تۇتۇلۇپ قېلىپ ئىككى ھەپتە سولاندى. گەرچە بۇ يەردىكى ساقچىلار مەتمۇسانى ئېسىپ قىيناپ، يۇزلىرىگە تاماكا ئوتىنى ياقمىغان بولسىمۇ، تاسما بەلۋاغ، توك كالتەكلىرى بىلەن ئۇرۇپ بەدەنلىرىنى كۆكەرتىۋەتتى. تۇتۇلغانلارنى ئۆز يېرىگە مەجبۇرىي ئاپىرىپ بېرىش ھارپىسىدا قىرىقتەك ئادەمنى توك چېپىشقا ئېلىپ چىققانىدى، مەتمۇسا پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ قېچىپ كەتتى.

ئەنسىرەش، ۋەھىمە، قورقۇش ئىچىدە قالغان مەتمۇسا بە-لەن مەلىكە ساھىبخان مەسلىھەتلىشىپ غۇلجىغا كەتمەكچى بو-لۇشتى. بىراق، ئۇنىڭغا «چېگرا رايونلارغا بېرىش»[2] تونۇشتۇ-رۇشى بولۇشى كېرەك ئىدى. مەتمۇسا نەنزىگۇ يولۇچىلار بېكە-تىگە ھەر كۈنى كېلىپ، يوشۇرۇنچە ئىش قىلىدىغانلار بىلەن قۇلاق يېقىشىپ يۇرۇپ، ئاخىر ساقچى تامغىسى بېسىلغان تو-نۇشتۇرۇشنى خېلىلا قىممەت باھادا سېتىۋالدى.

مەتمۇسا غۇلجىغا ئامان - ئېسەن كېلىپ، دۆلەتۋاغ مەھەل-

① ئەلەم كۇرىشىگە قاتنىشىپ ئادەم ئۆلتۈرگەن، بۇلاڭ - تالاڭ، ئۇرۇپ - چېقىشقا قاتناشقان، ئەكسىيەتچى سۆز - ھەرىكەتلەرنى قىلغانلارنى كۆرسىتىدۇ.

② ئۇ چاغلاردا ساقچىنىڭ ئىسپاتى بولمىسا غۇلجا تەرەپلەرگە بېرىشقا، كىرىشكە رۇخسەت قىلىنمايتتى.

لىسىدىكى بىر موزدۇزنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇردى. ئۇ كۈندۈزلىرى رەخت ھەم ئاشلىق بېلىتى سېتىپ تىرىكچىلىك يولىنى تېپىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن زادىلا خاتىر-جەم بولالمىدى. غۇلجا چېگرا رايون بولغاچقىمۇ، تەكشۈرۈش، ئېنىقلاش ئىشلىرى ئاقسۇ، ئۈرۈمچىلەردىنمۇ قاتتىق ئىدى. «يېزا - سەھرالاردا يەر كۆپ، ئادەم ئاز، ئىشلىسەڭلا جان ئېتىپ كېتەلەيسەن، تۇزۇملەرمۇ ئانچە چىڭ ئەمەس» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغان مەتمۇسا يېزىلارغا چىقىپ كېتىپ ماكانلىق بولۇشنى قانچە ئارزۇ قىلغان بولسىمۇ، ھېچ ئۇقتىسىغا كەلتۈ-رەلمىدى.

بىر كۈنى مەتمۇسا بېلەتلىرىنى سېتىپ ئۆيگە قايتىشدا، ئۆيىدىكىلىرىگە يېمەكلىك ئېلىش ئۈچۈن بەيتۇللانىڭ ئالدىغا كېلىشى، چاچ - ساقاللىرى ئاقارغان بىر ئادەمنىڭ مەدرىسە جامەسىنىڭ تاش پەلەمپىيىدە مەيدىسىنى قامالليغىنىچە پۈكۈلۈپ ئولتۇرغىنىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ بېشى ساڭگىلاپ كەتكەچكە، بېغىرىڭ مانچىستىر دوپپىسى يەرگە چۈشۈپ كەت-كەنىدى. ئۈستىدە قارا چىبەرقۇتتىن شىم - تۇجۇركا، پۇتىدا تۇمشۇقلىرى سەل ئاقارغان خۇرۇم ئۆتۈك، بېلىدە قارا پوتا، پېشانىلىرى ئاپتاپتا كۆيگەن بۇ ئادەمنىڭ مەست ئەمەسلىكىگە ئىشەنگەن مەتمۇسا ئۇنىڭغا ئاستا ئېگىشتى.

— ئاكا، سىلىگە بىر نېمە بولمىغانتۇ؟ — مەتمۇسا ئۇنىڭ سارغىيىپ كەتكەن چىرايىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى، — ئا... كېسەللىرى خېلى بار ئوخشىمامتا، ئۆيلىرى نەدە، ئاپە-رىپ قوياي.

— ئۆيۈم يىراق، سەھرادا، — ئۇ زەئىپ ئىڭىرىدى، — ھا... ھاپىزۇاينىڭ سارىيىدا ئېتىم بار، شۇ... شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويغان بولساڭ...

قېچىش، يوشۇرۇنۇش، تۇتۇلۇش، ئەندىشە ئىچىدە ھاياتى

قاڭقىغان توپتەك سەرسانلىقتا ئۆتۈۋاتقان مەتمۇسا «سەھرا» گە- چىنى ئاڭلاپ جانلىنىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ يىراق سەھرالاردىن ماكان تۇتۇپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن بىرەر ئىلىنچۈككە موھتاج ئىدى.

— نەدە ئۇ ساراي؟

— شۇنىمۇ بىلمەمسەن، نەدە چوڭ بولغان نېمىسەن؟ گەپلىرىڭمۇ غەلىتە، — بىمار ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئېڭىكىدە ئىشارەت قىلدى، — ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنگەن چوڭ دەرۋازا، ۋاي مەيدەم. . .

مەتمۇسا بىمارنىڭ دوپپىسىنى كىيگۈزۈپ يۆلەپ تۇرغۇز- غاندىلا، ئۇنىڭ ئورۇق، ئېگىز قامىتى نامايان بولدى. شۇنداق- تىمۇ ئۇ مەيدىسىنى قامالالاپ ئېڭىشىپ تۇراتتى. مەتمۇسا ئۇنى ھاپاش قىلماقچى بولۇۋىدى، بىمار باش چايقاپ زادىلا ئۇنىمىدى.

— بەدىنىڭ تاشتوقماقتەك تۇرغىنى بىلەن ئۆزۈڭ غورال- دايدەك نېمىكەنسەن، — دېدى ئۇ ئىنجىقلاپ، — ۋاچچىدە ئېزد- لىپ كېتەرسەن.

— تاشتوقماقنىڭ ئېزىلگىنىنى سىلى نەدە كۆرگەنيا. . .

— شۇنداقتىمۇ يۆلەپ ماڭسىڭ شۇمۇ كۇپايە.

مەتمۇسا بىمارنى ھاپىزۋاينىڭ ساربېغا يۆلەپ كىرىپ ئەپ- لىك بىر جايدا ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن سىرتقا چىقىپ كەتتى - دە، قايسىدۇر ئاشخانىدىن بىر چىنە ئاش سۇيى كۆتۈرۈپ كىردى.

— قېنى بۇ ئاش سۇيىنى قىزىق - قىزىق ئىچىۋالسىلا، مەيدىلىرىگە ئارام بېرىدۇ.

بىر قاچا قىزىق ئاش سۇيىنى ئىچىپ بولغۇچە پېشانىسىدىن پۇژۇلداپ تەر چىقىپ كەتكەن سەھرالىق «گارتتىدا» كېكىرىۋد- دى، مەتمۇسا «ئاش بولسۇن» دەپ قويدى. ئۇمۇ پىسىڭىدە كۇلدىيۇ، بايىقى بىئارام‌لىق ئۆزۈل - كېسىل تارقىماقچا

چىرايىنى تۇردى.

— ئۇھ بۇرادەر، رەھمەت ساڭا، سەن دېگەندەك خېلى ئارام بەردى، — سەھرالىق مېھرى بىلەن قارىدى، — ئۆزۈڭ خېلى تۇزۇك نېمىدەك قىلىسەن، ئاممىزە تىلىڭنى قاغا چوقۇ- ۋالغاندەك كەملا سۆزلەيسىنا، ئېتىڭ نېمە، ئۆزۈڭ نەلىك؟

— ئۆزۈم خوتەندىن، — مەتمۇسا ئىسمىنى دېيىشتە تې- ڭىرقاپ قالدى، — ئېتىم مەتئەيسا. مەن خوتەندىن بولغاچقا، گەپلىرىم ئۆزلىرىگە ئەجەببىدەي ئاڭلانسا كېرەك.

— ھوي، بىر چىرايلىق ئىسمغا «مەت» نى قوشۇۋالغە- نىڭ نېمىسى؟ توۋا قىلدىم، — سەھرالىقلا بىر قاچا ئاش سۇيى كۇچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى، — «ئەيساجان» دېسەڭلا بولمىدىمۇ.

— ئەيساجان؟ ئەجەب ئۇز ئىسىمكەييا بۇ، — مەتمۇسانىڭ چىرايى ۋىللىدە ئېچىلدى، — ئۆزلىرىنىڭ ئىسىم - شەرىپىلە- رى نېمە بوتكىن.

— ئىبراھىم تۆگە، — سەھرالىق بىتايلىقتا لەقمىنىمۇ قوشۇپ دەۋەتتى.

— تۆگە بولغاندىمۇ راسا ئېگىز، ئورۇق تۆگىكەنلا، — مەتمۇسا ھەجىيىپ قويدى.

— ھوي، چاقچاققىمۇ خېلى خۇمارىڭ بار نېمە ئوخشىمام- سەن، تېخى ئۇقمايلا لەقمىنىمنى دەپ سالغىنىمنى كۆرۈڭ، — ئىبراھىم تۆگە ئېتى تەرەپكە قاراپ قويدى، — ئەمىسە بۇرادەر، خاپا بولماي ئاتنى ئەكەلگىنە.

مەتمۇسا ئاتنى يېتىلەپ كېلىپ ئۇنى يۆلەپ ئانقا مىندۇرۇ- شى، ئىبراھىم تۆگە مەيدىسىنى يەنە قامالالاپ، قوش باشلىق ئېگەرگە جەينەكلەپ قالدى. شۇڭا، مەتمۇسا ئاتنىڭ چولۇرد- دىن يېتىلەپ چوڭ يولغا چىقتى. كۆزلىرى ئېلىشىپ تۇرغان ئىبراھىم تۆگە قاپاقلىرىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ: «تىزگىنىنى ماڭا بەر، ئۆزۈم كېتەلەيمەن» دەپ ئاستا شۇرلىشى، مەتمۇسا

«ئاتتىن يىقىلىپ قاتلا، بىردەم بىللە ماڭاي» دېدى.

ئەتراپ گۈگۈم پەردىسى بىلەن قاپلىنىپ قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانىدى. ئىلىنىڭ زۇمرەتتەك كۆك ئاسمىنىدا دەسلەپكى يۇلتۇزلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى. مەيدىسىنىڭ مۇجۇپ ئاغرىشى بىر ئاز قويۇپ بەرگەن ئىبراھىم تۆگە بېدە بازىرىغا كەلگەندە بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ مەتمۇساغا قارىدى.

— ئەيساجان بۇرادەر، — دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا، — ئاتىنى بۇنداق يېتىلەپ ماڭساڭ خەقلەر مېنى ھېكمىبەگ غوجىمىكىن دەپ قالمىسۇن يەنە.

— ھېكمىبەگ غوجى دېگەن گادايمۇ سىلىدەك ئادەمتۇ بۇلا، — مەتمۇسا قايرىلىپ قارىدى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ قاراڭغۇدا كىمنى كىم تونۇيتۇ.

— گەپلىرىڭ كەمدەك قىلغىنى بىلەن، قۇلاققا يېقىملىق ئاڭلىنىدىكەنا، — ئىبراھىم تۆگە كۈلۈۋىدى، چىرايى ئاغرىقتىن پۈرۈشۈپ كەتتى، — ھە، دېگىنە قېنى، غۇلجىغا نېمە بولۇپ كېلىپ قالدىڭ، نېمىشلارنى قىلىۋاتىسەن؟

مۇشۇنداق سوئالنىڭ چىقىشىنى كۈتكەن مەتمۇسا، جان بېقىش ئۈچۈن ئايالى بىلەن (ئۇ جان سانى كۆپكەن دەپ قالمىسۇن دېگەن ئويدا بىر ئوغۇل، ئىككى قىزى بارلىقىنى دېمىدى) يۈرتنى تاشلاپ چىقىپ كۆرمىگەن كۈنلەرنى كۆرگەنلىكى، ئايالىنىڭ گۈلدەك ھۈنىرى تۈرۈقلۇق ئىشلىتەلمىگەنلىكى قاتارلىقلارنى ئالدىرىماي سۆزلەپ بەردى.

— ئايالىم گىلەم، تاغار، خۇرجۇن، پالاس توقۇيالايدۇ، دېگەن، — بىر قولىدا مەيدىسىنى، بىر قولىدا قۇش باشلىق ئېگەرنى تۇتۇۋالغان ئىبراھىم تۆگە پەسكە قارىدى، — بولۇپمۇ تاغار توقۇيالىسا بەلەن گەپكەن. سېنىڭ سەھرالارغا مەيلىڭ يوقمۇ؟

— بوممامتىكى، بار، — مەتمۇسا خۇشلۇقىنى يوشۇرال -

مىدى، — ئەسلىدە مەنمۇ دېھقان بالىسى دېسىلە.

— ئەمىسە قارا، ئايالىڭ تاغار توقۇسۇن، سەن دۈيىنىڭ مالالىرىنى باق، سېنىڭچە، بولارمۇ؟

— بۇ... بۇ ئىش قوللىرىدىن كېلەما؟ — مەتمۇسانىڭ ئاۋازىدىن ئىشەنمەسلىك چىقىپ تۇراتتى.

— ھوي، نېمە دەۋاتىسەنۇي، بەش - ئالتە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بار بىر چوڭ دادۇينى ئالىقىنىدا ئويناتقاندەك دادۇيجاڭنىڭ قولىدىن ئۇنچىلىك ئىش كەلمىسە، ئۇنداق ھوقۇقنىڭ كۆتىگە ئوت قويۇۋەتمەي.

— مۇنداق دېسىلە، — مەتمۇسا قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى، — ئۇنداق بولسا مەن ئەتىلا سىلىنى ئىزدەپ...

ئىبراھىم تۆگە بىلەن مەتمۇسا گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ دۆڭمەھەللىدىن ئۆزاپ كەتكەنىدى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئاسمانغا بوي تارتقان قەدىمىي دەرەخلەر بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ، ئالىقاندەكمۇ كۆن نۇرى چۈشۈرمەيدىغان ھاجى بولۇس مەھەللىسىگە كىرىپ كەلگەندىلا، مەيدە ئاغرىقى خېلىلا قويۇپ بەرگەن ئىبراھىم تۆگە مەتمۇسانى توختاتتى.

— ھوي ئەيساجان، قىزىق گەپلىرىڭنى ئاڭلاپ ئۆيۈڭنىڭ نەدىلىكىنىمۇ سورىماپتىمەنا. نېمە، دۆلەتۋاغ مەھەللىسىدە دەمسەن؟ — ئىبراھىم تۆگە ئاتتىن چۈشتى، — ماۋۇ خۇمسىنىڭ گېپىنى قارا، بۇرۇنراق دېسەڭچۇ، دۆلەتۋاغ مەھەللىسى خىتاي بازىرىنىڭمۇ نېرىسىدا تۇرسا. ئەمدى قانداق كېتىپ بولالايسەن، قېنى كەينىمگە مىنگەش، جاڭزىغىلا چىقىپ كېتەيلى.

— رەھمەت، مەزلۇم ئەنسىرەپ قاتۇ، — مەتمۇسا يەرگە قارىدى.

— «قاتۇ» دېگەن، ئەر - خوتۇن ئىككىلار بىرىكمۇ ئىجىل - ئامراق ئوخشىمامسىلەر؟

— بۇرۇن ئۇزۇم شەۋىتىدەك بولساق، — مەتمۇسا ئاپئاق

چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى، ــ ھازىر مۇساپىر چىلىقتا ئەنە جۇر مۇرابباسىدەك شىلىشىپ كەتتۇق دېسىلە.

ــ مۇنداق دېگىن، بوپتۇ ئەمىسە، ھەسسىنە، جاپا تارتىپ قالىدىغان بولدۇڭ ـ دە، ــ ئەتە ئىزدەپ بارساڭ يەنە «تۆگە» دەپ يۈرمىگىن جۇمۇ، «ئىبراھىم دادۇيجاڭ» دېسەڭلا ھەممىسى بىلىدۇ. . .

جەينەكلىرىگە بېشىنى قويۇپ ئوڭدىسىغا يۆلىنىپ يانقان مەتمۇسا چوڭقۇر تىنىپ جىمىپ قالدى. ھېكمەتنىڭ قېنى داۋام-لاشتۇرسىلا، يېزىغا كەلگەندىن كېيىن كۈنلىرى قانداق ئۆتتى؟ دېگەن سوئالى ئۇنى يەنە شۇ يىللارغا ئېلىپ كەتتى.

مەتمۇسا ئىبراھىم تۆگىنىڭ ئەترىتىگە ئورۇنلاشقاندىن كې-يىن ئۆزى مال باقتى، مەلىكە ساھىبخان بىلەن ئون ياشلارغا كىرىپ قالغان نۇرەخمەت ئىككىسى بابكارلىق دۇكىنىدىن بىرنى قۇرۇپ دۇينىڭ تاغارلىرىنى توقۇدى. ئىككى يىلغا قالماي مەت-مۇسا بۇ ئەتراپتا يۇز تېپىپ، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئادەم بولۇپ قالدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ماللارنى ئەسىللەندۇرۇش، تۇغدۇرۇش، داۋالاش جەھەتتىكى كەسپى ھەممە يەرگە تارقىلىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئىبراھىم تۆگە دۇيىدىن پۈل ئاجرىتىپ ئەسىللىك ئايغىر، بۇقا، قوچقار، تېكىلەرنى سېتىۋېلىپ «ئە-سىللەندۇرۇش پونكىتى» قۇردى. بارا ـ بارا بۇ پونكىتنىڭ ئەسلىھەلىرى تولۇقلىنىپ، قوشنا كەنت، يېزىلاردىنمۇ ماللا-رىنى ئەسىللەندۇرۇش، داۋالىتىش ئۈچۈن ئېلىپ كېلىدىغان بولدى. مەتمۇسا سىرتتىن كەلگەنلەردىن دورا ھەم ئىش ھەققىگە پۈل ئالدى، پۈلى كەملەپ قالغانلار يېنىدا بارىنى بەرسە شۇنىڭغا رازى بولدى، پۈلى يوقلار «نەسى» قىلسا، كېيىن سۇرۇشتۇ-رۇپمۇ كەتمىدى. بۇ جەريانىدا دېھقان بالىلىرىدىن بىرنەچچىنى شاگىرت قوبۇل قىلىپ تەربىيىلىدى. شۇڭا «ئەيسا جان تېخ-نىك» «مال دوختۇرى ئەيسا جان» دېگەن نام لار ئېغىزدىن ـ

ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى. ئۇ دۇيگە ئورۇنلىشىپ بىرەر يىلغا قالماي ئائىلىسى بىلەن يېزا نوپۇسىغا ئېلىنىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىككى ئوغۇل، ئىككى قىزى بار ئىدى. خۇلاسە كالام، ھالال ياشاشنىڭ تەمىنى، ھۇزۇرىنى، چەكسىز روھىي ئازادلىكنى ھېس قىلغان مەتمۇسا ھاياتىدا بولۇپ ئۆتكەن قارا كۈنلەرگە خاتىمە بەردى!

ــ قاچاندىن بېرى كەنت باشلىقى بولۇپ قالدىلا؟ ــ سورىدى ھېكمەت يانغا ئۆرۈلۈپ، ــ بىر ئوبدان كەسىپلىرىنى تاشلاپ بۇ ئىشقا سېپىلىپ قاپلا.

1981 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ئىبراھىمكام ئاشقازان يارىسى بىلەن تۇڭەپ كەتتى، ــ دېدى مەتمۇسا ئەسىنگەن ھالدا، ــ كەنتتىكىلەر مېنى سايە قىلىپ تۇرۇۋالدى، يېزىلىق ھۆكۈمەتمۇ ماڭا خىزمەت ئىشلىدى. بۇ چاغدا ئەسىللەندۇرۇش پونكىتىدا قىلىپ ئۈزاپ چىقتى. ئاندىن كىچىك ئاپىسى بىلەن خوشلىشىپ تۇرۇشى، نۇرەخمەت خادىك ھارۋىسىنى ئېلىپ كەلدى. ھارۋىدا مەتمۇسا، مەلىكە ساھىبخانمۇ بار ئىدى. ئۇلار قايتا ـ قايتا قۇچاقلىشىپ ئايرىلىشتى. خادىك ھارۋا شەھەر يولىغا قاراپ

يۇرۇپ كەتتى.

ھېكمەت، ماھمۇل شەھەردىكى قېرىنداشلار، توغراق، گەمە، قارايەر، جېلىلىيۇزى قاتارلىق يېزا ـ سەھرالاردىكى تۇغقانلارنى يوقلاپ ـ پەتىلەپ، سەيلە ـ ساھايەت قىلىپ يۇرۇپ ئون نەچچە كۈننىڭ ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيماي قېلىشتى. ئۇلار-نىڭ ئون بەش كۈنلۈك دەم ئېلىشىمۇ توشۇپ قالدى. ئاخىردا تۇغقانلار، ئەل ـ ئاغىنىلەر بىلەن خوشلىشىپ ئۇرۇمچىگە يۇ-رۇپ كەتتى. كەڭسايىنىڭ قارىغايلار قاپلىغان جىلغىلىرى، سايـ رامنىڭ يېشىل مەخمەلدەك بويلىرىدا خاتىرە رەسىملەرگە چۈ-شۈپ كۆڭلى سۆيۈنگەن ھېكمەت بىلەن ماھمۇل ئەتىسى چۈشتە ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى.

ئۇلار كەچكىچە ئۆيىنى بىر قۇر تازىلىۋالدى، ئاندىن يۇيۇ-نۇۋالدى. ئىككىسى مېھمانخانىدا چاي ئىچىپ ھاردۇقىنى چىقـ رىپ تۇراتتى، تېلېفون جىرىڭلىدى. تۇرۇپكىدىن تۇرسۇنجان-نىڭ ئالدىراپ سۆزلىگىنى ئاڭلاندى.

ـــ ھە، ئەمدى كەلدىڭما؟ مەن ساڭا ئۈچ كۈندىن بېرى تېلېفون بېرىۋاتىمەن. ئەتە «تۇمانلىق يىللار»نى ئېلىپ كېتـ مەن، تەييارلاپ قوي.

ـــ بولمايدۇ، ئۆگۈنلۈككە ئال، ئەتە بىر كۈن كۆرىدىغان يەرلىرىم بار. ھەي، ماھمۇلنىڭ كىتابى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ نېمە؟ بېسىلىۋاتىدۇ؟ ھەي قۇيۇن، بەك چاققانغۇ سەن. ئەمدى ئىتېبىلىقلىرى لېيىتالمايدۇ، دەمسەن؟ بولىدۇ، بولىدۇ، مەن ئەتىلا تۇگىتەي.

ـــ تۇرسۇنجاننىڭ پائالىيەتچانلىقىغا بەكمۇ قايىلمەن، ـــ دېدى ماھمۇل، ـــ نېمىدېگەن تىنىم تاپماس ئادەم بۇ.

ـــ توغرا دەيسىز، ئۇنىڭغا ئەركىن مۇھىتنىڭ يارىلىشىمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى، ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ ئاساسى بار. مەسۇم قابىلدەك ئىتېبىلىقلىرىنىڭ سۇنى لېيىتىشىغا تاقا-

بىل تۇرالىسىلا مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ياخشى بىر كارخانىچى بولۇپ قالالايدۇ.

ـــ بۇنداق ئىتېبىلىقلىرى جەمئىيىتىمىزنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىنى لېيىتىپ كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى ماھمۇل ئېچىنغان ھالدا، ـــ لوقمان ئىمىنىدەك ئادەملەر قانۇن ئورۇنلىرىنى، مە-سۇم قابىلدەكلەر نەشرىيات، مەدەنىيەت سىستېمىلىرىنى، نۇر-دۇن خوجىدەك كاتتا ئەربابلار زىيالىيلار تەبىقىلىرىدىن ئىبارەت بۇلاقلارنى لېيىتىپ كەلدى. ئاددىيسى، بۇنداقلار سەھىيە ئۇ-رۇنلىرىدىمۇ تېپىلىدۇ. يېقىندا بىر دوختۇر ئۆزى مەسئۇل بولغان بىر بىمارغا «قىزىمنىڭ تويى بولماقچى» دەپ قىممەت باھالىق باغاقتىن تۆت يۈزنى ئىككى يۈز قىرىق سومغا ئالدۇ-رۇپ، ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندە «مەسلىھەت چېيى» ئۈچۈن گۆش لازىم بولۇپ قالغانلىقىنى پۇراتقان. تەڭلىكتە قالغان بىمار نائىلاج بىر قوينىڭ گۆشىنى سېتىۋېلىشقا مەجبۇر بولغان. دوختۇرخانا رەھبەرلىكى بۇ ئىشنى سۇرۇشتە قىلىپ بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەيلا يەنە بىر دوختۇرنىڭ ئۇنىڭ-دىنمۇ ئېغىرراق پارا ئالغانلىقى مەلۇم بولدى.

ـــ ئويلاپ كۆرۈڭ ماھمۇل، بىز ياشلىقىمىزدا قانداق ئېغىر كۈنلەرگە دۇچار بولدۇق، ـــ دېدى ھېكمەت جىددىي تە-لەپپۇزدا، ـــ تەكتىنى قازغاندا، يەنىلا شۇ سۇزۇك بۇلاقلارنى لېيىتىۋاتقان ئىتېبىلىقلىرىنىڭ چېقىمچىلىقى، كۆرەلمەسلىك، ھەسەتخورلۇق، ئاچ كۆزلۈكى، خۇشامەتچىلىك، نادانلىق، مەد-سەپپەرەسلىكىدەك ئىللەتلىرى تۇپەيلىدىن زامانىنىڭ قۇربانى بو-لۇپ كەلدۇق. ئاتمىشىنچى يىللارنى ئەسلىگىنىمىزدە، تۇراپ ئىمىن، خالىق، كېرىموف، جامال توختى، ئىمىن سوپى، ساۋۇر روزى، زەينىدىن قاتارلىقلار جەمئىيىتىمىزنىڭ ھەرقاي-سى ساھەلىرىدىكى سۇزۇك بۇلاقلارنى بۇلغاپ كەلگەن ئىتېبىلىق-لىرى ئىدى. قىسقىسى، ئىتېبىلىق روھى مىللىتىمىزنىڭ بەدـ

نىدىن كۆچمەس مەرەزگە ئايلانغان. ئۇلار شۇم غەرەزلىرىگە يېتىش ئۈچۈن قىلمۇاتقان مۇناپىقلىقلىرىنىڭ كىملەرنى يىغلىتىپ، كىملەرنى كۈلدۈرۈۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق چايان تەبىئىتىدىن يانمايدۇ.

ھېكمەتنىڭ سۆزلىرىدىن خىيالغا چۆككەن ماھىگۈل نېمە-نىدۇر ئەسكە ئالغاندەك ئېرىگە مەنە بىلەن قارىدى. ھېكمەتمۇ ئايالىنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەنىدى.

— ھېكمەت، «تۇمانلىق يىللار»...

— ئەقلىڭىزگە ئاپىرىن، بىرىنچى تومنى ئېلىپ كېلىڭ.

ماھىگۈل بىر دەستە ئورىگىنالنى شىرە ئۈستىگە قويدى.

— ھېكمەت، سىز مەتمۇسانىڭ ئۆيىدە ماۋۇ ناخشىنى ئېيتقاندىلا، — ماھىگۈل ماتېرىيال ئىچىدىن ئىزدىگەن ئورىگىنالنى سۇغۇرۇپ چىقاردى، — مېنىڭ كۆڭلۈمدىن غەلىتە بىر ئوي كەچكەنىدى.

— رومانىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىش، تاپتىممۇ؟ — ھېكمەت ماھىگۈلنىڭ كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى.

— توغرا، ئىككىمىزنىڭلا كۆڭلىدىن كەچكىنىنى كۆر-مەمسىز، — ماھىگۈل ئورىگىنالدىكى شېئىرنى كۆرسەتتى، — قاراڭ بۇ مىسرالارغا:

سۆزۈك بۇلاق سۆلىرىغا ئىنتىلدۇق،
ئىچكىنىمىز بولدى لېكىن لاي - لاتقا.
سەپەر مۇشكۈل، يوللار قىستاڭ تىكەنلىك،
بولۇپ كەلدى قەدەم ئالساق قاياقتا.

بۇ مەنىنى تولۇقلاپ، تېمىنى تېخىمۇ يورۇتۇۋاتقان بۇ مىسرالارچۇ!

ھېكمەت ئاستا ئوقۇشقا باشلىدى:

ئۆمرىمىزنى زەھەرلىدى، خۇن قىلدى،
ئىتىبىلىقى ئۇچراپ ھەربىر بۇلاقتا...

ھېكمەت بەت نومۇرى سېلىنمىغان تۇنجى ئورىگىنالنى ئالدى - دە، رومان تېمىسىنى ئۆچۈرۈپ بولۇپ توختاپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەن ماھىگۈل خەت يېزىلمىغان ئورىگىنال قەغىزىنى ئېلىپ كەلدى. ھېكمەت ئورىگىنالنىڭ ئوتتۇرىسىغا يوغان ھەم كۆركەم قىلىپ يېزىپ ئايالىغا قارىغانىدى، ئۇنىڭ چېھرىدىن مەمنۇن بولغان تەبەسسۇمنى كۆردى.

ھېكمەت بىلەن ماھىگۈل بۇ يېڭى نامغا تىكىلگەنسېرى پاجىئەگە تولغان ھايات سىمفونىيىسىنى قايتا ئاڭلاۋاتقاندەك، تراگېدىيە ھەقدادىغا يەتكەن ئۆمۇر مەنزىلىنى قايتىلاپ بېسىۋاتقاندەك ھەم ئۇنىڭ قان - يېرىڭغا تولغان يىلتىزىنى كۆرۈۋاتقاندەك بولدى. قۇتلۇق ھاجىم، خانىزاتخان ئانا، غازاخۇنلاردەك ئەجدادلىرى بۇ تېمىغا قاراپ رازىمەنلىك بىلەن ساقال سىيپاپ باش لىڭشىتىۋاتقاندەك؛ كامىل، مۇرات، نائىبى، نەفىسە، گۈلزىبا، زۇمرەت قاتارلىق مەرھۇم ۋە مەرھۇمە دوستلىرى كۆزلىرىدىكى قانلىق ياشلىرى بىلەن كۈلۈمسىرىگەندەك نامايان بولدى. قارىچۇقلىرىنى لىپمۇلىپ سۆزۈك ياشلار قاپلىۋالغان ھېكمەت ئاستا پىچىرلىدى:

— دوستلىرىم، سىلەر مەندىن رازى بولغان بولساڭلار، تاڭلا مەھشەر كۈنى يۈزۈم يورۇق قوپقان بولاردىم ھەم سىلەرنىڭ ئالدىڭلارغىمۇ كۈلۈپ بارارىدىم!...

ھېكمەت بىلەن ماھىگۈل يېڭى تېمىغا ئۇزۇنغىچە تىكىلىپ قالدى!!...

2001 - يىلى ئاپرىل ئۇرۇمچى

تەكلىپلىك تەھرىر : راخمان مامۇت
مەسئۇل مۇھەررىر : ياقۇپ مۇھەممەتروزى
مەسئۇل كوررېكتور : مەرەمنىسا

ۋىسال دەقىقىلىرى

جالالىدىن بەھرام

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى :100013، تېلېفون نومۇرى : 64290862 _ 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : دېشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2006 ـ يىل 4 _ ئايدا1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2006 ـ يىل 4 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850×1168م م. 32كەسلەم
باسما تاۋىقى : 16. 875
سانى : 4000 ـ 0001
باھاسى : 28.00 يۈەن

بىرھون تورتۇراسى

تور ئادرېسىمىز:

birhon.sinaapp.com

birhon.blogspot.com

www.birhon.tk

www.birhon.com

birhon